

УКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ ВИКЛАДАЧІВ І ДОСЛІДНИКІВ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ХХІ СТОЛІТТІ:
КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ, ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА НОВІ
МОЖЛИВОСТІ**

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

*(ВИДАНО ЗА ПІДТРИМКИ ПРОГРАМИ ЄС
ЕРАЗМУС+ напрямом ЖАНА МОНЕ:
575385-ERP-1-2016-1-UA-ERP1MO-SUPRA
«БІЛЬШ ШИРОКЕ ВИСВІТЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ
У ВИКЛАДАННІ ТА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ»)*

Київ
26-27 березня 2018

*За повного або часткового використання матеріалів збірника
посилання на видання обов'язкове.
Матеріали надруковані методом прямого відтворення тексту,
наданого авторами, які несуть відповідальність за його
достовірність, зміст і стилістику, за правильне цитування джерел
та посилання на них.
Організаційний комітет не несе відповідальності за погляди,
висловлені авторами матеріалів.*

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ХХІ СТОЛІТТІ: КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ,
ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ: Збірник матеріалів Міжнародної
науково-практичної конференції (м. Київ, 26-27 березня 2018 р.). - Київ: Українська
Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції. - 2018. – 677 с.

У збірнику вміщені статті учасників міжнародної науково-практичної конференції,
метою якої було представити освітянський досвід у сфері викладання та дослідження
європейських інтеграційних процесів в Україні та за її межами.

Збірник матеріалів підготовлено та видано за кошти
проєкту Асоціації: 575385-EPP-1-2016-1-UA-EPPJMO-SUPPA
«Більш широке висвітлення європейської інтеграції у викладанні та
наукових дослідженнях», що здійснюється за підтримки Програми ЄС Еразмус+ напряму
Жана Моне.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Електронна версія збірника розміщена на сайті: <http://aprei.com.ua>

© Українська Асоціація Викладачів і
Дослідників Європейської Інтеграції, 2018
© Автори статей, 2018

ЗМІСТ

Авксентьев А., Широченков М.

**РОЛЬ ПРАКТИК ЄС У РЕФОРМУВАННІ ВИЩОЇ
ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....12**

Artemenko L., Pichugina M.

**THE CURRENT STUDENTS VISION OF UKRAINE AND THE EU
ASSOCIATION.....20**

Баранник Л., Дулік Т., Александрюк Т.

**АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД
ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ.....31**

Близняк О.

**БРЮССЕЛЬСЬКИЙ САМІТ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА:
МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ.....45**

Бочарова Н.

**НОВІТНЯ СТРАТЕГІЯ ЄВРОСОЮЗУ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....53**

Vasylchenko M., Khrystenko O.

**UNIVERSITY-BUSINESS PARTNERSHIPS: KEY LESSONS
LEARNED FROM THE EU EXPERIENCE.....61**

Vinska O., Tokar V.

**THE COMPLIANCE WITH THE EU VALUE OF GENDER EQUALITY
IN UKRAINIAN UNIVERSITIES:
DOES THE GLASS-CEILING EXIST IN KNEU?.....69**

Гаращук О., Куценко В.

**ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ –
СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ДЗЕРКАЛІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....77**

Гернего Ю.

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ЗБАЛАНСУВАННЯ ФІНАНСОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ.....88**

Горюнова Ю.

**ЕВОЛЮЦІЯ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА В КОНТЕКСТІ НОВИХ
РЕАЛІЙ.....99**

Грисюк Ю., Лабута А., Данилов О.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РЕГЛАМЕНТІВ І ДИРЕКТИВ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ АВТОМОБІЛЬНОГО
ТРАНСПОРТУ.....109**

Deineko O.

**THE IMPACT OF EUROPEAN INTEGRATION ON UKRAINIAN
AGRI-FOOD MARKET: TRADE AND ECONOMIC ASPECTS.....118**

Демещук А.

РЕСПУБЛІКА ХОРВАТІЯ НА ШЛЯХУ ДО ЄС (2000-2013 РР.).....126

Дерев'янку І.

**ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄС
КРИЗЬ ПРИЗМУ ПОЛЬСЬКИХ ЗМІ (2011 Р.).....138**

Dergachova V., Manaïenko I., Bukrieieva K.

**DEVELOPMENT OF TRADE AND ECONOMIC RELATIONS OF UKRAINE
AND EUROPEAN UNION WITHIN FREE TRADE ZONE.....149**

Дзюба С.

**МОДЕРНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ
ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЄДИНОГО
ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ.....158**

Дяченко В.

**ЗАХИСТ ПРАВ МІГРАНТІВ, БІЖЕНЦІВ, ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА ТА
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД,
ПРОБЛЕМИ, ПОШУК, ПЕРСПЕКТИВИ.....167**

Завадський В.

**КОНЦЕПЦІЯ «ТРЕТЬОГО ШЛЯХУ» В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО
РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....174**

Зайчук К.

**РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ
В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН.....180**

Захарченко А., Півторак О.

**РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПОДІЯХ, ВИСВІТЛЮВАНИХ
КЛЮЧОВИМИ УКРАЇНСЬКИМИ МЕДІА.....189**

Zelenko V.

**COMPARATIVE ANALYSIS OF SOCIAL SECURITY IN THE EU AND UKRAINE
AND THEIR IMPACT ON THE SOCIAL WELFARE CONCEPTS.....198**

Калінічева Г.

**ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....209**

Kandyuk O.

**EASTERN POLICY OF EUROPEAN UNION – WAY TO
RETHINK.....222**

Капліна Г.

**РОЛЬ ПРИНЦИПІВ ТА НОРМ МІЖНАРОДНОГО ТРУДОВОГО
ПРАВА В СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ.....233**

Клиновий Д.

**ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ
УПРАВЛІННЯ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....244**

Козюра І.

**РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД.....255**

Коляда В.

**ЗНАЧЕННЯ ЗАКОРДОННОЇ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ ДЛЯ СТУДЕНТІВ
АГРОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В КОНТЕКСТІ ОТРИМАННЯ НИМИ
ПРОФЕСІЙНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО
ДОСВІДУ.....266**

Koliada T., Muzychenko G.

**TRANSFORMATION OF THE ROLE OF STATE IN ECONOMY OF UKRAINE
FROM THE PERSPECTIVE OF EURO-INTEGRATION PROCESSES.....276**

Корольчук Л.

**ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ ПЕРЕХОДУ ДО НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ
СИСТЕМИ. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ
ПАРАДИГМИ СВІТОУСТРОЮ.....287**

Литвинова Л.

**ПРОБЛЕМА РЕВІТАЛІЗАЦІЇ СИРІТСЬКИХ ТВОРІВ
В ЦИФРОВОМУ ФОРМАТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ЄС.....301**

Мазаракі Н.

МЕДІАЦІЯ В ЄС: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....309

Макух О.

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ВІДГОЛОС В УКРАЇНІ.....318**

Малкіна А., Аркушина Є.

**ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ.....330**

Матвійчук А.

**КОНСТИТУЦІЙНІ ОБОВ'ЯЗКИ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОСВІТИ:
НАДБАННЯ І ПРОБЛЕМИ.....342**

Мателешко Ю.

**КУЛЬТУРНО-ГУМАНІТАРНІ ЗАСОБИ «М'ЯКОЇ СИЛИ»
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....349**

Машевський О., Муштіна Н.

**УЧАСТЬ НОРВЕГІЇ Й ІСЛАНДІЇ У ПРОЦЕСАХ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....357**

Мойсієнко В.

**ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО».....368**

Мущинська Н.

**ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО
ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ВИЩОЇ
КВАЛІФІКАЦІЇ.....380**

Неприцький О., Голюк Р., Гайдученко І.

**РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ТА ФОРМУВАННЯ
МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ УЧАСТІ
ВІТЧИЗНЯНИХ ВНЗ У ПРОГРАМІ ЖАНА МОНЕ.....387**

Новікова І., Мицюк С.

**ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....395**

Обривкіна О., Стикуц А., Федорова О.

КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....405

Орловська Ю., Морозова С.

РОЛЬ МСП В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ КРАЇН ЄС.....413

Охріменко О.

ТРИКУТНИК ЗНАНЬ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....424

Першко Л., Данькевич А.

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО
САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ.....436**

Петрашко Л.

**ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВИКЛАДАННЯ В
УНІВЕРСИТЕТСЬКІ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ.....443**

Полухтович Т.

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС У НАУКОВО-ОСВІТНІЙ СФЕРІ.....449

Пошедін О., Аліфанова Т.

ВПЛИВ ЄС НА РЕФОРМУ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....458

Радченко О.

**ВПЛИВ МЕТОДОЛОГІЇ САП ЄС НА РЕФОРМИ ДЕРЖАВНОЇ
ПІДТРИМКИ АГРОСЕКТОРУ УКРАЇНИ.....466**

Сидорук Т.

**ВНУТРІШНІ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СХІДНОГО
ПАРТНЕРСТВА В КРАЇНАХ-УЧАСНИЦЯХ.....475**

Скоробогатова Н.

**НАБЛИЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ
БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДО НОРМ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС.....486**

Стрішенець О., Павлов К., Шевчук І.

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ БЮДЖЕТНОГО ІНВЕСТУВАННЯ
ЖИТЛА В МЕЖАХ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ:
ДОСВІД КРАЇН ЄС.....497**

Сухіна О., Соловей М.

**ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СФЕРИ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА З ЄС З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРИРОДИ
ТА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА.....507**

Тимофєєва Л.

**ПРОБЛЕМАТИКА ВРЯДУВАННЯ У ЄС ТА УКРАЇНІ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....520**

Титарчук Д.

**ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА ЄС У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ.....530**

Todorova N., Todorova A.

**ETHICAL ASPECTS OF THE EUROPEAN UNION'S FOREIGN
POLICY IN THE CONTEMPORARY ACADEMIC DISCOURSE.....541**

Федотова Г.

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК В КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРАВІ УКРАЇНИ: ВИТОКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ.....553**

Фесенко М.

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ.....564**

Філіпенко А.

**МІЖНАРОДНІ ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ:
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АНАЛІЗ.....572**

Хан Є.

**УЧАСТЬ УКРАЇНИ У БОЛОНСЬКОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ВАЖЛИВИЙ
ЕЛЕМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....583**

Харін С., Пурій Г.

ЦИФРОВИЙ РОЗРИВ: УКРАЇНА - ЄВРОПА.....594

Царенко О., Кривцов А.

**РОЛЬ НУМІЗМАТИКИ У ВИСВІТЛЕННІ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ
ТА КУЛЬТУРНОЇ СФЕР КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....603**

Цина А.

**ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ АВСТРІЙСЬКОГО
ЗАКОНОДАВСТВА З ОХОРОНИ ПРАЦІ У ПРОСТІР ЄВРОСОЮЗУ.....614**

Чекаленко Л.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА - СКЛАДОВА СВІТОВОЇ БЕЗПЕКИ.....622

Shkliar V.

**TRUST IN A CONTEXT OF VALUABLE PRIORITIES IMPLEMENTATION
OF THE ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN UKRAINE AND THE EU....636**

Шульгіна Л., Жалдак Г.

ГЛОБАЛЬНІ ЦІЛІ ГАРМОНІЗАЦІЇ СТАНДАРТІВ УКРАЇНИ ТА ЄС.....646

Шульська Н., Римар Н.

**МОВНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЄДНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-
КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ.....658**

Юзва Л.

**ВИСВІТЛЕННЯ ПРОГРАМИ ІМЕНІ ЖАНА МОНЕ
УКРАЇНСЬКИМИ ОНЛАЙН-МЕДІА: КОНТЕНТ-АНАЛІЗ.....667**

Авксентьєв А.

к.п.н., ХНУ імені В.Н. Каразіна

Широченков М.

студент ХНУ імені В.Н. Каразіна

**РОЛЬ ПРАКТИК ЄС У РЕФОРМУВАННІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В
УКРАЇНІ
THE ROLE OF EU PRACTICE IN HIGHER EDUCATION REFORM
IN UKRAINE**

Анотація. У статті розглядається нормативно-правова база реформування української системи вищої освіти. Визначаються нагальні проблеми вищої освіти в Україні, проводиться огляд сьогоdnішнього стану реформ, оцінюється їх відповідність Угоді про асоціацію України з ЄС, документам, які визначають політику та стандарти побудови вищої освіти у Європі. Зазначається статистика, по-перше, стану вищої освіти в Україні, по-друге, впливу і ролі ЄС у процесі реформування системи української вищої школи.
Ключові слова: ЄС, вища освіта, реформи, Угода про асоціацію України з ЄС.

Summary. The article deals with the legal and regulatory framework for the Ukrainian higher education system reform. The urgent higher education problems in Ukraine are defined, an overview of the current condition of reforms is conducted, their compliance with the Ukraine–European Union Association Agreement, the documents defining the policy and standards for the construction of higher education in Europe are assessed. The statistics indicated, firstly, a higher education conditions in Ukraine, and secondly, the influence and role of the EU in the reform process of the Ukrainian higher education system.

Keywords: EU, higher education, reforms, Ukraine–EU Association Agreement.

Сфера освіти, і вищої освіти зокрема, завжди була однією з найбільш проблематичних серед різних напрямків реформування, і до такої міри, що в один момент перейшла в перманентну фазу «постійного реформування» без відчутного результату. На сьогоднішній день в Україні здійснюється небачена раніше за роки незалежності інтенсивна політика, спрямована на зміну системи вищої освіти, і має під собою нормативну базу у вигляді Стратегії сталого розвитку «Україна-2020», Угоди про асоціацію України з ЄС, а також законів «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про

освіту» та «Про вищу освіту». Як і в багатьох інших сферах реформування, у сфері вищої освіти впровадження європейських практик стикається з глибоко вкоріненими і довго існуючими українськими реаліями. Щоб розібратися в проблемі, необхідно проаналізувати, що вже було зроблено, і яким європейським стандартам відповідає.

Якщо поглянути на дані соціологічних опитувань останнього часу щодо стану вищої освіти і науки, то можна побачити наступні результати. За даними Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, в грудні 2016-го року 20,8% опитаних українців вважали якість вищої освіти в Україні низькою, 54,1% - середньою, і лише 17% - високою [1]. Згодні з тим, що вища освіта дає хорошу професійну підготовку тільки 45,2% опитаних [1]. Вже в жовтні 2017-го року ситуація не змінилася - освітню реформу вважали успішною тільки 4,7% українців [2].

Станом на 1 січня 2018 року згідно з даними Державної служби зайнятості в Україні 43% зареєстрованих безробітних мали вищу освіту [3]. А у великих містах цей показник знаходиться на значенні близько 80% (наприклад, в Харкові - 87%). Однією з причин вищезазначеного голова Державної служби зайнятості називає те, що по закінченню шкіл, в Україні йдуть здобувати вищу освіту 80% випускників, а в Європі - близько 30% [3]. Якщо держава проводить політику впровадження європейських стандартів в українській системі вищої освіти, то вона повинна враховувати цей факт кардинально протилежних показників України та ЄС. Тим паче за такої великої кількості абітурієнтів, які вступатимуть до вищих навчальних закладів, страждає спустошена система професійно-технічної освіти, яку зараз в прямому сенсі намагаються вивести із напівсвідомого стану. Таким чином, проблема вищої освіти полягає в наступному:

- ринок праці переповнений випускниками вищих навчальних закладів, що знижує статус і якість вищої освіти;

- відсутня впевненість тих, хто здобуває освіту, в тому, що надалі вони зможуть знайти роботу за фахом і взагалі отримати професійні навички високого рівня;

- повільні і проблемні зміни великої кількості застарілих практик, які не відповідають європейським (наприклад, сильне навантаження на студентів і викладачів);

- застаріла багато в чому матеріально-технічна база, відсутність фінансових ресурсів, або нераціональне їх використання;

- небажання змін і реформування у багатьох суб'єктів освітнього процесу на низових ланках.

Переходячи від загальних проблем вищої освіти до конкретних проблем реформування вищої освіти, необхідно почати з того, що 16 вересня 2014 року Верховна Рада ратифікувала угоду про асоціацію України з ЄС. У статті 431, 23-й глави цієї угоди сторони взяли на себе зобов'язання розвивати співробітництво в сфері вищої освіти з метою його реформування і модернізації [4]. У зв'язку з цим Україна взяла на себе зобов'язання підвищувати якість і важливість вищої освіти в рамках Болонського процесу, учасником якого Україна стала ще в 2005 році. У липні 2014 року був прийнятий новий Закон «Про вищу освіту», який до цих пір зазнає змін, і за три роки в нього було внесена чимала кількість поправок [5]. З моменту прийняття закону почалася його імплементація, яка не закінчилась і до сьогодні. Хоч його і можна вважати проривним у плані підведення вищої освіти України під європейські стандарти, все ж таки удосконалення він потребує. Про це свідчить недавнє рішення створити робочу групу про напрацювання комплексних змін до закону «Про вищу освіту» в комітеті Верховної Ради з питань науки і освіти. Ще одним важливим документом вважається Стратегія сталого розвитку «Україна-2020», що здійснюється указом президента України від 12 січня 2015 року [6]. У ній прописаний момент, що стосується реформування системи вищої освіти: до 2020-го року

Україна повинна увійти в топ-50 країн учасниць дослідження якості освіти PISA [6].

Ще в 2014-му році Міністерством освіти і науки України було підготовлено проект Стратегії реформування вищої освіти до 2020 року, але, чомусь, він так і залишився на рівні проекту, не маючи правового втілення і застосування. Тут напрошується висновок про те, що МОН задовольняється лише освітніми законами і планом заходів щодо виконання угоди про асоціацію України і ЄС, але не має політичної волі для створення та імплементації власного стратегічного бачення системи вищої освіти України в майбутньому.

Європейське прагнення України будується на повторенні шляху успішних реформ, прийнятті багатьох позитивних практик в сфері вищої освіти та підведенні української системи під єдині загальноєвропейські освітні стандарти, декларовані Європейським простором вищої освіти та його «Стандартами та посібниками для забезпечення якості вищої освіти в ЄПВО». Починаючи з 2005 року в Україні тривають зміни вищої освіти, але тільки в останні три роки їх можна вважати такими, які дійсно в якійсь мірі відповідають Болонському процесу. На даний момент 26 українських університетів є членами Європейської асоціації університетів, і це число повинно ставати ще більшим [7]. Україна також є членом Європейського студентського союзу, що займається процесами освітньої децентралізації та повноцінної участі студентських рад, об'єднань в житті університетів. Крім вищесказаного Україна повинна прагнути стати членом Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти.

Робота українського уряду з реформування системи вищої освіти чітко прописана в щорічних звітах про виконання угоди про асоціацію України з Європейським союзом. На жаль, на момент написання матеріалу, ще не вийшов офіційний звіт за 2017 рік. Так що основна інформація міститься на даний момент в звітах за 2015 і 2016 роки. Останній був випущений 2 березня 2017 року. У ньому Кабінет Міністрів України, крім

описаного вище, вказує на те, що Україна зробила великий прорив у розвитку системи неформальної освіти українських громадян, і в першу чергу українських студентів. В офіційному звіті зазначено, що Україна зберегла лідерські позиції за цим показником серед країн Східного партнерства – 48% фінансування ЄС йде в нашу країну. У період з 2015 до 2018 року 3355 студентів і співробітників ВНЗ отримали можливість поїхати на навчання, стажування або викладання в одну з країн ЄС за найвідомішою європейською програмою Erasmus+. За 2015-2016 рік було здійснено 245 двосторонніх проектів між українськими та європейськими ВНЗ з розвитку індивідуальної мобільності [8].

Із 147 проектів Європейської комісії в рамках програми Erasmus+ щодо розвитку вищої освіти 7 будуть втілюватися в життя за участю українських університетів. Загальна вартість цих проектів становить 5,9 млн євро. Кількість проектних заявок українських ВНЗ підвищується – з 91 в 2015 році до 130 в 2016 [8].

Також можна повідомити про деякі здобутки в тому, щоб підвести систему вищої освіти до європейських стандартів. Про це може свідчити наближення до Міжнародної стандартної класифікації освіти переліку сфер знань і спеціальностей, за якими повинна проводитися підготовка одержувача освіти вищої школи. Про впровадження принципів Болонського процесу в українських навчальних закладах вже було сказано вище. Спрощено процедуру (і приведено у відповідність до Конвенції про визнання кваліфікацій з вищої освіти в Європейському регіоні) визнання документів про вищу освіту іноземного зразка. І те ж саме відбулося зі зворотного боку - українські дипломи тепер повністю відповідають західним стандартам, що значно спрощує процедуру визнання дипломів про вищу освіту випускників українських ВНЗ за кордоном.

Взявши до уваги всі пункти угоди про асоціацію України з ЄС в статті 431, можна сказати про наступні моменти реформування системи вищої освіти України, передбачені, перш за все, Законом «Про вищу освіту» [4,5]:

- a) Реформування і модернізація системи вищої освіти:
- створення органу НАЗЯВО (Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти)
 - обмеження перебування на посаді керівництва структур вищої школи
 - створення у ВНЗ електронних баз даних з інформацією про дипломи
- b) Сприяння зближенню у сфері вищої освіти в рамках Болонського процесу:
- скасування рівнів акредитації ВНЗ
 - закріплення Болонської кредитно-модульної системи та полегшення навантаження на студентів і викладачів в рамках неї
 - створення системи кінцевих компетенцій для випускників
 - наближення до Міжнародної стандартної класифікації освіти переліку сфер знань і спеціальностей
 - приведені у відповідність з «Конвенцією про визнання кваліфікацій вищої освіти в Європейському регіоні» українські дипломи та спрощені умови визнання західних дипломів, які свідчать про наявність вищої освіти
- c) Підвищення якості та важливості вищої освіти:
- зміна критеріїв отримання вченого звання
 - створення Національного сховища академічних текстів
- d) Поглиблення співпраці між вищими навчальними закладами:
- створення умов для підвищення співробітництва українських і зарубіжних (насамперед, європейських) вищих навчальних закладів за різними проектами Європейського союзу (наприклад, напрямок «Кредитна мобільність» програми Erasmus+)
- e) Розширення можливостей вищих навчальних закладів:
- впровадження управлінської та фінансової децентралізації системи вищої освіти та надання більших повноважень вищим навчальним закладам
- f) Активізація мобільності студентів і викладачів:
- зміна системи освітньо-кваліфікаційних рівнів

- збільшення кількості проектів за програмою Східного партнерства ЄС

- збільшення кількості проектів Erasmus+

g) Співробітництво у сфері освіти з метою спрощення доступу до здобуття вищої освіти:

- створення системи бюджетного фінансування студента без прив'язки до вищого навчального закладу і, відповідно, скасування системи державного замовлення для університетів

- реформування системи стипендіального забезпечення студентів та встановлення стипендій в університетах на рівні прожиткового мінімуму.

Результати українських освітніх реформ все ще знаходяться на стадії імплементації після формального встановлення в законодавстві, актах і постановах. Про складність процесу реформування говорить і саме Міністерство освіти і науки України. 26 січня 2018 року Лілія Гриневич на засіданні розширеної колегії МОН щодо змін у вищій освіті сказала, що закон 2014-го року застарів і потребує змін [9]. За її словами, розширення автономії тільки погіршило ситуацію тому, що розширило прірву між передовими українськими ВНЗ і тими, хто тримався на плаву. Так що в доступному для огляду майбутньому всім тим, хто буде продовжувати працювати над реформою вищої освіти, буде вкрай нелегко. Але зате відбувається «вливання» нових кадрів. Кабінет Міністрів відзвітував 13 грудня 2017 року про початок тестування нових кандидатів на посади експертів з освітніх реформ. Вакантних посад – 51, передбачувана зарплата експертів - 35 тис. грн / міс [10]. У січні Кабінет Міністрів України визначив склад конкурсної комісії, що буде відбирати нових членів Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [11]. Воно має, по-перше, стати авангардом змін, і, по-друге, визначати вектори розвитку вищої школи України завдяки накладеним на нього повноваженням. Варто зазначити, що 4 з 9 членів комісії – представники різних освітніх союзів та асоціацій ЄС [11].

Вищезазначена увага МОН до корегування невдалих моментів закону про вищу освіту, відбір нових кадрів до Міністерства та Національного агентства, підтримка Європейського союзу шляхом надання грантів та створення програм для українських студентів та університетів – все це є позитивними факторами побудови справжньої ефективної та якісної вищої європейської освіти в Україні.

Список використаних джерел:

- 1) Вища освіта в умовах реформи: зміни громадської думки [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://dif.org.ua/article/vishcha-osvita-v-umovakh-reformi-zmini-gromadskoi-dumki_2016.
- 2) Реформи в Україні: громадська думка населення [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://dif.org.ua/article/reformi-v-ukraini-gromadska-dumka-naselennya-2017>.
- 3) Почти половина безработных в Украине с высшим образованием [Електронний ресурс] // Зеркало недели. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://zn.ua/UKRAINE/pochti-polovina-bezrobotnyh-v-ukraine-s-vysshim-obrazovaniem-273048.html>.
- 4) УГОДА ПРО АСОЦІАЦІЮ між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
- 5) ЗУ "Про вищу освіту" [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
- 6) Указ Президента України Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020" [Електронний ресурс] // Офіційний вісник Президента України. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
- 7) EUA Members Directory [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://euroosvita.net/prog/data/attach/398/eua-23-01-2018.txt>.
- 8) Звіт про виконання угоди про асоціацію між Україною та ЄС у 2016 році [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/zviti-pro-vikonannya/zvit-pro-assotsiatsiyu-2016.pdf>.
- 9) Гриневич: закон «Про вищу освіту» застарів [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://osvita.ua/vnz/reform/59115/>.

10) МОН розпочинає тестувати майбутніх експертів з реформ [Електронний ресурс]. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://osvita.ua/news/58544/>.

11) Уряд визначив осіб, які сформують склад НАЗЯВО [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://osvita.ua/vnz/59191/>.

Artemenko L.

PhD, Associate Professor of Department of Management

National Technical University of Ukraine

"Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute"

Pichugina M.

PhD, Associate Professor of Department of Management

National Technical University of Ukraine

"Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute"

THE CURRENT STUDENTS VISION OF UKRAINE AND THE EU ASSOCIATION

СУЧАСНЕ БАЧЕННЯ СТУДЕНТІВ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЄС

Summary. The article examines the conducted survey results (interviews of Igor Sikorsky KPI students of economic and technical specialties) in order to present the student's vision and understanding of the consequences of the Association Agreement between Ukraine and the EU.

Key words: Association Agreement, Ukraine, European Union, vision, economic growth, students.

Анотація. У статті розглянуто результати дослідження студентського бачення та розуміння наслідків Угоди про асоціацію між Україною та ЄС на основі опитування студентів КПІ ім. Ігоря Сікорського економічних та технічних спеціальностей.

Ключові слова: Угода про асоціацію, Україна, Європейський Союз, бачення, економічне зростання, студенти.

Implementation of the Association Agreement between Ukraine and the EU cannot be just expressed in figures or in the legislative acts, because the economic integration is complex and controversial process, the European integration goes not only from the top but also from the bottom, reflecting the vision and the public intervention in this process. After all, citizens' understanding of the Euro integration impact is able to launch a process more ambitious than signing agreements. The very outlook of citizens now forms the European civilization space [1].

The vast majority of Ukrainians is convinced that European integration is a foreign policy procedure primarily undertaken by the Ministry of Foreign Affairs, or it is an internal reform route. However, we think that the subjective perception of the process is no less important (and possibly more) than actual results [2].

In the Ukrainian scientific literature, the public reflection of European integration was characterized in the context of public opinion [3], the values of European countries [4], the formation and functioning of European identity, the values of the European political space [5; 6], the development of European political consciousness [7].

Although most studies indicate that Ukrainian society positively evaluates the European Union and generally supports the idea of joining the EU, there is a problem of inadequate knowledge of the EU. 62% of respondents admitted that they "are not very well-informed" or "do not know" the EU [8]. The true knowledge of the facts about the EU is even lower than the declared. For example, only a few respondents were able to correctly answer the question of whether the EU consisted of 25 member countries (14%), or the euro was a common currency for all EU members (15%), and so on [9]. That is why the authors of the article decided to conduct a survey of students as one of the most active parts of society and to clarify their attitude towards the European Union, as well as the level of knowledge about the EU and the essence of the European integration processes.

The survey was conducted in 2018 on the basis of the questionnaire, most of the questions were closed, but the respondents were offered to express their own opinion to some questions. The survey was conducted anonymously. The basis of the questionnaire was the publication of the European External Action Service (EEAS) "Myths about the Association Agreement – setting the facts straight" [10]. The authors of the publication from EEAS say that the correct answer to each question is "NO", since every statement is a myth.

The task of the submitted article was not to refute myths or debate about their truthfulness, the authors tried to find out what the EU poses in the imagination of a student society on the basis of the survey in NTUU "Igor Sikorsky KPI".

507 students of the KPI of 6 faculties (Welding, Management and Marketing, Physical Engineering, Aerospace Systems, Sociology and Law, Chemical Technology) and the Institute for Applied System Analysis were interviewed. The specialties of the interviewed students: management, economics, applied mechanics, welding, law, computer science, metallurgy, materials science, metrology, avionics, information and measuring technology. Among the respondents are representatives of all Ukrainian regions. The percentages of answers for each position were calculated.

Students ambiguously answered the question about the possibility of economic difficulties as a result of Association (Fig. 1). 30% of the respondents answered that there wouldn't be any complications; 14% of the respondents were firmly convinced that the Agreement could lead to economic difficulties.

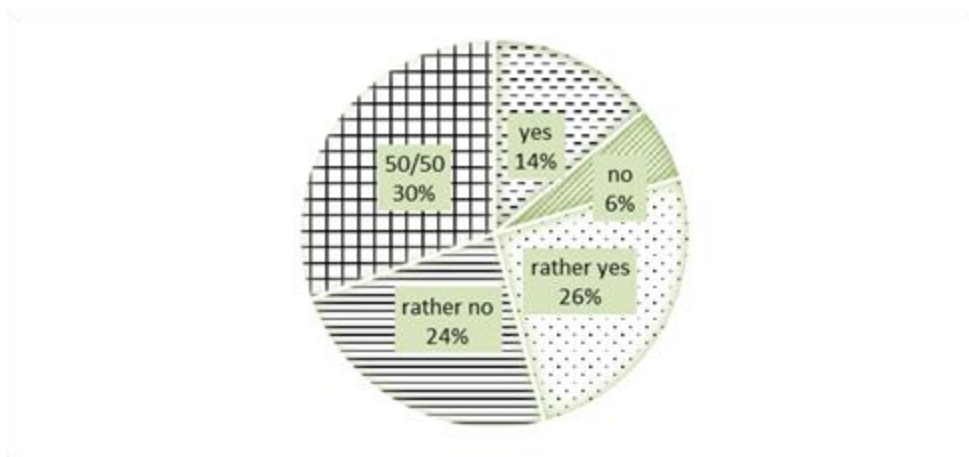

Fig. 1. Answers to question «Could the Agreement lead to economic difficulties?»

For the overwhelming majority, the EU agreement was associated with barriers for the Customs Union between the Russian Federation, Belarus and Kazakhstan (Fig.2).

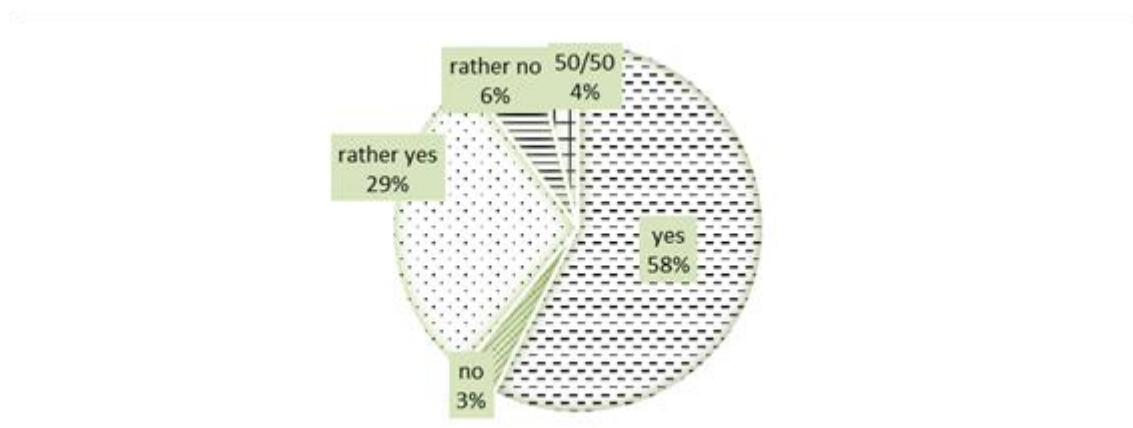

Fig. 2. Answers to question «Would the Agreement with the European Union prevent Ukraine from joining the Customs Union between the Russian Federation, Belarus and Kazakhstan?»

Students evaluated the quality of domestic goods as low; they thought that Ukrainian companies would lose in competition (Fig. 3). Only 17% were convinced that Ukrainian companies would be able to cope with the introduction of EU standards and regulations.

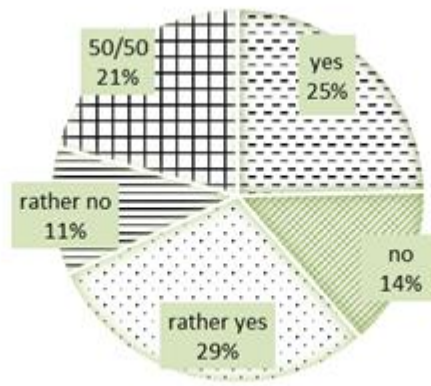

Fig. 3. Answers to question «Are Ukrainian companies unable to cope with the introduction of EU standards and regulations and so will they lose out to EU companies?»

The impact of the Agreement and the introduction of European standards on traditional economic relations with Russia was ambiguously determined (Fig. 4).

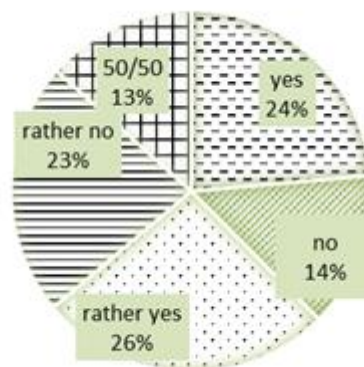

Fig. 4. Answers to question «Would Ukraine's traditional exports to Russia, as well as cooperation with Russia companies, be disrupted because of the adoption of European standards?»

The issue of the cost of reforms in Ukraine (Fig. 5) caused the greatest refinements. That is why it was concluded that the students did not particularly thought about the transformational processes cost.

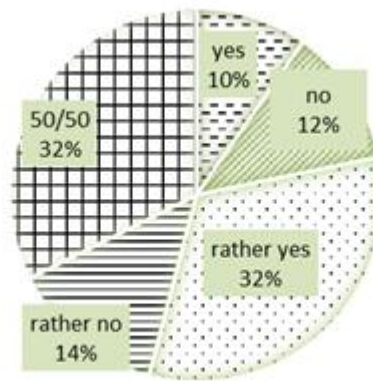

Fig. 5. Answers to question «The costs of reforms in Ukraine linked to the Agreement will amount to up to 160 billion USD, will not they?»

The opinions were divided on whether the Agreement would benefit Ukrainian citizens. 49% were fully or partially confident that the Agreement was useful, 21% were not convinced of the benefits, for 30% - the pros and cons were approximately equal (Fig. 6).

Answers to question 7 on the ability to compete with European goods virtually repeated the answers to question 3 (Fig. 7) and correlated with question 8 (Fig. 8), which was logical.

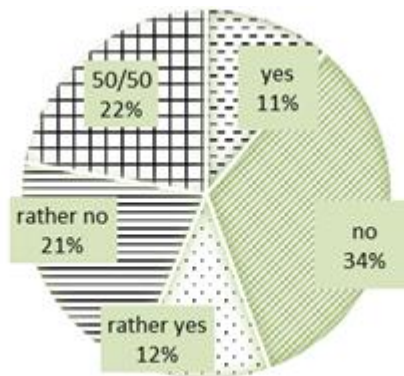

Fig. 6. Answers to question «Does the Agreement bring no benefits for Ukrainian citizens?»

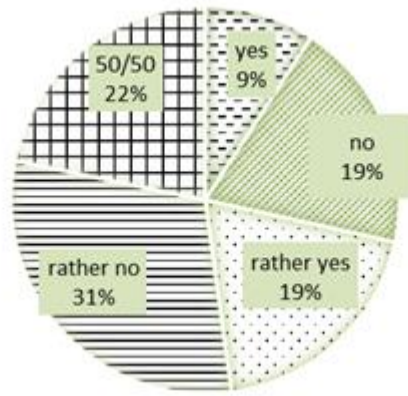

Fig. 7. Answers to question «Would the Agreement lead to a flood of EU goods entering Ukraine? Would Ukrainian producers be unable to compete and go out of business?»

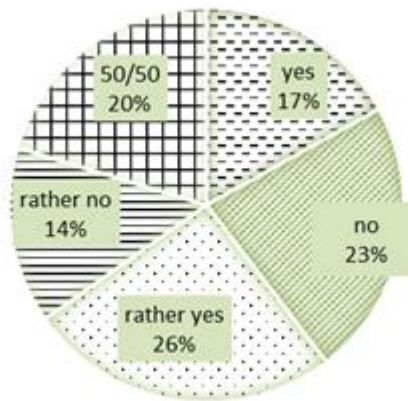

Fig. 8. Answers to question «Do Ukrainian companies currently not comply with EU standards, so they will not be able to export to the EU? Is the Association Agreement more advantageous to the EU than to Ukraine?»

The majority of the audience sought the Eurointegration processes as positive for the countries of the former Soviet bloc (Fig. 9); and was quite positive about the EU's assistance to Ukraine in the past and its prospects in the future (Fig. 10).

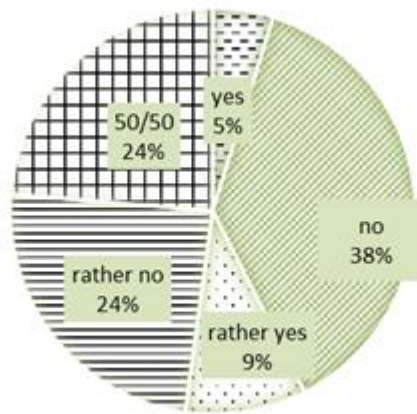

Fig. 9. Answers to question «Have countries from the former soviet bloc which have developed closer economic links with the EU not benefited from this over the past decades?»

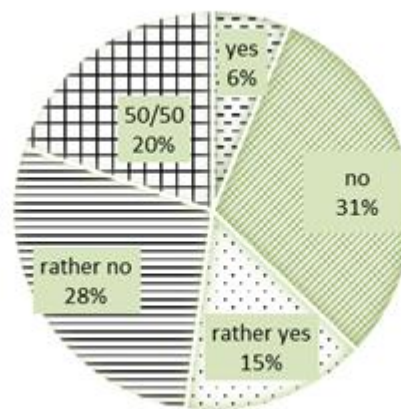

Fig. 10. Answers to question «Did the EU provide not very much funding and assistance to Ukraine in the past? And will the EU provide not much in the future?»

The answers to question 11 on same-sex marriages were indicative. In fact, there is nothing in the Association Agreement that forces Ukraine to adopt regulations related to same-sex marriage. Moreover, same-sex marriages are not part of EU membership requirements, and only some of the EU countries allow same-sex marriage. That is, 76% of respondents had the true knowledge of this fact about the EU (Fig. 11). The same applies to question 12 (Fig. 12). Whether or not to apply to join the EU is a decision for each individual country to make. Association is one step in the process, but not a necessary and sufficient condition.

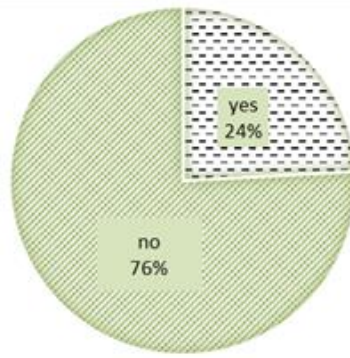

Fig. 11. Answers to question «Does the Association Agreement force Ukraine to allow same sex marriages?»

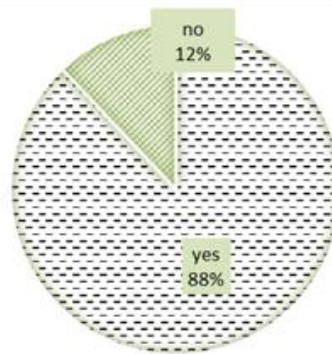

Fig. 12. Answers to question «Does the Agreement mean that Ukraine will become a member of the EU in future?»

55% of the interviewed students were aware of the positive direct impact of the Association Agreement, 6% indicated a negative impact, and 39% believed that there was no impact (Fig. 13).

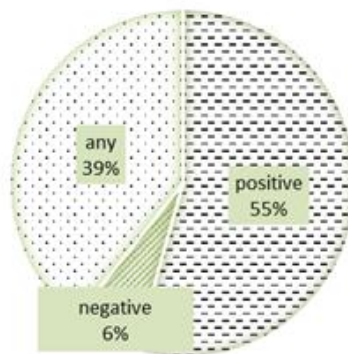

Fig. 13. Answers to question «How does the Association Agreement impact on you?»

Conclusions

Based on the study, the lack of real knowledge of the legal, economic, social processes of European integration and their impact on Ukraine could be defined. The current image of the EU remains generally positive in the student environment, especially in the area of economic development, climate change, energy security. The idea of the European Union as an embodiment of prosperity and development is very powerful in the perception of young Ukrainians. The research has shown that the attitude towards the EU, which was often uncertain, was based on stereotypes more than on specific knowledge about the modern development of the European Union.

Results of current students' vision of the influence of European integration processes were systematized and the main consequences were highlighted:

- positive effects: introduction of visa-free travel; the EU requirements force Ukrainian companies to produce new, better products; access to European experience; scientific development, work programs, cooperation between companies; the first step towards reform in Ukraine, increasing the requirements for a national producer; a higher standard of living in our country; changes are always the best; the opportunity to study in the EU countries and obtain an international diploma; new economic opportunities for Ukraine; the Association agreement makes Ukraine to allow same-sex marriages; the agreement will impede Ukraine's accession to the Customs Union of the Russian Federation, Belarus and Kazakhstan; hope for a bright future; a positive impact on the information sphere of public life; access to free technologies; more opportunities for employment, tourism, purchases of imported goods; a more stable economy, a possible reduction of corruption; improvement and well-being;

- negative: why go to the EU if it collapses; high fares; the price of goods increases, and wages do not change; Ukraine allows all that the EU wants; Ukraine will have a negative impact, first of all it is necessary to deal with internal problems before looking for new ones from the European integration; deterioration in the

standard of living and the state of the domestic economy; Ukraine's economy and industry are not at the best, Ukraine does not have any improvements, although reforms (educational, pension, language) are underway, they are moving very slowly.

Acknowledgements

The realization of the paper is supported by Jean Monnet Module «European business models: transformation, harmonization and implementation in Ukraine» № 587138-EPP-1-2017-1-UA-EPPJMO-MODULE (the joint project of National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Erasmus+ Jean Monnet Fund and Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, supported by the EC).

References:

1. Писаренко А. Чи здатні європейські цінності об'єднати Україну? [Electronic resource] / А. Писаренко. – 2014. – Resource Access: <http://eu.prostir.ua/library/262181.html> (date of reference: 09.02.2018).
2. Угода про асоціацію з ЄС: міфи та нові можливості для України [Electronic resource] – 2015. – Resource Access: <https://www.volynnews.com/news/analytics/uhoda-pro-asotsiatsiiu-z-yes-mify-ta-novi-mozhlyvosti-dlia-ukrayiny/> (date of reference: 10.02.2018).
3. Зоткин А. Проблема расширения ЕС и общественное мнение в Европе [Electronic resource] / А. Зоткин // Одна родина. – 2011. – Resource Access: <http://odnarodyna.com.ua/articles/4/1761.html> (date of reference: 10.02.2018).
4. Амельченко Н. Цінності об'єднаної Європи [Text] / Н. Амельченко. – К.: ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив», 2013. – 42 с.
5. Щербакова Ю. Цінності об'єднаної Європи [Text]: монографія / Ю. Щербакова. – К.: ВЦ «Академія», 2014. – 208 с.
6. Сакало О. Є. Європейські цінності: сутнісні основи та практичне втілення [Electronic resource] / О. Є. Сакало. – 2015. – Resource Access: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/4335/1/Sakalo.pdf> (date of reference: 09.02.2018).
7. Пікула М.М. Параметри вимірювання європейської політичної свідомості [Text] / М.М.Пікула. – Політологія. – 2015. – № 10 (126). – с.20-26.
8. Образ Європейського Союзу в українському суспільстві [Electronic resource] / Д. Орлова. – 2011. – Resource Access: http://www.enpi-info.eu/files/interview/a110070_ENPI_Ukraine%28EUprcptns%29EAST%28UA%29.v.4.pdf (date of reference: 09.02.2018).

9. Дедалі більше українців вбачають в ЄС хорошого сусіда [Electronic resource] / 2010. – Resource Access: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/more_and_more_ukrainians_see_eu_as_good_neighbour_uk.pdf (date of reference: 09.02.2018).

10. Myths about the Association Agreement – setting the facts straight [Electronic resource] / 2013. – Resource Access: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/myths_aa_en.pdf (date of reference: 09.02.2018).

Баранник Л.

*д.е.н., професор, завідувач кафедри
оподаткування та соціального забезпечення
Університету митної справи та фінансів*

Дулік Т.

*к.е.н., доцент, доцент кафедри
оподаткування та соціального забезпечення
Університету митної справи та фінансів*

Александрюк Т.

*старший викладач кафедри оподаткування
та соціального забезпечення Університету
митної справи та фінансів*

АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

ADMINISTRATION OF TAXES: EUROPEAN EXPERIENCE AND UKRAINIAN REALITIES

Анотація. Розглянуто досвід адміністрування податків в розвинених країнах Європи, зокрема в країнах-членах ЄС, як важливого інформаційного фактора

просування реформи податкової системи в Україні з використанням системного підходу, і на цій основі визначено прогресивні напрями до організації діяльності національної служби фіску.

Ключові слова: країни-члени Європейського Союзу, адміністрування податків, податкова система, податки, збори, податкова звітність, фіскальна служба.

Annotation. Considered as an important informative factor to reform Ukraine's tax system, the experience of Europe's developed countries, particularly the EU members, in tax administration made it possible to find new methods to improve operation of the State Fiscal Service of Ukraine.

Keywords: member states of the European Union, administration of taxes, tax system, taxes, duties, tax accounts, fiscal service.

В умовах політичної та соціально-економічної нестабільності розвиток національної економіки посилюється від ефективності функціонування податкової системи країни, у тому числі діяльності служб, які забезпечують адміністрування податків і зборів. Нині навіть сама процвітаюча і демократична держава не може обійтися без дієздатного податкового відомства, як не може обійтися без армії й поліції [1; 2, с. 30]. Тому дослідження податкової політики, спрямованої на підвищення ефективності роботи податкових інститутів, які показують позитивні результати своєї діяльності у розвинених країнах світу, є вкрай корисним для України в умовах курсу на євроінтеграцію.

Значний внесок у дослідження проблем у сфері оподаткування зробили провідні вітчизняні вчені В. Андрущенко, Т. Бондарук, З. Варналій, О. Василик, Т. Єфименко, Ю. Іванов, А. Крисоватий, С. Онишко, В. Опарін, А. Соколовська, В. Суторміна, В. Федосов та інші. Окрім того, в частині організації податкового адміністрування корисними є напрацювання А. Кізими, Я. Литвиненка, І. Луніної, В. Мельника, Р. Паславської, К. Проскури, Н. Процак, С. Терещенко, О. Тимченко та інших. Разом із тим, у вітчизняній економічній науці бракує системних досліджень, присвячених актуальним питанням адміністрування

податків та підвищення його результативності з урахуванням досвіду країн Європейського Союзу (далі – ЄС).

Мета статті – дослідити досвід адміністрування податків в розвинених країнах Європи, зокрема в країнах-членах ЄС, як важливого інформаційного фактора просування реформи податкової системи в Україні.

Вивчення зарубіжного досвіду адміністрування податків і зборів має бути спрямованим на з'ясування моделей організаційної структури фіскальних органів, процесів організації та координації їх діяльності; технології подання податкової звітності та погашення податкового зобов'язання тощо.

У кожній національній економіці сформувалися та функціонують спеціалізовані державні органи оперативного управління, що забезпечують реалізацію бюджетно-податкової політики та адміністрування податків, зборів, обов'язкових платежів через певний фінансовий апарат і посадових осіб, склад і структура якого зумовлені історично відповідно до державного устрою країни. У Великій Британії такими органами є Казначейство, Управління внутрішніми доходами, Митне і Акцизне управління; у Німеччині – Міністерство фінансів і підпорядковане йому Федеральне відомство з фінансів та Федеральне управління державним боргом; у Франції – Міністерство економіки, фінансів та бюджету, до складу якого входить Генеральна дирекція з податків; в Італії – Казначейство, Міністерство фінансів, Міністерство бюджету та планування тощо [3, с. 11].

За рівнем підпорядкування фіскальна служба може бути неавтономною (в складі Міністерства фінансів); напівавтономною – виокремлену в окрему структуру, але підзвітною іншому відомству, міністру фінансів; автономною. Неавтономні фіскальні служби діють в Австрії, Бельгії, Данії, Чехії, Греції, Італії, Португалії, Польщі; напівавтономні - у Швеції, Великобританії, США, Канаді, Угорщині [4].

В Україні з 2014 р. адміністрування податків здійснює Державна фіскальна служба України (далі - ДФС), яка є центральним органом виконавчої влади та діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів, тобто ця служба має напівавтономний статус [5; 6].

Крім того, організаційно-функціональна структура фіскальної служби може передбачати декілька варіантів поєднання функцій адміністрування податків, зборів, обов'язкових платежів, які визначають таким чином:

- комплексні - поєднують адміністрування податків, внесків у фонди соціального страхування та митних платежів (Ірландія, Нідерланди);
- змішаного типу - поєднують адміністрування податків та митних платежів (Австрія, Бельгія, Данія, Польща) або податків і соціальних внесків (Фінляндія, Угорщина, Ісландія, Швеція);
- спеціалізовані - займаються виключно адмініструванням податків і обов'язкових платежів (Франція, Німеччина, Японія, Португалія, Швейцарія).

У цілому, із 35 країн - членів Організації економічного співробітництва і розвитку функції збору податків і соціальних платежів об'єднані в 13 країнах, податків та митних платежів - в 11 країнах [4].

В Україні об'єднання функцій щодо адміністрування податків, зборів, митних платежів та єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування і їх закріплення за одним фіскальним відомством відбулося лише у 2013 р., після реорганізації податкової та митної служби в Міністерство доходів і зборів, правонаступником якого в теперішній час є ДФС [5; 6; 7].

Ефективність роботи вище зазначених органів більшою мірою залежить, від того, наскільки оптимальною буде їхня внутрішня організаційна структура. Як свідчать західні експерти, у більшості зарубіжних країн останніми роками відбуваються суттєві позитивні зміни у внутрішній організаційній структурі служб, що забезпечують адміністрування податків і зборів. Організація роботи

цих служб еволюціонувала від моделі «за видами податків» до «функціональної моделі» й далі – до моделі «за видами платників» [8; 9, с. 9 - 11].

Загалом організаційна модель діяльності органів фіску «за видами податків» характеризується як достатньо функціональна, проте вона має певні негативні риси, а саме: всі департаменти, що поділяються за видами податків, є багатофункціональними та відокремленими один від одного і тому відбувається дублювання функцій посадових осіб у цих департаментах, а сама система адміністрування є незручною для тих платників податків, що сплачують кілька їх видів. Наслідком застосування такої моделі може бути зростання витрат на утримання контролюючих органів та обслуговування платників податків, а також низька мобільність у використанні потенціалу конкретного працівника органів фіску, оскільки його робота обмежується функціями адміністрування певних видів податків та супроводжується відповідними ускладненнями у процесі організації та координації діяльності фіскальних органів.

Щоб позбавитися вказаних недоліків, багато країн перебудувало організаційну структуру фіскальних органів за принципом «функціональної моделі» (Болгарія, Індія, Канада, Нідерланди, Туреччина, Литва, Латвія [9, с. 10]). Згідно з цією моделлю, діяльність податкового персоналу організовується не за видами податків, а за однією функцією (реєстрація, облік, обробка інформації, контроль тощо). Це дозволяє забезпечити більшу стандартизацію податкової роботи, спростити комп'ютеризацію та систематизацію інформації щодо платників, підвищує операційну ефективність. Однак функціональний підхід, що передбачає певну стандартизацію в обслуговуванні, може призвести до неякісного (часом несумісного) обслуговування різних категорій платників [8].

Порівняно недавно в числі окремих країн (Франція, Ірландія, США, Україна) реформування організаційної структури фіскальних органів було здійснено на основі моделі «за видами платників податків». Ця модель

передбачає роботу фіскальних органів через певну сегментацію платників, а саме: юридичні та фізичні особи, великий, середній і малий бізнес тощо. Логіка такої сегментації полягає у тому, що кожній із цих груп платників притаманні свої особливості у дотриманні податкової дисципліни, наслідком чого є різний ступінь ризику несплати податків [8; 9, с. 10].

Очевидно, що поділ функцій податкового адміністрування відносно окремих сегментів платників податків дозволяє враховувати їх специфіку, виробляти диференційовані (і при цьому стандартизовані) процедури обліку, реєстрації платників податків, проведення податкових перевірок та стягнення податкового боргу тощо [8; 9, с. 10].

Крім того, здійснені дослідження свідчать про те, що у зарубіжних країнах, у тому числі країнах - ЄС, існують значні відмінності в організаційній структурі фіскальних органів. Так, 15 країн з 52 мають функціональну організаційну структуру (Канада, Італія, Нідерланди, Словаччина, Туреччина, Бразилія, Болгарія, Колумбія, Індія, Індонезія, Латвія, Литва, Малайзія, Румунія, Саудівська Аравія), в той час як 35 країн поєднують елементи різних моделей (Австралія, Австрія, Бельгія, Чилі, Данія, Естонія, Греція, Угорщина, Ізраїль, Швейцарія, Японія, Польща, Іспанія, Швеція, Велика Британія, Китай та інші) [9, с. 48 - 50].

Отже, організаційно - функціональна модель фіскальної служби може поєднувати декілька підходів (рис. 1).

Організаційна структура фіскальних органів України нині поєднує елементи трьох моделей: «за видами податків», «функціональну модель» «за видами платників», однак із певними властивими їй рисами та з урахуванням категорій платників податків, їх галузевої приналежності, що позитивно впливає на ефективність роботи цих органів.

Оптимальне поєднання різних моделей в організаційній структурі служб, що забезпечують податкове адміністрування на основі принципу

«фіскального партнерства», дозволяє досягти певної гармонії у відносинах між цими службами та платниками податків.

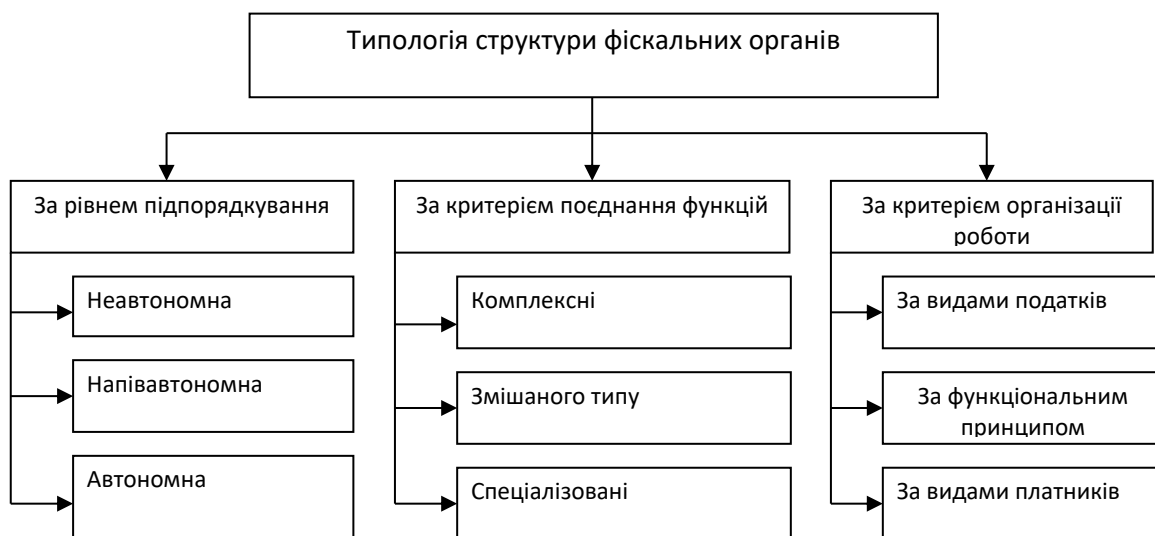

Рис. 1 - Типологія структури фіскальних органів за різними критеріями з урахуванням зарубіжного досвіду.

У країнах-членах ЄС податкове адміністрування базується саме на відносинах співпраці між фіскальними органами та платниками податків, тобто обидві сторони є їх рівноправними учасниками. Така практика оподаткування є високоефективною. Зокрема, формуванню відносин співпраці між фіскальними органами та платниками податків сприяє те, що у частині адміністрування податків увага зосереджується на наданні консультацій платникам [1, с. 139].

В Україні також відбуваються позитивні зрушення у цьому напрямку. У податкову практику впроваджено більше прогресивних технологій адміністрування податків і зборів. Це створення Офісу великих платників податків; спеціалізованих консультаційних центрів по обслуговуванню платників податків;

Ради з питань стимулювання інвестицій та підприємницької діяльності з метою покращення інвестиційного клімату в Україні при ДФС; Громадської ради - для забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики України. Для забезпечення якісного та прозорого діалогу між бізнесом та ДФС України обрано Уповноваженого з питань підприємництва [10]. Все це поліпшує не тільки взаємовідносини між контролюючими органами та платниками податків, але й якість їх обслуговування, стан виконання останніми податкових зобов'язань та дотримання ними податкової дисципліни.

Достатньо поширеним у зарубіжних країнах є делегування фіскальному органу неподаткових функцій, зокрема: оцінки майна, надання соціальної допомоги, адміністрування кредитних програм навчання студентів. В окремих країнах фіскальна служба виконує також функції обліку населення (Швеція, Норвегія) й забезпечує контртерористичні міри в портах і аеропортах (Бельгія, Великобританія). З метою вирішення проблем екологічного характеру, обмеження інтенсивності руху отримують розповсюдження неподаткові за призначенням збори з автомобілів за в'їзд в перенасичені транспортом центральні частини великих міст. Подібні платежі введені в Стокгольмі, Лондоні, Будапешті та деяких інших містах Західної Європи.

Тільки в трьох країнах - членах ОЕСР (Італія, Туреччина, Швейцарія) подібно Україні призначення фіскальних відомств обмежено традиційними функціями податкового адміністрування [4]. На нашу думку, з метою оптимізації адміністрування майнових податків в Україні функції органів ДФС також можна було б розширити та доповнити їх здійсненням оцінки майна.

У сучасній світовій практиці фіскальні органи ряду країн все частіше використовують у своїй діяльності позитивний досвід корпоративного управління, прикладом якого є створення так званих Консультативних рад при фіскальних відомствах (США, Канада, Фінляндія, Сінгапур та інші), які

відіграють роль незалежного радника керівника фіскального відомства з різних питань податкового адміністрування [8].

В Україні також створені Громадсько-консультативні ради платників податків при обласних Головних управліннях ДФС, до складу яких входять працівники фіскальних органів, представники бізнесу, які є сумлінними платниками податків, представники інститутів громадянського суспільства, які займаються вирішенням питань, пов'язаних з різними аспектами оподаткування та адміністрування податків і зборів [10].

Розглянемо детальніше практику адміністрування податків і зборів в ряді європейських країн. Наприклад, у Швеції повноваження зі збору податків, перевірки правильності їх нарахування та стягнення податкових недоїмок покладені на Агентства зі сплати податків (Шведський національний податковий департамент (фіскальний орган); Шведська митна служба (фіскальний орган)), що входять до складу Міністерства фінансів [11]. Організаційна структура фіскальних органів країни базується на трьох моделях («за видами податків», «функціональна», «за видами платників»), які взаємодіють досить ефективно: високий рівень добровільності сплати податків, повернення надлишку сплачених податків в автоматичному режимі. Це свідчить про те, що ефективним може бути запровадження не однієї з вищезазначених моделей, а їх об'єднання, що дає можливість створити єдину структуру фіскальних органів, яка буде найбільшою мірою відповідати потребам соціально-економічного розвитку держави [12]. Заслужує на увагу і шведська практика запровадження принципу єдності в діяльності фіскальних органів при поданні податкової звітності підприємствами. Для них розроблена єдина форма податкової декларації, яка містить два розділи, перший призначений для платників ПДВ, другий – для звітування з індивідуального прибуткового податку та соціальних внесків. Ці декларації подаються переважно в електронному вигляді. При цьому для малих підприємств встановлено річний звітний податковий період, а для всіх інших – місячний [8; 12]. Очевидно, що

такий варіант оптимізації податкового адміністрування є зручним як для платників податків, так і для працівників фіскальної служби. Тому і в умовах України важливо розробити та запровадити подання підприємствами однієї форми податкової звітності, наслідком чого буде суттєве скорочення адміністративних витрат, які вже дещо зменшилися завдяки можливості подання декларацій в електронному вигляді.

Так, у 2017 році до органів ДФС України надіслано платниками податків близько 300 млн. електронних документів, що становить 94% від загальної кількості документів, що надходять у фіскальну службу [13].

Більше того, у Швеції тепер засвоюється новий сервіс – сплата податків за допомогою СМС - повідомлень. Процедура проста: після того, як на сайті податкового відомства платник податків заповнив свою декларацію про доходи, інспектор обчислює за цими даними суму податків і надсилає йому СМС - повідомлення. Якщо той згоден із нарахованою сумою, у відповідь він відправляє СМС із підтвердженням і потім телефонує до банку з проханням зняти з його рахунку гроші на користь держави. Ймовірно, у майбутньому так само й українські підприємці зможуть сплачувати податки через СМС [12].

Отже, на прикладі Швеції можна зробити висновок про те, що оптимально налаштована система адміністрування податків і зборів, яка органічно вписується в її державний устрій, здатна забезпечити ефективну модель добровільної сплати податків навіть всупереч достатньо високому рівню податкових вилучень.

У багатьох розвинених країнах діяльність платників із найвищим рівнем ризику перевіряють найчастіше. В Україні контрольно-перевірочна робота теж здійснюється з урахуванням принципів податкового ризику, проте в окремих випадках вони порушуються і перевіркам підлягають не лише ризиковані, але й найбільш дисципліновані та добросовісні групи платників податків. До того ж таких перевірок буває декілька на рік, а їх тривалість у

середньому становить від 10 до 15 робочих днів (Глава 8. «Перевірки» ПКУ) [7]. Така система адміністрування податків і борів є надто обтяжливою як для платників податків (зазвичай податкові перевірки негативно впливають на їх діяльність), так і для фіскальних органів (суттєві часові та трудові затрати). Тому в українську податкову практику варто взяти до уваги досвід Канади, де існує висока ефективність системи податкового адміністрування, що зумовлена в цілому раціональною та гнучкою податковою політикою, яка органічно враховує інтереси і держави, і територій, і платників [14, с. 106].

Заслуговує на особливу увагу система податкового адміністрування Німеччини - країни з розвинутим податковим законодавством, в якому чітко та детально врегульовані суспільні відносини у сфері оподаткування. Крім того, встановлені доволі високі санкції за податкові правопорушення. Це спонукає платників до добровільної сплати податків у належні строки, що є важливим чинником ефективності податкового адміністрування [14, с. 114; 15; 16].

Сучасне податкове законодавство в Україні представлене Податковим кодексом. Проте цей нормативний документ не можна назвати досконалим, оскільки він є досить об'ємним за обсягом, містить нечітко сформульовані норми та положення, а також значну кількість посилань на інші нормативно-правові акти, і, врешті-решт, пересічному платнику податків важко самотійно, без юридичної допомоги чи допомоги посадових осіб фіскальних органів, з'ясувати зміст його положень [1, с. 145].

У Німеччині діє податкова поліція, серед завдань якої є проведення розслідувань податкових злочинів і податкових правопорушень, визначення бази оподаткування у разі виявлення порушень, дослідження способів ухилення від оподаткування, реалізація профілактичних заходів, спрямованих на підтримку податкової дисципліни. Діяльність податкової поліції регламентується як податковим законодавством, так і численними адміністративними актами.

У складі фіскальних органів України також діють підрозділи податкової міліції, однак вони більшою мірою виконують функції не аналітичного, а силового характеру.

Одним із найефективніших методів податкового контролю, що застосовується у Німеччині, є вільний обмін інформацією про фінансові операції юридичних та фізичних осіб між різними фінансовими органами і податковими інспекціями. Це зумовлено тим, що всі вказані органи перебувають у єдиному підпорядкуванні Міністерству фінансів [14, с. 114].

В Україні, на відміну від Німеччини, хоча і встановлено підпорядкування різних фінансових та фіскальних органів Кабінету Міністрів України, Міністерству фінансів і між ними існує тісний зв'язок, однак, у зв'язку з недосконалим насамперед податковим законодавством, між цими структурами нечітко врегульовані відносини, що виникають з приводу оподаткування і тим самим порушується система обміну інформацією про фінансові та податкові потоки від нижчого до вищого управлінського рівня.

Отже, зазначені відмінності між німецькою та українською системою податкового адміністрування, на жаль, не характеризують останню позитивно, а навпаки, демонструють її недосконалість та переконують у необхідності запозичення окремих рис позитивного досвіду Німеччини.

Може бути впроваджений у вітчизняну практику діяльності фіскальних органів і досвід Франції, хоча вона й має репутацію країни з заплутаною системою оподаткування та високим рівнем адміністративних витрат [17]. Проте у цій країні спостерігається високий рівень добровільного виконання податкових зобов'язань та своєчасного подання податкової звітності та інших необхідних документів. Допомогу у формуванні податкових декларацій для юридичних осіб і підприємців надають, як правило, приватні аудитори або консультаційні бюро. У разі призначення перевірки податковий орган рекомендує, аби був присутній аудитор або представник консультаційного

бюро, який брав участь у формуванні декларації [14, с. 118]. Загалом високий рівень добровільної сплати податків у Франції пояснюється застосуванням добре налагодженої системи податкового адміністрування, порядок проведення якого регламентується окремим Кодексом податкових процедур [17; 18].

В Україні також можна було б прийняти аналогічний документ і тим самим «розвантажити» розділ II ПКУ та більш конкретизувати процедури адміністрування податків і зборів та функціональні обов'язки ДФС в процесі їх здійснення. Це дозволило б підвищити рівень проведення податкового контролю при одночасному встановленні більш тісних, партнерських відносин між фіскальними органами та платниками податків.

Таким чином, проаналізувавши зарубіжний досвід адміністрування податків і зборів можна зробити висновок про те, що у більшості європейських країн в податкову практику запроваджені прогресивні підходи її організації, окремі елементи яких вбачається доцільним застосовувати і в умовах України, а саме: позитивний досвід Швеції – щодо структурної перебудови фіскальних органів при оптимальному поєднанні трьох моделей («за видами податків», «функціональна», «за видами платників»), а також практики подання підприємствами однієї форми податкової звітності; Німеччини – стосовно вдосконалення національного податкового законодавства у напрямку його розумної оптимізації, переорієнтація діяльності податкової поліції на виконання функцій аналітичного характеру, а також впровадження процедури обміну інформацією між фіскальними та різними фінансовими органами про фінансові та податкові потоки; Франції – щодо прийняття Кодексу податкових процедур та налагодження партнерських взаємовідносин між фіскальними органами та платниками податків, а також надання допомоги у формуванні податкових декларацій для юридичних та фізичних осіб. Їх впровадження у діяльність фіскальних органів України дозволить наблизити адміністрування податків до більш оптимальної його моделі.

Список використаних джерел:

1. Паславська Р. Ю. Система адміністрування податків в Україні: дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук / Р. Ю. Паславська. – Львів, 2014. – 224 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/02/dis_Paslavska.pdf
2. Андрущенко В.Л. Податкові системи зарубіжних держав. Навч. пос. / В.Л. Андрущенко, О.Д. Данілов. – К.: Комп'ютер прес, 2004. – 300 с.
3. Свешніков С.М. Бюджетно-податкова політика сучасної держави та гармонізація податкових систем країн ЄС. Вектори для України: Навч. посіб. / С.М. Свешніков, В.В. Юрченко, В.І. Крижанівський. – К.: Комп'ютерпрес, 2016. – 39 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.centre-kiev.kiev.ua/bib/files/nmm/VP16.pdf>
4. Общие принципы организации фискальной службы. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://studbooks.net/67007/ekonomika/obschie_printsipy_organizatsii_fiskalnoy_sluzhby
5. Про утворення Державної фіскальної служби : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. №160. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/160-2014-%D0%BF>
6. Про Державну фіскальну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2014 р. №236 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-%D0%BF>
7. Податковий кодекс України від 02.12. 2010 р. №2756-VI (зі змінами та доповненнями).
8. Маркова Л.Г. Досвід адміністрування податків у країнах з розвинутою економікою та можливості його адаптації в Україні / Л.Г. Маркова, К.І. Хіміч [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/57/7739-dosvid-administruvannya-podatkov-ukra%D1%97na-x-z-rozvinenoyu-ekonomikoyu-ta-mozhливosti-jogo-adaptacii%D1%97-v-ukra%D1%97ni.html>
9. Вплив структури фіскального відомства на організацію податкового контролю : зарубіжний досвід. – Ірпінь : НДІ фінансового права, 2014. – 56 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndi-fp.asta.edu.ua/report/publication/20160331104007.pdf>
10. Державна фіскальна служба України: Офіційний портал. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/>
11. Ministry of Finance Sweden [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sweden.gov.se/sb/d/2062>
12. Шведские налоги: любовь с обязательствами [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://sweden.ru/ljudi/nalogi-v-shvecii-lyubov-s-obyazatelstvami/>

13. Близько 300 млн. електронних документів отримано ДФС від платників податків у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.rbc.ua/ukr/news/okolo-300-mln-elektronnyh-dokumentov-polucheno-1514279590.html>

14. Проскура К.П. Податкове адміністрування в Україні в посткризовий період: ефективність та напрями модернізації. – К.: ТОВ «Емкон», 2014. – 376 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/5035/1/...

15. Податкова система Німеччини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://appu.org.ua/main2/shkola_platnyka_podatkiv/vse_pro_podatki/zarybizhnuuy_dosvid/Germany.html

16. Меских К.Л. Опыт Германии в налоговом администрировании / К.Л. Меских // [Финансовая аналитика: проблемы и решения](#). – 2010. - № 6. – С. 78-84 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/opyt-germanii-v-nalogo-vo-administrirovanii>

17. Налоговая система Франции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://selfmadetrip.com/nalogovaya-sistema-frantsii-posobie-dlya-emigranta/>

18. Налоги во Франции [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://visasam.ru/emigration/europe-emigration/nalogi-vo-francii.html>

Близняк О.

*аспірантка кафедри міжнародних відносин
Національного університету “Острозька
академія”*

БРЮССЕЛЬСЬКИЙ САМІТ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА:

МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

BRUSSELS EASTERN PARTNERSHIP SUMMIT: OPPORTUNITIES FOR UKRAINE

Анотція. Стаття присвячена аналізу підсумкової декларації Брюссельського саміту. Окреслено коло учасників зустрічі, їх позиції щодо Східного партнерства як особливого виміру Європейської політики сусідства. Зроблено

висновки щодо перспектив України у контексті рішень Брюссельського саміту.

Ключові слова: ЄС, Брюссель, саміт, підсумкова декларація, Україна.

Summary. The article is devoted to the analysis of the final declaration of the Brussels Summit. The circle of participants of the meeting, their position on the Eastern Partnership as a special dimension of the European Neighborhood Policy is outlined. Conclusions are drawn about perspectives for Ukraine.

Key words: EU, Brussels, summit, final declaration, Ukraine.

24 листопада 2017 р. у Брюсселі відбувся черговий саміт Східного партнерства – п'ятий за рахунком саміт у рамках згаданої ініціативи ЄС. У його роботі активну участь брали глави держав та урядів та представники республік Вірменії, Азербайджану, Білорусі, Грузії, Молдови та України. Від ЄС були залучені глави держав або урядів, представники держав-членів ЄС, Європейського парламенту, Комітету регіонів, Європейського Економічного і Соціального комітету, Європейського інвестиційного банку, парламентської асамблеї «Євронест», Європейського банку реконструкції та розвитку тощо. З ініціативи Естонії, яка головує у Раді ЄС, саміт відбувся у Брюсселі не випадково. Як пояснили представники Єврокомісії та особисто комісар із політики сусідства Йоганес Ган, такими діями «ми засвідчуємо, що партнерство із сусідами пострадянського простору – це справа усієї співдружності, а не лише країн, що географічно зацікавлені у розширенні зв'язків на східних кордонах ЄС» [2]. Ще до початку роботи саміту експерти прогнозували, що це буде саміт підбиття підсумків про зроблені кроки, а також натякали на можливе розчарування його результатами. Втім, незважаючи на всі труднощі у підготовчому періоді, результатом спільної роботи представників ЄС та країн-партнерів стало ухвалення підсумкової декларації. Детальний аналіз цього документу є нашим завданням, оскільки це дозволить зробити глибші висновки щодо перспектив України у відносинах з ЄС.

Учасники саміту черговий раз підтвердили відданість стратегічному і амбітному Східному партнерству як особливому виміру Європейської

політики сусідства, яке засноване на спільних цінностях, взаємних відповідальності та інтересах, задля зміцнення демократії, дотримання верховенства закону, прав людини та норм міжнародного права [11]. Крім того, сторони наголосили, що консолідація та просування спільних цінностей та принципів є запорукою розвитку посилених відносин між ЄС та країнами-партнерами. Зобов'язання, створені у Східному партнерстві, зміцнюють як ЄС, так і держави-партнери, роблять їх сильнішими разом та більш здатним до протистояння спільним викликам [11].

Важливого значення учасники саміту надали економічній складовій. Зокрема, вони зауважили, що економічний та соціальний розвиток, а також підтримка процесів трансформації є основою спільного прагнення до стабільності та стійкості у регіоні Європейського сусідства. Розробка міцної економічної політики та регуляторних рамок, в тому числі за рахунок використання зусиль ЄС та міжнародних фінансових інституцій, допоможе створити сприятливе середовище для розвитку конкурентоспроможної, зеленої, цифрової та інноваційної економіки, залучення інвестицій, створення робочих місць сприятиме інклюзивному сталому зростанню та посиленню торгівлі з ЄС та між країнами-партнерами, в тому числі – задля заохочення партнерів до повного використання існуючих зон вільної торгівлі [11]. Однак конкретні цифри на позначення мікро- чи макрофінансової допомоги від ЄС для країн-партнерів не афішувалися. Єдиною умовою надання фінансової підтримки мають стати конкретні результати у впровадженні реформ. Для порівняння, у підсумковій декларації Ризького саміту (21 - 22 травня 2015 р.) було визначено обсяг макрофінансової допомоги для України у розмірі 1,8 млрд. євро [7]. Президент України Петро Порошенко на саміті у Брюсселі виголосив заяву для ЗМІ про можливе надання Україні допомоги від ЄС, а прес-служба Міністерства фінансів повідомила, що відомство розпочинає роботу над підготовкою нової можливої програми, розмір якої глава Мінфіну оцінив орієнтовно в 1,6 млрд. євро [3]. Незважаючи на це, у підсумковій декларації такого факту не зустрічаємо. Більше того, при неофіційних

зустрічах у кулуарах саміту Україні було пред'явлено нарікання щодо невиконаних умов в частині забезпечення роботи антикорупційних судів та прокуратури. Найголовніші проблеми України, про які йшлося в Брюсселі, – це зволікання з реформами та недостатня боротьба з корупцією. Інша невиконана обіцянка – це скасування мораторію на експорт лісу-кругляка [9]. Саме ці чинники, на думку експертів, стали причиною відмови ЄС надати Україні третій транш фінансової допомоги у розмірі 600 млн. євро. Напередодні Брюссельського саміту Європарламент підтримав новий формат Східного партнерства для країн, які демонструють впевнені кроки у здійсненні реформ. Це, передусім Грузія, Молдова та Україна, і саме для них депутати Європейського парламенту пропонували так зване «Східне партнерство +». В рамках цієї ініціативи для вказаних країн пропонувалося наступне:

- створення трастового цільового фонду;
- можливість приєднання до митного та енергетичного союзів, цифрової спілки або навіть Шенгенської зони;
- скасування тарифів на мобільні роумінгові платежі [1].

Схвалена резолюція Європарламенту не знайшла підтримки та була відхилена на саміті у Брюсселі. На наш погляд, це демонструє позицію ЄС щодо «передових» країн Східного партнерства, що виражається у небажанні надавати їм винагороду за здійснені реформи. В свою чергу, такі дії не сприятимуть мотивації цих країн до подальшого поступу та позбавляють ініціативу ЄС «доданої вартості».

Учасники саміту не залишили поза увагою питання про порушення принципів міжнародного права у багатьох частинах регіону Східного партнерства, територіальну цілісність, мирне врегулювання існуючих конфліктів. У підсумковій декларації зазначено, що учасники саміту вітають залучення та посилену роль ЄС у вирішенні конфліктів та його зусилля з відновлення довіри в рамках або на підтримку узгоджених форматів переговорів та процесів, у тому числі через безпосередню присутність ЄС у

разі потреби у конфліктних регіонах [11]. Проте, на нинішньому саміті лише 6-й пункт був присвячений цим аспектам міждержавних відносин, тоді як у Ризькій декларації питання деескалації наявних конфліктів та безпековий чинник «фігурував» у 3-му, 4-му, 5-му та 22-му пунктах [7]. Важливо зауважити, що це вже третій саміт, який відбувається в умовах гібридної війни та відкритого протистояння РФ з Україною. Мова йде не лише про наслідки активних бойових дій на території Луганської та Донецької областей, а й про те, що об'єднана Європа потроху втрачає інтерес до конфлікту на Донбасі. Підтвердження цьому є те, що напередодні саміту у Брюсселі, 22 листопада 2017 р., у Берліні відбулася конференція під назвою «Україна: забута криза у Європі?». У роботі конференції взяли участь представники міжнародних гуманітарних організацій, які наголосили на тому, що нині у Європі є «подвійне сприйняття України». Воно викликане тим, що наша країна для них є багатообіцяючим напрямом для інвестицій з непоганими перспективами економічного зростання, а з іншого – має місце беззаперечна гуманітарна криза у двох східних областях, яка потребує міжнародної підтримки [10]. На саміті у Брюсселі Україна вимагала від ЄС визнати Росію агресором. Успіху у цьому питанні досягнуто не було, за винятком хіба того, що голова Європейської Ради Дональд Туск в окремій заяві після саміту назвав РФ прямим агресором України. Отже, військові дії в Україні та конфлікти у державах Східного партнерства стали предметом кулуарних, а не центральних дискусій саміту. На наш погляд, ЄС, очевидно, втрачає інтерес до заморожених конфліктів на пострадянському просторі, або просто намагається зайвий раз «не дратувати Москву».

Під час Брюссельського саміту (як і під час Ризького) ЄС визнав суверенне право кожної країни-партнера обирати свій рівень амбіцій та цілей. З цього приводу є низка цікавих аспектів. Перш за все, успіхом України слід вважати ратифікацію Угоди про асоціацію з ЄС включно із створенням поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі, яка набула чинності 1 вересня 2017 р. [8]. Вона дісталася українцям дуже дорогою ціною, зважаючи на

наслідки не підписання Угоди про асоціацію в листопаді 2013 р. Крім того, з червня 2017 р. стартував безвізовий режим для України. Вже через півроку з початку його дії з країнами ЄС майже 355 тис. громадян України скористалися перевагами спрощеного режиму перетину кордону. За даними Державної прикордонної служби України, найбільше українці перетинали кордон із Польщею (майже 90 тис. осіб) та Румунією (близько 65 тис. осіб). Понад 128 тис. осіб скористалися авіаційним транспортом, 227 тис. подорожували автомобілями і залізницею, і лише незначна кількість громадян прямували через морські пункти пропуску [5]. Вказана вище позитивна динаміка тішить, але не слід забувати, що останньою вимогою для лібералізації візового режиму із Україною була боротьба із корупцією. Голова представництва ЄС в Україні Хюг Мірангеллі, заявляв, що питання боротьби із корупцією підніматиметься на всіх зустрічах П. Порошенка у Брюсселі [6]. Дипломат, серед іншого зауважив, що в Україні досі не розпочали роботу антикорупційні суди, не забезпечений механізм перевірки електронних декларацій державних службовців в рамках діяльності створеного Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) тощо.

Другим аспектом в контексті євроінтеграційних амбіцій країн Східного партнерства, а особливо України, є перспектива членства в ЄС. З цього приводу, посилаючись на текст підсумкової декларації, можна сказати, що це був саміт «без перспективи». З документу стає зрозуміло, що ЄС лише вітає європейський вибір країн-учасниць. Голова Єврокомісії Жан-Клод Юнкер зайвий раз це підкреслив – «це не саміт про розширення ЄС чи про вступ України до нього» [9]. Україна натомість вимагала чіткіших формулювань, навіть посилалась на 49 статтю договору про ЄС, у якій передбачена можливість звертатись по членство усім європейським країнам, які виконають необхідні критерії. Однак після тривалих суперечок та перемовин цю позицію України не врахували [9]. Між рядків підсумкового документу проглядається обережна позиція ЄС щодо асоційованих країн, яка виглядає як своєрідний «бонус» за здійснені реформи: «настав час залучити асоційованих партнерів

до спільного діалогу щодо прогресу, можливостей та викликів стосовно реформ, пов'язаних з асоціацією – як про це просять партнери – для сприяння повній імплементації Угод про асоціацію та глибоку та всеосяжну зону вільної торгівлі» [11].

Відповідно до підсумкової декларації, учасники саміту вважають можливим і важливим укладення Угоди про авіаційний простір з Україною. Нагадаємо, що аналогічні угоди про «Відкрите небо» уже діють з Грузією та Молдовою.

Не залишились поза увагою питання безпечного постачання та диверсифікації джерел енергії, питання про зміни клімату, свободу слова та міжлюдські контакти у країнах, охоплених Східним партнерством. У цьому ключі, ЄС очікує від країн-партнерів посилення взаємодії щодо модернізації освітніх, дослідницьких та інноваційних систем з подальшим підвищенням їх якості та конкурентноспроможності.

Окрема увага учасників була прикута до питання поваги до національних меншин. Цілком можливо, що ініціаторами дискусій з цього приводу стали Угорщина та Румунія, які вимагають дотримання прав національних меншин в освіті. Каменем спотикання став Закон України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. [4]. У підсумковій декларації саміту про Україну прямо не йдеться, але на тлі мовних суперечок між цими європейськими країнами, адресати та адресанти таких вимог стають очевидними.

Підсумовуючи, можна сказати, що саміт у Брюсселі не став проривом для країн, охоплених Східним партнерством. У порівнянні із Ризьким самітом, ця зустріч скоріше є «стоянням на місці», оскільки нових вагомих перспектив для країн-партнерів він чітко не окреслив. І лише тому, що під час саміту не було переглянуто визначені раніше позиції, ми не вважаємо Брюссельський саміт «кроком назад». Це означає, що ЄС досі не визначився щодо того, що ж робити із країнами - адресатами його східної політики та що їм запропонувати

як винагороду за просування реформ. З іншого боку, країни-партнери не працюють «на максимум» в подоланні корупції, розвитку демократії, в дотриманні верховенства закону, прав та основних свобод. Крім того, не варто випускати із поля зору «російський чинник», який має неабияку вагу у цьому контексті. На наш погляд, Україні цього разу бракувало дружньої підтримки. Регрес у відносинах із Польщею, суперечності з приводу мовного питання із Угорщиною та Румунією наклали відбиток на результати саміту. Більше того, перед Україною постало питання «а хто ж підтримуватиме її інтеграційні прагнення та лобіюватиме інтереси у ЄС?». В сукупності ці чинники впливають на те, що проекту Східне партнерство на даному етапі бракує динамічності.

Список використаних джерел:

1. Європарламент підтримав новий формат СхП і створення цільового фонду // Європейська правда. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/15/7073702/> (Дата звернення: 22.11.2017 р.)
2. Єрміца В. «Східне партнерство»: далекоглядне й динамічне чи короткозоре й загальмоване? / В. Єрміца // Радіо Свобода. Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/28870397.html> (дата звернення 23.11.2017р.)
3. ЄС ще не визначив деталі нової програми допомоги Україні. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/11/28/631623> (Дата звернення: 15.12.2017 р.)
4. Закон України «Про освіту» // Відомості Верховної Ради . – 2017. – № 38 – 39. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page> (Дата звернення: 23.02.2017 р.)
5. Півроку безвізу з ЄС: 355 тисяч українців скористалися спрощеною системою // Європейська правда. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/12/11/7074886/> (Дата звернення: 11.12.2017 р.)
6. Президента Порошенка у Брюсселі питають про боротьбу з корупцією – посол ЄС // Європейська правда. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2017/11/22/7074004/> (Дата звернення: 22.11.2017 р.).
7. Саміт «Східного партнерства» ухвалив підсумкову декларацію (текст). – Режим доступу: https://ukr.lb.ua/news/2015/05/22/305832_samit_shidnogo_partnerstva.html (Дата звернення: 10.11.2017 р.)

8. Угода про асоціацію Україна-ЄС набула чинності // Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення в Україні. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2296693-ugoda-pro-asociaciu-ukrainaes-nabula-cinnosti.html> (Дата звернення: 10.09.2017 р.)

9. Червоненко В. Україна і ЄС: примарне членство та невиконані обіцянки / В. Червоненко // BBC Україна. – Режим доступу: <http://www.bbc.com/ukrainian/features-42113109> (Дата звернення: 16.12.2017 р.)

10. Чому Європа втрачає інтерес до конфлікту на Донбасі? // Deutsche Welle. – Режим доступу: <http://www.dw.com/uk/чому-європа-втрачає-інтерес-до-конфлікту-на-донбасі/a-41498229> (Дата звернення: 23.11.2017 р.)

11. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit (Brussels, 24 November 2017). – Режим доступу: <http://www.consilium.europa.eu/media/31758/final-statement-st14821en17.pdf> (Дата звернення: 25.11.2017 р.)

Бочарова Н.

*к.і.н., доцент кафедри загально-правових
дисциплін Дніпропетровського гуманітарного
університету*

НОВІТНЯ СТРАТЕГІЯ ЄВРОСОЮЗУ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

EU'S LATEST STRATEGY TO PROTECT INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS

Анотація. Розглянуті останні документи Єврокомісії, в яких викладена новітня стратегія Європейського Союзу щодо захисту прав інтелектуальної власності в умовах цифрової економіки. Підкреслено, що боротьба з порушеннями прав інтелектуальної власності повинна мати системний і комплексний характер, ґрунтуватися на належній юридичній основі і містити єдині стандарти і підходи в нормативній базі і правозастосовній практиці.

Ключові слова: Євросоюз, інтелектуальна власність, інтелектуальне піратство, контрафакція, єдиний цифровий ринок.

Summary. The article analyzes the latest documents of the European Commission, which outline the latest strategy of the European Union on the protection of

intellectual property rights in the digital economy. It was emphasized that the fight against infringements of intellectual property rights should be systemic and complex, based on a proper legal basis and contain common standards and approaches in the normative base and law enforcement practice.

Key words: European Union, intellectual property, intellectual piracy, counterfeiting, single digital market.

В Угоді про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої 16 вересня 2014 р., окремим розділом (глава 9) виділена співпраця в сфері інтелектуальної власності. Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити рівень захисту інтелектуальної власності, аналогічний існуючому в Європейському Союзі. Це передбачає запровадження в Україні прогресивних європейських правових стандартів та ґрунтовне знайомство наукового середовища і громадськості із законодавством та правозастосовною практикою ЄС в царині правового регулювання відносин інтелектуальної власності.

Ефективний захист прав інтелектуальної власності є одним з пріоритетних напрямків діяльності ЄС. В документах Єврокомісії неодноразово підкреслювалось, що в умовах економіки знань захист інтелектуальної власності є важливим для сприяння інновацій та творчості, розвитку зайнятості та підвищення конкурентоспроможності. Європейська Комісія працює над гармонізацією законів з метою уникнення бар'єрів у торгівлі та боротьби з інтелектуальним піратством та контрафакцією, щоб допомогти підприємствам, особливо малим та середнім підприємствам, отримувати доступ та використовувати права інтелектуальної власності більш ефективно. Комісія розробила законодавчу базу та систему інтелектуальної власності, яка пропонує стимули для компаній ЄС інвестувати у виробництво товарів і послуг з високими стандартами якості, інновацій, дизайну та креативності. Сектори економіки ЄС, які пов'язані з інтелектуальною власністю, дають близько 42% ВВП ЄС вартістю 5,7 трлн. євро на рік, забезпечують 38% усіх робочих місць та 90% експорту ЄС [1].

Аналіз законодавства ЄС останніх років дозволяє виділити три комплексних напрямки, де відбулися суттєві зміни у концептуальних підходах до системи охорони та захисту прав інтелектуальної власності. Це, перш за все, введення єдиного європейського патенту (Unitary patent), план модернізації авторського права в рамках *Стратегії єдиного цифрового ринку (Digital Single Market Strategy)* [2] та комплекс документів на основі *Стратегії Єдиного ринку (Single Market Strategy)* [3] та *Стратегії єдиного цифрового ринку*, який отримав умовну назву *Стратегія прав інтелектуальної власності в Європі (Intellectual property rights strategy in Europe)* [4]. Зупинимося більш докладно на характеристиці останнього комплексу документів.

Системна боротьба з порушеннями прав інтелектуальної власності в Євросоюзі почалась з кінця 90-х років ХХ століття [5]. Причинами цього було стрімке зростання виробництва та реалізації контрафактної та піратської продукції, що впливає на розвиток торгівлі та стабільність національних економік, гальмує інновації, знижує рівень зайнятості, скорочує податкові надходження. Найбільш небезпечною є тенденція зростання підробок, які загрожують здоров'ю й безпеці людей (медпрепаратів, контрафактних косметичних товарів, предметів особистої гігієни). Новими явищами стали використання Інтернету в торгівлі продукції, яка є копією відомих марок виробників, а також транспортування малих партій літаками і міжнародною поштою (так звані повітряний та поштовий трафіки). В цілому контрафактна та піратська продукція складає 2,5% світової торгівлі, а в ЄС 5% імпорту становлять підроблені товари.

У листопаді 2017 р. Європейська Комісія прийняла комплексний пакет заходів щодо подальшого вдосконалення захисту інтелектуальної власності та активізації боротьби з контрафакцією та піратством. Серед них питання поліпшення виконання судових рішень, роль державних органів в організації системи захисту, більш активне використання ініціатив підприємств,

посилення захисту на кордонах ЄС та міжнародному рівні, а також боротьба з порушеннями в мережі Інтернет.

В центрі уваги Єврокомісії опинився провідний документ ЄС в сфері захисту прав інтелектуальної власності - *Директива 2004/48/ЄС «Про забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності»*, яка набула чинності з 25 червня 2004 р.[6].

Згідно з Директивою 2004/48/ЄС держави-члени ЄС повинні передбачити заходи і процедури, необхідні для здійснення прав інтелектуальної власності, які мають бути справедливими, ефективними, збалансованими та стримуючими порушення. Особливий акцент робиться на пред'явленні доказів, які свідчать, що мала місце контрафакція, вводяться тимчасові заходи у вигляді судових заборон на продаж підозрілих товарів, або вилучення таких товарів. У другій главі Директиви рекомендовані такі заходи, як повне вилучення з торгових мереж або знешкодження встановлених контрафактних товарів, а також відшкодування збитків потерпілій стороні і сплата судових витрат правопорушником.

Хід виконання Директиви 2004/48/ЄС , правозастосовна практика, єдиний підхід до тлумачення її положень та завдання подальшого вдосконалення захисту інтелектуальної власності в умовах цифрової економіки окреслені у таких документах, прийнятих 29 листопада 2017 р.:

- *Збалансована система захисту прав інтелектуальної власності, що відповідає сучасним суспільним викликам (A balanced IP enforcement system responding to today's societal challenges);*

- *Керівництво з окремих аспектів Директиви 2004/48 / ЄС Європейського Парламенту та Ради з питань забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності (Guidance on certain aspects of Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council on the enforcement of intellectual property rights);*

- *Оціночний звіт та дослідження відносно Директиви щодо забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності (An evaluation report and study on the Directive on the enforcement of IPR);*
- *Визначення підходу ЄС до Standard Essential Patents (Setting out the EU approach to Standard Essential Patents);*
- *Огляд звіту про функціонування Меморандуму про взаєморозуміння щодо продажу контрафактних товарів через Інтернет (Overview report on the functioning of the Memorandum of Understanding on the sale of counterfeit goods via the internet).*

Основний зміст оновленої стратегії ЄС щодо захисту інтелектуальної власності, яка репрезентована у перелічених документах, можна звести до слідуєчого.

Європейська комісія зберігає курс на посилення боротьби з контрафакцією та піратством, але пропонує зробити її більш масштабною та комплексною з використанням підходу «дотримуйтесь грошей», тобто викривати системні порушення та великі розгалужені мережі контрафакції, а не окремих осіб.

Країни-члени ЄС повинні забезпечити не менш високий рівень правового захисту інтелектуальної власності, ніж тої, що існує на рівні ЄС в цілому. Вказано на потреби подальшої гармонізації та уніфікації відповідного національного законодавства.

Відзначено, що Директива 2004/48/ЄС виявилася належним інструментом боротьби з порушенням прав інтелектуальної власності, однак між державами-членами існують різні тлумачення деяких її положень протягом багатьох років. Керівництво з окремих аспектів Директиви, прийняте 29 листопада 2017 р., роз'яснює питання інтерпретації її положень, що підвищить правову визначеність для всіх зацікавлених сторін та полегшить цивільно-правовий захист інтелектуальної власності в ЄС негайно без

необхідності створення нового законодавства. Крім того, Комісія закликає держави-члени активізувати свої зусилля, посилюючи підготовку суддівських кадрів, систематично оприлюднюючи рішення у судових справах про інтелектуальну власність та заохочуючи альтернативне вирішення спорів [7].

На остання положення слід звернути особливу увагу у зв'язку з появою в Україні Вищого суду з питань інтелектуальної власності (вищий спеціалізований суд у судовій системі України), який створений 29 вересня 2017 року відповідно до судової реформи 2016 року.

В рамках розвитку державно-приватного партнерства у сфері боротьби з порушеннями прав інтелектуальної власності [8], Єврокомісія пропонує заохочувати промисловість, тобто приватні підприємства і фірми, боротися з такими порушеннями. Грунтуючись на позитивному досвіді, передбаченому *Меморандумом про взаєморозуміння щодо продажу контрафактних товарів через Інтернет*, Комісія продовжує підтримувати приватні ініціативи, включаючи добровільні угоди про рекламу на веб-сайтах, про платіжні послуги та про транспорт та перевезення. Такі угоди можуть призвести до більш швидких дій проти підробки та піратства, ніж судові дії. Вони доповнюють останні рекомендації Комісії щодо онлайн-платформ для боротьби з незаконним контентом [9].

Для зменшення обсягу підроблених продуктів, що потрапляють на ринок ЄС, Комісія запропонувала посилити програми співпраці з третіми країнами (Китай, Південно-Східна Азія, Латинська Америка) та створити перелік країн, які займаються чи сприяють суттєвому порушенню прав інтелектуальної власності. Це фактично підтверджує актуальність прийнятої в ЄС у 2004 р. *Стратегії забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності у третіх країнах*, яка передбачає постійний моніторинг та виявлення країн-порушників з метою проведення акцій щодо примусового захисту прав інтелектуальної власності [10].

Комісія активізує співпрацю між митними органами ЄС, зокрема, оцінюючи імплементацію *Плану митних дій ЄС щодо порушення прав інтелектуальної власності на 2013-2017 роки (EU Customs Action Plan to combat IPR infringements (2013-2017))* та пропонуючи більш цілеспрямовану допомогу національним митним органам [11].

Висновки

Сучасна оновлена стратегія Євросоюзу щодо забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності, яка представлена в документах Єврокомісії від 29 листопада 2017 р., передбачає, що боротьба з порушеннями прав інтелектуальної власності повинна мати системний і комплексний характер, ґрунтуватися на належній юридичній основі і містити єдині стандарти і підходи в нормативній базі і правозастосовній практиці. Підкреслена необхідність єдиного тлумачення законодавства ЄС та використання узгоджених судових процедур та практики Європейського Суду Справедливості в національних юрисдикціях країн-членів.

В політико-правовому відношенні система захисту прав інтелектуальної власності націлена на розкриття потенціалу єдиного ринку ЄС і покращення умов для європейських компаній у світовій економіці. Вона враховує нові умови соціально-економічного розвитку в цифровому середовищі, визначені в *Стратегії єдиного цифрового ринку ЄС*. Кінцева мета належного захисту прав інтелектуальної власності полягає у заохоченні європейських компаній, зокрема, малих та середніх підприємств, інвестувати в інновації та креативність, які є рушійною силою прогресу і забезпечення матеріального добробуту громадян.

Список використаних джерел:

1. European Commission. Intellectual property // URL: https://ec.europa.eu/growth/industry/intellectual-property_en
2. Digital Single Market Strategy: Bringing down barriers to unlock online opportunities // URL: https://ec.europa.eu/commission/priorities/digital-single-market_en
3. The Single Market Strategy // URL: http://ec.europa.eu/growth/single-market/strategy_en
4. Intellectual property rights strategy in Europe // URL: https://ec.europa.eu/growth/industry/intellectual-property_en
5. Див. докладно: Бочарова, Н. Становлення сучасної стратегії Європейського Союзу у боротьбі з інтелектуальним піратством і контафакцією (1998-2006 рр.) / Н.Бочарова // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2010. - №2.- С.47-56.
6. DIRECTIVE 2004/48/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights // URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32004L0048R%2801%29>
7. Communication from the Commission to the Institutions on Guidance on certain aspects of Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council on the enforcement of intellectual property rights // URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/26582>
8. Бочарова, Н. Державно-приватне партнерство як принцип побудови сучасної системи захисту прав інтелектуальної власності / Н.Бочарова // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Господарсько-правове, цивільно-правове та фінансово-правове забезпечення розвитку економіки України». – Донецьк, 26 листопада 2010 р.
9. Security Union: Commission steps up efforts to tackle illegal content online // URL: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-17-3493_en.htm
10. Бочарова, Н. Стратегія Європейського Союзу щодо забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності в третіх країнах: досвід для України на шляху євроінтеграції / Н.Бочарова // Матеріали XIII Міжнародної конференції «Україна в євроінтеграційних процесах». – Київ, 2008. – С.24-27.
11. EU Customs Action Plan to combat IPR infringements (2013-2017) // URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/customs-controls/counterfeit-piracy-other-ipr-violations/eu-customs-action-plan_en

Vasylchenko M.

Candidate of Economic Sciences, Associate

Professor

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk

University

Khrystenko O.

Candidate of Economic Sciences, Associate

Professor

Poltava National Technical Yuri Kondratyuk

University

**UNIVERSITY-BUSINESS PARTNERSHIPS: KEY LESSONS LEARNED
FROM THE EU EXPERIENCE**

Summary. Various forms of university-business partnerships have come to life in the last few decades of the XX century, fostering knowledge transfer and innovation. Since then, the relation between higher education institutions and business structures has been in the debate for a long period of time. Obviously, such discussions facilitate more profound learning of the EU experience in the sphere of the university-business partnerships development. That is why the overall purpose of the given paper is to put everyone in the picture about the economic essence of the main types of these partnerships and to the search of the main benefits and barriers of their development through sustainable management practices. It is defined by authors that in the present-day context most European universities evolve from teaching and research activities only to a commercialization process, where the partnership with business structures may be one of the important elements. Therefore, it is obviously that such kind of cooperation combines a set of the following elements: human resource involved to the essential intellectual property rights, the legal aspects in contracts, funding start-ups and spin-offs, the basic communication processes and a required promotion of the common projects.

Key words: academic mobility, EU countries, innovation, research, student mobility, university-business partnership.

University-business partnerships has been a subject of debate for a relatively long period of time, on the issue of how to achieve the global competitiveness of the countries in the EU, as well as to attain a set of Sustainable Development Goals.

Over the years, facilitating and strengthening university-business collaboration initiatives has involved the formation of a wide range of new facilities, in particular so-called “technology transfer offices”, responsible for the commercialization of research that takes place in a certain higher education institution, or “research and development units” within universities directly. The above-mentioned facilities have been often proactively encouraged by EU policy frameworks. At the same time, the main regional government bodies of the European Union have supported many initiatives necessary to create intermediary bodies in order to act as a catalyst between universities and business structures to motivate their effective collaboration.

Initiatives undertaken in this direction allow making an assumption that European universities need to do more to engage with business structures to create various innovative products and services. Nevertheless, the formation of any future policy arising from these debates should be based on better understanding of the nature of the existing university-business partnerships in the EU countries. That is why the given study will take a fresh look at the determination of the role of university-business partnerships in innovation, research and development.

University-business partnerships have developed rapidly as a result of dynamic processes that occur in business and academic research sphere, as well as the influence of government policies on innovation and technological advance. According to Ranga, M., Perälampi, J. and Kansikas, J. [1, p. 602], most business organizations intensified partnerships with universities not only to share increasing risks and costs, but also to meet ever-greater needs for external knowledge and technology arising from high competition in international product markets. In its turn, European universities strengthened their links with business structures in response to funding pressures caused by declining government funding and changes in university financing pattern.

Nowadays any university-business partnership is related to solving urgent business problems, development of innovations in various fields or supporting

prospective academic research projects [2]. These partnerships are transforming from a duo relationship between higher education institutions and business structures to a trio “university-business-government” relationship, contributing to social and economic improvement at the regional and national levels. Consequently, university-business partnership should be considered as an important activity in developing a knowledge society of individuals.

As practice shows, there are several types of university-business partnerships in the EU countries (See Figure 1).

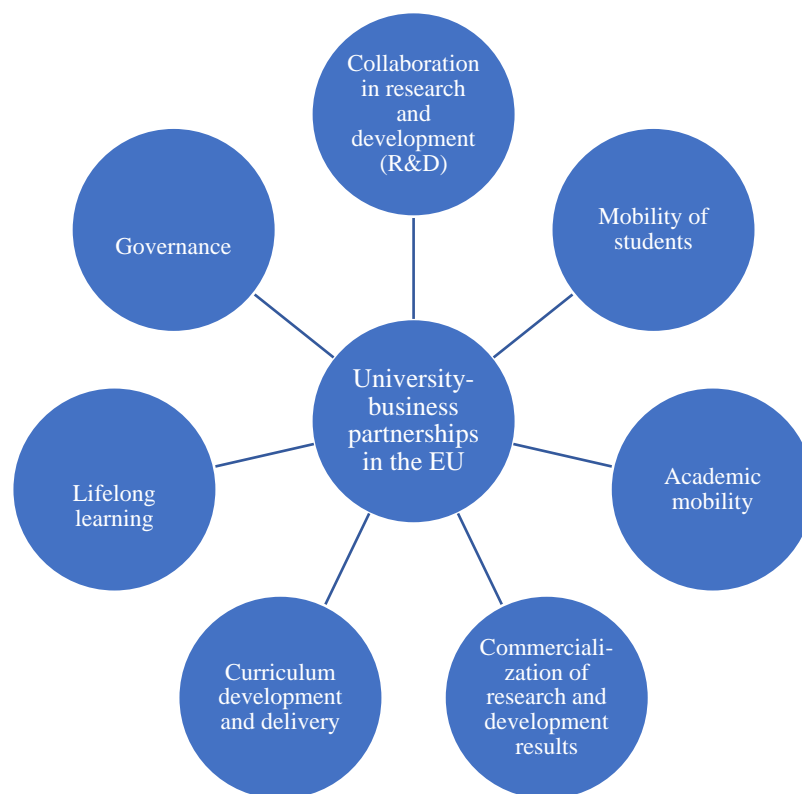

Figure 1. The main types of university-business partnerships in the EU countries [according to author’s compilation on the basis of the source: 5]

As we can observe from the Figure 1, collaboration in R&D, which can be described as one of the most developed types of partnerships between universities and business structures within the European Union, includes: first of all, discovering, developing or testing a new idea outcomes of which cannot be known or determined in advance on the basis of current knowledge, information or expertise; secondly, joint research and development activities, as well as contract research, R&D

consulting, cooperation in innovation; thirdly, joint publications with firm scientists or researchers; and, finally, joint supervision of theses with firm scientists, researchers in cooperation with business, and student projects in cooperation with business [6]. Meanwhile, Cunningham James A. [3] emphasizes that the increased attention to this matter is based on the fact that industrial investments in research and development are an important driver of economic growth and development, and business collaboration with universities is an important strategic vehicle to increase the efficiency and effectiveness of such investments. In addition, through research and development collaboration, “universities and public research institutes can not only share innovation skills with business structures, but also provide access to developed research and developed infrastructures needed for the design and testing of innovation products and processes [4]. On the basis of the above considerations it’s reasonable to assume that R&D collaborations of the higher education institutions and public research institutes with business organizations may take a wide variety of forms, including the following ones: joint laboratories, business-sponsored departments, long-term contracts and informal arrangements.

Speaking about mobility as the next type of university-business partnerships in the EU countries, some European experts [5] emphasize that student mobility is directly related to the temporary or permanent movement of students from higher education institutions to business structures. As a result, students are supposed to get strongly involved in such innovative activities, as start-ups and industry-based research projects, which are “distinguished by an opportunity to co-develop any research topic with an industry supervisor and a relevant academic supervisor, and to apply appropriate methodologies and analytical frameworks to interesting problems in real world contexts” [7].

Another type of mobility is called academic or staff mobility, which involves not only temporary, but also permanent movement of teaching staff or researchers from higher education institutions to business structures, as well as temporary or permanent movement of employees, managers of different levels of managerial

hierarchy and researchers from business structures to higher education institutions directly [5; 6]. The European Union's "ERASMUS program" of student exchange, established in 1987, today contributes to the temporary or permanent movement from higher education institution to another or from a certain university to the real business structure.

Commercialization involves bringing scientific research and development results to the market in cooperation with businesses through spin-offs, disclosures of inventions, patenting or licenses [5; 6; 8]. Many evidences are available to us to know that through a process, widely-known as commercialization, various research discoveries are brought to the goal market place, while new ideas are transformed into new products, services or technologies that are sold around the globe.

Curriculum development and delivery is the process of creating a learning environment and the development of human resources to modern society [5; 6]. According to our investigations of this type of university-business partnership in the EU countries, it can be realized due to the development of an existing programme of courses and modules, organization of the guest lectures by delegates from external business structures, and strengthening cooperation within various training programmes or through further professional education [6].

Following the scientific position of Mihaela C. Dan [9], we can assume that in the context of high competition on all markets people are forced to bring back in schools. Therefore the next type of university-business partnership, known as "lifelong learning programs", is aimed at ensuring "adult education, permanent education and/ or continuing education involving the acquisition of skills, knowledge, attitudes and behaviours by higher education institutions to people working in external organizations" [6].

University-business partnership in governance is related to cooperation between higher education institution and business at the management level of the higher education institution or a certain firm [6]. This type of relationship provides

for involvement of scientists or researchers into the process of firm-decision-making or sitting on the boards of business organizations and also for involvement of the experienced business leaders into higher education institution decision-making processes or sitting on the boards of universities or at a faculty management level [6].

In general, all the existing types of partnership between university and business structures include a wide range of financial and material benefits. We strongly believe that the first of them is the most important one, but in practice other benefits should be also taken into account. At the same time, it is recommended for a university to militate for the open science, or dissemination of the results in the general public. The main advantages for a university in this type of partnership are as follows (See Table 1).

Table 1

The main advantages of university-business partnerships for academic staff representatives and universities as a whole [according to author's compilation on the basis of the source: 9]

List of advantages	Explanation
Pull of funds	For representatives of the academic staff means freedom in research, because they can choose freely topic of interests. The university has less pressure on the division of research funds
Practice focused research	New research fields open, professors have the possibility to test the results, the new methods and techniques.
Subjects content updated with the research results	Academic staff representatives have the possibility to develop new textbooks and practical experience of students.
Access to knowledge from a certain business structure	Academic staff representatives have the possibility to learn about the current market situation. As a result, there is a learning effect on both side of the partnership.

Table 1. illustrates that in the modern economic conditions universities can have a multifaceted mission, which consists of the social one (provision of services without monetary benefit), entrepreneurial (the higher education institution is interested in the turnover increase) and an innovative mission (through consulting contracts, solution development for the business structures).

Besides advantages, the cooperation with the business can be influenced also by threats. The bureaucratic structure of a university, lack of specialized staff in the marketing departments or technological transfer offices, high administrative costs, finance dependency are just some of the threats in such a partnership. Consequently, the external financier can impose special research topics, which can restrict the research freedom, or facilitate a brain drain, where professors and researchers move in the private sector because of attractive incentives [9, p. 71].

Coming to the conclusion, it should be mentioned that the modern socio-economic processes has intensified the need for strategic partnerships that go beyond the traditional sources of innovation. That is why many higher education institutions in EU countries are more actively involved in developing and marketing innovations. It is proved that any university-business partnership is able to bring recognized benefits but it has also many barriers. Due to these partnerships students of the universities can improve their learning experience and develop the necessary skills for further successful employment, while business organizations can improve their activity. In addition, the society can benefit from the increased employment, and a high competitive local industry, and the university can achieve its strategic goals while academic staff representatives can increase their reputation and expand their investigations. Obviously, the university-business partnership should be an important element in the process of higher education institution development. Framework conditions, separate situational factors, availability of funds greatly influence it, therefore Ukrainian universities have to include in their strategies and plans all the aspects that might drive these relationships.

References:

1. Ranga M., Perälampi J., Kansikas J. (2016), The new face of university-business cooperation in Finland, *Science and Public Policy* 43 (5), pp. 601-612.
2. Le Ngoc Xuan Hao. Practices in Cooperation between Universities and Businesses Case: Lahti University of Applied Sciences [Electronic resource]. – Retrieved from: http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/87383/Le_Hao.pdf?sequence=1&isAllowed=y
3. Cunningham, James A. Fostering University-Industry R&D Collaborations in European Union Countries [Electronic Resource]. – Retrieved from: https://aran.library.nuigalway.ie/bitstream/handle/10379/4369/Whitaker_WP_42.pdf?sequence=1&isAllowed=y
4. R&D collaboration of universities and PRIs with firms: The Innovation Policy Platform [Electronic Resource]. – Retrieved from: <https://www.innovationpolicyplatform.org/content/rd-collaboration-universities-and-pris-firms>
5. The state of university-business cooperation in Germany: Part of the DG education and culture study on the cooperation between higher education institutions and public and private organizations in Europe [Electronic resource]. – Retrieved from <https://www.ub-cooperation.eu/index/germany>
6. Extending industry to academia. University – business cooperation through success stories [Electronic resource]. – Retrieved from: http://www.university-business.net/sites/default/files/university_business_handbook3.pdf
7. Research & industry subjects information for supervisors: The University of Melbourne [Electronic resource]. – Retrieved from: http://environment.unimelb.edu.au/__data/assets/pdf_file/0008/2307743/OEP-Info-for-Supervisors-_2017.pdf
8. Melicheríková, Z. University-business cooperation – current situation in Slovakia and Europe [Electronic resource]. – Retrieved from: http://www.vsfs.cz/prilohy/konference/3_sc_d_5_melicherikova.docx
9. Mihaela C. Dan. (2013), Why should university and business cooperate? A discussion of advantages and disadvantages. *International Journal of Economic Practices and Theories*, Vol. 3, No. 1, pp. 67-74.

Vinska O.

*Associate Professor, Department of European
Integration*

*Kyiv National Economic University named after
Vadym Hetman*

Tokar V.

Professor, Department of International Finance

*Kyiv National Economic University named after
Vadym Hetman*

**THE COMPLIANCE WITH THE EU VALUE OF GENDER EQUALITY IN
UKRAINIAN UNIVERSITIES: DOES THE GLASS-CEILING EXIST IN
KNEU?**

**ВІДПОВІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЦІННОСТІ ЄС
СТОСОВНО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ: ЧИ ІСНУЄ СКЛЯНА СТЕЛЯ В
КНЕУ?**

Summary. The authors evaluate the compliance with the EU value of gender equality in Ukrainian universities via investigating the case of glass-ceiling at Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman. The calculations of female to male ratios among faculty members occupying top administrative positions at KNEU (including the departments, deans' and rector's offices) provided hard evidence for the demand of female empowerment as the top management process still remains rather traditional with prevalence of males at the top administrative level.

Key words: female empowerment, gender equality, EU values, top management, glass-ceiling.

Анотація. Авторами оцінено дотримання в українських університетах цінності ЄС стосовно гендерної рівності шляхом розгляду ситуації зі «скляною стелею» у ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». Розрахунки співвідношення жінок та чоловік на вищих адміністративних посадах КНЕУ (зокрема в ректораті, деканатах та на кафедрах) засвідчили потребу у розширенні прав і можливостей жінок у зв'язку з тим, що процес прийняття управлінських рішень залишається доволі традиційним з переважанням чоловіків на найвищих адміністративних рівнях.

Ключові слова: розширення прав і можливостей жінок, гендерна рівність, цінності ЄС, вище керівництво, скляна стеля.

Adopting the Sustainable development till 2030 strategy, the UN has sent a powerful message to all the member states – goal # 5 – Achieve gender equality and empower all women and girls. Thus, gender equality became a part of the agenda worldwide and a part of scientific discourse in sociology, psychology, political science, economics etc. The main issues troubling scholars all over the world are the following ones: Why do women constituting half of the world's population have lesser social – economic and political influence? Why do women fight for their rights weaker than men do? Does the global society need full utilization of female potential – skills and talents? What is the place for women in the modern post-industrial knowledge based economy? Why are so many women not able to build successful careers having proper education and talents? Who is to blame – women or a society, which created conditions that make it hardly possible for women to combine professional growth and a happy family life? What should governments, business and partners do for women to make them feel solid personalities?

All countries of the world compete to outperform in fostering gender equality in different spheres, even such a traditional society as Saudi Arabian one tries to make first steps in empowering women by allowing them to drive cars. Ukraine also tries to foster gender equality using the soft power, e.g. by introducing voluntary gender quotas for political parties. The new legislative norm adopted in October 2015 foresees that parties elected to Ukrainian Parliament and having at least 30 percent of one of genders will receive additional financing of their statutory activities equaled to 10% of annual state financial support evenly shared between all the political parties, which voluntarily comply with gender quota [1]. Our Parliament has also adopted the Law of Ukraine “On Preventing and Combating Domestic Violence” [2]. Even though there is some progress, we must admit that positive changes aimed at gender equality are rather slow. Let us take into consideration the index, developed by the World Economic Forum in 2006, which benchmarks 144 countries based on gender parity; it measures their progress in four spheres: namely

economic participation and opportunity, educational attainment, health and survival and political empowerment. According to the “Global Gender Gap report 2017” Ukraine ranks only 61th, with main problems in the dimension of political empowerment where we take 103d place and much better spheres of economic participation and opportunity – 34th position, educational attainment – 28th position, health and survival – 103d position [3]. If we benchmark the dimension of economic participation and opportunity gender gap in Ukraine with the European countries, we can see that our country still falls behind such leaders as Denmark, Finland, Sweden and Slovenia [4] (Table 1).

Table 1

**Economic Opportunity and Participation Gender Gap
in EU Member-States in 2006-2015**

Country	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Δ
Austria	0,553	0,582	0,587	0,57	0,595	0,624	0,652	0,664	0,67	0,705	0,152
Belgium	0,62	0,668	0,652	0,653	0,71	0,719	0,724	0,737	0,758	0,762	0,142
Bulgaria	0,613	0,699	0,698	0,693	0,684	0,687	0,696	0,707	0,729	0,701	0,088
Croatia	0,651	0,678	0,655	0,646	0,661	0,668	0,669	0,675	0,675	0,664	0,013
Cyprus	0,562	0,602	0,61	0,617	0,63	0,617	0,615	0,635	0,656	0,643	0,081
Czech Republic	0,627	0,63	0,637	0,644	0,621	0,596	0,603	0,604	0,622	0,636	0,009
Denmark	0,708	0,734	0,712	0,748	0,744	0,767	0,772	0,764	0,805	0,788	0,08
Estonia	0,682	0,694	0,7	0,705	0,719	0,72	0,719	0,723	0,705	0,711	0,029
Finland	0,734	0,723	0,741	0,75	0,757	0,768	0,785	0,773	0,786	0,815	0,081
France	0,525	0,646	0,663	0,659	0,661	0,659	0,669	0,669	0,704	0,699	0,174
Germany	0,669	0,7	0,688	0,696	0,714	0,727	0,74	0,712	0,739	0,737	0,068
Greece	0,585	0,63	0,631	0,607	0,621	0,624	0,633	0,647	0,643	0,644	0,059
Hungary	0,64	0,653	0,669	0,674	0,689	0,654	0,659	0,668	0,668	0,685	0,045
Ireland	0,64	0,667	0,681	0,692	0,741	0,732	0,751	0,745	0,754	0,777	0,137
Italy	0,527	0,543	0,587	0,59	0,589	0,598	0,591	0,597	0,574	0,603	0,076
Latvia	0,705	0,734	0,746	0,754	0,752	0,75	0,762	0,777	0,793	0,784	0,079
Lithuania	0,713	0,761	0,742	0,748	0,756	0,744	0,755	0,769	0,738	0,759	0,046

Country	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Δ
Luxembourg	0,56	0,606	0,613	0,638	0,751	0,745	0,815	0,816	0,753	0,766	0,206
Malta	0,51	0,549	0,56	0,561	0,543	0,528	0,55	0,565	0,569	0,573	0,063
Netherlands	0,635	0,667	0,667	0,685	0,723	0,743	0,758	0,759	0,711	0,732	0,097
Poland	0,635	0,617	0,624	0,643	0,653	0,653	0,65	0,656	0,681	0,687	0,052
Portugal	0,669	0,684	0,696	0,681	0,672	0,663	0,679	0,613	0,719	0,712	0,043
Romania	0,673	0,697	0,7	0,712	0,708	0,694	0,681	0,693	0,683	0,708	0,035
Slovakia	0,65	0,667	0,638	0,646	0,638	0,634	0,628	0,635	0,643	0,638	-0,012
Slovenia	0,667	0,705	0,708	0,721	0,723	0,72	0,714	0,719	0,783	0,778	0,111
Spain	0,539	0,589	0,577	0,602	0,624	0,633	0,646	0,652	0,647	0,674	0,135
Sweden	0,731	0,761	0,784	0,785	0,77	0,793	0,796	0,783	0,799	0,836	0,105
United Kingdom	0,664	0,695	0,692	0,706	0,721	0,722	0,73	0,732	0,714	0,724	0,06
EU-28 Average	0,632	0,664	0,666	0,672	0,685	0,685	0,694	0,696	0,704	0,712	0,080
75% of EU-28 Average	0,474	0,498	0,500	0,504	0,513	0,514	0,521	0,522	0,528	0,534	0,060
90% of EU-28 Average	0,569	0,597	0,600	0,605	0,616	0,617	0,625	0,626	0,634	0,641	0,072
Maximum	0,734	0,761	0,784	0,785	0,770	0,793	0,815	0,816	0,805	0,836	0,102
Minimum	0,510	0,543	0,560	0,561	0,543	0,528	0,550	0,565	0,569	0,573	0,063
Median	0,640	0,668	0,668	0,678	0,699	0,691	0,689	0,700	0,708	0,710	0,070
Ukraine	0,691	0,708	0,714	0,720	0,707	0,704	0,725	0,743	0,748	0,731	0,028

Source: [4].

It is obvious, that we still have to go a long way to ensure that female talent is fully unlocked in Ukraine and lives of women are full of opportunities and aspirations, especially if we compare Ukrainian reality with best practices in the EU member-states, such as Germany, Sweden, Denmark, Finland etc.

In our opinion, the biggest victory of feminist movement is the growing amount of working women – they shift from free house work to paid professional work, which is calculated in the GDP and gives them financial independence. We should admit, that women often feel the work overload, as they are still responsible

for the majority of house chores and childcare causing exhaustion and depression. Glass ceiling is the serious issue too, because many women stay with low paid jobs of basic level and do not use the best opportunities in their careers. There are plenty reasons for such a situation, but the major ones are as follows: personal choice to focus on family, lack of self-confidence and ambitions as well as gender bias that engrave the idea that females don't make good bosses, as their brains work differently, they don't have talent in specific sciences and their place is at home with children, in the kitchen cooking meals for their families. The widespread stereotype is that women do not need high pay because their husbands provide everything for them, and it is also damaging and has detrimental effects.

In our previous publications [4-7], we shed light on different aspects of gender equality in the EU and other European countries, for example, our calculations proved that: “there is essential and noticeable correlation between levels of gender equality and economic development of the EU member-states” [5] and “innovation competitiveness of the EU member-states” [6]. Considering the importance of achieving the UN sustainable goals till 2030 and complying with the European value of equality between women and men stated in the article 2 in Title 1 the Common provisions of the Lisbon Treaty in the process of European integration, we decided to research the female empowerment in academic sector of Ukraine. We analyze top-management at Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (further KNEU) in order to investigate the issue of glass ceiling. Our research aimed at disclosing whether KNEU gives opportunity to women to unlock their talents and go on top in their professional sphere.

The statistical analysis of data posted on the University's official site has led to the following findings. The share of women occupying top administrative positions at KNEU (including the departments, deans' and rector's offices) is about 56 percent (or 86 out of 153 persons) (Table 2).

Table 2

**Gender Dimension of Top Management at Kyiv National Economic
University named after Vadym Hetman**

Indicator	Females	Males	Total	Share of females, %	Share of males, %	Total, %
Rector's office	2	5	7	28,6	71,4	100,0
Deans' offices	15	13	28	53,6	46,4	100,0
Departments	69	49	118	58,5	41,5	100,0
Total	86	67	153	56,2	43,8	100,0

Source: own calculations based on the KNEU's Official Website

If to consider the rector's office itself, females account only for 29 percent of members (or 2 out of 7 persons). The only female dean at our University has to deal with eight male ones trying to offset their prevalence in number by her professional approach (so, the share of women is only 11 percent) (Table 3).

Table 3

**Gender Dimension of Management of Deans' Offices at Kyiv National
Economic University named after Vadym Hetman**

Indicator	Females	Males	Total	Share of females, %	Share of males, %	Total, %
Deans	1	8	9	11,1	88,9	100,0
Deputy Deans	14	5	19	73,7	26,3	100,0
Total	15	13	28	53,6	46,4	100,0

Source: own calculations based on the KNEU's Official Website

The situation shifts to the opposite at the deputy deans' level, where women account for approximately 74 percent (or 14 out of 19 persons).

The majority of heads of departments are males – the share of women equals to 39 percent (or 22 out of 56 persons), while deputy heads are mostly females – 76 percent (or 47 out of 62 persons) (Table 4).

Table 4

Gender Dimension of Management of Departments at Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Indicator	Females	Males	Total	Share of females, %	Share of males, %	Total, %
Heads	22	34	56	39,3	60,7	100,0
Deputy Heads	47	15	62	75,8	24,2	100,0
Total	69	49	118	58,5	41,5	100,0

Source: own calculations based on the KNEU’s Official Website

Thus, our calculations show that Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman has the traditional type of decision-making process, as the majority of heads at deans’ offices and department are males, while females are engaged in the process of preparing draft ideas for them to consider. Female faculty members in Ukrainian universities definitely need mentorship for their career-building, especially to break the glass-ceiling and occupy top administrative positions in academia to achieve the true compliance with the EU value of gender equality in Ukraine.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine “On Political Parties in Ukraine”, available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2017), The Law of Ukraine “On Preventing and Combating Domestic Violence”, available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
3. World Economic Forum (2017) The Global Gender Gap Report 2017, available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2017.pdf.

4. Vinska O., Tokar V. (2017) Economic Opportunity and Participation Gender Gap in EU Member-states. *Ekonomichnyi Prostir (Economic Environment)*, Issue 118, PP. 16-24.
5. Vinska O., Tokar V. (2016) Gender Equality and Socioeconomic Development of the European Union Member-States. *Skhidna Yevropa: Ekonomika, Biznes ta Upravlinnya (Eastern Europe: Economics, Business and Management)*, Issue 2, PP. 32-36. Available at: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/2_2016/08.pdf.
6. Vinska O., Tokar V. (2016) Interdependence of Gender Equality and Innovation Competitiveness of the EU Countries. *Global'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky (Global and National Problems of Economy)*, Issue 12, PP. 18-22. Available at: <http://global-national.in.ua/issue-12-2016/20-vipusk-12-serpen-2016-r/2248-vinska-o-j-tokar-v-v-vzaemozalezhnist-gendernoji-rivnosti-ta-innovatsijnoji-konkurentospromozhnosti-krajin-es>.
7. Vinska O., Tokar V. (2016) Political Emancipation of Women as a Factor of Economic Development of the EU Countries. *Naukovy visnyk Khersonskogo ekonomicheskogo universitetu (Scientific Herald of Kherson State University)*, Issue 18, Vol. 1, PP. 17-21. Available at: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_18/1/5.pdf.
8. Official Site of Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, available at: kneu.edu.ua.

Гаращук О.

д.е.н., професор

*Державна інспекція навчальних закладів
України*

Куценко В.І.

д.е.н., професор

*Державна установа «Інститут економіки
природокористування
та сталого розвитку Національної академії
наук України»*

ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ – СКЛАДОВОЇ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В ДЗЕРКАЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. Розкривається сутність соціальної сфери. Досліджуються соціально-економічні аспекти розвитку зазначеної сфери, обґрунтовуються теоретико-методологічні аспекти соціалізації економіки. Подано результати наукових досліджень основних чинників, які зумовили негативні явища в розвитку соціальної сфери. Обґрунтовані шляхи прискорення розвитку даної сфери з урахуванням виявлених умов, чинників, ризиків і можливостей.

Ключові слова: соціальна сфера, освіта, соціальна безпека, охорона здоров'я, добробут населення. євроінтеграція.

Summary. The essence of the social sphere is revealed. The socio-economic aspects of the development of this sphere are investigated, the theoretical and methodological aspects of the socialization of the economy are substantiated. The results of scientific research of the main factors that caused the emergence of negative phenomena in the development of the social sphere are presented. The ways of accelerating the development of this sphere based on the identified conditions, factors, risks and opportunities are justified.

Key words: social sphere, education, social protection, health, welfare of the population. European integration.

Сьогодні надзвичайно гострою проблемою для України є забезпечення національної безпеки та її складової – соціальної безпеки. Як свідчить практика, у забезпеченні останньої важлива роль відводиться соціальній сфері,

в якій переплітаються практично всі складові життєдіяльності суспільства, функціонування держави в цілому. Українське бачення світу в ХХІ столітті випливає з глобалізаційних процесів із європейськими партнерами.

Термін „соціальна сфера” міцно увійшов у теорію і практику ще в 70-х роках минулого століття. Проте економічна наука до питань послуг зверталась ще у XVIII-XIX століттях, що знайшло відображення в роботах Кене Ф., Маршала А., Сея Ж.Б., Сміта А. Ще в 30-40 роках ХХ століття науковці пропонували варіанти обґрунтування зрушень в економічному розвитку у напрямі сервісного сектору. Найвідоміші концепції щодо цього були розроблені Фішером Дж. Б., Кларком К., Ростом У., Беллом Д. та ін.

Це говорить про те, що дослідженню різних аспектів розвитку соціальної сфери на всіх етапах суспільного розвитку приділялось і приділяється велика увага. Розвиток соціальної сфери має багато детермінант, які перебувають у стані постійних змін. Тож не дивно, що як соціальна сфера в цілому, так і окремі детермінанти досліджуються багатьма науковцями. В їх числі: Амоша О., Бондар І., Заяць Т., Злупко С., Іноземцев В., Капелюшніков Р., Колот А., Портер М., Пирожков С., Чумаченко М., Чухно А. та багато інших.

Разом із тим, на наш погляд, ще недостатньо в публікаціях розкрито розвиток соціальної сфери в умовах євроінтеграційних процесів. Останні ми розглядаємо не як розширення спільного ринку послуг соціально-культурного призначення, а в якості важливого фактора формування нової європейської архітектури соціальної безпеки. А це означає, що розвиток соціальної сфери має враховувати той факт, що євроінтеграційний процес є об'єктивним. Він повинен враховувати потреби людської цивілізації на сучасному етапі; проблеми, які вирішує (або сприяє цьому) євроінтеграція; розуміти важливість соціально-культурних проблем, від успішного вирішення яких залежить прогрес людства.

До найгостріших соціально-безпекових проблем в Україні слід віднести: подолання бідності, ліквідація відсталості економічної та культурної; забезпечення доступу населення до якісних освітніх, медичних та інших соціальних послуг, боротьба зі злочинністю, захист життя людини, збереження миру в країні тощо.

Євроінтеграція для України у контексті забезпечення соціальної безпеки означає якісно новий рівень співпраці чи взаємодії різних країн у європейському масштабі перш за все у сфері освіти, охорони здоров'я, культури тощо. Як свідчить практика, розвиток соціальної сфери в умовах євроінтеграції позитивно впливає на забезпечення національних інтересів, на розробку та реалізацію стратегії розвитку соціальної сфери, на формування нового світового порядку, який домінуватиме в ХХІ столітті й визначатиме головні засади міжнародної соціальної стабільності та в Україні [1].

Єдиний європейський простір соціальної сфери створює умови, за яких Україна стає відкритою, що породжує для соціальної сфери не лише нові можливості поступального розвитку, а й нерідко нові загрози (тероризм, неконтрольована міграція, розповсюдження наркотиків і зброї, поширення бідності тощо) [2].

В цьому контексті зростає роль соціальної сфери як поліфункціонального явища, головною метою якого є забезпечення населення відповідними послугами, підвищення добробуту населення, подолання бідності, зростання соціально-економічного розвитку. Розвиток соціальної сфери допомагає формувати суспільну думку, прискорювати науково-технологічний процес [3]. Разом із тим розвиток зазначеної сфери в умовах євроінтеграції, формування єдиної Європи передбачає також необхідність розробки та дотримання єдиних критеріїв і стандартів [4].

Розширення меж соціальної сфери створює більш сприятливі умови для духовного та матеріального розвитку людей оскільки якість, асортимент і

доступність наданих послуг є важливою частиною формування високого рівня життя населення. Статистика свідчить, що чим вищою є частка послуг у величині валового внутрішнього продукту, тим вищою є і сама його величина. Ця тенденція виявлена ще в 60-х роках минулого століття. Нині, за даними Світового банку, частка послуг у ВВП складає близько 70%. А, скажімо, у США, Японії цей показник перевищує 80%.

Тож не дивно, що останнім часом соціальна сфера активно розвивається у більшості країн світу. На думку науковців, зокрема Лавлюка К., це, перш за все, зумовлено:

- соціальними змінами в суспільстві, зростанням доходів населення, трансформацією способу життя, підвищенням потреби в послугах;
- розвитком бізнесу, що сприяє зростанню вимог до якості послуг;
- активним упровадженням у виробництво інформаційних технологій, що виявляється в інтеграції комп'ютерних і телекомунікаційних технологій: у більш активному використанні комп'ютерної техніки та мережі Інтернет; у появі нових удосконалених видів послуг;
- інтернаціоналізацією та глобалізацією організації соціальної сфери;
- виходом підприємств, організації соціальної сфери на нові ринки;
- виникненням значної кількості стратегічних альянсів, підвищення активності транснаціональних сервісних компаній тощо [5].

Соціальна сфера здатна об'єднати європейський світ, незважаючи на різні віросповідання, традиції, політичний режим. Адже в основі соціально-економічних трансформацій лежить людиноцентрична модель, закладена в систему законодавства європейських країн [6].

Економіка більшості країн в останні десятиріччя зростала переважно за рахунок розвитку сервісного сектору. Перспективи розвитку й України значною мірою залежать від стану соціальної сфери, що в умовах

євроінтеграції все більше визначає місце країни в міжрегіональному поділі праці. Адже саме ця сфера сприяє:

- формуванню інтелектуального потенціалу країни, зростанню освітнього рівня населення;
- забезпеченню збереження та поліпшення стану здоров'я громадян, збагачуючи тим самим інтелектуальний потенціал країни;
- стимулюванню зростання рівня споживання та вдосконалення його структури через розширення асортименту життєвих благ, які входять до фонду споживання та задовольняють зростаючі потреби населення;
- активізації виробництва матеріального багатства через прискорення науково-технічного прогресу;
- створенню необхідних передумов для підвищення рівня зайнятості;
- забезпеченню розширеного відтворення робочої сили;
- вдосконаленню структури вільного часу працюючих, що в сукупності дозволяє успішно розв'язувати такі соціальні завдання як: формування гармонійно розвинутої особистості; ліквідація культурно-побутових розбіжностей між окремими соціальними групами населення [7].

З вищенаведеного можна зробити висновок, що соціальна сфера – це частка економічної системи, що не лише організовує споживання створених у матеріальному виробництві благ, але і виробляє власну продукцію – послуги. Вона охоплює сфери діяльності як матеріального, так і нематеріального характеру, завданням яких є покращення умов життєдіяльності людей у трудовій і культурно-побутовій сферах, їх фізичне та духовне вдосконалення, розв'язання найважливіших соціальних проблем.

За даними Всесвітньої торгової організації, у світі виділяється 150 видів послуг, об'єднаних у 12 секторів:

- ділові;
- послуги зв'язку;

- будівельні і пов'язані з ними інженерні;
- дистриб'юторські;
- освітні;
- послуги, пов'язані із захистом навколишнього середовища;
- фінансові;
- охорони здоров'я;
- соціального забезпечення;
- туристичні;
- мандрівні;
- організація дозвілля, культурних і спортивних заходів;
- транспортні та інші [7].

Значну частину із зазначених послуг надає власне соціальна сфера. Надання останніх тісно пов'язане з їх територіальною структурою. Доступність вище перерахованих послуг визначається часом, необхідним для подолання відстані до того чи іншого об'єкта соціальної сфери та витратами ресурсів на таке подолання (економічна відстань). Остання передбачає реальну можливість пересування за допомогою транспортних комунікацій в умовах природних чи штучних перешкод. Всі детермінанти досліджуваної сфери певної території взаємодіють між собою, формуючи при цьому своєрідні зони обслуговування, різноманітні ареали.

Успішне функціонування соціальної сфери, зростання обсягів послуг і розширення їх асортиментів в ринкових умовах потребує відповідної інфраструктури. Останню ми розглядаємо як сукупність установ, організацій та інших суб'єктів, діяльність яких забезпечує необхідні умови для нормального функціонування соціальної сфери. Світова практика свідчить, що в тих країнах, де значна увага приділяється формуванню та розвитку соціальної інфраструктури, сприяє не лише розвитку соціальної сфери, але й зростанню продуктивності праці.

Розвиток соціальної сфери покликаний формувати таку систему цінностей, яка сприяла б підвищенню життєвого рівня населення, економічній динаміці. Її розвиток значною мірою визначають процеси відтворення людських ресурсів, їх кількість і якість, рівень науково-технічного розвитку продуктивних сил, духовне життя суспільства.

Зміни, що відбуваються в соціальній сфері протягом останніх десятиріч, спрямовані на забезпечення добробуту громадян, досягнення оптимального балансу між соціальною безпекою, конкурентоспроможністю та створенням нових робочих місць; на сприяння економічному зростанню та забезпечення зайнятості громадян.

Під впливом розвитку соціальної сфери відбуваються структурні зміни в економічній системі, збереження та примноження людських, фінансових та інших ресурсів країни.

Однак Україна, маючи широку мережу об'єктів соціальної сфери, за якістю життя значно поступається розвиненим країнам світу, Європи. За даними ООН, понад 60% населення нашої країни знаходиться за межею бідності. Тобто розвиток соціальної сфери в нашій країні ще не забезпечує наближення України до цивілізованих країн світу.

Держава має брати на себе відповідальність перш за все за розвиток освіти та здоров'я нації. В Україні спостерігається тенденція зростання зацікавленості сімей в інвестуванні освіти з наближенням завершення їхніми дітьми загальної освіти. Кошти, що направляються сім'ями на освіту, досягають 1,5% ВВП. Щоправда, більшість із них витрачається тіньовим чином. Набули значного поширення випадки, коли формально студент навчається безкоштовно, а батьки вимушені здавати так звані „благодійні” внески. І все ж освіта, зокрема вища, користується великим попитом у населення. Це пов'язано із тим, що економіка XXI століття – це економіка знань, заснована на знаннях у широкому розумінні цього. Освіта ж дає певний

набір знань, здійснює підготовку людини до професійної діяльності, збагачуючи її знаннями, вміннями, навичками обраної трудової діяльності. XXI століття вимагає зміни і власне мету освіти, що полягає в тому, щоб навчити кожного (учня, студента, слухача) аналізувати: що я знаю, чого не знаю, що маю знати, де можна отримати знання. Вона навчає людину сприймати світ через призму пріоритетності захисту прав людини – право на життя, на освіту, на працевлаштування, на житло тощо [8].

До речі, на ринку житлово-комунальних послуг спостерігається цікава тенденція: кількість сімей, які одержали житло, різко зменшилась. Водночас зменшилась і кількість сімей, які знаходяться на квартирному обліку. Адже останнім часом все більше населення покладається не на державу, а на власні можливості в забезпеченні себе житлом.

В Україні постійно зростає обсяг (у грошовому вимірі) житлово-комунальних послуг. Однак це зростання, як правило, пов'язано не зі збільшенням обсягу послуг, поліпшенням їх якості, а з підвищенням цін на комунальні послуги.

В сфері охорони здоров'я на платні медичні послуги люди йдуть у крайніх випадках. Як свідчить статистика, майже половина пацієнтів відмовляються від лікування, а 69% населення займаються самолікуванням. Це є наслідком низького життєвого рівня населення (у людей немає грошей на візит до лікаря та на медикаменти). Тому держава заохочує ринкові відносини в сфері охорони здоров'я, має активно втручатись і контролювати розвиток всієї системи охорони здоров'я.

У зв'язку з цим ми підтримуємо точку зору авторів стосовно того, що держава має забезпечити:

- проведення мінімально необхідних профілактичних оглядів і надання медичних послуг;

- доступність мінімально гарантованого обсягу медичних послуг і лікарських засобів усім громадянам, підтримку соціально незахищених верств населення, громадян із доходами нижче прожиткового мінімуму;
- проведення дорогих обстежень та операцій. У зв'язку з низьким рівнем життя більшість населення України не може собі дозволити користуватись послугами висококваліфікованих медичних працівників і дорогими лікарськими засобами [9].

В Україні з цього року стартує медична реформа. Уже перший етап цієї реформи дає надію громадянам України на якісні послуги, а лікарям – на гідну оплату праці. Найголовніше в цій реформі – впровадження принципу „гроші ходять за пацієнтом”. Держава має гарантувати оплату певного пакету медичних послуг, а громадянин зможе сам обирати лікаря і медичний заклад, який надасть послугу та отримає за це кошти. Лікарі отримуватимуть заробітну плату залежно від кількості пацієнтів і наданих послуг. Пацієнти укладатимуть декларації із обраними лікарями, і лікарі реєструватимуть їх у цій системі.

Національна служба здоров'я, яка укладатиме договори на обслуговування українців з лікарями та приватними медиками, зможе оплачувати лікарю ведення кожного пацієнта. Пацієнт отримає гарантовані державою безоплатні медичні послуги. Перелік гарантованих послуг буде визначати уряд кожного року, виходячи із бюджету. До нього увійде вся первинна та екстрена (швидка) медична допомога, а також паліативна медицина.

Все це є складовими соціальної безпеки, із запобіганням внутрішнім і зовнішнім загрозам, які нерідко призводять до втрати життя. Соціальна безпека потребує концептуального підходу, результатом діяльності якого є нематеріальні форми суспільного багатства, відтворення робочої сили, забезпечення якісного вдосконалення особистісних елементів продуктивних

сил, вирішення корінних проблем соціально-економічного та культурного розвитку суспільства.

Таким чином, соціальна сфера потребує покращення якісних параметрів її розвитку. Для цього слід активно залучати не лише необхідні державні ресурси, а і бізнесу та неурядових організацій. Даний сектор економіки має бути віднесений до найпріоритетніших сфер і розглядатись у якості головного чинника успішного вирішення соціально-економічних проблем. Вона (соціальна сфера) бере безпосередню участь у створенні послуг, у розширенні споживчих можливостей населення. Серед основних чинників подальшого зростання індикаторів розвитку соціальної сфери варто виділити наступні:

- подальше зростання виробництва валового внутрішнього продукту, зайнятості населення, необхідного фінансового забезпечення соціальної сфери;
- зростання обсягів інвестицій в реальну сферу, виробництво, вкладання капіталів у посередницьку та фінансову діяльність;
- подолання руйнації науково-технічного потенціалу країни, старіння технічної бази та зниження виробництва;
- поступове подолання бідності, зменшення чисельності населення, що знаходиться за межею бідності, його майнової диференціації;
- суттєве підвищення якості та конкурентоспроможності вітчизняної продукції;
- забезпечення зниження криміналізації економіки, корупції, зрощування чиновників державних органів з організованою злочинністю, суттєве підвищення доходів основної частини населення.

Це, на наш погляд, забезпечить, перш за все, зростання потреби у відповідних послугах та прискорить розвиток соціальної сфери.

Список використаних джерел:

1. Човган І.В. Перспективи глобалізації вищої освіти України / І.В. Човган // ЧПУ. Наукові праці. «Політологія». – 2011. – Вип. 150, Т. 162. – С. 88-91.
2. Перепилиця М. Асиметричні стратегії в гарантуванні міжнародної безпеки / Г.М. Перепилиця // Політика і час. – 2005. – №7. – С. 64-76.
3. Корсак К.В. Не у вівсі справа / К.В. Корсак // Політика і час. – 2006. – №1. – С. 87-93.
4. Гостева К. Болонський процес і основні принципи та етапи формування європейської вищої освіти / К. Гостева // Імідж сучасного педагога. – 2010. – №№. – С. 12-15.
5. Marsili O. The Anatomy and Evolution of Industries: Technological Change and Industrial Dynamics / O. Marsili. – N.Y. and Cheltenham: Edward Edgar. 2001. – 256 p.
6. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період: монографія; за ред. С.І. Здіорука. – К.: НІСД, 2006. – 403 с.
7. Куценко В.І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики): монографія / В.І. Куценко; за наук. ред. Б.М. Данилишина. – Ніжин: Вид-во „Аспект поліграф”, 2008. – 818 с.
8. Парахонський Б.О. Відстаючи від еволюції суспільства /Б.О. Парахонський, Я.О. Троцький // Політика і час. – 2005. – №12. – С. 7-18.
9. Сергеев И. Развитие социальной сферы: приоритеты регулирования / И. Сергеев, И. Кирсанова // Экономист. – 2006. – №4. – С. 46-53.

Гернего Ю.

к. е. н., доцент кафедри інвестиційної

діяльності ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана»

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИМІР ЗБАЛАНСУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

EUROPEAN DIMENSION IN FINANCIAL SUPPORT FOR HUMAN DEVELOPMENT SUSTAINABILITY IN UKRAINE

Анотація. У дослідженні звернуто увагу на перспективний напрям залучення міжнародних джерел для фінансового забезпечення людського розвитку в Україні. Підкреслено визначальну роль фінансових ресурсів, які залучено за рахунок європейських фондів. Проаналізовані успішні практики фінансування людського розвитку з використанням ресурсів європейських організацій, діяльність швейцарської транснаціональної корпорації у якості соціального інвестора в Україні.

Ключові слова: міжнародні організації, європейські фонди, фінансування людського розвитку, соціальні інвестиції.

Annotation: The attention is paid to the promising direction of international sources of financial support attracting for human development in Ukraine. The decisive role of European financial resources is emphasized. The successful practices of human development financing, including financial resources of European funds, are analyzed. The practice of social investment within Swiss Multinational Corporation activities is analyzed.

Key words: international organizations, European funds, human development financing, social investment.

Перехід економіки України до ринкових умов господарювання став основою для активізації участі національної економіки у глобалізаційних та євроінтеграційних процесах. Зокрема, центром зосередження значного багатства та економічного потенціалу залишається Європа, де відбуваються динамічні та різнопланові інтеграційні процеси.

Значні впливи пришвидшення інтеграційних тенденцій прослідковуємо у соціальній сфері. Це пов'язано із тим, що проблеми збалансованого людського розвитку набули глобального та регіонального значення. Тому,

наведені вище питання не можуть бути остаточно вирішеними лише зусиллями органів державної влади.

У світі, зокрема в розвинених країнах Європи, сформувалася низка міжнародних фондів та донорських організацій, які націлені, поряд із аналізом пануючих на сьогодні тенденцій людського розвитку, на впровадження дієвих механізмів забезпечення взаємодії потенціалу фінансових ресурсів, які формуються та використовуються виключно на національному рівні, та таких, які спроможні фінансувати процеси збалансування людського розвитку на міжнародному рівні. В контексті сприяння збалансованому людському розвитку в світі та у зв'язку із реформами в економіці України, міжнародні та європейські фонди готові запропонувати фінансові ресурси для соціально-економічного зростання в Україні. Проте, виникає проблема стосовно досить поширеного неналежного рівня громадської обізнаності та ступеня поінформованості бізнесу щодо існуючих міжнародних та європейських перспектив.

Актуалізація наведених вище питань зумовила розвиток відповідних напрямів прикладних досліджень Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, інформаційною базою слугують офіційні інтернет-ресурси міжнародних організацій. Проте, все ще не достатньо розвиненим залишається аналітичний інструментарій дослідження практичного аспекту євро інтеграційних процесів в контексті збалансування фінансового забезпечення людського розвитку в Україні, обґрунтування сутнісних характеристик якого є метою нашого дослідження.

Згідно із даними моніторингу, проведеного Міністерством економічного розвитку і торгівлі, станом на початок 2018-го року у нашій країні реалізуються донорські проекти, які фінансуються за рахунок міжнародних фінансових ресурсів на суму близько 6,5 млрд. дол. США тоді, як у середині 2017-го року ця сума становила 5,3 млрд. дол. США [1]. Тобто, існує резерв

для розширення спектру проектів та обсягів залучених фінансових ресурсів у вітчизняну економіку.

З-поміж найбільших за обсягом фінансування проектів названо, як фінансові ресурси розвинених країн, так і міжнародних організацій (табл. 1).

Таблиця 1

Найбільші міжнародні донори в Україні*

Ранг	Донор (країна / міжнародна організація)	Обсяг фінансування	Кількість проектів, які підлягають фінансуванню, одиниць
1	США	1,5 млрд дол. США	104
2	ЄБРР	671,1 млн дол. США	39
3	ЄС	326,5 млн дол. США	139
4	Німеччина	206,9 млн дол. США	26
5	Канада	150,3 млн дол. США	20

6	Японія	20,9 млн дол. США	7
---	--------	----------------------	---

*Джерело: узагальнено за [2]

Очевидним є той факт, що вагому частку з-поміж ресурсів, запропонованих для цілей збалансованого людського розвитку міжнародними донорами, доволі значну частку займають ті, які залучені з Європи.

Згідно із даними Міністерства економіки, станом на кінець першого півріччя 2017-го року з-поміж проектів, які фінансувалися за рахунок ресурсів міжнародних донорів, 20 проектів реалізувалися протягом терміну довшого за 10 років, 68 проектів загальною вартістю 137 млн. дол. США були завершеними, розпочалася реалізація 31-го проекту (86 млн. дол. США). Крім того, у 2017-му році з'явилися нові країни-донори (Норвегія та Польща), що дозволило збільшити обсяги фінансування проектів на 31 млн. дол. США порівняно із аналогічним періодом 2016-го року.

Доступна фінансова допомога міжнародних донорів розподіляється за сферами цільового призначення (рис. 1).

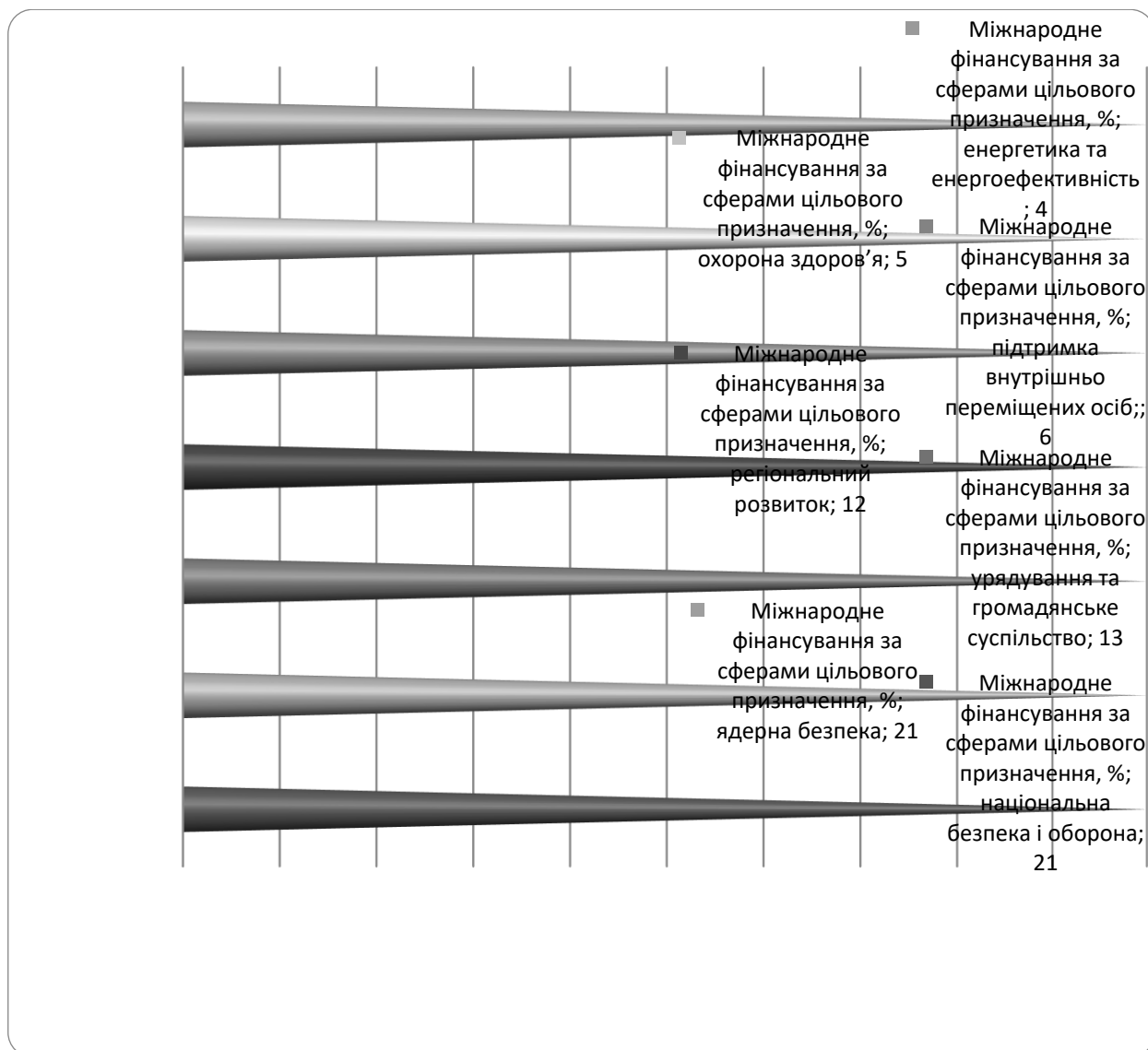

Рис. 1. – Міжнародне фінансування за сферами цільового призначення, %*

* Джерело: узагальнено автором за [2]

З огляду на дані рис. 1, діяльність міжнародних фондів та донорів в Україні здебільшого націлена на забезпечення національної безпеки і оборони та ядерної безпеки в нашій країні, що пов'язано із пріоритетністю змін у цих сферах. Натомість, на цілі охорони здоров'я припадає лише 5 % коштів міжнародних донорів, залучених в економіку України. Згідно із офіційною статистикою, освіта та культура не займають значної частки з-поміж сфер, які фінансуються міжнародними донорами.

Натомість, фактично в Україні діє ряд програм міжнародних фондів та донорських організацій, які, у тій або іншій мірі, пов'язані із забезпеченням збалансованого людського розвитку, стимулюванням компонентів людського розвитку.

Завдяки фінансовим інвестиціям, бізнес-послуг та участі в обговоренні питань політики на високому рівні прекрасні можливості для сприяння розвитку економіки і змін життя людей має Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР) [3]. Бюджет ЄБРР для України у 2017 році – 581 млн. євро (третє місце у світі). Напрями надання фінансових ресурсів: надання міжнародних кредитів на пільгових умовах під державні гарантії; кредитування приватних підприємств на комерційних умовах; гранти для проектів підвищення ефективності використання широкого спектру ресурсів.

В контексті програми транскордонного співробітництва Європейського Союзу здійснюється фінансування в рамках Європейського Фінансового Інструменту Сусідства (ENPI) та Інструментів Східного партнерства в Європі [4; 5]. Бюджет ENPI протягом 2007 – 2013 років становив 11,2 млрд. Євро. Відбулася реалізація програм згідно із пріоритетними напрямами євроінтеграційних процесів, зокрема: підтримка демократичних перетворень та заохочення прав людини; перехід до ринкової економіки; заохочення дотримання пріоритетів збалансованого людського розвитку та політики спільних інтересів. Програма Польща – Білорусь – Україна (бюджет 2014 – 2020 років – 175,8 млн. євро) реалізується у напрямках: промоції місцевої культури та охорона історичної спадщини; покращення доступності регіонів, розвиток надійного та стійкого до кліматичних впливів транспорту, комунікаційних мереж і систем; спільних викликів у сфері безпеки; покращення управління кордонами та управління безпекою.

Завданням популярних на сьогодні інструментів програми Горизонт 2020 є зробити Європу привабливим місцем для першокласних науковців; сприяти інноваційному розвитку та конкурентоспроможності європейської

промисловості й бізнесу; за допомогою науки вирішувати найбільш гострі питання сучасного європейського суспільства [6]. Починаючи з 2014 року і дотепер, за підсумками 446 конкурсів для 117 українських організацій-учасників програми «Горизонт 2020», передбачено фінансування у сумі 17,232 мільйонів євро для 90 проектів.

З метою сприяння вирішенню актуальних соціальних проблем в Україні, Ощадбанк виступив партнером програми соціального інвестування WNISEF, яка передбачає розробку механізму пільгового кредитування соціальних підприємств на базі комерційних банків-партнерів. Метою програми є підтримка приватних підприємств та фізичних осіб-підприємців діяльність яких націлена на досягнення позитивного соціального та екологічного ефектів в Україні, що відбудеться на основі побудови механізму доступного кредитування спільно з банківськими установами, надання консультаційних послуг, коучингу і наставництва.

Ціль такої програми полягає в тому, щоб забезпечити можливість представникам бізнесу для вирішення соціальних та екологічних проблем за посередництвом фінансових інвестицій та надійних практик ведення бізнесу.

Підхід програми соціального інвестування ґрунтується на наданні кредитів під низький відсоток для потреб збалансованих соціальних підприємств, консультаційні послуги та їх підтримку під час реалізації та впровадження бізнес-планів [7].

Соціальне підприємство, яке планує взяти кредит згідно програми, має відповідати низці встановлених критеріїв. Кредитування відбувається згідно із спеціально розробленими пільговими умовами (табл. 2).

Критерії кредитування соціальних підприємств у рамках програми
Ощадбанку у партнерстві з WNISEF*

№	Назва критерію	Опис критерію
1	Вимоги до клієнта	<ul style="list-style-type: none"> • не менше 50% працівників – соціально незахищені верстви населення (інваліди, ветерани та постраждалі від збройних конфліктів, внутрішньо - переміщені особи, тощо); • від 10% чистого прибутку підприємство передає на вирішення соціальних питань, працевлаштовує соціально незахищені верстви населення (менше 50% працівників); • від 20% чистого прибутку підприємство передає на вирішення соціальних проблем.
2	Валюта кредиту	гривня
3	Сума кредиту	Від 10 тис. дол. до 100 тис. дол.
4	Строк кредитування	До трьох років
5	Відсоткова ставка	5 % річних
6	Застава (за потреби)	депозит фонду Wnisef, транспорт, нерухомість, обладнання

* Джерело: узагальнено автором за [8]

За даними WNISEF, наразі за умовами даної програми у соціальні проекти інвестовано 5 164 036 дол. США. Особливістю програми є те, що соціальні підприємства, які уже отримали фінансування, зобов'язані щоквартально звітуватися перед фондом щодо вирішення взятих на себе соціальних питань.

Активну участь у поширенні ідей потреби фінансового забезпечення збалансованого людського розвитку в Україні приймає швейцарська транснаціональна корпорація Nestlé, яка пропагує низку ідей, пов'язаних із культурою здорового споживання їжі та підвищення рівня освіченості населення. Ініціативи компанії, у першу чергу, спрямовані на вирішення низки ключових глобальних соціальних та економічних проблем (рис. 2).

Рис 2. - Соціальні інвестиції Нестле в Україні*

* Джерело: складено автором за [9; 10]

Протягом досить тривалого проміжку часу (починаючи із 2009-го року) компанія реалізує програму створення спільних цінностей (*Creating Shared Value*). Основні цілі програми полягають у популяризації питань здорового харчування, збереженні водних ресурсів та розвитку сільського господарства, підвищенні рівня поінформованості суспільства стосовно наведених ініціатив. Цілі конкретизуються у меті, яка полягає у згладжуванні проблем, які виникли у зв'язку із глибоким економічним спадом та супроводжуються руйнуванням цінностей як для акціонерів компанії, так і для суспільства загалом.

Зокрема, програма передбачає реалізацію широкої освітньої програми, мета якої полягає у популяризації принципів здорового харчування та здорового способу життя з-поміж дітей шкільного віку з різних куточків світу, відкриття науково-дослідного центру в Африці та створення фонду спеціальної премії Nestlé, яка слугує нагородою за інноваційний підхід у питаннях вирішення проблем у сфері правильного харчування, водозбереження та розвитку сільського господарства [10].

Програма створення спільних цінностей являється невід'ємною компонентою бізнес-стратегії Nestlé у царині правильного харчування та здорового способу життя. Адже, запорукою довготривалого розвитку бізнесу Nestlé є підтримка спільних цінностей, що спрямовані на покращення якості харчування, збереження водних ресурсів та виробництва продуктів харчування в результаті реалізації конкретних соціальних проектів.

В Україні в рамках програми «Абетка харчування» близько 330 тис. дітей були поінформовані про раціональне харчування. Програма «Господар» у довгостроковій перспективі є націленою на зниження обсягу імпортованої сировини та пакувальних матеріалів для виробничих потужностей Nestlé в Україні. Наразі, імпортується лише 30 % сировини для виробництва на підприємствах компанії в Україні. Натомість, 70 % сировини і пакувальних матеріалів є вітчизняними. Відповідно, це означає створення нових робочих

місць в Україні, розвиток прогресивних технологій на шляху до реалізації національної стратегії збалансованого людського розвитку.

Прямий соціальний ефект мають також програми компанії щодо стажування та працевлаштування молоді. Зокрема, у 2016 р. в Україні працевлаштовано 1369 осіб, 480 студентів взяли участь у стажуванні.

Таким чином, європейський вимір відіграє вирішальне значення в контексті збалансування фінансового забезпечення людського розвитку в Україні. Тому, поряд із державним вектором підтримки соціальної сфери, важливо враховувати не лише можливості уже відомих європейських фондів, але й на потенціал соціально-орієнтованих європейських корпорацій, перспективи співпраці вітчизняних фінансових установ із європейськими в контексті підтримки соціальних підприємств. Підвищення поінформованості вітчизняного суспільства щодо розширення спектру фінансових ресурсів у царині людського розвитку сприятиме збалансуванню фінансового забезпечення останнього.

Список використаних джерел:

1. Open Aid Ukraine. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Офіційний портал координації міжнародної допомоги України. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://openaid.gov.ua/>
2. Прес-центр Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. В Україні реалізуються донорські проекти на \$5,3 млрд. Офіційний електронний ресурс. – Режим доступу: <http://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=8473149f-0632-4b1b-883a-1ae18f002f00&title=VUkrainiRealizuiutsiaDonorskiProektiNa-5-3-Mlrd>
3. EBRD. Офіційний електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ebrd.com/home>
4. PL-BY-UA. Офіційний електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.pbu2020.eu/ua>
5. ENPI. Офіційний електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.pbu2020.eu/ua>
6. Горизонт 2020. Офіційний електронний ресурс. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/mizhnarodna-dilnist/mizhnarodni-naukovi-proekti/gorizont-2020>

7. Програма соціального інвестування. Western NIS Enterprises Fund. Офіційний електронний ресурс. – Режим доступу: <http://wnisef.org/uk/impact-investing/>
8. Фінансування бізнесу. Ощадбанк. Офіційний сайт. Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.oschadbank.ua/ua/business/finansuvannya-biznesu/>
9. Створення спільних цінностей. Звіт Nestlé в Україні 2016. – К.: ТОВ «Нестле Україна». – 2016. – 36 с.

Горюнова Ю.

*кандидат історичних наук, доцент кафедри
філософії та історії Таврійського
національного університету
ім. В.І. Вернадського*

ЕВОЛЮЦІЯ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА В КОНТЕКСТІ НОВИХ РЕАЛІЙ

THE EVOLUTION OF THE EASTERN PARTNERSHIP IN NEW REALITIES

Анотація. У статті проаналізовані проблеми становлення та розвитку східного напрямку Європейської політики сусідства – Східного партнерства, що розрахована на встановлення особливих відносин з шістьма новими незалежними країнами на сході від кордонів ЄС. Визначено, що Східне партнерство не вирішило поставлених завдань та потребує суттєвої трансформації із залученням вагомих стимулів для партнерів та переосмислення відносин з Росією.

Ключові слова: Східне партнерство, Європейська політика сусідства, Європейський Союз, Росія, відносини.

Summary. The article analyzes the problems of the formation and development of the Eastern dimension of the European Neighborhood Policy – the Eastern Partnership, which is aimed at establishing special relations with six newly independent countries in the east of EU borders. It has been determined that the Eastern Partnership did not solve the main tasks and required a major transformation by using attractive incentives for partners along with a reconsideration of relations with Russia.

Key words: Eastern Partnership, European Neighborhood Policy, European Union, Russia, relations.

Східне партнерство (СП) як ініціатива Євросоюзу оформлюється в 2008-2009 рр. для зміцнення відносин з шістьма сусідами на сході від кордонів Євросоюзу. Партнерами ЄС стають нові незалежні держави – Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна. Однак, незважаючи на амбіційні плани, СП не досягло серйозних результатів у процесі переформатування сусіднього простору. Саме тому ця ініціатива ЄС потребує розроблення нових підходів та суттєвої трансформації особливо на тлі нових геополітичних викликів для Європи – анексії Криму та російської агресії на Сході України.

Перша ідея формулювання окремої політики щодо східноєвропейських держав була запропонована ще у 2002 р. на засіданні Ради ЄС із загальних питань та зовнішніх зносин, коли Велика Британія разом із скандинавськими країнами запропонували стратегію розвитку особливих відносин з новими незалежними країнами на сході від кордонів ЄС [1].

Однак ця ідея не знайшла підтримки, а згодом перетворилася на загальну Європейську політику сусідства (ЄПС), яка поширювалася на 16 сусідніх країн на півдні та сході від ЄС та мала на меті створення «зони стабільності, миру та добробуту» біля нових кордонів Союзу завдяки налагодженню тісних партнерських відносин. Поєднання досить різних держав у межах однієї політики дозволило ЄС обмежитися саме сусідськими відносинами та відмовитися від будь-яких обіцянок майбутнього членства для певних країн. Як казав тодішній Голова Єврокомісії Романо Проді, «все, крім членства» [2].

Але декілька років реалізації ЄПС продемонстрували її аморфність, неефективність та відсутність суттєвих результатів. До того ж, на відміну від південних сусідів, східні демонстрували стійкі євроінтеграційні прагнення та намагалися проводити відповідні реформи. Тому в 2006-07 рр. в ЄС

розпочинаються дискусії щодо виокремлення східного напрямку політики з ЄПС та наповнення його більш конкретним змістом. Різноманіття думок та ідей – від концентрації на суто транскордонних проектах до політичної співпраці – продемонстрували розбіжність поглядів європейських політиків на можливості поглиблення інтеграційних зв'язків між ЄС та його східними партнерами. Основою СП стає компромісний варіант, що базувався на польсько-шведській ініціативі та пропонував впровадження особливих інституційних механізмів для глибшої політичної та економічної інтеграції країн-партнерів до ЄС [3].

Впровадженню політичного виміру СП сприяло декілька факторів. По-перше, це невдалі спроби демократизації та зростання авторитарних тенденцій в країнах-сусідах – системна політична криза в Україні після Помаранчевої революції, переслідування опозиції в Білорусі, впровадження авторитарних практик в Азербайджані та Вірменії. По-друге, це зростання російського впливу в регіоні та використання Москвою методів гібридної війни проти колишніх радянських республік, особливо України та Грузії, де до влади прийшли проєвропейські сили. Політична криза в Україні та «газові війни», загострення ситуації в Придністров'ї та Нагорному Карабасі та наостанок відкрита російська агресія проти Грузії в серпні 2008 р. – все це стало відкритою демонстрацією бажання Росії встановити контроль над новими незалежними країнами.

Саме тому Східне партнерство стає політичним проектом та демонструє зацікавленість ЄС в модернізації сусіднього простору. На думку О. Шаповалової, саме започаткування СП «символізує перш за все політичний сигнал про зацікавленість Євросоюзу у Східній Європі і про його готовність до більш масштабного залучення цього простору заради його стабілізації» [4]. Безумовно, що ця стабілізація повинна відбуватися на європейських ціннісних засадах. Але, наявність суттєвих розбіжностей у розумінні східного вектору в Євросоюзі звузило цю політику лише до окремих сфер співробітництва, в яких

зацікавлений, насамперед, ЄС. Ця асиметрія у відносинах створює серйозні проблеми для ефективності та результативності ініціатив СП. До того ж, політичний вимір ЄС суттєво обмежується наявністю російського впливу в регіоні, що, на думку Д. Кадієра, позбавляє Східне партнерство політичної символіки на користь технічних та торгівельних аспектів [5].

Східне партнерство реалізується у двосторонньому та багатосторонньому вимірах. Двостороння співпраця орієнтована на поступову політичну асоціацію та економічну інтеграцію. Досягнення цих цілей засновано на екстерналізації управлінських механізмів та практик ЄС до сусідніх країн. Разом з імплементацією правового доробку Спільноти (*acquis communautaire*) до національного законодавства це створює для Євросоюзу можливості опосередкованого впливу на конфігурацію континентального простору та перебіг політичних процесів у країнах-партнерах [6].

Для підтримки реформ та реалізації спільних проєктів ЄС впроваджує спеціальний механізм фінансування політики сусідства – Європейський інструмент сусідства та партнерства (ЕІСП), бюджет якого зростає з 12 млрд євро у 2007-13 рр. до 15,4 млрд євро на період 2014-20 рр.

Усвідомлюючи різні цілі та можливості східних сусідів на шляху до зближення з ЄС, реалізація Східного партнерства базується на принципах диференціації країн та, відповідно, впровадження для кожної з них власного плану співробітництва, формулювання для кожної конкретної країни індивідуальних рамок проведення реформ та створення конкретних стимулів [7, с.32].

У 2011 р. на тлі подій арабської весни ЄПС зазнала суттєвої ревізії – ЄС пропонує новий підхід, який базується на принципі політичної обумовленості та пропонує корегувати рівень фінансової та політичної допомоги в залежності від просування реформ («більше для більшого» або “*more for more*”). Цей принцип також зафіксований у Дорожній мапі Східного партнерства в 2013 р.

Однак саме у 2013 р. в реалізації СП виникли суттєві проблеми – на вільнюському саміті у листопаді Україна відмовилася підписати Угоду про асоціацію, а Вірменія ще раніше взяла курс на вступ до Митного союзу та ЄврАзЕС. Планове парафування угод про асоціацію з Молдовою та Грузією не врятувало ЄС від відчуття провалу східної політики.

Безумовно, що ключова роль в переорієнтації Єревана та Києва належить Москві, яка розглядає СП як конкуруючий проект Заходу, що перешкоджає реалізації Росією її інтеграційних планів щодо пострадянського простору, який вона вважає виключно зоною свого впливу. На першому етапі реалізації СП, РФ готова була до конкуренції з ЄС на принципах «м'якої сили» [8, р.6]. Але на тлі певних успіхів України в реалізації економічних та політичних проектів СП (зона вільної торгівлі та політична асоціація) Росія вдається до більш притаманних їй методів – шантажу, погроз та навіть військовій агресії проти України.

Анексія Криму та війна, яку Росія розпочала на сході України, кардинальним чином вплинули на геополітичну ситуацію в Східній Європі, що вимагало суттєвої модернізації СП. Але замість радикальної трансформації східного напрямку політики на тлі нових викликів, ЄС вдається до обмежених заходів, відмовляючи партнерам у перспективі членства.

11 березня 2014 р., у розпач російської агресії в Криму, Регламент № 232/2014 Європейського Парламенту і Ради визначає пріоритети ЄПС для країн-сусідів, які майже не зазнали змін. ЄС знову акцентує увагу на захисті прав людини, створенні умов для належного управління та верховенства закону, розвитку інституційної співпраці та громадського суспільства, якому відводиться важлива роль у впровадженні демократичних реформ [9].

Східний вимір Регламенту було оприлюднено у вигляді Регіональної Східної Стратегії на 2014-20 рр., де головними викликами для ЄС названі підтримка стабільності та незалежності країн-партнерів відповідно до

геополітичного контексту та опору зовнішньому тиску; забезпечення всеосяжного зростання та розвитку; підвищення якості освіти й працевлаштування випускників; підвищення енергетичної безпеки; сприяння обмеженню та поступовому вирішенню затяжних конфліктів і підвищення ролі громадянського суспільства та місцевих органів влади [10]. Стратегічні цілі СП не зазнали змін та знову були зосереджені на процесі політичної асоціації та економічної інтеграції, розвитку секторальної співпраці та підвищенні ролі громадянського суспільства у процесі здійснення реформ.

2014 р. стає найбільш результативним для Східного партнерства – три країни підписали угоду про асоціацію (Грузія, Молдова та Україна). Молдова до того ж отримала безвізовий режим з ЄС.

Але ані російська агресія, ані відчутній прогрес східних сусідів не змінюють політичного підґрунтя східного вектору політики ЄС. Так, у підсумковій декларації саміту СП в Різі в 2015 р. знову наголошується на подальшому політичному реформуванні країн-партнерів та економічній інтеграції східних сусідів до внутрішнього ринку ЄС. Єдиною відповіддю саміту на сучасні геополітичні виклики стає налагодження діалогу з питань безпеки та розвиток практичної співпраці в рамках Спільної політики безпеки та оборони, включно з можливістю участі зацікавлених партнерів в місіях та операціях ЄС [11].

Не став проривом і саміт Східного партнерства в листопаді 2017 р. в Брюсселі, підсумкова декларація якого лише повторює озвучені раніше цілі у вигляді підтримки громадянського суспільства та бізнесу, розширення торгівельних відносин, впровадження інвестицій для підтримки енергоефективності, застосування цифрових технологій та освітньої підтримки молоді [12].

Це створює серйозні проблеми для країн-партнерів, які втрачають мотивацію до подальших реформ, не отримуючи нових стимулів. Саме тому

деякі дослідники вважають, що головним досягненням Східного партнерства є ідеологічний (ціннісний) прорив, спровокований революційними подіями в Україні [13, с.64].

Таким чином, незважаючи на серйозні геополітичні виклики, які постали перед ЄС в 2014 р., східна політика ЄС не зазнала суттєвих змін, що створює певні проблеми на шляху її подальшої реалізації.

По-перше, це все більший розрив між амбітною метою з трансформації східного простору та слабкими стимулами для партнерів, насамперед тих, хто дійсно зацікавлений в подальшій демократизації та впровадженні європейських механізмів управління. Незважаючи, на певні досягнення у вигляді підписання угод про асоціацію та створення зон вільної торгівлі, ці країни досі не отримали перспективи членства, що стримує їх мотиваційний потенціал то породжує проблему довіри до ЄС.

По-друге, розвитку дійсно партнерських відносин заважає асиметричний характер відносин, особливо в частині імплементації європейського правового доробку в національне законодавство та формулюванні секторальних пріоритетів. Це відтворює логіку відносин по лінії «центр-периферія», що повністю позбавляє країни-партнери ініціативності та стримує процес модернізації.

Реформування потребує й диференційний підхід до країн-партнерів з урахуванням їхніх прагнень та, відповідно, ступеня реформування. Якщо Грузія, Україна та Молдова продовжують свій європейський шлях, то три інші держави – Вірменія, Азербайджан і Білорусь знаходяться далеко позаду та взагалі не мають на меті членства в ЄС. Це створює певні проблеми для багатостороннього виміру Східного партнерства, звужуючи можливості для регіональної співпраці країн. До того ж, географічний фактор обмежує можливості регіональної диференціації: на східноєвропейському напрямку виникає формула 2+1 (Україна, Молдова та окремо – Білорусь), на

південнокавказькому виникає інша конфігурація – 1+2 (Грузія з її євроінтеграційними прагненнями та дві інші держави – Азербайджан та Вірменія).

Подальше розширення контролю над Білоруссю та Вірменією з боку Росії звужує можливості ЄС у реалізації інтеграційних проектів на пострадянському просторі. Але все ж таки саме наявність СП та запропонованих ним механізмів реформ певним чином стримує впровадження російських методів жорсткої інтеграції щодо країн регіону. Підтримка громадянського суспільства в межах СП створює певні умови для протидії подальшому зростанню авторитарних тенденцій у цих країнах.

Однак, найбільш суттєвою проблемою для реформування Східного партнерства є брак єдиного підходу до східного напрямку політики ЄС у контексті розвитку відносин з Росією. Як свідчить Європейська стратегія безпеки 2016 р., незважаючи на загрози та виклики, які виходять з боку Росії, ЄС розглядає її як партнера, враховуючи ступінь взаємозалежності. Тобто Євросоюз пропонує практику відносин з Росією, яка передбачає обговорення розбіжностей та співпрацю у тих випадках, коли їхні інтереси співпадають [14]. До того ж, сьогодні Росія має впливову лобі у деяких країнах ЄС (Італії, Греції, Австрії, Латвії тощо), що значно ускладнює можливості для радикальної трансформації СП. Саме тому ЄС на даному етапі обирає обмежені варіанти розвитку Східного партнерства.

Таким чином, найбільш проблемним аспектом Східного партнерства була та залишається нездатність або небажання ЄС виробити чітку політичну позицію щодо відносин зі східними партнерами, бо це потребує певних зобов'язань не тільки з боку сусідів, але й самого Євросоюзу [15, с.179].

Отже, по-перше, Східне партнерство потребує найближчим часом кардинальної модернізації, яка має бути зосереджена на формуванні політичних стимулів для країн-партнерів, серед яких найбажанішим є

перспектива членства. По-друге, в умовах зростання агресивної політики Росії східний вимір потребує консолідації усиль у сфері безпеки, насамперед для країн, які вже постраждали від російською агресії або можуть постраждати в найближчий перспективі. По-третє, нового виміру з боку ЄС потребує політика щодо заморожених конфліктів на пострадянському просторі, бо у сучасних умовах вони стають зонами підвищеної небезпеки. Але для цього держави ЄС повинні продемонструвати політичну волю та взяти на себе політичну відповідальність за подальшу модернізацію східного від кордонів ЄС простору.

Список використаних джерел:

1. Longhurst K. Injecting More Differentiation in European Neighbourhood Policy: What Consequences for Ukraine? / K. Longhurst // *Russie. Nei.Visions*. 2008. № 32. 28 p.
2. Prodi R. A Wider Europe – A Proximity Policy as the key to stability/ «Peace, Security and Stability International Dialogue and the Role of the EU». Sixth ECSA-World Conference. Jean Monnet Project. Brussels, 5-6 December 2002. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-02-619_en.htm?locale=en
3. Война Б. Восточное партнёрство: новая инициатива сотрудничества ЕС с восточными соседями /Б. Война // *Европа (журнал Польского института международных дел)*. 2009. № 1 (30). С. 43.
4. Шаповалова О. Політичне значення Східного партнерства Європейського Союзу для України /О. Шаповалова // *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць*. 2010. № 1 (5). С. 36–42.
5. Кадієр Д. Східне партнерство після арабських революцій / Д. Кадієр // *Nowa Europa Wschodnia* [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.Zaxid.net>
6. Gänzle S. EU Governance and the European Neighbourhood Policy: A Framework for Analysis / S. Gänzle// *Europe-Asia Studies*. December 2009. Vol. 61, No. 10. P. 1719-1720.
7. Федорцев В.А. Восточное направление европейской политики соседства: особенности становления и развития / В.А. Федорцев // *Проблемы национальной стратегии*. 2012. № 2(11). С.27-48.
8. *Protecting the European Choice*/ ed. by Wilson A.. London: European Council on Foreign Relations, July 2014. 70 p.
9. Regulation (EU) No 232/2014 of the European Parliament and of the Council of 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument

[Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0232>

10. Programming of the European Neighbourhood Instrument (ENI) – 2014-2020. Regional East Strategy Paper (2014-2020) and Multiannual Indicative Programme (2014-2017) [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://eeas.europa.eu/enp/pdf/financing-theenp/regional_east_strategy_paper_2014_2020_and_multiannual_indicative_programme_2014_2017_en.pdf

11. Joint Declaration of the Eastern Partnership summit (Riga, 21-22 May 2015) [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2015/05/21-22/>

12. Joint declaration of the Eastern Partnership Summit - (Brussels, 24 November 2017). [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/media/31758/final-statement-st14821en17.pdf>

13. Турчин Ярина. Перспективи Східного партнерства в умовах геополітичних та безпекових змін Східноєвропейського регіону /Ярина Турчин // Humanitarian Vision. Гуманітарні візії. Vol. 2, No. 1, 2016. С. 61-68.

14. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf

15. Сидорук Тетяна. П'ять років партнерства ЄС: результати та перспективи / Тетяна Сидорук //Стратегічні пріоритети. 2014. №1. С. 175-180.

Грисюк Ю.

к.е.н., доцент кафедри транспортного права та логістики Національного транспортного університету

Лабута А.

к.е.н., доцент кафедри транспортного права та логістики Національного транспортного університету

Данилов О.

аспірант кафедри транспортного права та логістики Національного транспортного університету

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ РЕГЛАМЕНТІВ І
ДИРЕКТИВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ
АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ**

**INVESTIGATION OF THE IMPLEMENTATION PROCESSES OF THE
EUROPEAN UNION REGULATIONS AND DIRECTIVES IN THE FIELD
OF MOTOR TRANSPORT**

Анотація. Угодою про асоціацію Україна - ЄС передбачено імплементацію низки Регламентів та Директив в сфері автомобільного транспорту. Тому, одним з ключових завдань Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року, проект якої представлено Міністерством інфраструктури, є імплементація Регламентів і Директив Європейського союзу в сфері транспорту, і автомобільного транспорту зокрема. Дана стаття передбачає дослідження особливостей та процесів виконання Регламентів та Директив Європейського союзу в Україні.

Ключові слова: автомобільний транспорт, асоціація Україна – ЄС, законодавство, імплементація, регламент, директива.

Summary. The EU-Ukraine Association Agreement provides for the implementation of a number of Regulations and Directives in the field of motor transport. Therefore, one of the key tasks of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030, the draft of which is presented by the Ministry of Infrastructure, is the implementation of the Regulations and Directives of the European Union in the field

of transport and road transport in particular. This article provides for the study of the peculiarities and processes of the implementation of the European Union Regulations and Directives in Ukraine.

Keywords: automobile transport, association of ukraine-eu, legislation, implementation, regulation, directive.

Матеріали досліджень

Розвиток автомобільного транспорту є стратегічним напрямом державної економічної політики України, оскільки функціонування цієї галузі є необхідною передумовою забезпечення належного рівня життя населення та економічного зростання держави. Проте, на автомобільному транспорті існує ряд серйозних проблем: великий нерегульований сектор нелегальних пасажирських перевезень, неналежний рівень якості та безпеки перевезень, соціального захисту персоналу, низькою є енергоефективність автомобільного транспорту, зокрема неузгодженість законодавства України [1].

На сучасному етапі становлення України йде адаптація законодавства в сфері транспорту до Європейського законодавства. Зокрема, Угодою про асоціацію Україна - ЄС [2] передбачено імплементацію таких Регламентів та Директив:

Регламент (ЄС) N 1370/2007 Європейського парламенту та ради від 23 жовтня 2007 року про громадські послуги з перевезення пасажирів залізницею і автомобільними шляхами, що скасовує Регламент (ЄЕС) N 1191/69 і (ЄЕС) N 1107/70 Ради;

Регламент (ЄС) N 1071/2009 Європейського Парламенту та Ради від 21 жовтня 2009 року, що запроваджує загальні правила стосовно умов допуску до роботи операторів автомобільних перевезень та скасування Директиви Ради 96/26/ЄС;

Регламент (ЄС) N 1072/2009 Європейського Парламенту та Ради від 21 жовтня 2009 року, про спільні правила для доступу до міжнародного ринку вантажних автоперевезень;

Регламент (ЄС) N 1073/2009 Європейського Парламенту та Ради від 21 жовтня 2009 року про спільні правила доступу до міжнародного ринку автобусних перевезень, та про внесення змін до Регламенту (ЄС) N 561/2006 [1].

Основними завданнями імплементації Регламентів та Директив Європейського союзу в сфері автомобільного транспорту є:

- забезпечення чесних умов конкуренції завдяки однаковому застосуванню спільних правил допуску до діяльності оператора вантажних та/або оператора пасажирських автомобільних перевезень;

- використання реєструвального обладнання (тахографів) на автотранспорті;

- встановлення мінімальних вимог щодо організації робочого часу для поліпшення здоров'я та забезпечення безпеки осіб, які здійснюють автотранспортну діяльність, покращення безпеки на дорогах та створення рівних умов конкуренції;

- створення системи періодичної підготовки водіїв автотранспортних засобів для надання послуг з перевезення пасажирів і вантажів, яка базується на набутті необхідних знань з правового забезпечення надання послуг;

- запровадження чітких, спільних з країнами-учасницями ЄС правил щодо часу керування, перерв та періодів відпочинку водіїв автотранспортних засобів, залучених до здійснення національних і міжнародних автомобільних перевезень, шляхом впровадження скоординованих дій між Україною та країнами-учасницями ЄС у відповідності до принципу пропорційності;

- гармонізації умов конкурентоспроможності серед різних видів перевезень всередині держави та стосовно дорожньо-транспортного сектору зокрема, а також покращення умов праці водіїв та забезпечення безпеки під час здійснення таких автомобільних перевезень;
- вирішення питання інституційного забезпечення контролю робочого часу водіїв для міжнародних та внутрішніх перевезень автомобільним транспортом;
- обладнання обмежувачами швидкості автомобільних транспортних засобів категорій M2, M3, N2, N3 (автобуси та вантажні автомобілі), внаслідок чого зменшуються ризик потрапляння таких автомобільних транспортних засобів у дорожньо-транспортні пригоди та потенційні масштаби наслідків таких дорожньо-транспортних пригод;
- встановлення мінімальних вимог до системи періодичної технічної перевірки придатності до експлуатації зареєстрованих автотранспортних засобів та створення умов взаємного визнання результатів перевірок придатності до експлуатації транспортних засобів між державами-членами ЄС і Україною [1].

З метою імплементації зазначених Регламентів та Директив створено такі спільні органи:

- Рада асоціації Україна-ЄС Рада асоціації утворена відповідно до статті 461 Угоди про асоціацію Здійснює моніторинг та контроль виконання Угоди та періодично переглядає функціонування Угоди у світлі її цілей. Члени Ради - члени Кабінету Міністрів Комітет асоціації Україна-ЄС.
- Комітет асоціації утворений відповідно до статті 464 Угоди про асоціацію. Надає допомогу Раді асоціації під час виконання нею своїх обов'язків. Члени Комітету - заступники міністрів з питань європейської інтеграції.

- Кластер 3 Підкомітету асоціації Україна-ЄС. Утворений Радою асоціації з метою обговорення на експертному рівні досягнутих результатів.
- Координаційна рада та 8 робочих груп у відповідних сферах. Утворена з метою координації та моніторингу імплементації Угоди про асоціацію [3].

Порівнюючи Українське та Європейське законодавство, можна дійти висновку, що, зокрема, в Європейських Регламентах немає терміну «автомобільний перевізник», як в законодавстві України, а застосовуються терміни: «оператор логістичних послуг», «оператор пасажирських перевезень», «оператор вантажних перевезень» тощо. Відмінність між цими поняттями полягає в тому, що в Україні перевізник – це фізична чи юридична особа. В Європейському законодавстві, оператор – це фізична, юридична особа або група таких осіб, тобто, їх об'єднання. Це дає легальний спосіб перевізникам не купувати путівки в автопарках та обслуговувати автобуси водіями вночі, а формувати об'єднання та працювати на ринку легально .

Слід зауважити, що в чинному законодавстві України міститься поняття, яке характеризує суб'єкти господарювання на транспорті наступним чином: автомобільний перевізник – фізична або юридична особа, яка здійснює на комерційній основі чи за власний кошт перевезення пасажирів чи (та) вантажів транспортними засобами [4]. Проте, використання даного поняття не в повній мірі характеризує діяльність суб'єктів господарської діяльності даного сегменту ринку, оскільки вони можуть надавати послуги різного характеру, такі як: перевезення пасажирів та/або вантажів, надання послуг із технічного обслуговування та ремонту автомобільних транспортних засобів, виконання транспортно-експедиційних послуг тощо. За часів планової економіки використовувалось поняття «автотранспортне підприємство», діяльність таких підприємств характеризувалось комплексністю надаваних послуг, як правило, це були послуги з перевезення, ремонту та технічного

обслуговування парку власних транспортних засобів. Сучасна структура суб'єктів підприємницької діяльності на ринку транспортних послуг досить різноманітна і містить як комплексні підприємства, так і спеціалізовані підприємства, які надають один вид послуг.

Глобальні зміни і перехід до ринкової економіки створили багато викликів та завдань суб'єктам господарювання, у тому числі і в транспортній галузі. Стрімке збільшення кількості малих підприємств, які мають до 5 транспортних засобів, і в переважній більшості не мають виробничо-технічної бази для виконання операцій із обслуговування та ремонту автомобільних транспортних засобів, через що не виконуються регламентні роботи із технічного обслуговування та ремонту, передрейсові огляди водіїв та транспортних засобів, і як наслідок, знижується якість, екологічна безпека та безпека перевезень [5]. І одночасно з цим, відбувається занепад великих комплексних транспортних підприємств з потужною виробничо-технічною базою, що пов'язано з постійним зменшенням фінансування з боку держави та відсутністю кваліфікованих кадрів, а після приватизації, з відсутністю дієвих механізмів залучення достатньої кількості інвестицій. Перелічені проблеми зумовлюють пошук шляхів їх вирішення без залучення значних обсягів вкладень різних видів ресурсів та може бути досягнуто шляхом реалізації заходів організаційного, технологічного, технічного характеру. У перспективі очікується, що економічні умови роботи для приватних підприємців, державних та муніципальних підприємств будуть поступово вирівнюватися, в результаті яких провідну роль будуть відігравати великі транспортні підприємства, які мають власну виробничу базу, фахівців із технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів та організації перевезень [6].

Як правило, перевізники у яких рухомого складу 2 – 3 одиниці не можуть конкурувати з тими підприємствами, у яких 20 – 30 транспортних засобів і є виробничо-технічна база. Якраз імплементація Регламентів у вітчизняне законодавство дасть можливість об'єднуватися малим перевізникам. Це

можуть бути такі утворення як кооперативи, або як в Німеччині, альянси, чи як в Австрії і Франції асоціації.

Регламенти передбачають те, що на ринок допускаються не лише фізичні і юридичні особи, а і об'єднання таких осіб, тобто кооперативи, асоціації, консорціуми тощо. Це дуже актуально в Україні, зокрема, у сфері пасажирських перевезень, тому що, як відомо, у конкурсах з організації перевезень на маршрутах загального користування беруть участь лише підприємства, фізичні або юридичні особи.

Імплементация Регламентів та Норматив Європейського союзу в сфері автомобільного транспорту сприятиме створенню сприятливих умов не лише для бізнесових структур, але і для споживачів транспортних послуг та суспільства в цілому.

Для суспільства і держави буде досягнутий сталий розвиток сектору економіки, зростання поповнення бюджету, зменшення аварійності та шкідливих наслідків діяльності автомобільного транспорту, забезпечення соціальних зобов'язань шляхом:

- виконання вимог Конституції України і упорядкування державного регулювання та розподіл функцій органів виконавчої влади, удосконалення правових засад діяльності, державного контролю на автомобільному транспорті;
- прийняття чесних правил роботи на ринку перевезень та зменшення корупції;
- прийняття єдиних технічних параметрів і вимог до транспортних засобів для України і держав-членів ЄС, що сприятиме міжнародному руху товарів і послуг, розвитку транзитного потенціалу України, створенню сприятливих умов для збільшення транзитних перевезень та міжнародного туризму;

- забезпечення конкурентоздатності вітчизняних перевізників та захист ринку перевезень від конкурентів.

Для перевізників передбачається покращення умов бізнесу за рахунок:

- зменшення корупції через більш чітко прописані норми державного регулювання та розподіл сфери відповідальності між органами виконавчої влади;

- створення справедливих і прозорих правил допуску на ринок, застосування умов до запровадження чесної конкуренції щодо доброї репутації, фінансової спроможності, професійної компетентності менеджера (управителя) перевезень, створення державного реєстру перевізників;

- вдосконаленню системи технічного обслуговування та ремонту транспортних засобів, організація підприємств технічного сервісу;

- запровадження державного ринкового нагляду та контролю виробництва транспортних засобів та їх складових частин;

- реформування системи технічного регулювання у сфері транспортних засобів та запчастин у відповідності до Міжнародної Женевської Угоди 1958 року, до якої приєдналась Україна, що спрощує систему, зменшує витрати, надає одноразовий (безстроковий) допуск, забезпечує прозорість інформації. Законодавчо врегульована імплементація 89 правил ЄЕК ООН Женевської Угоди 1958 р., які охоплюють вимоги 70 Директив ЄС (консолідована Директива 2007/46/ЕС).

Для споживачів транспортних послуг підвищення якості та безпеки перевезень за рахунок:

- запровадження рівних та прозорих правил допуску до ринку перевезень на підставі вимог доброї репутації, фінансового стану та професійної компетентності;

- встановлення вимог професійної компетентності та відповідальності персоналу та водіїв;

- забезпеченню конструкції та технічного стану транспортних засобів завдяки реформуванню системи технічного регулювання відповідно до Женевської Угоди 1958 року;

- створення системи періодичного підтвердження безпечності технічного стану транспортного засобу через процедури підтвердження придатності до експлуатації транспортних засобів, підвищення відповідальності за достовірність таких перевірок;

- обладнання транспортних засобів сучасними засобами об'єктивного контролю, системами активної, пасивної безпеки (обмежувачі швидкості, тахографи, ремені безпеки тощо) [1].

Висновки. Отже, одним із шляхів вирішення низки проблем транспортної галузі є імплементація Європейських Директив і Регламентів в сфері транспорту, яка повинна здійснюватись із врахуванням особливостей фінансово-економічної системи і традицій господарювання в Україні.

Список використаних джерел:

1. Міністерство інфраструктури України. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про приведення законодавства України у сфері автомобільного транспорту у відповідність з актами Європейського Союзу».

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, вчинена 21 березня 2014 року та 27 червня 2014 року в м. Брюсселі (ратифікована Законом України № 1678-VII від 16 вересня 2014 року).

3. Проскура Олена. Розвиток транспортного сектору Круглий стіл на тему: «Угода про Асоціацію між Україною та ЄС: Регіональний вимір». Режим доступу: <http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/4.pdf>.

4. Про автомобільний транспорт: Закон України від 05. 04. 2001 р. № 2344-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 22. Із змінами, внесеними згідно із Законами N 901-VIII (901-19) від 23.12.2015, ВВР, 2016, № 4, ст.44.

5. Лабута А.В. Реорганізація підприємств пасажирського транспорту шляхом їх укрупнення / А.В. Лабута – Управління проектами, системний аналіз і логістика, – №8, 2011, – с. 114–118.

6. Кузнецов Е.С. Производственная база автомобильного транспорта: Состояние и перспективы. / Е.С. Кузнецов, И.П. Курников – М.: Транспорт, 1988. – 231 с.

Deineko O.

postgraduate student

*Institute for economics and forecasting of the
NASU*

THE IMPACT OF EUROPEAN INTEGRATION ON UKRAINIAN AGRIFOOD MARKET: TRADE AND ECONOMIC ASPECTS

**ВПЛИВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА
АГРОПРОДОВОЛЬЧИЙ РИНОК УКРАЇНИ: ТОРГІВЕЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ**

Summary. Economic and trade impact of the European integration on the Ukrainian agri-food market is explored in this paper. Comparative analysis of the changes brought by the Association Agreement between the European Union and Ukraine is conducted, from the perspective of tariff and non-tariff measures regulating the agri-food market. Influence of the regulative changes on agri-food export and import is highlighted. Discrepancy between the fulfilling of tariff quotas on different products by economic agents is researched.

Keywords: European integration, agri-food market, agriculture, food industry, export, import, tariff barriers, non-tariff barriers.

Анотація. Розглядаються торгово-економічні аспекти впливу євроінтеграційних процесів на агропродовольчий ринок України. Зокрема, увага приділяється компаративному аналізу передбачених Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом змін до тарифних та нетарифних засобів регулювання агропродовольчого ринку, впливу таких змін на експорт та імпорт агропродовольчої продукції. Окрім того, досліджуються причини різниці у рівні реалізації суб'єктами господарської діяльності тарифних квот по різних товарним групам.

Ключові слова: євроінтеграція, агропродовольчий ринок, сільське господарство, харчова промисловість, експорт, імпорт, тарифні бар'єри, нетарифні бар'єри.

On the 21st March of 2014, Preamble, Article 1, Titles I, II & VII of the Ukraine-European Association Agreement have been signed [1]. On the 27th June

of 2014 – Titles III, IV, V & VI [1]. From the 1st January of 2016 the Deep and Comprehensive Free Trade Area (being itself a part of the Agreement) came into force. And, finally, the 1st September of 2017 is marked as a day when the Agreement becomes fully effective [2]. As Ukraine enter the circle of such a strong integrative association as the European Union, questions arise among the common citizens, politicians and scientists: is our state going to be an equal economic partner, or will it fail to insert itself into the European value chains and become a mere supplier of raw materials? As I see it, the Association and the DCFTA give us much more reasons to hope than to despair.

The modern world is the world of globalization. It is hard to imagine a country not intertwined in international production chains: all except the simplest products are manufactured by the joint power of two, three or more states, each of them specializing in a small part of the relevant process. Moreover, sometimes an industry of a country can compliment or even substitute a similar industry in its neighbouring states. Such kind of specialization, that usually forms naturally due to industrialization history of a particular state and natural resources, allows countries to concentrate on what they can do most effectively, therefore reducing costs and increasing quality of products and services, making them highly competitive and suitable for export. In return, they get other kinds of products and services in a cheaper and better form than they would produce themselves. As a general rule, all participants benefit. But, there is an exception. When a state has no comparative advantages in high-margin products and/or services, it is forced to sell the raw materials to support itself, with local industries unable to compete with imported goods and foreign enterprises. One can easily understand that being on that side of a rod is not a pleasant experience – and Ukrainian citizens, in fact, do. The question is: “Is there an economic area with an acceptable margin that Ukraine can effectively compete in with the European enterprises?” The answer is: “Yes, and the European Union goes to the great lengths to help us in this”.

We highlighted above what generally happens when an open economy of a developing or transitional country faces an economic power of developed states. But, sometimes there are comparative advantages that need some time to sprout. Time they do not have under the common condition, but that can be given. That is exactly what we can see in the case of Ukraine and the EU association: due to a number of factors, Ukraine has a historically strong agri-food sector [3] that would not be able to integrate itself in the European value chains and markets because of the relevant protective measures. The Agreement provides for a gradual lifting of custom tariffs along a period of 10 years after coming in effect and the resulting elimination of the majority of tariffs (not less than 95% of tariff lines or commodity circulation, depending of what comes first). To negate the aforementioned negative effects and facilitate the progress in Ukraine, the European Union in its own expense obliged itself to lift the tariffs faster, eliminating them for the majority of the Ukrainian agri-prod import in the first year (see Table 1 for examples) [4;5].

Table 1. Tariffs on products that are imported from Ukraine above the tariff quotas. [4]

Product name	Base tariff	Transitional period
Horses, asses, mules and horses (alive)	5-15%	3-7 years
Pigs (alive)	5-8%	7 years
Poultry (live)	2-10%	3-5 years
Meat of bovine animals, pork, lamb, goat meat, horses, fresh or chilled	10-15%	3-5 years

Poultry meat	10-15%	7 years
Fish and crustaceans, molluscs and other aquatic invertebrates	2-10%	3-7 years
Milk, cream, butter, yogurt, cheese	10-12%	7 years
Eggs	10%	7 years
Natural honey	13%	7 years
Potatoes, tomatoes, onions, garlic, cucumbers, beets (fresh)	10%	3 years
Cabbage, salads, carrots, legumes, sweet peppers, zucchini, corn (fresh)	20%	5 years
Apricots, honey, cherries, peaches, plums (fresh)	5%	gradual 20% decrease in 5 years
Apples	20%	gradual 20% decrease in 5 years
Strawberries, strawberries, raspberries, currants	20%	5 years
Buckwheat, millet, rye	20%	5 years
Wheat	10%	3 years

Ukraine, on the other hand, will open its markets during a longer transitional period, and the tariff lowering will be gradual and not for all of the products. Due to the decrease in the aforementioned EU tariff regulations, the biggest increase of Ukrainian export may be expected in grains, poultry meat, sugar and sugar products (see Table 2).

Table 2. Tariff quotas after the DCFTA implementation, thousand tonnes.

Product name	2016	2017	2018
Chicken carcasses	20	20	20
Processed poultry products	18	19	20
Pig carcasses	20	20	20
Processes pig meat, quarter of a carcass	20	20	20
Beef	12	12	12
Overall products of animal husbandry	90	91	92
Beet sugar	30	30	30

On the other hand, while EU regulations allow for a variety of quotas on different kinds of products (see Tables 3, 4), there are non-tariff measures that de facto block the export of the relevant goods. For example, the export of mutton, milk and dairy products does not constitute a single percent of the tariff quotas received, because Ukraine had not been appointed a status on bovine spongiform encephalopathy thus barring the relevant products from entering the EU markets. Current geopolitical and economic conditions do not allow for conducting the corresponding researches, as they cost around 70 million UAH per year, so Ukraine

has to look for alternative ways of offloading its agri-food capabilities. It helps that the European Union has regulations on trade with the countries that do not have the aforementioned status (like restricting the animals' age and etc.).

Table 3. Tariff quotas for Ukrainian meat and meat products imports to the EU

Product name	Volume of the tariff quota
Beef	12000 tons per annum
Pork	20000 tons per annum +20000 tons per annum for particular products
Mutton	1 000 tons per annum with a gradual increase to 2250 in the course of 5 years
Poultry and semi-finished poultry products	16 000 tons per annum with a gradual increase to 20 000 tons per annum + 20 000 tons per annum for particular products in the course of 5 years

The non-tariff barrier for Ukrainian milk constitutes the forbiddance to sell for consumption in the European Union milk that has been gathered manually – such kind of milk may be only sold for deep processing and, considering that more than 80% of milk in Ukraine is produced by small farms and households, the manual milking mostly prevails [6].

Table 4. Tariff quotas for import of Ukrainian milk, dairy products, eggs and honey.

Product name	Volume of the tariff quota
Milk, cream, condensed milk and yogurt	8 000 tons per annum with a gradual increase to 10 000 in the course of 5 years
Powdered milk	1 500 tons per annum with a gradual increase to 5 000 t in the course of 5 years
Butter and dairy pasta	1 500 tons per annum with a gradual increase to 3 000 in the course of 5 years
Eggs and albumins	1 500 tons per annum with a gradual increase to 3000 in the course of 5 years + 3 000 tons per annum for particular products
Honey	5000 tons per annum with a gradual increase to 6000 in the course of 5 years

As it is demonstrated, the problem that Ukraine faces lies not as much in the limited yearly quotas but in inability to pass the non-tariff barriers (quality and safety requirements) that are needed to get export license to the EU. It results in a situation when the quotas for corn, wheat, oat, honey, grape and apple juices, processed tomatoes, barley groats and poultry are used to full extent, for sugar, barley, malt and wheat gluten – almost fully, but for other products – in the range from 0% to 23%.

References:

1. Agreement details. Council of the European Union - <http://www.consilium.europa.eu/en/documents-publications/agreements-conventions/agreement/?aid=2013005>
2. EU Formally Approves Ukraine Association Agreement - <https://www.rferl.org/a/eu-ukraine-association-agreement-formally-approved/28610083.html>
3. Koshelnyk A.V. Development of food industry in Ukraine - http://www.rusnauka.com/15_APSN_2011/Economics/9_87423.doc.htm
4. Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part - http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011
5. Ostashko T. O. Rynky silskohospodarskykh tovariv pid vplyvom ochikuvanykh zmin torhovelnykh rezhymiv / T. O. Ostashko. // *Ekonomika i prohnozuvannia*. – 2013. – №3. – p. 105–115.
6. Hubenko V. I. Teoretyko-metodolohichni aspekty stratehii restrukturyzatsii vnutrishnoho ta zovnishnoho prodovolchych rynkiv Ukrainy / V. I. Hubenko. // *Ekonomika ta upravlinnia APK*. – 2012. – №9. – S. 12–15
7. Fedulova I. V. Metodichni zasady rozvytku prodovolchoho rynku z vykorystanniam funktsii popytu / I. V. Fedulova, I. M. Bolotina. // *Intelekt XXI*. – 2014. – №6. – p. 46–58.
8. Krysanov D.F. Intehratsiia ahrokharchovoho sektora Ukrainy v yedynyi normatyvnyi prostir Yevropeiskoho Soiuzu : monohrafiia / Dmytro Fedosovych Krysanov ; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». – Elektron. dani.– K., 2016. – 368 s. – Electronic access: <http://ief.org.ua/docs/mg/275.pdf>

Демещук А.

*аспірант 2-го року навчання історичного
факультету, Київського національного
університету імені Тараса Шевченка*

РЕСПУБЛІКА ХОРВАТІЯ НА ШЛЯХУ ДО ЄС (2000-2013 РР.)

THE REPUBLIC OF CROATIA ON THE WAY TOWARDS EUROPEAN UNION (2000-2013)

Анотація. Хорватія та Словенія – найрозвинутіші з усіх колишніх югославських республік і єдині, які вже встигли стати членами Європейського Союзу. Хорватський шлях європейської інтеграції був дуже непростим, на відміну від словенського. Так, маючи досить хороші стартові умови та потенціал у 1991 р., ця держава внаслідок чотирьохрічної війни за незалежність і територіальну цілісність (1991-1995 рр.) та проблем із демократизацією влади у повоєнний період увійшла до ЄС лише в 2013 р. Для України хорватський досвід в цьому відношенні може бути досить цікавим та актуальним. У статті на основі іноземних, переважно хорватських, джерел та літератури проаналізовано шлях Хорватії до повноправного членства в ЄС із 2000 р., коли до влади в цій державі прийшла на виборах соціал-демократичні проєвропейські сили до 2013 р., коли Республіка Хорватія була офіційно прийнята до даної наддержавної структури. Розглядаються основні етапи хорватського євроінтеграційного процесу, перепони й виклики, які виникали у відносинах Загреба та Брюсселя в ході даного процесу, та їх вирішення обома сторонами.

Ключові слова: Хорватія, ЄС, євроінтеграція, Брюссель, Загреб.

Summary. Croatia and Slovenia are the most developed republics of former Yugoslavia and soles that have already succeed to join European Union. Croatian way of European integration was not easy, unlike Slovenian one. So, having very good starting conditions and potential in 1991, this country, because of the war of independence and territorial integrity (1991-1995) and problems with a democratization of its government in the post-war period, entered EU only in 2013. According to this, Croatian experience could be really interesting and useful for Ukraine. In this article the way of Croatia to full membership in European Union in 2000-2013 is analyzed – from arriving of new social-democratic and pro-European government to power in this country to final acceptance of Croatia to EU. This article is based widely on foreign sources and literature, mostly Croatian. Main periods of

Croatia's European integration process, obstacles and challenges that appeared in relations between Zagreb and Brussels and their solving are discussed in this article.

Key words: Croatia, EU, European integration, Brussels, Zagreb.

Питання розширення ЄС на сьогодні продовжує залишатись актуальним. Особливо для України, стратегічна ціль якої в середньостроковій перспективі – стати повноцінним членом ЄС. Хоча, звичайно ж, не все українці можуть поділяти «єврооптимізм». Останні соціопитування з цього приводу в жовтні 2017 р. показало наступні результати: відповідаючи на запитання, як би ви проголосували на референдумі з питання вступу України до ЄС, 57% респондентів вказали, що проголосували б за вступ, 17% - проти, і решта 25% - не визначилися, або не брали би участі у голосуванні. [1] Відтак, вивчення досвіду європейської інтеграції інших посткомуністичних держав Центральної та Південно-Східної Європи може бути для нашого суспільства й держави цілком актуальним та корисним. Адже, таким чином, ми можемо врахувати ті складнощі й виклики, з якими ці країни зіштовхувались на шляху до членства в ЄС. Хорватський досвід євроінтеграції для України особливо цікавий з огляду на паралелі в новітній історії наших держав – Хорватія пройшла війну за свою незалежність та цілісність у 1991-1995 рр., вирішивши питання сербського сепаратизму спочатку військовим шляхом (операції «Блискава» та «Буря» 1995 р.), а потім мирно реінтегрувала залишок окупованої території (Східна Славонія) за посередництва ООН у 1995-1998 рр. Не зважаючи на величезні матеріальні збитки й соціальну напругу від воєнних дій та труднощі у відносинах із США та Західною Європою у 90-і р. минулого століття, Хорватія таки змогла провести необхідні реформи у економічній, політичній, судовій, соціальній та законодавчій сферах і 1 липня 2013 р. стати новим повноправним членом Європейського Союзу. Таким чином, Республіка Хорватія стала другою країною колишньої соціалістичної Югославії, яка вступила до цього панєвропейського інтеграційного проекту (Словенія,

найрозвиненіша колись югославська республіка, вступила до лав ЄС у 2004 р.). Більше того, до НАТО Республіка Хорватія змогла вступити ще раніше – у 2009 р. [11, с. 264]

Тому в рамках цієї статті ми коротко проаналізуємо хорватський євроінтеграційний досвід у 2000-2013 рр. Чим обумовлені дані хронологічні межі? Справа в тім, що у 1991-1999 рр. євроінтеграція Хорватії практично була «замороженою» внаслідок інших зовнішньополітичних та внутрішньополітичних викликів: війни, проблеми біженців та реінтеграції окупованих територій, а також авторитарного характеру правління президента Франьо Туджмана, через який Хорватія в 1996-1999 рр. практично перебувала в міжнародній ізоляції.

Щодо джерельної бази та літератури, то, не зважаючи, на хронологічну близькість проблеми, яку ми розглядаємо, уже існує низка зарубіжних праць (в основному, звичайно, хорватських) про зовнішню політику Хорватії у кінці 20 -на початку 21 ст. Тут, в першу чергу, варто згадати роботи Іво Голдштейна та Іво Періча, а також низку наукових статей на тему відносин Хорватії з ЄС на початку 21 ст., зокрема вітчизняних. [2; 3; 7; 9; 10; 11; 12] Адекватними джерелами для дослідження нашої проблематики є матеріали ЗМІ та документи, прямо пов'язані із переговорним процесом між Загребом і Брюсселем, які, в основному, у вільному доступі в Інтернеті [1; 4; 5; 6; 8; 13; 14]. Меншою мірою це стосується мемуарів осіб, причетних до функціонування хорватського зовнішньополітичного відомства, бо переважна їх більшість стосується 90-х рр. 20 ст. і частково перших кількох років 21 ст. Отож перейдемо безпосередньо до розгляду теми.

Перший хорватський президент ще з 1990 р. Франьо Туджман помер 10 грудня 1999 р. і цим завершилась ціла епоха в історії незалежної сучасної Хорватії. Дев'ять років президент Туджман та його правляча партія ХДС (Хорватська демократична співдружність) стояли на чолі Хорватії та тримали в своїх руках усі важелі як зовнішньої, так і внутрішньої політики.

Декларуючи Хорватію в якості стовідсоткової центральноевропейської держави, яка належить до Західної цивілізації та не має жодного стосунку до Балкан, Туджман водночас не впроваджував у своїй країні західноєвропейські демократичні порядки та цінності, надаючи перевагу палкому націоналізму та авторитарним рисам правління. США багаторазово критикували хорватського президента за порушення прав людини (малось на увазі, в першу чергу, сербське населення,), придушення свободи слова та неповага до свободи ЗМІ, недемократичний характер правління (махінації на виборах 1997 р., зокрема), втручання у внутрішні справи БіГ й небажання послідовно виконувати рішення Дейтонської угоди, а також небажання співпрацювати із Гаазьким судом, який мав звинувачення у військових злочинах до ряду хорватських офіцерів. Туджман, у свою чергу, закидав Заходу бажання втягнути Хорватію у яку-небудь нову «балканську федерацію» та критикував втручання у внутрішні справи його держави. [13]

Зрештою, на виборах у січні 2000 р. хорвати обрали новий парламент, владу та президента і розпочалась так звана «посттуджманівська епоха». Нова хорватська влада, включаючи нового президента Стіпе Месіча, відкрито заявили про курс Загреба на інтеграцію в ЄС та НАТО та відданість демократичним цінностям. Першим кроком нової влади стало законодавче обмеження повноважень президента Хорватії. Відповідно зміни до Конституції Хорватії було прийнято парламентом 9 листопада 2000 р. [7, с. 267-268]

Символом підтримки нової демократичної хорватської влади з боку США став офіційний візит американського державного секретаря Мадлен Олбрайт до Загреба на початку лютого 2000 р. Хорватія офіційно висловила бажання після виконання усіх поставлених умов стати членом ЄС. А вже 15 лютого того ж року було створено спільну Консультативну робочу групу Республіки Хорватії та Європейського союзу. Невдовзі, 5 грудня 2001 р., хорватський парламент ратифікував Договір про стабілізацію та асоціацію,

підписаний 29 жовтня того ж року в Люксембурзі, а робота над яким розпочалась ще на Загребському саміті в листопаді 2000 р. Даний договір був дуже важливим кроком для подальшого зближення із ЄС, він пропонувався Брюсселем країнам Південно-Східної Європи, які виявили бажання стати в майбутньому членами Європейського союзу. Даною угодою було затверджено загальні засади, регіональну співпрацю, політичний діалог, вільний рух робочої сили й товарів, узгодження національних законів із ЄС-івськими та повагу до правил функціонування ринкового механізму. [11, с. 252-254]

Процес стабілізації та асоціації для країн Південно-Східної Європи був започаткований у 1999 р. Ця глобальна політика мала на меті відкрити перспективу інтеграції до ЄС та створити сприятливі умови для реалізації реформ. [5] Брюссель впровадження даної практики переслідував наступні цілі: стимулювання створення демократичних та стабільних інститутів; забезпечення верховенства права; підтримка та збільшення економічного розвитку через фінансову допомогу; сприяння демократизації громадянського суспільства, освіти та культури; розвиток взаємодії в сферах внутрішньої політики та юстиції, а також активізація політичного діалогу. Зазначені цілі базувалися на 3 принципах: по-перше, перспектива європейської інтеграції - найбільш важлива рушійна силою спільного розвитку в регіоні; по-друге, країни Західних Балкан мали би нормалізувати відносини між собою та вийти на рівень міждержавної взаємодії, який уже існував між членами ЄС; по-третє, двосторонні відносини між окремими країнами та ЄС мали би враховувати особливості ситуації в кожній країні. [12, с. 27-28] Таким чином, існувало й значне зацікавлення із боку Брюсселя у подальшому розширенні на Південь і Схід.

У цілому Хорватія на момент проголошення незалежності разом із Словенією була найпідготовленішою посткомуністичною країною для економічної та суспільної трансформації. На початку 21 ст. ситуація було помітно інакшою. Хорватія й далі мала певні, навіть значні переваги над

деякими країнам, що в 2004 р. вступили до ЄС, а особливо над Румунією та Болгарією (члени ЄС із 2007 р.), але у деяких важливих аспектах відставала від значної частини посткомуністичних держав Центрально-Східної Європи. Наприклад, хорватський валовий національний продукт національне був у 2002 р. шостим у конкуренції між 14 європейськими країнами із перехідною економікою (включаючи держави Балтії, але без республік колишнього СРСР, які серйозно відставали від Хорватії), проте й далі було на рівні лише 39% у порівнянні з європейською «п'ятнадцяткою». Окрім того, верховенство права, поширення громадянських свобод, боротьба проти корупції – по усім цим показникам Хорватія через війну та проблеми впродовж 1990-х рр. дуже відставала. [9, с. 496]

Хоча Міністерство європейських інтеграції було засноване ще в 1990-і рр., справжній зміст свого існування воно здобуло після січневих виборів 2000 р. Дане міністерство систематично працювало над пристосуванням національного законодавства до стандартів ЄС. У роки уряду Іво Санадера воно було інкорпороване до Міністерства зовнішніх справ. Тому відтоді існує об'єднане Міністерство зовнішніх справ та європейських інтеграцій. Як уже було згадано, із перших років нового багатопартійного уряду було розпочато системну роботу над пристосуванням до законодавчих норм ЄС. Значно швидше, ніж ішли переговори, у процедуру роботи хорватського Сабору (парламенту) було включено більшість законів та інших актів, прийнятих Хорватією для узгодження із нормативно-правовою базою ЄС. [3, с. 74] Але й далі відставання Хорватії від інших країн з перехідною економікою було особливо помітним, коли мова йшла про темп втілення потрібних суспільних реформ, та про ефективність правосуддя й державного управління. [9, с. 498-499; 11, с. 258]

На межі тисячоліть однією з найгостріших проблем хорватської внутрішньої та зовнішньої політики були відносини із Міжнародним кримінальним судом для колишньої Югославії (більш відомий як Гаазький

трибунал чи Гаазький суд). Даний суд був створений у Гаазі у 1993 р. Хорватія пропонувала його заснування та голосувала за це, прийняла цим самим його компетенцію та в 1996 р. схвалила Конституційний закон про співпрацю з ним. Трибунал до вересня 2011 р. виніс загалом 161 обвинувачення: це багато роботи для суду, але мало з огляду на кількість учинених злочинів. Із цього числа 29 обвинувачень було проти осіб із хорватського боку (23 хорватів із Боснії і Герцеговини та 6 – із Хорватії). [7, с. 275; 9, с. 498] Про роль Гаазького суду та труднощі, пов'язані з ним, у процесі переговорів Хорватії про вступ до ЄС буде згадано детальніше трохи нижче.

Тим часом, перші «посттуджанівські» роки в контексті відносин із ЄС були для Загреба досить вдалимими. Республіка Хорватія, за згоди більшості держав-членів ЄС, у 2003 р. підняла прохання про повноправне членство у ЄС. І у квітні 2004 р. Європейська комісія прийняла позитивне рішення про хорватський запит – відтак, Хорватія швидко здобула статус кандидата на членство у ЄС. Потім була розроблена вступна стратегія у якій, в якості однієї з головних передумов для початку переговорів, від Загреба вимагалась повна співпраця із Гаазьким трибуналом. [6] На сьогодні можна впевнено сказати, що співпраця з Гаагою породила чи не найбільше ускладнень на євроінтеграційному шляху Хорватії. Оскільки обвинувачений хорватський генерал Янко Бобетко вже помер, спірною лишилась лише справа Анте Готовіни, який переховувався. Роками питання «де генерал Готовіна?» було однією з головних тем у хорватському суспільстві. Хоча влада, поліція та спецслужби офіційно ніколи не знайшли доказів про перебування генерала на території Хорватії чи Боснії і Герцеговини, ЗМІ більше 600 разів наводили свідчення про те, що його бачили на території цих країн. [9, с. 501]

У березні 2005 р. ЄС відклад старт переговорів із Хорватією дійсно через неповну співпрацю із Гаазьким судом, тобто через переховування Анте Готовіни. Проте, у вересні того ж року з допомогою хорватських спецслужб (тоді саме стало ясно, що без вкрай переконливих доказів про полювання на

генерала-втікача Хорваті не зможе розпочати переговори про вступ до ЄС) було встановлено, що Готовіна переховується на канарському острові Тенеріфе. Незабаром, у жовтні, було відкрито довгоочікувані переговори між Хорватією та ЄС. Тоді розпочався аналіз та оцінка узгодженості хорватського законодавства із європейським правом. У грудні 2006 р. Готовіна зрештою був спійманий та доставлений до Гааги, чим було продемонстровано, що Хорватія є надійним партнером у міжнародних справах. [3, с. 75; 10, с. 470]

У 2006 р. Хорватія, таким чином, розпочала переговори про членство в ЄС, тобто було відкрито перший із 33 розділів, про які ведуться перемовини. До кінця 2007 р. відкрито було в цілому 16 розділів (із яких 2 було тимчасово закрито) – менше, ніж очікувалось на початку переговорного процесу. Перші прогнози говорили, що переговори могли б завершитися впродовж 2009 р., але вони «ускладнились» через ряд причин. Однією з таких була словенське блокування 2008-2009 рр., бо Словенія тоді поставила умовою продовження перемовин вирішення словенсько-хорватського територіального розмежування на морі. На відкриття ж переговорного розділу про ринкову економіку довго очікувалось через державну підтримку хорватських суднобудівних підприємств, які фінансувались всупереч європейським критеріям. [9, с. 505] Окрім того, довгий час не відкривалось питання правосуддя та основних прав через повагу деяких держав-членів ЄС до скарг Гаазького суду про недостатню хорватську співпрацю із ним.

Хорватія у подальших переговорах проходила через важчі виклики, ніж держави, що вступили до ЄС у 2004 і 2007 рр.: через негативний досвід в ході того масового розширення ЄС підняв критерії прийняття нових членів і відтоді вимагав, щоби нові члени повністю адаптувались до стандартів уже в процесі вступу. Крім того, після ейфорії від такого великого розширення і через економічну кризу, що прийшла в 2007 р. у ЄС настали труднощі. [2, с. 311-312; 14] Таким чином, у ЄС дійшло до «перенасичення» розширенням, тому й через це теж переговорний процес із Хорватією ускладнився. У хорватському ж

суспільстві й так, частково через вищезгадані складнощі, був присутній «євроскептицизм».

Хорватія в 2007 р. була вибрана непостійним членом Ради Безпеки ООН на два роки (2008-2009), що означало остаточне утвердження міжнародного становища даної держави. Більше того, у 2009 р. Республіка Хорватія здобула іншу зовнішньополітичну перемогу – увійшла офіційно до Північноатлантичного альянсу. А це було, поряд із вступом до ЄС, іншою стратегічною метою хорватської зовнішньої політики ще від початку незалежності. [11, с. 264]

За кілька днів до парламентських виборів у Хорватії 2007 р. уповноважений із розширення при Європейській комісії Оллі Рен вперше оцінив, що Хорватія могла би набути повноправне членство у ЄС у 2010 р. [9, с. 507] Але невдовзі виявилось, що Реновий прогноз був занадто оптимістичним і що ритм реформ та переговорів із ЄС буде повільнішим. Тому дати остаточного вступу Хорватії до ЄС протягом наступних кількох років неодноразово переносились.

Окремо варто сказати про підтримку євроінтеграції Хорватії серед населення. Так, у 2000 р. вступ Хорватії до ЄС підтримували 77% громадян, тоді як проти було лише 8%. Протягом двох років відсоток «єврооптимістів» залишався високим і навіть сягнув за деякими опитуваннями 80–82% у 2002–2003 рр. Та даний «євроідеалізм» існував лише до моменту, коли Хорватія зіткнулася з необхідністю виконувати низку політичних вимог та економічних критеріїв для набуття повноправного членства. [2, с. 313] Характерно, що подібна тенденція падіння популярності ЄС спостерігалась і в інших посткомуністичних державах Центрально-Східної Європи. У Хорватії швидке падіння підтримки членства в Євросоюзі населенням настало раніше — ще з початком до переговорів 2003 р.

Зрештою, у лютому 2012 р., після успішного завершення переговорів про вступ, був проведений референдум щодо входження Хорватії до ЄС і позитивну відповідь дало 66,3% громадян, які прийшли голосувати, як і очікувалось. Щоправда, явка громадян на дільниці склала всього 43 %, що було найнижчим показником за весь період існування сучасної Хорватії. [2, с. 318]

Із цього моменту запусився процес ратифікації хорватського договору про вступ у всіх 27 країнах-членах ЄС. У деяких державах це проходило дуже швидко, а в деяких – повільніше. [10, с. 470] Деякі країни вимагали додаткової перевірки ефективності функціонування хорватського правосуддя та державної фінансової підтримки суднобудівної галузі, але до кінця 2012 р. 20 європейських держав усе ж ратифікували угоду, а це означало, що для них Хорватія вже формально стала членом ЄС. На початку 2013 р. і французький, і британський парламенти закінчили ратифікацію – лишилося ще лише 5 країн на черзі. [9, с. 508; 14] Найважче було зі Словенією, яка ратифікацію обумовлювала вирішенням проблеми хорватських заощаджень у Люблянському банку, хоча більшість членів ЄС вважала, що мова тут іде про двосторонню проблему, яку не варто пов'язувати із ратифікацією договору про вступ Хорватії до ЄС. [11, с. 267]

Обидва уряди – словенський та хорватський – домовились протягом кількох місяців про спосіб вирішення проблем заощаджень у Люблянському банку і Республіка Хорватія, як і очікувалось, із оптимізмом чекала на 1 липня 2013 р., щоби стати нарешті повноцінним членом ЄС. [4; 14] Так і сталося. Хорватія успішно реалізувала свою довготривалу стратегічну ціль. Проте, новий міжнародний статус Хорватії породив нові проблеми та нові виклики для нею, а це вже виходить за рамки даної статті.

Отже, хорватський шлях до членства у ЄС був непростим да довгим, проте ця невелика пост-югославська держава змогла його успішно пройти і зараз Хорватія разом зі сусідньою Словенією є найблагополучнішими

республіками із колишньої Югославії. На практиці переговори Хорватії про членство у ЄС розпочались лише після 2000 р., коли хорвати обрали на виборах нову демократичну й проєвропейську владу. У цей час рівень підтримки населенням інтеграції Хорватії в ЄС був особливо високим. Проте після 2003 р., коли було підписано Угоду про співпрацю та асоціацію і Загреб безпосередньо зіштовхнувся зі вимогами й критеріями з боку Брюсселя (у економічній, соціальній, політичній та законодавчій сферах), відсоток «єврооптимістів» у країні відчутно впав. Особливо ж болючою для Хорватії була вимога повної співпраці із Гаазьким трибуналом, а зокрема – видати своїх генералів обвинувачених у воєнних злочинах під час війни 1991-1995 рр. Проте, хорватська влада змогла втілити в життя усі 33 розділів переговорів та здобути підтримку свого членства з боку інших держав-учасниць ЄС. Зрештою, Республіка Хорватія 1 липня 2013 р. офіційно увійшла до цієї організації і цим самим було втілено одну з головних цілей хорватської зовнішньої політики. Відповідно, хорватський досвід вступу до ЄС та переговорів із Брюсселем може бути повчальним та корисним для сучасної України.

Список використаних джерел:

1. Більшість українців підтримують вступ в ЄС і НАТО – опитування [Електронний ресурс] Eurointegration.com.ua / Режим доступу:
2. <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/10/26/7072797/>
3. [Боровець І.](#) Еволюція суспільної думки в Республіці Хорватія щодо європейської інтеграції упродовж 2000-2013 рр. [Електронний ресурс] / І. Боровець // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. - 2016. - Вип. 25. - С. 307-323.
4. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mzu_2016_25_17
5. Горопаха С. В. Хорватія та Європейський Союз: особливості переговорного процесу щодо угоди про стабілізацію та асоціацію [Електронний ресурс] / С. В. Горопаха // [Науковий вісник Дипломатичної академії України](#). - 2016. - Вип. 23(1). - С. 71-77. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2016_23%281%29_13
6. Політика Хорватії. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.croatiainside.com/ru/info/politicheskoe-ustroystvo.html>
7. Council Conclusions on the Application of Conditionality with a view to developing a Coherent EU-Strategy for the Relations with the Countries in the

Region [Електронниј ресурс] / European Commission // Режим доступу: http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-97-129_en.htm?locale=en

8. Council Decision of 13 September 2004 on the principles, priorities and conditions contained in the European Partnership with Croatia [Електронниј ресурс] / European Union Law // Режим доступу:

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32004D0648>

9. Degan, Vladimir Đuro. Hrvatska država u međunarodnoj zajednici. Razvitak njezine međunarodnopravne osobnosti tijekom povijesti / Vladimir Đuro Degan. – Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2002. – 400 s. (S. 267-268)

10. European funds for Croatian projects. A Handbook on Financial Cooperation and European Union Supported Programmes in Croatia [Електронниј ресурс] / Central Finance and Contracting Agency // Режим доступу : http://www.safu.hr/datastore/filestore/10/European_Funds_for_Croatian_Projects.pdf

11. Goldstein, Ivo. Hrvatska povijest / Ivo Goldstein. – Zagreb: Novi Liber, 2013. – 583 s.

12. Hrvatska od osamostaljenja. Rat, politika, društvo, vanjski odnos / Uredili Reneo Lukić, Sabrina P. Ramet, Konrad Clewing; s engleskoga prevela Branka Marjanović. – Zagreb: Golden marketing-Tehnička knjga, 2013. – 473 s. (S. 469-470)

13. Perić, Ivo. Suverena i samostalna Republika Hrvatska. Kronika važnijih zbivanja / Ivo Perić. – Zagreb: Dom i svijet, 2007. – 314 s.

14. Sela Y., and Shabani L. The European Union Politics in Western Balkans / Y.Sela and L.Shabani // The Western Balkans Policy Review, Volume 1, Issue 2. – Pristina, 2011. – Pp. 27-28.

15. Slobodna Dalmacija / Hrvatske novine. – 1943 – Split, 1997, - Izlazi iz tiska svakog dana. 1997, 26 svibnja, № 178.

16. Vukandin S. Evo kako smo putovali u EU [Електронниј ресурс] / Тportal.hr // Режим доступу: <https://www.tportal.hr/vijesti/clanak/evo-kako-smo-putovali-u-eu-20130627>

Дерев'янка І.

к.і.н., доц. Навчально-наукового інституту

Міжнародних відносин

Національного авіаційного

університету

**ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР ВІДНОСИН УКРАЇНИ З ЄС КРІЗЬ ПРИЗМУ
ПОЛЬСЬКИХ ЗМІ (2011 р.)**

**POLITICAL MEASUREMENT OF RELATIONS OF UKRAINE - EU
THROUGH THE PRISIM OF POLISH MEDIA (2011)**

Анотація. У статті розглянуто ключові напрями розвитку відносин між Україною та ЄС. Визначено позиції якісних друкованих видань Польщі щодо взаємодії Україна – ЄС у 2011 р. Встановлено, що євроінтеграційна політика України більшою мірою залежить від її ефективної внутрішньої політики і від ступеня політичного взаєморозуміння з ЄС.

Ключові слова: Україна, ЄС, Угода про асоціацію між ЄС та Україною, євроінтеграція польські ЗМІ.

Summary. The article considered the key directions of development relations between Ukraine and the EU. The position of quality Polish publications on Ukraine – EU interaction in 2011 is determined. It has been established that the European integration policy of Ukraine depends on a large extent on its effective domestic policy and the degree of political mutual understanding with the EU.

Key words: Ukraine, the EU, EU – Ukraine Association Agreement, Eurointegration, Polish Media.

Аналізуючи процес розвитку відносин між Україною та ЄС у 2011 р., варто зазначити, що в цей період, незважаючи на певні труднощі, сторони здійснили чергові і вирішальні кроки у напрямку узгодження тексту Угоди про асоціацію [1, с. 12].

У лютому 2011 р. під час засідання круглого столу «Очікувані результати створення поглибленої всеосяжної вільної економічної зони між

Україною і ЄС» посол ЄС в Україні Жозе Мануель Тейшейра заявив, що «в даний час Україна не відповідає мінімальним умовам для обговорення питання членства в ЄС». Посол також відзначив що «для вступу в ЄС 27 країн-членів союзу повинні прийти до консенсусу, що Україна відповідає необхідним політичним умовам: консолідація демократії, дотримання прав людини, верховенство права». За висловленням Тейшейри, «підписання договору про зону вільної торгівлі між Україною та Євросоюзом є першим і дуже важливим кроком у напрямку можливого членства України в ЄС» [2, с. 9].

За висловленнями євродепутата П. Залевського, «Київ може сподіватися на перші реальні результати польського головування в ЄС у 2011 році». Політик вважає, що угода про поглиблену зону вільної торгівлі з Україною не лише передбачає скасування митних тарифів а й сприятиме Україні «впроваджувати стандарти та процедури Європейського Союзу»

«Rzeczpospolita», розглядаючи політичну активність Польщі в ЄС, повідомляє, що «главі польського уряду Дональду Туску, який виступав на саміті в Брюсселі, в якості представника інтересів Києва, вдалося переконати партнерів по ЄС, що країни зі Східної Європи потребують особливої підтримки з боку ЄС» [3, с. 12].

Показово, що ЄС з об'єктивних і суб'єктивних причин поки що не буде кардинально міняти свою політику по відношенню до України. Такий підхід Брюсселя, що обумовлений перш за все стратегічними міркуваннями простежується трохи не з часу проголошення Україною незалежності – зазначає «Gazeta Wyborcza» [4, с. 21].

Проте перше серйозне зближення України з ЄС та наближення до європейських стандартів у політичній, соціально-економічній та культурній сферах можливе на основі Угоди про асоціацію, – вважає «Gazeta Wyborcza» [5, с. 13].

У посланні Президента до Верховної Ради України, проголошеному 7 квітня 2011 року, європейська інтеграція названа «фундаментальною складовою концепції національного прагматизму», а підписання Угоди про асоціацію з ЄС – «правовим інструментом підготовки України до членства в ЄС» [6].

Провідні польські періодичні видання досить виважено і ретельно підходять до питання висвітлення переговорного процесу щодо Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Польська преса природно проявляє підвищений інтерес до поточного стану відносин між Україною та ЄС і позицій Росії щодо європейського вектору України [7, с. 27].

Київ, неухильно дотримуючись курсу на інтеграцію до Європейського Союзу, планує до кінця року підписати угоду про асоціацію та зону вільної торгівлі з ЄС Однак Москва прагне впливати на європейський вектор України – пише А. Кублік у польській «Gazety Wyborczej». «2011 рік буде вирішальним для співпраці України з ЄС», – цитує видання заяву президента Європейської Комісії Жозе Мануеля Баррозу [8, с. 28].

Оглядач Г. Слоєвська в статті «Європейські надії України», поміщеній в польській газеті «Rzeczpospolita» заторкує украї важливі для України питання щодо підписання «історичної угоди про асоціацію з Євросоюзом». У публікації цитуються висловлення польського євродепутата П. Коваля і посла України при ЄС К. Єлісєєва. «Той факт, що Польща буде в найближчі місяці керувати ЄС, має для нас фундаментальне значення. Адже це буде періодом стратегічних рішень для України», – заявляє представник України при ЄС К. Єлісєєв.

Автор статті переконана, що «незабаром будуть завершені переговори щодо угоди про асоціацію України з ЄС та створення зони вільної торгівлі». «Такої угоди ще не було в історії ЄС. В економічному сенсі ця інтеграція – на рівні членства. Але без політичного зближення і без обіцянки членства», – дав

коментар виданню євродепутат П. Коваль, який назвав угоду «першим залізним ланцюгом, що скріпить Україну із Заходом».

На погляд політиків П. Коваля та К. Єлісєєва, «до вересня всі суперечливі питання між Україною та ЄС повинні бути вирішені і до грудня угода може бути підписана». Г. Слоєвська стверджує, що «Україна розраховує, що попри політичні перешкоди, Польща буде домагатися підписання угоди для свого стратегічного партнера». Проте журналістка вважає, що ЄС не має наміру в угоді про асоціацію фіксувати перспективу членства України в ЄС [9, с. 8].

На офіційному рівні Київ і Брюссель, як повідомляли польські газети, неодноразово заявляли про готовність завершити переговори у 2011 році і парафувати угоду про асоціацію на грудневому саміті Україна – ЄС [10, с. 13].

У листопаді 2011 р. польська преса підводила підсумки переговорного процесу щодо угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Останній 21 раунд переговорів на рівні делегацій України та ЄС, що відбувся 11 листопада 2011 р. у Брюсселі у форматі пленарного засідання практично врегулював усі питання тривалого політичного діалогу за винятком формулювань про положення щодо європейських прагнень та європейської перспективи України [11]. Проте і в цьому питанні був досягнутий компроміс. Українська сторона, зважаючи на непоступливість ЄС, відмовилась від вимоги документально затвердити в преамбулі угоди положення про європерспективу України. Українські представники, як пише «Gazeta Wyborcza», обмежились односторонньою заявою про свою «європейську ідентичність», зазначивши, що «кінцевою метою угоди про асоціацію є повноцінне членство України в ЄС». Після чого за висловленням Єврокомісії відкривався шлях до ратифікації Угоди про асоціацію.

Отже, створювались підстави для започаткування відповідних технічних процедур з підготовки Угоди про асоціацію до підписання. На думку

європейських політиків процес парафування ще не вирішує остаточно питання євроінтеграційної політики України.

Заперечень не викликає твердження польських видань, що переговори щодо укладення Угоди про асоціацію виявилися надто складними і тривалими, а пошук балансу інтересів як у відносинах з ЄС, так і у внутрішньополітичному середовищі не лише ускладнював переговорний процес, а й сповільнював його темпи. Для української сторони, як підкреслює «Gazeta Wyborcza», було важливим домогтися затвердження в Угоді про асоціацію положень, які відповідали б національним інтересам, оновлювали спільні інституційні рамки та поглиблювали двосторонні відносини у всіх галузях [12, с. 2].

Таким чином, Україна та ЄС, розпочавши переговори щодо укладення Угоди про асоціацію Україна – ЄС у березні 2007 р. підвели під ними ризик наприкінці 2011 р., провівши за цей проміжок часу 21 раунд переговорів. Також було проведено 18 раундів переговорів щодо створення ЗВТ, 11 засідань робочої Групи з економічних, секторальних питань та питань розвитку людського потенціалу [13, с. 45].

Якісна друкована преса, аналізуючи зовнішню політику В. Януковича, стверджує, що Україна не прагне набути членство в ЄС за будь-яку ціну, як того хотів В. Ющенко. Європейська політика України стала більш прагматичнішою. Інтеграція з ЄС для України не є метою, а лише засобом для реалізації національних інтересів. Київ у переговорах з Брюсселем прагне досягнути «відчутних результатів у вигляді безвізового режиму та створення зони вільної торгівлі на максимально сприятливих умовах». Українська сторона, не акцентуючи увагу на прискоренні переговорного процесу, вважає за необхідне перш за все підписати угоду про асоціацію на вигідних для України умовах [14, с. 12].

«Знаменною датою для України може стати 19 грудня 2011 р. Адже саме цього дня планується парафувати угоду про асоціацію. Багато в чому потрібно завдячувати напруженим зусиллям польських політиків і дипломатів. Якщо цього не станеться Київ в кінцевому рахунку може посилити співпрацю з Москвою. Між тим, не виключено, що на саміті може бути підтверджено завершення переговорів щодо асоціації, і перенесення термінів парафування», – пише видання «Rzeczpospolita» [15, с. 10].

За результатами п'ятнадцятого саміту Україна – ЄС, який відбувся 19 грудня 2011 р. в Києві було прийнято Спільну заяву, у якій зазначалось, що «головні переговорники досягли спільного розуміння щодо повного тексту угоди про асоціацію, яка визначить майбутню договірно-правову основу відносин Україна – ЄС. Наразі відкритий шлях для технічної підготовки остаточної консолідованої версії Угоди, в тому числі в частині глибокої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, з метою її якнайскорішого парафування», – пише «Dziennik Gazeta Prawna» [16, с. 8].

«Своєрідним компромісом завершився в Києві саміт Україна – ЄС. До останнього моменту залишалось відкритим питання перспективи членства України в Європейському Союзі», – стверджує щоденне видання «Rzeczpospolita». За підсумками переговорів в спільній заяві саміту українській стороні вдалося зафіксувати європейську перспективу в такій формі: «Лідери визнали, що Україна як європейська країна з європейською ідентичністю поділяє спільну історію та спільні цінності з країнами ЄС», – наголошує редакція видання «Rzeczpospolita».

«Європейські представники зазначили, що фактично всі суперечливі питання щодо угоди узгоджені. Голова Європейської Ради Герман ван Ромпей підкреслив, що фіналізація угоди є результатом чотирирічної праці обох сторін і є «гігантським кроком» у напрямку до ЄС», – констатує впливове видання [17, с. 15].

Отже, під час саміту було оголошено про завершення переговорного процесу щодо Угоди про асоціацію включно із поглибленою і всеосяжною зоною вільної торгівлі між Україною та ЄС. Після завершення політичного діалогу між Україною та ЄС виникла технічна перерва, необхідна для вирішення поточних актуальних завдань. Після того як угода буде парафована має відбутися наступний етап євроінтеграції, що передбачатиме підписання угоди.

Як повідомляє «Rzeczpospolita», В. Янукович, «повторивши стару мантру про перспективу членства», зауважив, що незважаючи на завершення переговорів щодо Угоди про асоціацію, не припиняються переговори щодо «формулювання розділу перспективи вступу України до Європейського союзу».

За часи президентства В. Януковича зовнішньополітичний курс України на євроінтеграцію залишився незмінним, натомість у зовнішній політиці була фактично відновлена багатовекторність, – пише «Rzeczpospolita». Проте на тлі реалізації нового курсу не вдалося виконати стратегічних завдань [18, с. 10].

Лідери ЄС, як це випливає із чисельних публікацій якісної польської періодики, неодноразово наголошували на тому, що в Україні катастрофічна ситуація зі свободою слова і спостерігаються явні ознаки ерозії демократії. Брюссель дає чітко зрозуміти Києву, що підписання та ратифікація угоди про асоціацію залежатиме від дотримання Україною європейських принципів та стандартів. Зі свого боку, українське керівництво запевняє брюссельських чиновників, що їхні зауваження будуть враховані.

Польська газета «Rzeczpospolita» наголошує, що шанси на підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом є. «Польща переконана, що підписання Угоди про асоціацію є необхідним кроком для подальшого наближення України до Євросоюзу. Європа повинна погодитися

на підписання угоди, оскільки це буде сигналом для всього українського суспільства», – констатує польське видання [17, с. 15].

З огляду на непростий характер відносин між Україною та ЄС, польські ЗМІ в переважній більшості переконані, що укладення угоди про асоціацію буде відкладено на невизначений термін. «Процес підписання угоди Брюссель прив'язується до політичної ситуації в Україні. Рівень довіри європейських лідерів до України залишається украї низьким, а це не додає оптимізму Україні в її євроінтеграційній політиці», – стверджує «Rzeczpospolita» [18, с. 10].

Польські друковані ЗМІ, дискутуючи з приводу можливого переформатування відносин Україна – ЄС, запевняють, що підписання угоди про асоціацію виведе комплекс відносин між сторонами на якісно нову площину практичної реалізації євроінтеграційної політики України, що закономірно перетворює її у константу державної зовнішньополітичної стратегії. Але «Dziennik Gazeta Prawna» застерігає, що в результаті підписання угоди про асоціацію Україна все ж не стане частиною ЄС, а буде важливою складовою масштабного політико-економічного проекту, який спроможний стати одним із інструментів модернізації України [19, с. 10].

Якісні польські ЗМІ схильні вважати, що укладення угоди про асоціацію ще не гарантує Україні навіть в довгостороковій перспективі вступ до ЄС, який лише підкреслює свою готовність до широкомасштабної співпраці і надання особливого статусу відносинам з Україною. Для України статус асоційованого члена може бути лише підтвердженням політичного вибору, спрямованого на поглиблену взаємодію та поступове просування до набуття членства в ЄС.

Євродепутат П. Залевські в інтерв'ю виданню «Rzeczpospolita» заявив, що «укладення договору про зону вільної торгівлі – це подія стратегічного значення, для України вона матиме довгострокові наслідки, оскільки після укладення цієї угоди офіційний Київ буде змушений ухвалювати наступні

рішення, що суттєво наблизять українську державу до Європейського Союзу» [14, с. 12].

Варто зауважити, що попри достатнє інституційне забезпечення співробітництва України та ЄС і певний прогрес у розвитку відносин з Брюсселем, успіх євроінтеграційної політики України залежить не лише від масштабних політичних і економічних перетворень, а й від геополітичних факторів. Серед геополітичних факторів, що стримують процес надання Україні Євросоюзом асоційованого членства варто виділити політичний, географічний, демографічний, економічний, які можуть порушити усталені тенденції розвитку ЄС, суттєво вплинути на розподіл ринків, зовнішньополітичні орієнтири ЄС. Необхідно підкреслити, що формування моделі партнерських відносин Україна – ЄС у більшій мірі лежить у політичній площині. За висловленням політолога Т. Возняка «політична доцільність долає будь-які «копенгагенські критерії», що підтвердила остання хвиля розширення Європейського Союзу [20, с. 95].

Щоб остаточно засвідчити свою присутність в Євросоюзі Україна має виробити консенсусну модель відносин з ЄС і пройти низку основних інтеграційних етапів, що включають: зону вільної торгівлі; митний союз щодо промислових товарів; встановлення безвізового режиму; вільний рух товарів, послуг, капіталів та робочої сили; входження в шенгенську зону; інституційне приєднання до ЄС; входження в «єврозону» [21, с. 5].

Тотожних поглядів дотримується «Gazeta Wyborcza», яка водночас зауважує: «З огляду на те, що жодне з цих завдань не реалізоване, європерспективи України зі стримано оптимістичних переходять в розряд примарних» [22, с. 12].

«Європейська комісія та уряди провідних країн Євросоюзу у попередні роки були розчаровані та втомлені відносинами з Україною, в них не було конкретної думки про те, як ці взаємини мають виглядати в майбутньому. На

жаль, на українську політику і нині нерідко дивляться крізь призму попереднього періоду – проголошення українською владою не обґрунтованих декларацій, після яких не було жодних конкретних дій», – заявив у коментарі виданню «Rzeczpospolita» євродепутат П. Залевські.

З огляду на те, що Київ проявляє рішучість у відстоюванні своїх позицій в переговорах з Брюсселем, питання про створення зони вільної торгівлі і безвізового режиму буде залишатися відкритим і надалі, що може позначитися на їх економічному співробітництві – вважає «Rzeczpospolita» [23, с. 10].

У 2011 р. зміцнились скептичні настрої як в країнах ЄС, так і в Україні. За період президентства В. Януковича кардинальних зрушень у відносинах між сторонами не відбулося. Щоправда Україна наблизилась ще на один крок до політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС. Але це питання очевидно не скоро буде розв'язане, – наголошує «Rzeczpospolita» [18, с. 10].

Отже, політичний діалог між Києвом і Брюсселем у 2011 р. був сфокусований на субстанціональних напрямках, що передбачали підписання Угоди про асоціацію, створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, лібералізацію візового режиму та розвиток співробітництва в енергетичній сфері.

Беручи до уваги інтерпретації якісної польської преси, варто зазначити, що Польські ЗМІ, оцінюючи в цілому критично ступінь євроінтеграційного поступу української держави у 2011 р., зазначають, що євроінтеграційна політика України, будучи неструктурованою і не скоординованою, не сприяє вирішенню її нагальних політичних дилем.

Список використаних джерел:

1. Serwetnyk T. Trudna droga do Europy / Tatiana Serwetnyk // Rzeczpospolita. – 22.02.2011. – № 8859. – S. 12.

2. Wojciechowski M. Ukraina i UE / Marcin Wojciechowski // Gazeta Wyborcza. – 01.03.2011. – № 49. – S. 9.
3. Słojewska A. Kijów może liczyć na Warszawę / A. Słojewska, P. Kościński, T. Serwetnyk // Rzeczpospolita. – 15.03.2008. – № 7965. – S. 12.
4. Wojciechowski M. Bez Ukrainy nie ma Europy / Marcin Wojciechowski // Gazeta Wyborcza. – 27.03.2008. – № 73. – S. 21.
5. Wojciechowski M. Ukraina: Europa też powinna być elastyczna / Marcin Wojciechowski // Gazeta Wyborcza. – 29.03.2011. – № 73. – S. 13.
6. Офіційний сайт Верховної Ради України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.
7. Kublik A. Zawody Unii z Rosją w przeciąganiu Ukrainy / Andrew Kublik // Gazeta Wyborcza. – 14.04.2011. – № 87. – S. 27.
8. Kublik Andrzej. Rosja czy Unia? Kijów musi wybrać / Andrew Kublik // Gazeta Wyborcza. – 19.04.2011. – № 91. – S. 28.
9. Słojewska A. Europejskie nadzieje України / Anna Słojewska // Rzeczpospolita. – 05.07.2011. – № 8970. – S. 8.
10. Bielecki T. Martwimy się o Ukrainę / Tomasz Bielecki // Gazeta Wyborcza. – 29.09.2011. – № 227. – S. 13.
11. Офіційний сайт Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua>.
12. Wojciechowski Marcin. Kijow odrzuca Europe / Marcin Wojciechowski // Gazeta Wyborcza. – 17.11.2011. – № 267. – S. 2.
13. Європейський проект та Україна. – К. : НІСД, 2012. – 64 с.
14. Serwetnyk T. Janukowycz nie śpieszy ku integracji z UE» / Tatiana Serwetnyk // Rzeczpospolita. – 23.11.2011. – № 9088. – S. 12.
15. Kościński P. Ukraina powoli w Europie / P. Kościński, T. Serwetnyk, A. Słojewska // Rzeczpospolita. – 19.12.2011. – № 9110. – S. 10.
16. Український impas na Wschodzie i West // Dziennik Gazeta Prawna. – 20.12.2011. – №. 245 (3131). – S. 8.
17. Lyubashenko I. Niemniej warto Kiedy umieścić na Ukrainie / Igor Lyubashenko // Rzeczpospolita. – 21.12.2011. – № 9112. – S. 15.
18. Kościński P. Włączenie Ukrainy / P. Kościński, T. Serwetnyk // Rzeczpospolita. – 20.12.2011. – № 9111. – S. 10.
19. Ryzykowna rozgrywka Janukowycz // Dziennik Gazeta Prawna. – 19.10.2011. – № 203 (3089). – S. 10.
20. Возняк Т. Стосунки України та Європейського Союзу: перезавантаження / Тарас Возняк // Україна – ЄС 2008: нова гра : «І». – 2007. – № 50. – С. 93–100.
21. Друзенко Г. Накануне саммита Украина – ЕС : Итоги ради перспектив / Геннадій Друзенко // Зеркало недели. – 2005. – № 46. – С. 5.
22. Wojciechowski M. Przeciąganie Ukrainy między Unią a Rosją. / Marcin Wojciechowski // Gazeta Wyborcza. – 29.09.2011. – № 227. – S. 12.
23. Snyder T. Ostatnia szansa Ukrainy / Timothy Snyder // Rzeczpospolita 10.12.2011. – № 9103. – S. 10.

Dergachova V.

Doctor of Economics, Professor

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Manaienko I.

Candidate of Economic Sciences, Assistant

Professor

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

Bukriieva K.

Bachelor

National Technical University of Ukraine

“Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

**DEVELOPMENT OF TRADE AND ECONOMIC RELATIONS OF
UKRAINE AND EUROPEAN UNION WITHIN FREE TRADE ZONE**

**РОЗВИТОК ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ
З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ В УМОВАХ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ**

Summary. The article examines the impact of association agreement on trade and economic relations between Ukraine and the European Union. The possibilities of Ukrainian exporters in the conditions of free trade were investigated considered. The main indicators of international trade between Ukraine and the EU in recent years were analyzed and the main trading partners of Ukraine in the EU were identified.

Keywords: European integration, trade, development, free trade zone.

Анотація. У статті досліджено вплив угоди про асоціацію на торговельно-економічні відносини України з Європейським Союзом. Розглянуто можливості, що мають українські експортери в умовах вільної торгівлі. Проаналізовано основні показники міжнародної торгівлі між Україною та ЄС за останні роки та визначено основних торговельних партнерів України в ЄС.

Ключові слова: Європейська інтеграція, торгівля, розвиток, зона вільної торгівлі.

Introduction and Review of Literature. European integration occupies a special place in the system of foreign policy priorities of Ukraine. Association Agreement between Ukraine and the European Union opens up new prospects of cooperation with developed countries, provides opportunities for economic development, strengthening of Ukraine's position in the world system of international relations. As a result, it's relevant to study the impact of the association agreement on trade and economic relations between Ukraine and the EU.

European integration of Ukraine was studied by various scientists, such as M. Kordon [1], I. Artomov [2-3]. O. Betlii, M. Ryzhenkov, K. Kravchuk, V. Kravchuk, I. Kosse, S. Halko, D. Naumenko, V. Movchan, I. Burakovskiy, H. Kuznetsova investigated the economic component of the Association Agreement between Ukraine and the EU [4]. I. Burakovskiy [5], H. Duhinets and V. Tronko [6] studied benefits of a free trade zone between Ukraine and the EU.

Defining a goal. Examining of the impact of Association Agreement between Ukraine and the European Union on trade and economic relations. Analyzing main indicators of international trade between Ukraine and the EU in recent years and identifying main trading partners of Ukraine. Determining major trends of trade between the EU and Ukraine

Research results. Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand is an agreement that deepens cooperation between Ukraine and the EU in many areas of economic, political and cultural affairs. The agreement was provisionally applied from November 1, 2014, Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) started to operate on January 1, 2016. The agreement entered into force on September 1, 2017.

DCFTA is aimed to offer Ukraine the "four freedoms" of the EU Single Market: free movement of goods, services, capital, and people. Movement of people however, is in form of visa-free regime for short stay travel, while movement of

workers remains within the remit of the EU Member States [7]. This gives Ukrainian businesses significant opportunities for development of export activity, since the EU market is over 500 mn. of potential consumers of Ukrainian products [8].

One of the most important factors, which contributes to the development of export activity of enterprises, is the abolition and reduction of customs duties on a large number of Ukrainian goods.

In April 2014, Autonomous Trade Preferences were introduced by the European Union, i.e. the unilateral abolition of import duties until January 1, 2016 (that is, before the start of the DCFTA) for certain Ukrainian goods. This included 94.7% of industrial goods and 83.4% of agricultural and food products [9].

It should be noted that before the use of autonomous trade preferences for Ukrainian products, the Generalized System of Preferences (GSP), which expired on December 31, 2017, was introduced. For export to the GSP it was necessary to have a Form A certificate issued by the Chamber of Commerce and Industry. For some time, it was more profitable to export some good under this system than the tariffs established by the Association Agreement. In 2017, it was related to 424 lines of EU customs tariff classification [10].

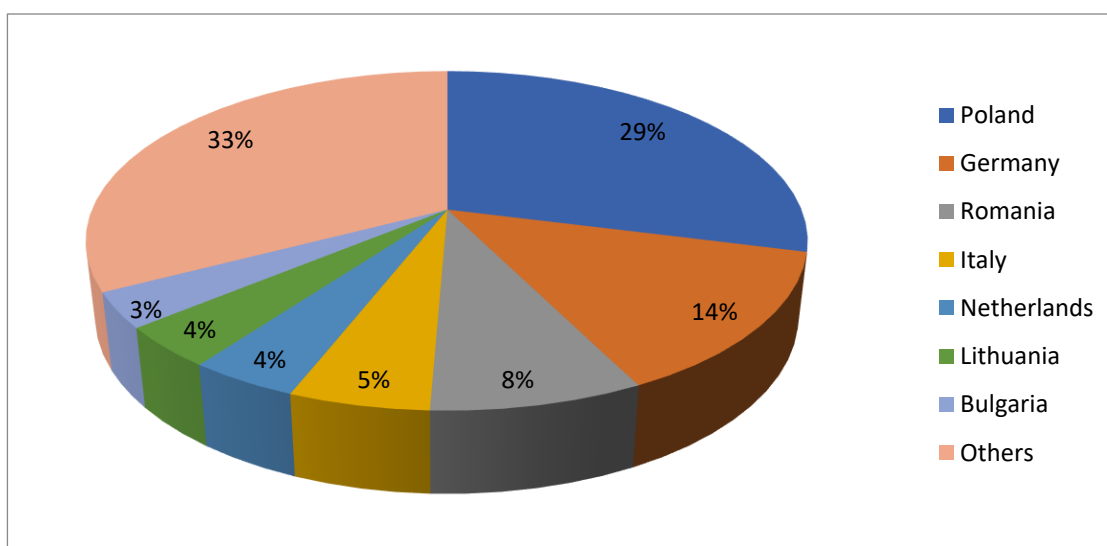
At present, Ukrainian producers have the opportunity to export goods to the EU at reduced or zero tariffs within the framework of the DCFTA.

For 36 types of agricultural and food products, duty-free tariff quotas are applied. This means that, within a certain volume (quota), goods can be imported into the EU with a customs duty of 0%, and over the quota - a certain import duty. The list of tariff quotas includes grain crops (including wheat, corn, oats), cereals, malt, honey, sugar, milk and dairy products, various types of meat, eggs, apple and grape juice, syrups, cigarettes, mushrooms, ethanol, etc. There are also additional volumes for 4 types of goods [11].

A positive trend in trade between Ukraine and the EU is also evidenced by the rapid exhaustion of quotas for certain types of goods. For example, in 2017, the honey quota was already exhausted on January 4, 2017. Soon, quotas for barley groats, flour, sugar, grape and apple juice, tomatoes and corn were exhausted too [12]. In 2018, from January 1 to 5, Ukraine exhausted quotas for wheat and maize [13], and by January 10 - for honey, grape and apple juices [14].

For Ukrainian goods exported under zero or reduced duties within the framework of the DCFTA, as well as during the use of autonomous trade preferences in the past, a EUR.1 certificate is required. From January 1, 2016, it is issued by the customs authorities of Ukraine free of charge.

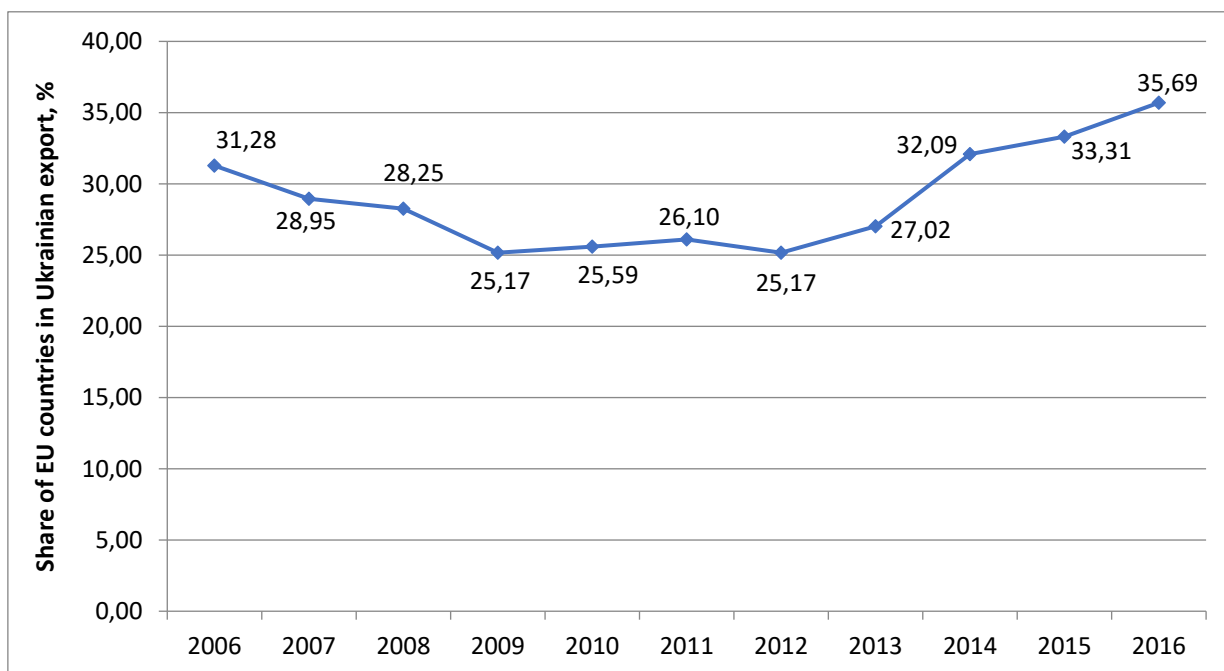
In October 2017, Vinnitsa Customs issued a hundred thousand EUR.1 certificate for export of fresh apples to Austria. In general, by that time, 28957 certificates were issued to Poland, 13643 to Germany, 8042 to Romania, 5319 to Italy, 4159 to the Netherlands, 3903 to Lithuania, and 3348 to Bulgaria [15]. Thus, more than 50% of exports of Ukrainian goods under DCFTA is to Poland, Germany and Romania (see Graph 1).

Graph 1. Number of issued certificates EUR.1 to different countries by Ukrainian customs for the period from 2016 to October 2017

Source: calculated by the authors based on [15]

Analyzing the geographical structure of Ukraine's exports from 2006 to 2016, it can be seen a rather sharp increase in the share of EU countries in Ukrainian exports in 2014 (Graph 2), when autonomous trade preferences began to operate for Ukraine. There is a tendency towards the increase of the indicator in subsequent years. In 2016, the share of EU countries in Ukrainian export was 35.69%, which is the largest indicator in the period.

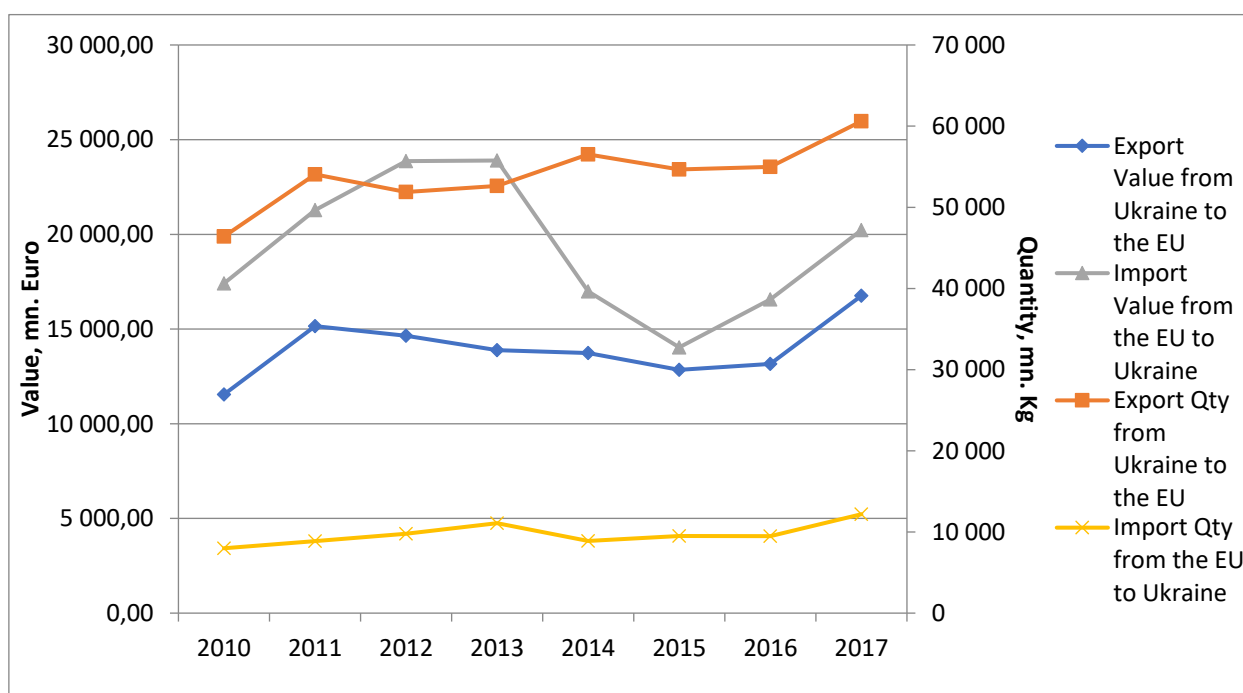

Graph 2. Share of EU countries in the export of goods and services of Ukraine from 2006 to 2016

Source: calculated by the authors based on [16]

A good way of examining trade patterns is looking at import and export value and quantity. Examining Graph 3 we can see that export value from Ukraine to EU jumped in 2011 from 11,5 to 15,2 billion Euro. After that it was declining gradually, reaching 12,8 bn. Euro in 2015. In 2016 import value to the EU went up slightly and sharply increased in 2017, when it peaked at 16,8 bn. Euro. Overall, Ukrainian export to the EU started to rise since 2016, when DCFTA was implemented. In 2017 comparing to 2015, it increased by 3,913 bn. Euro.

At the same time, import value from the EU to Ukraine fluctuated widely during this period. From 2010 to 2013 the trend was upward - the indicator went up from 17,413 to 23,899 bn. Euro. In 2014, import value fell dramatically and in 2015 it reached a low point of 14,033 bn. Euro. This can be explained by unstable political situation in Ukraine at that time: Ukrainian revolution of 2014 (also known as Revolution of Dignity), annexation of Crimea by the Russian Federation and war in Donbass. But after 2015 import started to grow noticeably. In 2017 import value from the EU to Ukraine was 20,233 bn. Euro.

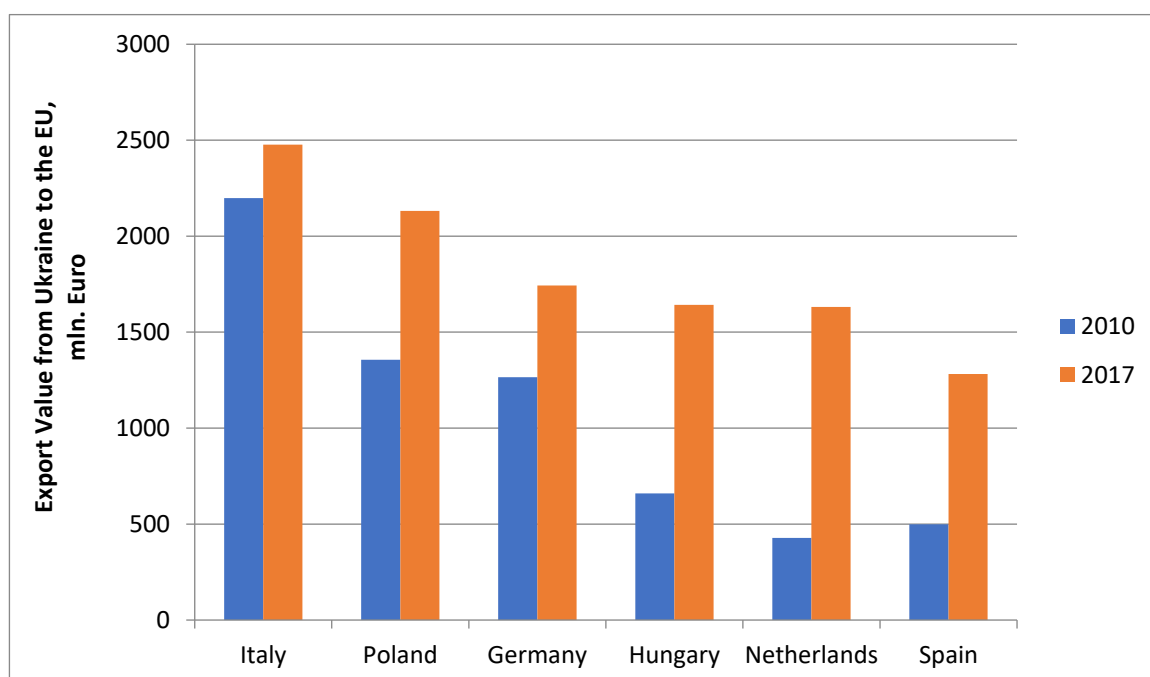

Graph 3. Value and quantity of international trade between Ukraine and EU from 2010 to 2017

Source: [8]

It's clear from the graph that Ukraine exports less value to the EU than imports. In 2017 Ukraine's export to the EU was 16,757 bn. Euro, while import was 20,223 bn. Euro. But at the same time, export quantity of Ukraine to the EU is much higher than the import quantity. In 2017, Ukraine imported 12,184 bn. Kg of goods from the EU and exported 60,607 bn. Kg. This means that Ukraine mostly exports products with low value added.

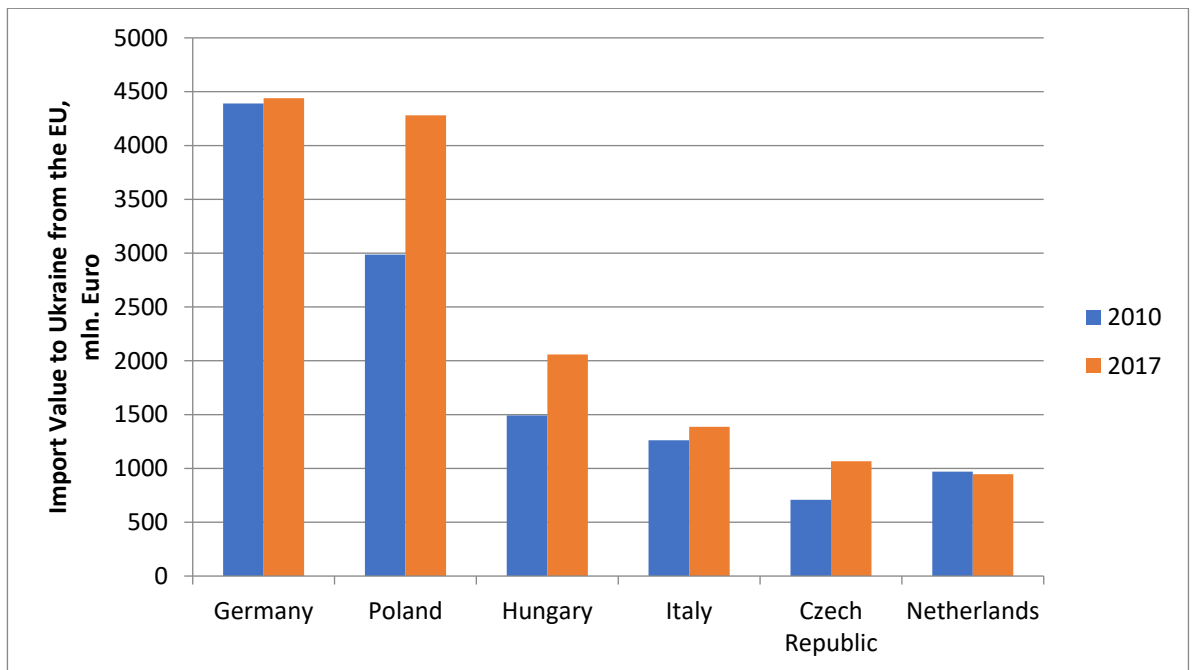
Analyzing export and import value we can identify the main trade partners of Ukraine in the EU. As for Ukrainian export, the main partners are Italy, Poland, Germany, Hungary, Netherlands and Spain. Export value to these countries exceeded 1 billion Euro in 2017 (Graph 4) and was 2,477, 2,132, 1,743, 1,642, 1,631 and 1,282 bn. Euro respectively. Comparing to 2010, export to Italy and Germany went up slightly - by 279 and 478 mn. Euro, while for Poland, Hungary, Netherlands and Spain the growth was more significant - 776, 982, 1203, 783 mn. Euro respectively.

Graph 4 Main EU countries in Ukrainian export by export value in 2017

Source: [8]

Among the EU countries with the most import value to Ukraine in 2017 (Graph 5), we can see Germany, Poland, Hungary, Italy, Czech Republic and Netherlands. 4 of these countries had import value to Ukraine of more than 1 bn. Euro.

Graph 5. Main EU countries in Ukrainian import by import value in 2017

Source: [8]

Comparing to 2010, import value of Netherlands slightly declined, import value of Poland increased significantly, by 1,293 bn. Euro, and for other countries the indicator also became higher in 2017.

Conclusions. Deep and Comprehensive Free Trade Area that started to operate on January 1, 2016, has significant impact on Ukraine-EU trade. Lowering customs duties on Ukrainian goods stimulates exporters. There is a tendency towards increase of the share of EU countries in Ukraine's export. Both import and export value started to grow considerably in 2016. Main trade partners of Ukraine in the EU were identified; these are Italy, Poland, Germany, Hungary and Netherlands. It can be concluded that deepening cooperation with EU, European integration and free trade area stimulates the growth of foreign trade of Ukraine with the EU.

References:

1. Кордон М.В. Європейська та євроатлантична інтеграція України. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 172 с.
2. Артёмов І.В. Європейська інтеграція України: стан, проблеми, перспективи: зб. наук. статей. Книга 1. – Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2014. – 380 с.
3. Артёмов І.В. Європейська інтеграція України: стан, проблеми, перспективи: зб. наук. статей. Книга 2. – Ужгород: ПП «АУТДОР-ШАРК», 2014. – 452 с.
4. Економічна складова Угоди про Асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління / О. Бетлій, М. Риженков, К. Кравчук, В. Кравчук, І. Коссе, С. Галько, Д. Науменко, В. Мовчан, І. Бураковський, Г. Кузнецова. – К., «Альфа-ПК» 2014. —140с.
5. Бураковський І. Оцінка витрат та вигод від укладання угоди про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС / І. Бураковський та ін.; Інститут економічних досліджень та політичних консультацій. – Київ : К. І. С., 2010. – 94 с.
6. Дугінець Г. В. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ЗВТ+) між Україною та ЄС: реалії і перспективи / Г. В. Дугінець, В. В. Тронько // Економічний часопис-XXI. - 2015. - № 155. - С. 10-13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecchado_2015_155_3.
7. The EU-Ukraine Association Agreement and Deep and Comprehensive Free Trade Area URL: http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/vademecum_en.pdf
8. Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat>
9. Створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Урядовий портал. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3Fart_id=244830558
10. FAQ з питань функціонування вільної торгівлі між Україною та ЄС. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b142801e-b932-4207-aea9-df3728dad379&title=FaqZPitanFunktsionuvanniaVilnoiTorgivliMizhUkrainoiuTas>
11. Переліки тарифних квот, а також ставок увізного мита в межах квот та поза межами квот. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. URL: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=d186a359-3cd3-4865-8537-568e8aedcaed&title=PerelikiTarifnikhKvot-ATakozhStavokUviznogoMitaVMezhakhKvotTaPozaMezhamiKvot>
12. Найкраща допомога Заходу: як Угода про асоціацію з ЄС впливає на економіку України. URL: https://24tv.ua/naykrashha_dopomoga_zahodu_yak_ugoda_pro_asotsiatsiyu_z_yes_vplivaye_na_ekonomiku_ukrayini_n835649
13. Україна вичерпала квоти на поставки пшениці і кукурудзи в ЄС за 5 днів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/01/15/633017/>
14. Україна вже вичерпала річну квоту на експорт меду і соків в ЄС. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/01/12/632935/>

15. Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/316620.html>

16. Державна служба статистики України. Зовнішньоекономічна діяльність. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm

Дослідження виконано в рамках реалізації спільного проекту Національного Технічного Університету України «КПІ імені Ігоря Сікорського» та Виконавчого агентства з питань освіти, аудіовізуальних засобів і культури (EACEA), який фінансується за підтримки Програми ERASMUS+ Європейського Союзу відповідно до умов отриманого гранту Jean Monnet Fund «European business models: transformation, harmonization and implementation in Ukraine» (від 01.09.2017 р., № 587138-EPP-1-2017-1-UA-EPPJMO-MODULE).

Дзюба С.

д.е.н., професор кафедри інновацій та інформаційної діяльності в освіті

Інституту неперервної освіти НПУ ім. М.П. Драгоманова

МОДЕРНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ОДНА З ПЕРЕДУМОВ ВХОДЖЕННЯ УКРАЇНИ ДО ЄДИНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

MODERNIZATION OF THE NATIONAL HIGHER EDUCATION SYSTEM AS ONE OF THE PREVALENCES OF UKRAINE'S INTRODUCTION TO A UNIFIED EUROPEAN EDUCATIONAL SPACE

Анотація. У статті розглянуті напрацювання уряду з входження України до єдиного європейського освітнього простору, висвітлено елементи системи вищої освіти, закладені сучасним законодавством України в основу її модернізації, а також окреслено організаційно-фінансові заходи з підвищення ефективності роботи вищих навчальних закладів.

Ключові слова: модернізація національної системи вищої освіти, елементи системи вищої освіти, ступені вищої освіти, рівні вищої освіти, освітні

програми, фінансування освіти, співдружність провідних університетів Європи, європейський простір вищої освіти.

Summary. The article examines the Government's work on the entry of Ukraine into a single European educational space, highlights the elements of the higher education system laid down by modern Ukrainian legislation as a basis for its modernization, and outlines organizational and financial measures for improving the efficiency of higher education institutions.

Key words: modernization of the national system of higher education, elements of the system of higher education, degrees of higher education, higher education levels, educational programs, education funding, the commonwealth of leading European universities, the European space of higher education.

Сучасний світ відрізняється високим ступенем інтегрованості й взаємозалежності. Оскільки європейський ринок праці поступово поєднується в один великий простір, тобто інтегрується, то знання випускників повинні застосовуватися і практично використовуватися на благо людства як всієї Європи, так і всього світу. Це означає, що всі академічні ступені і кваліфікації повинні бути затребувані світовим інтегрованим ринком праці. Для цього країни Європи поступово намагаються досягти взаємної довіри держав щодо вищих навчальних закладів, уніфікувати структуру освіти й кваліфікацій, навчальні плани підготовки кадрів, розробити й погодити стандарти, процедури й рекомендації з забезпечення контролю і гарантії якості вищої освіти, провести ряд інших законодавчих, організаційних заходів, спрямованих на поширення мобільності студентів і викладачів, забезпечення працевлаштування випускників і на підвищення якості й привабливості європейської системи освіти.

Подальші соціально-економічні й політичні зміни в країнах Європи, інтеграція України в світовий освітній простір неможливі без модернізації національної системи вищої освіти, спрямованої на забезпечення академічної мобільності студентів, працевлаштування на міжнародному ринку праці та конкурентоспроможності фахівців з вищою економічною освітою.

Необхідність реформування системи вищої освіти очевидна і для студентів, і для викладачів. Це усвідомлює й уряд України, послідовно впроваджуючи реалізацію ідей Болонської декларації в системі вищої освіти України, що, в свою чергу, є однією з передумов входження нашої країни до єдиного Європейського освітнього простору.

Історія свідчить, що до прийняття 19 червня 1999 р. 29 країнами Болонської декларації Європейська співдружність і європейська вища школа пройшли майже піввіковий шлях, який починався з другої половини ХХ ст. Спроби інтенсифікувати традиційні міжнародні зв'язки в системі вищої освіти (наприклад, обмін студентами), надати вищій школі загальноєвропейського характеру фактично починалися в 1957 р. з підписання Римської угоди [1, с.5]. Згодом вони були конкретизовані в рішеннях конференції міністрів 1971р. і 1976 р., у Маастрихтському договорі 1992 р. [1, с.5; 70].

У 1970-х рр. в Європі була розпочата робота з напрацювання політичного консенсусу щодо якісно нового етапу міжнародних відносин в сфері вищої освіти, особливо в професійній її компоненті. Формування Європейського освітнього простору, зближення його цілей, стандартів, моделей стали адекватною відповіддю вищої школи на конкуренцію, що постійно зростає, у світі, особливо з північноамериканським регіоном (США, Канада) [2]. Водночас з політичним об'єднанням країн Європи в ЄС напрацьовувалася концепція створення єдиного європейського освітньо-наукового простору [2]. В основі цього інтеграційного процесу лежать такі документи: 1. Велика хартія університетів (**Болонья, 18 вересня 1988 р.**); 2. Лісабонська конвенція (Лісабон, 11 квітня 1997 р.); 3. Сорбоннська декларація (Париж, 25 травня 1998 р.); 4. Болонська декларація (**Болонья, 19 червня 1999 р.**) [3].

В 1986 р. Болонський університет звернувся до провідних університетів Європи із пропозицією про створення *співдружності провідних університетів Європи* для розвитку національних систем освіти [4]. Ідея складання та

підписання Великої хартії університетів (Magna Charta Universitatum) була підтримана науковою, освітянською та політичною елітою деяких країн Європи. *Ректори європейських університетів підписали Велику хартію університетів від імені своїх університетів й взяли на себе зобов'язання зробити все від них залежне для того, щоб кожна держава, а також зацікавлені наднаціональні організації формували свою політику, спираючись на положення цієї хартії* [4]. Приєднання України, тобто українських університетів до Великої хартії свідчить про їх прагнення узяти на себе зобов'язання послідовно спрямовувати свою діяльність на суспільний прогрес.

В 1997 р. в Лісабоні була підписана конвенція *під егідою* Ради Європи та ЮНЕСКО про визнання кваліфікацій, що відносяться до вищої освіти в європейському регіоні [1, с.6]. Лісабонська конвенція (Convention on the recognition of qualifications concerning higher education in the European region) має на меті створення умов, при яких більшість людей, скориставшись усіма цінностями і досягненнями національних систем освіти і науки, зможе бути мобільною на європейському ринку праці, повністю реалізувати свої здібності й можливості. Громадянам нової Європи повинні бути доступні загальні цінності освіти, науки й культури всіх країн. Лісабонську конвенцію підписали 43 країни (в тому числі Україна) [1, с.6], не всі з яких приєдналися до Болонського процесу.

25 травня 1998 р. в Парижі чотири європейські міністри зібралися з нагоди 800-річчя Сорбоннського університету, підписали спільну декларацію про гармонізацію національних систем вищої освіти, яка передбачає побудову системи європейського вищої освіти з загальною структурою освітніх рівнів (але не з великим змістом або структурою навчальних планів) й необхідністю прийняття загального визначення дипломів і циклів навчання.

Визнавши метою створення загального «європейського простору вищої освіти», Сорбоннська декларація була спробою міністрів освіти найбільших країн - членів ЄС (Франції, Італії, Сполученого Королівства Великобританії

та Північної Ірландії, Німеччини) дати новий стимул європейській інтеграції. Вони призвали всі європейські країни до якнайшвидшої «гармонізації» європейської вищої освіти й приєднання до цієї декларації.

З підписання 19 червня 1999р. міністрами освіти 29 європейських країн документу, який далі отримав назву «Болонська декларація», почався процес поширення європейської системи вищої освіти в світі. В свою чергу, «Болонським процесом» прийнято називати діяльність європейських країн із забезпечення схожості, максимальної сумісності і приведення до єдиного стандарту систем вищої освіти країн, що підписали Болонську декларацію [3].

В Україні, як і в інших країнах світу, сьогодні відбувається процес реформування (модернізації) сформованої системи вищої освіти. В основі модернізації лежить комплекс організаційних заходів щодо виходу національної вищої школи на міжнародний ринок освітніх послуг. Процес реформування вищої освіти України передбачається здійснювати з урахуванням вимог Міжнародної стандартної класифікації занять (ISCO-88 (МСКЗ)), Міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCE-97 (МСКО)), Міжнародного стандарту якості серії ISO 9000, критеріїв, стандартів, що узгодили країни-учасниці Болонського процесу [5, с.6], та інших документів. Так, наприклад, елементи кредитно-модульного навчання, починаючи з 2005-2006 навчального року, запроваджено у всіх вузах України. Гілка «бакалавр – спеціаліст», яка не має аналогів серед закордонних моделей, в Україні, згідно ст.5 Закону України «Про вищу освіту» [6], скасована. У вітчизняній моделі розроблено освітню гілку «молодший бакалавр – бакалавр – магістр – доктор філософії/доктор мистецтва – доктор наук». Тобто цим законом встановлено, що у вітчизняній системі вищої освіти бакалавр і магістр – це вже не освітньо-кваліфікаційні рівні, а *ступені вищої освіти*, як у вищій школі ряду європейських країн (наприклад, Франція, Германія, Швеція). В Україні таким чином запроваджено 5 ступенів вищої освіти. Підготовку фахівців за ступенями молодший бакалавр та/або бакалавр забезпечують коледжі –

заклади вищої освіти або структурні підрозділи університету, академії чи інституту, які, в свою чергу, готують бакалаврів, магістрів, докторів філософії, докторів наук. Доречі, в Україні діє три типи закладів вищої освіти, а саме: 1) *університет* - багатогалузевий (класичний, технічний) або галузевий; 2) *академія, інститут* - галузевий (профільний, технологічний, технічний, педагогічний, богословський/теологічний, медичний, економічний, юридичний, фармацевтичний, аграрний, мистецький, культурологічний тощо); 3) *коледж*.

З'явилися також нові *рівні вищої освіти*: початковий (короткий цикл); перший (бакалаврський); другий (магістерський) і третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий). В ст.5 Закону України «Про вищу освіту» сказано, що *молодший бакалавр* - це освітньо-професійний ступінь, що здобувається на початковому рівні (короткому циклі) вищої освіти, *бакалавр* - це освітній ступінь, що здобувається на першому рівні вищої освіти, *магістр* - це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти; *доктор філософії* - це освітній і водночас *перший науковий* ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра, а *доктор наук* - це *другий науковий* ступінь, що здобувається особою на науковому рівні вищої освіти на основі ступеня доктора філософії [6].

На відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності підготовка фахівців здійснюватиметься за певними освітніми (освітньо-професійна, освітньо-наукова чи освітньо-творча) програмами. Метою освітніх програм з європейською тематикою або орієнтацією є підготовка фахівців для самостійного виконання професійних завдань, що мають міжнародне спрямування в бізнесі, державній адміністрації, міжнародних організаціях, підприємствах, що займаються зовнішньоекономічною діяльністю. Це певною мірою наближує систему підготовки студентів в українських вищих навчальних закладах до системи підготовки в університетах європейських країн.

Здобувачам вищої освіти, які успішно виконали відповідну освітню (наукову) програму та пройшли атестацію, видається відповідний документ про вищу освіту (науковий ступінь) – диплом, а також додаток до нього європейського зразка.

Окрім вищерозглянутих нових елементів системи вищої освіти України, слід зазначити, що в Законі України «Про вищу освіту» з'явилась нова термінологія (наприклад, «автономія закладу вищої освіти», «академічна доброчесність» «академічна мобільність», «академічна свобода», «Європейська кредитна трансферно-накопичувальна система (ЄКТС)», «кредит Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (далі - кредит ЄКТС)» та ін.), здійснено уточнення понять, деякі з яких набули нового визначення.

Таким чином, сучасним законодавством України в основу модернізації закладено комплекс організаційних заходів щодо виходу національної вищої школи на міжнародний ринок освітніх послуг. Інтеграційний процес в сфері вищої освіти і науки полягає у впровадженні європейських норм і стандартів, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків в ЄС. Слід зазначити, що вся ця робота, поряд із законодавчим підґрунтям, потребує не тільки значних організаційних змін, а й суттєвого фінансового забезпечення. Тому для досягнення світових стандартів якості в сфері вищої освіти України треба усунути дисбаланс між обсягом завдань, які поставлені урядом в цій сфері, та обсягами фінансового їх забезпечення. Це можна зробити шляхом поєднання кращих вітчизняних й зарубіжних здобутків, удосконалюючи при цьому існуючі організаційно-правові та фінансові важелі впливу відповідних державних структур на процес модернізації національної системи вищої освіти.

Виходячи зі статистичних даних UNESCO щодо фінансування вищої освіти по країнах за 2010–2015 рр. [7], можна спостерігати таку тенденцію, коли більшість країн, що декілька десятиліть тому перебували у просторі

соціалістичного розвитку, за винятком Румунії, поступово збільшували бюджетну частку у фінансуванні освіти, і що у той же самий час провідні розвинені країни світу, а саме: Ірландія, Німеччина, Франція, Іспанія, Нова Зеландія, – суттєво знизили витрати державних коштів на освіту. Це пов'язано з тим, що спільною рисою певної частини розвинених країн є великий відсоток приватних джерел фінансування.

В Україні, де велика кількість вищих навчальних закладів (675), збільшення обсягів їх фінансування поки що не призвело до очікуваного результату щодо підвищення якості надання освітніх послуг. Так, з огляду на динаміку кількості вищих навчальних закладів й студентів [8] можна зробити висновки про поступове зменшення кількості ВНЗ I-II рівнів акредитації у 2016/2017 навчальному році майже вдвічі, порівняно з 1990 р. (на 50,14 %), й збільшення кількості вишів III-IV рівнів акредитації теж майже вдвічі (на 92,62%), що фактично унеможливорює ефективне фінансування за таких обсягів. Тому єдиним шляхом до цього може бути процес оптимізації (або укрупнення) структури вітчизняних закладів вищої освіти, який поступово набирає оборотів. Інструменти, механізми та заходи з підвищення ефективності національної системи вищої освіти повинні розглядатися в рамках загальної системи фінансування та конкретних умов, в яких функціонують заклади вищої освіти. Співпраця українських і європейських вишів у різних сферах та наукова кооперація неодмінно підвищуватимуть ефективність роботи вищих навчальних закладів.

Кожна держава самостійно вирішує проблему підвищення якості вищої освіти, відпрацьовує свою стратегію і тактику, що само по собі викликає науковий інтерес. Аналіз особливостей структури, системи управління та видів діяльності університетів високорозвинених країн світу показує, що найбільш високий міжнародний імідж мають ті, яким вдалося сформувати та інтегрувати у своїй структурі три складові: освітянську, дослідницьку та інноваційну.

Національна система вищої освіти знаходиться в процесі модернізації, що зумовлено, як багатьма світовими тенденціями (в т.ч. розвиненням цифрової економіки, появою нових вимог до виробництва), так і реформаційним характером змін в державі та суспільстві. Оскільки дипломи економічно розвинених країн у всьому світі котируються дуже високо, то цілком природно, що вищі навчальні заклади цих країн й надалі будуть зміцнювати свій престиж, зберігаючи лідерство на ринку освітніх послуг. Тому сучасний стан національної системи вищої освіти гостро потребує подальшого дослідження проблем її модернізації з урахуванням досягнень ЄС.

Список використаних джерел:

1. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.): Посібник /За 166м.166.. В.Г. Кременя.– Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського державного педагогічного університету 166м.. В. Гнатюка, 2004. – 147 с.
2. Болонский процесс: нарастающая динамика и многообразие (документы международных форумов и мнения европейских экспертов) /Под ред. В.И.Байденко.– М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2002. – 408 с.
3. Дзюба С.Г., Подопріхіна І.Є. Міжнародна економіка (євроатлантична інтеграція в системі підготовки магістрів): Навчальний посібник.- Донецьк: ТОВ “Юго-Восток, Лтд”.- 2006.- 250 с. (з грифом МОНУ)
4. Журавський В. С., Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. - Київ: Політехніка, 2003. – 475 с.
5. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес: Матеріали до першої лекції /Уклад. М.Ф.Степко, Я.Я.Болюбаш, К.М.Левківський, Ю.В.Сухарніков; відп.ред. М.Ф.Степко.- К.: Изд., 2004. - 24 с.
6. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print>.
7. Education : Expenditure on education as % of GDP (from government sources) : UNESCO Institute for Statistics. Tertiary Education. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://data.uis.unesco.org/>.
8. Вищі навчальні заклади (1990-2017) : Демографічна та соціальна статистика. – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/> .

Дяченко В.

*к.ю.р., доцент, старший викладач відділу
підготовки та підвищення кваліфікації
військових прокурорів Національної академії
прокуратури України*

**ЗАХИСТ ПРАВ МІГРАНТІВ, БІЖЕНЦІВ, ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА
ТА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ
ДОСВІД, ПРОБЛЕМИ, ПОШУК, ПЕРСПЕКТИВИ**

**PROTECTION OF MIGRANTS, REFUGEES, PERSONS WITHOUT
CITIZENSHIP AND INTERNAL DISPLACEMENTS: EUROPEAN EXPERIENCE,
PROBLEMS, SEARCH, PERSPECTIVES**

Анотація. Досліджено проблему захисту прав і свобод мігрантів, біженців, осіб без громадянства та внутрішньо переміщених осіб. Висвітлено негативні тенденції, які суттєво впливають на правову та соціальну захищеність цих осіб. Зроблено висновок про важливість захисту прав таких громадян, а також враховано європейський досвід щодо цього питання.

Ключові слова: права людини та громадянина; європейська спільнота; мігранти, біженці, особи без громадянства та внутрішньо переміщені особи; захист соціальних прав; Європейський Союз.

Summary. The problem of protecting the rights and freedoms of migrants, refugees, stateless persons and internally displaced persons has been researched. The negative tendencies that significantly affect the legal and social security of these individuals are highlighted. The conclusion is made on the importance of protecting the rights of such citizens, as well as the European experience in this matter.

Keywords: human rights and citizen; the European community; migrants, refugees, stateless persons and internally displaced persons; protection of social rights; European Union.

Збройні конфлікти ХХ-ХХІ століття по всьому світу вимусили майже 38 млн людей переміститися в межах своїх країн [1].

Варто підкреслити, що регулювання внутрішніх переміщень – проблема над якою постійно працює міжнародна спільнота. З 1998 року ООН було схвалено основні Керівні принципи з питання переміщення осіб всередині країн, які базуються на тому, що незважаючи на чинне міжнародне гуманітарне право та норми із захисту прав людини поширюються на внутрішніх переміщених осіб, але в деяких аспектах вони не є достатніми для забезпечення належного захисту. Визначені принципи не є обов'язковим правовим документом, проте засновані на нормах міжнародного права та передбачають захист від недобровільного переміщення, допомогу при переміщенні, гарантії безпечного повернення, переселення та реінтеграції, а також визначають гарантії, що мають надаватися на всіх фазах процесу, або специфічні для кожної з них. Законодавчі норми даного документу покликані захистити ВПО від дискримінації, пов'язаної з їхнім становищем, забезпечити їм права і свободи, визначені міжнародним та національним законодавством [2].

Основне найбільш повне та чітке визначення для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), надане Європейською радою у справах біженців та вигнанців (ECRE) – це люди, які не перетинають міжнародних кордонів, а переселяються через стихійну неgodу, бойові дії, різного штибу катастрофи з одного регіону країни до іншого.

З метою вирішення проблем та напрацювання певних теорій Україна тісно співпрацює у питаннях про права внутрішніх переселенців з рядом міжнародних організацій, серед яких є Рада Європи, ОБСЄ, а також консультанти від Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) [3].

Процес демократичної трансформації, соціальні, політичні та економічні зміни, які переживає наразі українське суспільство, а також обов'язки, які ми взяли на себе перед європейською спільнотою поставили нашу державу перед багатьма викликами, які необхідно було подолати ще з

часів здобуття Україною незалежності. Одним з таких викликів є якісне, всебічне та беззаперечне забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зазначених зокрема в Європейській Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод», прийнятій у 1950 році та ратифікованій Українською державою 17 липня 1997 року [4]. Україна стала однією з перших європейських країн, яка ще в 1998 році ввела кримінальну відповідальність за торгівлю людьми.

19 вересня 2016 року на саміті в штаб-квартирі ООН у справах біженців і мігрантів світові лідери і глави МЗС з 193 країн прийняли Нью-Йоркську декларацію у справах біженців і мігрантів.

Нью-Йоркська Декларація виражає політичну волю світових лідерів зберегти життя, захисту права і прийняти частку відповідальності за рішення міграційної кризи в глобальному масштабі.

Україну буквально накрила лавина переселенців, і ця обставина поставила перед державою принципово нові, невідомі досі виклики.

Так, у результаті конфлікту на Донбасі статус внутрішньо переміщених осіб отримали 942 тис. осіб. Це четвертий результат в світі і перший серед країн за межами Близького Сходу. Відповідні дані розміщені в дослідженні Норвезької ради з питань біженців (NRC) і Моніторингового центру щодо внутрішньо переміщених осіб (IDMC).

Всього в Україні за період конфлікту зафіксовано 1,7 млн внутрішніх переселенців.

Виступаючи в ООН Президент України Петро Порошенко заявив, що завдяки самовідданій праці Україні вдалося попередити виникнення ще однієї суттєвої хвилі біженців в Європу.

У 2007 році Україна підписала Угоду про реадмісію осіб, яка запроваджує процедури ідентифікації та безпечного й організованого

повернення осіб, які не виконують умов, передбачених для в'їзду і перебування на території України або однієї з держав-членів Європейського Союзу. Сутність Угоди полягає в тому, що Україна та її сусіди-члени ЄС зобов'язуються приймати власних громадян, які порушили режим перебування на території іншої договірної сторони, а також громадян третіх країн за умови доведення їх походження з території України. А, починаючи з 2010 року, Україна почала виконувати вимоги Угоди про реадмісію осіб між Україною та ЄС. Угода передбачає, що країна-підписант бере на себе зобов'язання щодо виконання даної Угоди щодо реадмісії власних громадян, реадмісії громадян третіх країн, які не ратифікували дану Угоду, та осіб без громадянства. Угода регулює процедуру реадмісії, вимоги до складання та подачі запиту про реадмісію, регулює порядок доведення громадянства, встановлює способи передачі осіб та види транспортування, процедуру транзитного проїзду, захист особистих даних осіб, до яких застосовується процедура реадмісії [5].

Укладаючи міжнародні договори з ЄС, а також розробляючи внутрішні нормативноправові акти, на основі яких має відбуватися імплементація їхніх положень, Україна долучається до процесу виконання шенгенських угод Євросоюзу, що, в свою чергу, створює передумови для забезпечення свободи руху її громадян територіями держав - членів організації та поступову інтеграцію нашої держави в європейське співтовариство [6].

Важливою передумовою на шляху євроінтеграції України є долучення до загальноєвропейського процесу захисту прав біженців, контролю за кордонами, порядку надання притулку та міжкордонного співробітництва з сусідніми країнами. Неабияким кроком у даному напрямі стало приєднання України до так званого Седеркопінгського процесу.

На початку 2001 року Управління Верховного комісара ООН у справах біженців (УВКБ ООН) та Шведська міграційна служба здійснили спільну ініціативу з метою сприяння діалогу з проблем притулку та нерегулярної

міграції серед країн, що знаходяться вздовж східного кордону ЄС. Ініціатива отримала назву „Седеркопінгський процес” на честь міста Седеркопінг у Швеції, де відбулася перша зустріч. Тоді у зустрічі взяли участь високі посадові особи з Білорусії, Литви, Польщі та України, а також представники Уряду Швеції, УВКБ ООН, Європейської Комісії та Міжнародної організації з питань міграції.

Сьодеркопінгський процес на даний час об'єднує країни, що розташовані вздовж кордону ЄС: Білорусь, Естонію, Угорщину, Латвію, Литву, Молдову, Польщу, Румунію, Словаччину та Україну. Процес фінансується Європейським Союзом та підтримується Шведською міграційною службою та УВКБ ООН. Стратегічна мета Седеркопінгського процесу полягає у сприянні прикордонному співробітництву між державами-членами ЄС, які приєдналися до співтовариства, та Білоруссю, Молдовою, Україною з питань притулку, міграції та управління кордонами. Національні координатори були призначені в кожній країні-учасниці для підтримки обміну інформацією та участі у заходах з навчання. Седеркопінгський процес являє собою життєвоважливу частину Регіональних програм захисту, Планів дій ЄС-Україна та ЄС-Молдова, а також є засобом і ресурсом для таких ініціатив, як Європейська програма навчання у сфері притулку та її адаптації в Білорусі, Молдові та Україні. Седеркопінгський процес є найважливішим ресурсом обміну інформацією в Білорусі, Молдові та Україні і семи державах-членах ЄС і єдиним джерелом офіційних документів про політику ЄС у сфері притулку та міграції, статистики та законодавства.

Масштаби міграційних процесів на початку XXI століття спонукали керівні структури ЄС визнати міграцію новим «глобальним феноменом» та кардинально переглянути свій підхід до її регулювання. В законодавчій сфері це позначилося на прийнятті в таких суттєвих орієнтирів, як зміцнення співробітництва та взаємодії між державами-членами з питань міграції та

активізація взаємодії з країнами походження мігрантів та транзитними країнами, насамперед у межах Європейської політики сусідства.

Головною перешкодою для запровадження повністю інтегрованої, «спільної» моделі міграційної політики в межах ЄС залишаються відмінні соціально-економічні умови, рівні життя та стандарти соціальної політики, які застосовуються в різних країнах-членах союзу [7].

Україна стала на шлях трансформації свого внутрішнього законодавства відповідно до норм та стандартів європейської міграційної політики. Спільна політика у сфері контролю за державними кордонами, співпраця в галузі навчання працівників міграційних служб та правоохоронних органів, покликана забезпечити реальне дотримання прав і свобод біженців, мігрантів та осіб без громадянства, співробітництво з питань екстрадиції та реадмісії осіб, підданих кримінальному переслідуванню поза межами країни свого громадянства, спрощення візового режиму між Україною та країнами-членами ЄС - перші кроки на шляху становлення України як вільного та повноправного члена європейського співтовариства.

Поставши перед сучасною гуманітарною кризою та нелегкими викликами війни, українська держава в особі уповноважених органів, зокрема органів прокуратури, повинна змобілізувати всі свої зусилля на захист прав і свобод своїх громадян. Вирішення даного питання залежить не тільки від військового становища на фронті, але й від внутрішньосистемної війни всередині державного апарату. Від того, хто переможе: європейські цінності, рекрутизація нових еліт, глобальне очищення влади, декорумпізація верхівки або ж засилля старих чиновників та бюрократизм, залежить подальша доля українського народу.

Висновки: питання мігрантів, біженців та осіб без громадянства, внутрішньо переміщених осіб має бути одним із виразно артикульованих пріоритетів будь-якої державної влади й чіткого плану дій не лише на

сьогодні, а й на наступні роки. Важливо координувати зусилля держави та громадянського суспільства у допомозі зазначеним особам, з метою вирішення максимум проблем, з якими зіткнулися громадяни. Важливо мати також докладну статистику щодо кількості таких осіб і щодо того, якої допомоги вони конкретно потребують.

Органам державного управління необхідно опрацювати та доречно використовувати досвід інших країн для ефективного розв'язання проблем з мігрантів, біженців та осіб без громадянства, внутрішньо переміщених осіб. При цьому необхідна щільна взаємодія між міністерствами та відомствами з метою координації своїх дій, забезпечення надання практичної допомоги й вироблення ефективної моделі державної політики стосовно внутрішньо переміщених осіб тощо.

Щодо правової підтримки та законодавчого проектування, то для України Керівні принципи ООН є найбільш надійними орієнтирами, в яких використані всі норми міжнародно-правових документів і які можуть стати частиною національного законодавства.

Список використаних джерел:

1. Global Overview 2015: people internally displaced by conflict and violence [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bit.ly/1KGwGVg>
2. Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны / Экономический и социальный Совет ООН (ЭКОСОС), 22 июля 1998. - E/CN.4/1998/53/Add.2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.refworld.org.ru/docid/50b345932.html>
3. Вдосконалення національного законодавства України стосовно захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб: Проект Ради Європи «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб в Україні», червень 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680697cbb>
4. Європейська Конвенція «Про захист прав людини і основоположних свобод» // Міжнародний документ від 04.11.1950, Редакція від 01.06.2010 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу:
5. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004

6. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб» 15 січня 2008 р. [Електронний ресурс] // - Режим доступу:
7. http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/T080116.html
8. Мушак Н. Україна на шляху до безвізового режиму з Європейським Союзом: роль та значення угод про місцевий прикордонний рух. Журнал Віче, № 23 .- грудень 2014. – Режим доступу:
9. <http://www.viche.info/journal/4464/>
10. Оврамець М. А. Діяльність керівних органів ЄС у сфері контролю міграції / М. Оврамець / [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
11. <http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/p07/ovramec.pdf>.

Завадський В.

*Донецький національний університет імені
Василя Стуса*

КОНЦЕПЦІЯ «ТРЕТЬОГО ШЛЯХУ» В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

CONCEPT OF "THIRD WAY" IN THE CONTEXT OF THE MODERN DEVELOPMENT OF THE EUROPEAN UNION

Анотація. Представлена стаття присвячена вивченню особливостей впровадження ключових політик розвитку Європейського Союзу. Розглянуто теоретичні засади концепції «Третього шляху», сформульованої на початку 2000-х років. Автор визначає ключові положення зазначеного концепту та аналізує ступінь їх реалізації на сучасному етапі розвитку Європейського Союзу.

Ключові слова: *Європейський Союз, концепція, розвиток, розширення, інтеграція.*

Summary. The article is devoted to the study of the peculiarities of the implementation of the key policies of the European Union. The theoretical principles of the "Third Way" concept, formulated in the early 2000s, are considered. The author defines the key provisions of the concept and analyzes the extent of their implementation at the present stage of development of the European Union.

Key words: European Union, concept, development, expansion, integration.

В сучасному світі процеси інтеграції та глобалізації стали однією з рушійних сил розвитку держав. В значній мірі розвиток окремих регіонів світу визначається наддержавними утвореннями, які поєднують економічні, політичні, військові, правові системи, стаючи виразником інтересів цілої низки держав.

Одним з найпотужніших центрів інтеграції виступає Європейський Союз (далі ЄС), який у своєму організаційному та інституційному становленні пройшов складний шлях, і фактично, знаходиться за кілька кроків до формування конфедеративної держави.

Кожен етап розвитку ЄС мав основні рушійні сили розвитку в залежності від конкретних завдань. Європейське об'єднання вугілля та сталі, ставши першим кроком до реалізації плану Моне-Шумана, мало на меті об'єднання вугільної та сталеливарної галузей задля швидкого відновлення після Другої світової війни, забезпечення сталого розвитку держав учасниць та запобігання військовим конфліктам у майбутньому. Європейське економічне співтовариство та Євроатом, консолідували економіки та скоординували спільну політику Співтовариств у стратегічних на той час сферах. 1970-ті та 1980-ті роки для об'єднаної Європи стали часом політичного поступу та прийому нових країн-учасниць. Окрім цього були здійснені кроки у бік реалізації проекту з вільного переміщення громадян та політичної консолідації. Початок 1990-х років – час реалізації концепції поглиблення інтеграції між державами-учасницями Співтовариств та формування Європейського Союзу.

Наймасштабніше розширення ЄС, яке відбулося у 2004 році стало відповіддю на виклики, що виникли ще наприкінці 1980-х (Дезінтеграція Радянського Союзу, руйнування біполярної системи, демократизація країн Центральної та Східної Європи).

Всі вищезазначені поступи Співтовариств у значній мірі були продиктовані процесами глобального розвитку та апелювали здебільшого до економічної й політичної царин співробітництва. Але після масштабного розширення ЄС у 2004 році виникає дискусія стосовно подальших кроків розвитку організації. Розширення та поглиблення інтеграції були основними імперативами розвитку Співтовариств майже 50 років й в значній мірі на даному етапі розвитку себе вичерпали.

Нові пріоритетні напрямки розвитку з початку 2000-х років актуалізуються в сфері «Людського капіталу». Зазначимо, що сама ідея європейської інтеграції є спробою утворення заможного суспільства з широкими правами та можливостями, з максимальною чисельністю осіб з середніми статками, протиставлена комуністичному суспільству із значним державним впливом. «Людський вимір» ЄС – це не лише один із елементів Співтовариств, це простір формування особистості з прогресивною системою цінностей, високою мобільністю та актуальними для сучасного світу навичками [1]. Представлені тези, були концептуально оформлені у спільній декларації Г.Шредера та Е. Блера «Третій шлях / новий центр». Тут було продемонстровано системне бачення основ спільної політики ЄС, спрямованої на всебічну підтримку соціального компоненту, підтримку малого та середнього бізнесу, розвиток сучасної освіти, запобігання безробіттю, справедливе оподаткування та поміркований рівень втручання держави у економіку. Аналізуючи зміст Декларації, чітко прослідковуються теза підтримки поштовху розвитку економік країн-учасниць ЄС за рахунок внутрішніх людських ресурсів, які в умовах вільної конкуренції та державної підтримки мають бути основою процвітання [2].

Багато в чому, запропонований Г. Шредером та Е. Блером на початку 2000-х концепт «третього шляху», дотичний до досліджень британських науковців Д. Марквенда та Е.Гідденса, які є прибічниками соціал-демократичної ідеології. Озвучені на початку 2000-х років Е. Гідденсом

концепти «громадянзації», яка полягає у важливості громадянської складової існування розвиненої держави, є ідеологічною основою політики «нових лейбористів». Розвиваючи ідею «Третього шляху», у своїй роботі «Прогресивний маніфест» він пропагує ідею «вбудованого ринку», який має бути інтегрований до соціальної, культурної, правової матриці суспільства. Стале функціонування ринку має бути забезпечене «державою-гарантом», яка контролює та координує бізнес, забезпечуючи сталий розвиток суспільства. Держава, в концепції «третього шляху» має забезпечити рівний доступ кожного громадянина до ресурсів, охорони здоров'я, освіти, соціального обслуговування та гарантувати високі стандарти надання послуг[3, р.117].

На думку сучасного британського теоретика М. Фрідена, ідеологія «Третього шляху» є життєздатною та гнучкою, вона знаходиться у стані постійного переосмислення концептуальних засад. Згідно з його думкою такого плану ідеологія завжди є затребуваною політичними силами, оскільки містить у собі великий потенціал спадкоємності та адаптивності. [4, р.50].

Основні концептуальні засади «Третього шляху» мали проекцію в політиці провідних держав ЄС до початку 2010-х років й в значній мірі продемонстрували свою відповідність й дієвість, сприявши економічному зростанню першого десятиліття XXI ст. Реалізація елементів цього концепту чітко прослідковувалась у стратегіях подолання економічної кризи 2008 року багатьох європейських урядів [5, 6].

Сучасні виклики, які повстали перед Європейськими Співтовариствами вимагають проведення узгодженої політики Франції та Німеччини. З огляду на спроби системних реформ в ЄС, пов'язаних із провалом загальноєвропейської конституції, неповною реалізацією Лісабонської стратегії, незавершеністю перетворень задекларованих Ніцькою угодою, стає зрозумілим, що поглиблення інтеграції держав у бік утворення сильнішої «наддержавності» натикається на доволі серйозний супротив. Окрім цього процес виходу Британії із складу ЄС вимагає пошуку інструментів у царині

спільної фінансової політики. По суті 2017 рік став черговою «точкою бифуркації» не лише для Євросоюзу, як суб'єкта світової політики, а й поставив під сумнів саму ідею консолідації у наддержавному утворенні. Зв'язки, які тримали «частину» та «ціле» демонструють слабкість. Наразі, вся система має шукати нові орієнтири задля зміцнення та переходу на новий рівень самоорганізації.

На нашу думку, запорукою швидкого розвитку Європейських Співтовариств у другій половині ХХ ст. були постійні розширення та поглиблення міждержавного співробітництва. Зараз настав період, коли ЄС з об'єктивних причин просто не має куди розширюватись, країни, які є потенційними кандидатами на вступ у майбутньому, не відповідають критеріям членства. В геополітичному вимірі ЄС доводиться конкурувати із США та її безпековими інструментами. Ідеї подальшого поглиблення інтеграції країн в останні 10 років фактично не знаходять підтримки з-поміж більшості членів ЄС. В значній мірі така ситуація є наслідком надмірно високих темпів територіального розширення та збільшення ролі наддержавних інструментів у Співтовариствах у 1990-ті – початку 2000-х років.

Практично одночасно були озвучені бачення реформування ЄС політичними лідерами Франції та Німеччини. Запропонована ідея А. Меркель «Європи двох швидкостей», спрямована на диференціацію підходів до управління Євросоюзом. Позиція французького президента Е. Макрона є більш поміркованою, він апелює до посилення безпекового блоку існування Співтовариств, пропонуючи організацію збройних сил та спільної служби розвідки. Очільник Франції не оминув увагою й комплекс перетворень, який в значній мірі перекликається із концептом «Третього шляху». Зокрема, озвучені пропозиції, щодо уніфікації податків в ЄС, формуванні спільного соціального законодавства, інтеграція освітніх процесів, вирішення проблеми біженців. Зрозуміло, що політики рівня А. Меркель та У. Макрона, у своєму публічному дискурсі навряд чи стануть відкрито апелювати терміном «Третій

шлях», звертаючись до своїх попередників, але використання ідей й подальша логіка намірів їхньої імплементації дозволяє говорити про актуальність зазначеної ідеології.

Апелюючи до вищезазначеного, на нашу думку, в ЄС існують перспективи подальшого використання концепту «Третього шляху» в якості ідеологічного підґрунтя комплексу перетворень. Саме розвиток «суспільного рівня» та актуалізація зусиль на збільшенні ваги «людського капіталу» може дати новий імпульс розвитку Євросоюзу. Змішення акцентів в стратегіях розвитку від: ідей спільного ринку, поглиблення політичної консолідації, розширення географічних меж до зрозумілого громадянам вектору, спрямованого на заможність, боротьбу з безробіттям, збільшення ролі освіти, має шанс стати новим імперативом розвитку Євросоюзу. По суті об'єднана Європа вперше після 1957 року має переглянути основу свого функціонування, змінивши пріоритетність глобальної складової на «людську».

Зазначений концепт має шанс на реалізацію з огляду на політичний склад Європарламенту, на кінець 2017 року європейські соціал-демократичні сили є другими за чисельністю (190 представників) у цьому наднаціональному органі.

«Ера Меркель-Макрона», яка розпочалася у 2017 році в значній мірі продовжує використання елементів концепту «Третього шляху». На думку автора, модернізація та адаптація підходів початку 2000-х до «громадянської» має значний потенціал до впровадження у загальноєвропейській системі розвитку. Окрім цього, для переважної більшості громадян країн-учасниць ЄС, глобальний вимір інтеграції з поглибленням економічної співпраці та наділенням «центру» ширшими політичними повноваженнями, є не зовсім зрозумілим. На підтвердження цієї тези варто привести приклади загальноєвропейських референдумів, де населення демонструвало значну долю скептицизму (наприклад, референдуми стосовно Конституції ЄС,

Brexit). Мова не йде про звичайний популізм та соціалістичні гасла, концепт «Третього шляху» у певній мірі є інструментом глобальної моделі ЄС з провідною роллю людського капіталу.

Список використаних джерел:

1. Завадський В.М. Політичний імператив перетворень в ЄС крізь призму концепції "третього шляху" / В.М. Завадський // Політичне життя. - 2017. - №4. - С.103-108.
2. Blair T. The Third Way: New Politics for a New Century / Tony Blair. – L., 1998. – 184 p.
3. Giddens A. The Third Way: the Renewal of Social democracy / Anthony Giddens. – Cambridge: Polity Press, 1999. – 169 p.
4. Freeden M. The Ideology of New Labour / Michael Freeden // The Political Quarterly. – 1999. – Volume 70. – P. 50.
5. Marquand D. Decline of the Public / David Marquand. - Cambridge: Polity Press, 2004. – 176 p.
6. Driver S., Martell L. Left, Right and the Third Way / Stephen Driver, Luke Martel // Policy and Politics. – Volume 28. – №2. – P.147-161.

Зайчук К.

аспірант СНУ ім. Лесі Українки

РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКОМ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДОСВІДУ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE EXPERIENCE OF EUROPEAN COUNTRIES

Анотація. У статті проаналізовано державне регулювання туризму України в контексті досвіду європейських країн, простежено напрями роботи відповідних органів регулювання України та країн Європи, досліджено основні аспекти діяльності органів державного регулювання туризму, визначено роль фінансових стимуляторів у туристичній сфері в 2008-2011 роках, узагальнено результати дослідження та дано рекомендації щодо створення сприятливих умов регулювання туристичної галузі, враховуючи європейські стандарти нормативно-правового та адміністративного впливу.

Ключові слова: державне регулювання, туризм, туристична індустрія, кластерні об'єднання, фінансування, інвестиційна привабливість.

Summary. The article analyzes the state regulation of tourism of Ukraine in the context of the experience of European countries, traces the directions of work of the relevant regulatory bodies of Ukraine and countries of Europe, examines the main aspects of the activities of state regulation of tourism, determines the role of financial stimulators in the tourism sector in 2008-2011, summarizes the results of the study and recommendations on the creation of favorable conditions for regulation of the tourism industry, taking into account European standards of regulatory and administrative effect.

Keywords: government regulation, tourism, tourism industry, cluster associations, financing, investment attractiveness.

Вступ

Державне регулювання туристичною діяльністю – це одне із найважливіших процесів, яке найбільш впливає на розвиток та формування туристичного ринку країни. Під терміном «державне регулювання» вважається –сукупність форм та методів впливу на формування ринкового механізму, а саме кон'юктури ринку для забезпечення оптимальних умов функціонування та розвитку туристичного ринку. Оскільки об'єктивне державне регулювання туристичної галузі забезпечує стійкість економічної системи, як регіону так і країни, врахування досвіду провідних європейських країн та імплементація нормативно-правових механізмів на українських теренах визначає подальший вектор дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні питаннями про державне регулювання у сфері туризму як України, так і Волинської області, займається дуже багато вітчизняних вчених та науковців. Основні аспекти та формування державного регулювання досліджували такі вчені: Є.В. Козловський [1], О.А. Мельниченко [2], Л. М. Донченко [3], А.Х. Іляшенко [4] та інші. Для прикладу дослідженнями економічної сутності та власне, структурою державного регулювання займалися такі вітчизняні та міжнародні

вчені: А. Мельник, Ю. Тихомирова, Н.Яшина, А.Мазаракі, Г.Папірян, О. Якубова та інші.

Але на жаль, не дивлячись на великі обсяги дослідження даної тематики, сфера державного регулювання туристичною галуззю досі на низькому та неефективному рівні.

Мета статті: з'ясувати пріоритетні напрями державного регулювання туристичної індустрії України у контексті досвіду європейських країн та здійснити аналіз спільних та відмінних рис розвитку туризму європейських країн.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку економіки України прямує до зближення економіки країн ЄС, забезпечуючи таким чином розвиток туризму між країнами. Однак цей етап зближення потребує уваги, адже стримуючими фактами в Україні порівняно з країнами ЄС є: рівень життя, мобільність населення, привабливість рекреаційно-туристичних зон, інвестування галузі та інше. Також для нормальної активізації туризму, заважає неналежне державне регулювання туристичної галузі та недосконалість нормативно-правової бази.

За регулювання туристичною діяльністю в Україні відповідає безліч нормативно-правових актів, документів та законів. Міністерство інфраструктури України є одним із основних пріоритетних органів, які повністю регулюють усі питання туристичної галузі. А центральним органом виконавчої влади є Державне агентство України з туризму та курортів. Основними напрямками роботи агентства є:

1. децентралізація та підтримка різноманітних ініціатив щодо розвитку туризму;
2. стимулювання кластерних об'єднань, які розвивають регіональний розвиток між країнами ЄС;

3. розповсюдження туристичної інформації про Україну та представлення її на міжнародному туристичному ринку;
4. підтримка міжнародного туристичного обміну.

Основним Законом вважається ЗУ «Про Туризм», який був затверджений у 1995 році. Він визначає загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики України в галузі туризму та спрямований на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав при здійсненні туристичних подорожей. Він встановлює засади раціонального використання туристичних ресурсів та регулює відносини, пов'язані з організацією і здійсненням туризму на території України [5].

Ще одним із найважливіших Законів України про державне регулювання є Закон України «Про Курорти», який був затверджений 05.10. 2000 року.

Однією із найвагоміших функцій державного регулювання є те, що держава зобов'язана надавати громадянам права на відпочинок та безпечні умови для пересування під час подорожей. Держава допомагає готувати спеціалізовані кадри для роботи у туристичній сфері, також за участі держави виготовляється картографічна продукція та за підтримки держави виконуються зустрічі туроператорів та турагентів на міжнародному рівні (конференції, симпозіуми, наради тощо).

Не менш важливою функцією державного регулювання є – забезпечення охорони навколишнього природного середовища. Адже, природні ресурси знаходяться у державній власності, тому підприємствам, які займаються туризмом потрібно співпрацювати з державою, маючи таким чином можливість використовувати рекреаційно-лікувальні, природні, водні та лісові ресурси для розвитку туризму як в області так і в країні. Охорона

навколишнього середовища повинна розвиватися таким чином, щоб не заважати розвитку туризму і не руйнувати наявні природні ресурси.

Щоб створити «хорошу» туристичну індустрію в країні, держава, на мою думку, повинна дбати про збільшення робочих місць в сфері туризму, про збереження історико-архітектурних та природних пам'яток, про раціональне використання як культурної так і історичної спадщини країни та про зміцнення міжнародних контактів з країнами ЄС.

Для створення «сучасного» новітнього туризму важливим кроком є залучення матеріальних та фінансових ресурсів. Багато країн перш, ніж починали розвивати туристичну галузь, залучали іноземний капітал. Довірившись світовій практиці та досвіду багатьох країн ЄС – основними заходами, які допомагають створити нові робочі місця це:

1. створення сприятливих умов для міжнародних інвестицій;
2. надання суб'єктам туристичної діяльності податкових та митних пільг;
3. звільнення від податків та зборів на здійснення підприємницької діяльності;
4. створення вільних економічних зон, в тих місцях де є історично-архітектурні чи природні пам'ятки

Для більш точного аналізу державного регулювання туристичної галузі України, варто простежити фінансування та підтримку держави щодо розвитку туризму в країні (Табл.1).

Фінансування сфери туризму в 2008-2011 рр. за рахунок коштів
державного бюджету України

Роки	Фінансова підтримка створення умов безпеки туристів та розбудови туристичної інфраструктури міжнародних транспортних коридорів та магістралей	Прикладні розробки у сфері розвитку культури і туризму	Фінансова підтримка розвитку туризму
2008	4800 тис.грн	7140,3 тис.грн	20,29млн.грн
2009	480 грн	6958,6 тис.грн	2,03 млн.грн
2010	480 грн	7963,5 тис.грн	12,03 млн.грн
2011	432 грн	861,1 грн	1, 83 млн.грн

Узагальнено автором на основі джерела [6].

З Таблиці 1 яскраво видно, що з 2008 по 2011 роки найбільшої фінансової підтримки з боку держави сфера туризму зазнала у 2008 році, а саме 20.29 млн.грн. У 2009 році - менше 2 млн.грн, у 2010 – 12,03 млн. грн., а вже у 2011 - 1.83 млн. грн. На прикладні розробки у сфері розвитку культури і туризму виділялося у 2008 році 7140 тис. грн., у 2009 – 6956,8 тис. грн., у 2010 роках– 7963,5 тис.грн., а у 2011 – 861 грн. Фінансова підтримка створення умов безпеки туристів та розбудови туристичної інфраструктури міжнародних

транспортних коридорів та магістралей у 2008 році становила – 4800 грн, у 2009 і 2010 роках - 480 грн., а у 2011 році – всього 432 грн.

Для порівняння охарактеризуємо державне регулювання туризму країн Європейського Союзу. Україні для вступу та участі в ЄС варто брати чималий досвід по адаптації та формуванні усіх галузей економіки, а не лише туризму. Туристичній галузі європейські країни приділяють дуже багато уваги, адже це галузь, яка має багатосторонні ефекти і сприяє до зайнятості населення. Маючи не гірший природньо-ресурсний, туристичний та історико-культурний потенціал та вигідне економіко-географічне положення, Україна, відверто кажучи, відстає в десятки рази у туристичному плані. Державні структури, які регулюють туристичну індустрію відіграють дуже важливу роль у фінансовому, інформаційному та кадровому забезпеченні.

Проаналізуємо нашого сусіда, країну, яка завжди підтримує Україну, яка є нашим стратегічним партнером: Польщу. За останні роки Польща дуже піднялась у туристичному плані. Ще у 2009 році Польща займала 58 місце за рівнем конкурентності туризму, у 2011 - вже 49, а у 2013 році посіла 42 місце [7].

Наприклад, Франція у 2011 році у державний бюджет принесла 73,8 млн. євро. Також Франція пропонує понад 2 млн робочих місць у сфері туризму [7]. Компетентні органи Франції, які забезпечують регулювання туристичної діяльності (Державний секретаріат з питань туризму та Управління туризму) виділяють фінанси на такі заходи:

- на розвиток соціального туризму;
- на зміцнення іміджу Франції (за допомогою туристичних поїздок);
- на участь Франції у всіх сферах розвитку туризму;
- на забезпечення країни туристичною рекламою [8].

Франція, яка вважається країною туристично привабливою та однією із найпопулярніших країн де переважає іноземний туризм, популяризує свій

туристичний продукт та вкладає чималі кошти у подальший розвиток туристичної індустрії. За даними [11] Франція у 2009 році виділила на розвиток туризму 64,24 млн, євро, у 2010 – 56,58 млн. євро, а у 2013 – 44,57 млн. євро, коли Україна у 2013 році з державного бюджету виділила лише - 0,5845 млн.євро.

Особливістю державного регулювання туризму у європейських країнах є те, що у цих країнах присутні державні органи, які прямо чи опосередковано впливають на сприятливе середовище для розвитку туристичної індустрії, створюють умови для залучень інвестицій та просувають бренд як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку. Така особливість державного регулювання найбільш притаманна Великій Британії, Франції та Іспанії.

Висновки. Простеживши особливості державного регулювання розвитку туризму в Україні та країнах ЄС варто відмітити нагальні завдання та заходи держави, щодо формування туристичної індустрії у сучасній економіці. На мою думку завдання мають бути наступні:

1. розробити рівноправну стратегію розвитку як внутрішнього так і міжнародного туризму;
2. сприяти розвитку туризму, забезпечувавши таким чином відтворення як культурних, так і історичних цінностей;
3. об'єднати політичні, екологічні та культурні вигоди від туризму та розподілити їх у суспільстві;
4. досягнути інвестиційної привабливості туристичних зон країни;
5. забезпечити постійним контролем розвиток різних видів туризму;
6. належним чином фінансувати туристичну галузь країни для створення конкурентоспроможного продукту;
7. впроваджувати зарубіжний досвід країн ЄС для розвитку туристичної індустрії;
8. проводити наукові дослідження на прогнозування розвитку туризму;

9. розвивати соціальний туризм;
10. формувати туристичний імідж країни [9],[10].

Основними методами реалізації вищезгаданих завдань мають бути різноманітні цільові програми, які будуть проходити на місцевому та на регіональному рівнях.

Першим важливим кроком для відродження туристичної галузі було затвердження 16.03.2017 року, Урядом країни, Стратегії розвитку туризму та курортів до 2026 року. Цей документ був створений для прискореного розвитку туризму та курортів, а також для підвищення іміджу вітчизняного турпродукту.

Також одним із важливих моментів є те, що якщо ми хочемо мати конкурентоспроможний туристичний ринок, потрібно зрозуміти одне: тільки при стабільності економіки та співробітництва держави з суб'єктами туристичних підприємств, ми отримаємо бажаний результат.

Список використаних джерел:

1. Козловський Є. В. Державне регулювання в галузі туризму: становлення та розвиток в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. держ. упр.: спец. 25.00.02 “Механізми державного управління” / Є.В. Козловський. - К., 2008. - 18 с.
2. Мельниченко О.А. Теоретико-методологічні основи державного регулювання туризму [Електронний ресурс] / О.А. Мельниченко // Державне будівництво.-2010.-№2. Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/melnynchenko_o2.htm
3. Донченко Л.М. Проблеми та перспективи державної підтримки розвитку туризму / Л.М. Донченко, Н.П. Гостєва // Держава та регіони. Сер. “Державне управління”. - 2010. - №1. - С.37-42
4. Іляшенко А.Х. Інструменти здійснення регуляторної політики в галузі туризму / А.Х. Іляшенко // Держава та регіони. Сер. “Економіка та підприємництво”. - 2010. - №1. - С.110-113.
5. Зайчук К.А. Напрями державного регулювання туристичних ринків/ К.А. Зайчук//матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (18 травня 2017 р.) / Відп. ред. проф. Л. М. Черчик. – Луцьк, 2017. – С.13-15

6. Чкан А.С. Державне регулювання сфери туризму в Україні/А.С.Чкан//Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. - Економічні науки. - 2012. - №2(18), Том 3. - С.276-290.
7. Travel & Tourism economic impact France 2012 [Електронний ресурс] / World travel & tourism council. – Режим доступу: <http://www.wttc.org>
8. Atout France. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// ru.franceguide.com](http://ru.franceguide.com)
9. Павлов К.В. Україна на шляху інтеграції до Європейського Союзу. Вигоди та пропозиції / К.В. Павлов // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. №10 (279), Серія: Міжнародні відносини / Луцьк, 2013. –С.180-184.
10. Стрішенець О.М. Теоретичні аспекти формування та розвитку транскордонного ринку туристично-рекреаційних послуг. Структурні зміни в економіці природокористування: теоретичні основи та прикладні аспекти : [кол. моногр.] / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. М. Стрішенець. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 190 с. С. 35-46.
11. Atout France. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.franceguide.com>

Захарченко А.

голова аналітичного відділу Центру контент-аналізу, асистент кафедри мультимедійних технологій і медіадизайну Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка.

Півторак О.

аналітик Центру контент-аналізу

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПОДІЯХ, ВИСВІТЛЮВАНИХ КЛЮЧОВИМИ УКРАЇНСЬКИМИ МЕДІА

THE ROLE OF THE EUROPEAN UNION IN EVENTS COVERED BY THE MOST POPULAR UKRAINIAN MEDIA

Анотація. Одним із важливих факторів формування ставлення українців до Європейського союзу є вітчизняні медіа. Вивчення ролі, яку мають європейські інституції у публікаціях топових українських ЗМІ, дає можливість зробити висновок про місце цих інституцій у політичному наративі, присвяченому зовнішній політиці України. В результаті бачимо, що ЄС і його складові частини виступають в умовній батьківській ролі: до їхніх функцій входять як допомога, так і вимогливість, як поради, так і тиск.

Ключові слова: Європейський Союз, українські медіа, контент-аналіз, політичний наратив.

Summary. Ukrainian media is one of the important factors that shape Ukrainians' attitude to the European Union. The study of the role of European institutions in the publications of top Ukrainian mass media enables to make a conclusion about the place of these institutions in the political narrative devoted of the foreign policy of Ukraine. As a result, we see that the EU and its parts act a parental role in this narrative. Their functions include both help and demanding, as well as advice and pressure.

Keywords. European Union, Ukrainian media, content analysis, political narrative.

Взаємини між Україною та Європейським Союзом після Революції гідності прийнято вважати партнерськими. Проте характер такого партнерства є різноманітним: європейські інституції і окремі політики, а також керівники

європейських держав фігурують в медіа і як джерело допомоги, і як фактор тиску на українську владу, а в проросійських медіа – іще й як недружня прагматична сила.

Саме медіа, на рівні з особистим досвідом відвідування країн ЄС, наразі є основними факторами, що впливають на формування ставлення українців до ЄС. Через це актуальною, але малодослідженою науковцями є тема медіа-висвітлення стосунків України з європейськими партнерами.

Досі дослідники суспільства і масових комунікацій частіше зверталися до висвітлення тем збройного конфлікту в Україні, вивченні феномену «гібридної війни», а також висвітлення Євромайдану у західних медіа. Прикладом таких досліджень є стаття І.Краснодемської «Російсько-Українська війна в дискурсі західних мас-медіа (2014–2016 рр.)» [1], робота О.Прудникової «Роль засобів масової комунікації у розвитку інформаційної культури вітчизняного соціуму в умовах «гібридної війни» [2]. Тому, з 2014 року назбирається не так вже й багато публікацій, в яких би розглядалися медіа в контексті євроінтеграції. Прикладом такого дослідження, здійсненого якісними методами є стаття В.Шинкарука «Інформаційна політика євроінтеграційного курсу України», в якій оглядово розглянуто висвітлення євроінтеграції на кейсах веб-сторінок видань «Дзеркало тижня», «Українська правда» і «2000» [3].

На сьогодні складно знайти наукові публікації із кількісними дослідженнями процесів євроінтеграції, як і висвітлення України західними медіа. Кількісні дослідження того, як закордонні медіа висвітлюють Україну здійснили О.Ткаченко і В.Бардак, що вивчили [4], як німецька газета «Die Welt» пише про Україну. Авторки встановили, що Україна подається, як країна, яка не може повноцінно справитися з власними проблемами. Частково торкається проблеми євроінтеграції стаття Н.Заржевської про використання метаповідей для легітимізації дій політиків [5]: у ній піднімається питання зміни ставлення до Європи політиками з України. А от прикладів контент-

аналізу, чітко фокусованого на тому, як вітчизняні медіа висвітлюють Європу і процес євроінтеграції України, знайти не вдається.

Відтак, наше дослідження розкриває кількісні аспекти комунікації вітчизняних ЗМІ при висвітленні стосунків України з Європейським союзом. **Мета** нашого дослідження – з'ясувати, в якій ролі різні сегменти аудиторії ключових телеканалів і інтернет-медіа найчастіше бачать представників Європейського Союзу.

Завдання, які стояли перед дослідниками:

1. З'ясувати, як українські медіа висвітлюють дії європейських інституцій та політиків щодо України.
2. Встановити відмінності у висвітленні цих дій залежно від типу та належності медіа.

Об'єктом такого дослідження виступають медіа-публікації, присвячені стосункам Європейського союзу та України. Предметом – роль, у якій виступає Європа в таких публікаціях.

Методика дослідження. У цьому дослідженні ми використали метод контент-аналізу для пошуку дієслів, які характеризують означені взаємини. Згодом за допомогою нарративного аналізу ми схарактеризували властивості Європи як героя політичного нарративу [6].

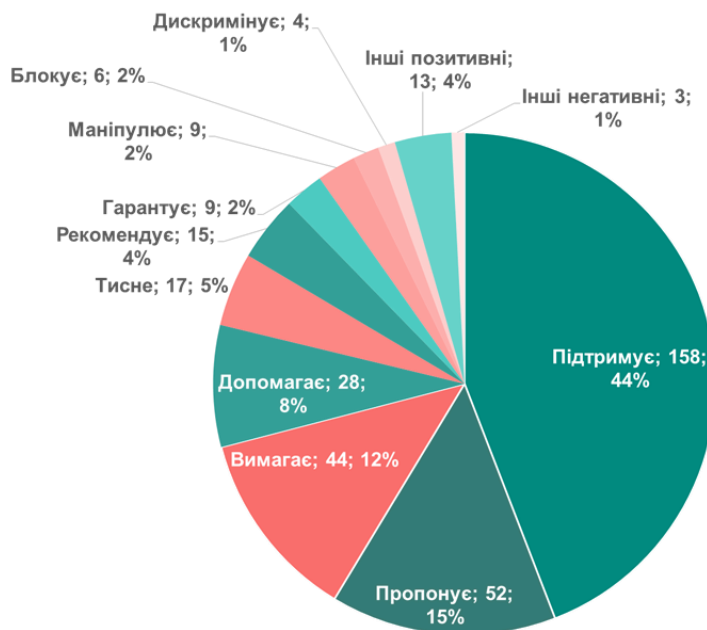
У вибірку аналізу потрапили відібрані автоматично за допомогою моніторингової системи «Медіатека» повідомлення, що містять повідомлення щодо спрямованих на Україну дій європейських інституцій. До аналізу бралися 5 популярних інтернет-медіа, які часто висвітлюють питання європейської інтеграції: Європейська правда, Страна, Сьогодні, Ліга, НВ. Також аналізувалися репортажі на телеканалах: 1+1, Інтер, ICTV, Україна, 5 канал. Як на телебаченні, так і в інтернеті формувалася збалансована вибірка: ми намагалися включити до неї ЗМІ різного формату та симпатій власника.

Зокрема, із цих медіа Європейську правду, ЛігаБізнесінформ, НВ, 1+1, ICTV і 5 канал ми вважали умовно проєвропейськими медіа. Натомість, Інтер, ТРК Україна, Сьогодні і Страна - «євроскептичними» ЗМІ.

Часові рамки дослідження – широкі: це 5 піврічних періодів, починаючи з початку другого півріччя 2015 року, а також, для порівняння, перші півтора місяця 2018 року. У кожному півріччі автоматично система «Медіатека» відібрала від 322 до 710 медіа-повідомлень, що задовольняли зазначеним вимогам. До вибірки ми включили по 100 випадковим чином відібраних повідомлень з кожного півріччя і ще 25 із останнього півторамісячного періоду. Таким чином, було проаналізовано 525 публікацій, серед яких у 358 підтвердилася наявність характеристики дій спікерів із ЄС щодо України. Перелік субкатегорій аналізу формувався пошуковим шляхом, тобто наперед не задавалися ключові дієслова, якими б вчинки європейських спікерів і інституції характеризували відібрані медіа.

Матеріали проведеного дослідження дають нам можливість зробити такі узагальнення.

Рис. 1. Слова, якими позначалися дії європейських інституцій і спікерів стосовно України.

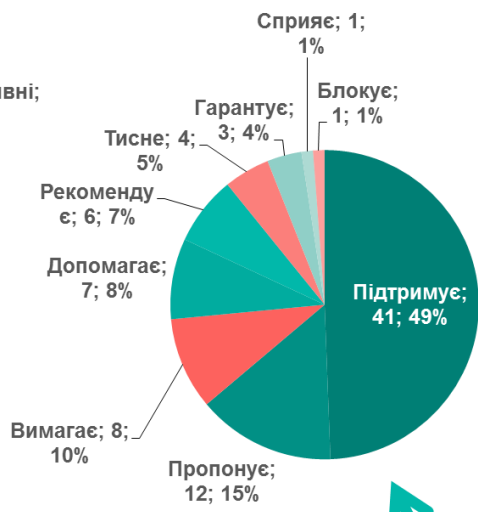
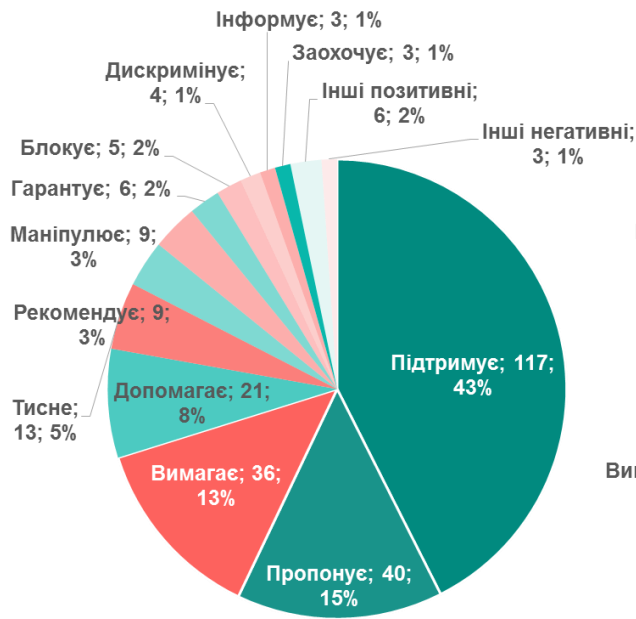
1. У риторичі аналізованих медіа найчастіше домінують дієслова, якими медіа характеризують підтримку і сприяння Україні з боку європейських спікерів (див. Рис. 1):

- дієслово «підтримує» фігурувало у 44% випадках, або ж 158 згадках;
- «пропонує» було присутнє в 15% випадків, 53 рази;
- «допомагає» - у 8% випадків, 28 разів, тощо;

Дієслова, які характеризують вимогу чи примус для України від спікерів із ЄС, фігурували тільки 84 рази, тобто в близько 24% повідомлень.

Рис. 2. Дієслова, які найчастіше використовували інтернет-медіа і телебачення для характеристики дій ЄС

**В ІНТЕРНЕТ-МЕДІА ВІДНОСНО ЧАСТІШЕ
ЗУСТРІЧАЛИСЯ ДІЄСЛОВА, ЯКИМИ
ВИРАЖАЄТЬСЯ ПРИМУС**

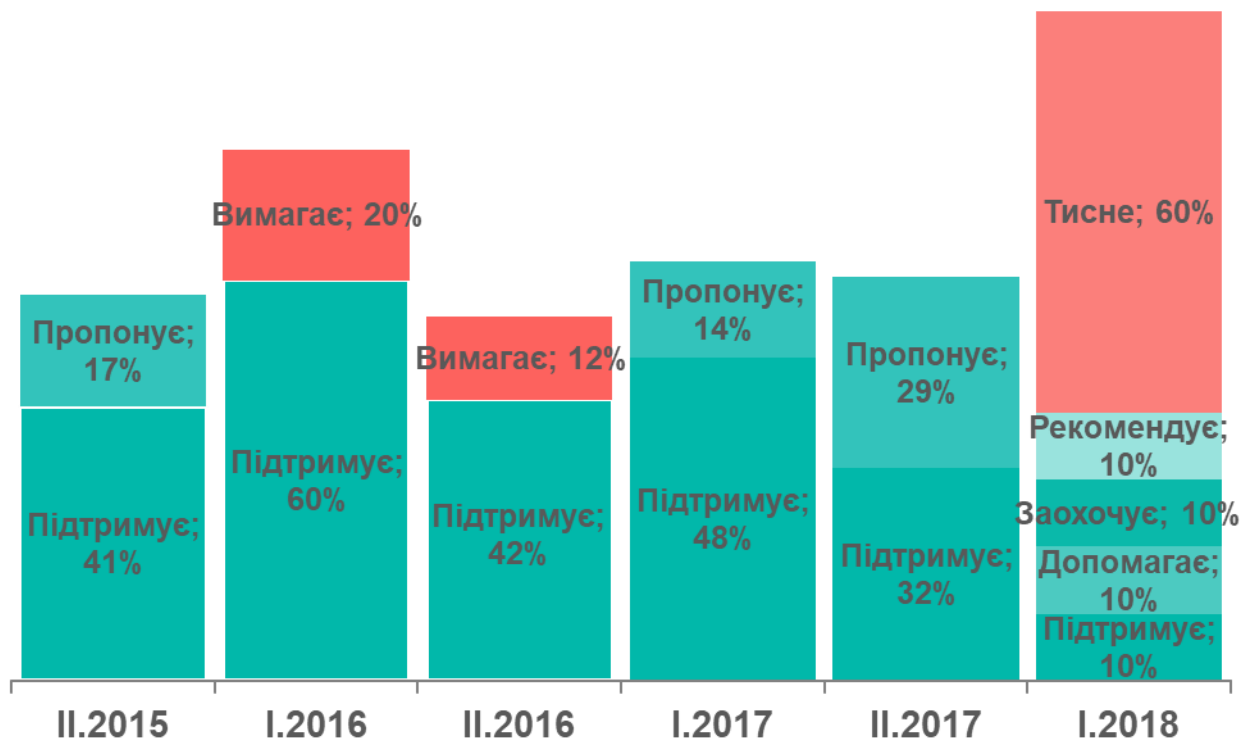

**НА ТЕЛЕКАНАЛАХ БІЛЬШЕ НЕЙТРАЛЬНОЇ
ЛЕКСИКИ І ПОЗИТИВУ**

За емоційним забарвленням, спостерігається така тенденція: інтернет медіа дещо більше схильні використовувати лексику, якою виражається тиск, а не сприяння, підтримка чи заохочення (див. Рис. 2).

Роль європейських інституцій щодо України, виражена дієсловами, змінюється з часом. На Рис. 3 показано дієслова, які домінували при позначенні дій у різні досліджувані періоди.

Рис.3. Динаміка найчастіше згадуваних функцій євроінституцій у медіа за аналізованими періодами.

Як бачимо, функція підтримки була ключовою впродовж усіх періодів, окрім останніх півтора місяця. Але 2016 року другою найбільш поширеною дією ЄС щодо України стала вимога. У цей період країна мала виконати декілька умов, необхідних для отримання безвізового режиму, тож саме цим і пояснюється зазначена особливість. Що ж до січня-лютого 2018 року, то про тиск медіа писали як правило в контексті спроб влади зменшити впливовість антикорупційних інституцій.

Аналогічним чином змінювалася і тональність ставлення до ЄС у медіа-публікаціях, яку ми визначали паралельно з кодуванням дій ЄС. Найбільш позитивним ставлення до євроінституцій було у I півріччі 2017, коли Україна приєдналася до безвізового режиму з європейськими країнами. А на початку 2018 сильно зросла частка негативно забарвлених щодо ЄС публікацій (Рис.4.). Щоправда, останній відрізок часу неспівмірний з іншими, і на його основі некоректнобити остаточні висновки, він може продемонструвати лише загальну тенденцію.

Рис.4. Динаміка тональностей публікацій у медіа за аналізованими періодами.

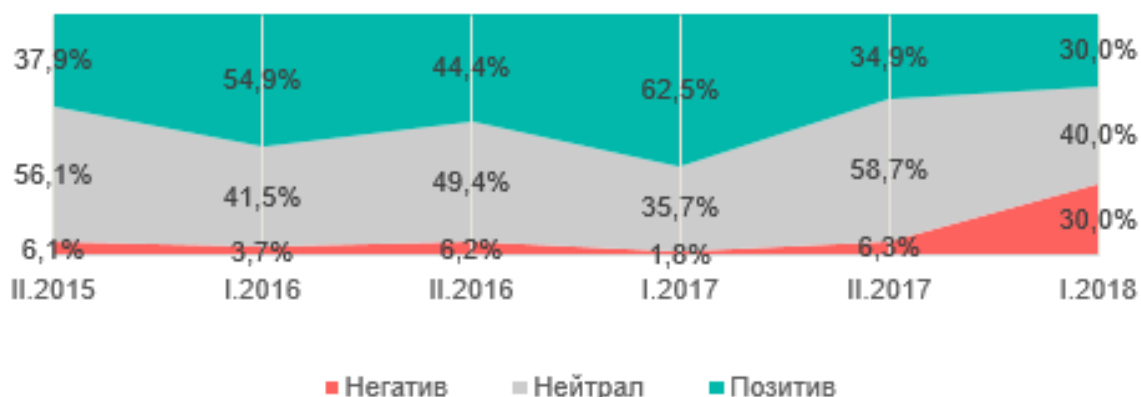
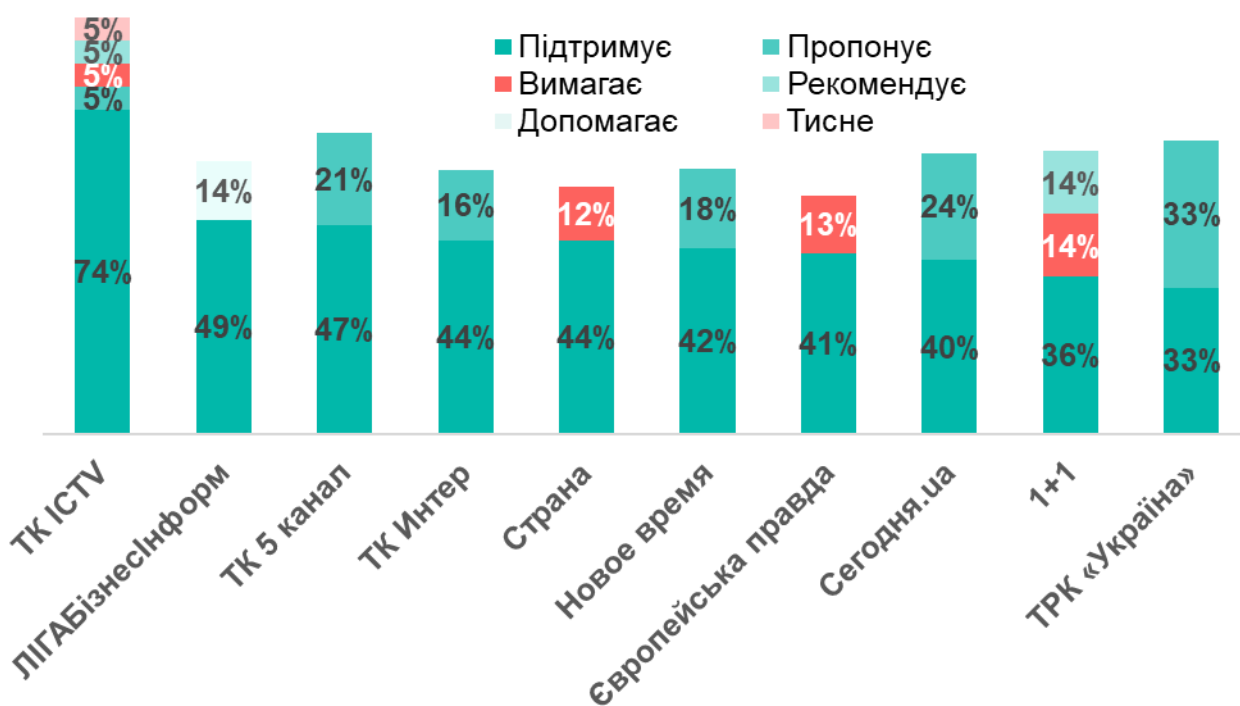

Рис.5. Пари найпопулярніших слів у медіа, які ввійшли до вибірки

Складною є залежність найчастіше вживаних різними медіа слів від типу цих медіа (Рис.5). Ми бачимо, що про вимоги ЄС найчастіше повідомляли «Європейська правда», яка глибоко аналізує міжнародні відносини,

евроскептична «Страна» (єдина у своєму таборі, що приділяла стільки уваги цьому дієслову), а також відносно нейтральний телеканал ICTV.

У підсумку можна зробити **висновок**, що для аудиторії більшості ключових медіа роль Європейського союзу можна співвіднести з роллю батьків, які, перш за все, є порадиниками, здатними також запропонувати варіанти вирішення проблем. Проте у різних медіа цей «батьківський» образ має різну міру вимогливості, а останнім часом – навіть тиску.

Список використаних джерел:

1. Краснодемська І. «Російсько-Українська війна в дискурсі західних мас-медіа (2014–2016 рр.)» [Електронний ресурс] //Українознавство. - 2017. - № 3. - С. 57-73. — Режим доступу: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/120303/115317>
2. Прудникова О. «Роль засобів масової комунікації у розвитку інформаційної культури вітчизняного соціуму в умовах «гібридної війни»» [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/123062/117790>
3. Шинкарук В. «Інформаційна політика євроінтеграційного курсу України» [Електронний ресурс]/ - Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Vpu_Polit_2015_9_20.pdf
4. Ткаченко, О.Г. Роль німецької газети «Die Welt» у формуванні іміджу України / О.Г. Ткаченко, В. Бардак // Журналістська освіта на Сумщині: світові професійні стандарти: XII Міжнародна науково-практична конференція (м. Суми, 8-9 червня 2016 р.) / уклад. О.Г. Ткаченко. - Суми: СумДУ, 2016. - С. 15-20.
5. Зражевська Н. І. Метаоповіді та медійний образ політика в мас-медіа / Н. І. Зражевська // Наукові записки Інституту журналістики. - 2014. - Т. 56. - С. 78 - 82.
6. Захарченко А.П. Серіальна структура наративу інтернет-медіа / А.П.Захарченко // Studia metodologica. - 2017. - №.45. - С. 103-112.

Zelenko V.

Associate Professor of Economic Theory

*Department, Faculty of Financial Management
and Business,*

Ivan Franko National University of Lviv

**COMPARATIVE ANALYSIS OF SOCIAL SECURITY IN THE EU
AND UKRAINE AND THEIR IMPACT ON THE SOCIAL WELFARE
CONCEPTS**

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ
В ЄС ТА УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Summary. In this article the author proved the importance of forming effective social protection system in Ukraine as a prerequisite for the successful completion of the process of European integration. In a comparative analysis of the basic social security systems of the Member States have the need for further reform of the social insurance system in Ukraine based on the adaptation of the best European practices.

Keywords: social protection, social insurance, the Association Agreement, payroll, single social contribution model social security premiums, insurance trust funds.

Анотація. У даній статті автором обгрунтовано важливість формування ефективної системи соціального захисту в Україні як однієї з передумов успішного завершення процесу європейської інтеграції. На основні проведеного порівняльного аналізу систем соціального захисту країн-членів ЄС доводиться необхідність подальшого реформування системи соціального страхування в Україні на основі адаптації кращих європейських практик.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне страхування, Угода про асоціацію, фонд оплати праці, єдиний соціальний внесок, моделі соціального захисту, страхові внески, цільові страхові фонди.

Problem

Article 1 of the Constitution of Ukraine shows that our state is a social and Article 46 - speaks of the right of everyone to social security, including - in the social insurance system. These principles underpin the building in Ukraine a socially

oriented market economy model, similar to those formed in the leading countries of the European Union. However, for the effective development of Ukrainian social protection and social security in particular, should achieve harmonious functioning of all its components because it is largely a component joining element between the labor market and financial market affects the processes of distribution and redistribution of national product, economic dynamics of the state in general . After the signing of Ukraine Association Agreement with the EU acquire a qualitatively new content adaptation process research and best practices of member countries in developing and reforming both national European model of social protection and the creation of universal recommendations for Ukraine embodied in the common EU social policy.

Analysis of recent research and publications. An important contribution to the study of the social insurance system made a number of scholars, such as: E. Libanova has been researching the effects of demographic factors on the social insurance system in Ukraine; strategic analysis of reforms in the social sphere dedicated work O.Kovalya; the problem of "shadow" economy of Ukraine analyzed Z.Varnaliy, I.Vinnychuk, S.Zyukov, T.Tyschuk; investigations yum-forming social protection systems of the world devoted to labor-Andersen G. Espino; formation and development of social protection and social security of the EU are exploring I.Yaroshenko T. Dyachenko, N.Mashyna S. Rivchachenko, K. Slyusarenko M. Sadovenko V. Filipchuk and others.

Bold unsolved aspects of the problem.

The problem of reforming the social insurance system in Ukraine, as well as social protection in general investigated since Ukraine gained independence. However, after the signing of the Association Agreement between Ukraine and the EU updated the reform in accordance with the plan of implementation of the agreement and using the best practices of European countries and led to new vector of research.

Comparative analysis of social protection in the EU has shown that further and more thorough research in Ukraine need such issues as legalization of labor market recovery insurance principle in the formation of the trust social funds, restoring the principle of social justice, transparency in the system of social protection, the real social dialogue by insurance trust funds, introduction to life new forms of social security.

The main objective of the proposed article is a comparative analysis of social protection (insurance) schemes in the EU member states and Ukraine, in which is the basic positive and negative aspects of each of the systems are justified and proposals for adapting the best practices of European countries in our country are detailed.

Presenting main material.

Modern society radically changed the idea of driving forces and ratios of various factors, the role and place of human civilization progress. The experience of the developed countries of the European Union suggests it is crucial human capital, the labor force and motivation of effective work. The new concept of the XXI century. is focused on human development and gradually replacing the previous one, which was the driving force behind the accumulation of material wealth. This human and social capital now provide the highest economic growth rates, and that those countries whose policy is aimed primarily at ensuring human development (striking example of acting EU), reaching the highest level of well-being of the nation.

By the standards of the Council of Europe and the European Union referred to social security system, which includes in addition to social security (through social insurance) and other forms of social protection, including state social assistance and special and special (additional) social protection for certain categories of people. This understanding is essential for national law, since in Ukraine there is still no general law on social protection [1, p 569].

In the social security system the vast majority of EU social security takes decisive role, it is the most important element. Therefore, a comparative analysis of Western European social security systems and / or social security, for historical and political circumstances, leads to the conclusions and recommendations for further related reforms in Ukraine.

Since the volume of this article do not allow detailed results of the study show the social security systems of the EU as a whole, it is advisable to submit an assessment of major European models and more to analyze some of the most successful member states in terms of opportunities for adaptation Vienna is responsible experience in Ukraine. Founders implementation by social-talent (social insurance) in Western Europe can be considered as German Chancellor Otto von Bismarck and Lord William Beveridge UK.

There are quite a few models of social security classifications, but in this study, which focused on the EU optimally use the classification done Espino-Andersen in his book "Three world capitalist prosperity." The basis of the separation of the types Espino-Andersen uses economic growth, social stratification of societies, the system of distribution and redistribution of wealth, power, trade unions and political parties, the impact of the state apparatus [2, p 11-17].

Thus, the social security system is divided into three types.

Anglo-American or Anglo-Saxon model (liberal, Beveridge model)- is based on a social support to the most vulnerable populations, implemented by the Institute of social assistance. State set uniform tariff rates in pension insurance. The action of the market mechanism as much as possible remains. Typical for the UK, Ireland, and - the United States, Canada, Australia [2, p 14].

Anglo-Saxon type of model is characterized by the following features:

1) a three-tiered type of social protection that gives the state guarantees the provision of basic social protection to the entire population; the employer - social

(professional) insurance of employees, in which the partial participation of the employee; the worker - personal insurance;

2) focus on social guarantees subsistence minimum additional professional insurance - replacement (compensation) earnings, additional voluntary personal insurance - to implement their individual employees opportunities for the benefit of their own social protection;

3) ensuring the state basic living conditions of the population - public health, equal opportunity for education of children of families with different incomes through support to children and prevent unemployment [3, p 92].

French-German (conservative-corporatist, Continental-on, Bismarckska) model - the state attracts most other social dialogue in the implementation of social protection policies, trade unions and associations of employers. The bodies of the binding-term social insurance, have the status of public organizations. By the continental system include Germany, France, Austria and Italy [2, p 15].

Bismarck model based on the principle of collecting insurance premiums, established in accordance with insurance rates. A special mechanism - compensation for industrial accidents, not included in the scope of public responsibility, and relies on specific structures - so-called non-profit corporation gar "public law". The latter conduct their work under the control of public authorities. Thus, we can say that this model combines principles of both public and private forms of social protection. For example, in Germany the term "social insurance" implied decimal five different types of insurance contracts designed social and labor departments at the Sozial-gesetzbuch (Code of Social Law): public health insurance; State compulsory insurance against sickness or old age; Pension Insurance; insurance against job loss; State compulsory insurance against the consequences of an accident at work [3, p 93].

Scandinavian model (social-democratic, Swedish, devic-dilchoho socialism. Government policy is based on ensuring citizens benefits and social support.

Provides high subsidies from the budget to support families, subsidized scope of public social services, characterized by high rates of business and personal taxes. This model operates in Sweden, Finland, of Denmark, Norway, the Netherlands and Switzerland [2, p 15].

The priorities of the state social policy are considered total employment and leveling incomes and mitigate the stratification of society in terms of income. The developed public sector is the basis for funding social sector, which contributes to strengthening the high level of taxation. The share of public expenditure in GDP in Sweden is 66 percent, 61 percent of Denmark, Finland 56 percent. The bulk of these costs is going to meet the social needs of the population. Quite a significant part and make transfer payments, whereby redistribution of national product user ID Number poorest population. The main feature of this model is the universalization of social protection as guaranteed rights of all citizens, guaranteed by the state. The model has a high state role in the socialization of national income and social mechanisms of control. The state provides a high level of quality and accessibility of social services (including free health care, education, etc.). [4] Scandinavian type welfare state characteristic of universalism and redistribution of income through progressive taxation system population. This model is based on a system of social insurance contributions deductions to certain employees and employers. Fighting poverty is combined with support for high standards of living for all citizens [5].

The results of the study, both in the EU and Ukraine in particular, social insurance is always included in the social security system, speaking of its main components, and certain types of social risks in some countries covered by social insurance in the other - social security or assistance.

In general, since the beginning of its inception, the EU does not set a goal of unification or harmonization of the legislation of member countries to implement national social protection policies. It quickly went on the coordination of the relevant rules and areas of Member States.

Note that under the provisions of the "Treaty establishing the European Community" citizens of member countries have the right of free movement, residence and employment within the association.

However, such right gave rise to much controversy, including in the field of social protection of citizens who have lost their national social security, went for a long period outside the country. Therefore, in order to fully implement EU citizenship institute adopted a number of basic regulations, including: the European Social Charter of 1961 (revised 1996), [6] and the Community Charter of fundamental social rights of workers [7]. Article 42 of the Treaty establishing the European Community is due to a right to social protection throughout the EU, as reflected in Regulation 1408/71 [8, 9]. This document provides that contributions to social insurance funds made by a person in one of the Member States are entitled to social security in other Member States. Also here you seen the pre-elimination of territorial restrictions on the use of various schemes of social protection with subsequent modification of these schemes, etc.

In general, EU law on social protection based on relevant principles: non-discrimination on ethnic grounds; implementation of social benefits irrespective of the place of residence; inadmissibility person providing the same benefits in different Member States; offset insurance periods; belonging to one country; prevent deterioration of [10, p 48].

Currently responsible for employment policy, social issues and integration are divided between the EU and the Member States. The European Commission, coordinate and control the national policy; promotes the exchange of best practices in areas such as employment, poverty, social exclusion and pensions; creating laws and monitors their implementation in areas like rights at work and coordination of social security schemes [11].

In addition, for many years the EU has been practicing cooperation with neighboring countries on social security, which aims to research of the social sector,

to develop appropriate recommendations for the coordination of social policies as one of the provisions of the acquisition of such countries associated membership of the EU [12].

Chapter 21 of the Association Agreement Ukraine and the EU assumed a number of new opportunities for our state, and the corresponding obligations. Thus, according to associate membership Ukraine has the following features: access to the EU macro-financial assistance to carry out further reforms in social protection; continuous cooperation with European partners to adapt the best experience of social policy and so on.

However, Articles 420-424 of the Agreement specify that Ukraine must fulfill a number of requirements, for example, increased employment; reduction of the informal labor market; reform of the national social security system; Lock all involved parties of social partnership; gradual approach to law, EU standards and practices in the field of employment, social policy and equal opportunities; support ongoing dialogue with representatives of the EU, etc. [13].

If an analysis of Ukrainian model of social protection, in our opinion, on the basis of its construction it is most appropriate to the continental European model, although the funding of certain social risks, it is possible to discern elements of Anglo-Saxon.

In Ukraine, the system of social protection for the legal construction includes a system of social insurance of workers, carried out targeted insurance funds and allocations from the budgets of different levels (subsidies and various benefits for the corresponding applications).

In Ukraine provides five main types of social insurance: pension; in case of temporary disability and losses caused by dumping; Health - sickness; against an from an accident at work and occupational diseases that caused great-duration of the period; unemployment and other insurance laws anticipation Ukraine [14, p. 4]. In reality, operates four types, as only health insurance plans to implement. In the area

of pension insurance operates only the first and third solidarity non-governmental level, and mandatory funded system are planning to introduce only in 2019.

The negative phenomena in the Ukrainian assign social protection system:

a large "shadow" labor market (40%); ongoing crisis in the economy, and low wages (compared with the EU share capital created products is higher and labor - less); "Aging" population (after the occupation of the territory of the number of contributors sharing with number of recipients of pension benefits and projected trend only worsen as developing migration most productive workforce abroad (especially to the European Union), significant lack of own revenues of the social insurance funds (particularly pension funds) that forced covered from the state budget, the lack of real social dialogue in the management of social funds strahuva tion, the slow pace of reforms and inconsistency across socio-economic system.

It should be noted that aligning the EU experience in recent years made several innovations in the functioning of the social security system:

- in 2011 to jointly pay premiums to the four social insurance funds in a single contribution, which significantly reduced the administrative burden on employers,
- from January 2014 with the aim of legitimization payroll system introduced reduction factor, however, this reform did not produce the expected results because no other system reform in the country;
- in 2015 - started the process of association insurance trust funds: the fund for temporary disability of the Fund from industrial accidents and occupational diseases (completed in the beginning. 2018). Like the German and Polish models where all social insurance provides a framework. However, due to the incomplete reform pension and unemployment will continue to operate separately as a future fund for health insurance;
- from January 2016 - again for legalization of wages size single social contribution decreased from 22% (previously 36.76% - 49.7%, depending on the degree of risk

in the company) and canceled payment of its employees (previously - 3 6%). Although this innovation has led to a substantial increase in budget deficits trust funds (especially pension), but it can be considered effective;

- from January 2017 twice raised the minimum wage (from 1600 to 3200 USD.) as base pay social contributions and income tax, and from the beginning. 2018 - to 3700 UAH. with subsequent increase. The reform brings the expected results;
- from October 2017 - significant changes in the pension, increased the minimum insurance period; canceled special regime of calculating pensions (all retired now paid by the general formula); outlines the next steps in reforming the pension system;
- from July 2018 to implement monetization planned subsidies for housing and utilities, and operating program of preferential crediting of energy efficiency (insulation for housing);
- from the beginning. 2018 started medical reform aims to increase the quality of medical services because of the "transfusion" of funds from the informal sector in the formal.

As you can see, almost all of these reforms, like the European Union designed to enhance the performance of social security of citizens and effective harmonization of the domestic labor market as the basic conditions for the formation of an effective social security system as a whole.

In general, the experience of the EU shows a gradual convergence of national social protection systems and the formation of the so-called "Mixed" its model. The basis for this is the successful implementation of a common social and other common Community policies that contributed to the formation of the common market, employment policy, entrepreneurship and more. Thus, for the implementation of national social protection policies in the Member States established similar basic conditions such as the alignment of economic development,

the formation of the European labor market, harmonization of legislation and more. Do not bypass these processes and countries that are on the path of European integration, especially those that realize Association Agreement with the EU, which is a prerequisite for the formation of effective national social protection systems.

References:

1. Dutchak A. Social security of citizens: current status and prospects of /A.V. // Dutchak young scientists. - 2017. - № 5 (45). - S. 568-572.
2. Esping-Andersen G. The Three Worlds Welfare Cambridge: Polity Press, 1990. pp. 9-54. [Electronic resource]. - Access: https://www.researchgate.net/publication/243774920_The_Three_Worlds_Of_Welfare_Capitalism
3. SB Rivchachenko The formation and development of social security in the EU /S.B. // Rivchachenko formation of market relations in Ukraine. - 2012. - № 5/1. - S. 191-196.
4. Semigina T. Social policy in a global dimension: Textbook. - K.: Pulsars, 2004. - 252 c.
5. Ilchuk LI World experience models of social policy and their potential use in Ukraine. [Electronic resource]. - Access: <http://ipzn.org.ua/svitovyj-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/>
6. European Social Charter on 03/05/1996 (translation) [electronic resource]. - Access: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_062
7. Community Charter of Fundamental Social Rights of Workers of 09/12/1989. - [Electronic resource]. - Access: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_044.
8. Treaty establishing the European Community ((consolidated version). - [Electronic resource]. - Access: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_017
9. Council Regulation on the application of social security schemes to persons employed and their families when moving within the Community N 1408/71 (EEC) of 14.06.1971 g. - [Electronic resource]. - Access mode: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_653/page4.
10. Dyachenko TA EU social policy: trends, experience for Ukraine. - [Electronic resource]. - Access: jrnل.nau.edu.ua/index.php/SR/article/download/7004/7832.
11. Employment, Social Affairs & Inclusion. - [Electronic resource]. - Access: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1>.
12. Social protection and social inclusion in Ukraine,- [Electronic resource]. - Access: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=89&langId=en&newsId=892&furtherNews=yes>

13. Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union. - [Electronic resource]. - Access: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page11

14. Basic Laws of Ukraine on compulsory social insurance. - [Electronic resource]. - Access: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/16/98-%D0%B2%D1%80>

Калінічева Г.

к.і.н., доцент, проректор з науково-методичної роботи ПВНЗ «Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая».

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

EUROPEAN INTERNALIZATION OF HIGHER EDUCATION: PROBLEMS AND CHALLENGES FOR UKRAINE

Анотація. У статті аналізується феномен інтернаціоналізації вищої освіти та проблеми і виклики, які постають перед вищою освітою України на сучасному етапі: висока конкуренція освітніх систем, освітня еміграція, зміна ціннісних орієнтирів. Здійснено періодизацію процесу європейської інтернаціоналізації вищої освіти. Пропонуються конкретні заходи, спрямовані на оновлення змісту університетської освіти та збереження національної самобутності вищої освіти України в процесі її інтернаціоналізації. Автор наголошує на стратегії україноцентризму вищої освіти, яка має забезпечуватися національною спрямованістю, гуманізацією освітнього процесу.

Ключові слова: вища освіта, інтернаціоналізація, етапи та стратегії інтернаціоналізації, глобалізаційні виклики, європейська інтеграція.

Summary. The article analyzes the phenomenon of internationalization of higher education and the problems and challenges that higher education faces in Ukraine at the modern stage: high competition of educational systems, educational emigration, change of value orientations. Periodization of the process of European internationalization of higher education has been carried out. Specific measures are proposed to update the content of university education and preserve the national identity of higher education in Ukraine in the process of its internationalization. The

author emphasizes the strategy of Ukrainian-oriented of higher education, which should be ensured by the national orientation and the humanization of the educational process.

Key words: higher education, internationalization, stages and strategies of internationalization, globalization challenges, European integration.

На нинішньому етапі розвитку українське суспільство постало перед цивілізаційним вибором: або трансформуватися та інтегруватися до європейського культурно-цивілізаційного простору, або зазнати катастрофічної деструкції. Процес інтернаціоналізації вищої освіти, як складова її системної модернізації, актуалізує проблему оновлення змісту університетської освіти у контексті її входження до європейського освітньо-наукового простору та спроможність адекватно реагувати на глобалізаційні виклики сучасності. Поряд з цим, нагальним суспільним завданням постає необхідність збереження національної ідентичності вітчизняної освітньої системи, адже освіта, як соціальний інститут в цілому, і вища освіта зокрема, здійснює формування людського капіталу й є важливим фактором розбудови української ідентичності та складовою національної безпеки.

Історіографічний аналіз наукового доробку вітчизняних дослідників з проблем європейської інтеграції України представлений нами в кількох публікаціях попередніх років [1]. Теоретичну основу статті становлять концептуальні положення теорії інтернаціоналізації освіти (Н. Авшенюк, Ф. Альтбах, В. дер Венде, А. Джуринський, Дж. Найт та ін); теорії вищої освіти (В. Андрущенко, М. Згуровський, К. Корсак, В. Кремень, В. Огнев'юк, А. Сбруєва, В. Ткаченко, М. Михальченко, Т. Фініков); теорії освітньої мобільності (С. Аппіа-Паді, А. Гелвей, Л. Горбунова, М. Дебич, С. Калашнікова, Б. Ліск, І. Степаненко, Ж. Таланова, А. Ушер, Ж. Фрюброт та ін). Проблеми розвитку та інтернаціоналізації вищої освіти України знайшли своє висвітлення також у роботах А. Бойко, С. Вербицької, О. Козієвської, М. Козловця, М. Кудрі, С. Курбатова, А. Чирви, Ж. Чернякової

та багатьох ін. Проте, проблема збереження національної ідентичності вищої освіти в контексті процесу інтернаціоналізації потребує подальшого комплексного дослідження.

Метою статті є аналіз проблем і викликів, що постали перед національною системою вищої освіти в процесі її інтеграції до європейського освітньо-наукового простору та визначення напрямів збереження національної ідентичності вищої освіти України в контексті її інтернаціоналізації.

Аналіз історичної долі будь-якого народу А. Тойнбі здійснював, спираючись на два базові концепти – виклик і відповідь. У різні епохи перед багатьма народами поставали виклики, подібні до того, перед якими сьогодні стоїть Україна: або змінитися, або зникнути, розчинившись в інших націях і державах. Автором Відповіді, за А. Тойнбі, є не суспільство в цілому, а творча меншість, що за допомогою мімезису (наслідування) прилучає інертну масу до нових соціальних цінностей [2].

Очевидно, що Відповідь диктується Викликом і завжди веде до появи нової сутності. Якщо загалом човниковий рух Виклику-і-Відповіді є рушієм історії, то в конкретних умовах місця і часу адекватна Відповідь, на думку М. Михальченка, народжує «локальну цивілізацію», що володіє неповторною своєрідністю. Україна сьогодні, за баченням науковців, частково перебуває в лімітрофному (проміжному) стані між євроатлантичною і євразійською цивілізаціями. Просування України загальноєвропейським шляхом буде вразливим, якщо знехтувати тим фактом, що українська локальна цивілізація має багато рис порубіжної, суміжної цивілізації й відзначається неоднозначним, часто конфліктним переплетенням характеристик базової (національної) культури та двох великих типів цивілізаційного розвитку людства, між якими вона перебуває як локальна цивілізація [3, с. 114]. Ми схилиємося до думки вчених НАН України, що «небезпека еkleктичного поєднання різних цивілізаційних потенціалів зумовлена насамперед і в

основному непередбачуваністю наслідків механічно-компілятивних цивілізаційних запозичень» [3, с. 120].

Проблема України полягає у тому, що країна опинилася у вирі геополітичного протистояння та боротьби двох тенденцій – модернізації та архаїзації, «не маючи належної резистентності до зовнішніх чинників та міцної внутрішньої організації, яка б забезпечила належну відповідь на цей історичний виклик» [4, с. 18–19]. Реалізація євроінтеграційної стратегії України не може бути дуже швидким і безболісним процесом для усіх сфер суспільного життя. Відповідно, йдеться про адекватну відповідь на виклики інтеграції, інтернаціоналізації та демократизації, що мають об'єктивний та універсальний характер, але при цьому вимагають творчого підходу щодо винайдення власного *modus vivendi* в актуальній для нас цивілізаційній системі координат.

Нині практично всі національні системи вищої освіти поставлені перед вибором: чи намагатися зберегти власні традиції, надбання, стандарти та цінності, ризикуючи залишитися на узбіччі суспільного розвитку, чи поступитися наступу більш динамічних, інноваційних і конкурентоспроможних освітніх моделей, втративши значну частину власної ідентичності.

У сучасній науковій літературі послуговуються різними визначеннями поняття «інтернаціоналізація освіти». У міжнародній практиці воно розглядається у двох вимірах: «внутрішньої інтернаціоналізації» (*internationalization at home*) і «зовнішньої інтернаціоналізації», або навчання за кордоном, транскордонна освіта (*education abroad, across borders, cross-border education*). Аналізуючи різні підходи до розуміння змісту, ролі та значення інтернаціоналізації, Джейн Найт визначає інтернаціоналізацію як процес впровадження міжнародної складової в дослідницьку, освітню та адміністративну функції вищої освіти. Водночас, вона наголошує на тому, що процес інтернаціоналізації містить у собі дві, але тісно пов'язані між собою

компоненти: транскордонну освіту, яка суттєво впливає на внутрішньоуніверситетські процеси інтернаціоналізації, і навпаки [5, с. 69 – 72].

Складовими процесу інтернаціоналізації освіти є розширення доступності вищої освіти, універсалізація знань, поява міжнародних стандартів якості, посилення інноваційного характеру вищої освіти, розширення і зміцнення міжнародного співробітництва, мобільність студентів, професорсько-викладацького складу та адміністративного персоналу, а також мобільність освітніх програм та інституційна мобільність [6].

У світовій практиці виокремлюють чотири стратегії інтернаціоналізації вищої освіти: 1. The Mutual understanding approach – стратегія взаємопорозуміння; 2. The Skilled migration approach – стратегія залучення кваліфікованої сили; 3. The Revenue-generating approach – стратегія отримання прибутку; 4. The Capacity building approach – стратегія розширення можливостей.

Процес інтернаціоналізації європейської вищої освіти відбувався у кілька етапів. На першому етапі (1950 – 1975 рр.) було закладено основи політики «відкритих дверей» для іноземних студентів, особливо з країн, що розвиваються. Другий етап (1975 – 1985 рр.) позначився лібералізацією політики «відкритих дверей», налагодженням європейської системи документообігу та інформації в освітній галузі, зняттям фінансових, адміністративних та інших перешкод для вступу іноземців до європейських вищих навчальних закладів тощо. Упродовж третього етапу (1986 – 1991 рр.) Євросоюз розробляє спільну стратегію зміни структури вищої освіти, увага акцентується на відкритій освіті, дистанційному навчанні та широкому використанні інформаційно-комунікаційних технологій. На цьому етапі стимулюють і збагачують інтернаціоналізацію вищої освіти ініціативи Євросоюзу в рамках загальноєвропейських програм – SOCRATES, включаючи

два проекти – ERASMUS та LINGUA (студенські обміни, вивчення іноземних мов); LEONARDO (професійна підготовка); TEMPUS (сприяння розвитку вищої освіти в країнах Центральної та Східної Європи, Монголії) тощо.

Меморандум Європейської комісії з освіти (1992 р.) поклав початок наступному, четвертому етапу інтернаціоналізації вищої освіти, який завершився з підписанням Сорбоннської декларації (1992 – 1998 рр.). За ці роки Євросоюз створив структури, що координують академічний обмін викладачів та студентів з урахуванням потреб ринку освітніх послуг. Підписання Болонської декларації (1999 р.) започаткувало п'ятий етап інтернаціоналізації вищої освіти (1999 – 2010 рр.), який характеризувався роботою над досягненням мети та цілей Болонського процесу в країнах-учасниках. Починаючи з 2010 р. до теперішнього часу ми говоримо про шостий етап інтернаціоналізації вищої освіти.

Створення спільного європейського простору вищої освіти сприяло розширенню можливостей як національних систем вищої освіти в цілому, так і окремих університетів та учасників освітньо-наукового процесу зокрема. Серед найбільших здобутків, які отримує вища освіта від інтернаціоналізації, експерти називають орієнтацію викладацького складу та студентів на освіту світового рівня. Інноваційні зміни в галузі вищої освіти не тільки є адекватною реакцією та відповіддю на виклики глобальної конкуренції, а й передбачають важливі інструменти міжнародної співпраці.

Водночас, серед найбільших проблем інтернаціоналізації вищої освіти – обмеження доступу до інтернаціональної освіти студентів із недостатніми фінансовими можливостями, загальна комерціалізація освіти та зміна системи цінностей, на які буде орієнтуватися людство і які має враховувати освітньо-виховна система будь-якої країни.

Головні ризики інтернаціоналізації, на думку Дж. Найт, пов'язані з комерціалізацією освіти та перетворенням на товар освітніх програм;

збільшення зарубіжних «липових» дипломів та низькоякісних провайдерів, а також «втеча мізків». Майбутнє міжнародного ринку освіти, на її думку, значною мірою буде залежати від того, чи буде комерціалізація реально представляти загрозу для розвитку людського потенціалу та наукових досліджень, і чи буде вона зводити нанівець вигоди від інтернаціоналізації для національних систем вищої освіти [7].

З огляду на вищевикладене, ми поділяємо думку науковців щодо оцінки спільних для більшості країн стратегічних проблем у процесі інтернаціоналізації вищої освіти, а саме: 1) існування конкуренції між регіонами світу, а також з боку нових постачальників освітніх послуг щодо залучення студентів, дослідників і фахівців; 2) необхідність досягнення та підтримання такого рівня конкурентоспроможності, який забезпечив би залучення студентів і дослідників з інших регіонів світу для подолання дефіциту науковців у регіоні або країні, а також для вирішення проблеми старіння професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів; 3) активізація процесу інтернаціоналізації при збереженні культурного різноманіття як специфічної регіональної характеристики; 4) посилення загальної привабливості регіону або країни для стимулювання мобільності студентів і викладачів з інших країн світу [8, с. 68 – 69].

Очевидно, що глобалізація – це не тільки тенденція до єдності світу, а й до загострення (в цивілізованих рамках) конкуренції декількох цивілізаційних проектів, що пропонуються державами – світовими лідерами, кожен з яких претендує на роль глобальної матриці. По суті, глобалізація виступає зовнішнім проявом і незамаскованою формою прикриття інтересів найбільш розвинених країн. «В результаті сучасний світ є світом боротьби цивілізаційних проектів наддержав і тих держав, яких вони втягують у свою орбіту. Це формує новий сценарій світоустрою, в якому одні країни чітко визначають своє право бути суб'єктами і режисерами геополітики, тоді як іншим відводиться беззаперечна роль об'єктів, що використовуються для

впливу на суб'єктів-конкурентів», – резюмують вітчизняні вчені [3, с. 136]. Тому створення загальноєвропейського освітнього простору, окрім підвищення якості освіти до світового рівня, посилення його конкурентоздатності з американською та азійською освітніми системами, має на меті реалізацію й інших завдань: реконфігурацію національних ідентичностей країн-членів ЄС і формування наднаціональної європейської ідентичності.

Для України, яка обрала євроінтеграційну стратегію, в умовах глобалізації не зменшується, а навпаки, актуалізується необхідність вироблення адекватної реакції на можливості та виклики, які пов'язані з інтеграційними процесами. І хоча зміни в освітніх сферах не передбачають нівелювання національних особливостей і пріоритетів та мають розглядатися не як загроза, а як додаткові можливості, проте в умовах уніфікації й глобалізації актуалізується проблема іншої, не менш важливої суспільної тенденції – збереження та ствердження національної ідентичності, орієнтації на національні пріоритети, цінності та культурні традиції.

Сьогодні очевидно, що входження України до європейського освітньо-наукового простору в рамках Болонського процесу супроводжувалося низкою проблем організаційного та нормативно-правового характеру, а саме – мали місце: 1) механічне, формальне перенесення болонських принципів на український ґрунт без відповідного попереднього аналізу ризиків; 2) відсутність на той час сформованої нормативно-правової бази для здійснення інтеграційних процесів; 3) відсутність виваженої, науково-обґрунтованої стратегії розвитку освіти з чітким розумінням цілей і завдань, які має вирішувати освіта на сучасному етапі та в перспективі; 4) брак єдиної політичної волі, здатної до конкретних дій у формі модернізації освітньої системи.

Зокрема, обмеженість академічної мобільності українських студентів, викладачів, дослідників пов'язана з проблемами фінансового характеру

(відсутністю коштів); низького рівня знання іноземних мов; організаційного характеру (недостатній рівень організації академічних обмінів; недосконалості нормативно-правової бази для здійснення різних форм академічної мобільності.

Маємо констатувати, що в силу вищеназваних причин, професорсько-викладацький склад українських університетів також недостатньо презентований у світовому освітньому просторі як науковці. Вищі навчальні заклади України або не представлені, або мають дуже низький індивідуальний статус у провідних міжнародних рейтингах.

Зворотною стороною інтернаціоналізації освіти в Україні є активна «освітня еміграція», що переконливо доводить невідповідність сучасної університетської підготовки суспільним очікуванням. При цьому українська молодь обирає не потужні й визнані світові університети, а вищі навчальні заклади країн Східної Європи, в яких освіта розвивається паралельно з прогресивним демократичним розвитком самих країн [8, с. 82]. Водночас, іноземців, що навчаються в українських вищих навчальних закладах, значно менше, аніж кількість наших співвітчизників, які здобувають освіту в зарубіжних університетах.

Причини такого явища мають соціально-економічний, політичний, правовий, психологічний, освітній виміри. Послугуючись методологією Й. Шумпетера для аналізу економічних процесів в Україні, можна констатувати, що «творча руйнація» в Україні була значною мірою реалізованою [9; 10]. Нестабільність соціальної структури через низький відсоток середнього класу є одним із чинників цивілізаційної невизначеності. Політична, ідеологічна і загалом життєва розгубленість, породжена невпевненістю щодо своєї долі, спонукають українців шукати кращої долі в інших країнах [11, с. 29]. На думку науковців, у короткостроковій перспективі очікується зростання інтенсивності трудової міграції за кордон, збільшення

частки кваліфікованих фахівців і молоді серед мігрантів та посилення тенденції переходу тимчасової трудової міграції в постійну форму. [3, с. 109].

Нині є очевидним дуже низький рівень залучення наукових і науково-педагогічних кадрів до міжнародного співробітництва. Україна залишається країною, що переважно експортує працівників вищої наукової кваліфікації. І хоча у Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.) та інших нормативно-правових документах щодо європейської інтеграції йдеться про створення умов для повернення в Україну громадян, які отримали освіту за кордоном (шляхом визнання на рівні університету іноземних дипломів про вищу освіту, про наукові ступені та вчені звання при зарахуванні на навчання та/або прийнятті на роботу, спрощення академічної мобільності викладачів, науковців, студентів тощо), наші співвітчизники з європейським дипломом не прагнуть повертатися в Україну. Великий відсоток неповернення в Україну власників іноземного вченого ступеня – як більш молоді, освічені, продуктивної та активної в міжнародному співробітництві групи – є суттєвим викликом для освітньо-наукового та інноваційного розвитку України.

Важливою складовою оздоровлення та розвитку освітньої галузі в процесі інтернаціоналізації має стати ефективне впровадження сучасних міжнародних стандартів освіти й науки. Формування особистісних і професійних якостей студентської молоді в Україні мають спиратися на усвідомлення світових тенденцій викладання матеріалу та практичного втілення здобутих знань, умінь і навичок. Це, у свою чергу, детермінує перехід української освіти й науки на новий управлінський рівень, підвищення якості надання освітніх послуг, її фактичну, а не декларативну інтеграцію та інтернаціоналізацію поряд зі збереженням національної ідентичності. Адже втрата специфіки національної освіти для України матиме надто не прогнозовані, а то й негативні наслідки, що є об'єктивною реальністю, а не гіперболізацією ситуації. Поряд із цим, дедалі частіше в освітньому середовищі лунають ідеї про національну самодостатність вітчизняної

освітньої галузі. Зауважимо, що ілюзія повної самодостатності, можливо, якийсь період може слугувати ресурсом для виживання університетської освіти України. Однак в умовах інтеграції вищої освіти до європейського освітньо-наукового простору він швидко вичерпується. Самоізоляція від процесів, які розвиваються в Європі і світі, є гальмівним чинником у розвитку будь-якого вищого навчального закладу.

У цьому зв'язку, завданням системи вищої освіти України в процесі інтернаціоналізації освітньої системи є подолання низки суперечностей між традиційними підходами до навчання в університеті та новими соціально-економічними вимогами інформаційного суспільства; між обмеженими в часі термінами навчання і зростаючим обсягом наукової інформації.

В умовах постійної диференціації наукового знання постала необхідність у розширенні змісту освіти, посиленні уваги до фундаменталізації, систематизації, гуманітаризації освітнього процесу. В центрі уваги університетської освіти має бути компетентнісний підхід з метою всебічного розвитку особистості студента, формування у нього фахових та особистісних компетентностей і національної самосвідомості.

Вищевказані чинники детермінують необхідність вироблення державної політики забезпечення якості вищої освіти та збереження національної ідентичності, яка має впроваджуватися у систему вищої освіти України. Життя в сучасному українському плюралістично-безідейному суспільстві, в якому національна ідея – лише предмет наукового дискурсу, а не наріжний камінь державотворення, актуалізує як ніколи домінування в освітньо-виховному процесі національного аспекту. Серед вихідних принципів збереження національної ідентичності вищої освіти України має бути принцип національної спрямованості, національного самовизначення освітнього процесу, що підкреслює органічний зв'язок освіти з національною історією, традиціями, її роль у збереженні та збагаченні культури українського народу.

Нагальною вимогою збереження національної самобутності освітньої галузі України є гуманітаризація та гуманізація вищої освіти, зміст якої має орієнтуватися на підготовку гармонійно розвинутої особистості фахівця з гуманістичним світоглядом і культурою, моральними та естетичними цінностями, любов'ю до власної Батьківщини та поваги до народів і культур світу, забезпечення гідності й самореалізації людини. Гуманітаризація освітньої галузі має спиратися на рішучі зміни в гуманітарній сфері на державному рівні. Саме україноцентрична гуманітарна державна політика на всіх рівнях робить Україну пізнаваною у світі. Таким чином, збереження національної ідентичності вищої освіти в процесі інтернаціоналізації є найпотужнішим механізмом зворотнього зв'язку, завдяки якому набутий інтелектуальний капітал повертається випускниками вузів суспільству та сприяє реалізації євроінтеграційної стратегії України.

Аналіз процесу європейської інтернаціоналізації та її впливу на систему вищої освіти України дає підстави для наступних **висновків**:

1. інтернаціоналізація вищої освіти є відповіддю на виклики глобальних проблем сучасності, які можуть бути вирішені лише за допомогою спільних зусиль європейської спільноти на засадах продуктивного міжнародного співробітництва;
2. процес інтернаціоналізації в Україні залишається складним і суперечливим явищем, переваги та наслідки якого потребують зваженого наукового аналізу;
3. національна освітня політика має бути спрямована на формування молодого потенціалу нації, яка постійно навчається, засвоюючи європейські демократичні цінності і зберігаючи при цьому національну самобутність;
4. завдання університетської освіти в Україні на сучасному етапі полягає в необхідності здійснення підготовки висококваліфікованих, компетентних фахівців з урахуванням викликів глобалізації та перспектив процесів інтернаціоналізації освіти в Європі.

Список використаних джерел:

1. Калінічева Г.І. Україна – Європа: стан наукової розробки проблем взаємовідносин/ Г.І. Калінічева // Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього / за ред. д.і.н., проф. А.І. Кудряченка. – Київ: Фенікс, 2009. – 544 с. – С. 23 – 81; Калінічева Г.І. Історіографічні оцінки євроінтеграції України / Г.І. Калінічева // Емінак: наук. щоквартал.. – 2016. – № 1 (13) (січ.-берез.). Том 1. – 140 с. – С. 127 – 134; Калінічева Г.І. Євроінтеграційний поступ України: історіографічний аспект / Г.І. Калінічева // Історико-політичні студії. Зб. наук. пр. ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – Київ, 2016. – № 1 (5). – 142 с. – С. 62 – 74.
2. Тойнби А.Дж. Постижение истории: Сборник / А.Дж. Тойнби / Пер. с англ. Е.Д. Жаркова; сост. А.П. Огурцов; вступ. ст. В.И. Уколовой. – Москва: Прогресс. Культура, 1996. – 607 с.
3. Цивілізаційний вибір України: парадигма осмислення і стратегія дії: національна доповідь / ред. кол.: С.І. Пирожков, О.М. Майборода, Ю.Ж. Шайгородський та ін.; Інст-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса НАН України. – Київ: НАН України, 2016. – 284 с.
4. Розумний М.М. Виклики національного самовизначення: монографія / М. М. Розумний. – Київ: НІСД, 2016. – 196 с.
5. Найт Дж. Развитие интернационализации: новые подходы и непредвиденные последствия / Дж. Найт // Императивы интернационализации / отв. ред. М.В. Ларионова, О.В. Перфильева – Москва: Логос, 2013. – 420 с.
6. Обзор европейского опыта интернационализации высшего образования = The review of European experience of internationalization of higher education / Education, Audiovisual & Culture Executive Agency, European Commission TEMPUS, [Нар. укр. акад.]. – Харьков: Изд-во НУА, 2010. – 56 с.
7. Найт Дж. Интернационализация образования приносит не только пользу / Дж. Найт // Экономика образования. – 2008 – № 2 – С. 64 – 65.
8. Интернационализация высшего образования (тенденции, стратегии, сценарии будущего): монография / М. Л. Арганович, В. А. Галичин, Н. Е. Боровская, Н. В. Гороховатская [и др.]; Нац. фонд подготовки кадров. – М. : Логос, 2010. – 280 с.
9. Yegorov I. Schumpeterian Creative Destruction: the Case of Ukraine / I. Yegorov // Rediscovering Schumpeter // Carayannis E., Ziemnowicz Ch. [eds.]. – Palgrave-Macmillan, 2007. – P. 409–431.
10. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку : дослідж. прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та екон. циклу / Йозеф Шумпетер ; пер. [з англ.] В. Старка. – Київ : Києво-Могилянська акад., 2011. – 242 с.
11. Зовнішня трудова міграція населення України. – Київ : Укр. центр соц. реформ, Держ. ком. стат. України, 2009. – 120 с.

Kandyuk O.

*Associate Professor of the Department of
Political Science and Public Administration of
Chernivtsi National University*

EASTERN POLICY OF EUROPEAN UNION – WAY TO RETHINK

СХІДНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ – ШЛЯХ ДО ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ

Summary: Today we can already speak of the European Union as a full participant in the political processes occurring in so-called post-Soviet space and broader Eastern area. The region consists of semi-integrated states rupturing between the processes of cooperation with the EU and involvement in regional alliances and associations, which often contradict to each other. Foreign policy EU is evolving under impact of reasons stemming from both structural and political context and from external geopolitical trends. At the same time, challenges in the geopolitical environment in Europe today require the EU to develop new conceptual approaches helping to deal with the problems of relations with its eastern neighbors. Expansion of the European Union to the East and South-east, complicated relations with its Eastern neighbors and Russia, as well as awareness of the failures and miscalculations of the European Neighborhood Policy create an internal need for the urgent formation of a new agenda for the Eastern direction of the EU's foreign policy. The new Eastern policy of EU should envisage the prospect of transforming the entire post-Soviet region.

Keywords: European Union, European integration, Foreign policy of EU, European neighborhood policy, Eastern partnership.

Анотація: Сьогодні ми вже можемо говорити про Європейський Союз як про повноцінного учасника політичних процесів, що відбуваються на так званому пострадянському просторі та в більш широкому сенсі - Східному регіоні. Регіон складається з напівінтегрованих держав, що розриваються між процесами співпраці з ЄС та залученням до регіональних союзів та асоціацій, які часто суперечать один одному. Зовнішня політика ЄС розвивається під впливом причин, що виникають як з структурного та політичного контексту, так і від зовнішніх геополітичних тенденцій. У той же час, проблеми в геополітичному середовищі в Європі сьогодні вимагають від ЄС розробки нових концептуальних підходів, які допоможуть вирішити проблеми відносин зі східними сусідами. Розширення ЄС на схід і південний схід, складні відносини зі своїми східними сусідами та Росією, а також усвідомлення прорахунків та невдач Європейської Політики Сусідства створює внутрішню

потребу у терміновому формуванні нової порядку денного для східного напрямку зовнішньої політики ЄС. Нова східна політика ЄС повинна передбачати перспективу перетворення всього пострадянського регіону.

Ключові слова: Європейський Союз, Європейська інтеграція, Зовнішня політика ЄС, Європейська Політика Сусідства, Східне Партнерство.

The impact of European Union in so-called post-Soviet area is gradually increasing and becoming an important factor of regional policy. Today, EU already can be called full-fledged participant in the political processes taking place in the post-Soviet and wider Eastern regions. The EU's foreign policy is developing under the influence of causes arising both from the structural and political context, and from external geopolitical tendencies. At the same time, problems in the geopolitical environment in Europe today require to develop new conceptual approaches to address the problems of relations with its Eastern neighbors. Only the development of a new agenda can help to improve the European Eastern policy, consolidate the position of the EU as a geopolitical actor in this region and promote the Europeanization and integration of neighboring countries.

EU enlargement to the east and south-east, its complicated relations with the Eastern neighbors and Russia, as well as awareness of the miscalculations and failures of the European Neighborhood Policy cause an internal need for the urgent rethink of Eastern direction of the EU's foreign policy.

Eastern partnership and Lack of Unity

The emergence of the European Neighbourhood Policy (ENP) and its eastern direction was directly related to the EU expansion to the East, which began in 2004. During the preparation it became obvious that after the completion of this process, opportunities for integration into the EU of new members will be exhausted in the foreseeable future. At that time the formation of the future strategy of the ENP began. It should compensate reaching the expansion limits and ensure the spread of

the European influence on the neighboring countries through creation of cooperation models, which do not provide full membership.

It should be noted that European officials and strategists did not consider the rigid fixation and strengthening the EU's new eastern border because it could lead to the creation of a new dividing line in Europe. Besides, the impulse of external expansion of the European Union maintained its strength and relevance despite the fact that the real possibility of further formal expansion was greatly reduced. Thus, it was necessary to find other solutions to the challenges related to the integration of the CEE countries.

Thereby, the policy which originally contained a defect and the basis for creation of political dilemmas in the future has been formed. In fact, Eastern Partnership (EaP) as the ENP instrument could only develop in two ways: transform into a more ambitious project, and accordingly recognize the possibility of further extension, or remain inefficient as foreign policy initiative, which is gradually degrading and losing relevance. For a long time things were going under the second scenario.

But the year of 2014 brought some positive improvements to the Eastern aspect of the EU foreign policy. The signing of Association Agreements with Georgia, Moldova and Ukraine in June 2014 and the establishment of a visa-free regime with Moldova brought European Neighborhood Policy and Eastern Partnership Programme to a completely new level. At the same time new challenges and threats (Ukrainian crisis, annexation of the Crimea, Russia's transition to hard line policy in the former Soviet Union area) require better unity of the EU and the development of fundamentally new approaches to its Eastern policy. In March 2015 European Commission and the High Representative F. Mogherini presented Joint Consultative Report "Towards a new European Neighborhood Policy" [3], which initiates discussions on the future of the ENP.

Discussions within the European Union regarding the Eastern Partnership have deteriorated sharply over the conflict in the Eastern Ukraine. Two basic groups were formed, that could be so called value-geopolitical and narrowly pragmatic. According to the experts and politicians of the first group, in the context of annexation of the Crimea and Russian aggression in Donbas, The European Union has to offer countries aiming at integration (first of all Ukraine and Moldova) a deeper political and economic cooperation with more ambitious goals. It comes to the possibility of recognition of membership at least in the long term (10-20 years), and a more active investment of resources in the integration of these countries into energy, economic, scientific and educational space of the European Union. Experts admit that the lack of progress the EU is offering its neighbors will mean weakening of the European Union and recognition of failure to compete with Russia.

“Ambiguity and weakness will only demonstrate that the course Moscow has chosen is the right one and that the EU is weak in its preparedness to stand strong and united against Russia”, says the expert of the EPC analytical center A. Paul [5, P.2].

Pragmatists instead believe that European politicians have underestimated Russia's readiness to confront the economic and regulatory expansion of the EU to the countries of the former Soviet Union, and its abilities to do it. The destructive influence of the Russian Federation today leads to the fact that the conflict in Donbas is not frozen and any time risks to escalate into an open military conflict again. Escalation of conflict may also affect the neighboring Moldova. Armenia actually sabotages the EaP and has chosen the Eurasian Union. In this case there is a risk of continuation of an armed conflict between Armenia and Azerbaijan.

Generally, this approach advises to take into account the position of Russia, and in relation to the neighboring countries to make efforts for a minimum stabilization, both military and political. For the first time this option was announced by foreign ministers of the Weimar triangle (Germany, Poland, France) at the end of March 2014 [4].

It must be noted, that despite the fact that the first approach prevails in the political rhetoric of Brussels, its practical actions are more inclined to the second one.

That's why the Riga summit of Eastern Partnership, which took place in May 2015, triggered a wave of pessimism among the supporters of active integration of Moldova, Ukraine and Georgia. Just before the summit the formula the EU's relations with its eastern neighbors was finally determined: "political convergence and economic integration". Hence, the EU countries once again, even under pressure exacerbated geopolitical confrontation with Russia, refused to talk about the prospects of membership in a context of the Eastern Partnership program.

Besides, in November 2015 a new document called "Review of the Foreign Policy" appeared, which was prepared jointly by the European Commission and the EU High Representative for Common Foreign and Security Policy. In fact, a new key priority of the neighborhood policy was determined there – its stabilization. The policy "should help partner countries to become a place, where people want to build their future and deal with uncontrolled movement of people" [2].

Consequently, at the level of practical policy the European Union has determined not Russian aggression as a threat, but migration flows from the countries of the Southern and Eastern neighborhood caused by wars in Syria and Ukraine. Planning horizons in Brussels narrowed basically to ensure minimum short-term objectives of stability at external borders.

Thus, disparity of incentives and defined goals has become more and more obvious. The lack of prospect of membership remains one of the main obstacles for serious improvements of the EU policies in Eastern direction. The EU is fully aware of how highly motivating this tool is. However, the lack of unity inside the association regarding the possibility of expansion does not allow consolidating the European prospect for the participants of Eastern Partnership. Uncertainty of the ultimate purposes is one the main reasons of structural weakness of the ENP and it

potentially reduces the attractiveness of the project for its members. Despite the obvious and understandable need for the transformation of Eastern Partnership into a more ambitious political program, the EU is still not ready to make this move fundamentally and confidently.

Also obvious is the difference in the goals of each participant: three member countries of the program (Azerbaijan, Belarus and Armenia) do not declare their intention to join the European Union. On the one hand, the heterogeneity of participants and their motivation was partly taken into account by the EU during the first stages of the ENP as a principle of “differentiation”. Later the “regatta” strategy was developed that worked well in terms of the outspread and application of the “more for more” principle, which involved providing more support to partners in exchange for progress in reforms.

This principle – a more individual and differentiated approach to cooperation of the European Union with Eastern Partnership countries, was reflected in the results of the Riga Summit. In fact, the EU agreed to change mechanism of implementation of Eastern Partnership and determine its priorities. Thus, the depth of cooperation will be determined in each case on the one hand by the EU, on the other – by “by the EU's and partners' ambitions and needs as well as the pace of reforms” [3].

Moreover the principle of differentiation can become the beginning of a model change of both Eastern Partnership and, broadly speaking, the European Neighborhood Policy. Most of all it will apply to the new “core” of the EP. But it's a bigger innovation from the point of view of the EU, because Ukraine, Georgia and Moldova see Association Agreement as an already existing tool for modernization, but not the ultimate purpose of relations with the EU. So we can acknowledge a reversal of the European Union towards a new stage of Eastern Partnership, although a slower one than it is required by time and ambitions of Eastern Partnership member countries.

Reflecting Eastern Partnership

It is interesting in the context of reforming the Eastern policy, the necessity of which has been already declared by Brussels, to consider evaluation of its results and successes by the principal recipients (countries of the EaP) and basic stakeholders (the closest neighbors – the Visegrad countries).

Association for International Affairs (Czech Republic) and the number of expert organizations in other countries conducted a survey of experts, politicians, journalists, civil servants, public officials, government employees etc. in countries of EaP, and in V4 countries (Poland, Hungary, Czech Republic, Slovakia) [8].

Research has shown that after years of Eastern Partnership doubts and fears of experts and diplomats have not only dispelled, but transformed into clear requirements for reformation of the EU policy. Its reasonableness is still doubted in Ukraine. Positively assessing the cooperation in some areas, many of the Ukrainian respondents consider Eastern Partnership “a meaningless and unnecessary addition to the European Neighborhood Policy”.

8.7% have agreed with this statement, 30.4% partly agreed. Although this is less than half, but skeptical attitude of experts on European integration, is an alarming trend that should not be ignored by the EU.

Ukraine’s doubts are shared by the countries of the region. In Moldova, the percentage of those who agreed (at least partly) with the idea that the EaP is not necessary is 38%, and in Georgia – 60%.

Moreover, the Ukrainian respondents believe (80%), that in the next 5 years Eastern Partnership will not achieve any tangible results, so after all it should be transformed anyway. In general, in the countries of Eastern Partnership a similar view is shared by 62%, and in the Visegrad countries – by 51%.

The Ukrainian respondents acknowledge inefficiency of Eastern Partnership (65%), disregard of the national specifics (55.8%), absence of prospect of

membership (30.2%), lack of interest from the European Union (25.6%), weakness of the security component (23.3%) and lack of financing (20.9%).

Moreover, 38% of respondents in all 10 countries agree or partly agree with the statement that “the EaP is the EU policy instrument, which is aimed against the interests of Russia”. For the Visegrad countries the indication is 31.5% and for Eastern Partnership – even 43%. The highest percentage among the countries of the first group is in Hungary – here Eastern Partnership is considered as a geopolitical instrument of the EU (fully or partially) 53%, and as for Eastern Partnership – it is Georgia (up 80%).

By the way, in Ukraine the support of Brussels’ position is quite high. 62% of respondents disagreed with the statement of geopolitical entity of the EaP, 22% – partly agreed with it. So, Ukraine is the only state in the region which does not believe in the geopolitical dimensions of the EU. However, experts have repeatedly noted that no matter what the initial objectives of the EU are, in the course of implementation, Eastern Partnership has acquired geopolitical importance.

The Ukrainian correspondents are unanimous that the EU should offer the prospect of membership as an incentive for reforms (84.8% agree, 15.2% – partly agree). Lack of clarity on long-term expansion plans of the EU only increases instability in the region, destroying reform efforts in states that have chosen the course of rapprochement with Europe.

67.2% of respondents in Ukraine believe that the division between Eastern Partnership countries, which are ready to deepen integration, and those who do not need it, will only get intensified. Accordingly, the Ukrainian respondents insist on a broader application of the principle “more for more” (80%), and 66% even believe that the EU should focus only on certain countries of Eastern Partnership, but not on the entire initiative.

It’s interesting that in the V4 countries the rate of respondents supporting this approach is even higher – 75%. Respondents from the Visegrad Group and Eastern

Partnership are unanimous that the EU should focus more on cooperation with eastern neighbors (97% / 80%) and increase financial support of member countries of Eastern Partnership (80% / 93%).

Generally, the survey showed a common approach of EaP and V4 states that the dramatic events in Ukraine should result in a profound review of the European foreign policy in the East.

Ways to rethink

No buffer zone. European Union should determinately reject the “buffering” of cross-border area. Such an approach, which has originally been incorporated into the Eastern Partnership, and, unfortunately, is part of it today, has proved to be ineffective. The EU planned to establish a zone of stability along its borders but today it facing a territory of growing instability. Gradual democratization and Europeanization of Eastern Partnership countries were expected. But now we have a more pro-Russian Armenia, authoritarian Azerbaijan and no changes in Belarus. The European Union constantly stressed that the Eastern Partnership does not oppose Russia, but received the “Cold peace” with Russian Federation.

Thus, continuing the policy of creating a buffer zone, the European Union risks being caught in a dilemma between the belt of instability and a belt of pro-Russian autarky along its borders.

Prospects of membership. There’s an obvious need to give a membership prospect as a reward for those EaP countries that have made the greatest progress in implementing European standards and practices. Designing the future relations with its neighbors, European planners have chosen the most familiar and probably the most obvious way, by using a sample of the original model of relations with Central and Eastern European candidate countries. But tools and principles that operated successfully in relations with CEE countries, which had a clear perspective of EU membership, have become ineffective for the neighboring countries. That happened cause European Union in fact, offered this countries sort of “quasi-membership”

using the principle of “everything but the common institutions” [] (Prodi R., 2002).

In fact, apart from the financial support and vague prospects “for further integration”, the EU today has nothing to offer to neighboring countries as a prize for a pro-European course of implementation of the required political and economic reforms. The problem of uncertainty of ultimate goals and the crisis of political conditionality remains today one of the main obstacles to the progress of the EU Neighborhood Policy.

Geopolitical subjectivity. The European Union should become more geopolitical and subjective in its foreign policy. Attempts to use normative powers have been successful in the expansion policy, when the EU has not actually faced foreign resistance. Today, the Eastern Partnership countries do not consider the European Union as the axis of power and a security guarantor. Hence, the regulatory impact of the European Union, with its time lag between the action and the result can not fully compete with the geopolitical influence of Russia. Therefore, the existing instruments, which EU operates in its Neighbourhood Policy and the Eastern Partnership, will fail to counteract Russian levers which are based on foreign policy and economic pragmatism.

The increase in the EU's geopolitical subjectivity should proceed both through strengthening and accelerating Common Foreign and Security Policy as well as through the introduction of security features into the Eastern Partnership or may be other instrument of EU's foreign policy.

Thus, according to the EU's current foreign policy trends, the European Union acknowledge the inefficiency and irrelevance of the Eastern Partnership, but still does not see any visible alternative to that instrument of cooperation with its Eastern neighbors.

However, the understanding of the urgent need to rethink the essence and capacities of Eastern policy can be easily mentioned in the EU's modern foreign

policy discourse. A modern state of affair dictates that only the formation of a new Eastern policy agenda will be able to strengthen the influence of the European Union in the post-Soviet space and help cope with serious geopolitical challenges along its own borders.

References:

1. Jensen P.M. The Eastern Partnership and the Danish EU Presidency: Caught between Realism and Disillusion, Article written for the Stefan Batory Foundation, 11 April 2012, available at: http://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Otwarta%20Europa/EaP_and_EU_Danish_Presidency.pdf
2. Joint communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions “Review of the European Neighborhood Policy”, Brussels, 18.11.2015, available at: http://eeas.europa.eu/enp/documents/2015/151118_joint-communication_review-of-the-enp_en.pdf
3. Joint Declaration of the Eastern Partnership Summit (Riga, 21-22 May 2015), available at: http://eeas.europa.eu/eastern/docs/riga-declaration-220515-final_en.pdf
4. Joint statement on Ukraine of the Weimar Triangle Foreign Ministers (31.03.2014), available at: <http://www.msz.gov.pl/resource/a3d59d07-5090-445e-8ad0-8d62bd51fc75:JCR>
5. Paul A. The Eastern Partnership Riga Summit should not be a non-event, available at: http://www.epc.eu/pub_details.php?cat_id=4&pub_id=5599
6. Prodi R. A Wider Europe – A Proximity Policy as the key to stability "Peace, Security And Stability International Dialogue and the Role of the EU" Sixth ECSA-World Conference. Jean Monnet Project. Brussels, 5–6 December 2002: SPEECH/02/619 / Romano Prodi, President of the European Commission, European Union, available at: <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=SPEECH/02/619>
7. Towards a New European Neighborhood Policy. Joint consultation paper of the European Commission and High Representative of the European Union for Foreign Affairs and Security Policy, Brussels, 4/03/2015, available at: <http://ec.europa.eu/enlargement/neighbourhood/consultation/consultation.pdf>
8. Trends of Eastern Partnership. http://trendy2015.amo.cz/files/paper_en.pdf (accessed 12/04/2016)

Капліна Г.

*к.ю.н., доцент кафедри правознавства СНУ
ім. В. Даля*

**РОЛЬ ПРИНЦИПІВ ТА НОРМ МІЖНАРОДНОГО ТРУДОВОГО
ПРАВА В СУЧАСНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ**

**THE ROLE OF THE PRINCIPLES AND NORMS OF INTERNATIONAL
LABOUR LAW IN MODERN CONDITIONS OF EUROPEAN
INTEGRATION IN UKRAINE**

Анотація. Стаття присвячена аналізу ролі та значення принципів та норм міжнародного трудового права для формування національної системи трудового права. З'ясовуються основні принципи міжнародного трудового права, вивчається їх роль в формуванні системи принципів національного трудового права.

Ключові слова: принципи міжнародного трудового права, співвідношення міжнародних та національних принципів, дихотомія принципів права, концепція монізму права.

Summary. The article is devoted to analysis of the role and importance of the principles and norms of international labour law for the formation of the national system of labour law. Turns out the basic principles of international labor law examines their role in the formation of a system of principles of national labor law.

Key words: principles of international labour law, relationship between international and national principles, the dichotomy of the principles of law, the concept of monism is right.

Сучасні цивілізаційні умови мають на увазі використання у національних правових системах міжнародних правових принципів. Побудова галузей права безперечно теж відображає та імплементує міжнародні постулати права. Трудове право, як елемент розвинутого громадянського суспільства, визнає силу та пріоритет принципів та норм міжнародного трудового права, враховуючи при цьому особливості вітчизняного розвитку. Таким чином, міжнародні правові принципи в сфері праці втілюються як в міжнародне, так і в національне трудове право здійснюючі при цьому вплив

на його розвиток. Незважаючи на достатній стан вивчення впливу загальноновизнаних міжнародних правових принципів такими дослідниками, як І.Я.Кісельов, Н. М. Міносян, Л. В. Павлова, В. Л. Толстих, Є. Т. Усенко, Є. А. Єршова, М. Л. Лютов, К. К. Уржинський та ін., проблема їх дослідження залишається актуальною, особливо для потреб нового Трудового кодексу.

Метою даної публікації є вирішення питання щодо форми та змісту міжнародних принципів трудового права, співвідношення та можливості їх нормативного та доктринального визначення, розвиток та віддзеркалення принципів, що стосуються основоположних прав у сфері праці, у фундаментальних конвенціях МОП та проблеми взаємоузгодженості принципів у питаннях міжнародного та національного трудового права.

Як відомо, основні принципи міжнародного права з'явилися у міжнародному спілкуванні як норми звичаєвого права. Л. Мінгазов із цього приводу зазначає, що їх виникнення зумовлене відсутністю в системі норм міжнародно-правового регулювання органу, який видавав би обов'язкові для держав закони, а тому самі суб'єкти шляхом узгодження створюють для себе правила поведінки – норми міжнародного права [1, с.102-107]. Загальноновизнані принципи і загальноновизнані норми – це поняття, які збігаються. Найважливіші норми загального міжнародного права прийнято називати принципами [2, с. 28]. У системі норм міжнародного права основні принципи мають вищу нормативну силу, посідаючи в ієрархії міжнародно-правових норм найвищий ступінь, рівний конституційним нормам у внутрішньому праві.

Здійснюючи аналіз розуміння та тлумачення принципів міжнародного права, можна дійти висновку, що це «концентрований виклад та узагальнення загальноновизнаних норм поведінки суб'єктів міжнародних відносин щодо найважливіших питань міжнародного буття» [3, 124]; або «система основоположних норм міжнародного права, які регулюють відносини між його суб'єктами і є критерієм правомірності міжнародних правотворчого та

правозастосовного процесів, дійсності міжнародно-правових норм» [4, 196]; або , наприклад, «концентровано виражені й узагальнені загальновизнані норми поведінки суб'єктів міжнародних відносин щодо найважливіших питань міжнародного життя на певному історичному етапі» [5, 257] тощо. Ми вважаємо, що поняття основних принципів міжнародного права не має і не може мати нормативного визначення, а лише доктринальне їх тлумачення. Мабуть, слушною є думка В. Буткевича щодо неоднозначного ставлення в науці до основних принципів міжнародного права, коли не вироблено їх сталого визначення [4, 191].

Якщо шукати втілення основних принципів трудового права в нормативних документах, то це, мабуть, в першу чергу, Статут ООН [6]. Відповідно до ст. 2 глави 1 «Цілі та принципи» Статуту ООН «для досягнення цілей, зазначених у ст. 1, Організація та її Члени діють відповідно до таких принципів» : 1) суверенної рівності всіх членів; 2) добросовісного виконання прийнятих на себе зобов'язань; 3) вирішення міжнародних спорів мирними способами; 4) утримання у міжнародних стосунках від загрози силою чи її застосування проти територіальної недоторканності чи політичної незалежності будь-якої держави; 5) надання допомоги ООН в усіх діях, що застосовуються відповідно до Статуту, й утримання від допомоги будь-якій державі, проти якої ООН проводить дії превентивного чи примусового характеру; 6) забезпечення дій держав, які не є членами ООН, відповідно до цих принципів для підтримання міжнародного миру і безпеки; 7) заборона втручання ООН у справи, що знаходяться у внутрішній компетенції будь-якої держави.

Хоча у Статуті ООН вживається лише слово «принципи», у дипломатичній практиці, юриспруденції, вітчизняній літературі їх називають «основними принципами», а також нормами *jus cogens*, підкреслюючи цим їх універсальність, загальновизнаність та обов'язковість. Тобто ці принципи є «обов'язковою нормою міжнародного права, від виконання якої жодна нація

не може звільнити себе або не може бути звільнена іншими націями», переважають над іншими джерелами міжнародного права та позбавляють законної сили міжнародні угоди й інші норми міжнародного права, які суперечать їм.

Перелік та інтерпретацію основних принципів міжнародного права було розширено в інших важливих міжнародно-правових актах, до яких належать Декларація про основні принципи міжнародного права від 24 жовтня 1970 р., Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі від 1 серпня 1975р.

Під загальноновизнаними принципами міжнародного права в сфері праці взагалі будемо розуміти визнані міжнародним співтовариством імперативні трудові засади, втілені в концентрованому вигляді в статутних документах та деклараціях універсальних міжнародних організацій – Організації об'єднаних націй та Міжнародної організації праці, обов'язкові для дотримання усіма державами – членами цих організацій, гарантовані міжнародно-правовими засобами реагування у випадку їх недодержання та такі, що визначають національну систему трудового права та законодавства про працю.

Загальноновизнані принципи трудового права у концентрованому вигляді сформульовані у засновницьких документах і деклараціях МОП, у Преамбулі до Статуту МОП, в Декларації про цілі і завдання Міжнародної організації праці, прийнятої 10 травня 1944 р. на 26-ій Генеральній конференції МОП, яка є складовою частиною Статуту, в Декларації МОП про основоположні принципи і права у сфері праці, прийнятою 18 червня 1998 р. на 86-ій Генеральній конференції МОП, і в Декларації МОП про соціальну справедливість з метою справедливої глобалізації 2008 року.

Проблема визначення переліку загальноновизнаних принципів міжнародного права (у тому числі у сфері праці) є складною і дискусійною, на що звертав увагу учений-компаративіст І. Я. Кисельов [7, с. 591].

Із аналізу Статуту і трьох декларацій МОП, які є не міжнародними договорами, не є нормативними правовими актами, а є особливими міжнародними джерелами трудового права, слідують, зокрема, наступні загальновизнані принципи міжнародного трудового права .

По-перше, принцип соціальної справедливості, що включає надання можливостей для всіх брати участь в справедливому розподілі плодів прогресу в галузі оплати праці, робочого часу і інших умов праці, а також прожиткового мінімуму заробітної плати для всіх, хто працює і потребує такого захисту; по-друге, принцип рівної оплати за рівну працю. Також виділяють принцип свободи слова і свободи об'єднання працівників і роботодавців як необхідна умова постійного прогресу. Далі треба вказати принцип людяності (гуманізму) у сфері праці, що включає надання трудящим людських умов праці, визнання бідності загрозою для загального добробуту і визнання права всіх людей на здійснення свого матеріального добробуту і духовного розвитку в умовах свободи і гідності, економічної стійкості і рівних можливостей; праця вільна і не є товаром; та принцип соціального партнерства, що включає рівні права і співпрацю представників трудящих.

У літературі пропонувався інший набір основоположних (загальновизнаних) принципів міжнародного трудового права. Так, Є. А. Єршова вказує серед них верховенство міжнародного трудового права над національними правовими актами, регулюючими трудові стосунки [8, с. 31]. В зв'язку з цим відзначимо, що з питання про співвідношення міжнародного і національного права в науці міжнародного права, конституційних нормах тих або інших держав існують різні підходи і концепції (наприклад, суди Англії або США інакше підходять до питання норм міжнародного права і його співвідношення з національним законодавством, ніж, наприклад, законодавці України, Білорусі і Росії, тому верховенство перших над другими не може бути загальновизнаним принципом). До того ж міжурядові і міжвідомчі міжнародні договори за визначенням не можуть мати верховенства над Конституцією і

іншими законодавчими актами, враховуючи рівень і компетенцію органів, які їх уклали.

Спiрним є також вiднесення Є. А. Єршовою до загальновизнаних принципiв мiжнародного трудового права таких iдей, як рiвнi права на судовий захист i добросовiсне виконання мiжнародних зобов'язань, оскiльки цi керiвнi правовi iдеї мають загальноправове значення, оскiльки стосуються будь-яких галузей права, а не лише трудового права.

До принципiв, що стосуються основоположних прав у сферi працi, Женевська декларацiя 1998 р. вiднесла наступнi чотири правовi iдеї: 1) свобода об'єднання i визнання права на ведення колективних переговорiв; 2) скасування всiх форм примусової або обов'язкової працi; 3) дiєва заборона дитячої працi; 4) недопущення дискримiнацiї в галузi працi

Зауважимо, що ще до проголошення з боку МОП принципи, що стосуються основоположних прав у сферi працi, знайшли своє вiддзеркалення i розвиток у семи фундаментальних конвенцiях МОП, до яких в 1999 р. додалася ще i восьма – «Про заборону i негайнi заходи по викорiнню найгiрших форм дитячої працi».

Але не все так взаємоузгоджено сьогоднi у питаннях мiжнародного та нацiонального трудового права. Проблема спiввiдношення мiжнародного та нацiонального права є сьогоднi однiєю з ключових проблем теорiї та практики мiжнародного права. У цьому аспектi в науцi мiжнародного права багато обговорюють тему «дихотомiї права», тобто подiлу права на нацiональне i мiжнародне.

Нагадаємо, що концепцiя дихотомiї права з'явилася наприкiнцi епохи Середньовiччя, а середньовiчний унiверсалiзм ще не знав подiлу мiж суто внутрiшнiми (нацiональними) та мiжнародними аспектами регулювання соцiальних вiдносин. Тiльки з появою спiвтовариства суверенних держав

виникає потреба в розмежуванні двох окремих систем права – міжнародного та національного, які базуються на різних засадах нормативного регулювання.

Згідно з дуалістичною доктриною, національні суди можуть застосовувати міжнародне право лише тоді, коли воно буде або «трансформоване», або «інкорпороване» в національне право. До того ж після здійснення такої «трансформації» чи «інкорпорації» в національне право норми міжнародного права можуть бути скасовані чи змінені актом внутрішнього законодавства.

Звернімо увагу на те, що концепція дихотомії трудового права має сенс лише тоді, коли ми розглядаємо право як один із аспектів діяльності держави, тобто пов'язуємо право з державою, що є характерним для позитивістського юридичного світогляду. Якщо ми бачимо в праві такий феномен соціального буття, який існує поза державою і незалежно від неї, тоді у нас менше підстав говорити про дихотомію права, оскільки у такому ракурсі право є цілісним явищем. Сьогодні вже зрозуміло, що погляди щодо природних трудових прав людини мають загальноновизнаний цивілізаційний вимір та імплементуються у національні правові системи.

Одним із провідних творців дуалістичної концепції вважається німецький вчений Генріх Тріпель Він сформулював три головні критерії, які дозволяють розмежувати національне (внутрішнє) і міжнародне право. Так, на його думку, ці системи права мають різні: 1) джерела; 2) суб'єкти; 3) предмети регулювання.

Однак із плином часу, як виявилось, з погляду згаданих критеріїв різниця між національним та міжнародним правом вже не має такий чіткий вигляд. Однак найбільш яскравим прикладом неадекватності дуалістичної концепції можна вважати право ЄС, яке сформувалося на базі міжнародного права і поступово набуло рис наднаціонального правопорядку, в якому немає чіткої межі між внутрішньодержавною та міждержавною сферами.

Створення та діяльність Європейського суду з прав людини є свідченням того, що фізичні особи можуть кидати виклик власній державі у міжнародній сфері і що вони не є виключно адресатами чи об'єктами норм міжнародного права. Тому більш прийнятним нам видається уявлення про єдиний монопростір дії національного та міжнародного трудового права. Це так звана концепція монізму, коли йдеться про співвідношення між національним і міжнародним правом. Монізм передбачає, що національне і міжнародне право є частинами (підсистемами) однієї спільної системи права. Питання тільки в тому, яка з цих підсистем має пріоритет.

Зазначимо, що сьогодні під концепцією монізму частіше розуміють теорію примату (верховенства) міжнародного права щодо національного права (так звана «інтернаціоналістська» версія монізму). Такої версії монізму дотримуються не лише прихильники школи природного права, соціологічної та психологічної школи, але й також прихильники нормативізму, який вважається одним із напрямів школи позитивного права.

Стосовно концепції монізму з погляду школи природного права, то одним із найбільш відомих представників цієї концепції був Герш Лаутерпахт, який в своїй теорії наголошував на великому значенні моральних цінностей і необхідності поваги до прав людини. Цілком справедливо, що таке бачення цілком прийнятне для системи трудових прав людини та узгоджується з сучасними поглядами МОП та світової спільноти.

Правова позиція незалежної України щодо питання співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права розпочалася формуватися з проголошення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., де зазначалося, що Україна визнає пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права (ст. 10). У цьому зв'язку, мабуть, треба погодитися з П. Мартиненком, що якісно новим феноменом у вітчизняній історії взаємодії з міжнародним правом є вирішення питання щодо включення норм міжнародного права до національного права

України: шляхом прямої інкорпорації (щодо загальновизнаних принципів і норм міжнародного права) та посередньої інкорпорації (щодо міжнародних договорів) [9].

Якщо вести мову про співвідношення міжнародних принципів та принципів трудового права, то в літературі сучасні принципи трудового права поділяються на чотири групи: 1) такі, що виражають політику держави в галузі правового регулювання ринку праці й ефективної зайнятості; 2) що містять керівні засади в галузі встановлення умов праці працівників; 3) визначають правове регулювання застосування праці працівників; 4) що відображають головні напрями правової політики в галузі охорони здоров'я і захисту трудових прав працівників [10]. Класифікація суспільних відносин, які є предметом сучасного трудового права України, дала змогу Н.Б.Болотіной поділити принципи трудового права можна на 2 види: принципи трудового регулювання індивідуальних трудових відносин і принципи правового регулювання колективних трудових відносин [11].

Основні принципи трудового права закріплено в Конституції України й інших найважливіших законодавчих актах. Як відомо, у ст. 43 Конституції України закріплений принцип свободи праці: "Кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується". У цій же статті говориться про заборону використання примусової праці: "Використання примусової праці забороняється. Не вважається примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан".

Сучасний розвиток цивілізації на одне з перших місць висуває ідею всесвітнього захисту прав людини в сфері застосування праці. Цей постулат, що закріплений у загальновизнаних міжнародних актах, вимагає перегляду традиційних підходів і оцінок. Зокрема, слід констатувати, що принципи

свободи і рівності праці в умовах кризового стану економіки України носять багато в чому декларативний характер. Недостатньо проголосити принцип, необхідно узгодити його реалізацію в цілому комплексі заходів щодо його забезпечення.

Ряд важливих принципів закріплено в Кодексі законів про працю України. Між тим у цей час не всі принципи трудового права отримали текстуальне формулювання в Конституції та інших нормативно-правових актах про працю.

У чинному КЗпП немає окремої статті, що встановлює основні принципи регулювання трудових відносин. Цей недолік слід усунути в новому Трудовому кодексі. До основних принципів потрібно віднести принципи, які закріплені у міжнародному трудовому праві і про які ми вже говорили.

Необхідно назвати і такий принцип як недопущення погіршення становища працівника порівняно з рівнем, передбаченим законодавством. У зарубіжному трудовому праві цей принцип є загальновизнаним і застосовується не лише до співвідношення договорів про працю із законодавством. Він має універсальне значення, торкається будь-якого нормативного акта нижнього рівня, який може тільки поліпшувати становище працівника порівняно з нормативними актами більш високого рівня. Такий принцип є і в законодавстві про працю України (статті 9,9-1 КЗпП). Принцип, згідно з яким договори про працю не можуть погіршувати положення працівників порівняно із законодавством України, – це основний принцип, що має універсальний характер.

І ми не можемо не зупинитись на такому загальновизнаному принципі, як верховенство права. Враховуючи потреби сучасного нормотворення, цей принцип втілюється послідовно на всіх рівнях правового регулювання. Принцип верховенства права у трудовому праві проектується на окремі напрямки регулювання, основні з яких такі: по-перше, відповідність

законодавства про працю Конституції України, в якій прямо закріплено верховенство права, гарантованість трудових прав та їх захист, і пріоритетність міжнародно-правових норм про працю над національними, особливо у випадку їх неспівпадіння.

Можна констатувати, що принципи міжнародного та національного права тісно взаємодіють у трудовому праві України. Результатом цієї взаємодії виступає те, що загальновизнані міжнародні принципи знаходять своє нормативне віддзеркалення у Конституції та законодавстві про працю.

Список використаних джерел:

1. Мингазов Л. Х. Эффективность норм международного права : моногр. – Казань, 1990. – 206 с.
2. Черкес М. Ю. Міжнародне право : підруч. – 5-те вид., випр. і доповн. – К., 2006. – 397 с.
3. Чекаленко Л. Д. Дипломатія. Україна в системі міжнародних відносин. Словник-довідник : навч. посіб. - К., 2007. - 176 с.
4. Буткевич В. Г., Мицик В. В., Задорожній О. В. Міжнародне право. Основи теорії: підруч. / за ред. В. Г. Буткевича. – К., 2002. – 608 с.
5. . Словарь международного права / С. Б. Бацанов, Г. К. Ефимов, В. И. Кузнецов и др. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1986. – 432 с.
6. Устав Международной организации труда и Регламент Международной конференции труда. Женева, 2002.
7. Киселев, И. Я. Сравнительное и международное трудовое право: учеб. для вузов / И. Я. Киселев. М.: Дело, 1999.
8. Ершова, Е. А. Международное и российское трудовое право // Е. А. Ершова // Трудовое право. 2006.- № 12. - С. 63 – 80.
9. Мартиненко П. Ф. Насиченість державного права України міжнародним правовим порядком : конституційний аспект // П.Ф.Мартиненко// Конституція і конституціоналізм : вибіркові проблеми : зб. наук. пр. членів товариства конституційного права з нагоди десятої річниці Конституції України, Конституційного Суду України та самого Товариства. — К., 2013. — С. 251—280.
10. Трудове право: Учебник / Отв. ред. проф. О.В. Смирнов. - М.: "Статус ЛТД+", 1996. - С. 23-24.
11. Трудове право України: Підручник / За ред. Н.Б. Болотіної, Г.І. Чанишевої. – К.: Знання, 2000. – 564 с.

Клиновий Д.

к.е.н., доцент, Державна установа

"Інститут економіки природокористування

та сталого розвитку НАН України"

**ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ УПРАВЛІННЯ
ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В
УКРАЇНІ**

**EURO-INTEGRATION STRATEGY FOR TRANSFORMATION OF
NATURAL RESOURCES OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN
UKRAINE**

Анотація. У статті визначено стратегічні напрями трансформації системи управління природними ресурсами територіальних громад в Україні на сучасних європейських засадах публічного адміністрування. Окреслено основні напрями трансформації діючої структури управління природними ресурсами територіальних громад, які мають забезпечити формування на основі місцевих природно-ресурсних комплексів повноцінних природних активів, включаючи ідентифікацію прав власності на природні ресурси, їх капіталізацію, вилучення природної ренти на користь бюджетів, інституціональні перетворення в сфері використання природних активів у напрямках розвитку схем структурно-проектного управління ними, зміну ролі державних органів управління природокористуванням з делегуванням частини їх функцій територіальним громадам.

Ключові слова: стратегія, природні ресурси, управління, капіталізація, територіальні громади.

Summary. The article defines the strategic directions of the transformation of the natural resources management system of territorial communities in Ukraine, which are based on the modern European principles of public administration. The main directions of transformation of the existing structure of management of natural resources of territorial communities are outlined. They should ensure the formation of high-grade natural assets, including the identification of ownership rights to natural resources, their capitalization, the withdrawal of natural rent in favor of budgets, institutional transformations in the use of natural resources assets in the area of development of schemes of structural-project management for them, changing the role of public authorities in the natural resources management by

delegating part of their functions to territorial communities on the basis of local natural resource complexes.

Key words: strategy, natural resources, management, capitalization, territorial communities.

Постановка проблеми в загальному виді і її зв'язок з важливими науковими або практичними завданнями. Наріжним каменем євроінтеграційної стратегії України повинно стати усвідомлення того, що з 90-х -2000-х років до теперішнього часу докорінно змінилася сутність перехідного періоду для національної економіки. Він став не просто періодом побудови транзитивної економіки від державного соціалізму до соціально та, у певній мірі – ліберально орієнтованого ринку, а набув нової ознаки – став періодом переходу від ізольованого трансформаційно-транзитивного розвитку до інтенсивної інтеграції в поліструктурну єврорегіональну територіальну соціально-економічну систему. Таким чином, цільовою функцією перспективного періоду розвитку країни та її регіонів (2018-2030 рр.) є не просто "розбудова" економіки, але "розбудова і вбудовування" її в європейський та світовий глобальний інтеграційний простір. Урахування впливу вказаних факторів є обов'язковим для розробки реальної економічно доцільної програми-алгоритму (у вигляді концепції та стратегії перетворень у сфері децентралізації в управлінні природокористуванням) структурних змін в муніципальному та державному менеджменті стосовно природних об'єктів. При цьому, нова стратегія розвитку природно-ресурсної сфери, її потенціалу повинна органічно вписуватися в позиції стратегії розвитку країни у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У свій час вчені ЄС (Е.Остром та ін.) сформулювали певні критерії, що є значимими для успішного управління природними ресурсами за участю місцевих громад [1– 3]: відкрите суспільство і соціальна відповідальність – більшість зацікавлених осіб, включаючи як юридичні, так і фізичні особи – від уряду держави до громадян можуть брати участь у прийнятті і перегляді рішень; легітимізація повноважень місцевих громад – органи державної влади визнають право

користувачів створювати власні інститути управління й встановлювати плани природокористування, розробляти і реалізовувати проекти з використання природних ресурсів; фізичний, юридичний і документарний розподіл повноважень – чітко визначено, хто має право використовувати ресурс, а хто не має, окреслено існуючі в реальності чіткі границі ресурсу; правила природокористування – регулюють час, інструменти і способи використання ресурсу, адаптовані до місцевої специфіки – хто, що, за допомогою який інструментів робить для досягнення яких результатів; регіональна інфраструктура – існують місцеві інститути, здатні швидко забезпечувати управління ресурсами, урегульовувати конфлікти; гарантії – впевненість користувачів, що їх зобов'язання з управління й утримування ресурсу співвідносяться з вигодою, що з нього виходить і правами щодо користування такими вигодами, у першу чергу – прийняття участі у розподілі рентних доходів, що генеруються природними активами; відповідальність – порушники правил карають контролюючими зверху органами або самими користувачами чи підзвітними їм сторонами з накладенням санкцій, виходячи із змісту порушення. Зважаючи на це, та виходячи з необхідності формування на місцях ефективної структури управління природними активами, необхідно суттєво трансформувати існуючу систему управління природними ресурсами та забезпечити цей процес стратегічно.

Формулювання цілей статті (постановка завдання): *Метою статті* є визначення стратегічних напрямів трансформації системи управління природними ресурсами територіальних громад в Україні на сучасних європейських засадах децентралізованого управління природними ресурсами. **Об'єкт дослідження** – природні ресурси об'єднаної територіальної громади як системоформуючі активи сталого розвитку господарства територій. **Предмет дослідження** – Стратегічні засади сталого розвитку громади як сукупність економіко-правових інструментів, відносин та інституцій, що забезпечують ефективне залучення природного капіталу територіальних громад у господарський обіг.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загальні європейські підходи до формування системи управління природними ресурсами місцевих громад, розглянуті у праці [4] зводяться до побудови механізмів екологічно, соціально та економічно ефективного управління природними ресурсами на засадах поширеного в ЄС концепту т. з. "належного врядування", який включає в себе механізми управління природними ресурсами за участі місцевих громад (УПРМГ). Таке завдання є складним, оскільки, по-перше – існуюча в Україні й недосконала натеper вертикаль управління природними ресурсами закріплена певним чином у законодавстві та у діючій організаційно-правовій системі управління природокористуванням в Україні, а, по-друге, територіальні громади не мають на сьогодні чітко визначених і регламентованих прав з управління природними ресурсами, що знаходяться на їх території саме як природними активами, тобто як джерелами доходу. В умовах євроінтеграційних процесів складність цього завдання посилюється необхідністю впровадження у діяльність природокористувачів інноваційних для українських умов технологічних регламентів з високими екологічними вимогами до суб'єктів господарювання, що використовують природні ресурси у своїй господарській діяльності (на кшталт стандартів серії ISO 14000, інших регламентних вимог і механізмів загальної європейської системи екологічного менеджменту Eco-Management and Audit Scheme (EMAS)).

Також, обов'язковою умовою є дотримання конституційного права власності на природні ресурси українського народу, що передбачає використання ресурсу і часткового делегування певних прав власності іншим особам від його імені уповноваженими на те органами влади. Таким чином, державні органи влади на місцях та місцеві органи самоврядування територіальних громад в рамках конституційного поля повинні створити дієву вертикаль управління природними ресурсами як власністю з чітким визначенням повноважень держави, громад, підприємств-суб'єктів господарювання та пересічних громадян-жителів щодо прав власності на

природні ресурси, оскільки саме такі права, як користування, присвоєння доходу, капітальної вартості та безпеки для підприємств-користувачів природним ресурсом є ключовими для перетворення їх на повноцінний капітальний актив. Також важливим для контролю за діяльністю підприємців є реалізація права громад і держави на вимоги щодо відповідального користування природними ресурсами з можливістю конфіскації за неналежне використання. Особливо важливими є ці позиції в умовах євроінтеграційних процесів, оскільки вони де-факто захищають, з однієї сторони, можливого закордонного інвестора, з іншої сторони – гарантують конституційні права громадян та повноваження громад (муніципалітетів) як органів публічного управління місцевими ресурсами в інтересах пересічного громадянина.

Виходячи з такого завдання, можна окреслити наступні напрями трансформації діючої структури управління природними ресурсами територіальних громад в умовах євроінтеграційних процесів, які б забезпечили формування на основі місцевих природно-ресурсних комплексів повноцінних природних активів:

Перший напрям: Повноцінна ідентифікація прав власності на природні об'єкти як ресурси, що знаходяться на території місцевої громади та об'єднаної територіальної громади, як добровільного об'єднання місцевих територіальних громад. Основні структурні перетворення в системі управління природними ресурсами в цьому напрямі зводяться до розвитку на рівні територіальних громад та їх об'єднань публічно-правового інституту муніципалітету, як дієвого розпорядника природними ресурсами громади з делегуванням муніципальним органам у вигляді, наприклад, створеної за ініціативою місцевих рад територіальної корпорації з управління природними ресурсами відповідних прав щодо розпорядження природними ресурсами як економічними активами для їх повноцінного залучення у господарський обіг. Для цього можливим є прийняття Верховною Радою України окремого закону про територіальні корпорації з управління природними ресурсами, або

внесення змін і доповнень в існуюче законодавство про місцеве самоврядування, в якому необхідно окреслити основні права муніципалітетів і корпорацій щодо залучення природних ресурсів у господарський обіг та використання коштів, отриманих у результаті їх економічної діяльності, на потреби муніципального розвитку.

Другий напрям: Капіталізація природних ресурсів шляхом їх активного залучення як активів до господарського обігу. В сучасних умовах в Україні основним шляхом капіталізації природного багатства є фактично підприємницька діяльність з наступним перерозподілом отриманих доходів через фінансово-економічні механізми бюджетного вирівнювання та фіскального наповнення бюджетів різних рівнів. Натепер можна також очікувати й на те, що в історичній перспективі євроінтеграційного процесу в Україні запрацюють також фінансові механізми поділу доходів від концесій, діяльності державно-приватних компаній зі спеціальними правами запозичення, а також капіталізації природних ресурсів через діяльність суверенних фондів як таких, що акумулюють природну ренту фінансових інститутів, що використовують механізми фондового ринку, вкладаючи надходження від природної ренти у різноманітні фінансові активи, включаючи фондові активи внутрішнього та міжнародного, у т.ч. європейського фінансового ринку.

Третій напрям: інституціонально-логістичні перетворення в сфері використання природних активів. У даному аспекті логістика вбачається як напрям розбудови дієвої системи делегованого відповідального управління природокористуванням на теренах територіальних громад у вигляді відповідального користувача природних ресурсів, що на основі залучення природного активу у господарський обіг через механізми концесії або виокремленого структурного управління забезпечуватиме екологічно та соціальне відповідальне господарювання з метою випуску товарної продукції чи надання послуг споживачеві, дотримуючись європейських стандартів з

якості та сучасних природозберігаючих технологічних регламентів з використання природних ресурсів.

Цей напрям передбачатиме, з однієї сторони, широке запровадження використання природних ресурсів на основі договорів концесії, що вимагатиме законодавчого розширення повноважень територіальних громад щодо прав використання природних ресурсів, які знаходяться на їх території як об'єктів концесії, включаючи права використання територій між населеними пунктами, що входять до складу об'єднаних територіальних громад. Також в цьому напрямі необхідно суттєво удосконалити та деталізувати і адаптувати до місцевої специфіки положення національного законодавства про концесії, подолати високий рівень корупції, забезпечити в інституціональному напрямі створення прозорих механізмів участі підприємств у концесійній діяльності на основі підключення до контролю за використанням природних ресурсів, що заходяться на території громади і в компетенції розпорядження муніципалітетом громадських об'єднань та інших публічних структур.

З іншої сторони, необхідно розвивати систему структурного та проектного управління використанням природних активів у господарській діяльності шляхом створення територіальних корпорацій (компаній) з управління природними ресурсами, включаючи насамперед створені на принципах публічно-приватного партнерства проектні компанії зі спеціальними правами запозичення SPV/КСПЗ-типу. Враховуючи те, що у національній практиці фактично такий механізм не використовується, то його запровадження вимагатиме перш за все специфікації прав юридично виокремлених структурних агентів з використання природних активів з точки зору національної системи права. Особливу увагу тут необхідно приділити механізмам забезпечення прозорого та відповідального природокористування, здійсненого такими компаніями, вимогами до них та розробці стандартів

ділової поведінки, які б гарантували громадам права контролю за відповідальним використанням природних ресурсів.

Як підсумок, необхідно відзначити, що у новітній системі господарювання має докорінно змінитися роль державних органів управління природокористуванням Міністерства екології та природних ресурсів України, державних агентств з управління відповідними природними ресурсами (Держгеонадр, Держгеокадастру, Держлісагенства, Держводагенства тощо). Так, у процесі євроінтеграційних перетворень за ними має залишитися більше облікових, наглядових і регулюючих функцій, в той час, коли територіальним громадам у процесі децентралізації, деволюції та делегування повноважень можливо передати значну частину повноважень дозвільного, розпорядного та контрольного (громадські організації) характеру. Може також помітно зменшитися питома вага природних ресурсів державного значення у природному багатстві країни шляхом передачі їх у користування й розпорядження територіальним громадам.

В децентралізованій системі управління природокористуванням європейського типу також значним чином має трансформуватися і роль територіальних громад, які мають стати кінцевим бенефіціаром від залучення природних активів у господарський обіг в той час, коли багато управлінських функцій, у першу чергу в частині організації, планування і прямого забезпечення використання природних ресурсів перейде до суб'єктів структурного та проектного управління природокористуванням. Помітною стане також роль громадян, які через новостворені сучасні інтерактивні системи нагляду за використанням та охороною природних ресурсів набуватимуть прав прямого контролю за використанням природних багатств території, це також значним чином має вплинути на екологічну свідомість суспільства. Позитивним аспектом є при цьому те, що подібні ініціативи, зважаючи на високі соціальні, екологічні та економічні ефекти від них, отримуватимуть пряму підтримку інвесторів з Євросоюзу, зважаючи на

докорінне підвищення рівня відповідальності природокористувачів за рахунок запропонованих сучасних механізмів структурних перетворень у використанні природних ресурсів за участю місцевих громад.

Для цього у новітніх умовах господарювання необхідно докорінно змінити підходи до розпорядження природними ресурсами, згідно з євроінтеграційною моделлю, шляхом переходу до управління природними активами громад, економічна віддача від котрих визначає актуальний або потенційний отримуваний дохід суб'єктами господарювання. Саме завдяки цьому можливе суттєве підвищення рівня капіталізації природних ресурсів і повноцінне залучення активів до господарського обігу через підприємницьку діяльність, що забезпечить за допомогою відповідних фінансово-економічних механізмів не лише отримання доходів, але і справедливий їх перерозподіл.

Трансформацію діючої структури управління природними ресурсами територіальних громад в умовах євроінтеграційних процесів доцільно здійснювати на засадах ідентифікації прав власності на природні об'єкти як ресурси, що розміщені на території об'єднаних територіальних громад. Згідно з чітко ідентифікованим переліком та дотримуючись конституційного права власності на природні ресурси українського народу, вже нині можливо суттєво покращити ситуацію у площині гармонізації інтересів зацікавлених сторін. При цьому на рівні територіальних громад та їх об'єднань важливим є створення публічно-правового інституту муніципалітету як дієвого представника інтересів і розпорядника природними ресурсами громади.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Визначено, що у новітніх та перспективних умовах господарювання мають бути докорінно змінені підходи до управління природними ресурсами з переходом до управління природними активами, основною ознакою котрих є їх економічна віддача, яка характеризує актуальний або потенційний отримуваний дохід від залучення ресурсу в економічні відносини для суб'єктів

господарювання. Окреслено основні напрями трансформації діючої структури управління природними ресурсами територіальних громад в умовах євроінтеграційних процесів, які мають забезпечити формування на основі місцевих природно-ресурсних комплексів повноцінних природних активів і включають у себе:

- ідентифікацію прав власності на природні об'єкти як ресурси, що знаходяться на території місцевих громад згідно до ідентифікованих щодо них у достатній і необхідній кількості прав із загального спектру правомочностей, включаючи основні права щодо володіння, користування, розпорядження тощо з умовою дотримання конституційного права власності на природні ресурси українського народу шляхом створення на рівні територіальних громад та їх об'єднань публічно-правового інституту муніципалітету як дієвого представника інтересів і розпорядника природними ресурсами громади;

- капіталізацію природних ресурсів шляхом їх повноцінного залучення як активів до господарського обігу через підприємницьку діяльність з наступним перерозподілом отриманих доходів через фінансово-економічні механізми бюджетного вирівнювання, фіскального наповнення бюджетів різних рівнів з можливим розширенням податкової бази системи бюджетного вирівнювання та фінансових механізмів публічно-приватного партнерства;

- перегляд та удосконалення діючих методик нарахування рентних платежів для ефективного вилучення природної ренти на користь бюджетів, розширення бази та переліку місцевих податків, запровадження квазіподаткових та парафіскальних платежів з відповідними структурними перетвореннями в системі управління природними ресурсами та змінами законодавчої бази в частині розвитку системи платного природокористування, включаючи облік та вилучення на суспільні потреби екологічної ренти;

- інституціонально-логістичні перетворення в сфері використання природних активів у напрямі розвитку схем структурного управління ними, що передбачатиме широке запровадження використання природних ресурсів на основі договорів концесії із законодавчим розширенням повноважень територіальних громад та розвитком системи спеціалізовано-виокремленого управління використанням природних активів шляхом створення територіальних корпорацій з управління природними ресурсами, компаній зі спеціальними правами запозичення з визначенням типового порядку та механізму їх створення за участю територіальної громади для реалізації інвестиційних проектів, які передбачають залучення природних ресурсів у господарський обіг на основі Закону України про державно-приватне партнерство;

- зміну роль державних органів управління природокористуванням з делегуванням відповідної частини повноважень дозвільного, розпорядного та контрольного характеру територіальним громадам та трансформацією ролі територіальних громад з користувача природними ресурсами на кінцевого бенефіціара від залучення природних активів у господарський обіг з передачею управлінських функцій в частині організації, планування і забезпечення використання природних ресурсів до суб'єктів структурного та проектного управління природокористуванням.

Список використаних джерел:

1. Остром Э. Управляя общим. Эволюция институтов коллективной деятельности. – М.: Мысль, ИРИСЭН, 2010 – 447 с.
2. Ribot J.C. Waiting for Democracy. The Politics of Choice in Natural Resource Decentralization, WRI Report World Resources Institute: Washington, DC, 2004. – 142 p.
3. Meinzen-Dick R., Di Gregorio M., Dohrn S. Decentralization, Pro-poor Land Policies and Democratic Governance// CAPRI Working Paper: CGIAR and UNDP, № 80, June, 2008.– 36 p.
4. Бистряков І.К. Європейські підходи до децентралізації системи управління природними ресурсами в Україні / Бистряков І.К., Лицур І.М., Клиновий Д.В. // Журнал Київського університету ринкових відносин:

економіка, бізнес-адміністрування, право. За матеріалами науково-практичної конференції «Системні та структурні виклики в сфері економіки та права України в умовах європейської інтеграції», 2–3 червня 2016 року, К.: КУРВ, 2016, №1, с. 7-22.

Козюра І.

д.держ.упр., ВНЗ Укоопспілки

«Полтавський університет економіки і торгівлі»

РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД

LOCAL GOVERNMENT REFORMING IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION: A RETROSPECTIVE VIEW

Анотація. В статті подано ретроспективний погляд на процеси реформування місцевого самоврядування наприкінці ХХ ст. – початку ХХІ ст. у контексті європейської інтеграції. Розкрито основні напрями, методи та досягнення реформування місцевого самоврядування на прикладі країн Центральної і Східної Європи та інших розвинених країн. Їх досвід є корисним у плані визначення найважливіших концептуальних питань удосконалення влади на місцевому і регіональному рівнях, трансформації територіальної організації влади в Україні на засадах децентралізації, впровадження в практику європейських принципів, таких як субсидіарності, практичного вирішення актуальних питань подальшого розвитку місцевого самоврядування та його державної підтримки в Україні.

Ключові слова: реформування, регіональне управління, місцеве самоврядування, децентралізація, європейська інтеграція, європейські принципи, Центрально-Східна Європа.

Summary. The paper deals with a retrospective view on the processes of reforming local government at the end of 20th – early years of the 21st centuries in the context of European integration. The main directions, methods and achievements of regional

and local government reforming are disclosed on the example of the countries of Central and Eastern Europe and other developed European countries. Their experience is useful in terms of identifying the most important conceptual issues of improving local and regional authorities, transforming the territorial organization of authority in Ukraine based on the principles of decentralization; the implementation of the European principles such as subsidiarity; solution of topical issues of further development of local government in Ukraine and its state support.

Keywords: reforming, regional government, local government, decentralization, European integration, European principles, Central and Eastern Europe.

Європейська інтеграція – фактор, що найбільш повною мірою сприяє внутрішнім реформам, зміцненню демократії, верховенства права, громадянського суспільства, посиленню місцевого самоврядування. Реформування місцевого самоврядування в Україні на засадах трансформації діючої традиціоналістської моделі в класичну європейську ліберально-демократичну модель вимагає, як вважають провідні науковці в галузі державного управління та управлінці-практики, закладення до фундаменту нової системи організації влади на місцевому та регіональному рівнях таких принципів, як:

- розбудова справжньої демократичної, правової, соціальної держави України не згори, як це робилося досі, а знизу, від громадян, від територіальної громади, регіональних спільнот;
- піднесення до реальної спроможності здійснення права на місцеве самоврядування територіальних громад;
- перехід до нової європейської комунальної моделі місцевого самоврядування із широким використанням статутного права;
- зміна алгоритму законодавчого забезпечення місцевого самоврядування і територіальної організації влади загалом [1, с.6].

Така логіка законодавчого забезпечення місцевого і регіонального розвитку дозволяє створити комплексну правову систему визначення адміністративно-територіального устрою на його основних рівнях. Вона дає також змогу чітко розмежувати повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, втілити в практику місцевого самоврядування основні принципи Європейської хартії місцевого самоврядування щодо його організаційної, правової, матеріально-фінансової самостійності [2, с.20-21].

Аналіз, вивчення й осмислення досвіду реформування місцевого самоврядування в країнах Центральної і Східної Європи дає змогу:

- шляхом порівняльного аналізу розкрити основні тенденції та закономірності цього складного процесу;
- допомагає ознайомитися з конкретними прикладами практичного вирішення проблем, які виникають у процесі реформування;
- глибше осмислити власні проблеми, з якими зіштовхується Україна в ході трансформаційних змін, і визначити найбільш дійові й ефективні способи їх розв'язання;
- визначитися в можливості й доцільності адаптації цього досвіду в Україні.

Досвід Польщі та Угорщини переконливо свідчить, що успіх реформування системи місцевого самоврядування значною мірою залежить від створення для місцевого і регіонального розвитку *сприятливого законодавчого поля*, впровадження ринкової ідеології нових Земельного, Цивільного, Господарського, Податкового кодексів, забезпечення наближення вітчизняного законодавства до європейських стандартів.

Показовим у цьому плані є досвід етапу “великого правового врегулювання” в Угорщині, коли за дуже короткий період часу (1989-1991 рр.) було скасовано велику кількість законів та підзаконних актів, що

забезпечували централізоване ієрархічне управління місцевими справами через радянську систему, і розпочато творення нової законодавчої бази місцевого самоврядування, прийнято Закон LXV про місцеве самоврядування, який мав на меті досягнення реальної місцевої автономії і засновувався на принципах Європейської хартії місцевого самоврядування [3].

Значний інтерес становить зміст пакету законів 1990-1997 рр., розроблених і прийнятих угорським парламентом, які створили достатню законодавчу базу для функціонування в Угорщині нової системи місцевого самоврядування на засадах автономії (Закон LIXV про вибори органів місцевого самоврядування, Закон С 1990 про місцеві податки, Закон XX 191 про розмежування повноважень, яким визначено сферу компетенції і завдання органів управління на кожному рівні, Закон XXI про регіональний розвиток і регіональне управління та ін.) [7].

Цікавим і корисним для фахівців стало опрацювання нормативно-правових актів, які стали основоположними для здійснення реформи місцевого самоврядування в Республіці Польща: “Про гмінне самоврядування” (1990 р.), “Про повітове самоврядування” (1998 р.), “Про воєводське самоврядування” (1998 р.), “Про громадське самоврядування” (1998 р.), а також закону “Про сектори урядової адміністрації” (1997 р.), який визначив основні принципи взаємовідносин місцевого самоврядування й урядової адміністрації [5].

Перебіг процесу реформування місцевого самоврядування в Польщі в 1990-1999 рр. свідчить про виважений, комплексний та системний підхід урядів і парламенту, на основі досягнення компромісу всіх політичних сил, до розвитку законодавства про місцеве самоврядування. Водночас, приклад Словаччини, де відбувалися часті зміни уряду, і кожен з них на власний розсуд займався реорганізацією місцевого самоврядування, показує, наскільки цей процес може бути непростим і залежним від стану політичного життя країни [6].

Аналіз законодавчого забезпечення реформування системи місцевого самоврядування в Угорщині, Польщі та Словаччині переконує в тому, що подальший розвиток законодавчої бази місцевого самоврядування в Україні повинен спрямовуватися на створення правових гарантій його забезпечення (зокрема, про це і йшла мова на спеціальних парламентських слуханнях [7]).

При обґрунтуванні необхідності й актуальності *вдосконалення системи адміністративно-територіального устрою* України слід узяти до уваги аргументи, які висувалися вченими Польщі на підтримку децентралізації в їх країні:

- централізоване управління всім тим, що продовжує все залишатися “державним” і не перейшло до відання органів самоврядування, зокрема, лікарнями, середніми школами, дорогами, державною промисловістю, сільськогосподарською власністю державного казначейства і т.п. – стає все важчим, якщо і взагалі можливим. Органи місцевого самоврядування можуть виконувати координаційні функції значно краще, ніж центральні органи;

- досвід самоврядування гмін свідчить про підвищення ефективності управління державними справами після передання їх до відання органів самоврядування;

- органи самоврядування на рівні регіону можуть взяти на себе завдання, які не може виконати держава: поширювати інформацію про регіон, підтримувати комерційну інфраструктуру, центри обміну технологіями, налагоджувати контакти з зарубіжними партнерами і т.п.;

- лише регіональні органи самоврядування можуть розробити стратегію розвитку регіону, яка буде представлена на суд громадськості в ході виборів до органів самоврядування;

- лише великі регіони здатні взяти на себе ці повноваження й успішно впоратися з ними” [8, с. 20].

При практичному вирішенні питання реформування адміністративно-територіального устрою та відповідних змін у системі місцевого самоврядування для України вартим уваги є досвід Угорщини, де відповідно до Конституції 1989 р. було змінено адміністративно-територіальний устрій країни запроваджено дворівневу систему місцевого самоврядування, що включає органи місцевого самоврядування населених пунктів (муніципалітетів) та округів [9], а також Чеської республіки, де з 2002 р. було запроваджено регіональний рівень управління, що відповідає вимогам класифікації територіального устрою Євростату [10].

Запровадженню реального місцевого самоврядування на районному й обласному рівнях з відповідними інститутами сприятиме врахування угорського, польського, чеського досвіду [11-13].

Показовим для України є і досвід створення нових *механізмів взаємодії* між центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування за допомогою централізованих асоціацій муніципалітетів, що існують у Болгарії, Латвії та Словаччині. Вони діють як своєрідні “міністерства” муніципалітетів, що подають пропозиції та справляють у певних межах вплив на складання державного бюджету і розподіл коштів [14].

Важливим моментом для України є вивчення і впровадження досвіду країн Центральної та Східної Європи у проведенні *оцінки ефективності діяльності* органів місцевої влади. Муніципальні програми оцінки ефективності та її критерії, які впроваджуються в Угорщині, Польщі, Чехії, Словаччині, Латвії і Литві, дають можливість муніципалітетам порівняти свою роботу з іншими, допомагають у виборі пріоритетів, заохочують інновації, а головне, забезпечують реалізацію основного принципу функціонування органів місцевого самоврядування – прозорості їх діяльності. Можемо констатувати, що в Україні використання даного принципу носило значною мірою декларативний характер [18].

В плані налагодження співробітництва органів місцевого самоврядування з неурядовими організаціями як дійового механізму залучення громадян до розв'язання проблем місцевого та регіонального розвитку цікавими для України є напрацювання, нагромаджені у Хорватії та Естонії [19, с. 241]

Досвід країн Центральної та Східної Європи переконує в необхідності трансформації територіальної організації влади на засадах децентралізації державного управління, впровадження в його практику принципів субсидіарності, повсюдності місцевого самоврядування, формування європейської філософії адміністративного устрою, в основу якої закладається ідея базової адміністративно-територіальної одиниці; визначає парадигму становлення та розвитку місцевого самоврядування як гарантії подальшого розвитку незалежної України.

Бажання України інтегруватися в Європу, відкритість української державності Заходу передбачає адекватну поведінку європейських демократичних країн. А це в свою чергу потребує вирішення життєво важливих завдань не лише в Україні, а й всередині Європейського Союзу. Як зазначав В. Гавел, це зводиться до наступного:

- Європа має допомогти новій українській демократії стати органічною частиною континенту, підпорядкованого ідеям поглиблення і розширення громадянського суспільства. Чим різноманітнішими та взаємопов'язанішими ставатимуть громадські структури, тим краще нова демократія буде пристосована до членства в ЄС, тим стабільнішою буде її державність;

- Європа має заохочувати нову демократію стосовно передачі функцій різних завдань самокерованим органам, неурядовим і громадським організаціям. Чим нижчий рівень, на якому будуть виконуватися ці завдання, тим прозорішими будуть процеси і краще будуть задовольнятися ті запити суспільства, які не в змозі розпізнати центральні органи;

- розширення ЄС можна зрозуміти лише тоді, коло воно йде пліч-о-пліч з реформуванням його інститутів [17, с.4].

В плані євроінтеграційних процесів доцільним і повчальним є вивчення й осмислення досвіду організації системи регіонального й місцевого врядування в провідних країнах Європейського Союзу.

Так, заслуговують на увагу особливості функціонування органів регіональної влади у Франції й Італії. Для них характерний високий ступінь централізації державної виконавчої влади, а тому поряд з органами місцевого самоврядування діють урядові периферійні структури – префекти, комісаріати, що проводять адміністративний нагляд за діяльністю самоврядування, його органів та посадових осіб.

В цілому ж у країнах Євросоюзу спостерігається загальна тенденція до посилення ролі автономій та надання більше повноважень регіональному самоврядуванню, оскільки зростає потреба у демократизації місцевої влади. Це є частиною процесу децентралізації, що наближає послуги до населення і збільшує відповідальність та ефективність влади.

Та для України цікавими і повчальними є не лише результати досягнень місцевого самоврядування європейської спільноти, а й сучасні методи його реформування.

Так, досвід реформування в територіальних громадах Швейцарської Конфедерації засвідчує, що основним принципом розподілу владних повноважень залишається випробуваний принцип “Центр керує і фінансує, а на місцях управляють” [18, с. 269-270].

Певної уваги заслуговує також і процес ґрунтовної трансформації управління на місцевому рівні, як адміністративного, так і політичного, у Федеративній Республіці Німеччини. Його необхідність була викликана браком фінансових ресурсів, швидким розвитком інформаційних технологій,

втратою іміджу публічного управління в цілому й муніципального управління зокрема в очах громадськості. Суттєву роль відіграв також процес європейської інтеграції, за умов якої неодмінно поставало питання про функціонування національної структури управління при виникненні нової адміністративної та політичної площини. Це передбачало створення такої системи муніципального управління, яка б надавала більше послуг і більше залучала громадян, але менше коштувала. Зокрема, вимагало перегляду та оптимізації завдань, а також підвищення стандартів надання послуг. Варто виділити три підходи та ключові моменти проведення реформ:

- У процесі модернізації відносин “громадянин – муніципальна рада – управління” слід шляхом ясного та більш чіткого поділу функцій досягти такої організації роботи ради, щоб вона відповідала поставленим перед нею завданням, посилити участь громадян у суспільному житті.

- В сфері кадрів та менеджменту організацій на передньому плані стоїть зміна поведінки з найважливішими ресурсами управління – працівниками-службовцями. Шляхом забезпечення для них можливостей підвищення кваліфікації, власної відповідальності та більшої привабливості робочих місць зросте їх мотивація до праці.

- Оптимізація витрат шляхом імплементації сучасних методів аналізу ефективності муніципального управління [19].

Безсумнівно, кращий світовий досвід реформування місцевого самоврядування є корисним як у плані визначення найважливіших концептуальних питань удосконалення влади на місцевому і регіональному рівнях, так і в плані практичного вирішення актуальних питань подальшого розвитку місцевого самоврядування та його державної підтримки в Україні.

Проте, як зазначив Г. Атаманчук, “сучасне світове знання пропонує чимало варіантів, методів, підходів і технологій вирішення різних виробничих, соціальних, економічних та інших проблем, що хвилюють народи. Але все

упирається у вибір того, що прийнято в системі конкретних умов, факторів, ресурсів і навичок діяльності. Висловлюючись мовою діалектики, йдеться про те, як типове застосувати до часом унікального функціонування тих чи інших суб'єктів і об'єктів управління. Не можна десь щось побачити, взяти, привести й упровадити в себе... Використання світового досвіду й відкрита взаємодія з іншими народами припускає розвинену й самостійну національну наукову думку" [20, с. 9].

А тому особливої актуальності набуває розроблення програм наукових досліджень проблем реформування системи місцевого самоврядування, вироблення та реалізації нових підходів до державної регіональної політики та державної підтримки розвитку місцевого самоврядування.

Європейська інтеграція вимагає від уряду України чіткого виконання взятих на себе зобов'язань перед міжнародними інституціями, в яких наша країна набула членства. Ефективне співробітництво з Європейською Комісією, Радою Європи, іншими європейськими та міжнародними організаціями є очевидною передумовою ефективного розвитку місцевого самоврядування як на національному, так і місцевому рівнях.

Список використаних джерел:

1. Власенко О. Спогади про майбутній розвиток демократії в Україні / О. Власенко, М. Пухтинський // Голос України. – 2004. – 28 груд. - № 2812. – С.6-7.
2. Про оцінку ситуації, яка склалася в Україні // Кур'єр місцевого самоврядування. – Спецвипуск: Шляхи розвитку місцевої демократії в Україні (концептуально-прикладні пошуки та бачення Фонду). – К., 2005. – С. 19-21.
3. Gajduschek G., Hungary: overview [Електронний ресурс] / G. Gajduschek, J.-J. Dethier. – World Bank, 2002 – Режим доступу: <http://www1.worldbank.org/publicsector/civilservice/rsHungary.pdf>
4. Fiscal decentralization and local government finance in Hungary 1989-1999: Draft / Juliana H.Pigey with assist. from Judit Kálmán, 1999. – Режим доступу: <http://www1.worldbank.org/wbiep/decentralization/Courses/Budapest%204.10.00/hungary.pdf>.

5. Адміністративна реформа: Досвід Польщі для України: Проект "Суспільство відкритих реформ" / Авт. та редкол. : Л. Токар, Я. Гонціяж, Д. Новаківська та ін. – К. : ТОВ "Генеза", 2000. – 52 с.
6. Nizhnansky V. Public Administration Reform in the Slovak Republic – Management of the Process [Електронний ресурс] / V. Nizhnansky, J. Pilat. – Режим доступу: <http://lgi.osi.hu/index.html>.
7. Не може бути ефективною регіональної політики без ефективного місцевого самоврядування: Матеріали парламентських слухань "Регіональна політика та місцеве самоврядування в Україні: законодавчі аспекти" // Віче. – 2003. - № 5. – С. 3-36.
8. Вторая волна польских реформ / под ред. Л. Колярской-Бобиньской; пер. Л. Клубиньска; Instytut Spraw Publicznych. – Варшава : Oficyna Naukowa, 2000. – 209 с.
9. Davey K. Decentralization in CEE countries: obstacles and opportunities [Електронний ресурс] / K. Davey // Mastering decentralization and public administration reforms in Central and Eastern Europe ; ed. by G.Péteri. OSI/LGI, 2002. – Режим доступу : <http://lgi.osi.hu/publications/default.asp?id=98>.
10. Regular report 2002 on Czech Republic's progress towards accession. –Brussels: Commission of the European communities; SEC, 2002. – 1402 p.
11. Регульська Й. Реформа місцевого самоврядування в Центральній та Східній Європі: успіхи та невдачі / Й. Регульська, Є. Регульські // Аспекти самоврядування. – 1999. - № 3 (5). – С. 2-12.
12. Головач А. Угорщина. Специфіка органів місцевого самоврядування / А. Головач // Віче. – 2003. - № 12. – С. 62-66.
13. Koncept reformy verejnej spravy. – Praha, 1999. – 54 с.
14. Szegvari P. Methods and techniques of managing decentralization reforms in Hungary [Електронний ресурс] / P. Szegvari // Mastering decentralization and public administration reforms in Central and Eastern Europe. Ed. by Gábor Péteri. OSI/LGI, 2002. – Режим доступу : <http://lgi.osi.hu/publications/default.asp?id=98>.
15. Рудніцька Р. Зарубіжний досвід оцінки ефективності діяльності органів місцевої влади / Р. Рудніцька, Р. Кіфалюк // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи : матеріали наук.-практ. конф. – Львів, 2001. – Ч.1. – С. 339-341.
16. Тимченко С. Співпраця з неурядовими організаціями як механізм залучення громадян до розв'язання проблем місцевого регіонального розвитку С. Тимченко // Європейська хартія місцевого самоврядування та розвиток місцевої і регіональної демократії в Україні : наук.-практ. посіб. / упор. : О. В. Бейко, А. К. Гук, В. М. Князєв ; за ред. М. О. Пухтинського, В. В. Толкованова. – К. : Крамар, 2003. – С. 234-247.
17. Гавел В. Европейская оборона и европейская солидарность / В. Гавел // День. – 2000. – 24 окт. – С.6.
18. Перинська Н.І. Реформи в територіальних громадах Швейцарської Конфедерації / Н. І. Перинська // Державне управління в умовах інтеграції

України в Європейський Союз : матеріали наук.-практ. конф. ; за ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : УАДУ, 2002. – С. 269-270.

19. Reformen im Rathaus: Die Modernisierung der kommunalen Selbstverwaltung / Hrsg. M. Schoneich. – Köln : Dr. Gemeindeverl.: Kohlhammer, 1996. – 192 s.

20. Атаманчук Г. Методологічні проблеми сучасного державного управління / Г. Атаманчук // Вісн. УАДУ. – 2001. - № 3. – С. 9-11.

21. Програма наукових досліджень проблем реформування системи місцевого самоврядування, вироблення та реалізації нових підходів до державної регіональної політики на 2005 – 2006 рр. (проект) // Кур'єр місцевого самоврядування. – Спецвипуск... – К., 2005. – С.31-33.

22. Європейські орієнтири адміністративного реформування в Україні : монографія / за заг. ред. В. Д. Бакуменка, В. М. Князева; кол. авт. : В. Д. Бакуменко (кер. авт. кол.), Л. М. Гогіна, І. В. Козюра, С. О. Кравченко, Ю. Г. Кальниш, Л. Г. Штика. – К. : НАДУ, 2005. – 172 с.

Коляда В.

*к.с/г.н., Луганського національного аграрного
університету*

**ЗНАЧЕННЯ ЗАКОРДОННОЇ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ ДЛЯ
СТУДЕНТІВ АГРОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В КОНТЕКСТІ
ОТРИМАННЯ НИМИ ПРОФЕСІЙНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО ДОСВІДУ**

**THE IMPORTANCE OF FOREIGN WORK INTERNSHIP FOR
STUDENTS OF AGRONOMIC SPECIALTIES IN THE CONTEXT OF
PROFESSIONAL AND CULTURAL EURO-INTEGRATIVE
EXPERIENCE**

Анотація. Розглядається роль закордонної виробничої практики студентів агрономічних спеціальностей в країнах ЄС в контексті їх першого знайомства з європейською культурою, особливостями організації праці та функціонування агропідприємств різної форми власності і спеціалізації, отриманні професійного та євроінтеграційного досвіду. Розглянуто результати бесід та опитувань студентів-практикантів про особливості впливу проходження практики на формування їх світогляду як майбутніх фахівців галузі АПК. Коротко представлено основні особливості проходження

виробничої практики в країнах ЄС та практичні поради студентів-практикантів, що можуть бути використані для прискорення їх інтеграції в європейський професійний простір з метою підвищення рівня компетенції, підтвердження теоретичних знань практичними навичками та отриманням належної кваліфікації.

Ключові слова: виробнича практика, професійний та культурний досвід, євроінтеграція, кваліфікація.

Summary. The role of foreign work internship of students of agronomic specialties in EU countries in the context of their first acquaintance with European culture, peculiarities of labor organization and functioning of agribusinesses of different forms of ownership and specialization, professional and European integration experience is considered. The results of conversations and surveys of students-practitioners about the impact of practice peculiarities on the formation of their outlook as future specialists in the field of agricultural industry are considered. Briefly, the main features of the foreign internship in the EU countries and the practical advices of students are presented. Such information can be used to accelerate their integration into European professional environment in order to increase the level of competence, confirm theoretical knowledge with practical skills and obtain appropriate qualifications.

Key words: work internship, professional and cultural experience, EU-integration, qualification.

Система вищої освіти в Україні на даному етапі свого розвитку знаходиться в активній фазі реформування та трансформації, підтвердженням чого є прийнятий у 2014 році Закон «Про вищу освіту», який приділяє значну увагу формуванню ефективних механізмів забезпечення якості вищої освіти [1, с. 84.] Як сполучна ланка між наукою і виробництвом, сфера вищої освіти останнім десятиліттям прагне до сучасних форм кооперації – галузевої та міжгалузевої інтеграції. Поясненням цьому може бути посилення економічного значення освіти, необхідність раціонального використання ресурсів, розширення масштабів перепідготовки та підвищення кваліфікації робочої сили [2, с. 221]. Цей факт, як і заявлений курс держави на інтеграцію в європейське культурне, академічне, професійне та економічне середовище

змушують викладачів оперативніше реагувати на потреби подальшої реалізації майбутніх випускників вищих навчальних закладів в якості кваліфікованих фахівців, науковців та спеціалістів своєї справи як в Україні так і за її межами. В умовах актуалізованого пошуку шляхів оптимізації системи вищої професійної освіти та її приведення до відповідності найкращим європейським і світовим стандартам, основний акцент у підготовці майбутніх кадрів на нашу думку має ставитися не тільки на структуральних змінах в системі та поступовому оновленні застарілих теоретичних баз знань, але й на їх реальному закріпленні в умовах сучасного та високотехнологічного виробництва, яке властиве більшості європейських країн та набуває поширення в нашій державі. Для України, як країни із значним потенціалом реалізації в аграрній сфері, є неприйнятним такий рівень знань отриманих випускниками, який не повною мірою відповідає вимогам потенційних роботодавців до практичних навичок і умінь. Започатковані аграрними холдингами курси підвищення кваліфікації для молодих спеціалістів та сумісні освітньо-виробничі проекти між академічними інституціями та представниками виробництва знаходяться в стадії формування і не вирішують в повному обсязі проблему відсутності сучасного практичного досвіду у вчорашніх випускників. Також слід враховувати і те, що на думку європейців – вища освіта має виступати осередком культурного розвитку, при якому народжуються ініціативи із суспільних перетворень та формується культурна ідентичність [3, с. 53]. Дана оглядова стаття висвітлює роль закордонної виробничої практики в країнах ЄС, як одного з стимулюючих інструментів вищої професійної освіти та унікальної можливості для студентів агрономічних спеціальностей отримати перший професійний та культурний євроінтеграційний досвід.

Вплив глобалізації на систему вищої освіти відбувається по-різному. З одного боку зникають кордони між державами та появляються можливості до активного партнерства з міжнародним співтовариством, з іншого – прагнення до такого співтовариства певним чином впливає на локальний розвиток

освітнього процесу [4, с. 136]. Слід зауважити, що зміна соціальної ситуації, громадської свідомості, цінностей і сенс-життєвих орієнтацій українського суспільства в результаті курсу держави на європейську інтеграцію обумовили пошук нових підходів, спрямованих на реформування аграрної освіти з урахуванням всього попереднього досвіду. При цьому великого значення набуває не тільки зміна змісту і технологій аграрної освіти, але й реорганізація підготовки студентів сільськогосподарських вузів в плані вдосконалення процесу становлення їх професійної самосвідомості. Важливу роль у вирішенні даного питання відіграє закордонне стажування студентів, яке має за мету закріпити отриманий теоретичний матеріал і навіть поглибити його через ознайомлення із сучасними методами господарювання, отримання досвіду спілкування із європейськими колегами та стимулювання самостійної самоорганізації до прийняття рішень в професійній сфері.

Саме в ході проходження виробничої практики весь попередньо отриманий теоретичний матеріал знаходить реальну оформлену оболонку та проходить перевірку на відповідність отриманих знань дійсності. Виробнича практика за кордоном в більшій мірі, ніж теоретична підготовка, бере участь в формуванні професійної самосвідомості, особистості та євроінтеграційного досвіду майбутнього фахівця АПК. Проходження практики окреслює перед студентом коло завдань, вирішення яких дозволяє отримати не тільки більш якісну професійну підготовку, але й успішно інтегруватися у нове професійне та культурне середовище. Серед таких завдань:

- спостереження за діяльністю господарства (підприємства), на якому відбувається практика, з метою розгляду цієї діяльності в безпосередньому зв'язку з її соціальною складовою (внутрішні взаємовідносини, умови праці, цілі та стратегії господарства (підприємства) і т.д.);

- вдосконалення теоретичних знань і їх інтеграція з практичною діяльністю;
- озброєння майбутніх фахівців знаннями про призначення, сутність і специфіку професійної діяльності;
- створення установки на особистісний, соціально-моральний та професійний розвиток;
- формування професійних умінь, індивідуального стилю діяльності;
- розвиток навичок для отримання необхідної інформації, ведення відповідної документації, спілкуванні, вмінні інтегруватися в трудовий колектив;
- психологічна адаптація до обраної професії та формування основ науково-пізнавальної діяльності студента;
- формування творчого і дослідницького підходів до професійної діяльності [5, с. 3].

Мета виробничої практики за кордоном - знайомство з функціонуванням підприємств, організацій або невеликих приватних сімейних господарств Європейського Союзу, ознайомлення з сучасними технологіями в сільському господарстві і безпосередня участь у процесі виробництва.

Дослідження проводилося шляхом відкритого спілкування та опитування студентів агрономічних спеціальностей, які впродовж свого навчання, але в різні з 2007 по 2017 роки проходили виробничу практику в країнах ЄС. Ключові теми які обговорювалися та по яким ставилися уточнюючі запитання, наступні: «Загальні враження від виробничої практики у ЄС, позитивні та негативні моменти», «Шляхи використання отриманого професійного та культурного (євроінтеграційного) досвіду у майбутньому».

Дані, отримані в ході нашого дослідження, підтверджують справедливість ствердження про вплив проходження виробничої практики в ЄС на структуру професійної самосвідомості студентів, ступінь сформованості у них установки на майбутню професійну діяльність та особливості професійного становлення. Було виявлено, що під час проходження виробничої практики підготовка студентів безпосередньо поєднується з професійною діяльністю у європейській країні, внаслідок чого до прийняття ними професійних цінностей додаються навички інтеграції у нове професійне та культурне середовище.

Даний принцип спирається на багато соціальних, культуральних та психологічних положень. В основі принципу лежить закономірність: знаходження 100 % часу у європейському професійному та культурному середовищі неодмінно матиме вплив на світогляд майбутнього спеціаліста, його здатність працювати як в стандартних, так і змінних умовах з мобілізацією всіх його професійних якостей. Чим більше отримані студентами знання (мови спілкування, культури країни, особливостей існування галузі, в якій відбувається стажування) будуть взаємодіяти з життям, застосовуватися на практиці, впливати на навколишні процеси і явища, тим вищою буде зацікавленість практиканта до подальшого обміну професійними та культурними знаннями в майбутньому.

Судячи по матеріалам, отриманим впродовж опитування респондентів, близько двох третин студентів повністю або в більшій мірі задоволені рівнем організації практики та її результатами.

Обговорюючи тему «Загальні враження від виробничої практики у ЄС, позитивні та негативні аспекти» більшість респондентів пов'язали негативні аспекти практики з дефіцитом теоретичної підготовки та важким періодом акліматизації до нових умов та напруженого режиму роботи. Необхідно відзначити, що деякі студенти зізнавалися, що шкодують про те, що під час навчання ставилися не так відповідально до придбання знань (наприклад,

іноземної мови) і умінь (наприклад, навиків водіння) як це від них вимагалось. Основні труднощі, з якими стикалися студенти впродовж проходження практики можна класифікувати наступним чином:

1. Недостатній рівень практичних вмінь та навичок для успішного виконання обов'язків на початковому етапі через слабкий зв'язок між теоретичними курсами, які викладаються у ВНЗ та їх практичною складовою;
2. Багатофункціональність у обов'язках та великий обсяг завдань, не завжди пов'язаних з майбутньою спеціальністю;
3. Брак часу як на засвоєння нової інформації так і на відпочинок в поєднанні з напруженим робочим графіком.

Більшість опитаних студентів високо оцінила роль виробничої практики у формуванні власного професійного досвіду, налагодженні контактів з європейськими колегами, вивченні мови країни в якій відбувалося стажування. Додатково респонденти звернули увагу на необхідність підсилення практичного боку підготовки для отримання студентами реальних навичок, затребуваних у європейських господарствах.

Дослідження підтвердило, що виробнича практика у абсолютній більшості випадків позитивно впливала на отримання професійного та культурного (євроінтеграційного) досвіду, сприяла появі позитивного погляду на майбутню професійну діяльність та створювала умови для культурального діалогу у вигляді спілкування з новим оточенням (колегами, друзями, знайомими). Більшість з опитаних респондентів знаходила час на відвідування місцевих туристичних пам'яток або культурних заходів (подій), які відбувалися в зазначеній країні в цей час. Основні переваги виробничої практики в ЄС, які виділили респонденти, наступні:

1. Практики та стажування за кордоном дозволяють залучити у освітній процес університету нові підходи до організації практичної складової

процесу навчання та збагатити знання студентів оновленим сучасним та актуальним досвідом.

2. Стажування дозволяють поглибити існуючі знання однієї з європейських мов (англійська, німецька, французька, польська або інші) або почати вивчення мови через її щоденне використання на побутовому рівні.

3. Впродовж практики студенти пізнають культуру та традиції країни, в якій вони знаходяться на стажуванні, мають можливість відвідати історичні й пам'ятні місця, спортивні, культурні та святкові заходи тощо.

4. Проживання в європейських родин та спостереження за їх побутом із середини дозволяє зануритися до іншого ритму життя, зав'язати нові знайомства налагодити дружні стосунки та стимулювати мультикультуральне спілкування в подальшому з розширенням своїх ціннісних і якісних орієнтирів.

5. Рівень оплати праці практикантів лишається вищим порівняно з аналогічним типом робіт в нашій державі, а отримані навички та досвід роботи дозволяють планувати кар'єру як в Україні так і в країнах Європейського Союзу.

Як відомо, професійна практика в ідеалі покликана закріпити теоретичний матеріал і навіть поглибити його. Завдання її також полягає в усуненні невідповідностей між теоретичними знаннями, уявленнями і практичним оточенням в реальності, апробуванні отриманих знань на практиці в умовах реального с.-г. виробництва, оцінюванні власного професійного та особистісного потенціалу, адаптації до сучасних вимог майбутньої професії та можливості зарекомендувати себе на можливому майбутньому місці роботи [6, с. 109]. Дані положення обумовлені не тільки обмеженістю теорії в плані цілісності освоєння матеріалу, а й тим, що теоретичний матеріал не завжди відповідає дійсності та й не може бути універсальним в усіх країнах.

Наслідком нехтування подібними проблемами виступає низький рівень реально корисних знань, нездатність молодого фахівця повноцінно орієнтуватися в професійному середовищі і, в результаті, небажання роботодавця надавати випускнику робоче місце. Багато вітчизняних підприємств при прийомі фахівців на роботу обов'язковою умовою вказують наявність досвіду роботи. Така вимога не є безпідставною, а є наслідком невідповідності теоретичних знань випускників вузів реальним вимогам. В той же час отримання сучасного європейського професійного та культурного досвіду в більшості організацій та господарств вважається перевагою на початку повноцінної професійної діяльності молодого фахівця.

Разом з цим доцільно відокремити і деякі з побажань респондентів (представлено нижче), які б у вигляді відповідних змін можна було б внести у виробничі та навчальні плани організації стажувань в майбутньому.

Основні побажання практикантів щодо оптимізації проходження практичної підготовки у країнах ЄС:

1. Внести зміни в теоретичні курси, що викладаються у ВНЗ з метою забезпечення зв'язку теоретичного матеріалу з практичними умовами використання.
2. Розглянути можливість збільшення кількості практик впродовж навчання на різних курсах ВНЗ.
3. У разі схвальних відгуків від працедавців розглянути можливість працевлаштування випускників у відповідних господарствах після отримання дипломів.
4. Забезпечити більш поглиблену та тривалу підготовку студентів до проходження практики через стимулювання вивчення іноземної мови, організацію екскурсій у європейські господарства та підприємства схожої

спеціалізації, ознайомлення з культурними особливостями країни, яку практикант планує відвідати.

Висновки. Проведені в результаті зустрічей опитування підтвердили положення про те, що практика в ЄС позитивно впливала на професійне усвідомлення студентів та сприяла формуванню у них стійких позитивних установок на працю за фахом в майбутньому. Студенти підтвердили те, що практика в країнах ЄС виступала інструментарієм професійної соціалізації майбутніх фахівців та сприяла міжкультурному діалогу. Обладнані, технічно сучасні європейські господарства і підприємства представляють цікавість для майбутнім фахівців АПК як такі, що дають можливість розширити професійно світогляд, почерпнути передовий світовий досвід з метою перенесення його в українську дійсність, ознайомитися з культурою та особливостями країн ЄС. Студенти після проходження практики за кордоном зазвичай привносять як у академічне середовище, так і у вітчизняне сільськогосподарське виробництво нові ідеї та частіше просуваються в кар'єрному зростанні. Таким чином, виробнича практика в країнах ЄС грає незамінну роль в системі вищої професійної освіти, сприяє налагодженню мультикультурального спілкування українців із світом та поглиблює професійні знання студентів.

Список використаних джерел:

1. Реформи під мікроскопом: 2015 рік [Текст] / [Банчук О., Бахрушин В., Виговський М. [та ін.] ; за ред. В. Міського, О. Галушки. Київ: Видавничий центр Інституту Медіа Права, упорядкування, 2015. — 88 с. — ISBN 978-617-7105-27-4.

2. Чекаловська Г. Аспекти реформування вищої освіти в Україні [Текст] / Галина Чекаловська //Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. :В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. — Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. — Том 21. — № 2. — С. 220-228. — ISSN 1993-0259.

3. Норберт А. Сильна вища освіта — виклики в Німеччині та Європейському Союзі [Текст] / Арнольд Норберт //Вища освіта в Україні: порядок денний для реформ./ за заг. ред. Ніколаєва Є. Б. — Київ:

Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2017. – Розділ 8. – С. 53-56.

4. Стрюк Т. Академічна мобільність як спосіб інтернаціоналізації вищої освіти [Текст] / Стрюк Тетяна // Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти: мат. Всеукр. наук.-пр. конф. / Запорізький національний університет МОН України. – Запоріжжя, 2017. – с. 136-138 (216).

5. Семькин В. Значение производственной практики в формировании будущего специалиста АПК и пути ее совершенствования в контексте использования зарубежного опыта / Владимир Семькин, Петр Лебедчук // Вестник КГСХА. – 2012. – № 9. – С. 2-4.

6. Производственная практика глазами студентов технического вуза (по материалам социологического исследования) / А. Ю. Мягков, М. В. Григорьева, И. В. Журавлева, С. В. Журавлева // Образование и наука. – 2015. – № 4 (123). – С. 100-113.

Koliada T.

*Candidate of Economic Sciences, Associate
Professor, Department of Finance
University of State Fiscal Service of Ukraine.*

Muzychenko G.

*Doctor of Political Sciences, Professor of
Department of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University name after K. D. Ushynsky*

TRANSFORMATION OF THE ROLE OF STATE IN ECONOMY OF UKRAINE FROM THE PERSPECTIVE OF EURO-INTEGRATION PROCESSES

ТРАНСФОРМАЦІЯ РОЛІ ДЕРЖАВИ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Summary. The article reveals the essence of the influence of euro-integration processes on the transformation of the state's role and tasks in the regulating the

economic situation in Ukraine. The new properties acquired by the state as an institution in the conditions of post-crisis development are determined due to the growing interdependence of the state and the economy. The objective and irreversible strengthening of the state's role in overcoming the crisis phenomena in the economy has been proved, which is accompanied by the change in the nature of the redistribution of national income and the ratio of budget and GDP.

Key words: euro-integration processes, state regulation of economy, budget redistribution.

Анотація. У статті розкрито сутність впливу євроінтеграційних процесів на трансформацію ролі та завдань держави щодо регулювання економічної ситуації в Україні. Визначено нові властивості, яких набуває держава як інститут в умовах посткризового розвитку через зростаючу взаємозалежність держави та економіки. Доведено об'єктивне та незворотне посилення ролі держави у подоланні кризових явищ в економіці, що супроводжується зміною характеру перерозподілу національного доходу та співвідношення обсягу бюджету і ВВП.

Ключові слова: євроінтеграційні процеси, державне регулювання економікою, бюджетний перерозподіл.

Introduction. Changes in the global economy have forced the scientific community to return to basic questions about the state: what should be its role, task, function, because the sustainable development - both economic and social - is impossible without an effective state. The lack of an adequate theoretical basis for interpreting the role of the state and its functions in national economies negatively affected the prospects of exit from the structural and financial crisis [1, p.112].

In the current multifaceted, mixed market economy, the state plays an active role in shaping the most important processes of socio-economic development. The public sector has a dominant position in the economy due to using resources to finance state-guaranteed public services and various income redistribution programs. The public sector also plays an important role in the financial markets of most countries, owing to significant amounts of its borrowing from the private sector and a substantial amount of its assets in the economy. The financing of public services and the redistribution of income in most countries of the Organization for

Economic Cooperation and Development (OECD) exceeds 40% of GDP, and in some countries it even approaches 50% of GDP [2, p.100]. The magnitude of the state's influence is particularly increasing in the period of aggravation of the economic and social situation in the country. In periods of stable development and absence of crises, the scale of government influence is shrinking and the state, like other market agents, operates within defined long-term programs and strategies.

Recent research and publications analysis. A lot of Ukrainian scientists are engaged in the research of this problem at the present time, including A. S. Galchinsky, V. M. Heyets, T. I. Efimenko, M. I. Krupka, V. V. Korneev, I. O. Lunin, I. O. February, L. L. Taragul, I. Ya. Chugunov and others.

Unresolved issues. While paying tribute to the scientific achievements in this area, it should be noted that in advanced economic science the determination of the impact of European integration processes on the transformation of the state's role in the economy regulating in a globalized world is remained outside of the researchers attention.

The aim of this article is to reveal the essence of the influence of euro-integration processes on the transformation of the state's role and tasks in regulating the economic situation in Ukraine.

Main results of the study. The level of state interference in the country's economy is determined by the share of GDP redistributed through the budget. Today there is no consensus among scholars regarding the determination of the optimum budget size and its structure. The analysis of scientific sources shows that a significant part of the key issues in determining the optimal size of budget expenditures for a given country with all its internal and external factors remain unresolved. Therefore, every year during the process of Ukraine's fiscal policy main directions defining for the relevant year, scholars and experts discuss the main parameter of fiscal policy - the share of GDP redistribution through the consolidated budget.

The famous American scientist Richard Masgrave noted: «More than 20 percent of the gross national product (GNP) in the USA is consumed by the government today. Total state expenditures, including transfers, forming to 35 percent of GNP, and tax revenues - more than 30 percent of GNP. Despite this, the state participation in the US economy in comparison with other developed countries is not so significant. For example, in Western Europe, more than half of economic activity is in the public sector. In addition to budget functions, state policy influences the course of economic activity through monetary, power and other mechanisms» [3, p.17].

The ratio of budget and GDP is an important economic problem due to the peculiarities of the state's economical model functioning in every country. Depending on the social burden on the budget, there are three main models of GDP redistribution through the budget:

- American, when the budget redistributes 30-35% of GDP;
- West European, in which the budget redistributes 40-50% of GDP;
- Scandinavian, when the budget redistributes 60-65% of GDP.

In most countries redistribution is in the range of 30 to 50% of GDP [4].

Analyzing the state's presence in the economy increasing A. S. Galchinsky notes that one of the main priorities for overcoming the financial crisis of 1997-1998 was a decisive reduction in the consolidated budget expenditures: from 41.9% of GDP in 1996 to 36.8% in 1997, from 30.4% of GDP in 1998 to 26.7% of GDP in 1999. Today the consolidated budget expenditures have approached 35% of GDP. The task number one – to reduce them by 6-7% minimum [5].

Table 1

Indicators of public finances of Ukraine for 2007-2016

Indicators	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Rate of GDP change,% in the previous year	7,9	2,3	-14,8	4,1	5,2	0,2	0	-6,6	-9,9	2,9
Budget Deficit, % of GDP	1,1	1,5	4,1	6,0	1,8	3,6	4,4	4,6	1,6	2,9
Government Expenditures,% of GDP	31,4	32,6	33,7	34,9	32,0	35,2	34,8	33,4	34,3	35,1
Government Revenues,% of GDP	30,5	31,4	29,9	29,1	30,6	31,8	30,4	29,1	32,9	32,8
Tax Revenues to the budget,% of GDP	22,4	23,9	22,7	21,4	25,5	25,5	24,3	23,5	25,6	27,3
State debt (state and guaranteed by the state),% of GDP	12,3	20,0	34,8	39,9	36,3	36,6	40,3	70,3	79,4	81,0

Source: calculated by the authors according to the National Bank of Ukraine (<http://www.bank.gov.ua>), Ministry of Finance of Ukraine (<http://www.minfin.gov.ua>) and the State Statistics Service of Ukraine (<http://www.Ukrstat.org>)

Ukraine has been showing a tendency to increase the consolidated budget expenditures in recent years (Table 1). By itself, this fact is not threatening because the average government spending in developed countries has a wide range of

differences - from 30 to 60% of GDP, which does not prevent a sufficiently high level of well-being of the population. However, in Ukraine, as in most emerging market countries, there are certain peculiarities in socio-economic development, which requires scientific substantiation and determination of economic expediency in relation to increase of budget expenditures.

The growth of the state's role in the income redistribution is inherent in all European countries. Their common feature is a significant share of public expenditure in GDP (Table 2). It can be argued that in most countries with a developed market economy, the indicators characterizing the budgetary burden are comparable. Due to the integration of economic, financial, currency, and credit systems in European countries, the process of convergence has taken place - equalizing the value of financial and budgetary indicators, in particular, the budget deficit, public debt, inflation, interest rates, etc. Among the main benefits of such integration is the coordinated, even development of all EU Member States. The disadvantage of such an association is the inability of the government of a particular country to accelerate the development of its own economy.

Table 2.

Indicators of public finances in the euro zone for 2006-2016, % of GDP

Indicators	2006	2007	2008	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Budget deficit	-1,3	-0,6	-2,0	-6,3	-4,1	-3,6	-2,9	-2,4	-2,1	-1,5
Government Expenditures	46,7	46,0	46,8	50,7	49,0	49,6	49,5	49,2	48,5	48,5
Government Revenues	44,6	44,7	44,5	44,4	44,9	46,0	46,6	46,7	46,4	46,5
State debt	68,3	66,0	69,4	78,7	86,0	89,4	91,3	91,8	89,9	88,9

Source: compiled according to the statistics of the European Union (<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>)

Based on the analysis of only the above indicators, it can be noted that the role of the state in the Ukrainian economy is rather high. Thus, in 2016 the share of state expenditures with the Pension Fund in GDP in our country was 46.5%. Unfortunately, the state's economic regulating mechanism capacity remains unsatisfactory and requires immediate reform.

The prominent American economist, winner of the Nobel Prize for Economics (1970) Paul Samuelson noted: «Democracy generates a state that is desirable to it. Unfortunately, the history will answer two questions - is the extension of the powers of the state to be good or bad policy, and whether it should receive approval from all those who are sincerely interested in preserving and improving the positive aspects of our system - after a long time only. In politics, as in any other area, it is true that the road to Hell is paved with good intentions»[6, p.152].

In order to ensure the growth of the economy, Ukraine has actually exhausted all possibilities to expand the range of state functions in terms of their budget financing. Thus, some scholars believe that for our country the optimum or reverse of the volume of state consumption is 25-27% of GDP, while others define it at the level of 32-33% of GDP (excluding social transfers) [7]. A further public spending increasing is already threatening the country's development. Especially during the world economy recession, which occurs in modern conditions, it is necessary to reduce budget expenditures.

In this regard, the present condition and the near-term outlook of the budgetary burden on the Ukrainian economy are of particular interest. It must be agreed with the many experts' opinion that when calculating the budget burden indicator, it should be taken into account not only the revenues of the Consolidated Budget, but also of extrabudgetary funds (Table 3).

Table 3.

Budget burden in EU-28 countries and Ukraine, % of GDP

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
EU-28 countries	50,0	48,6	49,0	48,6	48,2	47,4	47,2
Ukraine	45,9	42,7	46,1	46,3	44,6	45,0	46,5

Source: compiled according to the statistics of the European Union (<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu>) and the State Statistics Service of Ukraine (<http://www.Ukrstat.org>)

In order to correctly compare the indicators of the budget structure of the EU countries and Ukraine, the amount of deductions to extrabudgetary funds (pension and social), which were also reflected in the indicator of social benefits, was added to the expenditures of the Ukrainian budget.

According to the data, the budgetary burden in Ukraine is slightly lower than in the countries of the EU zone, but the domestic indicator is characterized by considerable volatility and the opposite trend direction for its changes. If in European countries there is a tendency to decrease or stabilize the growth rates of budget expenditures, in Ukraine, their uneven gradual growth occurs.

Before consolidating the budget and looking for mechanisms for its implementation, it is necessary to clearly determine at the state level what the demand or supply economy the government is trying to build in the country, since it will depend on the choice of directions and volumes of budget funds spending.

Demand economy provides for significant state subsidies (including social transfers) from the budget to support aggregate demand in the country. In order to have a multiplier effect of spending budget funds, it is necessary to limit the volume of imports to the country and thereby stop the outflow of currency from the country. It will be problematically to do it in the context of Ukraine's accession to the WTO.

In addition, in order to surmounting the crisis, it is necessary to direct budgetary funds for investments, not for consumption.

We agree with the opinion of domestic scientists, in particular V. M. Heyets and A. I. Krysovaty, that in Ukraine it is necessary to develop the economy of supply through the introduction of import substitution of technologies and increase of volumes of domestic goods and services. Such a model of the economy implies an increase in the volume of public investment in innovative and infrastructure projects, which will lead to an increase in public debt, with the effect only tangible in the medium and long term [8, p.66].

The governments of all leading countries of the world have faced with the impossibility of constantly stimulating demand in the context of the global economic recession. Due to restrictions on public investment, falling living standards, reducing the volume of private investment and the unavailability of credit resources, the proposals to return production to the metropolis are increasingly being heard as one of the options for anti-crisis maneuver of states, which can reduce unemployment and create new jobs.

Actually, there is a question for the world about the transition to a new model for building economic relations - the economy of the proposal, which involves modernization as a basis - production, and its superstructure - the nature of public relations. And the fiscal policy forms and reflects the type of economic model of the state.

Regarding the main indicator of economic development - the GDP growth rate, there is no consensus among scientists on the budget expenditures impact on the rate of economic growth, because each country has its own optimum in the size of public expenditures. This indicator is affected by many factors, in particular, the structure of expenditures, the cyclicity of economic development, the situation of external markets, and the cost of energy for Ukraine as well.

Scientists have proven that the multiplier of reduces budget expenditures by 1% leads to an average GDP drop of 1.7%. According to IMF's experts calculations , the rate of GDP decline today is within the range of 1.5-2% of GDP. In addition, the mechanism of global redistribution of financial resources calls into question the existence of a direct correlation between GDP growth rates in a particular country and the results of this growth. Therefore, forecasts are made that the economic development of countries in the present conditions should take place through fiscal consolidation, at least during the next 15 years. The growth of world GDP will be achieved by countries with growing consumption markets. Today in the world there are 20 fast-growing countries, for which markets must be fought, because now a new global system of economic growth is being created in the world [9, p.84].

In this regard, J. Stiglitz warns that when the government cuts costs, there is a slowdown in economic growth, an increase in unemployment and a reduction in incomes, which leads to a reduction in tax revenues. The state budget eventually gain nothing or improve slightly. However, there is one way out from this difficult situation. Concerns about the amount of debt should lead to a change in the structure of public spending, to costs that bring high economic returns. But borrowing to finance investments (for example, in technology, infrastructure and education) with a profitability of 5 or 6% can lead to a reduction in long-term national debt, as growth, both in the short and long term, will bring more than enough additional tax revenues to pay interest rates [10, p.373].

The reduction of current state expenditures signals to financial market participants about the increasing of confidence in government actions in the long-term outlook by reducing the budget deficit, which in turn will contribute to an increase in aggregate demand in the country. On the other hand, the reduction of expenditure items of lower political significance, such as budget investments, will have a weaker effect on the degree of confidence in the proposed measures. Thus, when making managerial decisions regarding the reduction of budget expenditures in order to balance the budget and reduce its deficit it is advisable to give priority to

measures aimed at reducing current items of expenditure, since this will have a more positive effect on the pace of economic development than the reduction of public investment.

The state must concentrate its limited resources on clearly defined basic functions. Budget policy should be based on the assessment of the relative effectiveness of state participation in various spheres of economic activity and minimize the distribution of budgetary resources in areas where the participation of the state is unnecessary or ineffective.

Conclusions. In the context of the globalization and the transparency of most economies in the world, when crises are of an all-embracing nature, and among the factors that trigger them the institutional ones become dominate, we must talk about the decisive role of the state in overcoming the crisis phenomena, the need for intervention in market mechanisms and the introduction of manual control of the situation. At the same time, it should be emphasized that the modern socio-economic structure of Ukraine, which was formed as a result of the institutional transformation of the economy, is characterized by the strengthening of the role of the state as a producer of public goods, as is the case for most European countries.

References:

1. Коляда Т.А. Формування бюджетної стратегії України: теорія, методологія, практика : [монографія] / Т.А. Коляда. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2016. – 396 с.
2. Шахова Г.Я. Методологические особенности долгосрочного бюджетного планирования: мировой опыт / Г.Я. Шахова // Финансовый журнал. – 2009. – № 2. – С. 99-108.
3. Масгрейв Ричард А., Масгрейв Пегги Б. Государственные финансы: теория и практика / Ричард Масгрейв, Пегги Масгрейв. Пер. с англ. – М.: Бизнес Атлас, 2009. – 716 с.
4. Фінанси: Навч. посіб. / О.П. Близнюк, Л.І. Лачкова, В.І. Оспіщев та ін.; За ред. В.І. Оспіщева. – К.: Знання, 2006. – 415 с.
5. Гальчинський А. Вилікувати економіку можна тільки на ліберальних засадах [Електронний ресурс] / Анатолій Гальчинський // Дзеркало тижня. – 20.02.2010. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/2000/2020/68567/>

6. Самуэльсон П. Экономика / Пол Энтони Самуэльсон. – Москва: МГП «Алгон» ВНИИСИ, 1992. – Т. 1. – 333 с.
7. Гальчинський А. Три кроки бюджетної політики. [Електронний ресурс] / Анатолій Гальчинський // Дзеркало тижня. – 15.09.2006. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/publications/2006/09/15/241731/>
8. Коляда Т.А. Современные тенденции и приоритеты бюджетно-налоговой политики Украины / Т.А. Коляда // Международный научный журнал «Прогресс». – Тбилиси: Международная академия социально-экономических наук. – 2013. – № 1-2. – С.63-69.
9. Коляда Т.А. Фінансове забезпечення соціальних функцій держави в умовах посткризової трансформації соціально-економічної системи / Т.А. Коляда // Наукові записки. Серія «економіка» : збірник наукових праць / Національний університет «Острозька академія». – 2012. – Випуск 20. – С. 81-86.
10. Стиглиц Дж. Е. Крутое пике: Америка и новый экономический порядок после глобального кризиса / Стиглиц Джозеф ; [пер. с англ. В. Лопатка]. – М. : Эксмо, 2011. – 512 с. – (Экономика: мировые тенденции).
11. Музиченко Г.В. Глобалізаційні виклики для сучасної держави: політико-філософський аспект/ Г.В. Музиченко// Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – Одеса, 2014. - №11(219). – С. 171-181.

Корольчук Л.

*к.е.н., доцент кафедри міжнародних
економічних відносин Луцького національного
технічного університету*

**ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ ПЕРЕХОДУ ДО НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ
СИСТЕМИ. ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ В КОНТЕКСТІ НОВОЇ
ПАРАДИГМИ СВІТОУСТРОЮ**

**THE MAIN PRECONDITIONS FOR THE TRANSITION TO A NEW
ECONOMIC SYSTEM. EUROPEAN INTEGRATION IN THE CONTEXT
OF A NEW PARADIGM OF WORLD ORDER**

Анотація. У статті розглянуто прогресивні теорії майбутнього світоустрою, виявлено основні передумови переходу до нової економічної системи,

досліджено можливості їх реалізації в ЄС, як моделі глобального світу.

Ключові слова: екологічна економіка, кругова економіка, циркулярна економіка, технологічна сингулярність, інтеграційне угруповування.

Summary. In this article the progressive theories of the future world order are examined, the main preconditions for the transition to a new economic system are identified, the opportunities of their realization in the EU as model of the global world are investigated.

Key words: ecological economy, circular economy, technological singularity, integration group.

Сьогодні, в епоху виснаження природних ресурсів під впливом антропогенних факторів постає реальна загроза для майбутніх поколінь щодо реалізації їх права на життя. Такі реалії вимагають нових підходів до встановлення пріоритетів людського розвитку, розширення масштабів світобачення в напрямку до холістичного, відмови людства від матеріалізму та редукціонізму, орієнтації на відповідальний глобалізм та розбудову єдиної планетарної гармонічної цивілізації.

Отже, необхідна розробка та дотримання нової парадигми світо устрою, що уже стало об'єктом активного обговорення провідних вчених, та питанням номер один на порядку денному в ООН, що відображено у «Декларації тисячоліття» ООН, прийнятій у 2000 році 189-ма країнами на Саміті тисячоліття ООН, де визначено Цілі Розвитку Тисячоліття, тобто всеосяжні рамки цінностей, принципів і ключових чинників розвитку до 2015 року, а також у Підсумковому документі Саміту ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку у вересні 2015 року «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 цілей сталого розвитку та 169 завдань. Новий, прогресивний в даних умовах підхід базується на філософії балансу та теорії сталого розвитку і стабільності, що може бути реалізовано лише в умовах глобального світу, де координаційні функції належать до компетенції наддержавного

органу, а кожна окрема держава доміантними визнає загальнолюдські, глобальні інтереси зі збереженням, водночас, національних відмінностей і у міжнародних взаємовідносинах керується принципами солідарності та взаємопідтримки. Така модель державного устрою уже існує в світі на міжнародному регіональному рівні у різних формах інтеграційних угруповувань, найвищою з яких на даний час є економічний і валютний союз, представником якого є Європейський Союз.

Інтенсивні інтеграційні процеси у Західній та Центрально-Східній Європі призвели до появи економічно сильного та політично впливового суб'єкта міжнародних відносин, лідера у світі за показниками соціально-економічного розвитку. Крім того ЄС сьогодні найбільш пристосований до переходу до нової економіки, так як уже має діючу систему відповідних соціальних та економічних інституцій і функціонує за принципом верховенства загальноєвропейських інтересів над національними.

Цілі статті: дослідити прогресивні теорії майбутнього світоустрою, виявити основні передумови переходу до нової економічної системи, дослідити можливість їх реалізації в ЄС, як моделі глобального світу.

Розглянемо праці видатних вчених сьогодення, результати наукових досліджень яких лягли в основу новітніх економічних вчень, що стало в свою чергу науковою базою для розробки універсальних міжнародних документів в рамках ООН щодо забезпечення сталого розвитку світової економіки згаданих нами вище, що дасть можливість виокремити основні шляхи переходу до нової економіки в рамках запропонованих концепцій.

Так, Герман Едвард Дейлі — американський економіст, професор Школи публічної політики Мерілендського університету в Коледж-Парку, США у своїй праці «Economics in a full world» пропонує концепцію «повного світу», вважаючи, що сьогодні глобальна економіка стала настільки великомасштабною, що вже давно не можна ігнорувати проблему вичерпності ресурсів екосистеми. Щоб забезпечити сталий розвиток економіки в умовах обмеження природних ресурсів необхідно застосовувати нові підходи до

підвищення ефективності функціонування світової економічної системи. На думку автора стала економіка направлена на підтримання стабільного рівня чисельності населення та споживання енергії і матеріалів, а також підтримує контроль за народжуваністю та справедливим розподілом доходів. Сталий розвиток не передбачає зростання, а якісне поліпшення без кількісного збільшення [3].

Коли ми окреслюємо навколо економіки обмежувальну лінію довкілля, ми переходимо від економічної теорії "порожнього світу" до економічної теорії "наповненого світу"; тобто від світу, в якому вхідні і вихідні чинники економіки необмежені, до світу, в якому вони стають дедалі більш обмеженими в результаті виснаження і забруднення замкнутого за розмірами довкілля. При цьому логіка економічної діяльності залишається незмінною — необхідно заощаджувати на дефіцитних факторах. Але характер дефіциту докорінно змінюється: дефіцитними чинниками стають вже не засоби виробництва, створені людьми, а природний капітал, що залишився; тобто не ри бальські човни, а популяція риби, що залишилась у морі. Тому стратегія діяльності теж повинна радикально змінитись[3].

Роберт Кейтс – географ, професор Університету Брауна, США, Ентоні Лейзеровіц – науковець, головний дослідник Центру екологічних досліджень у Колумбійському Університеті, США, Томас Періс – інженер, аналітик з екологічних питань в Консорціумі по міжнародній інформаційній мережі в галузі знань про Землю, США у спільній праці «Цінності великого прориву: ставлення сьогодні, зміни у майбутньому» («Great Transition Values: Present Attitudes, Future Changes») доходять до висновку, що в результаті великого прориву людство отримає світ, де розвиток буде визначатись якістю людських знань, креативності та самореалізації, а не кількістю товарів і послуг. Сталий розвиток передбачає рівноправність, розширення прав і можливостей та глибоку повагу до природи. В оновленому світі вітається різноманітність підходів до модернізації та регіональні відмінності через сповідування таких основних цінностей, як свобода, справедливість, демократія і стабільність[4].

Пол Раскін – засновник Інституту Теллус, некомерційної дослідницької та політичної організації в Бостоні, США, яка займається вивченням питання переходу до стійкої та гуманної глобальної цивілізації у своїй праці «Великий прорив сьогодні: звіт з майбутнього» («The Great Transition Today: A Report from the Future») вважає, що діапазон міжособистісних зв'язків впродовж усієї історії розвитку людства розширюється, весь час збільшується кількість ланок в ланцюгу ідентичності – сім'я – клан – плем'я – місто – нація. Тепер, ця історично складена послідовність общин знову збільшується. Ідентичність та громадянство досягли рівня планети. Ми є одна людська родина з однією спільною долею [7].

Жителі сучасного глобального світу спростовують старих скептиків, які не бачать далі націоналізму, і натомість виправдовують мрійників нового глобального світосприйняття: «Епоха націй в минулому; якщо ми хочемо вижити, ми повинні подолати забобони минулого і розбудовувати Землю» [7].

Джеремі Ріфкін – американський соціальний філософ, економіст, письменник та громадський діяч, автор концепції «третьої промислової революції». Автор бестселерів «Європейська мрія», «Воднева економіка», «Епоха доступу», «Століття біотеха», «Кінець роботи». В своїх роботах досліджує культуру гіперкапіталізму, питання альтернативної енергетики, роботизації економіки, симбіозу генетики та інформаційних технологій. В руслі реалій сьогодення надає перевагу європейським цінностям над «американським духом», інакше кажучи – солідарності над індивідуалізмом, в пріоритет ставить загальносуспільні інтереси та екологію, а не економічний ріст.

В своїй книзі «Суспільство нульових граничних витрат» («The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism») Дж. Ріфкін стверджує, що в найближчі 50 років ріст обсягів виробництва спричинить появу економіки з нульовими граничними витратами (витратами на виробництво додаткової одиниці продукції), в умовах якої місце матимуть лише стартові витрати, пов'язані з початком

виробництва, причиною чого послужить зростання автоматизації і поширення цифрових технологій. Автор прогнозує прихід «суспільства співробітництва» (*collaborative commons*) на зміну капіталізму, в якому на перше місце вийде пряма координація діяльності людей [8].

У книзі «Цивілізація емпатії» (*The Empathic Civilization: The Race to Global Consciousness in a World in Crisis*) Дж. Ріфкін пише: «нам необхідно усвідомити людську расу, як одну велику сім'ю, розширити свої уявлення про ідентифікацію. При цьому ми не втрачаємо своєї національної приналежності, релігійних вірувань чи близьких родинних зв'язків, але розширюємо своє уявлення про людство до сприйняття його як великої сім'ї співгромадян, подорожніх у грандіозній подорожі, а інші види – як частина нашої біологічної сім'ї, а біосферу – як частину спільного з нами процесу еволюції. Ми повинні переосмислити наміри людства. Якщо ми дійсно Homo Empathicus, нам потрібно дозволити своїй природі відкритись, не дивлячись на вплив наших традицій в галузі виховання, бізнесу чи управління, які сприяють культивуванню в нас нарцисизму, матеріалізму, агресії, тяжіння до насильства. Якщо ми готові до глобального діалогу, то чому б нам не почати з переосмислення людської природи, потрібно віднайти шлях до можливостей глобальної емпатії (співпереживання), щоб реорганізувати соціальні інститути і підготувати достойну основу, на якій могла б з'явитися цивілізація емпатії» [9].

Гюнтер Паулі – всесвітньовідомий вчений, член Римського клубу. До сфер його діяльності належать: бізнес, наука, екологія, політика і культура. Він заснував більше десяти великих міжнародних компаній («PPA Holding», «European Service Industries Forum (ESIF)», «European Business Press Federation (UPEFE)», «Ecover»). Очолює глобальне співтовариство ZERI («Zero Emissions Research and Initiatives»). Головна мета ZERI – знайти інноваційні рішення, які корисні для навколишнього середовища і суспільства.

У книзі «Синя економіка» ("Blue Economy-10 Years, 100 Innovations, 100 Million Jobs") викладено інноваційні рішення, реалізація яких дозволить

створити мільйони робочих місць, зробити бізнес високоприбутковим, а країну – конкурентоспроможною. Книга містить багато практичних прикладів синергії природи та економіки, у ній також представлено досвід реалізації бізнес-ідей на прикладі успішних комерційних проектів у різних країнах світу [6].

Концептуальні засади розглянутих вище праць певною мірою відображені у Цілях Сталого Розвитку до 2030 року, ухвалених на Саміті ООН зі сталого розвитку в серпні 2015 року лідерами 193 країн: Світ без бідності (No Poverty); Світ без голоду (Zero Hunger); Хороше здоров'я (Good Health and Well-Being for people); Якісна освіта (Quality Education); Статева рівність (Gender Equality); Чиста вода і санітарія (Clean Water and Sanitation); Відновлювана і недорога енергія (Affordable and Clean Energy); Хороша робота і економіка (Decent Work and Economic Growth); Інновації і хороша інфраструктура (Industry, Innovation and Infrastructure); Зменшити нерівність (Reduced Inequalities); Екологічно чисті міста і спільноти (Sustainable Cities and Communities); Відповідальне використання ресурсів (Responsible Consumption and Production); Протидія зміні клімату (Climate Change); Безпечне використання океанів (Life Below Water); Безпечне використання землі (Life on Land); Мир і верховенство закону (Peace, Justice and Strong Institutions); Партнерство заради сталого розвитку (Partnerships for the Goals)[2].

Узагальнюючи все сказане вище, робимо висновок, що реалізація концепції сталого розвитку вимагає переорієнтації на екологічну економіку замкненого циклу з врахуванням технологічної сингулярності. Звідси слідує, що основними передумовами переходу до нової економічної системи є:

1. *Формування та розвиток екологічної економіки.* Поняття «екологічна економіка» сьогодні є не новим і активно застосовується в науці, освіті та в господарських процесах. Отже:

- як міждисциплінарний науковий напрям інтегрує закони економіки, екології, біології, термодинаміки, етики, а також інших природничих та соціальних наук з метою запровадження екологічно, економічно і соціально ефективного способу ведення господарства;

- як світоглядна навчальна дисципліна вивчає причинно-наслідкові взаємозв'язки між економічною та екологічною системами та шляхи подолання екологічних проблем, породжених впливом антропогенних факторів;

- як екологічно безпечний спосіб ведення господарства, який забезпечує сталий економічний розвиток одночасно із захистом та поліпшенням стану природного середовища, раціональним використанням і відтворенням природних ресурсів.

У будь-якому разі екологічна економіка покликана підвищувати якість природного довкілля, ефективність використання й відтворення природних ресурсів, рівень добробуту людей на засадах сталого розвитку. В науковій літературі зустрічаються синонімічні поняття, такі як «природна економіка», «зелена економіка», «синя економіка» тощо.

2. Забезпечення реалізації концепції кругової економіки. Концепція кругової економіки з'явилася як відповідь на прагнення до стійкого зростання через виснаження світових ресурсів та погіршення стану навколишнього середовища. Це економічна система, яка базується на повторному використанні продуктів та матеріалів. Принцип «бери – використовуй – викидай» змінюється підходом «досліджуй – бери – використовуй – утилізуй – відновлюй».

Кругова економіка має на меті стійке ресурсокористування, стимулювання інновацій, можливість задовольнити потреби постійно зростаючого населення Землі, загальне підвищення рівня життя населення планети. Найважливіші принципи:

- вторинна переробка відходів з подальшим використанням у виробництві;
- принцип збереження цінності продукту, матеріалів, з якого він зроблений, якомога довше всередині виробничого циклу (наприклад, ремонт вжитих речей та їх повторний випуск на ринок за нижчою ціною);
- принцип переходу від концепції продажу продукту до сервісної моделі, коли продається послуга з користування продуктом, а не сам продукт (виробництво високоякісних товарів з низьким ступенем зношення для багаторазового користування за певну плату).

В науковій літературі поряд з поняттям «кругова економіка» зустрічаються тотожні йому за значенням – «замкнута економіка», «економіка замкнутого циклу», «циклічна економіка».

3. *Враховання впливу фактора технологічної сингулярності.* Перехід від капіталізму до екологічної економіки забезпечується стрімким розвитком новітніх технологій в різних галузях господарства. В сьогоденних умовах інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу актуальним стає поняття «технологічна сингулярність» [4] – гіпотетичне вибухоподібне зростання швидкості науково-технічного прогресу, яке ймовірно настане після створення штучного інтелекту та самовідтворення машин, інтеграції людини з обчислювальними машинами, або значним різким збільшенням можливостей людського мозку за рахунок біотехнологій.

Невідворотна перспектива технологічної сингулярності стимулює держави слідувати новітнім тенденціям У зв'язку з технологічною сингулярністю постає потреба поряд з мінімізацією ресурсних затрат мінімізувати втрати від різкої зміни технологічних поколінь для забезпечення економічної стабільності.

На нашу думку, зміна технологічних поколінь, не послідовна, що являє собою еволюційний процес заміни одного технологічного укладу іншим прогресивнішим, за якого кількісні зміни у різних галузях економіки та у виробничому процесі зокрема, перетворюються на якісні, а різка, скачко

подібна сприятиме появі технологічних розривів і, як наслідок, макроекономічній дестабілізації, якщо не буде супроводжуватись відповідними координаційними заходами на державному та глобальному рівнях управління.

Розглянемо можливості забезпечення розглянутих вище передумов переходу до нової економічної системи в ЄС, як моделі глобального світу.

1. Екологічна економіка передбачає поточне вирішення екологічних проблем регіону, а також глобальних викликів. Отже, ефективним в даному разі буде залучення до управління превентивними та захисними заходами як керівних органів на державному рівні, так і на глобальному. В даному ракурсі в ЄС така структура уже функціонує, що продемонстровано у таблиці 1:

Таблиця 1

Інституційна структура управління ЄС в сфері екології

інститути	Органи управління на державному рівні	Органи управління на загальноєвропейському рівні	Органи управління на глобальному рівні
функція	Запобігання та вирішення внутрішніх екологічних проблем країни	Запобігання та вирішення транскордонних та загальноєвропейських екологічних проблем	Запобігання та вирішення глобальних екологічних проблем
мета	Збереження, захист та покращення стану навколишнього середовища країни	Збереження, захист та покращення стану навколишнього середовища регіону (Європа)	Збереження, захист та покращення стану навколишнього середовища планети
засоби	Екологічна політика держави	Екологічна політика ЄС	Концепція сталого розвитку світу

З таблиці 1 видно, що в рамках інтеграційного угруповування, в нашому випадку в ЄС, екологічні проблеми вирішується одночасно на державному, загальноєвропейському та глобальному рівнях, що дає можливість враховувати інтереси окремих держав-учасниць, союзу держав, а також планети вцілому. Такий підхід дозволяє комплексно та ефективно вирішувати проблеми довкілля, запобігати новим та забезпечувати підвищення рівня екологічної орієнтованості економіки, поскільки:

- по-перше: екологічні проблеми рідше мають одного носія, так як природні об'єкти, зони, тощо, як правило, займають територію кількох держав, а отже проблеми навколишнього середовища можливо ефективно вирішити лише спільними зусиллями;

- по-друге: така багаторівневість дає можливість приймати консолідовані рішення, а отже оптимальні співвідносно до інтересів усіх держав-учасниць та пріоритетів в площині країна-регіон-планета, що передбачає відсутність протиріч при реалізації відповідних програм та заходів.

Слід зазначити, що на державному рівні в країнах-членах ЄС питаннями охорони навколишнього середовища займаються відповідні національні місцеві та центральні органи влади. В свою чергу, органи управління охороною довкілля на загальноєвропейському рівні поділяються на *основні*: Рада з навколишнього середовища, що діє в рамках Ради ЄС; Генеральний Директорат з навколишнього середовища, очолюваний одним із членів Європейської Комісії; Комітет із навколишнього середовища, охорони здоров'я й безпеки продуктів харчування Європейського Парламенту; Європейський Інвестиційний банк та *спеціалізовані*: Європейська агенція з охорони навколишнього середовища; Мережа ЄС для імплементації та застосування права навколишнього середовища; Європейський консультативний форум з навколишнього середовища і сталого розвитку тощо.

Для вирішення глобальних екологічних проблем ЄС активно співпрацює з компетентними структурами в рамках ООН.

2. Сьогодні ЄС має чималий досвід запровадження і кругової економіки також. Так, ще у грудні 2015 року за ініціативи Європейської Комісії було прийнято «Пакет циркулярної економіки», в рамках якого заплановано до 2030 року реалізувати конкретну і амбітну програму дій, заходів, що охоплюють весь цикл: від виробництва і споживання до утилізації відходів та ринок вторинної сировини.

На нашу думку, в ЄС, як інтеграційному угруповуванні, існують наступні можливості для реалізації принципів кругової економіки:

- по-перше можливість економії на затратах в процесі розбудови відповідної інфраструктури та господарських об'єктів, наприклад сонячних та вітрових електростанцій, екологічно безпечних сміттєпереробних заводів тощо, так як ЄС має ширшу географію для вибору місць їх локалізації, а отже можливість їх розміщення в країнах з вигідними для функціонування таких об'єктів природно-кліматичними умовами, а також з дешевшою робочою силою, одночасно вирішуючи проблему безробіття в таких країнах;

- по-друге можливість ефективного продовження життєвого циклу товарів, так як в ЄС більший внутрішній ринок збуту порівняно з окремими країнами, а також країни з нижчим рівнем розвитку по ЄС можуть формувати попит на відремонтовані товари та виготовлені з вторсировини через їх відносну дешевизну.

3. Технологічна сингулярність, в свою чергу, формує нові виклики для сучасної економіки. Перехід на відновлювальні джерела енергетики, запровадження прогресивних технологій у виробництві з високим, або 100% рівнем роботизації, розбудова нової інфраструктури тощо породжує нові проблеми, для вирішення яких в ЄС, як інтеграційному угруповуванні, на нашу думку, існує більше можливостей, а саме:

- по-перше завдяки єдиній стратегії соціально-економічного розвитку ЄС нівелюється проблема ефективного переходу до нової економічної системи країн з великою часткою видобувних галузей у галузевій структурі їх економіки завдяки можливості підтримувати такі країни спільними зусиллями, реалізуючи відповідні програми підтримки та субсидування, що зрівняє шанси інтеграції у нову економічну систему усіх країн з різною спеціалізацією;

- по-друге мінімізацію втрат від різкої зміни технологічних поколінь та вирішення проблеми ймовірних технологічних розривів в ЄС, як інтеграційному угруповуванні, можливо ефективно здійснювати за рахунок продовження життєвого циклу власне технологій, продаючи їх на вигідних умовах високорозвиненими країнами менш розвиненим.

Як бачимо, в ЄС, як інтеграційному угруповуванні, порівняно з окремими державами, існує більше можливостей для ефективного переходу до нової екологічної кругової економіки в рамках концепції сталого розвитку світу завдяки наявності наднаціональних органів управління, що дає головну перевагу – можливість ефективно та своєчасно вирішувати спільні проблеми, які людство отримало в спадок від минулих поколінь, а також проблеми адаптації до умов нової сучасної свідомої цивілізації. Саме процеси інтеграції, конвергенції та глобалізації стають ключовими в контексті нової парадигми світо устрою.

Список використаних джерел:

1. Бажал Ю. М. Екологічна економіка [Електронний ресурс] / Ю.М. Бажал // Ефективність державного управління. Вип. 3: Економіка природних ресурсів і довкілля : практикум / за заг. ред. Івана Розпутенка; Укр. акад. держ. управ. при Президентові України, Ін-т підвищення кваліфікації керівних кадрів.: - К. : К.І.С., 2003. - Ч. 3, розд. 11. – Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2427/Bazhal_Ekolohichna_ekonomika.pdf;jsessionid=C24497E5AC32B09F71416A8FC920850F?sequence=1;

2. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017 [Електронний ресурс] // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, 2017. – Режим доступу: file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/Desktop/SDGs_NationalReportUA_Web.pdf;
3. Daly H. Economics in a full world [Electronic resource] // Scientific American, September, 2005. – Mode of access: [http://www.steadystate.org/wp-content/uploads/Daly_SciAmerican_FullWorldEconomics\(1\).pdf](http://www.steadystate.org/wp-content/uploads/Daly_SciAmerican_FullWorldEconomics(1).pdf);
4. Kates R. Great Transition Values: Present Attitudes, Future Changes [Electronic resource] / R. Kates, A. Leiserowitz, T. Parris // GTI Paper Series, № 9, the Tellus Institute, 2006. – Mode of access: http://www.greattransition.org/archives/papers/Great_Transition_Values.pdf;
5. Kurzweil R. The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology [Electronic resource] // Viking Adult, 2005. – Mode of access: <http://www.singularity.com/qanda.html>;
6. Pauli G. [Blue Economy-10 Years, 100 Innovations, 100 Million Jobs](http://www.management.com.ua/books/view-books.php?id=1265) [Electronic resource] // Grafiche Nordest, 2012. – Mode of access: <http://www.management.com.ua/books/view-books.php?id=1265>;
7. Raskin P. The Great Transition Today: A Report from the Future [Electronic resource] // GTI Paper Series, № 2, the Tellus Institute, 2006. – Mode of access: http://www.greattransition.org/archives/papers/The_Great_Transition_Today.pdf;
8. Rifkin J. The Zero Marginal Cost Society: The Internet of Things, the Collaborative Commons, and the Eclipse of Capitalism [Electronic resource] // Palgrave Macmillan in the U.S.— a division of St. Martin's Press LLC, 175 Fifth Avenue, New York, NY 10010, 2014. – Mode of access: <https://s3.amazonaws.com/arena-attachments/678574/8d936dd16fbf9d282402b7311e488200.pdf>;
9. Rifkin J. The Empathic Civilization: The Race to Global Consciousness in a World in Crisis [Electronic resource] // Penguin Group (USA) Ink., 375 Hudson Street, New York, USA, 2009. – Mode of access: <http://empathiccivilization.com/read/>.

Литвинова Л.

старший науковий співробітник,

Національної бібліотеки України імені В. І.

Вернадського

ПРОБЛЕМА РЕВІТАЛІЗАЦІЇ СИРІТСЬКИХ ТВОРІВ В ЦИФРОВОМУ ФОРМАТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ КРАЇН ЄС

THE PROBLEM OF REVITALIZATION OF ORPHAN WORKS IN DIGITAL FORMAT ACCORDING TO THE LEGISLATION OF THE EU COUNTRIES

Анотація: Розглянуто як адаптовано в національні закони Польщі та Болгарії положення Директиви Європейського Союзу «Про певні випадки дозволеного використання сирітських творів».

Ключові слова: сирітські твори, дозволене використання, належний пошук, авторське право, Європейський Союз.

Annotation: Considered the provisions of the European Union Directive on certain permitted uses of orphan works adapted to the national laws of Poland and Bulgaria.

Key words: orphan works, permitted use, diligent search, copyright, European Union.

Протиріччя, що склалося в сучасному авторському праві, полягає в тому, що твори, навіть якщо їх автор невідомий, підлягають авторсько-правовій охороні. Використання цих творів, так само, як і творів, автори яких відомі, вимагає згоди власника авторських прав, що доволі проблематично. Внаслідок того, що автор або правовласник невідомі, такі твори залишаються поза обігом або використовуються незаконно. Питанням забезпечення правомірного доступу суспільства до творів, автори і правовласники яких не встановлені, останнім часом приділяється особлива увага в Європейському Союзі.

Ключовим нормативним документом, який дав старт вирішенню даної проблеми, стала прийнята Європейським Парламентом та Радою Директива Європейського Союзу «Про певні випадки дозволеного використання сирітських творів» від 25.10.2012 (Directive 2012/28/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 on certain permitted uses of orphan works)[1]. Вона стосується проблеми охорони і механізмів, що забезпечують використання творів із «загубленим» автором або сирітських творів (термін означає твір, права на який захищено законом, але встановити правовласника неможливо - використання такого твору пов'язане із ризиками у разі, якщо раптом правовласник знайдеться).

Директива Європейського Союзу «Про певні випадки дозволеного використання сирітських творів» (далі – Директива) не тільки визначила статус сирітських творів, але і запровадила поняття «належного пошуку» (diligent search) його правовласника, а також необхідні заходи пошукових дій. Так, належний пошук необхідно проводити до початку використання твору, і організації, що займаються ним, повинні робити його сумлінно. Причому це залишається у компетенції кожної держави окремо і Директивою не регулюється.

Крім основного тексту у Директиви є додаток, де перераховано джерела, за допомогою яких має проводитися пошук правовласників.

Директива запроваджує єдиний принцип для всього Європейського Союзу щодо використання сирітських творів, які були вперше опубліковано, повідомлено, надано для загального доступу на території держави-члена ЄС.

Протягом двох років після набрання чинності (28.10.12 р.) держави-члени Євросоюзу повинні адаптувати національні закони відповідно до положень цього документа.

Республіка Польща. Згідно з інформацією, яку представлено на веб-сайті Міністерства культури і національної спадщини (Ministerstwo Kultury i

Dziedzictwa Narodowego), масштаб проблеми сирітських робіт в Польщі великий. Оцінку цього явища можна побачити на базі інформації з Національної бібліотеки та Національного кіноархіву. У колекціях Національної бібліотеки налічується понад 300 000 сирітські роботи у вигляді книг, журналів, музики, листівок і фотографій. У Національному кіноархіві представлено близько 300 фільмів, які є сирітськими творами, в тому числі 160 довоєнних художніх фільмів, а це більше 21% фільмів, що зберігаються в архівах, і 31% книг старші за 90 років [2]. Через бурхливі історичні події (Друга світова війна і пізніше, аж до 1989 року) в колекціях польських культурних установ є багато робіт, які не можуть бути оприлюднені через те, що вони не увійшли в суспільне надбання, і виявлення власника авторських прав неможливе або дуже ускладнене.

Відповідно, виникла необхідність законодавчого регулювання правового статусу таких робіт.

Із метою адаптації польського законодавства потребам цифрової сфери та забезпечення ефективної охорони авторського права і суміжних прав у 2015 році було внесено зміни до Закону про авторське право і суміжні права (Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych), в якому додано Розділ 5 щодо визначень, правил та справедливого використання сирітських робіт (Статті 35⁵ – 35⁹) [3].

Як і в Директиві до сирітських творів відповідно до ст. 35⁵ Закону про авторське право і суміжні права відносяться об'єкти, стосовно яких існує інформація щодо їх захищеності авторським правом, але їх автори чи власники авторських прав невідомі, їх місцезнаходження або контакт з ними неможливо встановити з метою отримання дозволу на використання авторського права, а саме:

- 1) роботи, опубліковані в книгах, журналах, журналах або інших друкованих виданнях,

2) аудіовізуальні твори, а також твори, замовлені або включені в аудіовізуальні твори,

3) роботи, зафіксовані на фонограмах.

Згідно з правовими нормами Польщі (ст. 35⁵), державними установами, уповноваженими використовувати такі роботи, є:

архіви,

навчальні заклади, університети, науково-дослідні установи,

наукові установи Польської академії наук;

бібліотеки,

музеї,

установи культури, статутне завдання яких полягає в зборі, захисті та розповсюдженні кіно або фонографічної спадщини.

Використовувати сирітські роботи перерахованим суб'єктам дозволяється для збереження, оновлення і спільного використання творів в своїх колекціях в культурно-освітніх цілях. Ці організації можуть отримувати доходи від такого використання, якщо вони призначені для покриття прямих витрат на оцифровку і доступу громадськості до цих робіт. Тобто польські законодавці виключили можливість комерційного використання сирітських творів.

До початку використання сирітського твору необхідно провести так званий належний пошук авторів або осіб, що володіють авторськими правами на твір або фонограму (ст. 35⁶). У цьому відношенні відповідальність покладена на установи, які хочуть використовувати сирітську роботу. Дозволяється доручити шукати автора, правовласника або видавця третій стороні, включаючи організацію колективного управління авторським правом

або суміжними правами. Пошук повинен здійснюватись належним чином по відношенню до кожного твору шляхом використання джерел інформації, у відповідності із різновидом твору. Детальна регламентація належного пошуку закріплено Постановою міністра культури і національної спадщини від 23 жовтня 2015 року (Dz.U. z 2015 r., roz. 1823), якою затверджено перелік таких інформаційних джерел.

Зобов'язання перевіряти, чи має право відповідна установа використовувати сирітські роботи, належить міністру, компетентному в галузі культури і захисту національної спадщини. Позитивна оцінка є умовою реєстрації правового статусу роботи в єдину загальнодоступну базу, яка адмініструється Відомством із гармонізації на внутрішньому ринку Європейського Союзу (<https://euipo.europa.eu/orphanworks/>).

Республіка Болгарія. За даними опитування болгарських бібліотечних та інформаційних асоціацій, що охоплює майже 100 бібліотек, у віртуальному просторі існує дуже невелика частина літературної спадщини Болгарії. Бібліотеки Болгарії оцифрували менше 5 відсотків рукописних книг та стародруків, всього понад 15 відсотків періодичних видань з 1844 по 1944 рік [4].

Основні проблеми - нестача коштів, 80 років захисту авторських прав і відсутність національної стратегії збереження і доступу до літературної спадщини.

Прагнучи створити умови оцифрування та доступу до творів і фонограм, власники прав яких невідомі, для збереження і поширення європейської та національної культурної спадщини, уряд Болгарії в лютому 2015 року ухвалив проект Закону про внесення змін і доповнень до Закону про авторське право і суміжні права (далі – Закон) [5]. Зміни до Закону було розроблено із основною метою перенесення в національне законодавство вимог Директиви. Її

положення відображено в законодавстві із введенням нового розділу VIII - статті 71б-71з та Додатків до ст. 71г, пункт. 2.

Положення розділу VIII застосовуються до всіх сирітських робіт і фонограм, які користуються правовим захистом станом на 29 жовтня 2014 року або після цієї дати.

Ст. 71б вказує особи, які можуть скористатися положеннями розділу VIII, а також предмет авторського права. Публічні бібліотеки, навчальні заклади, музеї, архіви, організації суспільного мовлення, що знаходяться в Республіці Болгарії, можуть скористатися положеннями цього розділу виключно для досягнення цілей, пов'язаних з їх суспільною метою, зокрема, збереження, відновлення і доступу в культурно-освітніх цілях до творів і фонограм, що містяться в їх фондах. До сирітських робіт належать:

1. книги, спеціалізовані видання, журнали і газети, які є частиною колекцій публічних бібліотек, навчальних закладів, музеїв, архівів або установ, в яких зберігається фільм або фонограма;

2. фільми або інші аудіовізуальні твори та звукозаписи, які є частиною публічних бібліотек, навчальних закладів, музеїв, архівів або установ, в яких зберігається фільм або фонограма;

3. фільми або інші аудіовізуальні твори і фонограми, створених громадськими організаціями радіо та телебачення до 31 грудня 2002 року.

Кожний із перелічених вище об'єктів вважається сирітським твором, якщо жодного з правласників не ідентифіковано, їх місцезнаходження або контакт з ними неможливо встановити для отримання дозволу на використання авторського права (ст. 71в).

Робота набуває статусу сирітського твору після належного пошуку, який проводиться до використання твору (ст. 71 г). Належний пошук проводиться добросовісно по відношенню до твору, який вперше опубліковано,

повідомлено, представлено для загального доступу в Республіці Болгарії, шляхом використання джерел інформації, встановлених міністром культури в координації з асоціаціями правовласників. Організації, визначені ст. 71б, проводять належний пошук відповідно до додатку до ст. 71г, який містить список таких джерел, складений за різновидами творів.

Передбачено, що державні установи, визначені ст. 71б, своєчасно надають міністру культури інформацію, отриману під час належного пошуку, а також інформацію про використання, зміни статусу сирітських робіт або фонограм.

Інформація щодо сирітських творів збирається в єдиній і доступній в електронному вигляді базі даних, створеної і керованої Відомством із гармонізації на внутрішньому ринку Європейського Союзу відповідно до Регламенту (ЄС) № 386/2012, з цією метою Міністр культури спрямовує її до Управління відразу після її отримання.

Висновки Директива представляє собою вдалий нормативний правовий акт, який націлено на вирішення проблем незаконного використання творів в результаті розвитку цифрових технологій та Інтернету. Дана Директива є актуальною і затребуваною, оскільки бібліотеки, освітні установи, музеї, а також архіви, фільмо- або аудіо- фонди і організації суспільного мовлення, засновані в державах - членах Європейського Союзу, здійснюють оцифровку своїх колекцій або архівів з метою створення європейських цифрових бібліотек. Це дозволяє зберігати і поширювати європейську культурну спадщину. Прикладом може слугувати європейська цифрова бібліотека Европеана, метою створення якої є забезпечення доступу до відсканованих сторінок книг, що відображають різні аспекти європейської культури.

У нашій країні це питання тільки починає розроблятися. Разом з тим, як показують дослідження, частка сирітських творів значна, обсяг інформації і знань, які несуть в собі зазначені твори, неоціненний, тоді як через

невирішеність питання про їх статус ці твори не використовуються, зникають з фонду світової культурної спадщини. Вважаємо, що встановлення вільного використання сирітських творів шляхом нормативного регулювання має стати одним з пріоритетних напрямків вдосконалення українського законодавства щодо інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Директива Европейского Союза от 25.10.2012 2012/28/EU об определенных случаях разрешенного использования сиротских произведений // Lex Digital Blog. – Режим доступа: <http://lexdigital.ru/2012/070/> (дата звернення: 20.02.2018).
2. Pierwsze posiedzenie Forum Prawa Autorskiego // Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego. – Режим доступа: <http://www.mkidn.gov.pl/pages/posts/pierwsze-posiedzenie-forum-prawa-autorskiego-3756.php?p=210> (дата звернення: 20.02.2018).
3. Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych // PrawoAutorskie.pl. – Режим доступа: <http://www.prawoautorskie.pl/ustawa-o-prawie-autorskim> (дата звернення: 20.02.2018).
4. България изостава в дигитализацията на обществените библиотеки // [bTV Новините](http://btvnovinite.bg/video/bulgaria/obshtestvo/balgarija-izostava-v-digitalizacijata-na-obshtestvenite-biblioteki.html). – Режим доступа: <http://btvnovinite.bg/video/bulgaria/obshtestvo/balgarija-izostava-v-digitalizacijata-na-obshtestvenite-biblioteki.html> (дата звернення: 20.02.2018); Дигитална библиотека // Национална библиотека "Св. св. Кирил и Методий". – Режим доступа: http://www.nationallibrary.bg/wp/?page_id=1337 (дата звернення: 20.02.2018).
5. Закон за допълнение на закона за авторското право и сродните му права (дв, бр. 56 от 1993 г.) // ЛЕКС.БГ. – Режим доступа: <https://www.lex.bg/en/laws/ldoc/2136447241> (дата звернення: 20.02.2018).

Мазаракі Н.

*к.ю.н., доцент кафедри міжнародного
приватного, комерційного та цивільного прав,
Київського національного торговельно-
економічного університету*

МЕДІАЦІЯ В ЄС: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

MEDIATION IN THE EU: EXPERIENCE FOR UKRAINE

Анотація. Будучи швидким та ефективним методом вирішення спорів, медіація все ще користується низьким попитом серед громадян ЄС, залишаючи невирішеними питання розвантаження судової системи та покращення доступу до правосуддя. Досвід ЄС свідчить, що інституалізація медіації не є визначальним чинником для її широкого використання, а застосування додаткових заходів є необхідним, при цьому найбільш ефективним, але й винятковим, є запровадження деякого ступіню обов'язковості медіації.

Ключові слова: медіація, альтернативні методи вирішення спорів, імплементація, доступ до правосуддя.

Summary. As a quick and effective dispute resolution method, mediation is still low in demand among EU citizens, leaving unresolved issues of unloading the judiciary and improving access to justice. The experience of the EU shows that the institutionalization of mediation is not a determining factor for its widespread use, and additional measures are necessary, while the most effective, but also exceptional, remain some degree of mandatoriness of mediation.

Key words: mediation, alternative dispute resolution, implementation, access to justice

Будучи швидким та ефективним методом вирішення спорів, медіація все ще користується низьким попитом серед громадян ЄС, залишаючи невирішеними питання розвантаження судової системи та покращення доступу до правосуддя. Досвід ЄС свідчить, що інституалізація медіації не є визначальним чинником для її широкого використання, а застосування

додаткових заходів є необхідним, при цьому найбільш ефективним, але й винятковим, є запровадження деякого ступіню обов'язковості медіації.

As a quick and effective dispute resolution method, mediation is still low in demand among EU citizens, leaving unresolved issues of unloading the judiciary and improving access to justice. The experience of the EU shows that the institutionalization of mediation is not a determining factor for its widespread use, and additional measures are necessary, while the most effective, but also exceptional, remain some degree of mandatoriness of mediation.

Вже близько десяти років Європейський Союз з метою покращення доступу громадян ЄС до правосуддя намагається вжити заходів, направлених до популяризацію альтернативних методів спорів, зокрема, медіації. Водночас, незважаючи на виконання державами-членами вимог Директиви ЄС про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах[1], а саме внесення змін до національних законодавств щодо процедури медіації, відношення кількості медіацій до кількості судових розглядів залишається дуже далеким від балансу і це явище європейські дослідники називають “Парадоксом медіації у ЄС”. Європейським парламентом та Європейською Комісією було ініційовано низку ґрунтовних досліджень щодо дійсної ефективності медіації, визначення причин низької популярності медіації, пошуку оптимальних рішень із популяризації медіації як альтернативи судовому розгляду. Висновки цих досліджень є достатньо актуальними для України, адже на даний час медіація у нашій державі очікує на свою інституалізацію – прийняття Закону України «Про медіацію», інститут врегулювання спорів за участю судді є новелою українського процесуального законодавства. Водночас, для України європейський досвід є цікавим не у розрізі аналізу ефективності Директиви, адже її загальні та несоворі вимоги були виконані державами-членами впродовж передбаченого строку у три роки, а саме у розрізі ефективності правових та інших засобів із

підвищення довіри громадян та затребуваності медіації як альтернативного методу вирішення спорів.

Незважаючи на те, що метод вирішення спору за допомогою незалежного посередника застосовується у практично всіх державах світу протягом багатьох століть, сучасні тенденції характеризуються намаганням держав створити правову основу альтернативних методів вирішення спорів з метою покращення доступу громадян до правосуддя, розвантаження судової системи, формування традицій мирного вирішення спорів. Європейський Союз також не залишився осторонь таких тенденцій та 2008 року прийняв Директиву про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах [1]. Хоча з огляду на компетенцію ЄС Директива стосувалася в першу чергу транскордонних спорів, практично всі (за винятком трьох) держави-члени не тільки виконали її вимоги, а й передбачили правове регулювання медіації у внутрішніх спорах. Водночас, метою Директиви було не виключно внесення змін до національних законодавств, а досягнення збалансованого відношення між медіацією та судовим розглядом. Останні наявні статистичні дані за 2016 рік засвідчують вкрай низьку питому частку медіації як методу вирішення спорів: 1 медіація на 100 судових розглядів (тільки в Італії, де передбачена обов'язкова початкова медіаційна сесія, нараховується 8 медіацій на 100 судових розглядів) [2]. Тому залишається відкритим питання щодо пошуку оптимальної моделі запровадження медіації у правову та судову систему держави, спонукання громадян спробувати вирішити спір у позасудовому порядку та у мирний спосіб.

Зауважимо, що метою цього дослідження не є безпосередньо аналіз ефективності Директиви, адже її загальні вимоги були виконані державами-членами впродовж передбаченого строку у три роки, а саме аналіз ефективності правових та інших засобів із підвищення довіри громадян та затребуваності медіації як альтернативного методу вирішення спорів. У цьому контексті слід взяти до уваги такі фактори:

1) певні держави-члени ЄС до моменту прийняття Директиви вже мали правове підґрунтя та усталену практику вирішення спорів у порядку медіації. Тому для майже половини держав-членів імплементація Директиви не призвела до значних змін у законодавстві. У цілому, Директива містить несумірні вимоги щодо забезпечення якості медіації (складання добровільних кодексів поведінки медіаторів та запровадження механізмів перевірки якості надання послуг медіації та програм навчання медіаторів), виконання медіаційних угод, добровільності та конфіденційності медіації, гарантування призупинення строків позовної давності на період проведення медіації. Тому держави-члени ЄС, запроваджуючи правове регулювання, мали значну свободу вибору щодо підходів до правового регулювання медіації;

2) з огляду на один з основоположних принципів медіації - її конфіденційність - статистика щодо кількості проведених медіацій та/або успішності медіаційних процедур не може бути повноцінною. Водночас, дані можуть надходити щодо медіаційних присудових процедур, затвердження медіаційних угод судом, законодавчих вимог щодо звітності медіаторів тощо

3) держави-члени втілювали чотири моделі медіації:

- добровільну медіацію: сторони спору залучають медіатора для сприяння вирішенню спору, який вони не в змозі вирішити самостійно. Європейські дослідники зазначають, що повністю добровільна медіація, маючи з теоретичної точки зору найкращі передумови до вирішення спору, на практиці призводить до дуже незначної кількості медіацій, адже перебуваючи у конфліктній ситуації сторони не схильні до мирного вирішення спору та початку медіаційної процедури. Добровільна медіація заснована на принципі свободи договору і не вимагає обов'язкового правового регулювання;

- добровільну медіацію із запровадженням стимулів до звернення до медіації та санкцій за ухилення від медіації. До стимулів слід віднести повернення частини судового збору (Словакія, Естонія) чи державного мита (Болгарія, Латвія), податковий кредит (Італія), прирівняння послуг медіатора до правової допомоги; надання медіаційній угоді обов'язковості шляхом

прискореної процедури її затвердження судом чи автоматично (в Італії медіаційна угода набуває чинності після її підписання двома адвокатами та медіатором). Законодавчі норми окремих держав-членів ЄС передбачають санкції за порушення зобов'язань, взятих сторонами спору у ході медіації (безпідставна відмова від медіації, початкової медіаційної сесії тощо);

- обов'язкові медіаційні сесії до початку судового розгляду, що передбачає зустріч сторін та професійного медіатора (безкоштовно чи за помірну винагороду) для визначення можливості вирішення спору у порядку медіації. При цьому санкції можуть бути застосовані до сторони, яка не взяла участь у такій сесії, відмова від медіації після завершення початкової медіаційної сесії не несе для сторони (сторін) спору негативних юридичних наслідків (така модель передбачена італійським та чеським законодавством для цивільних та комерційних спорів).

- обов'язкову медіацію: сторони мають взяти участь та оплатити повноцінну процедуру медіації як передумову звернення до суду. Обов'язковість стосується лише відвідування медіаційних сесій, а не досягнення вирішення спору (застосовується у Хорватії та Угорщині при вирішенні сімейних спорів, в Австрії, Хорватії, Литві, Мальті при вирішенні трудових спорів) [3].

4) під збалансованим відношенням медіацій до судових розглядів розуміється питома вага медіацій становить 50% (одна медіація на два судових розгляди) і більше 50% проведених медіацій є результативними [3].

Досвід ЄС є також корисним з огляду на те, що Європейський парламент та Європейська Комісія неодноразово ініціювали ґрунтовні дослідження щодо ефективності медіації, чинників, що не дозволяють досягти балансу між кількістю медіацій та судових розглядів:

1) щодо визначення витрат, які виникають внаслідок невикористання медіації. Виходячи з припущення, що вирішення спору шляхом медіації може заощадити час та кошти сторін порівняно із вирішенням спору у судовому порядку, у 2011 році було проведене відповідне дослідження. Його автори

провели опитування експертів щодо орієнтовних часових та фінансових витрат на вирішення спору у порядку медіації у їх державах, порівняли відповіді із відповідними даними щодо судочинства, взяли за основу меншу частку успішних медіацій (аніж зазначили експерти) та вирахували, що навіть за мінімальної частки успішних медіацій такий альтернативний метод вирішення спорів заощаджує час та гроші: медіація скорочує часові витрати на 19% та фінансові витрати на 24% [4].

Водночас, формальне виконання державами-членами вимог Директиви не призвело до зростання кількості медіацій, незважаючи на доведену ефективність медіації порівняно із судочинством. Це явище було названо європейськими дослідниками «Парадоксом медіації в ЄС», а серед його причин Дж. Де Пало виділяє особливості правового регулювання медіації у певних державах, наявність стимулів до застосування медіації, сумніви сторін спору у якості послуг медіації та професійності медіаторів, необізнаність щодо медіації[5].

2. З огляду на таку ситуацію у 2013 році Європейський Парламент ініціював наступне дослідження щодо векторів «перезавантаження медіації в ЄС» та визначення чинників, які обмежують застосування медіації. На основі близько однієї тисячі відповідей на опитувальну анкету, була підтверджена ефективність медіації як швидкого (за умови, що кожен спір спочатку передавався на медіацію і вирішувався у кожному другому випадку, це б прискорювало вирішення спору у середньому на 240 днів порівняно з даними звіту Світового банку «Doing Business» щодо середньої тривалості судового розгляду у певній державі, при цьому за умови успішності 70% медіацій економія часу сягатиме 354 днів) та дешевшого за судовий розгляд методу вирішення спору. Крім цього, дослідження мало на меті встановити взаємозв'язок між обсягом правового регулювання медіації в певній державі та затребуваністю медіації, виходячи з припущення, що наявність правових норм щодо порядку медіації зумовлює її частіше використання. Виявилось, що наявність правового регулювання медіації, у тому числі посилення вимог до

конфіденційності медіації, не є визначальним чинником до зростання кількості медіацій. При цьому респонденти наголосили на доцільності запровадження обов'язкової медіації як передумови для зростання кількості медіацій. При цьому серед двох найбільш розповсюджених варіантів обов'язкової медіації - на першій зустрічі сторін спору та медіатора вирішується можливість вирішення спору у порядку медіації чи така зустріч вважається вже формальним початком медіації, а сторона може вийти з процедури медіації - автори дослідження надають перевагу другому варіанту.

Також респонденти дослідження виявили сумніви щодо ефективності неправових заходів із популяризації медіації (наявність програм навчання медіаторів, запровадження пілотних проєктів з медіації, сертифікація медіаторів на рівні ЄС тощо).

Тому, беручи до уваги досвід Італії, де вже багато років доволі успішно практикується обов'язкова медіація, у дослідженні сформульовані висновки щодо доцільності внесення змін до Директиви щодо запровадження у державах-членах ЄС обов'язкової медіації як тимчасового пілотного проєкту чи визначення кожною державою необхідного показника балансу між медіаціями та судовим розглядом та застосування заходів на вибір держави для досягнення такого показника. [6]

Водночас, такі кроки залишилися невітленими, що і залишило кількість медіацій на стабільно низькому рівні.

3. Наприкінці 2016 року Європейський Парламент опублікував чергове дослідження щодо імплементації Директиви, адже її мета залишилася недосягнутою. Основними проблемами низької кількості медіацій були вказані: традиції змагального процесу у багатьох державах-членах, низький рівень обізнаності щодо медіації та неналежний механізм контролю якості за наданням послуг медіації. Висновки цього дослідження зводяться до необхідності внесення змін до Директиви ЄС з медіації щодо запровадження у державах-членах ЄС такої моделі медіації, яка передбачає обов'язкову

медіаційну сесію за участю сторін спору та медіатора як передумову до звернення до суду з позовом [7].

Зауважимо, що практика Суду ЄС свідчить, що запровадження обов'язкової медіації не суперечить законодавству ЄС (справа Алласіні [8] та справа Меніні та Рампанеллі [9]). Так в останній справі Суд правосуддя Європейського Союзу підтвердив положення Директиви з медіації, що у національних законодавствах можуть міститися норми щодо обов'язкової медіації, за умови, якщо це не є перепорою для права на судовий захист. Також у рішенні зазначено, що згідно із законодавством ЄС добровільна природа медіації полягає не в свободі сторін вирішувати, вдаватися до неї чи ні, а в свободі сторін керувати, організовувати та виходити із процесу медіації. Суд визнав, що законодавство Італії, запроваджуючи обов'язковість медіації до судового розгляду спору, передбачило додаткову перепору у використанні права на судовий захист. Водночас фундаментальні права не є необмеженою прерогативою і можуть бути деякою мірою обмежені за умови, що це відповідає публічній політиці та не є непропорційним та неприйнятним втручанням у сутність гарантованих прав.

Суд дійшов висновку, що вимога до сторін спору застосувати процедуру медіації як беззаперечну умову для судового розгляду може бути сумісна із захистом права на доступ до правосуддя, у разі, якщо медіація: 1) не завершується рішенням, що має обов'язкову юридичну силу; 2) не становить значного затягування можливості розпочати судовий розгляд, 3) призупиняє перебіг строків позовної давності; 4) не спричиняє значних фінансових обтяжень для сторін спору; 5) не обмежується вирішенням спору виключно в електронному вигляді; 6) не унеможливорює вжиття заходів забезпечення позову.

У той же час суд зазначив, що протиправними будуть законодавчі вимоги щодо обов'язкової правової допомоги під час медіації чи накладення штрафних санкцій за безпідставне припинення участі у медіації (за умови, що

обґрунтованою підставою для припинення участі у процедурі медіації буде “незадоволення процедурою вирішення спору”)

4. З метою привернення уваги до парадоксу низької популярності медіації у держава-членах ЄС восени 2017 року Європейський Парламент затвердив резолюцію щодо імплементації Директиви щодо медіації [7]. У вказаній резолюції державам-членам ЄС рекомендовано активізувати інформаційні компанії щодо переваг медіації, сприяти обміну досвідом щодо заходів із популяризації медіації. У свою чергу Європейській Комісії рекомендовано вивчити доцільність запровадження стандартів надання послуг з медіації; створення національних реєстрів медіаційних процедур; вивчити перепони до транскордонного виконання медіаційних угод; розробити механізм захисту сторони медіації від можливих зловживань процедурою іншою стороною тощо.

Водночас, вказана резолюція не містить положень щодо обов’язковості медіації, що свідчить про сподівання досягти її широкого застосування іншими заходами.

Список використаних джерел:

1. Директива No 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95
2. The Implementation of the Mediation Directive. Compilation of In-depth Analyses [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/571395/IPOL_IDA\(2016\)571395_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/571395/IPOL_IDA(2016)571395_EN.pdf)
3. “The Mediation Directive: European Implementation Assessment” (2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/593789/EPRS_IDA\(2016\)593789_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2016/593789/EPRS_IDA(2016)593789_EN.pdf)
4. “Quantifying the cost of not using mediation—a data analysis” (2011) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/document/activities/cont/201105/20110518ATT19592/20110518ATT19592EN.pdf>

5. Giuseppe De Palo; Romina Canessa, Sleeping - Comatose Only Mandatory Consideration of Mediation Can Awake Sleeping Beauty in the European Union, 16 Cardozo J. Conflict Resol. 713 (2014)

6. De Palo, G., Trevor, M. et al (2014) "Rebooting" the Mediation Directive: Assessing the Limited Impact of its Implementation and Proposing Measures to Increase the Number of Mediations in the EU [Електронний ресурс].

– Режим доступу: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOLJUR_I_ET\(2014\)493042_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2014/493042/IPOLJUR_I_ET(2014)493042_EN.pdf).

7. European Parliament resolution of 12 September 2017 on the implementation of Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008 on certain aspects of mediation in civil and commercial matters (the 'Mediation Directive') [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2017-0321+0+DOC+XML+V0//EN&language=EN>

8. C-317/08, C-318/08, C-319/08 and C-320/08 - Rosalba Alassini JUDGMENT OF THE COURT (Fourth Chamber) 18 March 2010 [Електронний ресурс].

– Режим доступу: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=79649&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=659017>

9. C-75/16 - Menini and Rampanelli Judgment of the Court (First Chamber) of 14 June 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?language=en&num=C-75/16>

Макух О.

к.п.і., доцент кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету

«Львівська політехніка»

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ВІДГОЛОС В УКРАЇНІ

THE MODERN TRENDS OF THE EDUCATIONAL POLICY OF THE EUROPEAN UNION: ECHOES IN UKRAINE

Анотація. У статті досліджуються сучасні тенденції європейської інтеграційної освітньої політики та відголос даних процесів в Україні.

Вивчаються потенціал міжнародної конкурентоспроможності закладів вищої освіти в Україні, обрання європейського вектору розвитку освітньої сфери. Вивчаються переваги та недоліки впливу євроінтеграційних освітніх процесів на українське суспільство. Акцентується увага на необхідності трансформації сфери державного управління освітою і реформування діяльності вищих навчальних закладів у відповідності до сучасних стандартів якості європейської освіти.

Ключові слова: Європейський Союз, євроінтеграційна освітня політика, освітня політика, освіта, вища школа, міжнародна освітня програма.

Summary. Current trends of the European integration educational policy and the echo of these processes in Ukraine are examined in the article. The potential of international competitiveness of institutions of higher education in Ukraine, the election of a European vector for the development of the educational sphere are being studied. The advantages and disadvantages of the influence of European integration educational processes on Ukrainian society are studied. The emphasis is on the necessity of transforming the sphere of public administration education and reforming the activity of higher educational institutions in accordance with the modern standards of European education quality.

Key words: European Union, European integration educational policy, education policy, education, graduate and postgraduate education, international educational program.

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси, зокрема в освітній сфері, є сьогодні невід'ємною частиною динамічних процесів в українському суспільстві. Проте існує багато перепон на рівні внутрішньої та зовнішньої політики, законодавства, стандартів якості державного менеджменту, розвитку тієї чи іншої сфери, ментальності, які гальмують процеси розвитку глобального характеру. Каталізатором якісного поступу в освітній та науковій сферах стала інтеграційна політика Європейського Союзу стосовно

можливостей прогресу освітньої сфери країн Східної Європи, зокрема України. Однак на шляху співпраці існує чимало бар'єрів, котрі унеможливають динамічну кооперацію європейських та вітчизняних інституцій.

Аналіз останніх публікацій. Озвученій проблемі представниками вітчизняної наукової спільноти та практиками приділено достатньо уваги, проте відсутні теоретичні напрацювання та рекомендації, які б вказали на системний аналіз питання та вирішення існуючих проблем «із середини».

Так питання міжнародного співробітництва у галузі вищої освіти досліджують такі вчені як В. Андрущенко, В. Бакіров, М. Згуровський, О. Іванов. Н. Протасова та О. Іваницький акцентують увагу на головній ролі Болонської декларації в управлінні створенням єдиного європейського простору вищої освіти, а О. Локшина вивчає питання професійної мобільності педагогів у країнах Євросоюзу.

Аспекти співпраці України та Європейського Союзу в галузі освіти і науки аналізує А. Круглашов. Проблемам механізмів державного управління реформування вищої освіти України в умовах євроінтеграції, удосконаленню способів державного менеджменту вищою освітою в контексті євроінтеграції, державного сприяння адаптації системи вищої освіти в Україні до вимог Болонського процесу присвячені дослідження І. Сікорської, В. Андрейцев, О. Андрієвська, Є. Майкова, І. Мороз, І.Найдьонов, В. Байденко, В.Гуменюк, В. Захожай, Г. Семаков, М. Степко, В. Янковий, Ю. Журавльової, Ю. Клименко, Л. Пшеничної, Т. Антонюк; зарубіжний досвід щодо модернізації змісту вищої освіти за умов європейської інтеграції аналізує І. Нестеренко. О. Краєвська вивчає окремі аспекти освітньої політики Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним принципом європейської освітньої політики є міжнародне співробітництво: співпраця на рівні органів державної влади та місцевого самоврядування, участь у міжнародних проектах, конференціях та круглих столах, академічна

мобільність студентів та викладачів тощо. Озвучений принцип є не лише реалізацією Болонських домовленостей – він виступає каталізатором процесів модернізації і реформування української вищої освіти, забезпечує її органічне входження в міжнародний освітній простір.

ЄС та Україна почали вибудовувати стратегічні відносини одразу по набутті Україною незалежності. Європейський Союз визнає той факт, що освіта та навчання за професійним спрямуванням є необхідними та беззаперечними умовами для розвитку сучасного суспільства, усіх його сфер.

У 1997 р. під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було ухвалено Лісабонську конвенцію, яку підписали 43 країни (у їх числі й Україна). Конвенція декларує цінність та здобутки різноманітних освітніх систем, котрі забезпечать мобільність на європейському ринку праці. Процеси та принципи, визначені Лісабонською конвенцією, стали поштовхом до підписання Болонської декларації, що започаткувала «Болонський процес», стратегічною метою якого є створення Європейського простору вищої освіти. Україна також долучилася до Болонського процесу і на сьогоднішній день є учасницею багатьох міжнародних програм та проектів, які втілюють у життя постулати євроінтеграційної освітньої політики. На даний момент наша держава бере участь у таких глобальних програмах Європейської Комісії як:

Темпус – розроблена для підтримки соціальних та економічних перетворень в країнах-партнерах.

Еразмус Мундус – програма співпраці та мобільності у сфері вищої освіти, спрямована на розвиток Європейського Союзу як всесвітнього центру досконалості освітнього процесу, розвиток партнерства між вищими навчальними закладами Європи і третіх країн та зміцнення міжнародних зв'язків у сфері вищої освіти через підтримку високоякісних європейських магістерських і докторських програм;

Жан Моне – освітня програма, мета якої полягає у підвищенні рівня знань і поінформованості суспільства в ЄС і за його межами в питаннях

європейської інтеграції через стимулювання викладання, дослідницької діяльності та дискусій на теми, що стосуються Європейського Союзу.

Освітні програми, що профінансовані із бюджету Європейської Комісії, мають на меті надання підтримки країнам-партнерам у реформуванні систем вищої освіти відповідно до положень Болонського процесу, основними принципами якого є: європейський простір повинен забезпечити доступ до якісної вищої освіти; активізувати мобільність студентів та науково-педагогічних кадрів; підготувати молодь до активного життя в демократичному суспільстві; закласти підвалини для професійної кар'єри й особистого розвитку. Такі ж принципи присутні і в Національній доктрині розвитку освіти (Указ Президента України від 17 квітня 2002 р. № 347/2002): освіта повинна готувати людину, органічно адаптовану до життя у світі багатоманітних зв'язків – від контактів із найближчим оточенням до глобальних зв'язків. Відтак стає зрозуміло, що держава буде успішною тоді, коли її громадяни будуть мати можливість до спілкування зі світом.

Важливою складовою освітньої євроінтеграційної політики є співпраця Міністерства освіти і науки України із Європейським фондом освіти з питань удосконалення національної системи професійної освіти відповідно до європейських стандартів. Німецький дослідник із проблем професійної підготовки кадрів К. Шобер стверджує, що політика професійної освіти повинна розвиватись у рамках гнучких умов і структур для професійної першої освіти та підвищення кваліфікації в усіх сферах професійного життя. Для вирішення даного завдання необхідно досить стрімко змінити кваліфікаційні вимоги, і, що є актуальним і для нашої держави, важливо впровадити нові технічні засоби навчання та технічне оснащення навчальних закладів у цілому [15; с. 127].

Завданням ЄФО є сприяння країнам з перехідною економікою в ефективному використанні людського потенціалу шляхом реформування професійної освіти, ринку праці в контексті зовнішньої політики ЄС.

Не останньою із переліку проблем є якість вищої освіти в Україні. Очевидно, щоб контролювати та інтенсифікувати даний процес, закладам вищої освіти необхідно, по-перше, розробити та втілювати політику, скеровану на досягнення якісних показників, враховуючи публічність та національний і інституційний контекст; по-друге, вдосконалювати навчальні засоби й проводити моніторинг освітніх програм, аби гарантувати досягнення встановлених для них цілей і відповідність потребам студентів й соціуму. Наступним кроком – не забувати про стандарти забезпечення якості освіти (внутрішнє забезпечення якості, зовнішнє забезпечення якості, агентства забезпечення якості), які формують основу Європейської рамки забезпечення якості вищої освіти.

Ще одним стандартом європейської освіти, який декларується і в рамках вітчизняних освітніх практик, є студентоцентроване навчання та викладання. Вони відіграють важливу роль у стимулюванні мотивації студентів, їх самоаналізі та залученні до освітнього процесу.

Запровадження студентоцентрованого навчання і викладання є таким, що: поважає і враховує різноманітність студентів та їх потреби, уможлиблюючи гнучкі навчальні траєкторії; враховує та використовує різні способи надання освітніх послуг; гнучко використовує різноманітні педагогічні методи; регулярно оцінює та коригує способи надання освітніх послуг і педагогічні методи; підтримує відчуття автономності у того, хто навчається, водночас забезпечуючи йому відповідний супровід і підтримку з боку викладача; сприяє взаємній повазі у стосунках «студент-викладач»; має належні процедури для розгляду скарг студентів [13; с. 26-27]

Втілення принципів студентоцентрованого навчання та викладання дає змогу студентській молоді долучатися до європейських програм академічної мобільності. Ці процеси дають можливість розвивати у молоді почуття європейської єдності, вказувати на переваги економічної та соціальної політики ЄС, поглиблювати знання з історичного, культурного, економічного та соціального аспектів розвитку європейської співдружності.

Беззаперечною у досягненні високих показників якості освіти є роль викладача. Контингент студентів, який стає усе різноманітнішим та зорієнтованим на набуття знань, компетентностей, отримання результатів навчання, вимагає студентоцентрованого викладання. Відтак функції викладача у вищій школі також змінюються.

Але, ведучи мову про успішну освітню інтеграцію, існує загроза того, що ідея європейського вибору України так і залишиться гарним гаслом в промовах і виступах чиновників, якщо влада не здійснюватиме зрозумілих населенню практичних кроків у цьому напрямі.

Переважає більшість представників державно-політичного і наукового істеблішменту України (84%) скептично оцінюють ставлення країн-членів ЄС до нашої держави як потенційного члена цього угруповання. На думку опитаних експертів, серед членів Європейського Союзу нині переважає тенденція дистанціювання від України як від «проблемної» держави [10].

Іншою проблемою є відсутність комплексного науково-методологічного забезпечення сучасного менеджменту вищої освіти.

Т. Лукіна слушно вказує на необхідність запровадження державою механізму зовнішнього оперативного та об'єктивного оцінювання досягнутого стану в освіті, визначення ефективності й результативності освітніх реформ та конкретних управлінських рішень, а механізм оцінювання якості освіти визначає як одну з обов'язкових умов входження України до європейського та світового співтовариства [7; с. 391].

Н. Бондарчук вважає, що проблеми у реформуванні вищої освіти, пов'язані не стільки із її розвитком і набуттям нових якісних ознак, скільки із загрозою втратити кращі освітні традиції, знизити національні стандарти якості освіти [1; с. 321].

Очевидно, що при реформуванні вищої освіти необхідно урахувати національний, інституційний та ментальний контексти (пріоритети збереження культурної різноманітності національних систем освіти), і лише тоді, націлюючись на співпрацю, активізувати міжнародну

конкурентоспроможність закладів вищої освіти, розширити горизонти академічної мобільності, забезпечити працевлаштування студентів у європейському чи міжнародному ареалі.

Будучи учасником Болонського процесу, держава Україна повинна врахувати й ту обставину, що надто сильна автономізація окремих ВНЗ, розвиток самостійних зв'язків із закордонними науково-освітніми центрами, нерідко суперечать діючим в Україні державним стандартам вищої освіти. Як зауважує Л. Пшенична, адаптація системи вищої освіти до умов європейського освітнього простору – це її пристосування до змісту і вимог, що диктуються Болонською декларацією про європейський простір вищої освіти. Отож, ВНЗ в Україні, повинні засвоїти цю специфіку, одночасно успадковуючи ті вміння і навички, той історичний досвід виробництва освітнього продукту, який накопичувався в Європі і передавався в провідних університетах з покоління в покоління [11].

Погоджуємося з Івановою С., що стратегічними завданнями реформування вищої освіти в Україні є трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні, які мають базуватися на таких засадах:

- національна ідея вищої освіти, зміст якої полягає у збереженні й примноженні національних освітніх традицій;
- розвиток вищої освіти повинен підпорядковуватись законам ринкової економіки, тобто закону розподілу праці, закону змінності праці та закону конкуренції, оскільки економічна сфера є винятково важливою у формуванні логіки суспільного розвитку;
- розвиток вищої освіти слід розглядати у контексті тенденцій розвитку світових освітніх систем, у т.ч. європейських.

Зокрема, привести законодавчу і нормативно – правову базу вищої освіти України до світових вимог, відповідно структурувати систему вищої освіти та її складові, упорядкувати перелік спеціальностей, переглянути зміст вищої освіти; забезпечити інформатизацію навчального процесу та доступ до міжнародних інформаційних систем [3]. У реформуванні освіти в Україні

значною мірою враховується вплив загальних для сучасної цивілізації тенденцій розвитку.

Основними з них у формуванні системи освіти в Україні є:

- посилення процесу глобалізації економіки, взаємозв'язку і взаємозалежності держав світу. Ця тенденція зумовлена розвитком науки, технологій, виробництва, що призводить до формування загального світового економічного простору і планетарного інформаційного поля та інтенсивному обміну результатами матеріальної та духовної діяльності;

- формування позитивних умов для індивідуального розвитку особистості, її самореалізації у світі [3].

Відтак пріоритетними задачами для України на шляху входження до європростору вищої освіти є запровадження широкомасштабної довгострокової стратегії системної модернізації всієї системи освіти; удосконалення системи якості освіти, яка відповідає стандартам ЄС, внутрішнього розвитку держави та суспільства. Окрім цього, необхідно на законодавчому рівні створити умови для міжнародної конкурентоспроможності системи вищої освіти України. Отже, одним з напрямів реформування вищої освіти є інтеграція у світовий освітній і науковий простір. Це має забезпечити реальне входження національної системи вищої освіти у світовий освітній і науковий простір шляхом її інтернаціоналізації.

Слушно акцентує увагу на проблемі трансформації державного управління освітою, визначенні рівня автономізації управлінських структур С. Опрятний. Як свідчить досвід вищих освітніх закладів Європи, ці невирішеності можуть стати проблемою при забезпеченні конструктивної взаємодії освіти й суспільства. Без сумніву, децентралізація управління дає змогу ВНЗ акцентувати увагу на вирішенні внутрішніх питань, але управління європейською політикою розглядається як умова їх більшої відповідальності перед суспільством [9; с. 448].

Отже, ведучи мову про євроінтеграційну освітню політику та її вплив на систему освіти в Україні, необхідно сформулювати ряд пропозицій, реалізація яких дозволить говорити про ефективність євроінтеграційних процесів на загальносуспільному рівні.

1. Здійснити ревізію нормативного підґрунтя, дотримуючись «спільного європейського знаменника», що дало б змогу безперешкодно співпрацювати у сфері надання освітніх послуг у Вищій школі.
2. Подолання проблеми «масовості» вищої освіти. Нажаль вища освіта втратила статус привілею, і стала соціальним стандартом. Відтак потрібно не обґрунтовувати необхідність скорочення системи вищої освіти, а знаходити механізми її ефективнішого використання в інтересах конкретних громадян та суспільства і держави в цілому. Зростання ступеня масовості вищої освіти призвело до знецінення отримуваних кваліфікацій.
3. Децентралізація вищої освіти, автономізація ВНЗ, економічне самоврядування, розвиток приватного сектора галузі вищої освіти з одночасним запровадженням ефективної системи оцінювання якості освіти.
4. Системне реформування національної системи вищої освіти, зміни освітніх програм й необхідних інституційних перетворень у вищих навчальних закладах України.
5. Впровадження в освітні програми вищої школи підприємницької складової, у значенні оволодіння студентами практичними навиками, необхідними для ведення самостійної економічної діяльності.

Висновки. Сучасна система вищої освіти є одним з найголовніших каталізаторів зростання якості людського капіталу, генератором нових ідей, запорукою динамічного розвитку економіки і суспільства. Для ефективного функціонування вітчизняної системи освіти у розрізі євроінтеграційних процесів, необхідне її оновлення з урахуванням актуальних світових тенденцій розвитку освіти та науки [11]. Курс на інтеграцію до Європейського Союзу

ініціює зміну парадигми вищої школи, що вимагає використання таких механізмів, засобів та інструментарію державного управління вищою освітою, які забезпечать ефективність процесу реформування за стандартами європейської освіти. Відтак система державного управління реформуванням вищої освіти України в процесі євроінтеграції потребує удосконалення організаційно-правового механізму з урахуванням тенденцій та особливостей регіонального освітнього простору.

Вітчизняна вища освіта набула характеру масовості, а це зобов'язує менше говорити про власні досягнення, а все більше аналізувати світові та європейські тенденції реформування освіти.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук Н. Проблеми реформування вищої освіти в контексті реалізації вимог Болонського процесу / Н. Бондарчук // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (31 травня 2005 р., м. Київ) : у 2 т. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – Т. 1. – С. 321-322.
2. Європейський Союз-Україна: співробітництво у сфері вищої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://eeas.europa.eu/archives/delegations/ukraine/documents/virtual_library/eu_educational_brochure5_uk.pdf
3. Іванова С. Інновації в освіті та проблеми реформування системи вищої освіти в аспекті євроінтеграції України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/13366/200-202.pdf?sequence=1>
4. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи : монографія / за ред. П. Ю. Сауха. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2011. – 444 с.
5. Краєвська О. Освітня політика Європейського Союзу: становлення та механізми реалізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://intrel.lnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/09/VLNU_Mv_2011_28_7.pdf
6. *Круглашов А. Співпраця України та Європейського Союзу в галузі освіти і науки* / А. Круглашов // Політ. менеджмент – 2005. – № 4. – С. 115–126
7. Лукіна Т. Державна політика України в сфері модернізації державного управління освітою / Т. Лукіна // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення: матеріали наук.-практ. конф. За міжнар. участю (24 травня 2005 р., м. Київ) : у 2 т. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – Т. 1. – С. 390–392.

8. *Механізми державного управління реформуванням вищої освіти України в умовах євроінтеграції* [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми держ. упр.» / Ю. О. Журавльова ; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – Одеса, 2009. – 20 с.
9. Опрятний С. Особливості управлінського процесу у сфері вищої освіти // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 3. – С. 447–453.
10. Пашко М., Чалий В. Україна на шляху європейської інтеграції: соціологічне опитування УЦЕПД. – http://www.uceps.com.ua/ukr/all/magazine/2000_9/nsd_9_chaly_pashkov.pdf. 4.11.2003; Курс України на інтеграцію до Європейського Союзу: регіональні виміри громадської підтримки. – Чернівці, 2002. – 88 с. – Режим доступу : http://old.razumkov.org.ua/ukr/article.php?news_id=87
11. Пшенична Л. Управління вищою освітою у контексті її адаптації до умов Болонського процесу. – Режим доступу : http://www.ird.npu.edu.ua/files/pshenuchna_12.pdf
12. Співпраця з Європейським Фондом Освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/profesijno-tehnicna-osvita/mizhnarodna-spivpracya/spivpracya-z-yevropejskim-fondom-osviti>
13. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG). – К. : ТОВ «ЦС», 2015. – 32 с. – http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/standards-and-guidelines_for_qa_in_the_ehea_2015.pdf
14. Степко М. Ф. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес / М. Ф. Степко, Я. Я. Болубаш, К. М. Левківський [та ін.] // Вища школа. – 2004. – № 2–3. – С. 97–125.
15. *Україна на шляху до Європи* [Текст] : [зб. ст.] / за ред. Л. Хоффманна, Ф. Мьоллерс; пер. з англ. А. Гур'янової. – К. : Фенікс, 2001. – 343 с.

Малкіна А.

*д.п.н., професор, кафедра політичних наук
КНУ ім. Тараса Шевченка, філософський
факультет*

Аркушина Є.

*студентка КНУ ім. Тараса Шевченка,
філософський факультет*

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES

Анотація. У статті йде мова про особливості європейської інтеграції України, труднощі, які виникають в процесі та шляхи їх уникнення. Проаналізовано сильні та слабкі сторони участі України в ЄС, можливості для нашої країни та загрози, що можуть виникнути на цьому шляху. Окрім цього, розглянуто питання про політичну освіту у контексті євроінтеграції та загалом особливості співпраці в освітній та культурній галузях.

Стаття розрахована як і на фахових науковців, що займаються проблематикою європейської інтеграції нашої країни, так і на широке коло читачів, які цікавляться розвитком відносин між Україною та Європою.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, політика, євроінтеграція, співпраця, освіта.

Summary. The article deals with the peculiarities of European integration of Ukraine, difficulties, which may occur during this process and the ways of their avoidance. The work analyzes the advantages and disadvantages of Ukraine's participation in the EU, outlines the possible opportunities for our country as well as the dangers Ukraine may face.

Apart from that, the article touches upon the question of political education in terms of European integration together with the particularities of education-culture spheres cooperation in general.

The article is oriented at professional scientists who deal with the topic of European integration of our country as well as average readers who are interested in the development of relations between Ukraine and Europe.

Key words: Ukraine, The European Union, politics, European integration, cooperation, education.

Зовнішня політика України спрямована на утвердження й розвиток України як незалежної демократичної держави, на збереження її територіальної цілісності та недоторканності кордонів, на включення національного господарства у світову економічну систему, на поширення у світі образу України як надійного і передбачуваного партнера.

Головною метою зовнішньої політики України є забезпечення її національних інтересів, захист прав та інтересів її громадян за кордоном, створення сприятливих умов для соціально – економічного розвитку нашої держави. Україна проводить відкриту, чесну і принципову зовнішню політику, засновану на принципах та нормах міжнародного права. Зовнішня політика є надзвичайно важливим інструментом, за допомогою якого держава реалізує свої інтереси у відносинах із зовнішнім світом. Ключовим поняттям при цьому є слово «інтереси». Це давно і добре відомий усім постулат. Ключове завдання для будь-якої країни — забезпечення безпеки. За нової влади воно трансформувалося у фактичну відмову від виконання цього завдання через оголошення України «позаблоковою».

Європеїзація України — ось у чому збігаються інтереси України та ЄС. Україна конче потребує європейських норм і стандартів, щоб реформувати систему державного управління та забезпечити функціонування власної демократії в повсякденному режимі.

Реалізації євроінтеграційного курсу заважає ряд зовнішніх і внутрішніх проблем. Серед зовнішніх проблем — зосередженість ЄС на внутрішніх питаннях, пов'язаних з кардинальними трансформаціями, передбаченими Лісабонською угодою (змiнами у структурі органів ЄС і механізмах прийняття рішень), негативний вплив на ситуацію в ЄС світової фінансово-економічної

кризи, а також фактор Росії, яка активно намагається зберегти Україну у сфері свого впливу, зокрема, залучити до економічних та військово – політичних об'єднань під її егідою [1].

Характерною рисою сучасного світового розвитку країн є активізація інтеграційних процесів у світі та Європі зокрема. Актуальним є питання становлення дружніх, партнерських відносин між ЄС та Україною. Європейський Союз виступає активним актором в сучасному геополітичному просторі. Об'єднання Європи – це одне з найбільш значних геополітичних подій ХХ століття. У результаті масштабної і глибокої інтеграції Європейський Союз став потужним геополітичним центром. Геополітичне майбутнє європейського проекту та його роль у світовій політиці першочергово залежить від ефективності співпраці з країнами та регіонами, що є безпосередніми сусідами Євросоюзу. Таким чином, співпраця між Україною та ЄС має велике значення для обох сторін.

Проблемою інтеграції України до ЄС є не підготовлене до європейських стандартів українське законодавство. Повинна здійснитись адаптація українського законодавства із європейським, це має здійснюватися за рахунок реформування української правової системи та поступове приведення її у відповідність із європейськими стандартами. Ця адаптація повинна охопити усі сфери права, такі як : приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, життя та здоров'я, навколишнього середовища та багато іншого

Розвиток відносин з Європейським Союзом у довгостроковій перспективі має залишатися одним із пріоритетів зовнішньоекономічної політики України. Основні зусилля мають спрямовуватися на інтеграцію України у загальноєвропейський економічний простір шляхом розширення доступу українських товарів на європейські ринки, ліквідацію економічних бар'єрів у торгівлі та поглиблення виробничої кооперації [2].

Таблиця 1. Аналіз вступу України до ЄС

Сила	Слабкість
<p>1. Політичні вигоди</p> <ul style="list-style-type: none"> - Європейська колективна безпека <p>2. Економічні вигоди</p> <ul style="list-style-type: none"> - Макроекономічна стабільність - Додаткові інвестиції в українську економіку - Надання субсидій сільському господарству - Отримання позитивного сальдо торговельного балансу - Спільні митні тарифи - Кількісні обмеження імпорту - Антидемпінгова політика - Протекціонізм і контроль експорту <p>3. Соціальні вигоди</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ефективний захист прав людини в інституціях ЄС - Відкриття кордонів для вільного пересування населення - Забезпечення високого рівня життя населення 	<p>1. Політичні недоліки</p> <ul style="list-style-type: none"> - Часткова втрата суверенітету - Невизначеність стратегій розвитку ЄС - Погіршення відносин з країнами СНД <p>2. Економічні недоліки</p> <ul style="list-style-type: none"> - Втрата конкурентоспроможності певних галузей - Складність переходу на європейський рівень цін - Квотування певних видів товарів <p>3. Соціальні недоліки</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ускладнення візового режиму із східними сусідами
Можливості	Загрози
<p>1. Політичні перспективи</p> <ul style="list-style-type: none"> - Встановлення стабільної політичної системи - Сприйняття України як важливого суб'єкта політичних відносин <p>2. Економічні перспективи</p> <ul style="list-style-type: none"> - Забезпечення розвитку малого та середнього бізнесу - Упровадження стандартів ЄС у виробництві <p>3. Соціальні перспективи</p> <ul style="list-style-type: none"> - Формування середнього класу - Реформування освіти, охорони здоров'я, соціального захисту 	<p>1. Політичні загрози</p> <ul style="list-style-type: none"> - Небезпека втягнення України в конфлікт цивілізацій між Заходом і мусульманським світом <p>2. Економічні загрози</p> <ul style="list-style-type: none"> - Можливе переміщення до України шкідливих виробництв - Використання України як сировинного придатку - Використання України як дешевої робочої сили <p>3. Соціальні загрози</p> <ul style="list-style-type: none"> - Поглиблення демографічного спаду - Незаконна міграція та вплив кадрів [3, С. 158-162]

Специфічне геополітичне положення та історія тривалого співробітництва з європейськими країнами зумовлюють зацікавленість України в активній участі в інтеграційних процесах на європейському

континенті. Таким чином, на сьогодні євроінтеграція офіційно проголошена ключовим пріоритетом зовнішньої політики України. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентної спроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки. Основними напрямками співробітництва між Україною та ЄС є енергетика, торгівля та інвестиції, юстиція та внутрішні справи, наближення законодавства України до законодавства Євросоюзу, охорона навколишнього середовища, транспортна сфера, транскордонне співробітництво, співпраця у сфері науки, технологій та космосу [4].

Реалізація європейської інтеграції України є не самоціллю, а засобом якісної трансформації українського суспільства у загальному руслі розвитку європейської цивілізації. Виходячи з того, що внутрішні проблеми європейської інтеграції України є первинними і домінуючими в цьому процесі, закономірно постає проблема належної реалізації інституційного та адміністративного потенціалу її забезпечення [5].

Європейська інтеграція є найбільш визначальним фактором, як міжнародної діяльності України, так і її внутрішньої політики на тривалу перспективу, закріплює безпеку та позитивно впливає на відносини України з усіма країнами світу. Невідхильна реалізація курсу на інтеграцію у Європейський Союз забезпечить гарантії прав людини, розвиток в Україні громадянського суспільства, побудову соціально орієнтованої ринкової економіки та величезну матеріальну підтримку з боку ЄС.

Отже, для прискорення інтеграції України до ЄС слід здійснити такі першочергові заходи:

1. Зупинення подальшого соціального розшарування;

2. забезпечення справжнього, а не декларованого розвитку підприємництва;
3. виведення економіки з тіні;
4. вільний доступ до кредитних, матеріальних та інформаційних ресурсів, ринків збуту продукції;
5. ефективне втілення законодавства з питань боротьби з шахрайством та корупцією;
6. посилення фінансового контролю за структурними фондами та фондами розвитку;
7. реформа судової системи, захист прав власності та прав людини;
8. розробка нової зовнішньоекономічної стратегії з урахуванням позитивних та негативних факторів від інтеграції України в Європу.

Україні час зробити ревізію своїх суперечливих досягнень останнього періоду і знайти кращий шлях підвищення властного конкурентного потенціалу і здатності бути повноцінним суб'єктом міжнародних відносин. Основою успішності євроінтеграційних зусиль може стати не квапливість, а виваженість, не прагнення до формального результату, а врахування всієї сукупності реальних обставин і тенденцій. Зрештою, саме така політика відповідає справжнім європейським традиціям [6].

Важко переоцінити важливість для України розвитку всебічних відносин з Європейським Союзом. Стаючи все більш впевнено провідним геополітичним гравцем, ЄС відіграє особливу роль як у зовнішній, так і внутрішній політиці нашої молоді незалежної держави.

Чимале значення має те, що все більше українських університетів стають учасниками двосторонньої співпраці з країнами – «старими» та «новими» членами ЄС. Однією з найбільш сталих форм такої співпраці є партнерство на довготривалій основі. Таких побратимів у країнах ЄС має вже чимало наших університетів, зокрема Національний університет «Києво-Могилянська Академія», Львівський національний університет ім. І. Франка,

університет «Львівська політехніка», Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича та інші столичні й регіональні науково освітні центри. Питанням лише є те, чи цей інструмент співпраці є ефективним, та чи задовольняє він інтереси обох сторін. До того ж, співпраця українських колег з партнерами в такому форматі є ресурсно асиметричною. Тобто, ми очікуємо від своїх колег набагато більше, аніж можемо запропонувати їм.

Суттєвою перешкодою переходу на загальноєвропейські стандарти університетської освіти залишається інерція місцевої і центральної освітянської бюрократії, яка здебільш зберігає радянські методи та форми управління, до того ж не без користі для себе. В університетах, особливо регіональних, обтяжених сумними формами провінціалізму, ще вкрай бракує фахівців, які б пройшли західну школу освіти й наукової роботи. А якщо такі і є, то всією нинішньою системою відносин вони „вимиваються” з колективів. Через все це співпраця з західноєвропейськими університетами й іншими освітніми закладами для України життєво необхідна. Досвід трансформації та модернізації освіти, нагромаджений в країнах ЄС, навіть з усіма їх теперішніми проблемами, є важливим орієнтиром у реформуванні української системи вищої освіти. В разі її успіху, внаслідок дії законів попиту і пропозиції, це неминуче викличе зміни й у діяльності нашої науки.

Для повноцінного розвитку гуманітарної сфери співпраці України не лише формально технічні, фінансові та бюрократичні перешкоди стають серйозною проблемою. Для поступу всієї цієї сфери вкрай важлива підтверджена ЄС зацікавленість і готовність політичної та іншої підтримки саме європейської перспективи розвитку української держави і суспільства. Адже перспективи започаткованих внутрішньодержавних реформ надають українському суспільству не лише потужну мотивацію до узгодженої праці з вирішення своїх численних проблем, але й становлять важливий, далекий від суб'єктивізму оцінок, критерій успішності здійснення цих перемін. У зв'язку

з цим більшість представників українських академічних та освітянських кіл очікує від західних колег, ЄС в цілому, більшого, ніж донині, розуміння, уважнішого ставлення до своїх проблем і запитів. Напевне, саме тому формат нашої майбутньої співпраці має враховувати ці потужні політичні та ідеологічні чинники не менше, аніж суто прагматичні розрахунки вигоди від співпраці у вирішенні наукових та інших гуманітарних питань.

Зважаючи на те, що переважна частина української політичної та інтелектуальної еліти є «двигуном» реалізації євроінтеграційних прагнень України, важливою стає проблема інформаційної і просвітницької роботи з широкими верствами населення. Очевидно, що це завдання, передусім, української держави, її нового політичного керівництва. Але допомога з боку ЄС була б неоціненно важливою.

Тут доцільно згадати цитату із першої частини книги «Метаморфози влади» Е. Тоффлера: «Контроль над знаннями - ось суть майбутньої всесвітньої битви за владу у всіх інститутах людства» [7, С. 42].

Загальновідомо те, що знання – ключ до всього, що є у світі. Взяти під контроль те, що вкладається у голови молодому поколінню, більша частина якого вчиться або у ВНЗ, або отримує неформальну освіту, дійсно означає отримати владу. При чому ця влада буде розповсюджуватись як і на саму молодь, так і на її найближче оточення. Знову ж таки, на прикладі України, можемо бачити численну кількість організацій, що займаються неформальною освіту та отримують на це гроші від європейських чи американських інвесторів. Без жодного сумніву, таке навчання приносить величезну кількість переваг, учасники таких семінарів мають можливість дізнатись те, чого б вони ніколи не дізнались у державних закладах освіти, знаходять зв'язки, можливості для подальшої побудови кар'єри тощо.

Однак, попри всі переваги, ми маємо розуміти те, що «хто платить, той і замовляє музику». Закордонний інвестор зацікавлений в тому, щоб учасникам

такого заходу розповідали те, що буде вигідно саме йому та його країні, і це цілком нормально. Важливо вміти фільтрувати почуте та ставитись до інформації критично, перевіряючись усі сумнівні моменти.

Правову основу співробітництва «Україна - ЄС у сфері науки та досліджень становить Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво від 4 липня 2002 р., дію якої відновлено 21 грудня 2011 р. Законом України від 16 листопада 2011 р. Україна є сьомим з найактивніших іноземних країн-партнерів 7 Рамкової програми (7РП) ЄС з досліджень; 150 дослідницьких організацій з України беруть участь у 112 проектах 7РП із фінансуванням з боку ЄС понад 14 млн євро. Серед популярних напрямів участі виокремимо програми обміну вченими «Марія Кюрі» (особливо IRSES), проекти, спрямовані на захист навколишнього середовища, розвиток транспорту і дослідження космічного простору.

Сфера освіти і культури у співпраці «Україна – ЄС»

Співпраця ґрунтується на процесі розроблення стратегічних пріоритетів до 2020 р. У травні 2009 р. Рада ЄС затвердила Стратегію Європейського співробітництва у сфері освіти та навчання (Education & Training 2020), вирізняючи його чотири стратегічні цілі: 1) навчання впродовж життя та мобільність; 2) якість та ефективність; 3) рівність і соціальна єдність; 4) інновації та творчість, у тому числі розвиток підприємництва. Заходи в рамках досягнення згаданих цілей мають також сприяти процесу міждержавної взаємодії у сфері вищої освіти в рамках Болонського процесу. Документ визначає: пріоритетами модернізації системи вищої освіти в ЄС до 2020 р. стануть реформування навчальних планів, управлінська реформа та реформа фінансування галузі освіти і навчання [8].

Відзначаючи всю важливість технічної, фінансової, організаційно методичної та іншої допомоги, наданої ЄС, його країнами

членами України за останні роки в модернізації системи освіти і науки, треба підкреслити те, що потенціал цієї співпраці все ще не реалізований у повній мірі і потребує подальшої актуалізації.

Окрему увагу доречно звернути на регіональний аспект виконання програм наукової та освітянської співпраці, ширше залучати до них не лише державні установи освіти і науки, але й недержавні, зокрема – регіональні аналітичні центри, сформовані в останнє десятиріччя. Увага до регіональної географії підтримки з боку ЄС та окремих його країн-учасниць, зацікавлених у партнерстві з Україною в царині наукових досліджень та освітянської діяльності, дозволить максимально ефективно залучати регіональний потенціал української науки і освіти до такої співпраці [9, С. 115-126].

Підсумовуючи усе зазначене вище, варто сказати про те, що європейський курс нашої звісно є правильним, політично та економічно обґрунтованим, проте все ж потрібно розуміти те, що за жодних обставин ми не маємо права втрачати свою самобутність, власне українські звичаї, традиції, переконання тощо. Взагалі, ідеальним ведення зовнішньої політики було б підтримувати зі всіма країнами та групами країн дружні та партнерські стосунки, залишаючись при цьому дійсно незалежними, проте об'єктивно зараз бачимо те, що Україна потребує надійного партнера хоча б до того часу, поки не «станемо на ноги».

Список використаних джерел:

1) Грищук Т. Європейський напрям зовнішньої політики України на сучасному етапі / Т. Грищук // Політичні проблеми міжнародних систем і глобального розвитку. – 2012. - Випуск №4

Режим доступу: <http://social-science.com.ua/article/912>

2) Левицька В. В. Інтеграція України до ЄС: Проблеми та перспективи / В. В. Левицька, О. В. Смагло // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Національне виробництво й економіка в умовах реформування: стан і перспективи інноваційного розвитку та міжрегіональної інтеграції». – 2015

Режим доступу:

http://sophus.at.ua/publ/2015_10_30_kampodilsk/sekcija_section_3_2015_10_30/integracija_ukrajini_do_es_problemi_ta_perspektivi/104-1-0-1577

3) Федоришина, О.О. Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу [Текст] / О.О. Федоришина // Ефективна економіка. – 2014. – Випуск № 4. – С. 158 –162.

4) Проблеми та перспективи європейської інтеграції України / Багатеренко А.О., Бакал К. В, Винокурова А.І. [та ін.]. - Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2013. – №1

Режим

доступу:

<http://jrnل.nau.edu.ua/index.php/IMV/article/view/5915/6665>

5) Лобанов А. А. Європейська інтеграція України: проблеми та перспективи реалізації інституційного та адміністративного потенціалу / А. А. Лобанов, О. Ф. Деменко // Вісник Національного університету оборони України. - 2013. - Вип. 5. - С. 354-357.

Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnaou_2013_5_64

6) Вірбулевська О.В., Мовчан І.В. Інтеграція України до ЄС: Проблеми та перспективи подальшої співпраці // Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми формування нової економіки XXI століття. – 2008

Режим доступу: http://www.confcontact.com/2008dec/2_virbulev.php

7) Тоффлер Э. Метаморфозы власти: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. — 669, [3] с. — (Philosophy). // http://yanko.lib.ru/books/cultur/toffler-power_shift-ru-l.pdf

8) Україна в Європі і світі: Навчальний посібник / Володимир Галик; [відп. за випуск Л. В. Тимошенко]. — К.: Знання, 2013. — 364 с.

9) Круглашов А. Співпраця України та Європейського Союзу в галузі освіти і науки // А. Круглашов // Україна і світ. – 2005. - №4. – С. 115-126

Матвійчук А.

доцент кафедри правосуддя

Державного університету

інфраструктури і технологій

КОНСТИТУЦІЙНІ ОBOB'ЯЗКИ КРАЇН ЄС ТА УКРАЇНИ У СФЕРІ ОСВІТИ: НАДБАННЯ І ПРОБЛЕМИ

CONSTITUTIONAL OBLIGATIONS OF THE EU AND UKRAINE IN THE SPHERE OF EDUCATION: ACHIEVEMENTS AND PROBLEMS

Анотація. У статті здійснено порівняльний аналіз конституційних обов'язків України та країн ЄС у сфері освіти. Визначено, що політика цих держав у сфері освіти здійснюється в таких спрямуваннях: забезпечення безоплатної освіти для громадян держави, конституційні гарантії автономії вищих навчальних закладів. Зроблено узагальнення, що соціальні гарантії захисту студентської молоді в Україні, порівняно з країнами ЄС, є практично недостатніми. Визначено, що держава зобов'язана, незважаючи на широку самоврядну автономію закладів вищої освіти в Україні, взяти на себе відповідальність за підготовку фахівців у сфері вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, автономія закладів вищої освіти, соціальні гарантії захисту студентської молоді.

Summary. The article provides a comparative analysis of the constitutional responsibilities of Ukraine and the EU countries in the field of education. It is determined that the policy of these states in the sphere of education is carried out in the following directions: provision of free education for citizens of the state, constitutional guarantees of the autonomy of higher educational establishments. A generalization is made that the social guarantees of the protection of student youth in Ukraine, in comparison with the EU countries, are practically insufficient. It is determined that the state, despite the wide self-governing autonomy of higher education institutions in Ukraine, must take responsibility for the training of specialists in the field of higher education.

Key words: higher education, autonomy of institutions of higher education, social guarantees of student youth protection.

Аналіз конституційного законодавства країн ЄС свідчить, що освітні зобов'язання цих держав визначаються здебільшого в таких спрямуваннях: по-перше, конституційні гарантії безоплатної освіти для своїх громадян; по-друге, конституційні гарантії автономії вищих навчальних закладів.

В аспекті першого напряму вкажемо, що низка конституцій країн ЄС (Франція, Італія, Греція, Португалія, Іспанія, Бельгія та ін.) гарантує кожній особі, яка на законних підставах проживає в країні, право на безоплатну освіту. Наприклад, Конституція Бельгії від 17 лютого 1994 р. встановила наступне: «Кожен має право на освіту в умовах дотримання фундаментальних свобод і прав. Доступ до освіти є безкоштовним аж до закінчення обов'язкового шкільного навчання» (§ 3 ст. 24). До речі, Конституція сусідньої нам Білорусі містить змістовно близькі до вище цитованих положень, а саме: «Кожен має право на освіту. Гарантуються доступність і безоплатність загальної середньої та професійно-технічної освіти» (ст. 49 Конституції Білорусь) тощо.

Корисною і повчальною є освітня політика Німеччини. Основний закон Федеративної Республіки Німеччини від 23 травня 1949 р. визначив: «Усі німці мають право вільно обирати для себе професію, місце роботи і місце отримання освіти» (ст. 12). Відтак, Конституція ФРН формально надає право вибору не «громадянам ФРН», а «німцям». Таким чином, вона забезпечує освітні конституційні гарантії, насамперед, представникам німецького народу, а не громадянам ФРН всіх національностей.

У Німеччині більш предметне регулювання питань освіти здійснюється на рівні федеральних законів. Цікаво, що ФРН одна з небагатьох країн світу, яка надає право безкоштовного навчання у вищих навчальних закладах не тільки своїм громадянам, а й іноземцям. Так, громадяни України, які пройшли відповідне кваліфікаційне тестування, мають право на безкоштовне навчання у закладах вищої освіти Німеччини. Проте не все так просто.

Високі соціальні стандарти – одне з пріоритетних політико-економічних завдань країн ЄС. Німеччина належить до тих країн ЄС, де соціальні гарантії мають досить високий ступінь економічного забезпечення і правового захисту. Особа, яка не є громадянином ФРН, проте склала кваліфікаційне тестування і пройшла конкурсний відбір на безкоштовне здобуття вищої освіти в одному з університетів Німеччини, зобов'язана на свій рахунок у банку покласти майже сім тис. євро.

Постає питання: навіщо майбутньому студенту такий рахунок у банку? Відповідь прагматична: для соціального забезпечення такого студента. Законодавство ФРН визначає мінімальний прожитковий мінімум для певних категорій осіб. Для студентів він становить 680 євро на місяць.

Держава здійснює контроль, щоб студент щомісяця знімав зі свого рахунку наведену вище суму для забезпечення своїх освітніх, побутових та інших потреб. Навчальний рік становить десять місяців, звідти й випливає наведена вище загальна сума на утримання одного студента в цій державі. Таке соціальне забезпечення студента поширюється на весь період його навчання у Німеччині. Відтак, майбутнім студентам та їх батькам необхідно розуміти сутність «безкоштовного» навчання у Німеччині. На нашу думку, така освітня і соціальна політика ФРН є раціональною, логічною і виваженою.

В Україні, на жаль, держава не цікавиться за які кошти студент живе, за які кошти він одягається, харчується, оплачує свої наукові публікації та проїзд у транспорті. Більше того, держава де факто щороку зменшує не тільки бюджетні місця у закладах вищої освіти України, а й зменшує обсяг стипендіального фонду, що є абсолютно невиправданим, порівняно з тими колосальними зарплатами і преміями чиновників вищого рангу.

Інша країна ЄС, зокрема Франція, має давні конституційні традиції щодо забезпечення права своїх громадян на освіту, зокрема й безкоштовну. Перша Конституція Франції від 3 вересня 1791 р. містила положення про

забезпечення права громадян на освіту. Так, у Розділ 1 «Загальні положення, що забезпечені Конституцією» визначив: «Буде забезпечено і організовано народну освіту, загальну для всіх громадян, безкоштовну в частині, необхідної для всіх людей; відповідні установи будуть розподілені за ступенями згідно адміністративним поділом королівства» [1].

Конституція Франції від 3 червня 1958 р також унормувала таке право громадян, визначивши таке: «Нація гарантує рівний доступ дітям і дорослим до освіти, до професії та до культури. Організація громадської безкоштовної та світської освіти всіх ступенів є обов'язком держави» (ст. 17).

У контексті нашого дослідження на особливу увагу заслуговує доктринальна спадщина французького державознавця Леона Дюгі (1859 – 1928), який у своїй праці «Конституційне право. Загальна теорія держави» виокремив розділ «Позитивні обов'язки держави», де з позицій доктрини суспільної солідарності сформулював теоретико-правову концепцію обов'язків держави. Зміст доктрини суспільної солідарності полягає в тому, що «норма права покладає на всіх обов'язок не робити нічого, що суперечить суспільній солідарності, і робити все для розвитку цієї солідарності».

За цією концепцією «норма права є обов'язковою для всіх: і для правлячих, і для керованих; вона обов'язкова і для абсолютного монарха, і для парламенту... і для народу, навіть у разі якщо він сам встановив закон» [2, с. 907, 910]. Інакше кажучи, норма права обов'язкова для держави, «якого б політичного устрою вона була».

Французький учений у названій вище праці писав: «.. з позицій сучасних міркувань, безсумнівним є те, що підпорядкування держави праву зумовлює певні наслідки. Дійсно, держава не може здійснювати деяких дій, проте є такі дії, які вона зобов'язана вчиняти; є позитивні обов'язки, що покладаються на неї; є закони, які вона зобов'язана видавати... сучасні держави, особливо

Франція, відкрито визнали в останніх законах деякі з цих обов'язків і організували громадські служби для їх реалізації» [2, с. 907].

Відтак, постає питання: про які саме обов'язки держави йдеться у теоретико-правовій концепції Леона Дюгі. У контексті цього питання він доводив: «сучасна держава повинна, звичайно, забезпечити всім мінімальну освіту. Відомо, що у Франції це зроблено»; «якщо людина безпорадна і не може себе утримувати працею, внаслідок немічності, хвороби чи старості, то держава зобов'язана забезпечити її засобами для лікування, а у разі невиліковної хвороби – коштами для існування. Держава зобов'язана видавати закони, пам'ятаючи і здійснюючи такий свій обов'язок»; «сучасне позитивне законодавство ще не поставило в обов'язок державі забезпечення роботою кожного, хто, шукаючи її, не знаходить... держава зобов'язана забезпечити роботу кожному індивіду, який має бажання працювати»; «видавати всі закони, організувати всі установи, які дадуть можливість всім особам розвинути їх фізичну, моральну та інтелектуальну діяльність» [2, с. 907, 908, 910].

Водночас французький учений доводив, що держава зобов'язана не робити нічого шкідливого для вільного фізичного, освітнього, інтелектуального і морального розвитку індивіда. Безперечно, вчення соціальної солідарності, що було сформовано Леоном Дюгі під впливом ідей революційної Франції, стало вагомим дослідженням обов'язків держави саме в освітньо-соціальній сфері.

Що стосується питання конституційних гарантій автономії вищих освітніх закладів, то освітня політика країн світу в цьому питанні дещо різниться. Окремі держави на рівні конституції гарантують освітнім закладам такого рівня автономію: «Вища освіта дається виключно навчальними закладами, що мають статус юридичних осіб публічного права і є повністю самоврядними. Ці навчальні заклади перебувають під наглядом держави, мають право на фінансову підтримку з її боку і функціонують на основі законів

про ці заклади» (ст. 16 Конституції Греції від 11 червня 1975 р.); «Вищі навчальні заклади мають право на автономію» (ст. 35 Конституції Молдови від 29 липня 1994 р.), «Самостійність і свобода організації навчального процесу у вищих навчальних закладах гарантуються законом» (ст. 57 Конституції Албанії від 21 жовтня 1998 р.) [3] тощо. Законодавство окремих країн світу інколи навіть конкретизує обсяг автономії вищих освітніх закладів.

Наприклад, Конституція Естонії від 28 червня 1992 р. визначила: «Мова навчання в навчальному закладі для національної меншини обирає навчальний заклад» (ст. 37). Проте такі країни світу, як Бельгія, Білорусь, КНР, Фінляндія, Франція, Україна, Польща та інші, встановлюють гарантії автономії вищих освітніх закладів лише на рівні профільного закону. Так, Конституція Польської Республіки від 2 квітня 1997 р. зазначила: «Забезпечується автономія вищих шкіл відповідно до принципів, визначених законом» (ст. 70).

Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р. [4] покликаний встановити не лише основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створити умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти, забезпечити потреби суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях, а й унормувати право реалізації автономії таких закладів. Автономія закладу вищої освіти означає самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів.

Водночас постає питання: якими мають бути обсяг та зміст такої автономії, щоб не зашкодити законним освітнім інтересам студентів, держави та закладів вищої освіти? Відповідь на питання має бути багатоаспектною. Проте з огляду на необхідність лаконічного викладу цієї публікації, вкажемо

наступне. В закладах вищої освіти України на нормативному рівні навчальні дисципліни традиційно поділялися на три категорії: нормативні, факультативні і за вибором закладу вищої освіти.

Отже, держава в особі Міністерства освіти України визначала перелік нормативних, тобто обов'язкових навчальних дисциплін, викладання яких здійснювалося при підготовці тих чи інших фахівців в межах обсягу годин, визначених цим міністерством. Сьогодні в Україні немає галузевого стандарту вищої освіти для юристів. І тут є певні освітні загрози.

Справа в тому, що заклад вищої освіти при формуванні своїх Навчальних планів має виходити винятково з інтересів студента, тобто майбутнього фахівця, а не з особистих інтересів певних викладачів, тієї чи іншої кафедри, декана, проректора чи ректора.

Вони є фахівцями певної спеціалізації, тому нерідко намагаються «протиснути» в Навчальних план «свої» дисципліни, не враховуючи інтересів студента. Так, майбутнім юристам замість логіки (це одна із трьох дисциплін, по якій здають ЗНО бакалаври), вводиться у План соціологія або культурологія. Здається, що немає нічого поганого в тому, що будуть викладатися студентам ці навчальні дисципліни, але ж логіка, як навчальна дисципліна, взагалі не читається студентам в окремих закладах вищої освіти.

Постає питання: в який спосіб юристи-бакалаври мають здавати ЗНО з тієї дисципліни, яка їм не читалася взагалі. Отже, автономія закладів вищої освіти має бути розумною і не шкодити інтересам студента і держави.

Давньокитайські мудреці говорили, що держава може не лише сприяти розвитку суспільства, а й спричинити його занепад і зрештою деградацію. Дійсно, вплив держави на суспільство та його інституції може бути вкрай різноманітним. Про це свідчить результат політичного поділу на Північну Корею і Південну Корею, що зумовило появу високорозвиненого півдня і злиденної півночі. «Сінгапурське диво» – приклад позитивного впливу держави на

суспільство. Найбільші інвестиції Сінгапур вкладав, незважаючи на бідність природних надр, у свій народ, його освіту, виховання. Держава забезпечила безкоштовне вивчення громадянами англійської мови, навчання своїх студентів за рахунок коштів держави у найпрестижніших університетах світу.

Сінгапур, як наслідок політики системних реформ, набув статусу однієї з фінансових столиць планети, а ВВП на душу населення складає 55 182 дол., натомість в Україні – менше 3 тис. дол. Отже, Україна зобов'язана покласти на себе відповідальність за підготовку фахівців у сфері вищої освіти, натомість автономія закладів вищої освіти має бути домірною.

Узагальнюючи наведене, доходимо таких висновків:

1) державна політика України, порівняно з країнами ЄС, є вкрай вразливою і такою, що потребує комплексного вирішення у сфері освіти та соціального захисту студентської молоді;

2) Українська держава має докласти максимум зусиль для виконання свого конституційного обов'язку, а саме: збереження генофонду української нації. Як приклад для наслідування, можна запозичити досвід Німеччини, Сінгапуру, Польщі та інших країн світу;

3) держава зобов'язана, незважаючи на широку самоврядну автономію закладів вищої освіти в Україні, покласти на себе відповідальність за підготовку фахівців у сфері вищої освіти.

Список використаних джерел:

1. Дюги Л. Конституционное право. Общая теория государства [Текст] / Л. Дюги. – Репр. воспр. изд. 1908 г. – О. : Юридична література, 2005. – 1068 с.
2. Конституція Франції від 3 вересня 1791 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://access-info.org.ua/konstitutsija_frantsii_3_sentjabrja_1791_g.

3. Конституція Албанії від 21 жовт. 1998 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuviar.gov.ua/asambleya/constitutions.php>.

4. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37 – 38. – Ст. 2004.

Мателешко Ю.

*доцент кафедри міжнародних студій та
суспільних комунікацій УжНУ*

КУЛЬТУРНО-ГУМАНІТАРНІ ЗАСОБИ «М'ЯКОЇ СИЛИ» ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

CULTURAL AND HUMANITARIAN TOOLS OF "SOFT POWER" OF THE EUROPEAN UNION

Анотація. З'ясовано значення культурно-гуманітарних засобів у реалізації «м'якої сили» Європейського Союзу. До них, зокрема, належать культурна та мовна дипломатія, культурно-освітні програми та комунікації, різноманітна допомога населенню слаборозвинених країн тощо. «Soft power» ЄС має добре сформовану організаційну структуру у вигляді як національних, так і загальноєвропейських інституцій. Останні застосовують «м'який» потенціал як для зміцнення позицій Європи на міжнародній арені, так і для внутрішньої культурно-цивілізаційної консолідації.

Ключові слова: Європейський Союз, «м'яка сила», культура, освіта, міжнародна допомога.

Summary. Cultural and humanitarian instruments play an important role in the implementation of the «soft power» of the European Union. This «force» has a well-formed organizational structure in the form of national and pan-European institutions. Elements of the European «soft power» are cultural and linguistic diplomacy, cultural and educational programs and communications, and various aid to the population of underdeveloped countries. Europe uses its «soft» potential to strengthen its international position and internal consolidation.

Keywords: European Union, «soft power», culture, education, international aid.

Термін «м'яка сила» («soft power») був введений Дж. Наєм, що визначив його як здатність впливати без використання силового примусу і підкупу, які, в свою чергу, є елементами «жорсткої сили» («hard power») [8, с. 7]. Натомість «м'яка сила» ґрунтується на привабливості культурних і національних (ідеологічних, політичних) цінностей, а також зовнішньої політики (дипломатії).

На думку російських науковців, політичною детермінантою європейської «м'якої сили» є двоїстий характер даної проблеми [2, с. 29]. З одного боку, європейські країни зберігають статус національних держав, кожна з яких може мати свій потенціал як «жорсткої», так і «м'якої» сили, з іншого боку, об'єднавшись в Європейський Союз, країни підтвердили свою згоду на інтеграцію з кількох напрямів, в тому числі і культурно-гуманітарного. Питання про те, на якому рівні аналізу (національному або наднаціональному) проявляється власне європейська «м'яка сила», як вважають російські вчені, залишається відкритим [2, с. 29].

Американські ж дослідники дотримуються думки, що європейська «soft power» являє собою «зібрану або скоординовану силу». Такий підхід пояснюється тим, що колись розрізнені країни Європи стали Союзом і тепер намагаються знайти спільний шлях, пристосувавши свої зовнішньополітичні, економічні та соціокультурні інтереси до взаємодії одних з іншими [2, с. 27-28]. Тому європейська «м'яка сила» не може розглядатися як сила окремих національних держав.

Важливе значення «soft power» для зовнішньополітичної стратегії ЄС пояснюється декількома причинами. По-перше, він володіє потужним ресурсом привабливості, а також розвиненими національними та наднаціональними інструментами його реалізації, а по-друге, іншої сили, крім «м'якої», він не має в своєму розпорядженні в тій мірі, щоб претендувати на роль глобального лідера [1].

Європейські структури, які здійснюють м'який вплив у світі, безумовно, добре сформовані з інституційної точки зору. Крім національних суб'єктів «м'якої сили» (Британська Рада, Французький інститут, інститути Гете, Севантеса і Данте) працюють і загальноєвропейські інституції, зокрема й ті, які входять безпосередньо в Єврокомісію (наприклад, Генеральний директорат з питань співробітництва та розвитку EuropeAid). Згадані структури в процесі співробітництва приділяють багато уваги навчанню місцевого населення мовам і культурі своїх країн.

Держави ЄС завжди займають перші місця в рейтингах «м'якої сили». В 2013 р. у річному звіті «Soft Power Survey» Німеччина була визнана «м'якою силою» номер один з 30 країн, випередивши Великобританію, Сполучені Штати, Францію, Японію, Швецію, Австралію, Швейцарію, Канаду та Італію. Серед 50 показників, на основі яких проводилося оцінювання, були культурний потенціал, ресурси системи виховання, привабливість національної архітектури та навіть олімпійські медалі. У рейтингу «Soft Power 30 Ranking 2016» перші три місця посіли Сполучені Штати, Великобританія та Німеччина. Актуальний рейтинг «Soft Power 30, Ranking 2017» розмістив на першому місці Францію. Наступні місця зайняли Великобританія, Сполучені Штати, Німеччина та Канада. [9].

Культурна ідентичність Європи завжди була одним із чинників її унікальності в світовій історії. У XXI ст. зростає значення культурної дипломатії, яку європейські лідери намагаються проводити від імені ЄС. Будучи набагато меншими країнами, Британія і Франція, за Дж.Наєм, витрачають на публічну дипломатію майже стільки ж, скільки і Сполучені Штати [4]. Верховний представник ЄС із закордонних справ та політики безпеки Федеріка Могеріні заявила, зокрема, таке: «Європейська культура – це загальний ресурс зовнішньої політики ЄС. Вона відіграє ключову роль в становленні ЄС як інтеграційного об'єднання і відображає європейські матеріальні та духовні цінності. Інвестиції в культурну дипломатію ЄС

допомагають зміцнювати економічне становище Європи, а також встановлюють зв'язки з іншими регіонами світу, запобігають радикалізації» [2, с. 30].

За дослідженням, проведеним аналітичним відділом ЦРУ, «європейське мистецтво, література, музика, дизайн, мода та їжа довго служили глобальними культурними магнітами» [5, с. 183].

Як зазначав Дж.Най, європейські держави самі по собі мають велику культурну привабливість: п'ять з десяти найбільш поширених у світі розмовних мов є європейськими. Іспанська і португальська пов'язують Піренейський півострів з Латинською Америкою; англійська – мова великої Співдружності націй, США та засіб міжнародного спілкування; близько п'ятдесяти учасників збираються на конференцію країн, для яких спільною мовою є французька [4]. Такий результат не в останню чергу пов'язаний з активною лінгвістичною політикою, яку проводять європейські країни. Наприклад, уряд Франції щорічно витрачає близько 1 мільярда доларів на зміцнення статусу французької мови як в країнах Франкофонії, так і в усьому світі. На думку ряду дослідників, ці заходи призвели до посилення «французької м'якої сили в останнє півстоліття, хоча Париж вже не є першою інтелектуальною, культурною та філософською столицею світу» [5, с. 184].

«М'яка» міць Європейського Союзу ґрунтується також на наукових досягненнях, які з року в рік отримують визнання світової спільноти. Цікаву статистику Нобелівських премій, присуджених європейцям, наводить професор Дж. Най. З цих даних випливає, що «Франція займає перше місце за кількістю Нобелівських премій з літератури, Великобританія, Німеччина та Іспанія –відповідно друге, третє та четверте. Великобританія, Німеччина і Франція займають друге, третє та четверте місця з Нобелівських премій в галузях фізики та хімії» [7, с. 78].

«Soft power» Європи можна також простежити за іншими показниками. Великобританія, Німеччина та Франція опинилися на третьому, четвертому і п'ятому місцях (після США та Японії) за обсягами продажів музичної продукції. Німеччина та Великобританія займають третє і четверте місця з продажу книг і четверте та п'яте – за кількістю вебсайтів в Інтернеті [7, с. 76]. Серед інших культурних переваг ЄС Дж. Най виділяє роль європейського футболу, який «більш популярний в світі, ніж американський футбол або баскетбол» [7, с. 77]. Важливим ресурсом є також олімпійські успіхи європейців. Так, на останніх зимових олімпійських іграх в Південній Кореї сім країн Європи увійшли до десятки найкращих за кількістю здобутого олімпійського «золота». Причому дві з них – Норвегія та Німеччина – в загальному медальному заліку посіли відповідно перше та друге місця. [10].

Одним із напрямів політики «м'якої сили» є фінансування інститутами ЄС центрів з розповсюдження європейської культури у світі. Зокрема, загальноєвропейська програма «Культура-2000», ініційована Європейською комісією, спрямована на розширення міжкультурного діалогу та підняття іміджу ЄС за допомогою культурних обмінів у галузях мистецтва, літератури, театру та музики [2, с. 33].

В якості ефективної складової «м'якої сили» використовується також освітній процес. Європейські країни докладають багато зусиль для залучення студентів з усього світу до своїх шкіл та університетів.

У рейтингу QS World University Rankings за 2018 р. чотири британські виші посіли 5-8 місця, два швейцарські – 10 та 12, французькі – 43 та 59, голландські – 54 та 58, три німецькі – 64, 66 та 68 місця [11]. У цьому ж рейтингу за критерієм «Arts and Humanities» за 2017 р. перше і друге місця зайняли англійські вузи University of Oxford та University of Cambridge відповідно [12]. Вищі навчальні заклади інших європейських країн за мистецько-гуманітарними напрямками хоча і посідають пристойні місця, але порівняно із британськими знаходяться далеко позаду. Наприклад,

французький Université Paris-Sorbonne посів 26 місце, німецькі Humboldt-Universität zu Berlin та Freie Universität Berlin – 35 та 37 місця відповідно, нідерландський Leiden University – 49 місце [12]. У процесі дослідження, проведеного Higher Education Policy Institute, було виявлено, що 55 лідерів 51 країни світу здобули вищу освіту в британських вищих навчальних закладах. І саме це, на думку англійських дослідників, – головний аспект «м'якої сили» [6]. Але слід відмітити, що ця сила носить, перш за все, національний характер.

Важливим інструментом «soft power» є ряд програм освітньої мобільності, таких як Erasmus + та Erasmus Mundus. Вони спрямовані на обмін студентами і викладачами країн Європи та інших регіонів світу, зокрема СНД, Азії та Латинської Америки. Згадані програми надають можливість навчатися, проходити стажування або викладати в університетах ЄС терміном від декількох місяців до кількох років.

Про зростання «м'якої сили» Європейського Союзу свідчить поширене уявлення про те, що він є ключовою ланкою для вирішення глобальних гуманітарних проблем. Згідно громадської думки, ЄС докладає більше зусиль, ніж США, для вирішення безлічі різних проблем, від боротьби з тероризмом до скорочення бідності та захисту навколишнього середовища [1].

Британія посідає перше, а Німеччина друге місце за кількістю заявок від прохачів притулку. Але така привабливість Європейського Союзу для іноземців може спричинити і зворотній ефект від «м'якої сили». З населенням, яке не тільки старіє (до 2050 р. середній вік у Європі складе 52 роки [4]), але і скорочується, ЄС змушений буде приймати все більшу кількість іммігрантів, що може викликати серйозні політичні, економічні та соціальні негаразди.

Країни Європи беруть активну участь у роботі таких гуманітарних організацій як «Лікарі без кордонів», що надає благодійну медичну допомогу населенню депресивних регіонів світу. Крім того, окремі організації Євросоюзу впроваджують гуманітарні програми з метою підтримки найбільш

вразливих категорій населення, що постраждали від різного роду конфліктів. Це, наприклад, французька неурядова організація з технічного співробітництва та розвитку (АКТЕД), яка втілює гуманітарні програми на території Афганістану та країн Центральної Азії, надаючи допомогу та підтримуючи ініціативи місцевих співтовариств. [3, с. 41-42].

Загалом допомога країнам, що розвиваються – важливий аспект європейської «м'якої сили». Майже всі країни Європи перевершували Сполучені Штати в допомозі розвитку зарубіжних країн у відсотках від ВВП (The Economist 2003) [4]. ЄС і його країни-учасниці є найбільшим у світі донором (більше половини від світового обсягу) програм сприяння розвитку (53 млрд євро в 2011 р). Причому, за даними останніх опитувань, більшість населення ЄС вважає, що, незважаючи на соціально-економічні труднощі, допомога країнам, що розвиваються повинна тільки збільшуватися, і лише 18% європейців впевнені у зворотному. На думку жителів Євросоюзу, допомогу слід сфокусувати на трьох основних напрямках: захист прав людини (34%), освіту (33%) та охорону здоров'я (32%). [13]. Таки чином, можна зробити висновок, що ідея поширення «м'якої сили» ЄС шляхом підтримки слаборозвинених країн міцно сформована у свідомості його жителів.

Отже, культурно-гуманітарні засоби відіграють важливу роль в реалізації «м'якої сили» Європейського Союзу. Остання має добре сформовану організаційну структуру у вигляді як національних, так і загальноєвропейських інституцій. Причому, в процесі поглиблення інтеграційних процесів роль структур ЄС у здійсненні «soft power» буде зростати. Одними з головних складових європейської «м'якої сили» є культурна та мовна дипломатія, культурно-освітні програми та комунікації, різноманітна допомога населенню країн, що розвиваються. Володіючи потужним «м'яким» потенціалом, Європа успішно використовує його як для зміцнення своїх позицій на міжнародній арені, так і для внутрішньої

цивілізаційно-культурної консолідації, що особливо актуально через зростання міграційних загроз.

Список використаних джерел:

1. Казаринова Д.Б. Мягкая сила как ключевой инструмент активности Европейского союза на международной арене [Электронный ресурс] / Казаринова Д.Б. // Мягкая сила в глобальной политике. Часть I. Региональное измерение. Материалы «круглого стола» сотрудников Российского университета дружбы народов. – М., 2012. – Режим доступа: <https://cyberleninka.ru/article/n/myagkaya-sila-v-globalnoy-politike-chast-i-regionalnoe-izmerenie-materialy-kruglogo-stola-sotrudnikov-rossiyskogo-universiteta-druzhby>
2. Касаткин П.И. Культурная и образовательная составляющие «мягкой силы» ЕС / Петр Игоревич Касаткин, Наталья Викторовна Ивкина // Сравнительная политика. – 2018. – Т. 9., № 1. – С. 26-36.
3. Левченко О.В. Реалізація «м'якої сили» для просування національних інтересів / Левченко О.В. // Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. – 2014. – № 3 (52). – С. 40-44.
4. Най Дж. Мягкая сила и европейско-американские отношения [Электронный ресурс] / Джозеф Най // Прогнозис. – 2006. – № 8. – Режим доступа: http://www.intelros.ru/readroom/prognosis/021206/1006-mjagkaja_sila_i_evropejskoamerikanskije_otnoshenija.html
5. Цатурян С.А. «Мягкая сила» ЕС: инструмент создания единственной сверхдержавы / Цатурян С.А. // Молодой ученый. – 2010. – № 1-2 (13), т. 2. – С. 181-186.
6. Now that's what we call soft power: 55 world leaders educated in the UK [Электронный ресурс] // Higher Education Policy Institute. – 2015. – Режим доступа: <http://www.hepi.ac.uk/2015/10/01/now-thats-call-soft-power-55-world-leaders-educated-uk/>
7. Nye J. Soft Power: The Means to Success in World Politics / Joseph S. Nye. – New York: Public Affairs, 2004. – 191 p.
8. Nye J. Smart power / Joseph S. Nye // New Perspectives Quarterly. – 2009. – Vol. 26. – P. 7-9.
9. Poulet W. Mehr Softpower für Europa! [Электронный ресурс] / Wolf Poulet // Die Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 2017. – Режим доступа: http://www.faz.net/aktuell/politik/inland/aussenpolitik-mehr-softpower-fuer-europa-15115883.html?printPagedArticle=true#pageIndex_2
10. PyeongChang 2018. Medal Standings [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.pyeongchang2018.com/en/game-time/results/OWG2018/en/general/medal-standings.htm>

11. QS World University Rankings 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2018>
12. QS World University Rankings by Subject 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.topuniversities.com/university-rankings/university-subject-rankings/2017/arts-humanities>
13. Solidarity that spans the globe: Europeans and development aid [Електронний ресурс] // Special Eurobarometer 392. – 2012. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/archives/ebs/ebs_392_en.pdf

Машевський О.

*д.і.н, професор, завідувач кафедри нової та
новітньої історії зарубіжних країн
історичного факультету КНУ імені Тараса
Шевченка*

Муштінна Н.

студентка КНУ імені Тараса Шевченка

**УЧАСТЬ НОРВЕГІЇ Й ІСЛАНДІЇ У ПРОЦЕСАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ**

**PARTICIPATION OF NORWAY IN THE PROCESSES OF EUROPEAN
INTEGRATION**

Анотація. У статті розглянуто невдалі спроби Норвегії стати членом Європейського Союзу та негативні результати референдумів. Висвітлюються мотиви, чому для Норвегії тісна співпраця безпосередньо в рамках ЄС не є пріоритетною. Проаналізовано, як економічна криза 2008-2009 років вплинула на бажання Ісландії приєднатися до Європейського Союзу, а також передумови того, що Ісландія у 2015 році остаточно відкликала свою заявку на членство в ЄС. Висвітлено також переваги та недоліки співробітництва Норвегії та Ісландії в рамках Європейського економічного простору замість Європейського Союзу.

Ключові слова: європейська інтеграція, економіка, співпраця, національні пріоритети, Норвегія, Ісландія.

Summary. The article considers unsuccessful attempts made by Norway to become a member of the European Union and the negative results of referendums. Moreover, it is highlighted why Norway's close cooperation within the EU is not a priority. The author gives an explanation how the economic crisis of 2008-2009 influenced on Iceland's steps towards common European future in a status of member and also the preconditions that Iceland in 2015 completely withdrawn its application for the EU membership. The conclusion focuses on advantages and disadvantages for Norway and Iceland in working within the European Economic Area instead of the European Union.

Key words: European integration, economy, cooperation, national priorities, Norway, Iceland.

Як відомо, в післявоєнні роки північноєвропейські країни зайняли особливу позицію на політичній карті світу. Для Швеції та Фінляндії була характерною політика нейтралітету, у той час як держави-члени НАТО - Норвегія, Данія та Ісландія заявили про відмову від розміщення на їх території ядерної зброї в мирний час.

Різниця між позиціями країн Північної Європи позначилася на їхній зовнішньополітичній поведінці, що істотно підвищило їх роль у міжнародному житті. Малі країни Північної Європи перетворилися з об'єктів, що постійно втягуються в гру і протиріччя великих держав, у її повноправних суб'єктів, спроможних зробити свій внесок у хід світового історичного процесу, активно беручи участь у формуванні нового порядку.

Норвезьке суспільство, культурне і ділове життя, і політика цієї країни завжди були тісно пов'язані з Європою. Міжнародне співробітництво і стабільність у світі, передусім, а також в Європі тривалий час є основними напрямками зовнішньої політики Норвегії. У 40-х рр. ХХ ст. Норвегія була серед засновників ООН, ОБСЄ, НАТО і Ради Європи. Не варто забувати і про діяльність королівства у Північній Раді.

Істотна зміна стратегічного напрямку Норвегії в міжнародно-економічному плані відбулася наприкінці 1960-х рр., коли країна посіла одне з провідних місць в Європі серед постачальників вуглеводневої сировини. Система управління нафтовою промисловістю в Норвегії була спрямована на

задоволення національних потреб, поліпшення економічного та соціального становища населення.

Розпочатий в середині 1960-х рр. видобуток нафти і газу на континентальному шельфі Норвезького моря докорінно змінив економічну структуру суспільства, надавши державній скарбниці безцінне джерело доходу. Нафта стала свого роду перестрахованням на випадок кризових ситуацій, що дозволило здійснювати грошові вливання у відстаючі сектори економіки. Саме відчуття «нафтового багажу» надало норвежцям, у порівнянні з іншими європейськими країнами, більшу впевненість в собі і дозволило їм відчувати себе в меншій залежності від Брюсселя [1, ст. 20].

Повертаючись до питань взаємовідносин з ЄС, вкрай важливо змалювати особливості національної економіки Норвегії, яка була і залишається високорозвиненою. У Норвегії, як і в інших скандинавських країнах, значна роль в економіці країни належить державі. При цьому дуже серйозна та постійна увага приділяється розробці і впровадженню довгострокових стратегій розвитку промисловості, її окремих галузей і ключових компаній. Стратегічні програми країни широко диверсифіковані і дуже добре збалансовані. Крім запасів нафти і природного газу, Норвегія має запаси залізної руди, кам'яного вугілля, титану, міді, нікелю тощо. Різноманітність корисних копалин і великі морські кордони сприяють широкій диверсифікації промисловості. Головна особливість народного господарства Норвегії - вузька спеціалізація і інтенсивна інноваційна діяльність для забезпечення конкурентоспроможності основних галузей. До їх числа відносять міжнародний морський транспорт, нафтогазодобування, рибальство (перше місце з улову в Західній Європі), гідроенергетика, електрохімічна і целюлозно-паперова промисловість.

У 1972 і 1994 рр. в Норвегії проходили референдуми, що стосувалися безпосередньо питання про приєднання до ЄС, і обидва рази більшість громадян проголосували проти членства. Це викликало здивування у інших

європейських держав, особливо на тлі позитивних результатів референдумів в Австрії, Фінляндії та Швеції, що проходили в 1994 р [2].

Успішний розвиток економіки в 1990-х рр. помітно поліпшив добробут і підвищив життєвий рівень її жителів. У 1994 р. країна посідала третє місце в рейтингу держав з найбільш високою часткою ВВП на душу населення в світі, інфляція перебувала на рівні 2-3% на рік, спостерігалось помітне зниження кількості безробітних, а фахівці передрікали райдужні перспективи і стабільний економічний розвиток на найближчі роки [3, ст. 62]. Всі ці фактори свідчили про здоровий стан економіки і тим самим відсували на другий план необхідність участі в регіональних програмах ЄС з відповідними грошовими вкладеннями в економічні структури регіонів.

Певну роль в настільки негативному рішенні норвежців відіграла також вузькість внутрішнього ринку. У країні з населенням 4,5 млн складно створити умови, сприятливі для успішної конкурентної боротьби великої кількості масштабних підприємств.

Певна вразливість сільського господарства, що працює в складних північних умовах і потребує постійного державного фінансування, і особливості рентабельного функціонування рибальської промисловості також зіграли свою роль у виборі норвежців. Саме північні землі, де рибальство є головним джерелом доходу, проголосували проти вступу до Європейського Союзу (52,2% віддали свої голоси проти і 47,8% – за) [1, ст. 44].

Відразу ж після оголошення результатів голосування норвезькі політики стали помічати деякі зміни у ставленні до Норвегії з боку їхніх європейських колег. Норвезьким дипломатам доводилося довго простоювати під дверима офісів чиновників ЄС, чекаючи, коли у них знайдеться хвилина вільного часу для обговорення (крім питань вступу нових країн до ЄС) проблем північного сусіда.

Така неувага з боку брюссельських чиновників була лише ілюстрацією нового становища, в яке поставила себе Норвегія. Країна перестала брати участь в засіданнях комітетів і робочих груп організації (це право вона мала в

ході переговорів про вступ). Таким чином, з одного боку, Норвегія втратила низку цінних джерел інформації, з іншого, що більш важливо, втратила можливість безпосередньо впливати на рішення, що приймаються в ЄС. Вона фактично була поставлена вже перед фактом прийняття будь-якого рішення ЄС, не маючи можливості впливати на його формування.

Найбільш важлива форма співпраці Норвегії з ЄС – Угода про Європейський Економічний Простір (ЄЕП) [4], від 1994 р. Вона визначає, що Норвегія та інші країни-учасниці ЄЕП є частиною внутрішнього ринку ЄС. Це передбачає, що норвезькі юридичні та фізичні особи мають ті ж права і зобов'язання, що і юридичні і фізичні особи ЄС в питаннях, зазначених в Угоді. Норвегія також могла брати участь в розробці законодавства ЄС з таких питань внутрішнього ринку, як транспорт і охорона навколишнього середовища, а також зобов'язана дотримуватися цього законодавства. Крім того, Норвегія також бере участь у програмах ЄС з таких питань, як культура, наукові дослідження, освіта, регіональне співробітництво. [5, ст. 102].

Разом з іншими Шенгенськими країнами Норвегія здійснює контроль за зовнішніми кордонами Шенгенської зони. Королівство розділяє погляди та інтереси ЄС в міжнародній політиці і тісно співпрацює з ЄС у зовнішньобезпековій політиці. За Угодою про ЄЕП Норвегія постійно підтримує політичний діалог з ЄС щодо цілої низки питань. Наприклад, у питаннях безпеки і військової політики Норвегія надавала військовий і цивільний персонал для проведення операцій ЄС щодо подолання кризи в Боснії і Герцеговині та Македонії.

Під час розширення ЄС і ЄЕП в травні 2004 р. було створено дві системи фінансування – одна система ЄЕП і спеціальна норвезька система. В рамках цих систем фінансування з коштів ЄЕП Норвегія взяла на себе зобов'язання виділити в період з 2004 по 2009 рр. 9 млрд крон на вирівнювання економічних і соціальних відмінностей в десяти країнах – нових членах ЄС, а також в Греції, Португалії та Іспанії [5, ст. 227]. Пріоритетні області для фінансування – охорона навколишнього середовища, сталий розвиток, збереження

європейської культурної спадщини, людські ресурси, охорона здоров'я і турбота про дітей, регіональна політика і Шенгенська співпраця (правовий сектор). Однією з цілей також є те, що кошти ЄП повинні сприяти зміцненню співпраці між Норвегією та країнами, яким надається допомога.

Звертаючи увагу на політичний розвиток Ісландії, варто згадати, що 9 квітня 1940 року війська Гітлера окупували Данію, вже через кілька годин після окупації країни зв'язок між Данією та Ісландією був перерваний. Де-факто керівником Ісландії став Свейнн Б'єрнссон, комісар у справах Ісландії, який пізніше став першим президентом Республіки Ісландія, країна заявила про свій нейтралітет. Однак дотримуватися цього статусу не вдалося, оскільки регіон окупували Велика Британія і США, чії війська перебували тут до кінця протистояння. Незалежна Республіка Ісландія була утворена 17 червня 1944, і відтак почався новий виток ісландської історії. У 1946 році країна вступила в ООН, а три роки по тому – в НАТО.

Завдяки стартовій економічній допомозі Сполучених Штатів Америки згідно реалізації плану Маршалла і тієї вигоди, яку принесло стратегічне положення острова під час холодної війни, Ісландія ступила на стабільний шлях розвитку. Рибальська флотилія Ісландії була модернізована, що дозволило зміцнити головну промислову галузь країни, а також взяти під контроль свої територіальні води і захищати їх від вторгнення британських риболовних суден, які отримували раніше величезні прибутки від вилову ісландської тріски.

Останні роки ХХ століття характеризувалися політикою багатогалузевої економіки, хоча Ісландія так і залишилася залежною від рибальства. У першому десятилітті ХХІ століття країна демонструвала помітний стрибок, але фінансова криза 2008 року завдала сильного удару по острівній державі.

Ісландія, на відміну від більшості країн Європи, ніколи не прагнула до членства в Європейському Союзі. Однак, внаслідок світової фінансової кризи на початку 2009 р. банківська система Ісландії виявилася на грані краху, що призвело до зміни уряду [6]. Оскільки на початковому етапі кризи країна

постраждала набагато більше, ніж держави Єврозони, активізувалися розмови про можливість вступу в ЄС, що розглядалося як гарантія фінансової стійкості в майбутньому. До влади прийшов лівий уряд на чолі з прем'єр-міністром Й. Сігурдартоттіром, який активно виступав за приєднання Ісландії до Європейського Союзу. У середині липня 2009 р. ісландський парламент з невеликою перевагою голосів проголосував за подачу заявки на вступ до ЄС і уповноважив уряд країни почати процедуру приєднання. В кінці липня 2009 р. Ісландія подала офіційну заявку на вступ до Європейського Союзу.

Для Європейського Союзу Ісландія була одним із найбільш бажаних і, на перший погляд, безпроблемних кандидатів: країна з дуже високим рівнем життя, однією з найстаріших демократій в Європі, тісно пов'язана з іншими північними країнами, входить до Європейського економічного простору (ЄЕП) і Шенгенської зони. Будучи учасником цих проектів, Ісландія вже інкорпорувала в своєму національному праві 2/3 законодавчі норми ЄС [7]. Крім того, ця країна є одним зі світових лідерів з використання гідроенергетичних і геотермальних ресурсів, тому її досвід становить значний інтерес для ЄС в рамках реалізації програми «20-20-20» або енерго-кліматичного пакету.

Однак, незважаючи на тривале членство Ісландії в ЄЕП і Шенгенській зоні, відмінності в інтересах не зникли. Першим каменем спотикання очікувано стали квоти на вилов риби, які визначаються в Комісії ЄС. Захист біологічного різноманіття моря знаходиться у виключній компетенції ЄС, і національна держава не має в цій сфері жодних повноважень. Однак, рибний промисел – одна з головних галузей економіки Ісландії, що дає близько 40% експортних доходів і 8% робочих місць [8]. Тому країна не була зацікавлена у введенні обмежень в даній сфері. Проблему адекватно оцінювали і в ЄС. Розбіжності з проблеми обсягів вилову риби між ЄС й Ісландією спричинили в так звані «макрелеві війни», коли Комісія звинуватила Ісландію в надмірному вилові скумбрії в Північному морі, яка не враховувала можливість її відтворення й інтереси країн ЄС, які також займаються цим промислом.

Ісландія, зі свого боку заявляла, що має багатий практичний досвід в риболовецькому промислі та підтримуванні необхідного природного балансу. Розбіжності існували також щодо питання доступу сусідніх держав-членів ЄС в територіальні води Ісландії для лову риби.

По-друге, Ісландія, поряд з деякими іншими країнами, не приєдналася до заборони на полювання на китів, аргументуючи це існуючими національними

традиціями. Європейський Союз займає в цьому питанні дуже жорстку позицію і послідовно критикує всі країни, в тому числі й Ісландію, які займаються китобійними промислами.

По-третє, існує невирішена проблема виплати компенсації іноземним вкладникам ісландських банків. Внаслідок краху краху Ландбанку (основний банк Ісландії до економічної кризи 2008-2009 рр.) постраждали не лише громадяни Ісландії, але й іноземці, які охоче вкладали гроші в прибуткові ісландські активи. Постраждали більше інших, Велика Британія і Нідерланди виступили на захист своїх підданих, компенсувавши їх втрати, але погрожували накладити вето на вступ Ісландії в ЄС, якщо та не відшкодує їх витрати. Два рази ісландський уряд, керований соціал-демократами, ухвалював рішення про необхідні виплати, і кожен раз ісландці виходили на вулиці, протестуючи проти використання коштів держбюджету Ісландії на компенсації іноземним вкладникам. Під тиском громадської думки президент країни обидва рази відмовлявся підписати відповідний закон. Пізніше на стороні Ісландії виступив Міжнародний Суд.

У цілому, складається враження, що Ісландія не була зацікавлена в пошуку компромісів з ЄС з вказаних проблем, а навпаки, чітко відстоювала свої національні інтереси. У квітня 2013 р. уряд Ісландії призупинив переговори з ЄС, аргументуючи цей крок підготовкою до загальнонаціональних виборів. На той момент були відкриті переговори по 27 з 35 розділів, що вимагали узгодження, по 11 розділам вони вже були успішно завершені [9]. Однак, щодо найскладніших питань, в тому числі що

стосувалися сільського господарства і рибальства, а також вільного руху капіталу, обговорення навіть не розпочалося.

З іншого боку, економіка Ісландії в останні чотири роки поступово долала наслідки кризи. У піковому 2009 р. падіння ВВП країни склало 6,6%, інфляція досягла 16,3%, рівень безробіття наблизився до 10%, а ісландська крона була девальвована майже на 50%. У такій ситуації приєднання до ще стабільної зони євро здавалося привабливим варіантом вирішення проблем. Після прийняття нестандартних заходів по виходу з кризи і допомоги МВФ і країн Північної Європи, економіка країни стала досить швидко виправлятися. Змінилася не тільки економічна ситуація в Ісландії і в зоні євро, змінився і настрій в ісландському суспільстві. За даними Євробарометру, у 2013 р. членство Ісландії в ЄС вважали гарною ідеєю лише 24% населення країни, поганою – 42% [10].

Вибори, що відбулися в Ісландії у квітні 2013 р. зумовили створення правоцентристського уряду, який негайно заявив про заморожування переговорів про вступ до ЄС. У цьому рішенні були використані й існуючі протиріччя між Ісландією та ЄС, і побоювання, пов'язані з внутрішньою трансформацією Союзу. Як заявив новий прем'єр-міністр країни С. Гунлаугсон, – «Ситуація з тих пір, як Ісландія запросила членство, дуже сильно змінилася» [11], правоцентристи вирішили спочатку в цілому оцінити ситуацію в ЄС, а потім подумати про продовження переговорів.

З огляду на вище викладене, оголошення урядом Ісландії про відкликання заявки на вступ до ЄС 12 березня 2015 р. не стало несподіваним. Рішення уряду стане ще більш зрозумілим, якщо врахувати, що очолює уряд Прогресивна партія Ісландії, яка спирається, в першу чергу, на фермерів і рибалок, які негативно ставляться до введення прийнятих в ЄС правил функціонування даних галузей господарства. У той же час, Ісландія наполягає на підтримці тісних відносин з ЄС в рамках ЄЕП і Шенгенської зони, які забезпечують безмитне ввезення ісландських товарів до країн ЄС, в тому числі і продукції рибальства, вільний приплив туристів і робочої сили на острів.

Отже, співпраця Норвегії в рамках ЄС знаходиться у постійному і багатосторонньому розвитку, має позитивну динаміку і в є взаємовигідною. Розширення території ЄС і включення до ЄС більшої кількості країн означає, крім іншого, що ЄЄП також поступово розширюється. Країни ЄЄП надавали економічну підтримку відстаючим країнам ЄС з тих пір, як договір про ЄЄП вступив в силу. Норвегія також надавала пріоритет двосторонній економічній і технічній підтримці країнам, які подали заявки про вступ до ЄС. Таким чином, Норвегія сприяє економічному та соціальному розвитку в Європі, посилює як відносини з європейськими країнами, так і загалом вплив на континенті.

Очевидно, що у випадку з Ісландією, інтеграційний проект ЄС не має для неї особливої привабливості. Цим можна пояснити як слабку зацікавленість країни в пошуку компромісу щодо спірних питань, так і підсумкове рішення відкликати заявку на вступ. Для ЄС, безумовно, рішення Ісландії відкликати заявку про вступ болюча невдача. Однак, потрібно розуміти, що ісландський випадок ексклюзивний для країн Європи, в якому збіглися специфічні економічні, соціальні та політичні інтереси. Процес європейської інтеграції передбачає можливість гнучких підходів до участі в інтеграційних процесах, в тому числі для країн, що не мають повноправного членства в ЄС. Таким чином, країни, які обопільно з ЄС зацікавлені у взаємному співробітництві, але мають інтереси погано сумісні з практикою Євросоюзу, можуть знайти прийнятний для обох сторін формат співпраці в рамках Європейського Економічного Співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Laitinen, K., // Geopolitics of the Northern Dimension: A Critical View on Security Borders //, Geopolitics, Vol. 8, No 1, 2003;
2. European Parliament, Resolution on Norway's application for membership of the European Union, OJ C 205, 25.7.1994;
3. Geyer, R., // Traditional Norwegian Social Democracy and the Rejection of the EU: A Troublesome Victory//, Scandinavian Studies, Vol. 69, No 3, 1997;
4. European Parliament, Resolution on Norway's application for

membership of the European Union, OJ C 205, 25.7.1994;

5. Geyer, R., // Traditional Norwegian Social Democracy and the Rejection of the EU: A Troublesome Victory //, Scandinavian Studies, Vol. 69, No 3, 1997;

6. Kotz, David M., // The Rise and Fall of Neoliberal Capitalism // Harvard University Press, 2015;

7. Tindale S. // The Commission should stand firm on Iceland's accession negotiations. CER, London, 2012; Режим доступа: <http://www.cer.eu/insights/commission-should-stand-firm-icelands-accession-negotiations>;

8. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Limiting global climate change to 2 degrees Celsius - The way ahead for 2020 and beyond. COM/2007/0002 final. Режим доступа:

<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52007DC0002:EN:NOT>;

9. European Commission. Enlargement. Режим доступа: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/enlargement_process/accesion_process/how_does_a_country_join_the_eu/20121026_overview_negotiations_is_en.pdf;

10. Euronews 23.05.2013. Режим доступа: <http://ru.euronews.com/2013/05/23/iceland-s-government-promises-eu-referendum/>;

11. Standard Eurobarometer Режим доступа: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb81/eb81_publ_en.pdf.

Мойсієнко В.

к.і.н., професор, перший проректор

Черкаського національного університету

імені Богдана Хмельницького

ПЕРСПЕКТИВИ ЕФЕКТИВНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО»

PROSPECTS FOR EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF THE EU STRATEGY «EASTERN PARTNERSHIP»

Анотація. Статтю присвячено вивченню причин появи, створенню механізмів та трансформації стратегії Європейського Союзу «Східне партнерство». Обґрунтовано, що головним пріоритетом «Східного партнерства» є спрямованість на зміцнення інституціональних основ співпраці держав Східної Європи та Південного Кавказу з ЄС та вироблення нової регіональної політики на східних кордонах ЄС. Окреслено перспективи ефективної реалізації політики «Східного партнерства» у сучасних умовах неприйняття Російською Федерацією цієї ініціативи для подальшого розвитку держав пострадянського простору, які вона продовжує розглядати як сферу своїх інтересів. Загалом, автор доводить, що успішність «Східного партнерства» залежатиме: по-перше, від збільшення фінансових ресурсів, які ЄС готовий виділяти для стимулювання розвитку країн-партнерів, по-друге, від потреби у корекції східної політики ЄС з урахуванням конфронтації між Україною та РФ.

Ключові слова: Європейський Союз, Європейська політика сусідства, Східне партнерство, європейська інтеграція, договірний механізм

Summary. This article studies the causes of emergence, the creation of mechanisms, and transformations of the EU strategy «Eastern Partnership». It is substantiated that the main priority of the «Eastern Partnership» is to strengthen the institutional framework for cooperation between the countries of Eastern Europe and the South Caucasus with the EU and to develop a new regional policy on the eastern borders of the EU. The article outlines the prospects of effective implementation of the «Eastern Partnership» policy in the current conditions of the Russian Federation's rejection of this initiative for further development of post-Soviet states that are continually regarded by the RF as a sphere of its interests. In general, the author claims that the success of the «Eastern Partnership» will depend: firstly, on the

increase in financial resources that the EU is ready to allocate to stimulate the development of partner countries, and secondly, on the need for correction of the EU Eastern policy, taking into account the confrontation between Ukraine and the Russian Federation.

Key words: European Union, European Neighborhood Policy, Eastern Partnership, European integration, contractual mechanism.

Процес інтеграції України до Європейського Союзу (далі – ЄС) розпочався з набуттям нашою державою незалежності, що й обумовило необхідність створення відповідних політико-правових інструментів для здійснення цього процесу. Одним із них є стратегія ЄС «Східне партнерство» (далі – СхП), яка покликана забезпечити реалізацію євроінтеграційного курсу України. Крім того, у рамках цієї ініціативи планується отримання Україною послідовної й системної як політичної, так і економічної допомоги для досягнення рівня європейських стандартів верховенства права, дотримання прав людини, демократичного політичного режиму та професійного урядування.

СхП стало кроком уперед у відносинах ЄС зі своїми східними сусідами у порівнянні з форматом Європейської політики сусідства (далі – ЄПС), однак концептуальна незавершеність та інституційна аморфність СхП одержали критичну реакцію з боку центральноевропейських держав-членів ЄС та України [1]. Водночас попри критику та негативні прогнози, СхП існує вже близько дев'яти років і має певні позитивні результати.

Заявлена проблема займає особливу нішу в політичній науці, міжнародній полеміці та в практичній реалізації євроінтеграційних прагнень України, оскільки СхП виступає як інструмент для досягнення цієї мети, а іншого боку як одна із передумов для вступу України до ЄС.

Проблемі перспектив ініціативи СхП недостатньо звернута увага науковців, але разом з тим вона породжує численні дискусії як в Україні, так і

в Європі, про її сутність, проблеми, ефективність реалізації. Лише окремі питання створення та функціонування СхП стали предметом дослідження таких учених як Н. Андрусевич [2], В. Манжола [3], Ю. Мовчан [4], О. Моцик [5], Т. Сидорук [6; 7; 8]. Група науковців досліджувала саме можливості та перспективи цієї ініціативи для України, серед яких В. Мартинюк [9], С. Терешко [10], Козловська А. [11].

Досліджувана проблематика знайшла своє відображення у дисертаційних роботах О. Добржанської [12] та В. Халанджи [13].

Проте, варто вказати, що дана проблема ґрунтовно не досліджувалася вітчизняними науковцями, хоча і набула актуальності в світлі підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Метою статті є дослідження можливостей, що відкриває для держав-партнерів ініціатива ЄС «Східне партнерство», та окреслити перспективи України в рамках запропонованого ЄС механізму співробітництва.

Як відомо, східні кордони «об'єднаної Європи» межують із Україною, Білоруссю та Росією. Це свідчить про необхідність змін зовнішньополітичних пріоритетів ЄС щодо теперішніх сусідів, які зумовлені економічною кризою попередніх років, а також «замороженими конфліктами» між Грузією та Росією, а також у Придністров'ї, Нагорному Карабаху та Абхазії. До цього переліку варто додати окупацію Росією Криму та частини Донецької та Луганської областей. Окрім того, неефективність тогочасних механізмів впливу ЄС через ЄПС обумовила необхідність пошуку нових важелів впливу для забезпечення фундаменту існування передусім безпеки у регіоні. Серед інших причин можна назвати відсторонення США від активної політики в регіоні, тиск російської економіки на місцевий бізнес держав-членів СхП з метою отримання контролю над окремими галузями економіки, що викликає занепокоєння у європейських держав через прагнення Росії до посилення свого впливу на як європейську, так і на світову політику.

У ході пошуку ефективної східної стратегії ЄС та дискусій щодо переформатування ЄПС виокремилися два базових підходи – німецький та польський. Німецький підхід ґрунтувався на більш широкому охопленні східної політики ЄС, яка мала включати політику щодо Росії й спрямовувалась на становлення кооперативного порядку у Великій Європі. Польський підхід був сфокусований на країнах Східної Європи та орієнтований на їх наближення до ЄС в тій мірі, яка б дозволяла уникнути їх повернення до сфери впливу Росії. В ході узгодження конфігурації проекту східної політики ЄС було обрано компромісний варіант, який втілюється у стратегії ЄС «Східне партнерство» [1, с.4].

Польщі вдалося заручитися активною підтримкою Швеції і 26 травня 2008 р. дві держави презентували спільну ініціативу створення форуму «Східне партнерство», що мала «базуватися на Європейській політиці сусідства, але йшла далі від неї, підтверджуючи, з одного боку, диференційований принцип до відповідних сусідів, а, з іншого боку, будівництво горизонтальних зв'язків між цими сусідами і ЄС» [14, с.2].

На момент проведення установчого саміту в Празі у 2009 р. Євросоюз прийняв рішення перевести відносини з усіма шістьма державами Східної Європи та Південного Кавказу (Азербайджаном, Білорусією, Вірменією Грузією, Молдовою й Україною) у єдиний формат Угоди про асоціацію зі створенням поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, а багатосторонній вимір регіональної співпраці оформити у низку механізмів співпраці секторального рівня. Водночас найбільш важлива складова – визнання перспективи членства східноєвропейських держав в ЄС – була виключена з проекту, а рівень співробітництва в практичних сферах не був чітко визначений.

Основною метою Брюсселя було створення стабільного, заможного і безпечного регіону східного сусідства через надання східним партнерам перспективи політичної асоціації та економічної інтеграції з ЄС [15].

Ми підтримуємо думку більшості дослідників, про те, що СхП з'явилося після недосить вдалих спроб реанімувати ЄПС у попередні роки. Зокрема, СхП має одну із таких важливу перевагу над ЄПС як, по-перше, індивідуальний підхід до держав-партнерів, а не регіональний, що використовувався раніше; по-друге, СхП передбачило якісно новий двосторонній вимір (bilateral track) ЄПС. Зокрема, передбачаються:

1. Угоди про асоціацію (Association Agreements), які замінять базові Угоди про партнерство та співробітництво (Partnership Cooperation and Agreements), раніше укладені з «східними сусідами».

2. Комплексна програма реформування інститутів (Comprehensive Institution-building programm).

3. Комплексні зони вільної торгівлі (Deep and Comprehensive Free Trade Areas). Вони також будуть більш глибокими в тому сенсі, що охоплять торгівлю послугами і будуть передбачати зближення стандартів регулювання торгівлі.

4. Візова лібералізація (Visa liberalization). Передбачено укладання угод про мобільність та безпеку (mobility and security pacts) з кожною з держав-членів СхП з метою підвищити мобільність людей у рамках цієї ініціативи.

5. Додаткова співпраця в ряді галузей, а також посилена технічне сприяння.

Це сприяє реалізації основних цілей СхП до яких належать: а) політичне об'єднання, б) створення поглиблених комплексних зон вільної торгівлі країн-партнерів, в) послідовне послаблення візового режиму аж до його повного скасування; г) створення структури багатосторонньої співпраці у вигляді чотирьох тематичних платформ (із демократії, належного управління і стабільності, з економічної інтеграції та конвергенції з секторними елементами політики, енергетичної безпеки, з контактів між громадянами).

Для реалізації поставлених завдань існують такі платформи:

- 1) платформа присвячена демократії, ефективного управління і стабільності;
- 2) платформа зорієнтована на економічну інтеграцію та конвергенцію з політиками ЄС;
- 3) платформа з енергетичної безпеки;
- 4) платформа присвячена міжлюдським контактам.

СхП також акцентує свою увагу на поглибленні та реалізації своєї двосторонньої співпраці у такому напрямку як підтримка і впровадження реформ у державах-партнерах.

Зокрема, підтримка і впровадження реформ має досить важливе значення для цієї ініціативи та пропонує більш тісну співпрацю через підготовку інститутів державного управління. Для цього в рамках СхП і була створена Програма комплексного розвитку інституційного потенціалу (Comprehensive Institution Building).

Крім того, щодо взаємозв'язку з Угодою про асоціацію можна сказати наступне, що зміцнення співпраці держав-партнерів у цій сфері створить більш сильні політичні зв'язки через укладання нових більш тісних угод, що стане основою для подальшого впровадження в державах-партнерах законодавства та європейських стандартів. Вони надають певну привілейовану позицію державам-партнерам, які готові взяти на себе далекоглядні перспективи членства на умовах дотримання демократії, законності та прав людини. Ці угоди передбачають створення Поглиблених та всеохоплюючих зон вільної торгівлі (DCFTA). Зокрема, це забезпечить доступ до одного з найважливіших здобутків ЄС – вільного ринку, який функціонує за принципами: спрощений митний контроль, спрощені та уніфіковані процедури переміщення людей та товарів.

Одним з найголовніших напрямків є лібералізація візового режиму. Зокрема, у Комунікації Європейської Комісії щодо «Східного партнерства», яку було спеціально розроблено за дорученням Європейської Ради від

З червня 2008 р. міститься констатація політичної перспективи безвізового режиму та конкретний практичний механізм «дорожні карти», які будуть спрямовані на відміну візового режиму, а також спиратись на чотири блоки питань: безпека документів; боротьба з нелегальною міграцією; правопорядок; і зовнішні відносини, включаючи дотримання прав людини.

Водночас, як вважає Т. Сидорук, думку якої ми цілком поділяємо, вже сьогодні можна говорити про щонайменше чотири слабких елементи СхП: концептуальна єдність з ЄПС, відсутність перспективи членства для тих партнерів, які його прагнуть, неоднорідність адресатів і слабе фінансування [7, с.122].

На думку народного депутата Б. Тарасюка для того, щоб цей проект не залишився лише ідеологічним, ЄС повинен суттєво збільшити фінансування держав у його межах.

Так, Європейський парламент ухвалив законодавчий акт, яким дозволив Європейському інвестиційному банку збільшити фінансування країн «Східного партнерства», включно з Україною. Згідно із повідомленням ЄІБ, розповсюдженим після голосування, банку дозволяється позичити додаткові 5,3 млрд. євро на проекти за межами Євросоюзу. На проекти, спрямовані на підтримку країн «Східного партнерства», буде виділено приблизно 1,8 млрд. євро [16].

Враховуючи вищевикладені обставини, важливим є з'ясування основних подальших інтересів та досягнень держав-членів Східного партнерства та пошук нових шляхів реалізації цього питання для України.

Що ж до України, то СхП дійсно стане одним із додаткових інструментів для поглиблення співпраці з ЄС, який реалізовується саме через політико-правовий аспект.

Україна в цьому процесі відіграє роль «флагмана»: саме на базі українського досвіду ЄС виробляє уніфіковані підходи до співпраці з усіма країнами СхП. Стратегічний курс України на інтеграцію до ЄС виявився вирішальним чинником, що дозволив Брюсселю взяти на себе роль центру регіонального тяжіння для всіх держав «Східного партнерства» і таким чином сформувати СхП у тому вигляді, в якому воно існує сьогодні.

Критичне сприйняття Україною «Східного партнерства» на початку його запровадження було зумовлене відсутністю чіткої політико-безпекової складової в СхП. Така концептуальна незавершеність східної політики ЄС зберігається й досі, що цілком задовольняє Брюссель, однак це робить «Східне партнерство» функціонально непривабливим з точки зору держав Центральної та Східної Європи. Подальша еволюція СхП має сприяти остаточному інституційному оформленню цієї ініціативи [1, с.45].

У рамках цієї ініціативи планується отримання Україною послідовної та системної допомоги для досягнення рівня європейських стандартів верховенства права, демократичного політичного режиму та належного урядування, що відповідає інтересам України.

Для доведення цієї тези слід врахувати оцінку СхП українськими та закордонними експертами.

На думку экс-комісара ЄС з питань зовнішньої політики Беніти Ферреро-Вальднер, Східне партнерство орієнтоване на розвиток двосторонніх відносин країн-учасниць з ЄС, але водночас воно є новою формою багатостороннього співробітництва у наданні сприяння відповідальному урядуванню, зміцнення регіонального розвитку, підтримку соціальної солідарності та зменшення соціально-економічних розбіжностей між країнами-партнерами [17, с.4].

Ми повністю поділяємо цю позицію і наголошуємо на тому, що на відміну від Плану – дій Україна-ЄС у СхП надається вагома фінансова та консультаційна допомога в досягненні зазначених вище цілей і принципів.

Варто сказати, що за період з 2014 по 2016 роки обсяги кредитування України було подвоєно – з 1,5 млрд. євро до 3 млрд. євро в рамках пакету підтримки Євросоюзу, який був ухвалений в березні 2014 року [16].

Проте, глава Постійної делегації Верховної Ради України у Парламентській асамблеї ЄС – Східні сусіди (ПА ЄВРОНЕСТ) Борис Тарасюк заявив: «Ми розглядаємо парламентський вимір «Східного партнерства» як додатковий механізм нашої співпраці з ЄС. Головним механізмом цієї співпраці ми вважаємо безпосередні двосторонні контакти як між виконавчими структурами ЄС і України, так і на парламентському рівні. Для нас головне – це існуючий парламентський діалог безпосередньо з Європейським Парламентом» [18].

У контексті нашого дослідження, варто проаналізувати результати V-го Саміту Східного партнерства, який відбувся 24 листопада 2017 року. Попередні чотири саміти відбулись у країнах, які колись входили до «Східного блоку», а згодом увійшли до ЄС. Нині ж місцем проведення обрали Брюссель – з метою продемонструвати відданість ЄС «Східному партнерству».

Основним досягненням цього Саміту стало ухвалення Спільної декларації. У декларації очікувано не закріпили перспективу членства у ЄС, хоча при цьому визнали «європейські прагнення та європейський вибір» України, Грузії та Молдови (п. 9-10 Декларації). Зокрема, вдалося включити безпековий аспект до тексту Декларації (п. 6), а також забезпечити можливість отримання додаткового фінансування для втілення реформ в країнах-партнерах (п.12) [19].

Які позитивні виклики для України мав Брюссельський саміт 2017 року?

1. Забезпечення імплементації за усіма напрямками Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка набула чинності 1 вересня 2017 року.

2. Євросоюз погодився визнати можливість своєї безпосередньої присутності у конфліктних регіонах у разі виникнення такої потреби.

3. Посилення підтримки економічних реформ в Україні, зокрема через створення Європейського фонду сталого розвитку, покликаного ефективно мобілізувати значні обсяги інвестування.

4. Удосконалення нинішнього формату партнерства до т. зв. «СхП+», що забезпечить доступ до митного, енергетичного та цифрового союзів у рамках ЄС, а також участь у Шенгенській зоні.

5. Ініціювання Європарламентом розробки Плану Маршалла для України та інших країн Східного партнерства.

Отже, Україні прийшов час довести собі та Євросоюзу, що створення «історії успіху» у складних геополітичних реаліях цілком можливе.

Висновки. У світлі вищевикладеного варто, по-перше, створити дієвий інституційний механізм проти недемократичних практик керівної еліти держав, що входять до СхП, по-друге, підвищувати рівень правової культури та правосвідомості громадян через сприйняття і глибоке розуміння європейських цінностей; по-третє, завершити адміністративну реформу та зменшити вплив адміністративного регулювання економіки; по-четверте, ввести професійне реформування публічної служби через залучення молодих менеджерів взамін засиллю старої номенклатури та відбору, підготовки нових кадрів; по-п'яте, створити самодостатні органи місцевого самоврядування; по-шосте, розбудувати ефективну систему судів; по-шосте замінити «застаріле» законодавство шляхом прийняття нового, що відповідає європейським стандартам.

Список використаних джерел:

1. Ініціатива ЄС «Східне партнерство»: перспективи ефективної реалізації та можливості для України. Аналітична доповідь /О.В. Снігир, С.А. Гуцал, С.І. Мітряєва та ін.; Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/566/>
2. Інструмент європейського сусідства і партнерства – нові можливості для України / Під ред. Н. Андрусевич. – Львів, 2008. – 160 с.
3. Манжола В. Проект будівництва Великої Європи / В. Манжола // Зовнішні справи. – 2009. – №2. – С.21– 27.
4. Мовчан Ю. «Східне партнерство» – новий вимір євроінтеграції чи євроінтеграційний паліатив для України / Ю. Мовчан // Віче – 2009. – №10. – С.25– 26.
5. Моцик О. Східне партнерство – додатковий шанс на зближення з ЄС / О. Моцик // Дзеркало тижня. – 2009. – №15(743). – 25– 29 квітня.
6. Сидорук Т. В. Інтеграційні процеси в сучасній Європі: навч. посібник. – Львів: Піраміда, 2010. – 354 с.
7. Сидорук Т. В. «Східне партнерство»: новий формат східної політики ЄС та перспективи України / Т.В. Сидорук // Наукові записки. Серія «Міжнародні відносини». – Острог, 2009. – Вип. 1. – С. 115–128.
8. Сидорук Т. В. «Східне партнерство»: пропозиції і перспективи для держав Східної Європи та Південного Кавказу / Т.В. Сидорук // Стратегічні пріоритети / Національний інститут стратегічних досліджень. – 2010. – № 3 (16). – С. 47–52.
9. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / І.Ф.Газізуллін, М.М.Гончар, О.В.Коломієць та ін.; за ред. В.Мартинюка; Укр. неза-леж. центр політ. дослідж. – К. : Агентство «Україна», 2009. – 84 с.
10. Терешко С. Східний вимір політики ЄС у контексті національних інтересів України / С. Терешко //International Review: Відносини Україна – ЄС : у пошуку інституційних трансформацій. – 2008. – №2. – С.11–19.
11. Козловська А. Східне партнерство – інструмент для повної інтеграції з ЄС / А.Козловська //International Review: Відносини Україна – ЄС: у пошуку інституційних трансформацій. – 2008. – №2. – С.1–10.
12. Добржанська О. Ініціатива «Східне партнерство» в реалізації зовнішньої політики Європейського Союзу: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку / О. Добржанська, Чернів. нац. у-нт ім. Юрія Федьковича. – Чернівці, 2012. – 222с.
13. Халанджи В. Європейська політика сусідства як напрям зовнішньої політики Європейського Союзу: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 – політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку/ В. Халанджи, Київ. нац.у-нт ім. Тараса Шевченка – К., 2011. – 180с.

14. Польсько-шведські пропозиції із Східного партнерства // Додаткові можливості «Східного партнерства» для європейської інтеграції України і східних партнерів: матеріали міжнародної конференції. – К.: Український незалежний центр політичних досліджень, 2009. – С.2–3.

15. Оновлення Східного партнерства. Рекомендації для саміту Східного партнерства 2017 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/0B_mp0v6tWhA3TEhoWU5iSXB3cFE/view

16. Європарламент дозволив збільшити фінансування країн «Східного партнерства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/politics/2388511-evroparlament-dozvoliv-zbilshiti-finansuvannya-krajin-shidnogo-partnerstva.html>

17. Східне партнерство: поглиблення двосторонніх відносин й розвиток багатостороннього співробітництва / Інформаційне представництво Європейської комісії в Україні // Євробюлетень – 2009. – № 5. – 4–6.

18. Туманова Т. Б. Тарасюк розглядає «Східне партнерство» як додатковий механізм співпраці з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/news>

19. Спільна декларація саміту Східного партнерства: текст документа [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/11/24/7074139/>

Мущинська Н.

*к.е.н, доцент, заступник директора
інституту підготовки кадрів вищої
кваліфікації Харківського національного
університету міського господарства ім. О.М. Бекетова*

**ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ
ДО ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ**

**IMPLEMENTATION PROBLEMS OF EURO-INTEGRATION
APPROACHES TO THE EDUCATIONAL AND SCIENTIFIC PROCESS
OF HIGH QUALIFICATION SPECIALIST'S PREPARATION**

Анотація: В роботі проаналізовані проблеми впровадження євроінтеграційних підходів до освітньо-наукового процесу підготовки кадрів вищої кваліфікації. Акцент зроблено на фінансуванні підготовки докторів філософії. Запропоновані організаційно-економічні підходи щодо підвищення ефективності підготовки докторів філософії та докторів наук.

Ключові слова: кадри вищої кваліфікації, доктор філософії.

Summary: The paper analyzes the problems of European integration approaches implementation to the educational and scientific process of high qualification specialist's preparation. The emphasis is on funding doctoral training programs. Organizational and economic approaches to increase the effectiveness of the Ph.D. and Doctors of Science programs are proposed.

Key words: higher qualification specialists, Ph.D.

Освіта і наука, зберігаючи за собою роль найважливішого культурного фактора, стають умовою політичного і економічного розвитку, засобом міжнародного спілкування. Процеси європейської інтеграції освітнього простору реалізуються через впровадження Зальцбурзьких принципів організації докторських програм, які були розглянуті 2005 р. й удосконалені та адаптовані під сучасні вимоги суспільства у рекомендаціях форуму «Зальцбург-II» у 2010 році [8]. Актуальність формування дієвої системи підготовки докторів філософії і докторів наук зростає за умови впровадження нових підходів в підготовці, запроваджених постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 «Порядок підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» [2].

Вже сьогодні ведеться робота із запровадження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, введення в дослідну експлуатацію системи електронної реєстрації захищених дисертацій в онлайн-режимі, удосконалення роботи, створення Національного репозитарію академічних текстів, ресурси якого будуть допоміжним засобом для перевірки академічних текстів на текстові запозичення тощо, нового Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах) (МОН нині вносить до цього документа певні зміни, аналізуючи практику його впровадження за два роки), проектів нових редакцій Порядку присудження наукових ступенів, положень про спеціалізовані вчені ради та про експертні ради з питань проведення експертизи дисертаційних робіт МОН тощо. Зараз на стадії затвердження перебуває Положення про державну атестацію закладів вищої освіти. На його підставі й буде запроваджуватись базове фінансування на науку – планується, що виші почнуть отримувати його вже з 2019 року. Причому, Положенням передбачено, що атестація проводитиметься за науковими напрямками, а не закладу в цілому. [7].

Окремої уваги вимагає якість дисертаційних досліджень, впровадження академічної доброчесності та заходів із запобігання текстових запозичень в наукових працях.

Неврегульованість законодавчих вимог до процесу підготовки кадрів є закономірним явищем на перехідному етапі. Проте це не аргумент для тих здобувачів ступеня докторів філософії та доктора наук, які вже розпочали свою підготовку в 2016 році. В цьому році вже повинні захищатися «нові» доктори наук, проте не визначений порядок такого захисту і вимоги до нього.

Отже, взявши за основу європейський вектор, система підготовки наукових кадрів зіткнулась із рядом проблем [6]:

1. Масштабне розмивання відповідальності між учасниками експертизи дисертацій.

2. Неврегульованість вимог до постійно діючих спеціалізованих вчених рад. Невідомо, чи взагалі вони продовжать своє існування; чи буде можливість у них захищати дисертації на здобуття першого (доктор філософії) і другого наукового ступеня (доктор наук).

3. Сьогодні не просувається розробка стандартів вищої освіти для програм підготовки доктора філософії, тоді як самі програми функціонують уже півтора року. Постає питання: чи потрібні ці стандарти, якщо й без них підготовка успішно здійснюється? Теоретично — потрібні як певна рамка для оцінки змістовності освітньої складової підготовки майбутнього доктора філософії. Практично — зміст підготовки доктора філософії, який уже одержав свій диплом, мало кому з його майбутніх роботодавців цікавий.

4. «Кризового» спосіб фінансування підготовки наукових кадрів.

Далі в статті особливу увагу хочу звернути саме на можливості щодо виходу з «кризового» стану фінансування. Проте нижченаведені пропозиції лише частково охоплюють питання фінансування. На далеку перспективу

відкладається вирішення питань адекватної оплати наукового керівництва і викладання в аспірантурі, оплати праці експертів, членів спецрад і опонентів.

Варто зауважити, що досі університетська наука сьогодні має лише конкурсне бюджетне фінансування, на умові підтримки порівняно короткострокових 2-3-річних наукових тем. Та й на фінансування цього конкурсу держава завжди виділяла обмаль коштів. Частка університетів уже давно коливається навколо позначки 10% загальнодержавних видатків на науку. Як результат, у 2016 році вся університетська наука коштувала загальному фонду бюджету близько 15 мільйонів євро – це показники фінансування одного провінційного європейського університету [7]. У 2017 році змогли вийти з драматичного зниження фінансування на науку, яке досягло мінімуму в 2016 році і становило 0,16% ВВП з держбюджету. Сьогодні основне фінансування на науку йде в Національну академію наук, яка абсолютно незалежна від МОН і розпоряджається своїм бюджетом самостійно. Так, у 2017 році у її розпорядженні було 2 млрд 719 млн гривень. Для порівняння, фінансування на науку, яким розпоряджається МОН, а це є фінансування на університетську науку, становило всього 621,5млн гривень. При цьому частина цих коштів йде на конкурсне фінансування наукових проектів, яке можуть також вигравати інститути НАН. Таким чином, університетська наука, за яку відповідальне МОН, отримує лише 10% від загального обсягу фінансів на науку [3].

Оцінюючи сучасний рівень дослідницько-інноваційної підготовки в аспірантурі, за результатами дослідження [5] із 163 респондентів (аспірантів та науково-педагогічних кадрів з усієї України) оцінили як високий – 20 осіб; вище середнього – 70 осіб; середній – 52 особи; нижче середнього – 20 осіб і дуже низький – 1 особа. В цьому ракурсі актуальним стає формування належного фінансового забезпечення підготовки докторів філософії і докторів наук. Маючи чотирирічний термін підготовки доктора філософії та дворічний доктора наук, ми маємо фінансування підготовки тільки освітньої складової і

наукового керівництва та консультування. Витрати на проведення наукових досліджень, створення випробувальних стендів, нових зразків і матеріалів, публікації в престижних журналах часто лягають на плечі самого дослідника.

Вже майже традиційно для кращих студентів реальний сектор надає кращі перспективні вакантні позиції, тому в аспірантуру потрапляють вже не кращі з кращих. В умовах невизначеності з питань захисту дисертацій, для потенційних керівників наявність бажаючих на вступ в аспірантуру є доволі суперечливим викликом. Отже, найважливішим завданням стає зробити навчання в аспірантурі престижним для випускників ВНЗ і привабливим для потенційних наукових керівників.

Незважаючи на те, що МОН здійснює певні кроки для підтримки аспірантів і докторантів за рахунок стипендіальних програм, а також через їх залучення до конкурсів молодих вчених, самі умови подання заявки для участі в конкурсних заходах передбачають наявність наукових статей та патентів, участі в конференціях, міжнародних симпозіумах тощо. Крім того, згідно положенням постанови [2], що навчається за кошти державного бюджету, не має право на суміщення навчання в аспірантурі з трудовою діяльністю.

Потенційну можливість для формування належного фінансового забезпечення підготовки кадрів вищої кваліфікації надає пп.2, п.3 ст. 70 Закону України «Про вищу освіту» [1], згідно якого вищій навчальний заклад має право засновувати сталий фонд (ендаумент) та розпоряджатися доходами від його використання відповідно до умов функціонування сталого фонду, а також отримувати майно, кошти і матеріальні цінності, зокрема будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби, від державних органів, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб, у тому числі як благодійну допомогу.

В умовах нерозвинутості фондового ринку та неготовності українських ВНЗ грати по правилам сталих фондів в класичному розумінні, пропонується внести зміни до пп.2, п.3 ст. 70 Закону України «Про вищу освіту» [1] щодо

надання права вищим навчальним закладам утворювати різні типи і види ендаумент-фондів на поточну, середньострокову та довгострокову перспективу, які мають суттєві особливості в системі джерел формування, строках і пропорціях використання базового капіталу та інвестиційного доходу [4].

Фонд тоді спрямовуватиме свої кошти на наступні заходи:

1. Оплата вартості навчання здобувачів (власних співробітників) на PhD-програмах проліцензованих у ВНЗ.
2. Оплата можливості навчання аспірантами на позакредитних (факультативних) курсах.
3. Доплати за проведення занять у малокомплектних групах викладачам, що задіяні в процесі підготовки докторів філософії.
4. Оплата вартості іспиту та отримання сертифікатів міжнародного зразка на володіння іноземною мовою на рівні не нижче B2.
5. Оплата участі в міжнародних конференціях та семінарах для аспірантів, докторантів і їх керівників і консультантів.
6. Оплата стажувань в Україні та за кордоном.
7. Оплата публікацій у формі статей, монографій.
8. Придбання/оренда обладнання, матеріалів для проведення наукових експериментів.
9. Оплата вартості перевірки на наявність ознак плагіату в наукових роботах.

Вважаючи неможливим за сьогоденних законодавчих умов створення подібних фондів на базі ВНЗ, пропонується створення робочої групи за участю експертів Міністерства освіти і науки України, відомих вчених, ректорів ВНЗ, представників молодих вчених для вирішення питання і внесення відповідних змін до діючих нормативних актів, які регулюють фінансово-економічну діяльність ВНЗ.

Другою пропозицією при існуючій системі бюджетного планування є створення Фонду підтримки молодих вчених, який буде формуватись за рахунок частини освітніх субвенцій або додаткових субвенцій з державного бюджету на рівень області.

Такі пропозиції не є виключними, проте це дасть позитивний поштовх на рух уперед до сталого розвитку науки, що неможливо без творчого потенціалу молодих вчених.

Список використаних джерел:

1. Про вищу освіту : закон України від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> – Назва з екрану.
2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)» від 23 березня 2016 р. № 261. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/261-2016-п> - Назва з екрану.
3. Держава профінансує науку на 6 мільярдів гривень у 2018 році - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://vnz.org.ua/novyny/nauka/10423-derzhava-profinansue-nauku-na-6-miljardiv-gryven-u-2018-rotsi> - Назва з екрану.
4. Магута О. В. Методичні підходи до формування цільового капіталу (ендаументу) для реформування вищої освіти в Україні //Ефективна економіка. – 2016. – №. 6.
5. Меньяло В.І. Зміст, форми і методи дослідницько-інноваційної підготовки докторів філософії: результати пілотного дослідження/ В.І. Меньяло, О.О. Ковтун // Всеукраїнської науково-практичної конференції "Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти". – Запоріжжя, 2017. – С. 53-59.
6. Ми робимо все для того, щоб виші почали отримувати базове фінансування на науку вже з 2019 року- [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://vnz.org.ua/novyny/nauka/10495-my-robymo-vse-dlja-togo-schob-vyshi-pochaly-otrymuvaty-bazove-finansuvannja-na-nauku-vzhe-z-2019-roku--lilija-grynevych> - Назва з екрану.
7. Ніколаєв Є. Куди прямує система атестації наукових кадрів? - [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.skeptic.in.ua/researchers-certification-reform/>- Назва з екрану.
8. Salzburg II Recommendations. European Universities' Achievements since 2005 in Implementing the Salzburg Principles. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.eua.be/Libraries/publications-homepagelist/Salzburg_II_Recommendations. - Назва з екрану.

Неприцький О.

*к.і.н., доцент кафедри всесвітньої історії
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського*

Гайдученко І.

*студентка Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського*

Голюк Р.

*студентка Вінницького державного
педагогічного університету імені Михайла
Коцюбинського*

**РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ТА ФОРМУВАННЯ
МІЖНАРОДНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ
УЧАСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ВНЗ У ПРОГРАМІ ЖАНА МОНЕ**

**DEVELOPMENT OF PUBLIC DIPLOMACY AND FORMATION OF THE
INTERNATIONAL IMAGE OF UKRAINE BY PARTICIPATION OF THE
STATE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS IN THE JEAN
MONNET PROGRAMME**

Анотація. У статті досліджені можливості використання участі українських університетів та науково-педагогічних працівників і студентів у міжнародних науково-освітніх програмах, на прикладі програми Жана Моне, як інструменту публічної дипломатії України. Ефективність даного методу публічної дипломатії є високою в академічних колах. У той же час, потрібно звернути увагу на порівняно вузьке поле його застосування, оскільки, можливості використання участі українських ВНЗ у програмі Жана Моне різко обмежені відсутністю необхідних компетенцій в науково-педагогічних працівників вітчизняних університетів. З метою підвищення ефективності застосування даного інструменту публічної дипломатії варто вжити ряд заходів на рівні Міністерства освіти і науки та Міністерства закордонних справ України.

Ключові слова: програма Жана Моне, публічна дипломатія, імідж, ВНЗ, освіта, Еразмус+.

Summary. On the example of the Jean Monnet programme the article studies the opportunities for exploiting the participation of the Ukrainian universities as well as their professors and students in the international scientific and educational programmes as a tool of Ukraine's public diplomacy. This method has proved to be highly efficient. However, its considerably narrow usage should be noted as the possibilities for exploiting the participation of Ukrainian higher educational institutions in the Jean Monnet Programme are significantly restricted due to the absence of the necessary competences among the professors of the state universities. In order to increase the efficiency of using this public diplomacy tool, a number of steps must be taken at the level of the Ministry of education and science and the Ministry of Foreign affairs of Ukraine.

Keywords: Jean Monnet programme, public diplomacy, image, HEE (Higher Educational Establishments), education, Erasmus +.

Україна обрала стратегічним напрямком розвитку інтеграцію в європейський економічний та політико-правовий простір. У XXI ст. ми можемо спостерігати поглиблене співробітництво з Європейським Союзом. Дане співробітництво є ключовим зовнішньополітичним пріоритетом і стратегічною метою України на найвищому рівні. З огляду на це, Україна бере участь у багатьох проектах, конкурсах та програмах Європейського Союзу. Однією із таких програм є програма Жана Моне та, загалом, «Еразмус+».

Переважно, участь українських ВНЗ у програмі Жана Моне, як і в інших міжнародних програмах, розглядають, на нашу думку, надто вузько: у рамках освітньої галузі. По-перше, відзначають, що це підвищує рівень обізнаності студентів із європейською інтеграцією (таким чином ми готуємо кадри для європейського майбутнього нашої держави). По-друге, сприяє підвищенню рівня компетентності викладачів, які беруть участь у міжнародних програмах (як завдяки професійному зростанню від взаємодії із колегами з закордонних вузів, так і через підвищення власного рівня і розвиток необхідних компетенцій для розробки проектів і участі у конкурсах грантових заявок). Таким чином, безпосередню користь і фахове зростання отримують не лише викладачі, що перемагають у конкурсах, але й колеги, що беруть у них участь,

але не стають «кращими з кращих». По-третє, участь університету у міжнародній науковій співпраці (у будь-якій формі) сприяє формуванню позитивного іміджу навчального закладу та підвищує його рейтинг серед інших ВНЗ[1]. Проте, участь вітчизняних ВНЗ не розглядається як інструмент публічної дипломатії.

Метою даної статті є дослідити можливості використання участі українських університетів та науково-педагогічних працівників і студентів у міжнародних науково-освітніх програмах на прикладі програми Жана Моне, як інструменту публічної дипломатії України.

У сучасному світі розмиваються межі зовнішньої і внутрішньої політики. Учасниками міжнародних відносин стали не лише міністерства та відомства, які безпосередньо повинні займатися налагодженням міжнародних відносин, але й окремі інституції та організації (як державні, так і недержавні) та, навіть, окремі громадяни [2, с.53]. Диверсифікація суб'єктів та об'єктів міжнародних відносин спричинила зміщення акцентів від ексклюзивності державної дипломатії до пріоритетності публічної дипломатії. Фактично кожна установа, організація, чи особа може сьогодні стати суб'єктом міжнародних відносин і відігравати позитивну або негативну роль у формуванні міжнародного іміджу своєї країни.

Україна є типовою «середньою» державою у східноєвропейському регіоні (середньою державою можемо вважати національного актора з обмеженою, у порівнянні з великою державою, національною могутністю, що дозволяє йому лише вибіркоче докладання зовнішньополітичних ресурсів і зумовлює вибіркочу зацікавленість в тих чи інших регіональних або функціональних сферах міжнародних відносин [3, с.35]). Це накладає відбиток як на постановку цілей, так і на вибір засобів для реалізації зовнішньополітичних стратегій української держави. Якщо великі держави можуть використовувати «тверду силу» і диктувати свої умови та вести глобальну боротьбу за реалізацію своїх інтересів у світі, то, будучи середньою

державою, країнаповинна активно вдаватися до, так званої, «м'якої сили». Американський дослідник Дж. Най визначає “м'яку силу” країни як можливість впливати на інших з метою отримати необхідний результат та визначити такі її структурні елементи, як культура (коли вона подобається іншим), цінності (коли вони привабливі та послідовно втілюються у життя), а також політика (коли її сприймають як недискримінаційну й законну) [4]. Впровадження стратегії “м'якої сили” особливого значення набуває для тих країн, які сформувалися на території колишнього соцтабору, перебували під тиском центру, а тепер прагнуть посісти рівноправне місце у сфері міжнародних відносин, створити систему вигідної безпечної взаємодії.

Оскільки освіта стала одним із ключових елементів життя людини ХХ-ХХІ століття, то діяльність навчальних закладів та науковців є важливою складовою у формуванні цілісного іміджу держави поряд із мистецтвом, системою соціального захисту, армією, спектром політичних партій, досягненнями у спорті, літературними шедеврами тощо. Освітньо-наукова співпраця дозволяє забезпечити тісний і довготривалий контакт мешканців країни із громадянами інших держав – студентами та викладачами. А формування позитивного іміджу держави надзвичайно ефективно відбувається через безпосередні контакти громадян інших країн із автохтонним населенням.

“Програма Жана Моне спрямована на розвиток знань стосовно процесів європейської інтеграції, як серед студентів так науковців. Вона призначена для вищих навчальних закладів, асоціацій, громадських організацій, науково – дослідних установ та інших, також учасниками можуть бути як представники держав - членів ЄС, так і країн - партнерів на рівних умовах” [5]. Тобто, створюються умови для контактів та ефективної взаємодії учасників із різних країн. До того ж “у рамках програми Європейський Союз виділяє кошти університетам на започаткування викладання дисциплін, пов'язаних з тематикою європейської інтеграції та розвитку наукової діяльності в

зазначеній сфері”[5]. Це неабиякий плюс в умовах, коли українська держава мінімально фінансує свої вищі навчальні заклади, і за кошти, отримані з державного бюджету (як, зрештою, і за надходження від студентів, що навчаються за контрактом), жодну ефективну міжнародну освітньо-наукову діяльність вести неможливо.

Окрім програми академічної мобільності, «Еразмус плюс» спільно із програмою Жана Моне, включає в себе програми для молоді від Європейської волонтерської служби. Брати участь у цій програмі й реалізувати себе у соціальних проектах можуть молоді люди від 17 до 30 років. Для тих, хто працює в сфері досліджень і інновацій, є можливість взяти участь в міжнародному обміні кадрами.

Існують справедливі нарікання на низький рівень академічності та академічної доброчесності багатьох викладачів українських вузів (не будемо у рамках цієї статті з'ясовувати, чи це наслідок низької оплати праці, чи, навпаки, низький рівень академічності стає причиною низьких заробітних плат викладачів). Проте, однозначно, необхідно долати і низький рівень володіння іноземними мовами, і високий рівень плагіату, і архаїчність форм та методів роботи українських викладачів. Відбір університетів для участі в програмі Жана Моне здійснюється в центрі Європейського Союзу (ЄС) м. Брюссель, що дозволяє застосовувати єдині критерії оцінювання та відбору кандидатів з усіх країн учасниць. Кожен учасник програми мусить подати свої, підготовлені за міжнародними стандартами, проекти. При відборі проектів журі здійснює оцінку академічної якості кожної поданої заявки. Ключову роль відіграє якість поданих заявок, а не «кумівство, непотизм і трайбалізм» [6, с. 130], які є характерними для вітчизняної еліти і широко застосовується при розподілі коштів, у тому числі у сфері освіти.

Академічна Комісія заохочує вищі навчальні заклади подавати проекти найвищої академічної якості. Необхідно зазначити, що перемога найкращих проектів у програмі Жана Моне забезпечує представництво найбільш

підготовлених фахівців із наших ВНЗ у міжнародних проектах. А це, у свою чергу, гарантує, що публічна дипломатія здійснюватиметься людьми, які позитивно впливатимуть на формування іміджу України у міжнародному академічному середовищі.

Таким чином, програма сприяння мобільності студентів, викладачів та працівників наукових або навчальних закладів, насправді, ще й сприяє формуванню позитивного міжнародного іміджу країни. І здійснюється це за кошт Європейського Союзу, а не державного бюджету.

Проте, можливості використання даної програми у сфері публічної дипломатії не такі вже й широкі. Взяти участь у цій програмі може кожен університет, однак, в Україні лише невелика кількість навчальних закладів, які мають вищий ступінь акредитації і можуть реально брати участь у програмі Жана Моне. Причина полягає в описаній вище академічності: дуже мало університетських кадрів можуть на рівних змагатися із представниками понад 60 країн-учасниць за отримання фінансування.

Вперше українські університети та науковці взяли участь у програмі Жана Моне в 2001 р. Для старту було розроблено дві модулі програми ім. Жана Моне у Донецькому національному університеті – «Основи європейського права» (2001 р.) та «Результати на перспективі європейської та науково-технологічної інтеграції» (2002 р.). Потім були проекти в Ужгородському національному університеті, Донецькому державному університеті управління, Національному університеті Києво-Могилянська Академія, Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана, Чернівецькому національному університету імені Юрія Федьковича [5]. У розробці та реалізації проектів за програмою Жана Моне брали участь громадські об'єднання: Всеукраїнська громадська організація «Українська асоціація європейських студій», Міжнародна асоціація інституційних студій [7]. Навіть такий фрагментарний перелік показує,

наскільки складною і неординарною справою для українських науковців є участь у програмі Жана Моне.

Зважаючи на переваги, які дає участь українських ВНЗ у міжнародних науково-освітніх програмах загалом і програмі Жана Моне зокрема, та труднощі, що виникають перед вітчизняними університетами, можемо зазначити високу ефективність даного методу публічної дипломатії в академічних колах, і, в той же час, зауважити порівняно вузьке поле його застосування, оскільки, можливості використання участі українських ВНЗ у програмі Жана Моне різко обмежені відсутністю необхідних компетенцій в науково-педагогічних працівників, щоб ефективно брати участь у міжнародних гранатах та отримувати необхідне фінансування.

З метою підвищення ефективності застосування даного інструменту публічної дипломатії, на нашу думку, доцільно запровадити національні конкурсні програми з аналогічними вимогами до оформлення заявок, що зможуть бути своєрідним тренажером для тих викладачів і менеджерів системи вищої освіти, що прагнуть взяти участь у міжнародних програмах. Переможців у національному конкурсі буде, однозначно, більше, ніж у міжнародному, а це, у свою чергу, дасть фінансову підтримку перспективним кадрам, які у майбутньому зможуть представляти Україну за кордоном, та стане стимулом для професійного і особистісного розвитку (ближча і реалістичніша ціль мотивує більше, ніж віддалена і маловірогідна). А також, варто запровадити спільні ініціативи Міністерства освіти і науки та Міністерства закордонних справ із, як мінімум, консультативної підтримки бажаючих розробити і подати проект на участь у міжнародних науково-освітніх програмах. Безперечно, це далеко не вичерпний перелік можливих заходів, щоб поєднати інтелектуальний потенціал українських ВНЗ із фінансовою підтримкою міжнародних програм задля покращення міжнародного іміджу України шляхом використання методів публічної

дипломатії. У подальшому варто дослідити технології та інструменти, які допоможуть ефективно працювати у даному напрямку.

Список використаних джерел:

1. Лозовий В. С. Пріоритети української освітньої політики в умовах міжнародної науково-технічної кооперації". Аналітична записка [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1411/>. – Назва з екрана.

2. Zapała-Więch J. Polityka kreowania wizerunku państwa w oparciu o tożsamość narodową na przykładzie Polski i Irlandii / [Tekst] J. Zapała-Więch. – Kraków: UJ, 2012. – 298 s.

3. Кононенко С. Середньодержавність: формалізація структур осмислення / С. Кононенко // Дослідження світової політики. – К.: ІСЕМВ України, 1999. – С. 35-40.

4. Най Д. Отримай розумну силу [Електронний ресурс] / Дж. Най – Режим доступу: <http://www.zgroup.com.ua/article.php?articleid=2807> – Назва з екрана.

5. Програма Жана Моне [Електронний ресурс] // Київський торговельно-економічний університет – Режим доступу до ресурсу: <https://www.knteu.kiev.ua/blog/read/www.knteu.kiev.ua/blog/read/?pid=12143>. – Назва з екрану.

6. Неприцька Г.І. Політична відповідальність у системі ціннісних орієнтацій української владної еліти [Текст] : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 : захищена 16.12.11 : затв. 17.05.12 / Тетяна Іванівна Неприцька. – К., 2010. – 214 с.

7. Ясна І. ERASMUS+: вікно до Європи [Електронний ресурс] / І. Ясна. – 2014. // Studway. – Режим доступу: <http://studway.com.ua/erasmus/>. – Назва з екрану.

Новікова І.

к.е.н., старший науковий співробітник

Київського національного університету імені

Тараса Шевченка

Мицюк С.

к.е.н., старший науковий співробітник

Київського національного університету імені

Тараса Шевченка

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

INNOVATION-INVESTMENT POLICY OF UKRAINE IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

Анотація. Розглянуто тенденції провадження інноваційно-інвестиційної політики в Україні з урахуванням економічних особливостей євроінтеграційного руху. Показано, що інноваційна модернізація має бути імперативом реалізації стратегії економічного прориву. Визначено бар'єри розвитку інноваційного підприємництва та створення конкурентних переваг. Сформульовано заходи для ефективної реалізації інноваційно-інвестиційної державної політики.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційна політика, євроінтеграція, технології, конкурентні переваги, інноваційне підприємництво.

Summary. The tendencies of conducting of innovation-investment policy in Ukraine are considered taking into account economic peculiarities of the European integration movement. It has been shown that innovative upgrading should be an imperative to implement an economic breakthrough strategy. The barriers to the development of innovative entrepreneurship and the creation of competitive advantages are identified. The measures for effective implementation of innovation-investment state policy are formulated.

Key words: innovation-investment policy, eurointegration, technologies, competitive advantages, innovative entrepreneurship.

Сучасний рух України в напрямку об'єднання з ЄС містить відбитки знаменних подій, що сталися у нашій державі протягом 2013-2016 рр. 27-го червня 2014 р. була підписана Угода про Асоціацію між Україною та ЄС [1]. Цей безпрецедентний документ став причиною серйозних геополітичних змін у Європі адже має на меті суттєво посилити взаємовигідну співпрацю України з ЄС у низці надзвичайно важливих сфер: безпековій, економічній, енергетичній, транспортній, промисловій, соціальній, освітній, культурній тощо. Реалізація Угоди має відбуватися на принципах демократії з дотриманням верховенства права, а також орієнтуватися на загальноєвропейські цілі, зокрема на збільшення росту інвестицій та налагодження взаємовигідної вільної торгівлі. У цьому зв'язку велика увага приділяється розгляду інвестиційно-інноваційних тенденцій та факторів, що впливають на темпи росту економіки та визначають макроекономічну політику.

Метою статті є розгляд тенденцій провадження інноваційно-інвестиційної політики в Україні з урахуванням економічних особливостей євроінтеграційного руху.

Наразі людство стоїть на порозі 4-ї промислової революції, що визначатиме набір серйозних соціально-економічних, геополітичних і демографічних змін. Світові наукові тенденції ведуть до того, що інноваційні розробки недалекого майбутнього стануть проривом у виробничих технологіях, у людській свідомості й світосприйнятті. Цунамі технологічних досягнень пов'язують із: створенням штучного інтелекту, втіленням ймовірності машинного навчання, цифровим виготовленням, нано- та біотехнологій, освоєнням дешевої, екологічно чистої енергії та новими методами її зберігання, можливостями оперування надвеликими масивами аналітичних даних, квантовим обчислюванням та гіпер-підключенням.

Зважаючи на умови та обставини, перед Україною постають завдання якнайшвидшого формування економіки інноваційного типу, посилення

обороздатності, що є можливими лише за умови орієнтації на європейський вектор розвитку, який передбачає негайне формування та реалізацію стратегії, яка зможе забезпечити інтенсивне використання й відтворення науково-технічного потенціалу та, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності на світовому рівні. Визначальним чинником економічного зростання є інноваційна модернізація. Нова українська модель розвитку економіки має вибудуватися на основі залучення передових технологій та працювати на збільшення ступеню відкритості ринків Європейського Союзу та світу. Адже на соціально-економічний розвиток країни, на її економічне та політичне становище на світовій арені, на добробут та можливості особистісної реалізації суттєвий вплив має міра еквівалентної участі у зовнішньоекономічному обміні. Технологічний фактор відіграє визначальну роль у підвищенні продуктивності праці, зниженні виробничих витрат та раціональному використанні ресурсів.

Україна залежить від іноземних інвесторів. Дефіцит її поточного платіжного балансу у 2017 р. становив 3,8 млрд. дол. США (3,5% від ВВП) [2]. Тому, задля підтримки малого й середнього бізнесу на неї стали розповсюджуватися спеціальні програми ЄС. Так, з 2016 р. почала діяти програма Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises (COSME) - програма Європейського союзу, що направлена на євроінтеграцію й підтримку конкурентоспроможності малих та середніх підприємств, а також на розвиток міжнародної торгівлі [3].

Реалізація інтеграційної, орієнтованої на Європу стратегії України зумовила необхідність структурних перебудов в економіці, де в пріоритеті передбачається інтенсивне нарощення експортних обсягів та активне зростання інноваційно-інвестиційного потенціалу. Досягнення цієї мети буде можливим за умови: вирішення в Україні проблеми економічної безпеки; підвищення рівня конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників; суттєвого приливу іноземних інвестицій та технологічної

модернізації виробничих потужностей; розвитку експортного потенціалу та поліпшення структури українського експорту.

Однак, на розробки найважливіших новітніх технологій виділяються мізерні кошти. Так, у 2015 р. бюджетне фінансування інноваційної діяльності та трансферу технологій становило - 187495,13 тис. грн. [4, с.105]. Основними розпорядниками коштів, що виділила держава на інноваційну діяльність у 2015 р., як і у попередні роки, були НААН (88525,00 тис. грн. або 47,2%) та МОН (83288,53 тис. грн. або 44,4%).

Основними суб'єктами інноваційної діяльності є промислові підприємства. Питома вага підприємств, що займалися інноваціями в Україні у 2016 р. становила 18,9 % від загальної кількості підприємств (рис.1). На інноваційну діяльність у тому ж році ними було затрачено 23229,5 млн. грн., причому 94 % цієї суми - це їх власні кошти [5].

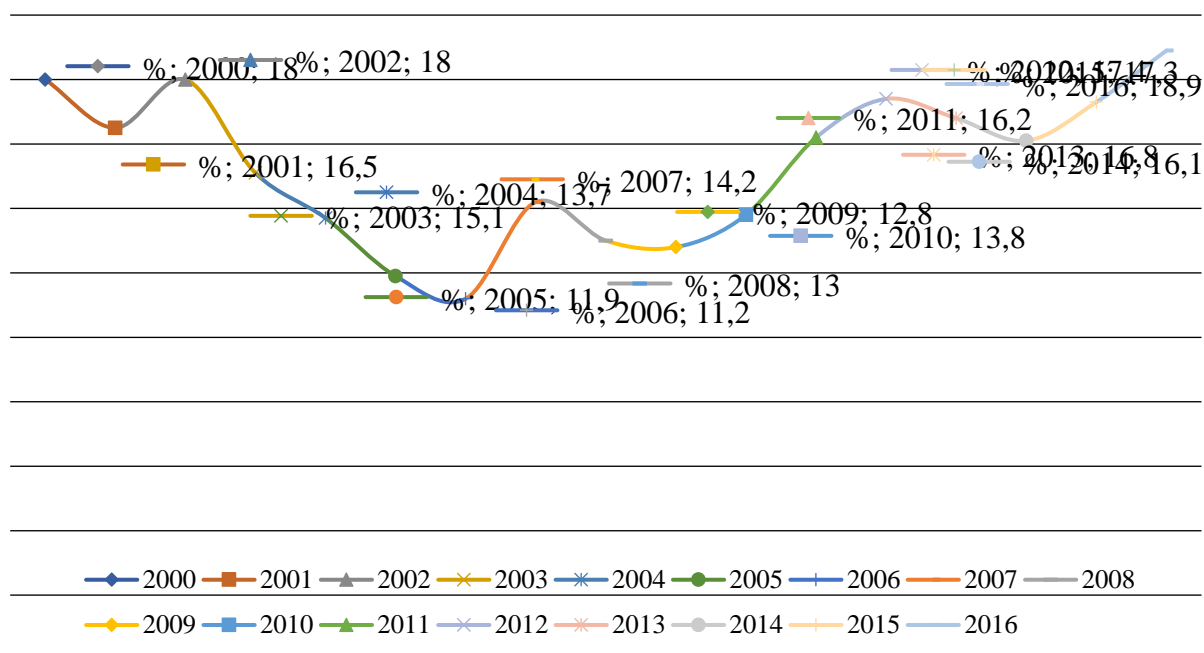

Рисунок 1. Питома вага підприємств, що займалися інноваціями в Україні у 2000-2016 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [5].

Частка підприємств, які впроваджували інновації у 2016 р. становила 16,6 % від загальної кількості промислових підприємств. Однак 85 % цих впроваджень полягали у придбанні машин, обладнання та програмного забезпечення, тоді як нових видів техніки було задіяно у виробничих процесах лише 1305.

Очевидно, що інноваційна активність в державі є дуже низькою, що гальмує процес формування економіки інноваційного типу, не сприяє підвищенню конкурентоспроможності України на світовому рівні, суттєво знижує можливості обороноздатності та темпи європейського вектору розвитку. Адже за рахунок власних коштів підприємства здійснювали інноваційно-економічну діяльність переважно у середньовисокотехнологічному (виробництво залізничних локомотивів і рухомого складу та виробництво транспортних засобів) та середньонизькотехнологічному (виробництво продуктів нафто перероблення, виробництво коксу та коксопродуктів) секторах. Виробництво у високотехнологічному секторі (зброя та боєприпаси) співфінансувалося державою. Через що питома вага реалізованої інноваційної продукції була надзвичайно низькою (рис.2).

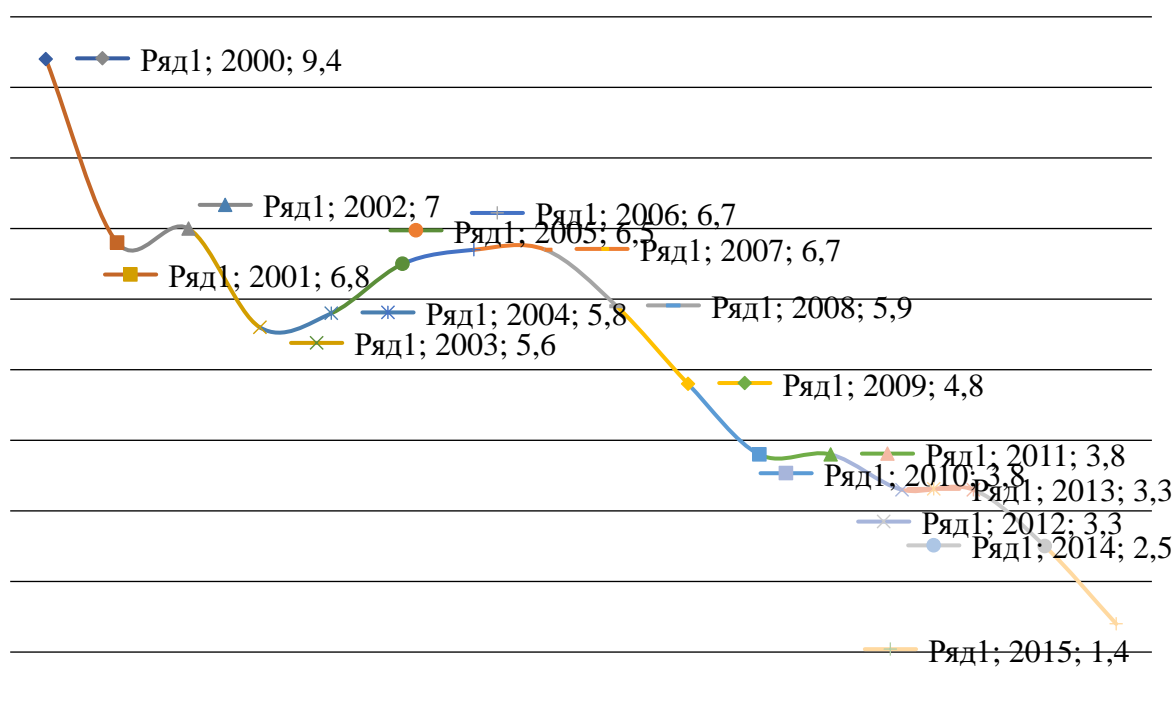

Рисунок 2. Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової в Україні у 2000-2015 рр., %

Джерело: складено авторами на основі [5].

Наразі ефективним засобом нарощування вітчизняного інноваційно-наукового потенціалу є інтеграція України в світовий, зокрема європейський економіко-технологічний простір, тобто налагодження міжнародного науково-технічного співробітництва.

Неподоланими бар'єрами в контексті пришвидшення формування умов для розвитку вільного підприємництва та створення конкурентних переваг на внутрішньому та світовому ринках є серйозні геополітичні протистояння та бюрократична заангажованість. В результаті, у рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму за 2017 р. Україна посіла 81 місце (у 2016 р. – 85, у 2014 р. - 76). При цьому найсильнішою сферою у нас залишається освіта – 35 місце, наявність новітніх технологій – 107, прямі іноземні інвестиції та передача технологій - 118, захист інтелектуальної власності – 119, обсяг державних закупівель високотехнологічної продукції – 90, здатність зберігати таланти - 129, обсяг державного боргу – 112, рівень розвитку фінансового ринку – 120, макроекономічне середовище – 121 [6].

Прогресивні досягнення європейців та інших технологічно розвинутих держав світу стали можливими завдяки ефективній організації інноваційного процесу на макрорівні. Гостра необхідність модернізації економіки на основі технологічних інновацій та впровадження передових європейських стандартів в усіх господарських сферах постає й в Україні.

Визнання інновацій важливим інструментом державної політики передбачає:

- інтеграцію вітчизняного сектору наукових досліджень і розробок у світову інноваційну систему шляхом гармонізації нормативно-правової бази у сфері науки та інновацій з відповідною нормативно-правовою базою країн Європи та світу;

- створення системи інститутів, що сприятимуть розвитку інноваційної сфери, зокрема фонду сприяння розвитку інноваційних підприємств, венчурних фондів, технопарків, бізнес-інкубаторів, запровадження вільних економічних зон тощо;

- розробку програми підтримки пріоритетних високотехнологічних галузей з урахуванням їх сумісності з умовами СОТ, що міститиме механізми, які дозволятимуть залучати значні кошти від закордонних інвесторів для розвитку трансферу технологій в Україні;

- стимулювання розвитку екологічно безпечних ресурсо- та енергозберігаючих технологій;

- посилення науково-технологічного співробітництва науки та бізнесу;

- формування інноваційної інфраструктури та системи трансферу технологій;

- розвиток системи державно-приватного партнерства у контексті реалізації інноваційних проектів;

- сприяння розвитку двостороннього та багатостороннього міжнародного науково-технічного співробітництва;

- налагодження процесу ефективної капіталізації інноваційно-технологічної продукції;

- закріплення на законодавчому рівні пільг та преференцій інноваційним зонам, техно- та промисловим паркам у сфері високих технологій, тобто

формування податкової політики, яка сприятиме реальному розвитку інноваційної сфери;

- удосконалення механізму митного регулювання експорту інноваційної продукції;

- створення фінансових інститутів інноваційної діяльності, що передбачає формування системи фінансово-кредитної підтримки для створення та розвитку стартап та спін-офф компаній;

- розробку механізмів стимулювання наукової діяльності, зокрема прийняття та реалізація закону, який дозволить бюджетним освітньо-науковим установам створювати малі інноваційні підприємства;

- підвищення статусу та престижу дослідників, створення ефективних матеріальних і моральних стимулів для залучення найбільш кваліфікованих фахівців у секторі економіки, що визначають її інноваційно-інвестиційний розвиток;

- забезпечення доступу вітчизняних науковців до сучасної наукової інформації, до закордонних паперових та електронних наукових видань, різноманітних баз даних.

Проведення інноваційно-інвестиційної політики в Україні неможливе без застосування державою комплексу заходів, в першу чергу фіскальних, адже інвестування в інновації – це додатковий ризик, і тому очікуваний прибуток має його відшкодувати. Крім того, державна підтримка повинна зменшити вартість інвестицій в інновації та має додатково стимулювати інвесторів у процесі прийняття рішення.

Висновки. Отже, інноваційно-інвестиційний клімат в Україні слабкий, підприємств, що займаються інноваціями незначна кількість, а таких що впроваджують інноваційну продукцію у виробництво й зовсім мало. Низька інвестиційна привабливість української промисловості пояснюється

несприятливим економічним середовищем для вітчизняних та іноземних інвесторів, що виявляється у неефективному державному регулюванні, нерозвиненій ринковій інфраструктурі, відсутності дієвої системи правового регулювання та оптимального рівня податкового навантаження.

Національний науково-технічний потенціал здатний забезпечити реалізацію процесу ефективного інноваційного підйому, що задіє позитивні зміни в економіці та інших сферах суспільного життя за умови забезпечення реальної державної підтримки та створення сприятливого середовища для розвитку інновацій. Це уможливить гармонізацію інноваційно-технологічної моделі України відповідно до стандартів ЄС та сприятиме подальшій інтеграції у світову економіку. У цьому зв'язку забезпечення впровадження інновацій, модернізація виробництва, піднесення конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств є важливими невідкладними стратегічними завданнями розвитку національної економіки.

Список використаних джерел:

1. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu ta Yevropeys'kym Soyuzom: Uryadovyy portal, http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631
2. Платіжний баланс у 2017 році // Національний банк України. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=27033404>
3. Розпорядження КМУ від 16.03.2016 за № 226-р «Про підписання Угоди між Урядом України і Європейським Союзом про участь України в програмі ЄС «Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу (COSME) (2014-2020)». – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/226-2016-%D1%80>
4. Аналітична довідка «Стан розвитку науки і техніки, результати наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності, трансферу технологій за 2015 рік» [електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України; Український інститут науково-технічної і економічної інформації. – Київ,

2016. – 199 с. – Режим доступу:
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/informatsiyno-analitychni/2-3-ad-kmu-2015.pdf>

5. Статистична інформація: інноваційна активність [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу:
<http://www.ukrstat.gov.ua>

6. The Global Competitiveness Report 2017–2018 // Weforum. – Режим доступу:
<http://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>

Обривкіна О.

к.п.н., доцент кафедри цивільного права та процесу ННІ права Університету ДФС України

Федорова О.

студент ННІ права Університету ДФС України

Стикуц А.

студент ННІ права Університету ДФС України

КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

THE CONCEPT OF THE LEGAL SYSTEM OF THE EUROPEAN UNION

Анотація: Право Європейського Союзу – це особлива правова система, норми якої регулюють суспільні відносини, що складаються в ході інтеграційних процесів в рамках Європейського Союзу.

Ключові слова: правова система, держава, правовідносини.

Summary: The right of the European Union is a special legal system regulating the social relations that are formed during the integration processes within the framework of the European Union.

Key words: legal system, government, legal relationship.

Актуальність теми полягає в тому, що ЄС засновує новий правовий порядок у рамках міжнародного права з метою взаємного соціального та економічного зростання держав-членів, так як в основу права ЄС покладене прагнення до збереження миру та створення кращих умов життя в Європі шляхом розвитку тісніших економічних зв'язків.

Метою статті є розглянути правову систему ЄС та сучасний стан, про можливості подальшого існування та функціонування. Іншими словами, про перспективи її розвитку.

Предмет правового регулювання права ЄС складають наступні групи правовідносин:

1) правовідносини, що складаються в процесі взаємодії держав-членів, інститутів ЄС, фізичних та юридичних осіб, які проживають або розташованих на території держав-членів, для реалізації цілей внутрішнього ринку, соціально-економічної та валютної інтеграції;

2) правовідносини, що складаються всередині організаційної структури ЄС, які можна традиційно назвати внутрішньо організаційними правовідносинами;

3) правовідносини у сферах простору свободи, безпеки і правосуддя;

4) правовідносини, що виникають в результаті здійснення зовнішніх функцій ЄС, тобто правовідносини ЄС з іншими суб'єктами міжнародного права [1]. Тобто, можна зазначити, що думка Грицяка І.А. в неоднорідності внутрішньої структури правової системи ЄС, що отримала втілення в поняттях права Співтовариства та права ЄС, а також в поняттях первинного та похідного права ЄС, є формуванням західноєвропейської правової доктрини. З урахуванням того, що сфера дії права Співтовариства скоротилася (залишився тільки Євратом) сьогодні можна говорити про те, що існує тільки право ЄС. Отже, правова система ЄС зберігає дуалізм, що випливає з того, що в нього входять дві різні за своєю природою групи правових норм: міжнародне право співробітництва і та частина права ЄС, яка регулює відносини по функціонуванню внутрішнього ринку, яка раніше іменувалася правом Співтовариства або комунітарним правом. Для зручності можна іменувати їх як норми права Співтовариства, з тим щоб відрізнити їх від міжнародно-правових норм, що також входять до складу правової системи ЄС. Головна їх

відмінність полягає в тому, що норми права Співтовариства можна захищати судовими засобами (в судах держав-членів і в рамках власної судової системи ЄС), в той час як норми міжнародного права співпраці забезпечуються традиційними дипломатичними засобами, хоча спостерігається прагнення передати їх під юрисдикцію Суду ЄС.

Так, на думку М. М. Бірюкова "європейське право (або право Європейського Союзу) являє собою невід'ємну частину міжнародного права". Мабуть, не можна тлумачити це положення буквально, в тому сенсі, що автор прагне наділити право ЄС якістю окремого елемента системи міжнародного права (наприклад, розглядає його як галузь міжнародного права). Найімовірніше він прагне показати якісне своєрідність цього міжнародного нормативно-правового комплексу і неможливість його включення в яку-небудь з відомих науці галузей міжнародного права. У чомусь цей підхід зближується з попередніми, зокрема, в тому, що визнання особливого характеру права ЄС та його предмета не дозволяє включати його в яку-небудь з відомих галузей міжнародного права або визначати його як самостійної галузі міжнародного права [2]. Однак щодо можливості визнання зазначеної системи принципів і норм як самостійної галузі міжнародного права може існувати й інша точка зору. Наприклад, науковець Дейвіс К, не розглядає право міжнародних організацій в якості самостійної галузі сучасного міжнародного права, а як комплексу правових норм і принципів, що регламентують певну сферу міжнародних відносин. Щодо внутрішньої структури права міжнародних організацій, необхідно розрізняти "внутрішнє і зовнішнє право" міжнародних організацій. Внутрішнє право міжнародних організацій розуміється як сукупність норм, що визначають структуру, компетенцію органів, їх функції, а також діяльність міжнародних організацій в питаннях, пов'язаних з режимом і трудовими відносинами різних категорій персоналу, дозволом майнових, фінансових та інших проблем. До них відносяться правила процедури органів, що мають важливе значення для ефективної діяльності міжнародних організацій.

Як свідчить досвід функціонування Євросоюзу та його правової системи, багато тенденцій, що підтвердили свою спроможність в минулому, у певних формі та ступені виявляються і надалі. Як приклад, що підтверджує сказане, можна послатися на існування і досить активний прояв, починаючи з 60–70-х рр. XX ст. і аж до теперішнього часу, таких тенденцій та найбільш важливих ознак і рис правової системи Європейського співтовариства, як:

а) посилення незалежності цієї системи від національних правових систем держав-членів, що виявляється в можливості її прямого впливу на них і обов'язковості вимог щодо юридичних та фізичних осіб без прийняття з боку держав-членів будь-яких додаткових актів;

б) встановлення та збереження пріоритету (першість — *precedence*) правової системи Європейського співтовариства щодо правових систем держав-членів, який забезпечується Європейським судом справедливості, наділеним винятковими повноваженнями тлумачення європейського права;

в) органічне поєднання і посилення в правовій системі Європейського співтовариства поряд з первинним вторинного права, а також неписаного прецедентного права, що формується Європейським судом справедливості[3]. Ці та подібні до них тенденції, розглядає Л. Ентін внаслідок їх відносної стабільності та довготривалості існування і вияву — це не тільки данина минулому, а й сьогодення та, цілком ймовірно, майбутнє. Спираючись на конкретну емпірично-економічну, соціально-політичну, правову та інші бази, відображаючи сучасний рівень і динаміку розвитку Євросоюзу та його правової системи, зрівнюючи тенденції минулого, теперішнього і майбутнього, яке створюється, в сукупності вказують на можливий, зумовлений численними об'єктивними і суб'єктивними факторами шлях їх розвитку та функціонування.

Будучи дуже складними і нерідко суперечливими одна щодо одної, тенденції розвитку Євросоюзу і його правової системи класифікуються за різними критеріями, зокрема:

а) за часом їх виникнення і розвитку — тенденції, що виникли на ранніх стадіях розвитку Європейського співтовариства і на більш пізніх, аж донині;

б) за сферами їх виникнення і функціонування — тенденції розвитку відносин всередині Європейського співтовариства з державами-членами у політичній, правовій та інших галузях, а також зовнішніх — з третіми країнами;

в) за рівнем їх становлення та розвитку — сформувалися і формуються, ледь вгадуванні тенденції [4].

Поряд з цим з'явилося і ще одне розуміння права міжнародних організацій, як сукупності міжнародно-правових норм, що регулюють діяльність якої-небудь однієї міжнародної організації. У цьому сенсі стали говорити про "право ООН", "право СОТ", "право ЄС", "право СНД" і т. д..

Слід зауважити, що в тенденції Марченка М.Н. через нерозривний зв'язок та взаємодію Євросоюзу як наддержавного утворення з його правовою системою досить часто важко провести чітку межу між тенденціями розвитку Євросоюзу, з одного боку, і тенденціями розвитку його правової системи — з іншого. Однак, незважаючи на наявність у них багатьох загальних тенденцій, і Євросоюз, і його правова система, як відносно самостійні явища одне щодо одного та щодо інших явищ, продукують також власні тенденції.

Щодо внутрішньої структури права міжнародних організацій Марченко М.Н. висловлює думку, що необхідно розрізняти "внутрішнє і зовнішнє право" міжнародних організацій. Внутрішнє право міжнародних організацій розуміється як сукупність норм, що визначають структуру, компетенцію органів, їх функції, а також діяльність міжнародних організацій в питаннях,

пов'язаних з режимом і трудовими відносинами різних категорій персоналу, дозволом майнових, фінансових та інших проблем. До них відносяться правила процедури органів, що мають важливе значення для ефективної діяльності міжнародних організацій.

Складніше йде справа з поняттям зовнішнього права, що регулює відносини міжнародних організацій з третіми сторонами (тобто країнами нечленами та іншими міжнародними організаціями), оскільки історично склалося так, що дана група норм, що займає своє місце в системі права ЄС, також не відокремлюється під таким найменуванням і, як і в першому випадку, в основному відноситься до вторинного комунітарного праву ЄС[5]. Слід погодитися з думкою автора Ентіна Л., що створення Європейських співтовариств викликало вельми істотні зміни в правових системах держав-членів. Держави-члени зберегли свій суверенітет над територією і особами, що проживають на ній, у всій повноті, за винятком тих питань, які вони передали до компетенції Співтовариств. Це призвело до виникнення двох паралельно існуючих правопорядков - національного і комунітарного. Разом з тим не можна погодитися з тими, хто вважає, що в результаті створення наднаціональних Співтовариств відбулося скорочення або обмеження державного суверенітету. Державний суверенітет не був переданий навіть частково Європейським співтовариствам, не відбулося і істотного скорочення сфери його дії, держави-члени допустили лише часткову поступку своїх суверенних прав. Вони наділили Співтовариства правотворческими повноваженнями, зберігши суверенітет щодо правозастосування з урахуванням визнання компетенції Суду ЄС у питаннях тлумачення і застосування норм права Співтовариства.

Іншими словами, право Співтовариства як нормативно-правова система виступає в національних правових системах як правозастосовний комплекс, тобто держави-члени зберегли за собою вирішальний контроль за застосуванням норм права Співтовариства на своїх територіях, що не

виключає можливості інститутів Співтовариства втручатися в цей процес, у разі порушення державами-членами своїх зобов'язань, що впливають з установчих договорів Співтовариств.

Отже, Європейський Союз – це досить динамічний і постійно трансформується інститут міждержавних відносин. Він є втіленням ідеї інтеграції європейських народів, яка на кожному історичному етапі розвитку наповнюється новим політичним, економічним та юридичним змістом, де одним із основних принципів права Європейського Союзу є примат (іншими словами – верховенство) права ЄС над національним правом. Це означає, що у випадках, коли норми національного права не відповідають нормам права Європейського Союзу, національні суди держав-членів ЄС зобов'язані застосовувати саме право Європейського Союзу, а не власне національне законодавство. Також цей принцип впливає на обов'язок держав-членів ЄС не приймати закони, що суперечать нормам права Європейського Союзу [7, с. 299-323].

Підсумовуючи викладене, можна виділити наступні особливості правової системи чинного нині ЄС. Слід зазначити, що право ЄС – це правова система міжнародної міжурядової організації європейських країн *sui generis*, яка формується в результаті складних правотворчих процесів, що мають в значній мірі новаторський характер порівняно з традиційними міжнародно-правовими процедурами правотворчості. Разом з тим, використання категорії «правова система» стосовно до права ЄС дозволяє сприймати його як розвиваюче, але цілісне єдність і взаємозв'язок правових явищ європейської інтеграції. Різні елементи, складові поняття правової системи ЄС, об'єднуються в ціле завдяки внутрішньо притаманного їм єдності. Цілісність правової системи ЄС проявляється в єдності мети, принципів, а також єдиною інституційною структурою, що надає вирішальний вплив на подальший розвиток права ЄС. Крім того, право ЄС має єдину сферу дії (територія

держав-членів) і єдиний предмет (правовідносини, що виникають у процесі інтеграції та співробітництва держав-членів).

Список використаної літератури:

1. Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу. – К., 2012.
2. Дейвіс К. Право Європейського Союзу: Пер. со 2-го англ. вид. – К.: Знання, 2013.
3. Ентін Л.М. Европейское право. Право Європейського Союзу та правове регулювання прав людини: Підручник для ВНЗ / Кер. авт. колл. и відп. ред. д.ю.н., проф. – 2-е вид., перегляд. и доп. – М.: Норма, 2015.
4. Марченко М. Н., Дерябина Е. М. Право Європейського Союзу : питання історії та теорії. — М., 2010.
5. Ентін Л. Інституційна структура та механізм прийняття рішень у Європейському Союзі: Навч. посібник / Програма Tacis Європейського Союзу в Україні; Проект “Правничі студії в Україні: Київ та окремі регіони”. – К.: ІМВ КНУ ім. Тараса Шевченка, 2014.
6. Яковюк І. В. Правова інтеграція як фактор розвитку української державності та її правової системи / І. В. Яковюк // Правова доктрина України : у 5 т. – Х. : Право, 2013. – Т. 1 : Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В. Я. Тацій, О. Д. Святоцький, С. І. Максимов та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина. – С. 713–751.

Орловська Ю.

д.е.н., проф., ДВНЗ “Придніпровська державна академія будівництва та архітектури”

Морозова С.

аспірант, ДВНЗ “Придніпровська державна академія будівництва та архітектури”

РОЛЬ МСП В ІННОВАЦІЙНОМУ РОЗВИТКУ КРАЇН ЄС

THE ROLE OF SMES IN THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF EU COUNTRIES

Анотація. Проведений аналіз показав, в європейських країнах сформована розгалужена мережа МСП, які діють на зарубіжних та місцевих ринках одночасно як постачальники і споживачі, тобто як учасники зовнішньоторговельної та внутрішньоекономічної співпраці. Визначено, що європейські МСП займають важливе місце в інноваційному розвитку країн-членів ЄС, що підтверджується численними програмами державної підтримки. Отримано висновок, у сучасних умовах розвитку української економіки накопичений досвід ЄС має значний практичний інтерес для розвитку української економіки.

Ключові слова: малі та середні підприємства, інноваційний розвиток, Європейській Союз, світова економіка.

Summary. The analysis showed that, in the European countries, an extensive network of SMEs that operate in foreign and local markets both as suppliers and consumers simultaneously - that is, as participants in foreign trade and internal economic cooperation — has formed. It has been determined that European SMEs occupy an important place in the innovation development of the EU member states, as evidenced by numerous state support programs. It is concluded that, in the current development conditions of Ukraine’s economy, the accumulated experience of the EU has a significant practical interest for economic development in Ukraine.

Keywords: small and medium enterprises, innovation development, European Union, world economy.

Значна роль підприємництва в інноваційному розвитку країн пояснюється тим, що воно, в силу притаманних тільки йому властивостей,

здатне ефективно вирішувати завдання інтеграції національної економіки у міжнародні економічні відносини. Перш за все це стосується малих та середніх підприємств (далі МСП), які в розвинених країнах за останні роки пройшли шлях еволюції та стали високо експортоорієнтованими структурами, повноцінними учасниками міжнародного науково-технічного співробітництва та залучення ПІІ. Більш того, багато МСП виявилися схильні до транснаціоналізації власної діяльності, впроваджуючи у власні стратегії компонент міжнародної спеціалізації. До того ж притаманні МСП низький рівень витрат на організацію та утримання бізнесу, управлінська оперативність і гнучкість, здатність швидко реагувати на запити ринку, готовність нести підвищені ризики робить їх ефективним інструментом розробки та впровадження прогресивних змін. Тому, в силу особливого значення сектора МСП в інноваційному розвитку світової економіки саме на ньому автор акцентує увагу в рамках даного дослідження.

Практика свідчить, що зазначені напрями привертають увагу науковців вже не перше десятиліття. Так серед вчених, в роботах яких викладені результати дослідження особливостей інноваційного розвитку країн в умовах глобалізації, слід виділити праці О. Білоруса, І. Бузько, Г. Дугінець, Ю. Макогона, Н. Мешко, А. Мокія, Ю. Орловської, А. Поручника, А. Філіпенка, В. Шниркова, С. Якубовського та інших. У той же час, враховуючі євроінтеграційне спрямування розвитку країни потребує більш детального визначення ролі МСП в інноваційному розвитку ЄС з метою виокремлення можливості впровадження окремих механізмів та інструментів при формуванні напрямів розвитку економіки України.

Світова практика показала, що впродовж останніх десятиліть інновації стали основним фактором в конкурентній боротьбі як за внутрішній, так і за зовнішній ринок. Відповідно економічна система ЄС не може бути конкурентною без високого рівня інноваційності та можливості відповідати на нові виклики світової економіки. Для підтримки необхідного рівня

інноваційного розвитку ЄС всі Програми національних реформ, Стабілізаційні програми та Програми конвергенції країн ЄС формуються відповідно до загальної стратегії розвитку «Європа 2020» [3], одним з основних пріоритетів якої є розумне зростання економіки, що ґрунтується на знаннях та інноваціях.

Також в 2010 році в Європейському Союзі була прийнята ініціатива «Цифрова Європа», яка є однією з семи великих ініціатив в рамках Стратегії «Європа 2020» та спрямована на розвиток інтернет-економіки з метою підтримки економічного зростання в ЄС та надання допомоги громадянам та підприємствам для отримання максимальної віддачі від цифрових технологій. При цьому в квітні 2016 року Європейська комісія представила перші міркування з оцифрування промисловості. Документ, названий «Цифровий ринок - оцифровка промисловості: питання і відповіді», містить серію пропозицій Європейської комісії (більш детально див. [4]). Результативність обраних інструментів та механізмів підтримки інноваційного розвитку підтверджується тим що, що в рейтингу Глобального інноваційного індексу 2017 року вісім з десяти кращих є європейські країни (табл. 1).

Таблиця 1

ТОП-10 країн в міжнародному інноваційному рейтингу 2017 р

Країна	Показники					
	Ранг	Глобальний інноваційний індекс	Витрати на наукові дослідження	Наукоємна зайнятість,%	Високо- і середньо-технологічні	Експорт ІКТ послуг, %
Швейцарія	1	67,69	3,0	53,0	0,6	3,7
Швеція	2	63,82	3,3	50,4	0,5	7,1
Нідерланди	3	63,36	2,0	46,6	0,4	7,2

США	4	61,40	2,8	38,0	0,4	1,5
Великобританія	5	60,89	1,7	47,6	0,4	3,3
Данія	6	58,70	3,0	45,1	0,4	2,5
Сінгапур	7	58,69	2,2	54,3	0,6	1,0
Финляндія	8	58,49	2,9	46,0	0,4	9,9
Німеччина	9	58,39	2,9	44,2	0,5	2,0
Ірландія	10	58,13	1,5	40,6	0,6	24,0

Джерело: складено автором за [5].

У зарубіжних економіках в національному відтворенні сформована розгалужена мережа МСП, які діють на зарубіжних та місцевих ринках одночасно як постачальники та споживачі, тобто як учасники зовнішньоторговельної та внутрішньоекономічної співпраці. Для розвинених країн обсяг доданої вартості, виробленої на МСП, перевищує 50% національного ВВП, а чисельність зайнятих варіює від 46% (Німеччина) до 68% (Італія) (табл. 2).

У той же час звертає увагу і різна зовнішньоекономічна активність підприємств МСП. Так, за даними ОЕСР, кожне четверте мале і середнє підприємство в розвинених країнах зорієнтоване на зарубіжний ринок і доходи від міжнародних операцій складають 10-40% їх сукупних доходів. Експорт МСП ЄС оцінюється на рівні 28-30% сукупного світового товарного експорту та експортна орієнтація МСП продовжує зростати, майже в 2,5 рази випереджаючи темп зростання у великих компаній. З огляду на те, що багато МСП працюють в системі субпідрядних відносин, їх непрямую участь у зовнішньоекономічних зв'язках істотно вище. Так частка МСП Бельгії,

Німеччини, Нідерландів і Швейцарії в товарному експорті країни може досягати в цілому 40-50% [8]. Для порівняння для МСП США, і ця частка становить близько 20% [7]. Таким чином з урахуванням інноваційної мобільності МСП, європейські підприємства є активними учасниками міжнародного технологічного обміну.

Таблиця 2

Діяльність МСП деяких розвинених країн світової економіки у 2014 р

	Чисельність МСП, тис.од.	Чисельність підприємств на тис.	Зайнятість на МСП, %	Частка в загальній зайнятості, %	Питома вага МСП у ВВП, %	Питома вага експорто- орієнтованих* МСП,
Великобританія	2630	46	13,6	49	50-53	10
Німеччина	2290	37	18,5	46	50-54	25 (в середньому для всіх країн ОЕСР)
Італія	3920	68	16,8	73	57-60	
Франція	1980	35	15,2	54	55-62	
США	19300	74,2	70,2	54	50-52	

* підприємства з часткою доходів від зарубіжних продажів товарів в сукупних доходах понад 20%.

Джерело: складено автором за [7].

Слід зазначити, що малі підприємства широко використовують таку форму міжнародного бізнесу, як організація спільних підприємств із зарубіжними учасниками. В даному випадку, як правило, має місце паритетний характер об'єднання, тобто мова йде про консолідацію малого бізнесу різних країн. У той же час МСП об'єднуються і з великим бізнесом на засадах субконтрактних відносин в ході міжнародного виробничого і

технологічного співробітництва. Великі ТНК залучають МСП для виробництва комплектуючих, які часто є по суті інноваційною продукцією. В даному випадку найбільш вдалим прикладом є досвід Словаччини, яка за рахунок масштабних іноземних інвестицій ТНК в національні МСП, перш за все в виробництві електрообладнання, автомобілебудування, електронного та оптичного устаткування перетворилася в одного з основних експортерів регіону [1].

Формуючи зарубіжну виробничу базу, МСП розвинених країн слідують за власними великими партнерами, щоб не втратити зв'язок з традиційним контрактором і зберегти технологічні ланцюги в цілісності. В результаті близько половини іноземних інвестицій сектора МСП припадає на малі та середні транснаціональні корпорації (МТНК). Останні мають певну специфіку, що виражається в тому, що вони:

- набагато швидше, ніж великі ТНК, впроваджуються на зарубіжні ринки і розгортають на них свою діяльність;
- найчастіше зосереджені в високотехнологічній сфері (характерно для МНТК Австрії, Німеччини, Італії);
- орієнтуються переважно на прикордонні з країною базування держави експансії (наприклад, МНТК країн ЄС здійснюються інвестиції головним чином в країни ЦСЄ);
- найчастіше виступають як сімейні компанії, а не акціонерні товариства.

З огляду на низьку капіталізацію і рівень корпоративності у МСП в країнах Центральної та Східної Європи сформувалася нераціональна підприємницька структура, тобто мова йде про абсолютне переважання мікропідприємств (суб'єктів з числом зайнятих до 10 чол., частка який становить 90-96% сукупної чисельності малих підприємств в зазначених країнах). Наприклад, в Болгарії з загальної чисельності діючих в країні

приватних підприємств на малі фірми припадає майже 92% фірм.

У той же час, говорити про формування МТНК в країнах, що розвиваються, і країнах з перехідною економікою поки що рано. Ці компанії лише знаходяться на зародковій стадії формування, а їх галузева приналежність в цілому відповідає слабкою, деформованої структури економік зазначених країн. З урахуванням гіпертрофованого розвитку в них галузей гірничодобувної промисловості, металургії, сільського господарства, де детальна спеціалізація (яка найбільше відповідає профілю МСП) майже не використовується, то МСП належить роль посередників які розвивають виключно традиційні форми зовнішньоекономічних зв'язків.

Зарубіжний досвід накопичив широкий спектр заходів державної підтримки інноваційного розвитку МСП, що багато в чому пов'язано з існуванням неоднорідних механізмів та інструментів політики щодо МСП в різних країнах. Незважаючи, що ці заходи різноманітні, в даній системі є і загальні риси в різних країнах ЄС. Зокрема, сукупність заходів державної підтримки може бути поділена на фінансові (матеріальні) (пільгові кредити, позики, субсидії) і нематеріальні (консультаційне, інформаційне, організаційне сприяння). За ступенем і характером впливу ця підтримка може бути як прямий (пов'язана з цільовими асигнуваннями з бюджету і позабюджетних джерел), так і непрямой (націлена на поліпшення інвестиційного та ділового клімату для МСП).

Сприяння діяльності МСП при виході на зарубіжні ринки є одним з ключових напрямів економічної політики розвинених країн. Основними формами державної підтримки тут виступають гарантії по кредитах, субсидії, інформаційно-консультаційна підтримка, страхування експорту, програмування експорту. Наприклад, Федеральним урядом Німеччини надається допомога МСП шляхом надання гарантій по експортних кредитах, інвестиційних гарантій по політичних ризиків з метою захисту інвестицій за кордоном, участі в організації закордонних торговельних ярмарків (табл. 3).

Що стосується підтримки інноваційного розвитку МСП в Великобританії, то основна роль належить програмі розвитку мережі техніко-інноваційних Catapult Centres в Великобританії, яка була запущена ще в 2010 р Ініційована урядовим Радою зі стратегічних технологій, вона передбачає сім напрямків, в рамках яких будуть створюватися названі «катапульти»: виробництво з високою доданою вартістю (high value manufacturing), клітинна терапія, офшорна відновлювальна енергетика, програмне забезпечення для супутників, взаємопов'язана цифрова економіка, міста майбутнього, транспортні системи. «Катапульта» виробництв з високою доданою вартістю була першою, в рамках якої в жовтні 2011 р почалося створення інститутів, в яких тестували нові технології і системи, перш ніж прийняти рішення про подальші інвестиції в інноваційні проекти. У структуру «катапульти» увійшли сім центрів з різних регіонів країни зі спеціалізацією в різних областях - від композитних матеріалів до «процесних інновацій» [6].

Таблиця 3.

Форми підтримки інноваційних МСП Німеччини при їх виході на світовий ринок

Програма підтримки	Сфера	Галузева приналежність
«Національний ярмарок»	Розширення продажів, участь в ярмарках	Індивідуальна діяльність, транспорт, туризм, промислове виробництво, торгівля, ремесла
«Зарубіжна ярмарок»	Участь в зарубіжних ярмарках	
«Опора»	Розширення продажів	Промислове виробництво
«ERP: експортне фінансування»	Кредитування експорту в країни, що розвиваються	Промислове виробництво
«Страховання експортних кредитів» (Гермес)	Зниження експортних ризиків	Експортери, організації Німецького кредиту

«Інвестиційні гарантії в зарубіжних країнах»	Інвестиції	Компанії, розміщені в Німеччині
Програма KfW Mittelstand	Інвестиції, дослідницька та інноваційна діяльність	Індивідуальна діяльність, транспорт, туризм, промислове виробництво, торгівля, ремесла

Джерело: [2]

Організаційні принципи роботи центрів перегукуються з прийнятими в США в рамках AMP, а саме:

- множинність джерел фінансування (федеральний бюджет, промисловість, засоби університетів) з планованим сукупним бюджетом в 140 млн фунтів стерлінгів на 6-річний термін за умови, що промисловість вносить половину сукупного обсягу фінансування;
- виробництво прототипів, нових продуктів та послуг як пріоритетні напрямки діяльності.

Слід зазначити, що першими результатами роботи «катапульти» в області виробничих технологій з високою доданою вартістю є залучення майже 2000 малих і середніх інноваційних підприємств до виконання досліджень [6].

Європейська практика свідчить, що вже більше двадцяти років МСП в країнах ЄС виступають активними учасниками дослідницьких програм зі спеціалізованим розділом «Участь МСП в інноваціях», який передбачає фінансову допомогу при організації інноваційних підприємств і полегшення їх доступу до розробки та впровадження різних нововведень. Ці заходи, які згруповані в спеціальних програмах (Socrate, Leonardo da VTNCHI), націлені

на підтримку центрів нових технологій, стимулювання впровадження нових навчальних програм за участю підприємств і ВНЗ. Фінансування та гарантування МСП, включаючи лізинг, факторинг, венчурне фінансування, полегшення доступу до приватних фінансових ресурсів. Особлива увага приділяється розширенню фінансування МСП, які розробляють транснаціональні проекти на базі сучасних технологій.

Таким чином на основі розглянутого європейського досвіду можна визначити, що МСП наділені подвійною формою державної підтримки:

- стимулювання зовнішньоекономічної активності в наукомістких і найбільш прибуткових сферах;
- здійснення інтеграційної політики стимулювання МСП в ЄС з об'єднанням ресурсів країн-учасниць.

При цьому основними пріоритетними елементами є: диференціація оподаткування, з огляду на специфіку діяльності (особливу увагу приділено екологічним та наукомістким технологіям), соціальний статус підприємницьких структур (спеціальні пільги для пенсіонерів, інвалідів, національних меншин, жінок, молоді, пільги для відсталих, депресивних регіонів); підтримка розвитку технополісів, технопарків та інкубаторів як форми організації наукомістких МСП; промислове зонування - сфера співпраці МСП та великого бізнесу; відмова від субсидування на користь непрямих заходів стимулювання МСП.

Характерно, що зазначені елементи отримали розвиток в конкретній сфері - підтримки діяльності інноваційних МСП, з огляду на характерні форми зовнішньоекономічних зв'язків та сформовані соціально-економічні реалії. У сучасних умовах розвитку української економіки накопичений досвід має великий практичний інтерес. Можливостям його адаптації в контексті державної підтримки інноваційних підприємств в Україні будуть присвячені подальші дослідження авторів.

Список використаних джерел:

1. Дугінець Г. В. The innovative aspect of Ukraine's integration into global value chains [Текст] / Г.В. Дугінець / Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – КНТЕУ. – №6 (95). 2017 – С.48-58
2. Bettina Führmann SME Promotion in Germany. An Overview.- Duisburg, Juli 2002 URL: http://www2.giz.de/wbf/4tDx9kw63gma/SMEPromotion_Germany.pdf
3. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Електронний ресурс] / Communication from the Commission. – Brussels, 2010. – 32p. – URL: http://ec.europa.eu/commission_2010-2014/president/news/documents/pdf/20100303_1_en.pdf
4. Plattform «Industrie-4.0» – Startseite. URL: <http://www.plattform-i40.de/2017-09>
5. The Global Innovation Index 2017. Innovation Feeding the World. - Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization, 2017. – 432 p.
6. The High Value Manufacturing (HVM) Catapult – Startseite. URL: <https://hvm.catapult.org.uk/history;jsessionid=A8D3A67DEB0ADB9955D8CE96E99A972B.2>
7. Small Business Service Omnibus Survey, November 2014; Small and Medium Enterprise Outlook. – Paris: OECD, 2014.
8. Patent Statistics at Eurostat. Mapping the contribution of SMEs in EU patenting. Eurostat 2014, Eurostat Manuals and Guidelines, Luxembourg, URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/6064260/KS-GQ-14-009-EN-N.pdf/caa6f467-11f8-43f9-ba76-eb3ccb6fab6d>.

Охріменко О.

*професор кафедри міжнародної економіки
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені
Ігоря Сікорського»*

ТРИКУТНИК ЗНАНЬ У СВІТЛІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

KNOWLEDGE TRIANGLE IN THE LIGHT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESS

Анотація. Розглянуто особливості реалізації концепції «трикутника» знань у ЄС шляхом прийняття та реалізації відповідних стратегій інноваційного розвитку. Проведено моніторинг еволюції політики ЄС у сфері науки, інновацій та освіти. Конкретизовано досвід окремих країн у сфері реалізації інноваційних стратегій. Проаналізовано ключові показники інноваційного розвитку.

Ключові слова: інновації, наука, освіта, стратегія, дослідження, розвиток.

Summary. The peculiarities of realization of the concept of the "triangle" of knowledge in the EU through the adoption and implementation of the relevant strategies of innovation development are considered. The evolution of EU policy in the field of science, innovation and education was conducted. The experience of individual countries in the field of implementation of innovation strategies is specified. The key indicators of innovation development are analyzed.

Key words: innovation, science, education, strategy, research, development.

Дослідження та інновації виступають основним трендом цивілізованого світу. ЄС виступає одним з провідних учасників інтеграційних процесів у сфері науки, інновацій та освіти. Інноваційна політика, сформована на рівні ЄС, виконує роль дорожньої карти для фундаментальних досліджень, впровадження інноваційних проектів, розвитку концепції навчання впродовж життя.

Політика розвитку науки та інновацій ЄС має давню історію. У 1950-х рр. положення про дослідження були включені в діяльність Європейської спільноти з вугілля та сталі та Європейська Спільнота з атомної енергії. Договір про створення Європейської економічної системи (ЄЕС або спільного ринку) у 1957 р. стимулював виникнення ряду дослідницьких програм у сфері енергетики, охорони навколишнього середовища та біотехнологій. Європейська стратегічна програма 1983 р. акцентувала увагу на дослідженні інформаційних технологій, а також розвитку та передачі промислових технологій. У 1984 р. бере старт для розвитку основний фінансовий інструмент ЄС – перша рамкова програма (FP1 зосереджується на дослідженні в галузі біотехнології, телекомунікації та промислові технології). Починаючи з 1986 р. дослідження стають вагомим елементом політики ЄЕС із відповідним розділом у Єдиному європейському акті. Основною метою активізації дослідницької діяльності було зміцнення наукової та технологічної основи європейської промисловості та підвищення її міжнародної конкурентоспроможності. У 2000 р. ЄС починає розвивати європейський дослідницький простір, що являє собою уніфікована сферу досліджень, відкриту для світу, у межах якої вільно циркулюють знання, технології та переміщуються дослідники. Європейська дослідницька рада створена як частина сьомої рамкової програми (FP7) у 2007р. починає підтримувати дослідження на основі наукових переваг. Створений у 2008 р. Будапештський Європейський Інститут Інновацій та технологій інтегрував у свою діяльність так званий «трикутник знань» (вищу освіту, дослідження та бізнес) через підтримку знань та інноваційних спільнот. [1] У 2010 р. ЄС прийняло нову стратегію економічного розвитку «Європа 2020: стратегія розумного, стійкого й всеосяжного зростання», що передбачає досягнення високих темпів інтелектуального, стійкого та всебічного зростання економіки, а відтак посилення конкурентних позицій ЄС на міжнародних ринках. [2] У 2014 р. стартувала найбільша інноваційна програма з досліджень «Горизонт 2020», бюджетом якої на період 2014 - 2020 рр. передбачено фінансування різних

проектів на суму 77 млрд. євро. Програма «Горизонт 2020» є важливою частиною Європейського фонду стратегічних інвестицій, який, як очікується, мобілізуватиме інвестиції в обсязі більше 315 млрд. євро. [3]

Стратегія міжнародного співробітництва ЄС включає пріоритети державної політики, дії та ресурси, спрямовані на вплив на міжнародне співробітництво у відповідності з поставленими цілями. Кожна держава-член ЄС має власне бачення на перспективи інноваційного розвитку, що відображається в її інноваційній політиці (табл. 1)

Таблиця 1.

Напрями інноваційного розвитку окремих країн ЄС

Німеччина	<ul style="list-style-type: none"> - Тісні зв'язки між наукою та промисловістю (значна частка державних досліджень фінансується промисловістю); - Створення нових інструментів для покращення регіональних, національних та міжнародних зв'язків між наукою та промисловістю; - Фінансування зусиль, спрямованих на інтернаціоналізацію кластерів, розробка інноваційних технологій, подвійних систем професійного навчання, створення стимулів для державних закупівель муніципалітетами; - Проекти Копернікуса (з 2016 р.) об'єднують наукові установи та університети, приватні компанії та громадянське суспільство у консорціуми на період до 10 років для розробки технологічних рішень для перетворення енергетичної системи; - Стратегічний розвиток та поглиблення співпраці з фірмами та ін.; - Впровадження нових мереж (Innovationsforen Mittelstand) та використання існуючих для розвитку стратегічної співпраці між МСП та сильними партнерами (KMU-NetC);
-----------	---

Фінляндія	<ul style="list-style-type: none"> - Розширення економічного та соціального впливу досліджень та розробок шляхом посилення співпраці між ВНЗ та бізнесом; - Ключовим інструментом покращення впливу на НДДКР є заохочення профілювання та розподілу роботи між вищими навчальними закладами та державними науково-дослідними інститутами; - Заохочення муніципалітетів використовувати їх значні майбутні інвестиції як платформи для розвитку інновацій у співпраці з бізнесом; - Виділення урядом млн. євро для Інвестиційного агентства з інвестицій Tekes з метою прискорення комерціалізації результатів досліджень шляхом зміцнення співпраці між ВНЗ, державними науково-дослідними інститутами та компаніями; - Сприяння міжнародній мобільності науковців шляхом надання грантів на проведення наукових досліджень та спільних проектів за кордоном;
Чеська Республіка	<ul style="list-style-type: none"> - Підготовлено план дій для міжнародного співробітництва в галузі досліджень, розробок та інтернаціоналізації системи НДДКР на 2017-2020 рр., який спрямовано на активізацію міжнародної мобільності; - Реалізація програм: ALFA (2011-19) (мета - стимулювання науково-технічного співробітництва між бізнесом та дослідницькими організаціями); DELTA (2014-19) (мета - підтримка співпраці в області прикладних досліджень та експериментального розвитку через спільні проекти між підприємствами та дослідницькими організаціями); ZETA (2012-17) (мета - посилення співпраці між наукою та бізнесом); - Центри компетенції підтримують розвиток довгострокової співпраці між державним та приватним секторами;

Латвія	<ul style="list-style-type: none"> - Зв'язок з регіональними мережами та мережами ЄС та, в меншій мірі, глобальними мережами знань та інновацій; - Програма співробітництва в галузі науки та технологій між міністерствами освіти та науки України та Латвії ініціює обмін та співпрацю між дослідниками обох країн - Започатковано грантову програму для аспірантів за рахунок фондів ЄС; - Розвиток кластерів на основі співпраці між не пов'язаними компаніями, науково-дослідними, освітніми та іншими установами задля підвищення конкурентоспроможності підприємств, збільшення обсягів експорту, стимулювання інновацій та розвитку нових продуктів; - Підтримка співпраці між промисловістю та академічними колами та комерціалізація результатів досліджень, розробка нових продуктів та технологій та розширення інноваційних та технологічних компаній, нових фінансових інструментів (насінневий, венчурний капітали) для інноваційних компаній.
--------	--

Складено автором на основі: The Innovation Policy Platform (IPP), European Commission.
Режим доступу: <https://www.innovationpolicyplatform.org/>

До таблиці 1 ми включили як країни, що є флагманами ЄС, так і ті, хто відносно недавно поповнив його члени. Наявність розвинутої дослідницької інфраструктури та досвіду інноваційної діяльності наклали відбиток на перелік ключових цілей інноваційних стратегій. Так у Німеччині та Фінляндії, що є лідерами інноваційної діяльності, до ключових аспектів інноваційного розвитку відносяться зв'язки між наукою, освітою, бізнесом, державою та місцевою владою, створення кластерів та консорціумів, впровадження нових інноваційних мереж тощо. Натомість Чеська Республіка та Латвія, які представляють відповідно новаторів, що доганяють (*moderate innovators*) та відстають (*modest innovators*), зосереджують увагу на більш базових потребах: активізація академічної мобільності, впровадження нових інструментів фінансування, підготовка планів міжнародного співробітництва тощо. Кожна з країн, зважаючи на наявний економічний базис та інноваційних потенціал

проходить певні стадії стратегічного бачення розвитку науки та інновацій. Як правило, спочатку придивляються до лідерів та починають їх наслідувати, налагоджувати зв'язки. По мірі нарощування дослідницької бази, потреби в обсягах досліджень та вимоги до їх якості зростають.

Світова економічна криза здійснила негативний вплив на основні макроекономічні показники ЄС. Відновлення економіки є одним з пріоритетів для союзу. Звіт Європейського економічного прогнозу 2017 р. свідчить, що темпи економічного зростання в Європі перевищили очікування в першій половині 2017 р. Проте циклічне відновлення все ще є неповним. Відновлення в зоні євро є не таким інтенсивним як у США, що свідчить про можливість продовження безперервного зростання без інфляційного тиску. Прогноз передбачає що темп зростання ВВП у 2018 р. складе до 2,1% та зменшиться до 1,9% у 2019 р., що пов'язано з виходом Великої Британії з ЄС. Крім того, бізнес-середовище все ще страждає від надзвичайного стану, закриття компаній і відсутність інновацій та зростання продуктивності. [4]

Як свідчать дані таблиці 2 витрати на дослідження та розвиток у ЄС склали у 2016 р. 2,03% ВВП. На цьому фоні виділяється Австрія з показником 3,09% за той самий період, Німеччина – 2,94 %, Фінляндія 2,75%. Разом з тим, жодна країна ЄС не досягнула рівня Японії та Південної Корея, які витрачають на наукові дослідження відповідно 3,39 та 4,04%. Узагальнюючий показник ЄС витрат на дослідження відстає і від США. Рівень продуктивності праці у ЄС на 15% нижчий ніж у США. Цей факт перешкоджає сталому економічному зростанню ЄС та потребує збільшення інвестицій у фундаментальні дослідження, прикладні розробки та сферу інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ).

Витрати на дослідження та розвиток у % від ВВП

Регіон	2012	2013	2014	2015	2016
ЄС 28	2.01	2.02	2.03	2.04	2.03
ЄС 19	2.10	2.1	2.13	2.14	2.13
Німеччина	2.87	2.82	2.87	2.92	2.94
Франція	2.23	2.24	2.23	2.27	2.25
Австрія	2.91	2.95	3.07	3.05	3.09
Фінляндія	3.42	3.29	3.17	2.9	2.75
США	2.70	2.73	2.75	2.79	2,77*
Японія	3.21	3.32	3.4	3.29	3,39*
Південна Корея	4.03	4.15	4.29	4.23	4,04*

*прогноз

Складено за даними Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>

У цій ситуації для ЄС важливо обрати оптимальну стратегію, що дозволить наростити інноваційний потенціал та наздогнати конкурентні економіки.

Стратегія «Європа 2020», що була прийнята у 2010 р. охоплює десять основних напрямів, що покликані вивести ЄС на передові позиції у світі: забезпечення якості та стійкості публічних фінансів; розв'язання проблем макроекономічних дисбалансів; зменшення дисбалансів у зоні євро;

оптимізація підтримки досліджень, розробок та інновацій, зміцнення «трикутника знань» і розкриття потенціалу цифрової економіки; поліпшення ресурсної ефективності та зменшення викидів парникових газів; поліпшення середовища для бізнесу і споживачів, а також модернізація промислової бази; посилення залучення в ринок праці та зменшення структурного безробіття; розвиток кваліфікованої робочої сили, що відповідає потребам ринку праці, сприяння підвищенню якості робочих місць і безперервному навчанню упродовж життя; поліпшення функціонування системи освіти та підготовки кадрів на всіх рівнях і збільшення участі у сфері вищої освіти; сприяння соціальному залученню (social inclusion) і боротьба з бідністю [2].

Флагманська ініціатива «Інноваційний Союз» передбачає реформування національних та регіональних дослідницьких та інноваційних систем з метою посилення зв'язків між університетами, дослідницькими центрами та бізнесом. Передбачено переорієнтацію політики досліджень та інновацій на ключові проблеми сучасності: зміну клімату, енергоефективність, охорону здоров'я, демографічні тенденції тощо. Суттєва увага приділяється освіті. Передбачено орієнтування шкільних програм на інновації та підприємництво. Стратегія передбачає збільшення обсягів інвестування в НДДКР до 3 % ВВП за рахунок різних джерел.

Зростання обсягів інвестицій в сферу досліджень та інновації Швеції, Німеччини, Фінляндії, Данії та Франції дозволили їм посісти передові позиції за розміром індексу інноваційного розвитку (табл. 3). Серед складових даного індексу для Німеччини та Франції вагоме місце посідає частка високотехнологічних підприємств, що вивело їх на високі позиції у цьому сегменті. Фінляндія виділяється вагомими здобутками у питаннях патентної активності, а Данія концентрацією дослідників. Проте у загальному заліку найвищий рівень інноваційного розвитку досягла Південна Корея. Швеція посіла другу позицію.

2019	2017	Зміна	Країна	Загальне	Інтенсивність досліджень та	Виробництво доданої	Продуктивність	Частка високо-технологічних	Вища освіта	Концентрація	Патентна
1	1	0	Південна Корея	89,28	2	2	21	4	3	4	1
2	2	0	Швеція	84,70	4	11	5	7	18	5	8
3	6	+3	Сінгапур	83,05	15	5	12	21	1	7	12
4	3	-1	Німеччина	82,53	9	4	17	3	28	19	7
5	4	-1	Швейцарія	82,34	7	7	8	9	11	17	17
6	7	+1	Японія	81,91	3	6	24	8	34	10	3
7	5	-2	Фінляндія	81,46	8	16	10	13	19	6	4
8	8	0	Данія	81,28	6	15	11	15	26	2	10
9	11	+2	Франція	80,75	12	35	14	2	10	21	9
10	10	0	Ізраїль	80,64	1	27	9	5	41	20	2

Таблиця 3.

Індекс інноваційного розвитку

*Складено за даними Bloomberg <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-22/south-korea-tops-global-innovation-ranking-again-as-u-s-falls>

Не зважаючи на ряд проблем економічного характеру, ЄС нарощує фінансування програм міжнародного співробітництва у сфері науки, інновацій та освіти. На цю тенденцію впливають такі чинники: співпраця може збільшити здатність вирішувати глобальні виклики; додаткові наукові та інноваційні сильні сторони лежать поза межами ЄС; існують важливі прогалини у європейських компетенціях; співпраця може збільшити доступ до світових ринків та інфраструктури; стратегічний підхід до міжнародного співробітництва передбачає фокус на промисловість; інновації повинні збалансувати дві цілі: зміцнення міжнародного співробітництва в сфері НДДКР та сприяння рамковим умовам, які є основою глобальних «рівних умов» в інноваціях. [5]

Показовим у цьому відношенні є досвід Швеції, де у 2014 р. було розроблено нову модель для визначення пріоритетів, фінансування та організації національної та міжнародної дослідницької інфраструктури. В основу цієї моделі покладено: циклічний процес, тобто визначення пріоритетів інфраструктури має бути досягнуто завдяки періодичному циклічному процесу, починаючи з розробки Інструкції Ради з досліджень інфраструктури, а потім прийняття рішень щодо фінансування нової або існуючої інфраструктури; використання Посібника Шведської ради з досліджень інфраструктури, що є важливим інструментом, який визначає пріоритети інфраструктури, яка реалізується на основі потреб зацікавлених сторін; спільні заяви від установ. Заявку на участь у розвитку інфраструктури склали кілька університетів або організацій. [6]

Шведська дослідницька мережа є яскравим прикладом злагодженої інноваційної моделі, яка дає учасникам змогу поєднувати свої зусилля, поділившись відповідною інфраструктурою, базою знань, залучення провідних експертів та використання ефективних фондів різного походження. Перелічені підходи діють можливість оптимізувати фінансування, підвищити його віддачу та посилити контроль над якістю досліджень.

Як показує аналіз, розвинені країни активно використовують механізми співпраці у сфері науки та інновацій. Це дозволяє ефективно управляти державними коштами, з одного боку, і залучати приватний капітал з іншого.

Досвід Європейського Союзу у формуванні та впровадженні інноваційних мереж різних форм інтеграції давно перейшов кордон економічного союзу. Рамкова система дозволяє країнам, які не є членами ЄС, брати участь у різних проектах. Метод вибору проектів для фінансування зосереджується на інноваційному потенціалі творчої команди, яка включає в себе знання, досвід, якість управління, існуючу логістику тощо. В міжнародному інноваційному процесі мережі відіграють роль консолідатора та інтегратора зусиль, спрямованих на досягнення спільної мети.

Провідні країни беруть активну участь у глобальній науці та інноваціях шляхом створення інноваційних мереж, міжнародних кластерів, заснованих на високому рівні інтернаціоналізації людських ресурсів. Відстаючі новатори зосереджені на співпраці з регіональними інноваційними мережами, формуванні кластерів за участі академічних установ, університетів, бізнес-структур регіонального рівня та муніципалітетів.

Існують відставання витрат ЄС на дослідження та розробки на світовому рівні, а також на країни, такі як Південна Корея, Японія та США. Можливості приватного бізнесу при фінансуванні досліджень недооцінюються. Тому стратегії інноваційного розвитку необхідно періодично відслідковувати та коригувати, враховуючи зміни в моделях інноваційних процесів.

Стратегічна візія ЄС свідчить про грандіозні плани щодо згуртування наукової спільноти навколо інноваційних мереж та інфраструктури. До цього процесу активно залучаються у тому числі і країни за межами союзу. Україна стоїть на порозі реформ, що охоплюють університетську освіту, сферу наукових досліджень та прикладних розробок. Залучення до інноваційного процесу виробничих установ та бізнесових структур створить можливості для

реалізації концепції «трикутника знань» на основі інтеграції у європейський дослідницький простір.

Список використаних джерел:

1. Frisch D. The European Union's development policy. A personal view of 50 years of international cooperation [Electronic resource] / Dieter Frisch // Maastricht: ECDPM. – 2008. – Resource access mode: <http://www.ecdpm.org/pmr15>.
2. European Commission. EUROPE 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Communication from the commission [Electronic resource] / European Commission // Brussels. – 2010. – Resource access mode: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52010DC2020>.
3. Офіційний сайт Національного порталу Горизонт 2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://h2020.com.ua>
4. European Commission. European Economic Forecast Autumn 2017: Institutional Paper [Electronic resource] / European Commission // Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. – Resource access mode: http://ec.europa.eu/info/publications/economic-and-financial-affairs-publications_en.
5. European Commission. International Cooperation in Science, Technology and Innovation: Strategies for a Changing World / Report of the Expert Group established to support the further development of an EU international STI cooperation strategy edited by: Dr Sylvia Schwaag Serger (Expert Group Chairperson) and Dr Svend Remoe (Expert Group Rapporteur) – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2012. – 94 с.
6. The Swedish Research Council. New handling of national and international infrastructure of national interest, 2014 / [Electronic resource] / The Swedish Research Council – Resource access mode: <https://www.vr.se/inenglish/researchinfrastructure/newhandlingofnationalandinternationalinfrastructureofnationalinterest.4.3316060a14d1ac43dd69143e.html>

Першко Л.

к.е.н, доцент, старший науковий

співробітник, доцент кафедри фінансів

Університету державної фіскальної служби

України

Данькевич А.

к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансових

ринків Університету державної фіскальної

служби України

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В
УКРАЇНІ**

**EUROPEAN EXPERIENCE OF FINANCIAL PROVISION OF LOCAL
SELF-GOVERNMENT AND ITS APPLICATION IN UKRAINE**

Анотація. Проаналізовано європейський досвід організації фінансового забезпечення самоврядування на місцях на сучасному етапі та можливості його застосування в українських реаліях. Зокрема, розглянуто ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування в Україні та виконання її вимог на практиці.

Ключові слова: Європейська хартія місцевого самоврядування, місцеві бюджети, трансферти, ресурси органів місцевого самоврядування, диверсифікація, міжбюджетні відносини, податкоспроможність територій.

Summary. This article analyzes the European experience in organizing the financial provision of self-government on the ground at the present stage and the possibility of its application in Ukrainian realities. In particular, ratification of the European Charter of Local Self-Government in Ukraine and implementation of its requirements in practice have been considered.

Key words: European charter of local self-government, local budgets, transfers, resources of local self-government bodies, diversification, intergovernmental relations, tax capacity of territories.

Проаналізувавши тексти низки міжнародних актів публічно-правового характеру щодо захисту прав місцевого самоврядування, можна зробити висновок, що їхні положення можна розглядати лише як загальні принципи, а не конкретизовані заходи, спрямовані на доведення бюджетної системи до задовільно децентралізованого вигляду. Серед розглянутих міжнародних договорів у цій галузі саме Європейській хартії місцевого самоврядування [1] належить провідна роль, оскільки вона узагальнює вимоги своїх попередників, а більш пізні акти у тій чи іншій мірі повторюють її положення. Ця Хартія була беззастережно ратифікована нашою державою у 1997 році, проте виникають питання щодо виконання її вимог на практиці.

Важливою вимогою Хартії є диверсифікований і гнучкий характер фінансового забезпечення що дасть можливість забезпечувати приведення наявних ресурсів, наскільки це практично можливо, у відповідність до реального зростання вартості виконуваних ними завдань. Під диверсифікацією розуміють володіння найрізноманітнішими фінансовими активами, кожен з яких має різний рівень ризику, з метою зниження загального ступеня ризику портфеля у цілому. В даному аспекті основними завданнями держави є раціональне використання наявних ресурсів і визначення повноважень, які необхідно залишити за собою, та тих, які можна делегувати органам місцевого самоврядування; котрі із джерел надходжень виявляться більш результативним у розпорядженні «центру», а котрі принесуть більше доходів на місцях; який розподіл прав стимулюватиме усі ланки системи до ефективної діяльності та співпраці на користь спільної стратегії. Аналізуючи структуру доходів місцевих бюджетів України, приходимо до висновку, що сучасну бюджетну політику держави не можна назвати ефективною, адже в усіх місцевих бюджетів критично високий рівень залежності від трансфертів, а дохідність власних джерел перебуває на незадовільному рівні.

За даними Міністерства фінансів [2], за 2016 рік до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) надійшло 146,6 млрд. грн.,

що складає 116,3% від річного обсягу надходжень, затвердженого місцевими радами. Приріст надходжень до загального фонду проти 2015 року (у співставних умовах та без урахування територій, що не підконтрольні українській владі) склав 49,3% або + 48,4 млрд. грн.

Наступне, право на фінансові ресурси - за європейськими стандартами частка місцевих фінансових ресурсів у консолідованому бюджеті країни має становити 40-60% [3]. Незважаючи на обраний та декларований «європейський вектор», в Україні більша частина ресурсів держави акумулюється у Державному бюджеті України (близько 80%). Отже, закладене у Європейській хартії право місцевої влади накопичувати ресурси шляхом надходження відповідних доходів до бюджету «де-факто» виконується, проте європейським стандартам за використанням фінансових інструментів та у кількісному плані не відповідає (табл. 1).

Таблиця 1

Доходи зведеного, державного та місцевих бюджетів у 2013–2016 роках

Доходи	Роки				2016р. проти 2015 р.	
	2013	2014	2015	2016	Абсолютний приріст, млрд.грн	Темп приросту, %
Зведений бюджет, млрд. грн.	442,8	455,9	652,0	782,7	130,7	20,0
Державний бюджет, млрд.грн.	337,6	354,8	531,5	612,1	80,6	15,2
Частка у доходах зведеного бюджету, %	76,2	77,8	81,5	78,2	х	х
Місцеві бюджети, млрд.грн.	105,2	101,1	120,5	170,6	50,1	41,6

Частка у доходах зведеного бюджету, %	23,8	22,2	18,5	21,8	x	x
---------------------------------------	------	------	------	------	---	---

Джерело: за даними [4]

В ст. 9 Європейської Хартії сказано, що принаймні частина фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування формується за рахунок місцевих податків та зборів, розмір яких вони мають повноваження встановлювати в межах закону.

Джерела наповнення місцевих бюджетів було розширено, починаючи з 2015 року, за рахунок передачі з державного бюджету на місця цілої низки податків, а також запровадження нових зборів. Так, на сьогодні, місцеві органи влади збирають 10% податку на прибуток підприємств, 100% державного мита, 100% плати за надання адмінпослуг. Крім того, у місцеві бюджети надходять збори з роздрібного продажу підакцизних товарів (пива, алкогольних напоїв, тютюнових виробів, нафтопродуктів) за ставкою 5% вартості реалізованого товару. Як свідчать дані бюджетного моніторингу [1], темп росту фактичних надходжень ПДФО у місцеві бюджети до 2015 року становить 147,3%, плати за землю – 161,2%. При цьому, у 21 регіонах відповідно темп росту вище середнього по Україні. Загалом обсяг надходжень ПДФО за 2016 рік склав 79,0 млрд. грн., рівень виконання річного показника, затвердженого місцевими радами становить 112,9%, надходження плати за землю – 23,3 млрд. грн., рівень виконання річного показника, затвердженого місцевими радами – 114,7%. Фактичні надходження податку на нерухоме майно за 2016 рік склали 1,4 млрд. грн. Станом на 01.01.2017 фактичні надходження акцизного податку склали 11,6 млрд. грн. Як бачимо, заміна попереднього складу платежів новими дала свій ефект – збір за місця для паркування транспортних засобів, збір за провадження деяких видів

підприємницької діяльності та туристичний збір принесли разом у 1,5 рази більше коштів до бюджету, ніж попередні 16 податків. Проте і досі ці суми залишаються незначними у масштабах окремих місцевих бюджетів.

Крім того, в Хартії визначено, що Захист більш слабких у фінансовому відношенні органів місцевого самоврядування передбачає запровадження процедур бюджетного вирівнювання або аналогічних заходів з метою подолання наслідків нерівного розподілу потенційних джерел фінансування і фінансового тягаря, який вони повинні нести. Такі процедури або заходи не повинні звужувати свободу дій органів місцевого самоврядування в межах власної відповідальності. Так, після прийняття Закону України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин» [5], в Україні, починаючи з 2015 року, почала функціонувати нова система міжбюджетних відносин, яка згідно зі ст. 98–99 Бюджетного кодексу України базується на принципово новому механізмі горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій, складовими якого є базова та реверсна дотації. За результатами горизонтального вирівнювання визначається розмір міжбюджетного трансферту для місцевих бюджетів, що мають прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом, а саме місцеві бюджети з рівнем надходжень: – нижче 0,9 середнього показника по Україні отримують базову дотацію (80 відсотків суми, необхідної для досягнення показника 0,9), що підвищить рівень їх забезпеченості; – нижче 0,9 середнього показника по Україні отримують базову дотацію (80 відсотків суми, необхідної для досягнення показника 0,9), що підвищить рівень їх забезпеченості; – в межах від 0,9 до 1,1 – вирівнювання не здійснюється; – вище 1,1 середнього показника по Україні частину надходжень передаватимуть до державного бюджету (реверсна дотація). При цьому кошти вилучатимуться не в повному обсязі, як за діючою системою, а лише 50 відсотків перевищення індексу податкоспроможності 1,1 до середнього значення по Україні [6]. Вирівнювання здійснюється за двома податками: – податком на прибуток

підприємств приватного сектору економіки (10%) – по обласних бюджетах; – податком на доходи фізичних осіб – по бюджетах міст, районних та обласних бюджетах. Всі решта платежів залишаються в розпорядженні місцевих органів влади в повному обсязі.

Так, станом на 01.01.2017 місцеві бюджети одержали 196,0 млрд. грн. трансфертів, що складає 99,6% від передбачених розписом асигнувань на 2016 рік. Базова дотація перерахована в сумі 4,7 млрд. грн. або 98,0% до розпису асигнувань на рік.. Як засвідчила практика, зміна видів субвенцій для місцевих бюджетів України згідно Бюджетного кодексу покращили ефективність їх використання і цільове спрямування, проте поки що українське законодавство не пройшло апробацію європейськими стандартами. Статистика показує, що більш ніж 90% місцевих бюджетів України – дотаційні, а це, на нашу думку, є найяскравішим підтвердженням нераціонального підбору дохідних джерел для відповідних інститутів.

Планомірним, на нашу думку, є впровадження податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки. Цей платіж відповідає принципам рівномірності та низької залежності від циклічних процесів у економіці. Проте в сучасних умовах, коли оподаткуванню підлягає житлова площа, зменшена на податкову пільгу, надходження цього платежу будуть майже невідчутними [3]. Слід переглянути умови справляння даного податку на користь вдалого досвіду зарубіжних країн, де оподаткуванню підлягає ринкова або балансова вартість майна.

Таким чином, враховуючи європейську практику інтеграційних процесів, варто було б відійти від практики поділу бюджету на загальний та спеціальний фонди, а виділити у складі місцевих бюджетів фонди коштів, що враховуються, та що не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів із віднесенням до останнього джерел так званого другого кошику, а також сучасного спеціального фонду, що дозволить наочно продемонструвати рівень державного забезпечення фінансовими ресурсами виконання делегованих місцевій владі повноважень. Навіть при позитивних

результатах роботи місцевої влади її бюджету загрожує вилучення, яке апріорі відбиває бажання до ефективнішої роботи по залученню фінансових ресурсів. Перегляд умов визначення індексу податкоспроможності, нормативу бюджетної забезпеченості та розрахунку обсягу трансфертів, а також проведення адміністративно-територіальної реформи в напрямку укрупнення сільських рад дозволить підвищити самодостатність місцевих бюджетів та зменшити їх залежність від дотацій. Принципи стабільної результативності, але, разом з тим, і гнучкого керування пропагує Європейська хартія місцевого самоврядування. У дохідні джерела місцевих бюджетів повинен бути вбудований механізм саморегулювання – здатність оперативно збільшуватись у відповідності до зростаючих поточних потреб. З часу ухвалення Хартії минуло уже 20 років, за які наша держава, безперечно, зробила значний крок уперед, проте реформи рухаються надто повільними темпами, що стає на заваді ефективному функціонуванню інституту місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Європейська хартія місцевого самоврядування. Ратифіковано Законом України № 452/97-ВР від 15.07.97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

2. Довідка щодо стану виконання місцевих бюджетів «Виконання доходів місцевих бюджетів за 2016 рік» [Електронний ресурс] // Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/news/view/vikonannja-dohodiv-miscevih-bjudzhetiv-za-n-2016-rik?category=bjudzhet&subcategory=local-budg>.

3. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів: монографія / за ред. І.О. Луїної. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАН України, 2010. – 320 с.

4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2016 рік / [В. В. Зубенко, І. В. Самчинська, А. Ю. Рудик та ін.] ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-П) впровадження», USAID. – К., 2017. – 93 с.

5. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин. - Закон України від 28 грудня 2014 року №79-VIII // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/79-19>

6. Бюджетний кодекс України. Затверджено 8 липня 2010 року № 2456-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 50–51. – С. 572. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

Петрашко Л.

д.е.н., професор

*Київський національний економічний
університет ім. В. Гетьмана*

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ВИКЛАДАННЯ В УНІВЕРСИТЕТСЬКІ ПРАКТИКИ УКРАЇНИ

Анотація: Опис та результативність використання досліджень в учбовому тренінгу «Європейські бізнес-практики КСВ» КНЕУ ім. В. Гетьмана.

Ключові слова: тренінг, корпоративна соціальна відповідальність (КСВ), бізнес-практики КСВ

Annotation: Description and effectiveness of the use of research in the training course "European Business Practices of CSR" KNEU after V. Hetman.

Keywords: training, corporate social responsibility (CSR), CSR business practices

Прогресивна тенденція застосування досліджень в процесі навчання студентів у Університетах відображає загальний тренд європейських стандартів вищої освіти. Один з прикладів університетських практик викладання на основі досліджень є програма тренінгу «Європейські бізнес-практики КСВ» магістерської програми «Управління міжнародним бізнесом» КНЕУ ім. В.Гетьмана. Тренер виконує роль не тільки викладача, а й керівника дослідження, до якого залучені студенти. Такий підхід дозволяє отримати студентам краще розуміння підприємництва та як підприємництво може бути інтегроване у викладання та дизайн учбового тренінгу.

Дослідження «Компаративна оцінка бізнес-практик корпоративної соціальної відповідальності: ЄС і Україна» (2015-2016 рр.) є результатом виконання спільного проекту фонду МОНЕ та ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (№553110-EPP-1-2014-1-UA-EPPJMO-MODULE) за програмою «Lifelong Learning» за участю команди

експертів проекту, викладачів кафедри міжнародного менеджменту, студентів магістерської програми «Управління міжнародним бізнесом» ДВНЗ «Київського національного економічного університету ім. Вадим Гетьмана та Інституту бізнес-освіти [1].

Ключовим завданням дослідження є вивчення практичних підходів інтегрування практик КСВ в стратегічні орієнтири компаній українського бізнес середовища та активне залучення до участі в дослідженні студентів з метою поширення європейських цінностей та популяризації КСВ в Україні.

Основним завданням дослідження було з'ясувати діапазон варіативних розбіжностей та особливостей реалізації практик КСВ в системі критеріїв: термінологічна ідентифікація поняття «корпоративна відповідальність»; мотиви та основні сфери застосування; наявність формалізованої відповідальної політики, форм, інструментів та функціонального забезпечення її реалізації; основні бар'єри, характер, методи та форми зовнішньої взаємодії компанії; моніторинг відповідальної діяльності компаній; основні інструменти популяризації відповідальних практик та джерела ідей, перспектив та пріоритетів їх розвитку. Крім того, було поставлене завдання оцінити особливості залежності практик КСВ від розмірів компаній, форм власності, секторів економіки та регіону країни.

Названі чинники були покладені в основу розробки інструментарію наукового дослідження. Розроблена анкета «Практика КСВ українського бізнес середовища» включала 5 ключових блоків.

Опитування проводилось методом особистого інтерв'ю. З метою визначення найкомпетентніших оцінок, опитування проводилось на рівні топ-менеджменту компаній українського бізнес середовища: керівники компаній та їх заступники, керівники спеціалізованих підрозділів сфери управління КСВ та їх заступники. Респонденти володіли інформацією мінімум на 90-100% щодо діяльності компанії в сфері КСВ: стосунки компанії з громадськістю,

екологічні аспекти діяльності, внутрішня політика та відносини з співробітниками, її політика та партнерські взаємовідносини з різними групами стейкхолдерів. Це дозволило отримати об'єктивні відповіді по кожному з питань анкети дослідження.

Генеральну сукупність дослідження склали 214 європейських та українських компаній українського бізнес середовища, діяльність яких поширюється на 22 області України. Формування генеральної сукупності обраних для дослідження компаній здійснено за критерієм відповідності плану проходження виробничої практики студентами магістерської програми «Управління міжнародним бізнесом» ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» 2015–2016 року навчання. Такий підхід до відбору компаній визначив основні обмеження даного дослідження: дизайн вибірки респондентів – 214 компаній, відсутність 100% регіональної та галузевої представленості, що пояснюється виключенням Криму та окупованого регіону Донбасу з охопленої вибірки дослідження. Структура компаній-респондентів дослідження за розміром (кількістю працівників) та за сферою діяльності представлена на рис 1. та рис. 2.

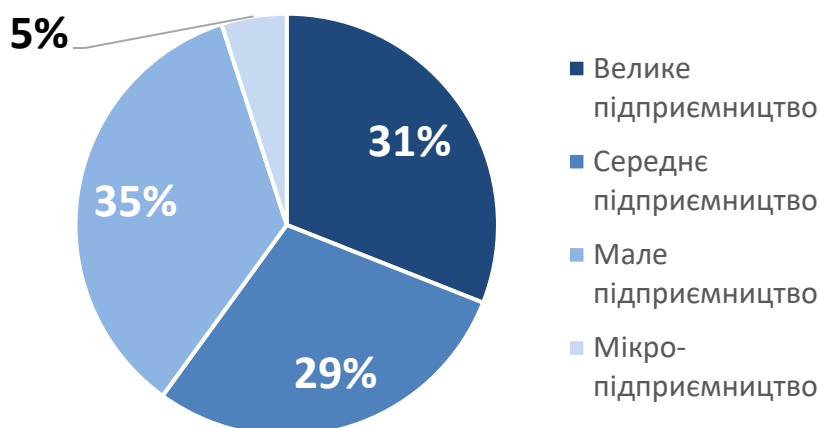

Рис.1. Розподіл компаній-респондентів дослідження «Компаративна оцінка бізнес-практик КСВ: ЄС і Україна» (2015-2016 рр.) за розміром

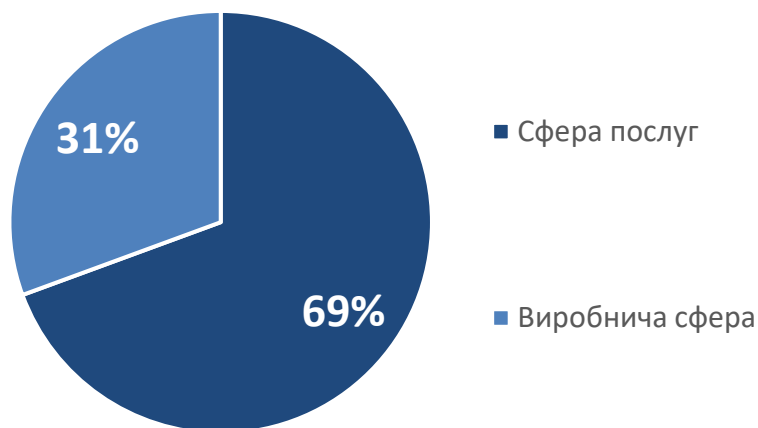

Рис.2. Розподіл компаній-респондентів дослідження «Компаративна оцінка бізнес-практик КСВ: ЄС і Україна» (2015-2016 рр.) за сферою діяльності

Генерація практик КСВ досліджуваних європейських та національних компаній українського бізнес середовища характеризується різноманітністю форм та стабільною тенденцією до розширення. Постійно збільшується кількість соціально-відповідальних інвестиційних фондів, кількість компаній, які публікують соціальні звіти, кількість учбових програм та курсів, направлених на вивчення КСВ та її практик, кількість компаній, які мають в своїй організаційній структурі спеціальні підрозділи, що несуть відповідальність за розробку та реалізацію стратегії сталого розвитку компанії.

Ідентифікація соціальної діяльності компаній-респондентів дослідження представлена на рис. 3. За результатами дослідження 75% європейських респонденти опитування використовують термін КСВ, і тільки 52% українських респондентів опитування підтримують їх у цьому твердженні.

Рівень розуміння КСВ з включенням повного переліку сфер діяльності різко відрізняє групу європейських компаній від українських. Так 100% європейських компаній-респондентів опитування підтвердили повне розуміння переліку сфер КСВ, відповідно, число українських-респондентів складає лише 5% [див. Рис.4].

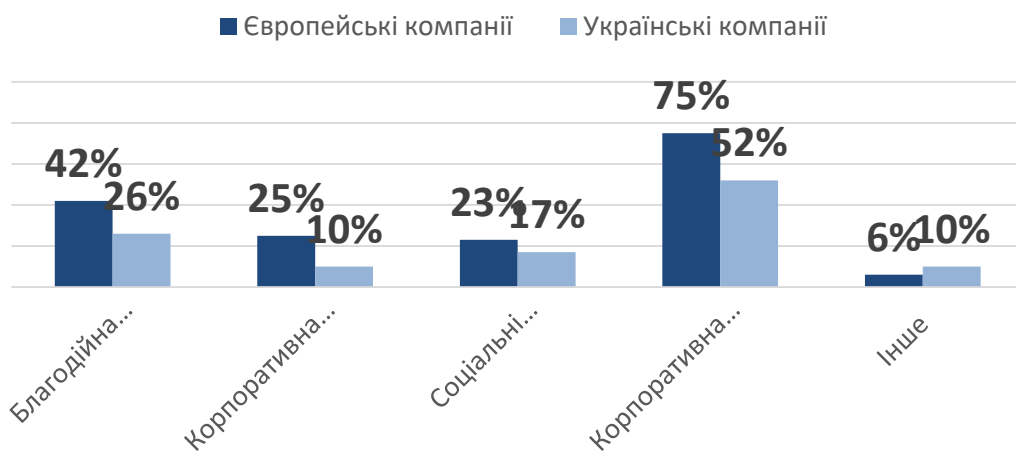

Рис.3. Як би Ви назвали соціальну діяльність своєї компанії? (% позитивних відповідей опитаних респондентів) [1]

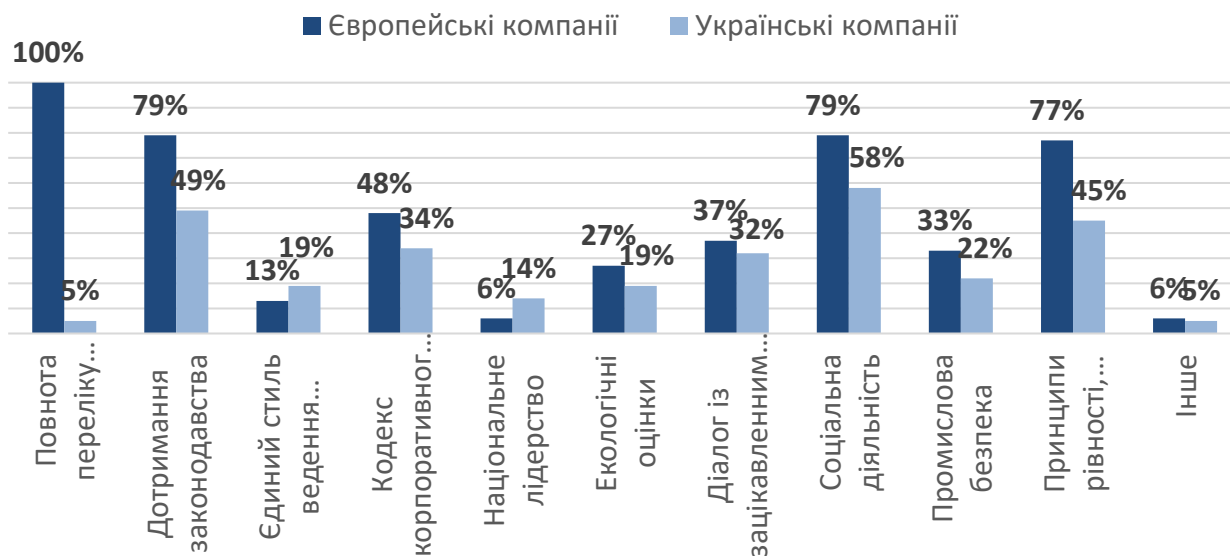

Рис.4. Ваше розуміння КСВ? (% позитивних відповідей опитаних респондентів) [1]

На заняттях тренінгу студенти презентували результати своїх досліджень в конкретних компаніях українського бізнес середовища. Дискусії та практичні кейси сприяли формуванню навиків визначення успішних бізнес-практик КСВ.

Використання практик КСВ дозволяє розкрити інноваційний потенціал та реалізувати стратегію сталого розвитку компанії в глобальному середовищі.

Орієнтуючись на успішні практики КСВ європейських компаній, використовуючи креативні ідеї окремих практик та схеми імплементації їх в бізнес процеси українські компанії зможуть збільшити власний соціальний ефект, який сприятиме сталому розвитку регіону, зміцненню соціально відповідального іміджу компанії, підвищенню її економічної результативності та міжнародної конкурентоспроможності.

Отже, визначення сучасного профілю викладача університету повинно відбуватись крізь призму його дуальної ролі, як викладача та як дослідника. Крім цього, слід вказати на необхідність активного доручення представників бізнесу і до досліджень, і до процесу розробки магістерських та бакалаврських програм на основі партнерства університет-бізнес-держава. Саме такий підхід до вищої освіти дозволяє інтегрувати підприємництво у викладання через студентські практики, стажування, проекти в корпоративному секторі економіки.

Список використаних джерел:

1. Компаративна оцінка бізнес-практик корпоративної соціальної відповідальності: ЄС і Україна (2015-2016 рр.): дослідження / за ред. Л.Петрашко. – К.: КНЕУ, 2016. – 62 с.

Полухтович Т.

кандидат педагогічних наук, доцент

*викладач Луцького національного технічного
університету*

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС У НАУКОВО-ОСВІТНІЙ СФЕРІ

COOPERATION OF UKRAINE AND THE EU IN THE SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL SPHERE

Анотація. Українська освіта і наука залишаються перед викликами часу та, незважаючи на це, студенти й науковці демонструють участь у важливих міжнародних проектах, дослідницьких програмах ЄС. Збільшення контактів і зв'язків, безперечно, розширює доступ до освітніх і культурних надбань країн-членів ЄС. Та на цьому шляху Україна повинна створювати умови й робочі місця, щоб талановита молодь не залишалася за кордоном після навчання, а знайшла своє місце у власному соціумі. Окреслена проблематика є актуальною і важливою.

Ключові слова: знання, інтеграція, наука, програма «Erasmus+», проект «Teraz Wrocław», Луцький національний технічний університет

Summary. Ukrainian education and science remain before the challenges of the time, and despite this, students and scientists demonstrate participation in important international projects, EU research programs. The increase in contacts and ties definitely expand the access to educational and cultural achievements of the EU member states. But on this path Ukraine must create conditions and jobs so that talented young people did not stay abroad after studying but had found their place in their own society. The indicated problems are relevant and important.

Key words: knowledge, integration, science, «Erasmus+» program, «Teraz Wrocław» project, Lutsk National Technical University.

В русі України до Європи важливим залишається підтримка інтеграції вітчизняного науково-освітнього простору шляхом залучення до програм і проектів ЄС. Проаналізуємо ініціативи Європейського Союзу

спрямовані на безпосереднє підвищення знань, а відтак, професійної підготовки людини протягом життя. В українських реаліях, серед загального падіння престижу наукової праці, позбавлення можливості самореалізації і забезпечення гідних життєвих стандартів, Україна за низкою напрямків (математика, комп'ютерні науки тощо) все ж посідає високі позиції світового рівня[1,с.13]. Для нас відкритий європейський дослідницький простір. Розуміння того, що пріоритетним у сьогоdnішніх реаліях є розумові здібності нації, уможлиблює вихід держави на світовий ринок, залучення новітніх технологій, подолання технічної відсталості, модернізації економіки, забезпечення прав людини. Ділові якості, розумові здібності, ініціативність тих, хто навчається і працює, визначаються як формування нової системи цінностей, зміни соціального статусу і ролі в життєдіяльності. Ті країни, які дбають про позитивні зміни людського потенціалу, максимально забезпечують потреби особи у виборі освітнього рівня і кваліфікації, підвищують рівень її адаптації до змін ринку праці, стають технологічно розвинутими, маючи вищий рейтинг в глобальному соціумі.

Одне з ключових питань сьогоdnення, чи спрямовуються державницькі інтереси України на підвищення наукової і навчальної діяльності у ВНЗ. Важливою стороною відповіді мала б бути пріоритетність позитивного іміджу України в науковому світі, розв'язання державою непоодиноких проблем. Якщо виходити з відносних критеріїв і проаналізувати: кількість наукових публікацій викладачів, які мають велике «горлове» навантаження, фінансування дослідних та освітніх закладів, матеріальну базу для студентів,- наукова віддача України перебуває не в динамічному розвитку[1,с.13]. Очікувані результати носять фрагментарний, а не комплексний характер, хоча держава і розуміє, що активізація інвестицій в людські ресурси в майбутньому характеризуватиме її якість поряд з іншими країнами. Розвиток людського потенціалу та його інтелектуального аспекту - це не інструмент для самозбагачення, самореалізації, задоволення своїх

амбіцій, а професійна сфера людини, яка обумовлює успішність будь-якої діяльності. Окреслена проблематика є достатньо актуальною і важливою.

Сьогодні наукова і освітня діяльність ведеться у тісній співпраці з колегами за кордоном. Вона включає спілкування на конференціях, через публікації, а також участь в освітній діяльності для підготовки наступних поколінь дослідників, викладачів, професійних фахівців. ЄС визнає важливість освіти. А тому доступність та ефективний обмін викладачами і студентами є провідними для того, щоб стверджувати: країна має сучасну науку і освіту, потенціал для їх розвитку [2].

Оприлюднимо співпрацю Україна - ЄС в контексті забезпечення більш тісних зв'язків з країнами-учасницями. У липні 2002 року підписано Угоду про наукове і технологічне співробітництво. Україна є одним з найактивніших іноземних країн-партнерів 7РП ЄС з досліджень. Понад 150 дослідницьких організацій беруть участь у 112 проектах 7РП. Серед популярних напрямів є обмін вченими (IRSES). У травні 2009 року Рада Європи затвердила Стратегію Європейського співробітництва у сфері освіти і навчання, головними цілями якої стали:

- навчання впродовж життя, мобільність студентів і викладачів;
- якість та ефективність;
- рівність і соціальні інновації [3].

З метою реалізації вище названих цілей, Україна, як учасниця Болонського процесу, взяла на себе зобов'язання реформувати систему управління та фінансування в галузі освіти і науки. Що стосується вимог ЄС щодо впровадження результатів дослідження, як наслідок, з числа вітчизняних університетів високі результати продемонстрували в науковій і науково-технічній діяльності «Києво-Могилянська академія», «КПІ», Прикарпатський національний університет, який виграв спільний грант з МОН та

американського Фонду цивільних досліджень і розвитку. Зауважимо, що без наявності доступного дослідникам сучасного обладнання з інфраструктурою його підтримки, неможливо говорити про соціальні інновації [1с.13].

Наказом Міністерства освіти і науки України від 16 жовтня 2009 р. запроваджено Європейську кредитно-трансферну систему у вищих закладах освіти України. Верховна Рада України 19 січня 2010 р. ухвалила проект Закону "Про внесення змін до Закону України "Про вищу освіту" в частині здійснення студентського самоврядування, норми якого узгоджено зі стандартами та рекомендаціями Болонського процесу.

Інший важливий напрямок популяризації науки і освіти – це активна участь України у співпраці з ЄС з програм у сфері освіти, науки, культури, в рамках яких виконується багато проектів. На європейському освітньому порталі студенти, які бажають навчатися в Європі, можуть отримати практичну інформацію. Для прикладу – некомерційний проект «Teraz Wroclaw», створений у 2006 році за ініціативи мерії та ВНЗ міста Вроцлава (Польща). Головне завдання – запросити молодь зі Східної Європи на навчання до вроцлавських вишів, інформувати про умови вступу і навчання в них. За результатами діяльності проекту у Вроцлаві навчаються студенти з України, Білорусі, Молдови, Казахстану. Даний проект допомагає:

- у виборі ВНЗ і спеціальності;
- надає консультації з питань процедури вступу, оформлення документів;
- інформаційну підтримку на першому етапі навчання;
- мовний курс для учасників проекту.

Проект «Teraz Wroclaw» є активний учасник освітніх виставок, інформаційних зустрічей і презентацій, ініціатором акцій, спрямованих на активізацію міжнародного співробітництва.

Також веб-сайт європейського освітнього порталу містить інформацію для науковців, які бажають стажуватися в країнах ЄС; керівників освітніх інституцій, що долучаються до Болонських перетворень чи прагнуть отримати фінансову підтримку своїх освітніх ініціатив; урядовців і громадських активістів з питань освітньої діяльності. Портал містить такі рубрики, як:

1. Освіта і наука в Європі:

- освітні програми Європейської Комісії;
- освітні програми європейських країн;
- навчання в Європі (як знайти університет);
- дослідницьке життя в Європі (огляд інформаційних ресурсів);

2. Болонський процес: історія, документи, глосарій, PhD програми і докторські школи в Європі;

3. Українська освіта: європейський вектор:

- Україна в Болонському процесі;
- Україна в європейських освітніх програмах;
- принципи європейської освітньої політики в Україні [4].

В привабливості членства країн у європейському освітньому просторі засвідчує переваги розвитку і зростання наукового середовища, залучення інвестицій у людські ресурси і професійну підготовку.

У рамках дослідження розглянемо досвід Польщі з питання навчання державних службовців у Національній школі публічного адміністрування. Загальна сума на навчання, яке фінансується Європейським Союзом, перевищила з 2007 року 80 мільйонів злотих (близько 10 мільйонів злотих на рік). Програма початкової підготовки передбачає відкритий і конкурентний

набір студентів, які мають ступінь магістра і їхній вік не більше 32 років; після закінчення (термін навчання – 18 місяців) прийняття на роботу до державної служби; вільний вибір запропонованих посад: керівної, експертної або управлінської в польській державній службі на центральному і провінційному рівнях. У школі викладаються основні дисципліни і додаткові, які можна вибрати за бажанням. Окрім цього, студенти приймають участь у конференціях, круглих столах, що в значній мірі розвиває їхні вміння і навички, поглиблює знання з державного адміністрування, розуміння процесів реформування державної служби у власній країні та і в інших.

Студенти вивчають: 1. Публічне адміністрування і управління (принципи роботи державної служби, новітні концепції адміністрування, аналізують політичні процеси як внутрішні, так і зовнішні). 2. Економіку і державні фінанси (розглядають економічний характер відносин між різними країнами; управління трудовими ресурсами і процесами; аналізують суттєві якісні зміни, що відбуваються в польській економіці). 3. Європейський Союз і зовнішню політику (в рамках правової підтримки європейської інтеграційної політики студенти аналізують політичну сферу своєї держави, зовнішньополітичну діяльність Польщі на забезпечення її національних інтересів і безпеки, уникнення неналежного рівня регулювання суспільних відносин шляхом взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства, приведення у відповідність норм національного права міжнародним стандартам, зближення законодавства Польщі до законодавства Європейського Союзу) [5, с.11].

У цілому, навчання в Національній школі публічного адміністрування сприяє розвитку ініціативності, креативності, активності, відповідальності молоді, майбутньої еліти нації, яка готова і вміє працювати, спрямувавши вміння і навички управлінської роботи для вирішення ряду політичних, економічних, соціальних проблем своєї держави та представляти

Польщу у європейській спільноті, обравши оптимальний шлях євроінтеграційної спрямованості.

Досліджуючи європейські інтеграційні процеси у XXI столітті ми не можемо не оцінити доробок програми «Erasmus+», адже українські виші є партнерами проекту, зокрема, і Луцький національний технічний університет. Відповідно до умов студенти мають можливість навчатися у партнерському університеті протягом п'яти місяців, їм виплачуватимуть щомісячну стипендію. Так, у грудні 2017 року двоє студентів факультету бізнесу Луцького національного технічного університету, за результатами відбору і співбесіди, відправляються на навчання до Туреччини.

Загальний бюджет програми «Erasmus +» на період до 2020 року складає 14,7 млрд. євро; для країн-учасниць підтримки ініціатив ЄС «Східне партнерство» бюджет програми - 1,75 млрд. євро, який виділятиметься у рамках Європейського інструменту сусідства (European Neighborhood instrument) [6].

Відповідно до умов проекту викладачі та адміністративні працівники мають можливість пройти стажування в європейському виші. Як бачимо, виконується ключова позиція Болонського процесу – розширення мобільності як студентів, так і викладацького й іншого персоналу для взаємного збагачення і доступу до освітніх і культурних надбань різних країн. Саме програма «Erasmus +» ставить за мету сприяти взаєморозумінню між людьми та активізувати міжкультурний діалог. Українські ВНЗ мають можливість створювати партнерства з вищими навчальними закладами держав-членів ЄС та інших країн, запроваджувати міжнародний обмін студентами і викладачами, модернізувати навчальні програми, зміцнювати зв'язки між університетами і суспільством, поширювати ідеї об'єднаної Європи.

Участь України в програмі «Erasmus +» буде виправданою тоді, якщо економіка виявиться готовою приймати інноваційні ідеї, у разі

усвідомлення зацікавленими сторонами, як учасниками, так і державою, переваг для досягнення кінцевих результатів: від їх впровадження, успішного використання досвіду європейських партнерів і раціонального використання людського потенціалу. Також участь України в програмі в якості партнера є можливою сьогодні без будь-яких обмежень та умов. Українські заявники можуть залучатися до процесу підготовки проектів та брати участь в інших заходах, якщо це передбачено регламентом Ради ЄС. Відповідні анонси регулярно публікуються на порталі Європейської Комісії [6].

Зробити наукову працю привабливою, створити реальні стимули і механізми сприяння інноваційної діяльності талановитої молоді, забезпечення якісної вищої освіти і професійної підготовки фахівців, що відповідали б потребам ринку праці, - такі ідеї закладені у програмі UNISTUDY. Діяльність UNISTUDY спрямована на інформування українських студентів і науковців про організацію: семінарів, навчання в магістратурі або аспірантурі, міжнародних молодіжних тренінгів, студентських конференцій, проведення досліджень у провідних наукових установах світу, літніх шкіл тощо. Як бачимо, все це є переконливим доказом процесу взаємовідносин України з державами-членами ЄС з метою якісного оновлення усіх рівнів вітчизняної освіти. Але, якщо майбутнє науки залежить від волі влади і змін в законодавстві, то власними силами варто було б активніше вивчати англійську мову, що призведе до зростання якості наукової продукції; популяризувати наукову думку не тільки за кордоном (у провідних наукових журналах), а й у власному суспільстві, зокрема, в інформаційному просторі України через науково-популярні програми, публічні лекції, які доноситимуть знання до талановитої молоді. Ми неодноразово переконувались в успіхах студентів і молодих науковців, які обізнані і беруть участь у різних проектах Європейського Союзу. При цьому важливо приділити увагу практичному втіленню їхнього досвіду, отриманих знань в нашій країні, а не за кордоном. Ученим, як ми вже зазначали, просто не вигідно тут працювати. Хоча посадовці на кожному кроці говорять про реформи в освіті, про високі освітні

показники українців в узагальнюючому індексі людського розвитку,- реформування вищої освіти замало, важливим є заохочення та бажання освітян і науковців спрямувати власні зусилля, незважаючи на низькі заробітні плати, на визнання нашої країни не тільки в Європі, а в науковому світі.

Список використаних джерел:

1. Українська наука перед викликами//Дзеркало тижня. - №8 (56).- 3 березня 2012.-С.13.
2. Кордон М.В. Європейська та євроатлантична інтеграція України/М.В.Кордон. Навч. посіб.- К.: Центр учбової літератури, 2010.-172с .
3. Бибин І., Ликова В.Стратегія та сучасні тенденції розвитку університетської освіти України в контексті Європейського простору вищої освіти на період до 2020 р./І.Бибин, В.Ликова: <https://www.tempus.org.ua/uk/national-team-here/238-strategija-ta-suchasni-tendenciji-rozvitku-universitetskoji-osviti-ukrajini-v-konteksti-jevropejskogo-prostoru-vishhoji-osviti-na-period-do-2020-r->.
4. Європейський освітній портал: <https://eu.prostir.ua/catalogue/29767.html>
5. Собієх Р. Система підготовки державних службовців в Польщі /Р.Собієх// Проект Twinning ««Підтримка розвитку та вдосконалення системи підготовки державних службовців в Україні».Київ,2010.17с.Режимдоступу:<http://www.cpk.org.ua/files/eu/TwinningDS/Civil%20servants%20training%20system>.
6. Програма «Erasmus+», <http://www.erasmusplus.org.ua/>
7. Міжнародні освітні програми та навчання за кордоном навчання<http://unistudy.org.ua/>

Пошедін О.

*к.і.н., доцент кафедри глобалістики,
євроінтеграції та управління національною
безпекою, Національна академія державного
управління при Президентові України*

Аліфанова Т.

*Студентка, Національна академія
державного управління
при Президентові України*

ВПЛИВ ЄС НА РЕФОРМУ СИСТЕМИ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

EU INFLUENCE ON EDUCATIONAL REFORMS IN UKRAINE

Анотація. У статті проаналізовано вплив ЄС на забезпечення реформування системи освіти України відповідно до вимог Болонського процесу. Обґрунтовано доцільність внесення необхідних змін до законодавства про освіту щодо автономії та академічної свободи закладів освіти для ефективного функціонування в системі надання освітніх послуг.

Ключові слова: освіта, болонський процес, реформування освіти, заклад освіти, ЄС.

Summary. The article analyzes influence of EU on educational reforms in Ukraine according to requirements of Bolon process. It is grounded that necessary changes are required to be taken in legislation on education in respect to autonomy and academic freedom of educational establishments/institutions to provide efficient functioning in the system of educational services provision.

Key words: education, Bolon process, educational reforms, educational institution, EU.

Одним з головних завдань на шляху інтеграції України до європейського співтовариства стає вдосконалення системи освіти та науки для активного формування спільної зони розповсюдження стандартів європейської вищої та спеціалізованої освіти, що отримала назву Болонського процесу, і яка будується всіма країнами – членами європейської спільноти з метою реалізації

вимог Стратегії ЄС «Європа 2020». Відповідно до цього акту, який був підписаний ще 2011 року, передбачається системна інноваційна модернізація сфери освіти країн учасниць, поступове збільшення інвестицій у цей напрямок діяльності суспільства, розширення можливостей міждержавних зв'язків між закладами освіти, розвитку та інтелектуалізації ринків праці, та зростання рівня зайнятості передусім серед молоді. Цілями болонського процесу визначено перебудову освітніх систем Європейських країн таким чином, щоб учасникам освітнього процесу було легко переміщатися з однієї країни до іншої в обрисах спільного європейського середовища з метою подальшого навчання чи працевлаштування, а привабливість європейської вищої освіти зростала настільки, щоб мешканці неєвропейських країн охоче навчалися та працювали у країнах спільного європейського освітнього простору. І як загальна синергетична ціль – щоб зона європейської вищої освіти сприяла активному розширенню європейських цінностей, при цьому висока якість і значна база знань, які накопичили країни, що входять до складу ЄС, забезпечували подальший його розвиток як стабільного, мирного та толерантного мультикультурного суспільства і розповсюджувалися на інші країни світу [3].

Прискіплива увага країн європейської спільноти до розвитку об'єднаної на загальних принципах системи освіти визначається передусім тим, що це стратегічно особлива царина життєдіяльності, від стану якої залежить не тільки функціонування соціуму на даний час, але й розвиток його в майбутньому. Крім цього завдяки освіті у суспільстві створюються необхідні інтелектуальні та духовні продукти - знання, навички, досвід, практика дій, характер, менталітет, філософія а також формується історична та соціокультурна самосвідомість населення.

В рамках стратегії Болонського процесу Україна має забезпечити необхідну кількість законодавчих, методологічних, інституційних, організаційних та технологічних перетворень, щоб стати рівноцінною

частиною середовища загальноєвропейської системи освітніх послуг. Такі перетворення стають можливими завдяки системі взаємодії суб'єктів внутрішньодержавного впливу, зокрема міністерств, відомств, що реалізують політику держави у сфері освіти, громадських організацій, що опікуються відповідною сферою діяльності, закладів вищої, середньої та спеціалізованої освіти так і суб'єктів міжнародного рівня впливу.

Крім цього необхідно враховувати і чинник конкурентоспроможності систем освіти у інших розвинених країнах світу. За останні роки система освіти європейських країн суттєво відстає від США в частині як матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу, так і за технологічною складовою, зокрема за реалізацією кращих стартапів, інноваційністю стандартів та методик викладання, ефективним поєднанням теоретичної та прикладної частин навчального процесу. Підходи освітян США до навчального процесу, взагалі до отримання освіти як до серйозного бізнес-проекту даються взнаки. Такий авторитет системи освіти, зокрема у розрізі університетів США, підтверджується відповідними міжнародними рейтингами якості освіти.

В таких умовах стратегія Болонського процесу вибудовується на наступних принципових позиціях. Передусім це створення і провадження системи прозорих і зрозумілих ступенів освіти, щоб забезпечити подальше працевлаштування випускників відповідного закладу освіти у країнах співтовариства, так звану інтелектуальну мобільність. Крім цього створюється система декількох ступенів вищої освіти – базової та академічного рівня. Слід зазначити що такий перехід до системи двох ступенів для України в історичному аспекті не є новим. Починаючи ще з XVI століття і Києво-Могилянської академія, і Острозька академія, а згодом і Львівський, Харківський, Київський університети надавали своїм слухачам ступені бакалаврів, ліцензіатів, магістрів та докторів. Також запроваджується система кредитів, так звані ECTS (European Credit Transfer System). Це система

елементів нарахування, відображення та обліку учбово-освітньої роботи у кредитах. Така система дозволяє перенесення учбового процесу до інших закладів освіти, в тому числі й інших країн Болонського процесу.

Також однією з необхідних передумов відповідності освітньої системи вимогам Болонського процесу має бути забезпечення академічної мобільності слухачів та студентів закладів освіти, викладачів, науково-педагогічних працівників, зокрема у можливості отримання освіти, викладання курсів та окремих дисциплін, а також зарахуванню часу, який витрачається на науково-педагогічну чи освітню діяльність у країнах, які є членами Болонської системи.

Одним з практичних інструментів реалізації цього напрямку став спів європейський проект - програма «Еразмус+», до якої Україна, як країна-партнер, долучилася ще у 2014 році. Змістом проекту «Еразмус+» є загальне підвищення якості освіти, розвиток культурно-економічних та соціально-освітніх зв'язків студентів європейських країн та країн-сусідів, обмін досвідом та заохочення до прямої співпраці закладів освіти країн-учасників проекту. Головним здобутком цієї програми стало те, що завдяки їй у студентів країн-учасниць є реальна можливість пройти курс навчання у інших закладах освіти закордоном. Така можливість для багатьох студентів, особливо з України, враховуючи поточну економічну ситуацію, стає чи не єдиною можливістю отримати досвід навчання та проживання, досвід міжнародного спілкування у іншій країні Європи. Також участь у програмі надає можливість працевлаштування у закордонних компаніях і репутація учасників системи «Еразмус+» кожен рік зростає. Отже, незважаючи на деякі її недоліки, зокрема, обсяг фінансування, оскільки оплата за перебування студентів у інших країнах покривається за рахунок відповідних програм ЄС та окремих ЗВО результати програми активно забезпечують поставлені перед програмою цілі.

Як програма «Еразмус+», так і низка інших програм ЄС забезпечують реалізацію міжвишівського співробітництва зокрема шляхом створення і реалізації окремих освітніх проектів як теоретико-методологічного, так і цілком прикладного характеру в рамках яких здійснюється інтенсивний обмін особистими напрацюваннями, науковими і практичними здобутками, збагачується науково-пізнавальний та освітньо-викладацький досвід як окремих викладачів та педагогів, так і власне, творчих і наукових груп, лабораторій, інших наукових колективів закладів освіти та науки. Такий підхід найпродуктивнішим чином забезпечує інтенсивне зростання наукового рейтингу і репутації закладів освіти, міцні та цікаві наукові зв'язки, плідний крос культурний діалог та інтеграцію наукових еліт країн ЄС.

Безумовно, для забезпечення такої позитивної динаміки розвитку єдиного європейського простору науки і освіти необхідно створити ефективну та дієву систему контролю якості освіти, зокрема визначення необхідних інституцій, їх компетенцій та повноважень, єдиних стандартів вимірювання та оцінки якості на принципах прозорості, неупередженості та незалежності від органів влади та інших впливових суб'єктів. Основними критеріями в цьому плані можуть визнаватися тільки результати навчання, тобто ті знання, уміння і компетентності, які в результаті були отримані.

Одним з необхідних надбань який отримала система освіти України, зокрема і на законодавчому рівні, у зв'язку з прийняттям нового Закону України «Про освіту» стала автономія та академічна свобода закладів освіти. Відповідно до законодавчого визначення автономія - це право суб'єкта освітньої діяльності на самоврядування, яке полягає в його самостійності, незалежності та відповідальності у прийнятті рішень щодо академічних (освітніх), організаційних, фінансових, кадрових та інших питань діяльності, що провадиться в порядку та межах, визначених законом.

Академічна свобода визначається законом як самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом [1];

Виходячи з досвіду розвинених країн європейської спільноти та США кінця XX ст. – початку XXI ст. провідна роль у розвитку системи вищої освіти належить саме потужним центральним та спеціалізованим університетам. Саме в цьому плані для забезпечення розвитку освіти цим потужним закладам необхідно надати відповідні правові можливості у самоуправлінні, самовизначенні напрямків розвитку, необхідної самостійності і незалежності не тільки в освітньому процесі, а й у фінансово-господарському напрямку, напрямку наукового пошуку, спрямованості фундаментальних наукових досліджень та практично-прикладних розробок і напрацювань. Вживання і розвиток в умовах економічної та політичної нестабільності, невизначеності, неможливості довгострокових передбачень стає основним трендом сьогодення. В цих умовах Університети повинні мати право самостійно визначати політику і програми своєї діяльності, визначати шляхи та напрямки, визначати джерела наповнення власного бюджету та залучення додаткових джерел фінансування окрім державного та місцевих бюджетів, залучати до співпраці замовників наукових досліджень, грантодавців, інших зацікавлених осіб. Важливість автономії також стосується у визначенні необхідного кількісного та якісного складу викладацько-педагогічного складу, адміністративного, технічного персоналу, кількості студентів та слухачів, факультетів, відділень, напрямків підготовки, самостійного визначення принципів управління університетом, включаючи питання самоуправління та громадського самоврядування.

Додатковою можливістю, також визначеною Болонським процесом і закріпленою у законі законом є участь закладів освіти у спільних внутрішньодержавних, загальнодержавних та міжнародних проектах та програмах, з метою, що узгоджується зі статутними завданнями закладів освіти, програмами діяльності суб'єктів освітнього процесу, в тому числі програмами обміну студентами та викладачами, забезпечення працевлаштування випускників, виконання замовлень на підготовку фахівців необхідної спеціалізації та рівня а також інших напрямків діяльності сфери освіти.

Відповідно до Угоди Україна - ЄС передбачено уніфікувати програми навчання закладів освіти ЄС та України в рамках як вищої освіти, так і спеціалізованої (програми коледжів). У царині професійно-технічної освіти було визначено відповідність до потреб української економіки, але і разом тим щоб ця відповідність кореспондувалася з освітніми стандартами Євросоюзу.

Що стосується питання відповідності рамок кваліфікацій фахівців України та країн ЄС – остаточного визначення воно не отримало, оскільки на теренах ЄС подібне вирішується на підставі внутрішньої директиви, яка має бути реформована. При цьому позитивним є те, що Угодою передбачено ведення міждержавного діалогу, і на базі цього – поступове усунення перешкод щодо визначення рамок кваліфікацій, а також стажу роботи, необхідних для отримання певних послуг. Шляхом, визначеним для цього може стати факт відмови працівникам у будь-якій країні ЄС у зарахуванні досвіду роботи або кваліфікаційного рівня, що здобутий в Україні і на підставі цього українська сторона може підняти зазначене питання, та отримати відповідне рішення, яке може бути вписане в додаток до Угоди [10]. Звичайно, така принципова позиція ЄС навряд чи спростить вирішення проблеми взаємного визнання рамок кваліфікацій, однак є надія, що з часом це питання знайде своє вирішення.

Відповідно до урядового звіту який був оприлюднений на конференції щодо підсумків імплементації Угоди про асоціацію з ЄС від 23.02.2018 року констатовано, що найвищі показники, досягнуті у виконанні умов Угоди в сферах "освіта, навчання та молодь" та "фінансовий сектор" - по 100%. [9]. Це дозволяє стверджувати, що прийняті в рамках виконання взятих на себе повноважень, зокрема імплементації принципів і норм Болонського процесу на освітній простір України зобов'язання належним чином нашою країною виконані.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
2. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: зміст та імплементація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://parlament.org.ua/upload/docs/final_1.pdf
3. Що таке Болонський процес? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/bologna/stanov/>
4. Згуровський М. З. Болонський процес — структурна реформа вищої освіти на європейському просторі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://euroosvita.net/?category=8&id=233>
5. Поляков, М. В. Класичний університет: еволюція, сучасний стан, перспективи [Текст] / М. В. Поляков, В. С. Савчук. – К.: Генеза, 2004. – 416 с.
6. Вища освіта України і Болонський процес [Текст] : навч. посіб. / за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль: Навч. кн. – Богдан, 2004. – 384 с.
7. Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України / М.З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2006. – 544 с.
8. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : Педагогічна думка, 2016. — 448 с.
9. У 2017 році Україна виконала лише 41% завдань за Угодою про асоціацію з ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euointegration.com.ua/news/2018/02/23/7077940/#comments>
10. Рекомендація Ради 2002/549/ЄС "Про загальні керівні принципи економічних політик держав-членів та Співтовариства" від 21 червня 2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_967

Радченко О.

к.е.н., с.н.с. ННЦ «Інститут аграрної економіки»

ВПЛИВ МЕТОДОЛОГІЇ САП ЄС НА РЕФОРМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ АГРОСЕКТОРУ УКРАЇНИ

THE INFLUENCE OF EU METHODOLOGY FOR REFORM OF THE STATE POLICY OF AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Анотація. Висвітлено вплив методології надання державної підтримки, прийнятої у ЄС згідно САП на заходи реформування цієї сфери, що здійснюються в Україні. Проведено порівняльну оцінку ефективності міжнародної методології із традиційною вітчизняною. Визначено, що міжнародна методологія передбачає макроаналіз, загальне оцінювання політики держпідтримки, тоді як оцінка підтримки сільського господарства України більше характеризує виконання бюджетних програм по досягненню конкретних виробничих чи інших параметрів, на які вони спрямовані. Рекомендовано окремі заходи підвищення ефективності реформи державного регулювання аграрного сектору України.

Ключові слова: методологія підтримки; оцінка ефективності, аграрний сектор, ЄС, Україна, ВДВ, ланцюги доданої вартості, аграрний бюджет, видатки розвитку, реформа держпідтримки.

Summary. The influence of the methodology of state support provided by the EU in the framework of the CAP on the measures of reforming this sphere, which is being implemented in Ukraine, is highlighted. The comparative estimation of efficiency of the international methodology with the traditional domestic is conducted. It is determined that the international methodology involves macro-analysis, general evaluation of the state support policy, while the assessment of agricultural support of Ukraine more characterizes the execution of budget programs to achieve specific production or other parameters to which they are directed. Some measures aimed at increasing the efficiency of the reform of the state regulation of the agrarian sector of Ukraine were recommended.

Key words: support methodology; efficiency assessment, agrarian sector, EU, Ukraine, airborne relations, value added chains, agrarian budget, development expenditures, state support reform.

На офіційному сайті сільського господарства і сільського розвитку ЄС найбільш загальні основи спільної аграрної політики ЄС (CAP) визначені як «допомога фермерам у підтримці доходів та ринкових заходів, забезпечення сталого розвитку сільської місцевості відповідно до конкретних потреб кожної країни ЄС» [1].

Вибір політики здійснюється виходячи з міркувань, що фермери забезпечують стабільне харчування, за доступними цінами для більш ніж 500 мільйонів європейців. Тому сільськогосподарська політика ЄС гарантує гідний рівень життя фермерів, одночасно встановлюючи вимоги щодо здоров'я та добробуту тварин, захисту навколишнього середовища та безпеки харчових продуктів. Сталий розвиток сільської місцевості завершує картину спільної сільськогосподарської політики ЄС (CAP), яка у 2012 р. відзначила 50-річчя. З річним бюджетом біля 59 млрд євро, ці заходи фінансуються через Європейський фонд гарантування аграрних фондів та Європейського аграрного фонду для розвитку сільських районів.

Аналізуючи поточні проблеми ефективності розподілу бюджету на підтримку фермерів [2], експерти, зокрема Алан Метьюз (Alan Matthews) [3], зазначають, що 71% витрат на CAP складають прямі платежі (першого рівня), виплати на земельні площі, 24% бюджету виділяється на розвиток сільської місцевості (видатки другого рівня), а решта - на витрати, пов'язані з ринком. Прямі виплати отримують понад 7,2 млн бенефіціарів країн ЄС, переважно невеликі суми, - за даними 2014 р. 131,3 тис. фермерських господарств отримали в середньому на господарство понад 50 тис. євро прямих дотацій, загалом на суму 13,8 млрд євро. Частка 2-го рівня становить від 10% у Данії до більш ніж 70% на Мальті.

Існує відносний пріоритет прямої підтримки доходів, ніж допомога фермерам у застосуванні нових технологій, збереження навколишнього середовища, більш стійких моделей виробництва, підвищення стійкості сільськогосподарських підприємств та підвищення якості життя сільських

районів. У рамках існуючої методології перевага надається підтримці витрат на перший рівень. Проблеми, з якими стикаються САП ЄС, це оцінка справедливого розподілу коштів як між країнами, так і між господарствами. Визнано, що «потрібно уникати використання показників, таких як частка витрачених бюджетів. В ідеалі, вони повинні відображати досягнуті результати, але і їх важко виміряти. Це, частково, зумовлено розривом у сільському господарстві між витратами і результатами» [3].

Як зазначають дослідники Пуцентейло П.Р., Костецький Я.І. [4], «у контексті інтеграції України на внутрішній ринок ЄС та орієнтації на європейські цінності виникає нагальна потреба у створенні нової системи управління аграрним і сільським розвитком, його переорієнтування на стратегічні суспільні цілі із чітко визначеними пріоритетами, дієвими механізмами реалізації і надійними джерелами фінансування».

Фактично, прагнення України до світової інтеграції сформувалось ще на початку 90-х, коли Верховна Рада України схвалила «Основні напрямки зовнішньої політики України» (1993), визначивши метою повномасштабне входження до світового співтовариства. Для аграрного сектору у Законі «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» (2005) визначено, що державна аграрна політика базується на національних пріоритетах і необхідності інтеграції України до Європейського Союзу та світового економічного простору і цей напрям закріплений у подальших нормативних документах.

Аналіз реформування, розпочатий у 2017 році, передбачає дослідження основних змін аграрної політики та міру їх ефективності. На підставі проведених нами попередніх досліджень [5] встановлено, що традиційно у бюджеті закладались певні кошти на підтримку галузі, але далеко не пропорційно створюваній у галузі частці ВДВ, яка тепер займає до 11%. Так, на початку реформ витрати на підтримку аграрного виробництва в загальнодержавних складала 3,7%; далі цей показник змінювався, у

залежності від стану національної економіки: у 2002-2008 рр. був у середньому 4,4%, з 2009 р. з 2,6 % постійно знижувався – до 1,4 % у 2014 р., а у 2015-2016 рр. складав 0,4%, на 2017 р. заплановано 2,0%, фактично виконано 1,08%. Видатки бюджету на економічну діяльність за галузями приведені на рис. 1.

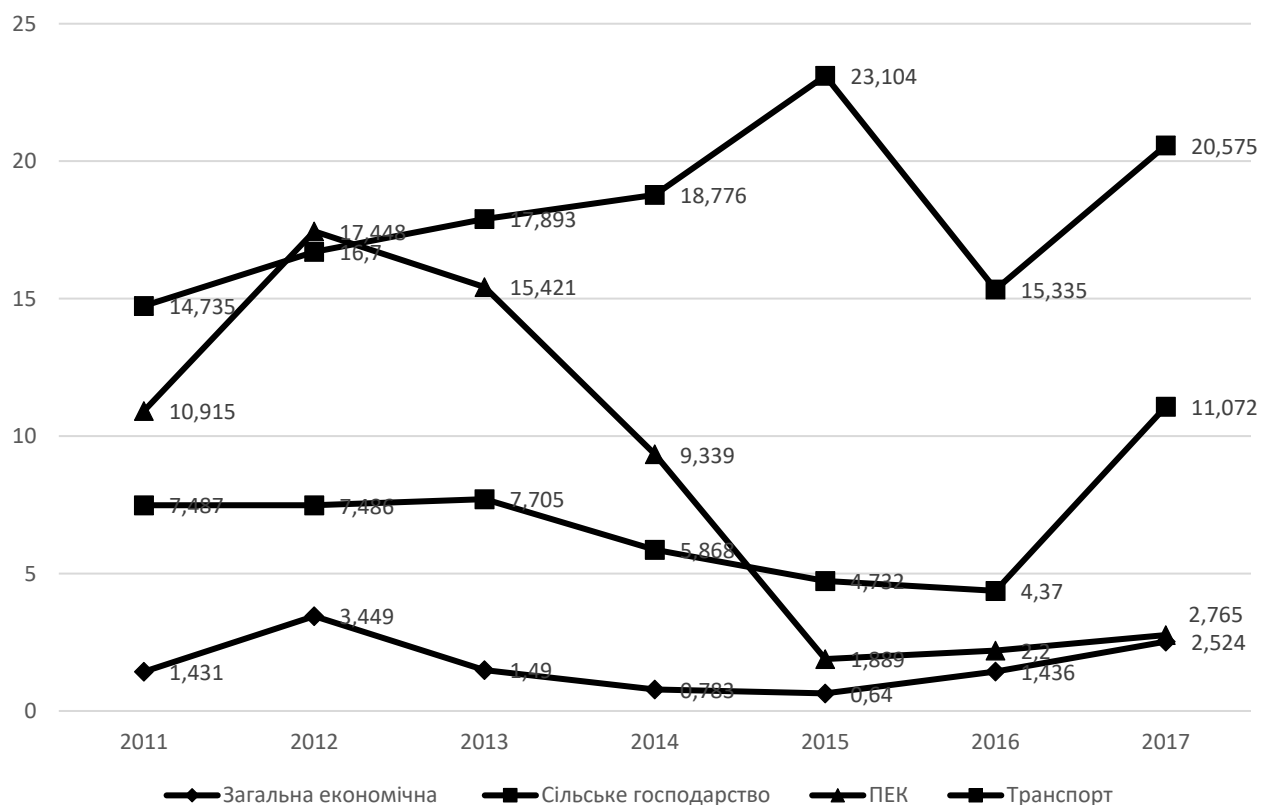

Рис. 1. Видатки Державного бюджету на економічну діяльність у 2011-2017 рр., млрд грн

Видатки Держбюджету за класифікацією галузей економіки у 2017 р. на аграрну галузь зросли на 47,8% проти 2011 р., тоді як загалом по економічній діяльності - на 4,98%. Частка аграрної галузі у загальних видатках на економічну діяльність з 16,7% у 2011 р. зросла до 23,6% у 2017 р.

Моніторинг та оцінка підтримки сільського господарства України у 2011-2016 рр. здійснено за методологією САП ЄС, по статистичних даних ОЕСР (рис. 2). Дані макроекономічного аналізу свідчать, що довгострокова підтримка сільськогосподарських виробників досить пістрява та нееластична,

що відображає не обсяги прямих бюджетних виплат, а коливання підтримки ціни.

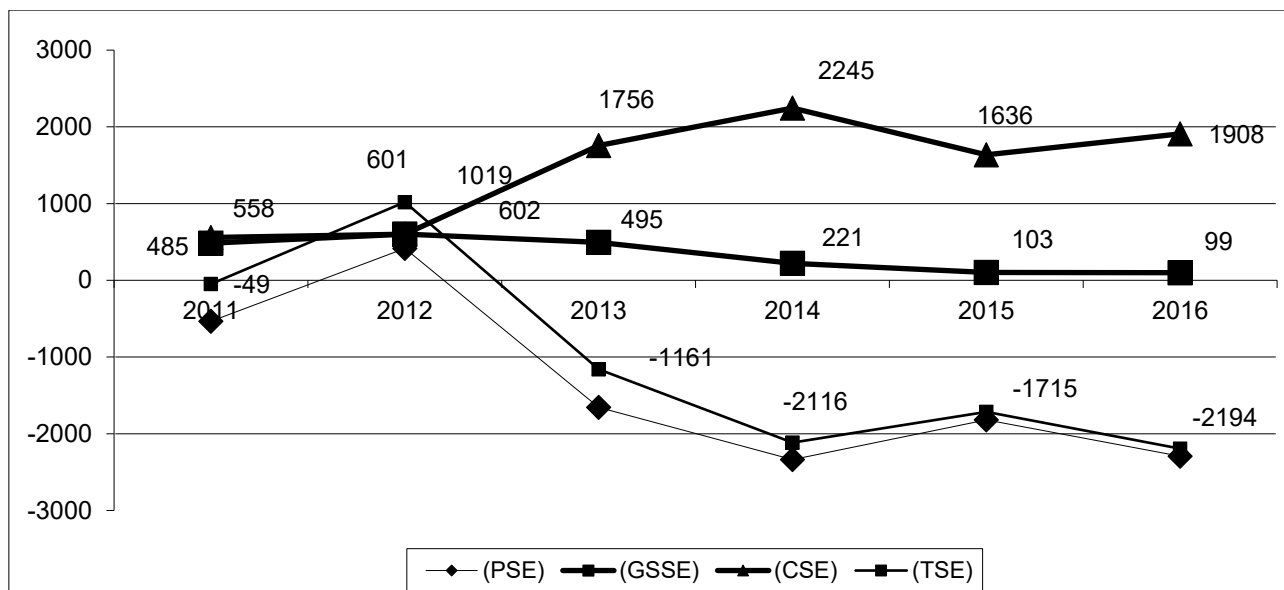

Рис. 2. Моніторинг та оцінка підтримки сільського господарства України за методикою ОЕСР у 2011-2016 рр., млн грн

Тенденція негативної (від'ємної) підтримки за показниками підтримки виробника PSE та загальної підтримки TSE спостерігається з 2013 р., оскільки бюджетні виплати лише частково компенсували негативну різницю ринкової ціни на експортовану та внутрішню продукцію, а ціни виробників нижчі світових. Тобто, сектор дотує державу, а не навпаки. За показником підтримки споживачів CSE підтримка стабільна з 2013 року, хоч дещо спадає, але позитивна, як і підтримка послуг GSSE. Підтримка виробників у складі їх валової виручки за показником % PSE нижча за -9% (беручи до уваги імпліцитне загальне оподаткування), і Україна єдина держава у дослідженні ОЕСР з такими від'ємним значенням.

Тобто, сфера та масштаби державної підтримки аграрного сектору наразі суттєво обмежені, оскільки економіка чутлива до нестабільного політичного стану, не відбувається зростання у інших сферах, а державний борг досягав 86% ВВП (2016). Зокрема, видатки на 2017 рік для агросектору було

заплановано переважно покривати з спецфонду, який формується з повернення позик минулих періодів та конфіскації, що не є стабільними.

При цьому, за даними Держстату, відбувається зростання обсягів сільськогосподарської продукції, протягом 2010-2016 років виробництво зросло на 34%, експорт у вартісному вираженні - на 54%, що значно перевищує показники ЄС, але при цьому структура капіталу та енерговитрат не на користь України, а більша частина експорту агропродовольчих товарів України - це первинна або проміжна продукція, призначена для подальшої переробки.

Оцінка ОЕСР та рекомендації для України [6] полягають у вирівнюванні негативної ринкової цінової підтримки, заходах для зменшення експортних бар'єрів, зокрема реалізації звичайного режиму ПДВ для експортних компаній. Від заходів підтримки цін на продукти харчування рекомендують перейти на загальну систему соціального забезпечення. Рекомендується також встановлення політичної стабільності, для збалансування структури капіталу та росту інвестицій.

За аналізом аграрних сайтів нами виділено основні фактори, що сформували аграрний бюджет-2017 та є основою реформи держпідтримки:

- зафіксовано мінімальні обсяги держпідтримки у відношенні до валового виробництва галузі (1%). У БК (Розділ VI п.42) передбачено, що у 2017-2021 роках щорічний обсяг коштів на державну підтримку сільського господарства, має становити не менше 1 % випуску продукції. При цьому, 20 % такої підтримки має використовуватись товаровиробниками для закупівлі у вітчизняних виробників сільськогосподарської техніки та обладнання (2017 рік - 10%, 2018 рік - 15%);

- на вимогу МВФ скасовано спецрежим ПДВ для сільськогосподарських товаровиробників, за допомогою якого аграрії акумулювали значні суми коштів, які потім використовувалися на розвиток;

- відновлено повернення експортного ПДВ для операцій із експорту продукції рослинництва;

- залишались без належної державної підтримки ті галузі аграрного сектору, які, в силу реалій та особливостей виробництва і споживання, не мають значної частки на ринку експорту, продукція яких реалізується на внутрішньому ринку;

- запроваджено нову програму бюджетних дотацій, за якої коштами державного бюджету передбачалось без обмежень по товарних групах і повне поверненням сплаченого ПДВ (4 млрд грн, при цьому уряд очікував профіцит, який мав місце, та мав додати ще 2 млрд грн). Тобто, планувалося при фактичній сплаті 100% ПДВ повернути ті ж 100% коштів через дотацію;

- відновлено програму підтримки галузі садівництва та виноградарства, прийнято рішення не лише про погашення кредиторської заборгованості перед суб'єктами господарювання в сумі 176,4 млн грн, а й відшкодування витрат поточного року на закладення насаджень, догляд за ними, спорудження шпалери, будівництво систем краплинного зрошення на 65,0 млн грн, для компенсації витрат на будівництво холодильників із РГС, камер швидкого заморожування фруктів, придбання ліній товарного обробітку плодів, спеціалізованих механізмів та техніки - 57,9 млн грн. ;

- запроваджено модифіковану програму підтримки вітчизняного машинобудування на 550 млн грн.

У Державному бюджеті України на 2018 рік по Міністерству аграрної політики та продовольства України передбачено 14,154 млрд грн видатків, у т.ч. по загальному фонду – 12,768 млрд грн (90%), по спеціальному – 1,385 млрд грн. Крім того, передбачається виділити 0,941 млрд грн на поворотній основі (без врахування коштів, що протягом року будуть повернуті суб'єктами господарювання). Загалом прямі видатки на МАПіП складають 15,095 млрд грн.

Пряма бюджетна підтримка сільського господарства складе 6,5 млрд грн, з яких найвагомішими є програми: тваринництва, на яку передбачено 4,0 млрд грн (62%), насамперед на часткове відшкодування вартості: будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та доїльних залів; закуплених для подальшого відтворення телиць, нетелей, корів вітчизняного походження та племінних телиць, нетелей, корів молочного, молочно-м'ясного напряму продуктивності, племінних свинок та кнурців, племінних вівцематок, баранів, ярок; здешевлення відсотків по кредитах на будівництво, реконструкцію тваринницьких ферм і комплексів та доїльних залів; фінансова підтримка для фермерських господарств - 1 млрд грн (15%) і майже 1 млрд грн на здешевлення вітчизняної сільськогосподарської техніки.

Висновки. Аграрний сектор зазнає значних структурних змін. Його державна підтримка та регулювання мають опиратись на науково виважені пропорції внеску галузі у валовий внутрішній продукт, індустріалізації, сприяння економічній трансформації через зміну структури зайнятості. На перехідний період, поки коштів бюджету недостатньо для реальної підтримки галузі, потреби в якій оцінюються мінімально від 75 млрд грн, підтримка має бути виражена через регуляторні методи та пільги. Надалі, оскільки Україна обрала шлях євроінтеграції, підтримка має бути наближена до САП ЄС за напрямками та обсягами.

Необхідно популяризувати результати дослідження ОЕСР «Оцінка сільськогосподарської підтримки» (Agricultural support estimates) та на її основі розробити методику моніторингу структурних трансформацій бюджетної підтримки аграрного сектору, ключові показники і індикатори даного процесу, що є питаннями подальших досліджень цього напрямку.

Окрім заходів прямої держпідтримки, необхідно сповна реалізувати політику держпідтримки, розширивши її організованими заходами обміну досвідом сільськогосподарських підприємств; стимулюванням підприємців впроваджувати переробну промисловість на рівні підприємств; реалізацію

державних та міжнародних програм аграрної підтримки та інноваційні технології вирощування та переробки; організацію координації між виробниками сільськогосподарської продукції, переробними підприємствами та постачальниками машин й інноваційними технологіями тощо.

Список використаних джерел:

1. Agriculture and rural development [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/agriculture/cap-overview_en
2. Shaping Our Future Designing the Next Multiannual Financial Framework 8-9 January 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/epsc/events/shaping-our-future-designing-next-multiannual-financial-framework_en
3. Matthews, Alan. Rethinking EU budget spending on agriculture in the next MFF [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://capreform.eu/rethinking-eu-budget-spending-on-agriculture-in-the-next-mff/>
4. Пуцентейло П.Р., Костецький Я.І. Стратегічні вектори реформування аграрного сектору України в контексті інтеграції до ЄС. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://195.69.76.80/index.php/uk/item/64-konfstat2017msek3-ua/64-konfstat2017msek3-ua.html>
5. Радченко О. Структурні трансформації бюджетної підтримки аграрного сектору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ndi-fp.nusta.edu.ua/thesis/639/>
6. Agricultural support estimates (Edition 2017). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/aQr-Pol-2017-28-ru>

Сидорук Т.

*д.п.н., доцент, завідувач кафедри
міжнародних відносин Національного
університету «Острозька академія»*

ВНУТРІШНІ ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СХІДНОГО ПАРТНЕРСТВА В КРАЇНАХ-УЧАСНИЦЯХ

INTERNAL BARRIERS TO ACHIEVING THE GOALS OF THE EASTERN PARTNERSHIP IN THE PARTICIPATING COUNTRIES

Анотація. Проаналізовано основні проблеми в державах-учасницях Східного партнерства (СП), які стоять на заваді використанню його повного потенціалу для набагато глибшої трансформації східного сусідства ЄС: корисливі інтереси еліт, системна корупція, неефективні державні інститути. Автор доводить, що ЄС має враховувати політичні реалії у країнах-партнерах і відповідно адаптувати свої очікування щодо реформ, політику щодо урядів і позаурядових сил.

Ключові слова: Східне партнерство, Європейський Союз, реформи, східні сусіди, трансформація.

Summary. The main problems in the member states of the Eastern Partnership, which hinder the use of its full potential for a much deeper transformation of the EU's eastern neighbourhood: the interests of the elites, systemic corruption, inefficient state institutions, are analyzed. The author argues that the EU needs to take into account the political realities in the partner countries and, accordingly, adapt its expectations for reforms, policies for governments and non-governmental forces.

Key words: Eastern Partnership, European Union, reforms, eastern neighbors, transformation.

*«Адміністрація П. Порошенка дедалі частіше
перетворює нову Україну в дзеркальне відображення
старої України. Європейські лідери не повинні забезпечувати
геополітичні фігові листки для цього регресу».*

Г. Грессель [12]

Попри певні успіхи у досягненні цілей СП державами-учасницями, і передусім асоційованими партнерами ЄС – Грузією, Молдовою та Україною, підтвердженням чого є нещодавнє набуття чинності угод про асоціацію між ними і ЄС та запровадження безвізового режиму, невисока ефективність практичної реалізації реформ залишається однією з основних причин для критики цих держав і зменшує ентузіазм Брюсселя та європейських столиць витратити політичний капітал і фінансові ресурси на будь-яке суттєве вдосконалення СП. Це виразно продемонстрував п'ятий саміт СП, який відбувся у Брюсселі 24 листопада 2017 р.

Мета СП полягає у сприянні здійсненні реформ у країнах-учасницях. Своєю чергою, характер та результати процесу внутрішнього реформування є центральними змінними, які визначають рівень співробітництва ЄС з державами-партнерами. Однак, як показує майже десятирічний досвід реалізації ініціативи, це завдання в СП є «Сізіфовою працею». І це не спричинено ЄС. Основою більшості проблем, які стоять на заваді ефективних реформ, є системна корупція, корисливі інтереси еліт та неефективні державні інституції в країнах-партнерах. Наприклад, в Україні через 3 роки після Революції Гідності, учасники якої прагнули втілити багато реформ, які підтримувало СП з моменту його появи у 2008 р., критики звинувачують українську владу у «контреволюції» проти ключових реформ [12; 15]. Молдова, яка ще недавно сприймалась як «історія успіху» СП, зараз є протилежним прикладом – як «європеїзація» може стати синонімом корупції.

Грузія, Молдова і Україна продемонстрували певний прогрес у запровадженні європейських норм і стандартів в багатьох сферах, однак досі проблемою залишається їх належна імплементація, забезпечення стійкості та незворотності внутрішньої трансформації і європеїзації. Це залишає сумніви в успішності їх системних перетворень. Аналіз щорічних звітів Фрідом Хауз «Перехідні країни» за десятирічний період з часу появи СП (2008-2017 рр.) по 6 країнах-учасницях (див. табл. 1) демонструє, що індекс демократії в них

залишився на колишньому рівні, в той час як в деяких країнах, наприклад в Азербайджані та Україні, навіть знизився. Країни, які мали гібридні режими десять років тому (Грузія, Молдова, Україна), такими і залишилися. За останнє десятиліття всі вони пережили бурхливі політичні зміни, проте їх політичні системи не змінилися. Азербайджан, Білорусь і Вірменія впродовж усього розглядуваного періоду мають вкорінені консолідовані авторитарні режими.

Таблиця 1.

Індекс демократії в країнах СП у 2008-2017 рр. [14]

Країна	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Азербайджан	6	6,25	6,39	6,46	6,57	6,64	6,68	6,75	6,86	6,93
Білорусь	6,71	6,57	6,57	6,57	6,68	6,71	6,71	6,71	6,64	6,61
Вірменія	5,21	5,39	5,39	5,43	5,39	5,36	5,36	5,36	5,36	5,39
Грузія	4,79	4,93	4,93	4,86	4,82	4,75	4,68	4,64	4,61	4,61
Молдова	5	5,07	5,14	4,96	4,89	4,82	4,86	4,86	4,89	4,93
Україна	4,25	4,39	4,39	4,61	4,82	4,86	4,93	4,75	4,68	4,61

Якщо ж аналізувати показники за окремими критеріями, застосовуваними Фрідом Хауз, і порівняти ситуацію 10 років тому і сьогодні (див. табл. 2), ситуація виглядає ще більш невтішно.

Таблиця 2.

Індекси за окремими критеріями Фрідом Хауз у країнах СП в 2008 та 2017 рр. [14]

Країна	Національ не демократич не управлі ння		Електорал ьний процес		Громадянсь ке суспільст во		Незалежні медіа		Місцеве демократи чне управлі ння		Незалеж ність правосуддя		Корупція	
	2008	2017	2008	2017	2008	2017	2008	2017	2008	2017	2008	2017	2008	2017
Азербайд жан	6	7	6,5	7	5,25	7	6,25	7	6	6,5	5,75	7	6,25	7

Білорусь	7	6,5	7	6,75	6,5	6,25	6,75	6,75	6,75	6,75	6,75	7	6,25	6,25
Вірменія	5,25	6	5,5	6	3,5	3,75	5,75	5,5	5,5	5,75	5,25	5,5	5,75	5,25
Грузія	5,75	5,5	4,75	4,5	3,5	3,75	4,25	4	5,5	5,25	4,75	4,75	5	4,5
Молдова	5,75	5,75	3,75	4	3,75	3,25	5,5	5	5,75	5,5	4,5	5	6	6
Україна	4,75	5,75	3	3,5	2,75	2,5	3,5	4	5,25	5	4,75	5,75	5,75	5,75

В Азербайджані відбулося помітне погіршення ситуації за всіма 7-ма критеріями, найбільший же наступ відбувся на громадянське суспільство і незалежність правосуддя. У Вірменії за 5-ма критеріям – погіршення ситуації, за двома (незалежні медіа і стан корупції) – незначне покращення. У Білорусі, участь якої в СП увесь цей час обмежувалась майже виключно багатостороннім треком і діалогом ЄС з громадськими організаціями, за трьома критеріями – аналогічні оцінки через десятиліття, за трьома – незначне покращення, і лише за одним (незалежність правосуддя) – незначне погіршення.

На противагу Азербайджану, Грузія є прикладом країни, де ситуація покращилась, хоч і незначно, за всіма критеріями, за винятком незалежності правосуддя, яка залишилась на тому ж рівні. Натомість у Молдові погіршилися показники за пунктами «електоральний процес», «незалежність правосуддя», показник корупції залишився на тому ж високому рівні (6). В Україні за десять років погіршилися показники аж за 5 критеріями: «національне демократичне управління», «електоральний процес», «незалежність медіа», «місцеве демократичне урядування» та «незалежність правосуддя»; рівень корупції залишився таким же високим (5,75). І лише показник розвитку громадянського суспільства (й без того найвищий серед усіх 6-ти країн) покращився з 2,75 до 2,5.

Для всіх держав, в тому числі й асоційованих партнерів ЄС, найгірші показники у сферах національного демократичного управління, незалежності правосуддя та корупції. Водночас найліпша ситуація, за винятком Азербайджану, у сфері громадянського суспільства. Наведені дані добре

ілюструють найбільші перешкоди на шляху модернізації і європеїзації країн-учасниць СП – це небажання політичних еліт проводити реформи, які загрожують їх могутності й існуванню (боротьба з корупцією, забезпечення верховенства права, незалежності судової системи тощо). Найбільш показовими тут є приклади Молдови та України.

Відколи в Молдові у 2009 р. коаліція ліберально-демократичних партій «Альянс за європейську інтеграцію» взяла на себе владу, ЄС, шукаючи «історію успіху» СП, робив великі ставки на цю країну. Нова влада багато чого досягнула, наприклад, швидко виконала вимоги Плану дій з візової лібералізації з ЄС, завдяки чому країна першою з держав СП в квітні 2014 р. отримала безвізовий режим з ЄС. Однак по суті в Молдові продовжувалася «фасадна європеїзація» [11, с. 23] попередніх років – прийняття нових законів і створення нових інституцій, щоб представити результати в Брюссель, у той час як їх виконання та ефективність підривались тими ж органами, які їх створили. Найбільшою проблемою залишався розподіл влади між двома найпотужнішими олігархічними кланами країни, очолюваними неформальним лідером Демократичної партії В. Плахотнюком і його суперником В. Філатом, донедавна лідером Ліберально-демократичної партії. ЄС досить довго вважав останнього «хорошим олігархом» – особливо коли він був прем'єр-міністром, а В. Плахотнюка – «поганим олігархом». Але саме уряд В. Філата, на якого в ЄС поклали так багато надій, виявився найбільш корумпованим – за його прем'єрства через 3 банки було вкрадено 1 млрд дол. США (12 % ВВП країни) [2]. Арешт і ув'язнення В. Філата та формування нового уряду в 2015 р. не відновило довіру до проєвропейських політичних сил в країні, адже зрештою замість двох олігархів країною став правити один – В. Плахотнюк. На фоні корупційного скандалу і політичної кризи підтримка європейської інтеграції впала більш ніж удвічі, порівняно з 2008 р., і становила наприкінці 2015 р. близько 30% [4]. Розчарування європейською інтеграцією, яка стала покровом для корупції, уможливило обрання в 2016 р. на посаду президента проросійського І. Додона, але його фактично таємно підтримує В.

Плахотнюк [2; 15]. Тим часом реалізація Угоди про асоціацію та інших реформ, пов'язаних із євроінтеграцією, істотно сповільнилася. Ті, кого підозрюють у корупції, нездатні ефективно з нею боротися.

Сьогодні для ЄС важливо не припуститися тієї ж помилки, якої він припустився в Молдові (підтримка самопроголошених «євроінтеграторів», незважаючи на їх корупцію та дискредитацію ідеї європейської інтеграції), у відносинах з Україною, особливо з прицілом на президентські вибори 2019 р. Україна є найбільшою, найважливішою і найпроблемнішою державою в оцінці впливу ініціатив ЄС на розвиток пострадянських держав Східної Європи. Її можна вважати тестом на визначення ефективності трансформативної сили ЄС у регіоні, оскільки стабільність і успіх реформ у цій державі справляє помітний вплив на безпеку самого ЄС.

Після Революції Гідності завдяки підйому громадської активності, приходу у владу деяких реформаторів (здебільшого вихідців із громадянського суспільства), більшому залученню Заходу (і ЄС зокрема), а також через форс-мажорні обставини (анексія Криму, початок українсько-російського конфлікту на Донбасі, падіння у сферах торгівлі і фінансів у 2014-2015 рр.) в Україні відбувся значний прогрес у реформуванні деяких сфер: стабілізації бюджету, реформуванні деяких видів державних закупівель, енергетичного сектору, який традиційно був головним об'єктом російського тиску, створення антикорупційних органів, будівництво армії практично з нуля. Але в тих сферах, де тиск Заходу, громадськості чи обставин був меншим, прогрес був мінімальним (реформування державних підприємств, земельна реформа тощо). Водночас, по мірі розгортання реформ, щойно вони ставали загрозою корисливим інтересам еліт, зростала протидія їм. Як зазначив один із засновників громадського руху «Чесно» Олег Рибачук: «Українці навчилися саботувати той елемент механізму, який підриває все» [Цит. за: 15].

Так, Україна 15 серпня 2016 р. запустила в роботу несертифіковану систему електронного декларування статків високопосадовців, що не відповідало цілям закріплення ключових юридичних наслідків, які повинні бути наслідком подання неправдивих декларацій. Лише під тиском ЄС і МВФ (на кону були безвізовий режим з ЄС, \$3 млрд кредиту від МВФ, 1.2 млрд євро макрофіндопомоги від Євросоюзу), Україна змушена була відмовитися від зриву е-декларування. В цій ситуації українська влада не мала іншого шляху, ніж повернення до атестації системи: внаслідок термінової наради, проведеної президентом П. Порошенком, було досягнуто домовленості щодо термінового оформлення атестата відповідності системи електронного декларування до 31 серпня [8].

Як зазначає Е. Вільсон, «уже впродовж перших двох років після революції 2014 р. стало очевидно, що зацікавлені особи блокують ключові реформи» [16]. Влітку-восени 2017 р. влада почала чинити відвертий спротив реформам, які загрожували її могутності й існуванню. Відродились деякі напівавторитарні практики та брудні політичні трюки часів В. Януковича. Осіння кампанія проти позбавленого громадянства М. Саакашвілі, який розірвав союз із президентом П. Порошенком, стала тривожним симптомом того, як СБУ, прокуратура, судові органи знову втягуються у процес розправи з політичними опонентами.

Водночас владні політичні сили зайнялись демонтажем найбільш ефективного антикорупційного органу, який коли-небудь був в Україні – Національного антикорупційного бюро України (НАБУ). Звільнення 6 грудня Верховною Радою народного депутата від «Самопомочі» Є. Соболєва з посади керівника комітету з протидії корупції і реєстрація у Верховній Раді в той же день законопроекту, розробленого представниками Блоку Петра Порошенка та Народного фронту, який уможлиблює звільнення директора НАБУ без аудиту (а також керівника антикорупційної прокуратури, будь-якого члена Національного агентства із запобігання корупції (НАЗК), директора

новоствореного Державного бюро розслідувань) [7] мало завданням кардинально змінити вплив Верховної Ради на систему боротьби з корупцією. У разі схвалення цього закону всі антикорупційні органи будуть підпорядкованими провладній коаліції і перетворяться на політичний інструмент. Міжнародний тиск (США, ЄС, МВФ) [9] не дозволив парламенту провести голосування щодо цього законопроекту, але він залишається у Верховній Раді і може будь-коли бути поставленим на голосування, як тільки Захід відволічеться на інші речі.

Показовим прикладом блокування владою антикорупційних реформ є також гальмування запровадження антикорупційних судів, що мало б стати останньою ланкою ефективного процесу протидії корупції. Попри взяті раніше зобов'язання перед ЄС створити такі суди, влітку 2017 р. П. Порошенко заговорив про альтернативний варіант – створення спеціальних «антикорупційних палат» в чинних судах, про незалежність яких не може бути й мови. Посилення тиску США і ЄС змусили президента таки подати 22 грудня законопроект [6] щодо створення антикорупційного суду, але цей документ нехтує поради Венеціанської комісії і не забезпечує необхідну незалежність від політичної та судової ієрархії, на що досить жорстко у своїх заявах вказали МВФ [10], Світовий банк [5] та ЄС [3]. Залишається сподіватися, що їх вимоги матимуть ефект, інакше під загрозою опиняться всі інші досягнення в цій сфері.

Е-декларації про прибутки та майно державних службовців поки що не призвели до будь-яких кримінальних розслідувань. Все тому, що НАЗК, яке повинно здійснювати перевірку декларацій, знаходиться під контролем олігархів [12]. Нарешті, влітку-восени 2017 р. посилюється переслідування активістів з боротьби проти корупції, неурядових організацій та журналістів-розслідувачів. У серпні було відкрите кримінальне провадження проти В. Шабуніна, голови Центру протидії корупції [15].

Цими діями українська влада робить спробу скасувати прогрес у забезпеченні верховенства права, боротьбі з корупцією та розподілі владних повноважень, досягнутий в Україні з часів Революції Гідності. На думку Г. Гресселя, «якщо це продовжуватиметься, Україна знову стане квазі-авторитарною клептократією, в якій кілька власників влади використовують державний апарат для просування своїх приватних інтересів» [12].

Багато політиків в Україні, як і в інших країнах Східної Європи та Південного Кавказу, ставлять свої власні корисливі інтереси вище, ніж суспільні. Як зазначив С. Голмс, «успішні посадовці в посткомуністичному світі не мають прямого зацікавлення у запровадженні політичної прозорості або верховенства права в економіці та політиці» [13, с. 6]. М.-А. Вахудова на прикладі країн Центрально-Східної Європи доводить, що уряди неліберального зразка готові принести в жертву абстрактні переваги членства в ЄС задля захисту своїх політичних та економічних інтересів [1, с. 56]. Виконання вимог ЄС принесе істотні короткострокові втрати для правлячих еліт в результаті посилення прозорості і конкурентності. Введення прозорості призведе до втрати прибутків від незаконних економічних схем, які «охороняються» політичними діячами і дають можливість швидкого збагачення. Тому для політичної еліти видається більш корисним зберегти статус-кво, аніж запровадити реформи в інтересах довгострокових вигід для держави та суспільства. Змінити таку систему доволі важко, оскільки всі ті, хто в змозі її змінити, не потребують насправді ніяких змін, бо ж система цілком їх задовольняє.

Для ЄС проблема полягає в тому, що українські еліти так діють під покровом європейської інтеграції. Відтак, як раніше у Молдові, приватне збагачення нібито «проєвропейських» політиків буде лише дискредитувати ЄС та зменшувати його вплив на трансформаційні процеси в Україні. У цьому ми солідарні з думкою Г. Гресселя, що Європа повинна протистояти керівництву України краще раніше, ніж пізніше [12]. Але ЄС у політиці щодо

України затиснутий між двома потенційними небезпеками. З одного боку, він остерігається протистояти українському керівництву, щоб не завдати шкоди боротьбі України за незалежність та суверенітет проти Росії. З іншого боку, ЄС побоюється наділити західною легітимністю корумповану владу. Ці вагання недоречні. Будь-які аргументи, що Україні слід дозволити зосередитися тільки на війні, є небезпечною ілюзією. Корупція та суверенітет – окремі питання, які слід розглядати як такі. Якщо українська влада не виконує своїх обіцянок щодо боротьби з корупцією чи забезпечення верховенства права (до чого зобов'язує Угода про асоціацію з ЄС), це має мати наслідки незалежно від її боротьби з Росією.

Зрозуміло, ЄС не хоче застосовувати погрозу призупинення безвізового режиму, бо це завдасть шкоди середнім українцям, а не корумпованій еліті. Заморожування європейських активів особливо корумпованих представників української влади було б набагато кращим інструментом, який дав би чіткий сигнал українському суспільству напередодні президентських та парламентських виборів 2019 р. [12]. Так чи так, ЄС, а також США, МВФ, мають дотримуватися жорстких умов у стосунках з Україною, щоб не дати можливості тамтешній владі відмовитись від реформ, які завдають шкоди корисливим інтересам еліт. І водночас західним урядам слід продовжувати підтримувати і захищати українське громадянське суспільство, яке разом з тиском Заходу є запорукою збереження імпульсу до реформування.

Список використаних джерел:

1. Вахудова М.-А. Нерозділена Європа: демократія, важелі впливу та інтеграція після комунізму / М.-А. Вахудова ; пер. з англ. Т. Цимбала. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. – 379 с.
2. Гетьманчук А. З «історії успіху» – в «олігархічну диктатуру». Які уроки Україні варто взяти у Молдови / А. Гетьманчук // Дзеркало тижня. – 2017. – № 43-43. – 18 листопада.
3. ЄС зробив заяву про Антикорупційний суд з натяком про призупинення безвізу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2018/01/18/7076263/>

4. Літра Л. Криза з користю для Молдови /Л. Літра // Дзеркало тижня. – 2015. – 30 жовтня
5. Нові вимоги щодо Антикорупційного суду: що додав Світовий банк у конфлікт Києва та МВФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/01/16/7076176/>
6. Проект Закону про Вищий антикорупційний суд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63218
7. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення парламентського контролю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63081
8. Сидоренко С. Гроші в обмін на реформи: чому Банкова відмовилася від зриву е-декларування [Електронний ресурс] / С. Сидоренко. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2016/08/18/7053523/>
9. Сидоренко С. За крок від прірви: ніч, коли Україна ледь не втратила безвіз [Електронний ресурс] / С. Сидоренко. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/7/7074727/>
10. Що вимагає МВФ: повний текст листа з Вашингтона на Банкову [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/7/7074727/>
11. Ghinea C. EU – Moldova Negotiations. What is to be Discussed, What Could be Achieved? [Електронний ресурс] / С. Ghinea, V. Chirilă ; Romanian Center for European Policies (CRPE) ; Foreign Policy Association (APE), 2010. – 48 р. – Режим доступу: http://www.crpe.ro/eng/library/files/crpe-ape,eu_moldova_negotiations.pdf.
12. Gressel G. Ukraine on the brink of kleptocracy [Електронний ресурс] / G. Gressel. – Режим доступу: http://www.ecfr.eu/article/commentary_ukraine_on_the_brink_of_kleptocracy
13. Holmes S. Crime and Corruption after Communism: Introduction / S. Holmes // East European Constitutional Review 6. – 1997. – № 4. – Р. 6–8.
14. Nations in Transit [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2017>
15. Wilson A. Partners for Life: Europe’s Unanswered «Eastern Question» [Електронний ресурс] / A. Wilson. – Режим доступу: http://www.ecfr.eu/publications/summary/partners_for_life_europes_unanswered_eastern_question_7232
16. Wilson A. Survival of the Richest: How Oligarchs Block Reform in Ukraine [Електронний ресурс] / A. Wilson ; European Council on Foreign Relations, 14 April 2016. – Режим доступу: http://www.ecfr.eu/publications/summary/survival_of_the_richest_how_oligarchs_block_reform_in_ukraine6091.

Скоробогатова Н.

доцент кафедри міжнародної економіки

Національного технічного університету

України «Київський політехнічний інститут

імені Ігоря Сікорського»

НАБЛИЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДО НОРМ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС

HARMONIZATION OF UKRAINIAN LEGISLATION IN ACCOUNTING TO THE EU LEGISLATION

Анотація. У статті досліджено останні зміни українського законодавства у сфері бухгалтерського обліку з метою імплементації норм директив ЄС. Визначено основні проблеми неузгодженості нормативно-правових актів України щодо класифікації підприємств. Визначено позитивні зрушення у вітчизняній методології бухгалтерського обліку в результаті впровадження вимог директив ЄС: відкритість інформації, прозорість діяльності, спрощення порядку документального оформлення операцій, запровадження нефінансових звітів. В результаті дослідження проаналізовано вимоги до складання нефінансової звітності підприємств за міжнародними стандартами. Ідентифіковано основні проблеми щодо запровадження нефінансової звітності вітчизняними підприємствами та окреслено шляхи їх подолання.

Ключові слова: бухгалтерський облік, фінансова звітність, нефінансова звітність, корпоративна соціальна відповідальність, директиви ЄС, звіт з управління, гармонізація обліку.

Summary. The article examines recent changes in Ukrainian accounting legislation in order to implement the EU directives. The basic problems of inconsistency of normative legal acts of Ukraine concerning classification of enterprises are determined. The positive changes in the national accounting methodology as a result of the implementation of the requirements of EU directives: openness of information, transparency of activity, simplification of the procedure of documentary registration of operations, introduction of non-financial reports. As a result of the research, the requirements for the preparation of non-financial reporting by enterprises according to international standards have been analyzed. The main problems concerning the introduction of non-financial reporting by domestic enterprises were identified and the ways of overcoming them were outlined.

Key words: accounting, financial reporting, non-financial reporting, corporate social responsibility, EU directives, management report, harmonization of accounting.

Європейський вектор розвитку визначає України передбачає поступову імплементацію норм законодавства Європейського Союзу, у тому числі у сфері бухгалтерського обліку. Останні десятиліття в Україні відбувається процес гармонізації обліку з міжнародними стандартами та директивами ЄС. Зокрема, національні положення бухгалтерського обліку розроблені на основі міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Методологічною основою забезпечення зрозумілості та порівнянності фінансової звітності для інвесторів та контрагентів різних країн виступають Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ). Вони містять загальні принципи та підходи до відображення господарської діяльності в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності. МСФЗ є основою для розробки національних стандартів (положень) бухгалтерського обліку багатьох країн, у тому числі й України. Гармонізація бухгалтерського обліку в ЄС здійснюється також за допомогою відповідних директив, які є обов'язковими до виконання всіма країнами-членами. Адаптація законодавства України у сфері обліку та звітності до вимог МСФЗ та законодавства ЄС здійснюється шляхом затвердження національних (положень) стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність», внесення до них відповідних змін тощо. Останні зміни відбулися у жовтні 2017 року. Відповідно до прийнятого Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень» від 05.10.2017 р. № 2164-VIII [1], має відбутися перехід значної кількості вітчизняних підприємств до застосування Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), починаючи з 1 січня 2018 року. При цьому виникає низка проблем як законодавчого плану, так і ряд практичних аспектів реалізації передбачених законодавством змін. По-перше, слід відзначити деякі неузгодженості на законодавчому рівні щодо визначення видів підприємств, а відповідно, і обов'язків щодо ведення обліку, подання звітності та оподаткування кожного

з них. Так статтею 55 Господарського кодексу України [2] (ГКУ) передбачено поділ суб'єктів господарювання на види: великі, середні, малі та мікро- [2], якого дотримується Державна фіскальна служба України для визначення груп платників податків та умов подання податкової звітності, сплати податків і зборів [3]. Водночас, відповідно до прийнятих змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [1], підприємства поділяються на великі, середні, малі та мікропідприємства за іншими кількісними ознаками, що відповідають європейському законодавству [5] (табл. 1):

Таблиця 1

Класифікація суб'єктів господарювання (відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»)

Показники на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному (відповідність щонайменше за двома з критеріїв)	<i>Мікро- підприємства</i>	<i>Малі підприємства</i>	<i>Середні підприємства</i>	<i>Великі підприємства</i>
	Юридичні особи			
Середня кількість працівників	не перевищує 10 осіб	не перевищує 50 осіб	не перевищує 250 осіб	перевищує 250 осіб
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	не перевищує 700 тис євро	не перевищує 8 млн євро	до 40 млн євро	понад 40 млн євро
Балансова вартість активів	до 350 тис. євро	до 4 млн євро	до 20 млн євро	понад 20 млн євро

(складено автором за джерелом [1])

Таким чином, до узгодження критеріїв віднесення суб'єктів господарювання до великих, середніх, малих та мікропідприємств, вони будуть віднесені до різних груп відповідно до вимог бухгалтерського та податкового законодавства. Що стосується фізичних осіб-підприємців, то вони не мають вести бухгалтерських облік, на відміну від юридичних осіб, які повинні вести як бухгалтерський, так і податковий облік.

Окрім того, законом [1] вводиться визначення підприємств, що становлять суспільний інтерес, – це підприємства – «емітенти цінних паперів, цінні папери яких допущені до біржових торгів, банки, страховики, недержавні пенсійні фонди, інші фінансові установи (крім інших фінансових установ та недержавних пенсійних фондів, що належать до мікропідприємств та малих підприємств) та підприємства, які відповідно до цього закону належать до великих підприємств» [1]. Такі підприємства зобов'язані утворити бухгалтерську службу на чолі з головним бухгалтером, загальною кількістю штату не менше двох осіб. Окрім того, висуваються професійно-кваліфікаційні вимоги до головного бухгалтера суспільного підприємства, а саме: повна вища освіта; стаж роботи у сфері фінансів, бухгалтерського обліку та оподаткування не менше трьох років; відсутність непогашеної або незнятої судимості за вчинення злочину проти власності та у сфері господарської діяльності. Такі підприємства зобов'язані публічно розкривати свою фінансову звітність, яку повинні складати за вимогами МСФЗ.

Також позитивною зміною є прописана у законі [1] норма про відкритість та загальнодоступність до фінансової звітності підприємств, яка й до того була передбачена положеннями бухгалтерського обліку, але фактично не завжди дотримувалася менеджментом приватних підприємств на практиці. Тобто, підприємства зобов'язані надавати копії фінансової звітності за вимогою трудового колективу, за запитами фізичних та юридичних осіб, оскільки інформація в ній не є комерційною таємницею [4]. Для підприємств, що становлять суспільний інтерес (крім великих підприємств, які не є

емітентами цінних паперів), публічних акціонерних товариств, суб'єктів природних монополій та підприємств, які здійснюють діяльність з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення, обов'язковим є оприлюднення річної фінансової звітності, підтвердженої аудиторським висновком, не пізніше ніж до 30 квітня року, що настає за звітним періодом, на своїй веб-сторінці. Великі підприємства, які не є емітентами цінних паперів, середні підприємства та інші фінансові установи, що належать до мікро- та малих підприємств, зобов'язані це робити до 1 червня [1].

З метою уніфікації статей фінансової звітності законом [1] передбачається таксономія звітності на державному рівні, тобто чітко визначений склад статей і показників фінансової звітності та її елементів, які підлягають розкриттю, що надає можливість здійснювати порівняльний аналіз конкурентів та аналіз динаміки розвитку власного підприємства.

Водночас позитивною зміною у порядку ведення бухгалтерського обліку можна вважати фактичне визнання принципу превалювання сутності над формою, а саме: неістотні недоліки у первинних документах відтепер не є підставою для невизнання господарської операції. Тобто за умови, що такі недоліки не перешкоджають можливості ідентифікувати особу, яка брала участь у здійсненні господарської операції, та містять відомості про дату складання документа, назву підприємства, від імені якого складено документ, зміст та обсяг господарської операції первинні документи вважаються підтвердженням господарської операції.

Нововведенням аналізованого закону є нова форма звітності, яку мають складати великі та середні підприємства, – звіт про управління. Це документ, що містить фінансову та нефінансову інформацію, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває основні ризики і невизначеності його діяльності [1]. Слід відзначити, що починаючи з 2012 року, вітчизняні фінансові установи (утворені у формі акціонерних товариств) щорічно складали звіт про корпоративне управління з інформацією про:

- мету провадження діяльності;
- дотримання / недотримання принципів чи кодексу корпоративного управління, причин відхилення;
- власників істотної участі, зміну їх складу за рік;
- склад наглядової ради, виконавчого органу та їх зміни за рік;
- факти порушення членами наглядової ради та виконавчого органу внутрішніх правил, що призвели до шкоди установі або споживачам;
- фактори ризику, що впливали на діяльність установи, та наявність системи управління ризиками (її характеристики);
- результати роботи системи внутрішнього аудиту (контролю) тощо [6].

Даний звіт, відповідно до [5], має бути елементом звіту про управління. На жаль, вітчизняне законодавство на даний час не містить жодних пояснень щодо елементів та умов складання останнього. Проте Директива ЄС № 2013/34/ЄС [5], відповідно до норм якої були внесені зміни до закону про бухгалтерський облік [1], містить стислу інформацію щодо складових звіту про управління. Даний звіт має надавати інформацію, необхідну для інвесторів, учасників та інших осіб поряд з даними фінансової звітності підприємств. Водночас, законодавство ЄС щодо фінансової звітності передбачає досягнення балансу між інтересами користувачів фінансової звітності та надмірним обтяженням підприємств вимогами до звітності. Звіт про управління має надавати справедливий огляд розвитку підприємства та аналіз сучасного стану, включаючи не лише фінансові аспекти його господарської діяльності, але й екологічні та соціальні аспекти.

Слід зазначити, що і до дати внесення змін до закону про бухгалтерський облік [1] деякі українські підприємства складали та оприлюднювали на власних сайтах нефінансові звіти [12], які базуються на принципах корпоративної соціальної відповідальності [10] для досягнення сталого розвитку суспільства. Надаючи звітність щодо сталого розвитку, підприємство

підтверджує, що дотримується у своїй діяльності принципів корпоративної соціальної відповідальності.

Методологічні засади формування нефінансової звітності визначають відповідні стандарти, найпоширенішим серед яких є стандарт GRI (Global Reporting Initiative). Розробкою стандартів у сфері сталого розвитку займається Глобальна Рада GSSB, яка у 2013 р. випустила вже четверту версію Керівництва GRI G4 [13], що враховує зауваження до попередніх версій та відгуки компаній-користувачів. З часом поширилася популярність практики складання нефінансових звітів. На даний час у нефінансову звітність за стандартами GRI складають більше 4000 компаній, що є представниками як великого, так і малого бізнесу. Проте проведений аналіз показав, що інформація, яка міститься на офіційних сайтах більшої частини вітчизняних компаній у розділі корпоративної соціальної відповідальності, фактично є напрямками розвитку соціальної відповідальності, а не звітами. Закріплення на законодавчому рівні обов'язкового застосування нефінансових звітів (у літературі є різні визначення: нефінансові звіти [11, 14], звіти про сталий розвиток [7, 13], звіти про корпоративну соціальну відповідальність [10, 14]) – це суттєвий крок до європейських стандартів ведення бізнесу прозоро та відповідально: сигнал іноземному інвесторові про те, що компанія має довгостроковий план розвитку, піклується про свою репутацію, і відповідно, заслуговує на довіру [7]. Нефінансові звіти – це звіти компаній (підприємств), які містять не лише економічні, а й соціальні та екологічні показники. Дані звіти є публічними, вони виступають інструментом інформування власників, співробітників, партнерів, клієнтів, суспільства про темпи розвитку компанії, реалізацію стратегії сталого розвитку у розрізі економічної, соціальної та екологічної складової.

Аналіз нефінансових звітів вітчизняних підприємств свідчить про наявність певних проблемних моментів, а саме:

– недостатній рівень обізнаності провідних фахівців підприємств щодо сутності корпоративної соціальної відповідальності, методики складання нефінансових звітів, вибору та обчислення відповідних показників, що призводить до формального підходу у розробці, висвітленні стратегії сталого розвитку підприємства та відповідних звітів щодо її виконання;

– відсутність єдиного переліку фінансових та нефінансових показників, які повинні містити дані звіти, призводить до відсутності порівнянності результатів різних підприємств, навіть належних до однієї галузі діяльності. Керівництво G4 [13] містить лише перелік аспектів та індикаторів, що відображають напрямки, за якими повинна відображатися інформація;

– на практиці метою складання нефінансових звітів є представлення підприємств у більш привабливому вигляді для інвесторів, суспільства та держави із зазначенням завищених цілей, які нерідко є фактично нездійсненими.

Водночас, до переваг імплементації європейського законодавства у сфері бухгалтерського обліку та звітності можна віднести наступні:

– фінансова звітність, складена із застосуванням МСФЗ, надає власникам підприємств детальнішу інформацію, ніж з використанням національних стандартів бухгалтерського обліку;

– поява можливості більш ефективної організації ведення бізнесу, оскільки з'являється можливість вести облік з врахуванням власних організаційно-економічних механізмів;

– підвищується рівень інвестиційної привабливості підприємства через можливість виходу на нові, закордонні ринки капіталу, оскільки іноземним інвесторам зрозуміла звітність, складена за МСФЗ, а також підвищується рівень довіри до підприємства, що позитивно позначається на його конкурентоспроможності;

– запровадження практики складання нефінансової звітності робить прозорими цілі, напрями розвитку підприємства та результати їх досягнення;

підвищує рівень довіри інвесторів, суспільства та сприяє формуванню позитивного іміджу підприємства.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо удосконалення деяких положень» від 05.10.2017 р. № 2164-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2164-19>.
2. Господарський кодекс України : закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV (зі змінами та доповненнями станом на 06.11.2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page>
3. Про подання податкової консультації : лист Державної фіскальної служби України від 08.11.2016 р. № 24033/6/99-99-14-03-03-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docs.dtkr.ua/doc/1041.82203.0>
4. Для бізнесу в Україні вводяться нові вимоги по бухгалтерії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://expres.ua/news/2017/10/09/266096-biznesu-ukrayini-vvodyatsya-novi-vymogy-po-buhgalteriyi>.
5. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:182:0019:0076:EN:PDF>
6. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III (редакція від 01.01.2017 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2664-14/>
7. Стандарти GRI: звітність у зрозумілому для інвесторів вигляді [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ifrs.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ001041
8. SDG COMPASS: Посібник для досягнення Цілей Сталого Розвитку в сфері бізнесу // Глобальна Ініціатива зі Звітності, Глобальний договір ООН, Всесвітня рада підприємців зі сталого розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://sdgcompass.org/wp-content/uploads/2016/09/SDG_Compass_Guide_Ukrainian.pdf
9. Sustainable Development Goals: Ukraine (National baseline report) / Ministry of economic development and trade of Ukraine. – 2017. – 168 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/drive/u/0/folders/0B9O3ySgVVRL5MTJHMFBqQUQtNkk>
10. Принципи Корпоративної соціальної відповідальності // Sustainable business [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://csrjournal.com/1446-principy-korporativnojj-socialnojj-otvetstvennosti.html>

11. Семь вопросов о нефинансовой отчетности, на которые руководители компаний должны иметь ответ / Ernst & Young [Electronic resource]. – Access mode: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Seven-things-CEOs-boards-should-ask-about-reporting-RU/\\$FILE/Seven-things-CEOs-boards-should-ask-about-reporting-RU.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Seven-things-CEOs-boards-should-ask-about-reporting-RU/$FILE/Seven-things-CEOs-boards-should-ask-about-reporting-RU.pdf)

12. Центр Розвитку корпоративної соціальної відповідальності : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://csr-ukraine.org/member/>

13. G4: Руководство по отчетности в области устойчивого развития / Stichting Global Reporting Initiative [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.globalreporting.org/resource/library/Russian-G4-Part-One.pdf>

14. Нефинансовый звіт ДП «НАЕК «Енергоатом»» за 2016 рік : офіційний сайт ДП «НАЕК «Енергоатом»» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.energoatom.kiev.ua/ua/actvts/sustainable_development/non_financial_reporting/53144-energoatom_pershim_sered_derjavnih_pdprimstv_prezentuvav_rchniyi_nefnansoviyi_zvt/

Стрішенець О.

завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Павлов К.

*доцент, докторант
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*

Шевчук І.

студентка групи ЕДПР-5.7м, кафедри аналітичної економіки та природокористування Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

**ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ БЮДЖЕТНОГО ІНВЕСТУВАННЯ ЖИТЛА
В МЕЖАХ РЕГІОНАЛЬНИХ РИНКІВ НЕРУХОМОСТІ УКРАЇНИ:
ДОСВІД КРАЇН ЄС**

**PRIORITY DIRECTIONS OF BUDGET INVESTMENT OF HOUSING IN
REGIONAL MARKETS OF THE REAL ESTATE**

Анотація. Розглянуто показники розвитку житлового господарства та житлових умов населення в європейських країнах і в Україні. Проведено аналіз житлових програм у країнах ЄС та можливості їх впровадження в Україні. Запропоновано напрями регулювання державної житлової політики з метою підвищення рівня задоволення потреб населення у соціальному житлі; напрями реформування сфери житлового будівництва на основі досвіду європейських країн.

Ключові слова: державна житлова політика; країни ЄС; житлове будівництво; житлове кредитування; доступне житло; соціальне житло; комерційне житло.

Summary. The article deals with the indicators of housing development and living conditions in the European countries and in Ukraine. An analysis of housing programs in the EU countries and the possibilities of their implementation in

Ukraine. The directions of regulation of the state housing policy are proposed in order to increase the level of satisfaction of the needs of the population in social housing, directions of housing sector reform on the basis of the experience of European countries.

Key words: state housing policy; EU countries; housing; residential lending; affordable housing; social housing; commercial housing.

Реформа житлової політики є одним з найбільш важливих питань не тільки для окремих держав-членів ЄС, а й для Європейського Союзу загалом. Забезпечення населення житлом є важливим фактором, який дозволяє визначити рівень розвитку суспільства та економіки країни. На сьогоднішній день Україна знаходиться у вкрай складній ситуації (війна на Сході, низькі темпи розвитку економіки, зростання соціальних конфліктів та напруженості), за якої можливість реформування сфери будівництва житла ускладнюється.

Житлове будівництво, що задовольняє одну з найбільш значимих потреб людини – забезпечення нормальними житловими умовами є пріоритетною галуззю державного управління, а саме, підвищення рівня соціальної безпеки населення України. У процесі переходу до ринкових відносин відбулося скорочення житлового будівництва й старіння наявного житлового фонду, що стало наслідком зламу раніш існуючої державної планової системи в сфері житлового будівництва і подальшого відсторонення держави від управління процесом створення ефективного ринкового механізму забезпечення населення житлом.

Необхідною умовою забезпечення прав та свобод населення, закріпленою Конституцією України, яка відповідає за рівень життя громадян є наявність житла та його якість. Визначальним критерієм наближення до європейських норм життя у нашій країні виступає швидкість вирішення «житлового питання».

Актуальність створення ефективного механізму житлового будівництва на даному етапі економічного розвитку України визначається не тільки великою соціальною значимістю, але й можливістю використання цього механізму у якості потужного інструменту безінфляційного розширення

споживчого попиту на товар довготривалого використання – житло, і розвиток та економічне зростання інших, суміжних, галузей української економіки.

З огляду на зазначене вважаємо за доцільне узагальнити закордонний досвід житлового будівництва, зупинившись на таких аспектах, як участь держави, іпотечне кредитування, залучення до процесу громадян, діяльність будівельних компаній тощо.

Спираючись на успішний досвід країн ЄС у вирішенні проблем нестачі житла, Україні в нинішніх умовах реформування, варто скористатися певними напрацюваннями міжнародних організацій та окремих науковців у зазначеній сфері.

У нашій країні розрізняють три типи житла: доступне, соціальне та комерційне, кожен із них має свої особливості. Комерційне житло є доступним для 10-15% населення країни. На громадян із найменшим рівнем достатку, частка яких складає 10-15% розраховане соціальне житло. Решта 70% може бути забезпечена доступним житлом, проте купити його самотужки вони не в змозі, їм необхідна допомога з боку держави [3].

Поняття «доступне житло» (*housing affordability*) використовується у багатьох країнах світу, так прийнято називати житло, яке споживач може придбати за власні кошти та без державної допомоги. Критерій доступності можуть різнитися залежно від країни, ним може виступати доступність оплати житла, можливість придбання комерційного житла або ж доступність оплати на утримання соціального житла [11].

У пункті 1 Указу Президента України від 08.11.2007 р. № 1077/2007 «Про заходи будівництва доступного житла в Україні та поліпшення забезпечення громадян житлом» наведено тлумачення даного поняття в нашій країні: «доступне житло – недороге житло, яке спроможні придбати громадяни з невисоким рівнем доходів, що потребують поліпшення житлових умов» [8].

Постановою Кабінету Міністрів України від 24.10.2012 №967 затверджена програма «Доступне житло», яка покликана забезпечити певні категорії громадян України через декілька банківських установ пільговими

кредитами за зниженими процентними ставками, що сприятиме реалізації конституційного права на житло. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2009р. №1249 прийнята Державна цільова соціально-економічна програма будівництва (купівлі) доступного житла на період з 2010 р. по 2017 р [1].

Згідно з вище переліченими нормативно-правовими актами при будівництві або купівлі доступного житла, 30% його вартості компенсує держава, використовуючи бюджетні кошти. Такі кошти слугують першим внеском громадянина на виплату банківського кредиту, який надала уповноважена банківська установа на фінансування будівництва доступного житла.

Передусім, програма «Доступне житло» має на меті забезпечити житлом тих громадян, які мають право на його отримання, відповідно до законодавства України та надати їм державну допомогу [7]. Реалізація даної житлової програми передбачала декілька етапів, які формувались спільно Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України та Міністерством фінансів України. Виконавцем програми було обрано Державний фонд сприяння молодіжному житловому будівництву, який виправдав, покладені на нього очікування. У стислі терміни вдалось максимально налагодити організаційну роботу та реалізувати перші етапи програми, причому досить успішно: перші результати впровадження програми засвідчили її ефективність. Про що свідчать статистичні дані, адже лише за минулий рік вдалось добудувати 590 квартир, відновити будівництво 4866 квартир, яке було зупинене та ввести в експлуатацію ще 27 об'єктів [5].

У разі, якщо фізична особа має власні кошти для фінансування будівництва житла, вона може не використовувати кошти банківської установи, це передбачено порядком надання державної підтримки. Проте, в такому випадку, повинен бути укладений тристоронній договір, до якого включають довідку уповноваженої банківської установи про наявність достатньої суми коштів, для купівлі житла, на рахунку фізичної особи [11].

Згідно з п.6 ст.4 ЗУ «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» скористатися державною підтримкою для будівництва або придбання житла сім'ї та одинокі громадяни можуть тільки один раз, право на її використання вважається використаним одразу після оформлення доступного житла у власність громадянина [8].

У країнах ЄС відсоток доступного житла у новому будівництві досить значний, наприклад, у Данії частка нового доступного будівництва становить 28%, в Австрії – 24% , у Німеччині та Франції – 20% (в останній спостерігається різке зростання відсотку будівництва доступного житла від загальних обсягів введеного житла на протязі останніх років) [5].

Досвід наших європейських сусідів показує, що об'єднавши зусилля держави та частки капіталу дозволить збільшити обсяги будівництва доступного житла в рази. Важливим є те, що уряди країн ЄС все частіше приймають рішення щодо можливості подальшого викупу соціального житла, адже вважається, що приватна власність мотивує громадян до активної трудової діяльності та соціального поведіння.

У такий спосіб, соціальне житло стає доступним, що в подальшому передуватиме вирішенню житлової проблеми, більше того, це сприяє врегулюванню соціальної поведінки незаможних верств населення. Переїнявши досвід закордонних фахівців щодо функціонування будівельних організацій в Україні з'явиться можливість об'єднати громадян із середніми та низькими доходами, які далекі від банківської системи та кредитних ринків. Залучення коштів у трансформаційну економіку країни буде сприяти розвитку інфраструктури населених пунктів, стимулювати зростання галузей будівельної індустрії, сформує ефективний ринок праці та доступного житла, пришвидшить розвиток житлового будівництва завдяки реальному покупцю. Таким чином регулююча роль держави буде полягати у наданні податкових пільг та премій, які є набагато ефективнішими ніж політика прямих дотацій [10].

Існує безліч способів для підтримання доступного житла, які віднайшли себе у різних країнах світу, зокрема і країнах-членах ЄС, до них відносять і державні субсидії, гранти та гарантії і, навіть, податкові пільги. Тобто, якщо організація видає іпотечну позику громадянину на житло, то відразу отримує гарантію держави, яку представляє центральна або місцева влада. У той же час позичальник отримує субсидію, яка понижує відсоткову ставку іпотеки відповідно до його фінансових можливостей. Такі пільги вже давно практикують у Великій Британії, Франції, Бельгії, Данії, Голландії та Ірландії [4].

Розглядаючи закордонний досвід забезпечення населення житлом, треба мати на увазі, що на практичний розвиток та організацію житлового кредитування у різних країнах значний вплив здійснює набір факторів, які можна поділити на політичні, економічні та правові. Дані фактори стали основою для створення у світі десятків різновидів та варіантів організації житлового кредитування.

Процес інвестування у сферу житла базується на трьох основних принципах: іпотечне кредитування, державна підтримка та контрактні заощадження. Класична форма контрактних заощаджень – будівельні ощадні каси – діє у Німеччині. Внески громадян та плата позичальників за користування житловою позиною, а також державні премії, які виплачуються за контрактом є джерелом надходжень для цільових житлових позик [7].

Кредит на житло має право отримати лише вкладник будівельної ощадкаси після завершення певного періоду, зазвичай це 5-6 років, за умови, що він вносив певну суму, визначену контрактом, кожного місяця. Процентні ставки на внесок та на кредит не змінюються протягом усієї дії контракту.

Основною та найважливішою перевагою так званої «німецької системи» є її цілковита прозорість. Відповідно до німецького закону про будоощадкаси, дані організації не можуть проводити ніякі активні операції, окрім видачі кредитів своїм членам. Прослідковується істотна різниця між вкладниками комерційних банків та вкладниками будівельних ощадних кас, оскільки в

останніх вкладник проінформований про те, хто та на яких умовах використовує його гроші та наскільки це ризиковано [2; 5].

Перевагою цієї системи в українських умовах є відсутність необхідності вимагати від майбутнього позичальника підтвердження платоспроможності, що є основною перешкодою при виділенні банками “класичних” іпотечних позичок і не дозволяє в значній мірі втягнути в процес інвестування житлового будівництва додаткові кошти у вигляді заощаджень населення. Німеччина в державній житловій політиці активно використовує принцип субсидіарності, наприклад в ході реалізації спільної державно-федеральної програми «Соціальне місто» [2].

Ця програма проводиться разом федеральним та земельними урядами із залученням загальноєвропейських, національних, регіональних і місцевих ресурсів, в тому числі коштів самих громадян [5; 6]. Так, власник житла, що являє собою певну історичну цінність, витрачає на його ремонт лише третину власних коштів, ще по третині надаються земельний та центральний уряди. Ця програма покликана також створювати робочі місця, залучати громадян до вирішення проблем їх мікрорайонів та в цілому здійснювати комплексне оздоровлення найбільш проблемних територій в населених пунктах.

Потрібно зазначити, що у ряді закордонних країн діє підтримка громадян і, особливо, молодих родин, для придбання квартири у власність. Наприклад, у Фінляндії застосовується ряд заходів, основними з яких є обмеження всіх видів оподаткування фізичних і юридичних осіб до загального рівня 32%, встановлення парламентом твердої ставки банківського кредиту на придбання молодими родинами квартир під 3 % річних з розстрочкою до 20-25 років, а також зниження на 25-50% плати (залежно від кількості народжених дітей) за придбані молодими родинами квартири. Загальні вимоги відносно кредитування будівництва житла також дуже м'які, банківська ставка становить 3,5% річних, на відміну від середньої ставки на інші види кредитування 9-17 % [3; 9].

Разом з тим, варто зазначити, що присутній нині рівень інфляції, якому передували економічні кризи 2008 р. та 2014 р., позначиться на діяльності у

сфері іпотеки не найкращим чином, до того ж, багато фахівців вважають, що саме зростання масштабів іпотечного кредитування поклато початок розвитку цих криз. Тому, Україні необхідно переглянути чинне законодавство у даній сфері та ввести суворий контроль у галузі іпотечних позик, оскільки саме на цю галузь покладені великі сподівання щодо отримання доступного житла громадянами.

Для того щоб підвищити доступність житла для населення та подолати житлову кризу необхідно розвивати появу різних схем фінансування для зведення нового житла та купівлі вже готового, а також, забезпечити умови для найефективнішої їх роботи. В нашій країні мають місце три схеми фінансування будівництва, класифікують їх за джерелами фінансування: дотаційні, банківські та корпоративні схеми фінансування будівництва житла, проте, жодна не реалізується у тих масштабах, які необхідні [11].

Слід зазначити, що в умовах стабілізації та ефективної реалізації соціальної політики держави придбання власного житла є однією із пріоритетних цілей кожної родини. Це пояснюється тим, що відсутність житла породжує у людини невпевненість у власному майбутньому, що впливає на демографічну ситуацію, здоров'я населення, соціалізацію молоді, рівень індивідуальної економічної активності, а також сприяє підвищенню загальної соціальної напруженості. Саме тому регулювання житлової сфери є важливим напрямком державної політики, що має яскраво виражену соціальну спрямованість.

Фактичні дані щодо обсягів житлового будівництва останніми роками в європейських країнах свідчать про вкрай невтішні перспективи для України у питанні розв'язання житлової проблеми. В теперішніх умовах, що за оцінками фахівців, визначаються житловою кризою, доцільним є коригування політики держави у сфері будівництва житла шляхом зміни його структури через економічне стимулювання спорудження квартир меншої площі, що сприяло б зростанню кількості потенційних покупців та покращенню умов проживання більшої частки населення [1].

Проблема полягає у пошуку та спрямованому використанні належних державних механізмів, які забезпечать ефективне вирішення проблеми збільшення кількості зведення саме соціального житла, оскільки раніше була направленість на ринкові регулятори, що призвело до мінімізації його спорудження в країні, це підтверджують дані про відсоток сімей, які отримали житло, перебуваючи на квартирному обліку. Неухильне зниження частки таких сімей в країні спостерігалось, протягом 2005–2013 років. За цей період вона знизилася з 1,5% до 0,6% на рік від загальної кількості сімей, що перебували на квартирному обліку [9].

На розв'язання житлової проблеми в Україні позитивно може вплинути й стимулювання розвитку системи будівництва соціального житла та здавання його в оренду державними інституціями, що забезпечить цивілізоване функціонування ринку орендованого житла та зменшить його вартість.

Враховуючи позитивний закордонний досвід, розвиток процесу житлового будівництва в Україні має стати початком економічного росту, зниження інфляції, скорочення дефіциту державного бюджету, стабілізації грошового обороту та укріплення національної валюти.

Соціально-економічна політика України є соціально-орієнтованою, а житловий ринок, окрім соціальної функції, має значний вплив на більшість економічних секторів та процесів, які в них відбуваються, тому держава просто змушена вплинути на його розвиток. Зважаючи на подібність ментальності населення та економічних факторів України та деяких європейських країн, найкращим рішенням для нашої країни буде запозичення засад житлової політики у країн ЄС. Отже, державна житлова політика України повинна об'єднувати та комбінувати по черзі заходи стимулювання приватного сектору із активною соціальною політикою, а також стати більш гнучкою та ситуаційною.

Список використаних джерел:

1. Більовський О. А. Державна житлова політика України: проблема соціально-економічної ефективності: Аналіт. доповідь. – К.: НІСД, 2012. – 136с.
2. Воськало В. І. Стратегії розвитку житлового будівництва в Україні: Монографія. – Львів: НАН України, Ін-т регіон. дослідж., 2010. – 176 с.
3. Житловий фонд України у 2013 році: Стат. бюлетень / Відп. за випуск І. В. Калачова. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 100 с.
4. Павлов К.В. Регулювання інвестиційно-житлових відносин в Україні. – Монографія. – Рівне: НУВГП, 2013. – 250 с.
5. Павлов К.В. Україна на шляху інтеграції до Європейського Союзу. Вигоди та пропозиції / К.В. Павлов // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. №10 (279), Серія: Міжнародні відносини / Луцьк, 2013. –С.180-184.
6. Павлов К.В. Функціональна структура ринку житлової нерухомості: регіональний вимір. [Електронний ресурс] / К.В. Павлов // Приазовський економічний вісник. – 2017. – № 5 (05). – Режим доступу до ресурсу: <http://rev.kpu.zp.ua/vypusk-5-05>.
7. Павлов К.В. Шляхи забезпечення енергоефективного будівництва на регіональних ринках нерухомості / К.В. Павлов, М.І. Коротя // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк: Вежа-Друк, 2017. - №1 (9) С. 109-116.
8. Про заходи щодо будівництва доступного житла в Україні та поліпшення забезпечення громадян житлом: Указ Президента України від 08.11.2007 № 1077/2007. – Режим доступу: www.president.gov.ua
9. Статистичний щорічник України за 2013 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – 534 с.
10. Стрішенець О.М. Теоретичні аспекти конкуренції на регіональних ринках житлової нерухомості / О.М. Стрішенець, К.В. Павлов // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки : журнал / уклад. Любов Григорівна Ліпич, Мирослава Богданівна Кулинич. – Луцьк: Вежа-Друк, 2017. – №3 (11). – С. 7-12.
11. Стрішенець О.М. Формування ринку житлової нерухомості в Україні: цикли та етапи / О.М. Стрішенець, К.В. Павлов // Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами: матеріали міжнар. наук. практ. інтернет-конф., 07 груд. 2017 р., Частина 1 – Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2017. – С. 210-214.

Сухіна О.

*старший науковий співробітник відділу
економічних проблем екологічної політики та
сталого розвитку Державної установи
“Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку Національної академії
наук України”*

Соловей М.

*учень Рогозівської загальноосвітньої школи
I-III ступенів села Рогозів Бориспільського
району Київської області*

**ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СФЕРИ ТРАНСКОРДОННОГО
СПІВРОБІТНИЦТВА З ЄС З ПИТАНЬ ОХОРОНИ ПРИРОДИ ТА
ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА**

**INSTITUTIONALIZATION OF SPHERE OF TRANSBOUNDARY
COOPERATION WITH THE EU CONCERNING ENVIRONMENTAL
PROTECTION AND THE ECOLOGIZATION OF PRODUCTION**

Анотація. Розроблено пропозиції з інституціонального реформування транскордонного співробітництва України з ЄС в сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища. Зокрема запропоновані адміністративно-організаційні заходи, що спрямовані на реалізацію спільного транскордонного контролю за станом навколишнього природного середовища, та заходи для забезпечення екологізації виробництва в децентралізованих одиницях прикордоння як найбільш оптимальний інструмент запобігання транскордонних екологічних конфліктів. Розроблено систему дійових заходів для зменшення рівня конфліктності через використання транскордонних природних ресурсів. Надано пропозиції щодо збереження навколишнього природного середовища при спільному одночасному міждержавному використанні транскордонних природних ресурсів новоствореними територіальними громадами прикордоння на основі досвіду зарубіжних економічно розвинутих країн, в яких широко застосовується принцип екологізації виробництва.

Ключові слова: інституціональне реформування, транскордонне співробітництво з ЄС, міждержавні конфлікти, транскордонні природні

ресурси, охорона природи, об'єднані територіальні громади прикордоння, децентралізація владних повноважень, екологізація виробництва, єврорегіони.

The summary. Offers on institutional reforming of transboundary cooperation of Ukraine with the EU in the sphere of nature management and environmental protection are developed. In particular administrative-organizational measures, which are directed on realization of the general transboundary control over a condition of an environment, and the actions on maintenance of the ecologization of production in decentralized units of a borderland as the optimal tool of prevention of transboundary ecological conflicts are offered. The system of effective measures for reduction of a level of the conflictness through use of transboundary natural resources is developed. The proposals concerning preservation of the natural environment at general simultaneous interstate use of transboundary natural resources by newly-formed territorial communities of a border zone on the basis of experience of the foreign economically developed countries in which the principle of the ecologization of production is widely used are given.

Keywords: institutional reform, transboundary cooperation with the EU, intergovernmental conflicts, transboundary natural resources, environmental protection, the united territorial communities of a borderland, decentralization of authority, ecologization of production, euroregions.

Транскордонне співробітництво з ЄС є складовою державної політики та європейської інтеграції України, оскільки 19¹ із 25 регіонів України є прикордонними, а зовнішній кордон є найдовшим у Європі – 1390 км сухопутного кордону з країнами Європейського Союзу (Україна має сухопутний кордон із сімома державами). Наша держава є учасником майже 100 міжнародних двосторонніх та багатосторонніх угод у сфері раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища. В умовах децентралізації влади в Україні будуть створені нові децентралізовані одиниці вздовж українського кордону з новим промисловим потенціалом, що може спровокувати виникнення додаткових міжнародних конфліктів при використанні транскордонних природних ресурсів та екосистем через різну ступінь самостійності органів місцевої влади у вирішенні відповідних проблем, незабезпеченість пропорційного доступу до

¹ ЮНЕСКО у 2014 р. підтвердила приналежність Криму Україні.

транскордонних природних ресурсів, різну фінансову спроможність прикордонних регіонів, конкуренцію між підприємствами прикордоння, неналежне фінансове забезпечення проектів транскордонного співробітництва, нераціональне природокористування в одному з прикордонних регіонів, що призводить до збільшення екологічної напруги в прикордонному регіоні іншої держави та ін. Виділяють міжнародні водні конфлікти, екологічні та ін.

У 2016 р. Єврокомісія виділила 1 млрд. євро на прикордонне співробітництво, що сприяло більш комплексному й сталому регіональному розвитку прикордонних регіонів і призвело до більш гармонічного територіального співробітництва на зовнішніх кордонах ЄС. “Інвестиції будуть розподілені між 27 країнами, в т. ч. й Україною” [1]. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України підписало з Єврокомісією чотири програми, відповідно до яких Україні нададуть 30 млн. євро, які будуть використані для зниження вразливості прикордонних територій від ризику повеней, зниження рівня забруднень, викликаних хімічними звалищами та скиданням стічних вод у регіоні Нижнього Дунаю. “Завдяки підписаним угодам ЄС продовжив до 31 грудня 2016 року Спільні операційні програми прикордонного співробітництва “Румунія-Україна-Республіка Молдова 2007-2013 роки”, “Польща-Білорусь-Україна 2007–2013 роки”, “Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна 2007-2013 роки” та “Басейн Чорного моря 2007-2013 роки”.” [2].

Вирішенням проблем екологізації виробництва в прикордонних регіонах, збереженням транскордонних природних ресурсів, формуванням компенсаційного механізму природокористування та охорони навколишнього природного середовища в транскордонному контексті та в рамках децентралізації влади займалися вітчизняні та зарубіжні вчені й фахівці: А. Алао [3], О.Ф.Балацький [4], С.І.Бостан [5, 6], В.Г.Грудзенко [7], Ю.М.Дерев'янка [8], О.А.Дьяков [9], К.О.Костецька [10], О.А.Лукаш [8],

Н.Малько [11], М.М.Петрушенко [4], О.В.Рябова [12], Г.М.Шевченко [4] та ін. В науковій статті О.А.Лукаш та Ю.М.Дерев'янка [8] проаналізовано основні соціальні, екологічні та економічні проблеми природокористування на прикордонних територіях; розглянуто транскордонні природні ресурси і міждержавні конфлікти, що виникають з приводу їх використання, проте відсутні шляхи вирішення відповідних проблем, економічний механізм запобігання транскордонних конфліктів в сфері природокористування й охорони природи та екологізації виробництва прикордонних підприємств в умовах децентралізації влади в Україні та ін.

Проте Україна неефективно та витрато споживає більшість природних ресурсів, в т. ч. транскордонних; енергоємність продукції, що виробляється в нашій державі, в декілька разів перевищує середній світовий рівень; залишається проблема транскордонних еколого-економічних загроз Україні та ін. Тому важливо, щоб державою була забезпечена інтеграція екологічної політики в інші галузеві політики, а українські господарники здійснювали екологізацію виробництва. Згідно статті 3 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” “екологізація матеріального виробництва є одним із основних принципів охорони навколишнього природного середовища”. У світі транскордонні конфлікти продовжуються, особливо через нераціональне використання природних ресурсів прикордоння та забруднення навколишнього природного середовища сусідніми державами. Тому Україна повинна бути готовою до загострення таких конфліктів та запобігати їх активізації, чому сприятиме ефективне міжнародне співробітництво у сфері раціонального використання транскордонних природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища прикордоння, в т. ч. децентралізація влади та розвиток єврорегіонів.

Метою даного наукового дослідження є сприяння збереженню транскордонних природних ресурсів та охороні навколишнього природного середовища як на рівні держав, так і на рівні новостворених територіальних

громад прикордоння шляхом розробки пропозицій з інституціонального реформування транскордонного співробітництва з питань охорони природи та екологізації виробництва в умовах децентралізації влади в Україні на основі аналізу існуючої міжнародної нормативно-правової бази у сфері транскордонного співробітництва України з іншими державами з питань раціонального використання прикордонних природних ресурсів та збереження навколишнього природного середовища.

Значна частина конфліктів виникає внаслідок проникнення через кордони держав забрудненого атмосферного повітря та води. Найбільшими винуватцями забруднення атмосферного повітря країн Європи є Англія й Німеччина. Кислотні дощі є також однією з причин конфліктних ситуацій між державами Європи. Наприклад, аналіз статистичних даних свідчить, що на рівні деяких прикордонних областей України антропогенне навантаження значно вище в порівнянні з іншими, що потребує компенсаційних заходів. Так, по Одеській, Луганській, Львівській, Волинській, Закарпатській областях перевищення гранично допустимих викидів (ГДВ) забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами у 2009 р., порівняно з 2008 р., збільшилось в 1,2 (*Волинська обл.*) – 2,2 (*Луганська обл.*) рази (середньоарифметичний показник); перевищення гранично допустимих скидів (ГДС) у водні об'єкти зі зворотними водами у 2009 р., порівняно з 2008 р., збільшилось у 2 (*Волинська обл.*) – 6 (*Одеська область*) разів (середньоарифметичний показник) [10]).

Вирішення проблем транскордонного використання природоресурсних комплексів в Європейському Союзі передбачено багатьма нормативно-правовими документами, зокрема Європейською рамковою конвенцією про транскордонне співробітництво між територіальними общинами, органами місцевого самоврядування або властями (Рада Європи, Мадрид, 1980 р.). В ЄС для вирішення даної задачі формуються механізми транскордонної співпраці. В останні десятиліття позначилась тенденція до децентралізації сфери

координації й управління регіональними політичними процесами. Основним способом здійснення даної децентралізації стало використання такої форми регіонального співробітництва, як єврорегіон (транскордонний регіон) – добровільної перспективної форми транскордонної співпраці. В Україні вже створено 4 єврорегіони з європейськими державами та 3 – з країнами СНД.

На нашу думку, раціональне природокористування та охорона навколишнього природного середовища у прикордонних регіонах України з сусідніми країнами може бути досягнута за рахунок інституціоналізації сфери природокористування. Під інституціоналізацією прикордонної природоресурсної сфери слід розуміти процес систематизованого нормативного закріплення природоресурсних міждержавних відносин (відносини, що виникають з приводу використання, охорони та відтворення транскордонних природних ресурсів між державами, які мають спільний з Україною кордон та Україною) за допомогою формування та впровадження у практику відповідних інституцій у вигляді системи міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів, що у сукупності створюють інституціональне середовище та організації контролю за їх виконанням з боку певних міждержавних та вітчизняних інститутів.

Успішність реформування адміністративно-територіального устрою в Україні забезпечить бюджетну децентралізацію, тому спроможні територіальні громади матимуть достатню кількість коштів на вирішення екологічних проблем, а прикордонні регіони (по суті, периферійні) – ще й отримають технічну допомогу від ЄС у разі вчасного й коректного об'єднання територіальних громад згідно з Методикою формування спроможних територіальних громад (2015 р.). Формування децентралізованих одиниць, а також об'єднання їх в єврорегіони буде ефективним інструментом зниження транскордонної конфліктності.

Оскільки транскордонними природними ресурсами є атмосферні, водні (в т. ч. морські), земельні, лісові, природні ресурси з асиміляційними

властивостями, тому значна кількість положень Угоди України з ЄС (2014 р.) стосуються їх, і в т. ч. зазначених у додатках ХХХ та ХХХІ до глави 6 “Навколишнє середовище” розділу V “Економічне і галузеве співробітництво” положень Директив ЄС. Стосовно використання транскордонних природних ресурсів та охорони природи Україна зобов’язується поступово наблизити своє законодавство до законодавства ЄС у відповідних сферах. Так, наприклад, наразі Україна готується приєднатися до Директиви 2012/18/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 липня 2012 р. про контроль значних аварій, пов’язаних з небезпечними речовинами, що вносить зміни та скасовує Директиву Ради 96/82/ЄС.

До відома. Однак Директива SEVESO III (Директива 2012/18/ЄС) не передбачає важливих видів діяльності й загроз, що виникають внаслідок видобутку корисних копалин – розвідки й видобутку корисних копалин у шахтах та кар’єрах. Більше того, з ряду причин, з Директиви були виключені відходи гірничовидобувної промисловості. Але аварія, що відбулася у січні 2000 року в Бая-Маре (Румунія), змінила думку зацікавлених сторін з даного питання. Серйозне забруднення ріки Дунай чітко продемонструвало, що деякі види діяльності гірничовидобувної галузі по зберіганню й переробці, особливо об’єктів по розміщенню хвостосховищ, включаючи ставки-відстійники, можуть привести до серйозних негативних наслідків (довідково: 30 січня 2000 р. в Бая-Маре (Румунія) руйнування дамби навколо ставка із хвостовими відходами виробництва дорогоцінних металів призвело до викиду близько 100,000 м³ рідини й від 50 до 100 тонн ціаніду, а також і важких металів у місцеву ріку, що призвело до забруднення рік Сомеша, Тиси й Дунаю. Прорив дамби відбувся внаслідок сильного дощу і швидкого танення снігу, але на заводі не було аварійного плану. Крім цього, загроза танення снігу не приймалась до уваги).

Як наслідок, Європейський парламент ухвалив рішення щодо розширення сфери дії даної Директиви, щоб включити ризики, які виникають

у результаті діяльності по зберіганню й переробці в гірничовидобувній галузі. Таким чином, значна кількість аспектів гірничовидобувної діяльності стала підпадати під дію SEVESO II; а вимоги Директиви стали обов'язковими для промислових об'єктів і органів влади країн членів ЄС, відповідальних за впровадження й виконання Директиви. Це було дуже важливе рішення в контексті транскордонного співробітництва України з країнами ЄС.

Проте, пунктом е) статті 2 Директиви 2012/18/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 липня 2012 р. про контроль значних аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами, що вносить зміни та скасовує Директиву Ради 96/82/ЄС, зокрема зазначено: Директива не застосовується до розробки, а саме – до розвідки, вилучення та переробки корисних копалин на рудниках, в кар'єрах, включаючи видобування за допомогою буріння свердловин. На нашу думку, такий підхід не може забезпечити ефективне транскордонне співробітництво між Україною та країнами ЄС щодо запобігання крупних транскордонних аварій, що пов'язані з небезпечними речовинами.

Таким чином, виходячи з вищенаведеного, вважаємо за доцільне в Директиві 2012/18/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 липня 2012 р. “Про контроль великих аварій, пов'язаних з небезпечними речовинами, що змінює і надалі відміняє Директиву 96/82/ЄС Ради ЄС” залишити положення про гірничодобувну промисловість, що були передбачені Директивою 96/82/ЄС (SEVESO II).

Згідно із розпорядженням КМУ “Про схвалення Концепції Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2011–2015 роки” (2010 р.) передбачений наступний захід, що сприятиме ефективному використанню транскордонних природних ресурсів та охорони природи: “розробка дієвого механізму державної фінансової підтримки розвитку транскордонного співробітництва” (до кінця 2015 р. це мало вже відбутися).

Основною перешкодою для управління, пов'язаного з використанням транскордонних природних ресурсів, є небажання ряду держав йти на компроміс. Тому найбільш оптимальним вирішенням проблеми раціонального використання природних ресурсів прикордоння є здійснення екологізації виробництва в децентралізованих одиницях. Оскільки на сьогодні також втрачений економічний інтерес за результати транскордонного природокористування, доцільно розвивати економічний механізм екологізації виробництва, складовими якого можуть стати:

1) створення спільних транскордонних міждержавних комісій з розслідування екологічного забруднення транскордонних територій що може відбутися внаслідок несанкціонованих скидів та викидів забруднюючих речовин в атмосферу, техногенних та природно-техногенних аварій та катастроф;

2) розробка та погодження Україною спільної з транскордонними державами методики визначення еколого-економічних збитків, завданих навколишньому природному середовищу від можливих еколого-техногенних аварій у транскордонній зоні;

3) введення до чинного законодавства України поняття екологічної ренти як обов'язкового загальнодержавного платежу за забруднення господарюючими суб'єктами навколишнього природного середовища та методики визначення її розміру [13];

4) створення Фонду екологічної ренти та розробка методологічних підходів до її розподілу між державою та регіонами;

5) здійснення оцінки впливу на навколишнє природне середовище (ОВНС) інвестиційних проєктів у прикордонних регіонах та ін.;

Для збереження транскордонних природних ресурсів об'єднаними територіальними громадами прикордоння доцільно також:

- розробити державні цільові програми з екологізації виробництва;

- формувати дієвий механізм державної фінансової підтримки розвитку транскордонного співробітництва в сфері природокористування та охорони навколишнього природного середовища (в т.ч. здійснення екологізації виробництва); розробити механізм фінансування проектів транскордонного співробітництва в сфері природокористування за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, міжнародної технічної допомоги та коштів суб'єктів транскордонного співробітництва (проте для України період децентралізації влади є перехідним, і якщо зараз можна сподіватися на міжнародну технічну допомогу чи кошти ЄС, то в майбутньому територіальним громадам потрібно буде розраховувати на власні кошти); удосконалити фінансові міжбюджетні відносини, виробити чіткі критерії та ефективні механізми надання державної підтримки розвитку регіонів;

- здійснювати стратегічну екологічну оцінку (CEO) – систематичний процес підтримки прийняття рішень, які сприяють забезпеченню охорони природи при здійсненні господарської діяльності, і корисний дійовий інструмент регулювання транскордонних екологічних загроз (Протокол про стратегічну екологічну оцінку до Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті (ООН, 2003 р.) було ратифіковано Україною лише в липні 2015 р. – через 12 років);

- впроваджувати новітні екологічно чисті технології та поширювати найкращий досвід використання природних ресурсів;

- розширювати повноваження та функції місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з питань розвитку транскордонного та міжрегіонального співробітництва, залучати іноземні інвестиції, використовувати фінансові та інші види ресурсів для збереження транскордонних природних ресурсів й охорони природи прикордоння;

- створювати умови для заснування і функціонування спільних з межуючими країнами підприємств та утворення транскордонних економічних кластерів, в яких би відходи одних підприємств стали корисним ресурсом для інших підприємств для виробництва відповідної продукції;

- модернізувати фінансові важелі формування державної екологічної політики транскордонних територій;

- розробити систему реалізації державної екологічної політики транскордонних регіонів [14], а також [15 – автор Сухіна О.М. цю статтю написала французькою мовою].

На нашу думку, заходи зі збереження навколишнього природного середовища кожній межуючій державі необхідно робити вчасно і ефективно, а не тоді, коли змушує ЄС, як це було в Румунії: до останнього часу уздовж румунської ділянки Дунаю не існувало жодної системи очистки комунальних стоків. Тільки в період підготовки вступу Румунії до ЄС розпочалося будівництво очисних споруд, але й досі в таких великих містах, як Галац, скид комунальних стоків в Дунай здійснюється без очистки. Україна теж повинна це врахувати, і робити все завчасно, щоб не провокувати транскордонні конфлікти.

У зв'язку зі створенням об'єднаних територіальних громад, проблемами природокористування та вирішенням екологічних проблем почали перейматися більшість місцевих жителів. На сайті Міністерства екології та природних ресурсів України постійно друкують новини про дитячі конкурси в сфері охорони природи, районні конкурси екологічних агітбригад та ін. Учні Рогозівської ЗОШ I-III ступенів беруть участь у Всеукраїнському конкурсі дослідницьких робіт для учнів 6-8 класів загальноосвітніх навчальних закладів Національного центру “Мала академія наук України” (в т.ч. в номінації “Альтернативна енергетика”, “Звалища та довкілля”). На основі проведеного дослідження учнем Рогозівської ЗОШ Солов'єм М.В. було запропоновано

наступне: в рамках міжнародної співпраці об'єднаним територіальним громадам доцільно долучитися до нового проекту по заміні бензину альтернативним видом палива. Так, у японському місті Фудзісава почав курсувати перший у Світі автобус, який працює на біопаливі, виготовленому із евгленових водоростей. Автобус робить 22 поїздки в день. Евгленові водорості живуть у прісних водоймах по всьому світу (деякі види – і в морських водах), містять хлорофіл і здатні поглинати вуглекислий газ. Серйозний крок японці уже зробили – першими в світі навчилися вирощувати евгленові водорості у промислових масштабах. Біологічне паливо було створене компанією Isuzu спільно з компанією Euglena. Завдяки таким технологіям зменшується навантаження на екосистеми.

Висновки. Таким чином, головним завданням у сфері використання прикордонних природних ресурсів є попередження міждержавних конфліктних ситуацій через загрозу виникнення аварій техногенного походження та нераціональне використання транскордонних природних ресурсів, утворення відходів, забруднення природи. Причому, раціональне прикордонне міждержавне природокористування може бути досягнуто за рахунок здійснення інституціоналізації цієї сфери співробітництва.

Перспективи подальших наукових пошуків будуть пов'язані з удосконаленням економічного механізму екологізації виробництва у спроможних територіальних громадах прикордоння, які самі будуть розпоряджатися транскордонними природними ресурсами; науковим обґрунтуванням впровадження екологічного рентного податку та ін. Ефективним інструментом локальної екологічної політики в прикордонних регіонах стане стратегічна екологічна оцінка, механізми реалізації якої потребують наукових обґрунтувань.

Список використаних джерел:

1. Еврокомиссия выделит 1 млрд евро на приграничное сотрудничество [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://censor.net.ua/news/368154/evrokomissiya_vydelit_1_mlrld_evro_na_prigranichnoe_sotrudnichestvo [опубліковано 7 січ. 2016 р.].
2. ЄС надасть Україні 30 млн евро грантової допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.5.ua/ekonomika/Yes-nadast-Ukraini-30-mln-ievro-hrantovoi-dopomohy-103073.html> [опубліковано 9 січ. 2016 року].
3. Alao A. Natural resources and conflict in Africa: the tragedy of endowment / A.Alao. – NY: University of rochester press, 2007. – 353 p.
4. Балацький О.Ф. Конфліктна складова системи соціоприродних зв'язків у економічній сфері взаємовідносин / О.Ф.Балацький, М.М.Петрушенко, Г.М.Шевченко. – Механізм регулювання економіки. – 2012. – № 2. – С. 140–153.
5. Бостан С.І. Особливості транскордонного співробітництва України та Румунії / С.І.Бостан // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Серія: Політологія. – 2011. – Т. 155, Вип. 143. – С. 4–8.
6. Бостан С. Особливості розвитку транскордонного співробітництва України в контексті реалізації її регіональної політики / Сергій Бостан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.quadrivium.org.ua/ua/articles/view?obj\[userinput_id\]=3350613](http://www.quadrivium.org.ua/ua/articles/view?obj[userinput_id]=3350613) [опубліковано в 2014 р. або 2015 р.].
7. Грудзенко В.Г. Транскордонні проблеми еколого-економічної безпеки України / В.Г.Грудзенко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. – № 4 (12). – С. 47–54.
8. Лукаш О.А. Соціо-еколого-економічні аспекти природокористування на прикордонних територіях / О.А. Лукаш, Ю.М. Дерев'яно // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 2. – С. 38–44.
9. Дьяков О. Модернізація системи гідрометеорологічного моніторингу на нижньому Дунаї як основа для вирішення транскордонних суперечностей між Україною та Румунією / О. Дьяков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juni08/19.htm>
10. Костецька К.О. Формування компенсаційного механізму природокористування в транскордонному контексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.06 “Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища” / К.О.Костецька. – Одеса, 2011. – 20 с.
11. Малько Н. Транскордонний проект як інструмент вирішення проблем громади / Н.Малько (11 червня 2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://buk-visnyk.cv.ua/evropejska-intehracija/293/>
12. Рябова Е.В. Роль природних ресурсів в виникненні конфліктів / Е.В.Рябова // Современные исследования социальных проблем.

– 2012. – № 8 (16) (www.sisp.nkras.ru) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/rol-prirodnyh-resursov-v-vozniknovenii-konfliktov>

13. Сухіна О.М. Розвиток теорії екологічної ренти та справедливого її розподілу / О.М.Сухіна // Економіка України. – 2014. – № 7. – С. 49–68.

14. Suhina E.N. The economic mechanism of realization of environmental policy in conditions of decentralization of authority in Ukraine / E.N.Suhina // Україна – Бґґарія – Європейський С'юз: с'временно с'стояние и перспективи : сборник с доклади от международна научна конференция (Varna, Bulgaria, 10-16 September 2015). – Том 1. Варна – Херсон: Наука и икономика, 2015. – С. 20–25.

15. Suhina O.M. Capital écologique des communautés unis locales de l'Ukraine: la recherche d'écocorente / Olena Suhina // Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization : proceedings of The international scientific conference, January 29, 2016, Klaipeda. – Klaipeda : Baltija Publishing, 2016. – С. 232–236.

Тимофєєва Л.

Старший викладач кафедри

конституційного і муніципального

права Київський національний

економічний університет імені

В. Гетьмана

ПРОБЛЕМАТИКА ВРЯДУВАННЯ У ЄС ТА УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

PROBLEMS OF GOVERNANCE IN THE EU AND UKRAINE AT THE MODERN STAGE

Анотація. Статтю присвячено висвітленню сутності електронного урядування, як складової підготовки до європейської інтеграції, складової адміністративної реформи в Україні. Сформульована одна з цілей електронного урядування - підвищення ефективності економіки та державного управління.

Ключові слова: концепція електронного урядування, відсутність електронної взаємодії державних систем, проблеми, які потрібно розв'язати.

Summary. The article focuses on e-governance as a component of preparation for European integration and as a component of the administrative reform in Ukraine. One of aims of electronic governance - increase of efficiency of economy and state administration.

Key words: conception of e-governance, absence of electronic cooperation of state systems.

Постановка проблеми: Складовою підготовки до європейської інтеграції, складовою адміністративної реформи в Україні є розвиток електронного урядування, яке знаходиться на початку становлення. Концепція розвитку електронного урядування за 2017 рік визначає розвиток електронного урядування одним з першочергових пріоритетів реформування системи державного управління. Також у рамках реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Україна має забезпечити комплексний розвиток електронного урядування відповідно до європейських вимог (формати, стандарти, регламенти, технічні рішення).

Громадянам потрібно зменшення бюрократизму на національному рівні і їм нецікаво, чи він викликаний європейськими чи національними рішеннями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стандарти європейського урядування, окремі аспекти електронного урядування досліджували вітчизняні вчені : І.А.Грицяк, С.М.Гладкова, О.Ю. Оржень, В.Ф.Опришко, С.І.Куценко, В.В.Єганов.

ЄС розглядають як організацію, що безпосередньо не має впливу на життя пересічної людини, але таку, що має вагомий повноваження. Проблема у тому, що люди втрачають віру у те, що складна система може вжити заходів, яких вони потребують на сучасному етапі. Зокрема, невдоволення Європейським Союзом виникло після кривавого референдуму у Каталонії, за

умов відсутності втручання Європейського Союзу у внутрішню політику Каталонії.

В Україні відбувся захват території АР Крим. Хтось назвав цей процес референдумом, що не відповідає реальності. В складних соціально-політичних умовах, країні потрібен розвиток з усіма країнами Заходу. Україні слід стати сусідом, якого будуть цінувати. Поки що Україна значно відстає від світових темпів розвитку електронного урядування.

Органи виконавчої влади приєднались до інформатизації. Створено урядовий веб-портал, більшість органів влади мають офіційні веб-сайти. Зазначимо, що вони не відповідають вимогам он-лайнового сервісу, оскільки мають бути пристосовані до використання найширшими верствами населення.

Електронний уряд будь-якої країни спрямований на вирішення взаємопов'язаних питань: забезпечення громадян та бізнесу ефективними засобами отримання е-сервісів, забезпечення державного апарату засобами прийняття управлінських рішень та постійного надання адміністративних послуг; організація електронної взаємодії влади, громадян та бізнесу. Врядування це дешевше ніж бюрократія. В Україні не організовано у всіх регіонах електронний документообіг в судах, органах влади і місцевого самоврядування. Не забезпечена можливість on-line звернення громадян до всіх органів державної влади через інтернет. Тільки деякі адміністративні послуги надаються через мережу.

В основі європейського врядування лежать п'ять принципів, які були запроваджені в Білій Книзі з європейського урядування, яка була прийнята Комісією в липні 2001 р. Запропоновано відкритість, співпраця, підзвітність, ефективність і послідовність. Кожен з принципів є важливим для встановлення демократичного врядування.

Постановка завдання. Мета статті полягає в розкритті змісту понять “європейське врядування”, “врядування”, впровадження європейського

врядування, виявлення напрямів та проблем, які потрібно вирішити для впровадження електронного урядування в Україні.

Основні результати дослідження.

Європейське врядування визначають, як унікальний, типовий для Європейського Союзу процес прийняття рішень, вироблення та реалізації європейських політик, до якого залучені: наднаціональні органи ЄС, 28 держав-членів, їхні субнаціональні органи влади, (провінції, землі, регіони, райони, муніципалітети, міста тощо), бізнес-громади, включаючи транснаціональні корпорації, малий та середній бізнес, сімейний бізнес або підприємництво, громадянське суспільство, включаючи асоціації та платформи неурядових організацій [1].

Естонія почала планувати рух до електронного уряду в 1997 році. До 2001 року загальний вигляд системи був окреслений в магістерській дисертації Арне Анспера, програміста, який працює в невеликій Таллінській компанії Cybernetica. У нього була ідея побудувати розподілену систему, в якій урядові організації і приватні компанії могли б безпосередньо взаємодіяти в захищеній системі обміну даними. Протягом 15 років Естонія змогла запровадити стовідсоткове електронне врядування. З чиновником можна не спілкуватись. Все що потрібно громадянин може отримати через кабінет мешканця. Структура дає можливість використовувати наявні системи і бази даних з публічного і приватного секторів, а деякі з них існують ще з радянських часів. Плюс – така система була дешевою. Усі експлуатаційні затрати, оплата праці, інвестиції – склали разом близько 50-60 мільйонів євро, Естонці настільки довіряють своїй системі електронного урядування, що навіть використовують її для голосування. Близько 170 тисяч людей зробили це на парламентських виборах. Проблемою є не масштабування, не технічні перешкоди. Проблемою є політична воля країн до впровадження цього. Вважаємо, що Україні слід врахувати досвід і помилки Естонії, можливо купити частину їх розробок, ніж розробляти впровадження електронного урядування – операційну шину даних

Одним з напрямів електронного урядування є підвищення ефективності функціонування економіки та державного управління.

Запровадження електронного урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки і цифрового ринку та його подальшої інтеграції до Single Market Strategy.

У вітчизняній літературі і засобах масової інформації виокремлюються такі варіанти визначення понять, пов'язаних з новим явищем нашого суспільного життя, “врядування”, “електронне врядування”, “цифрова економіка”.

1. Загальновизнаним в Європейському Союзі стає поняття європейського врядування – багаторівневе управління в багатовекторній системі, що складається з європейських інституцій і національних органів влади, охоплює місцеве самоврядування і громадянське суспільство, залучає до процесів прийняття рішень міжнародних експертів і лобістів.

2. Цифрова економіка — це економіка даних. Ключовим джерелом додаткової вартості в ній стають дані. Програма описує стан економіки до 2024 року. Бачення цього стану зводиться до трьох речей. В Росії знаходиться 10 компаній — глобальних цифрових лідерів. Юрисдикція Росії приваблива для самих сучасних цифрових інновацій, громадяни і бізнес РФ підготовлені до життя в умовах цифрової економіки. Ключове направлення — електронна ідентифікація громадян, бізнесу, речей. В Росії, 8.12.2017 р. сформовано комплексне законодавче регулювання відносин, які виникли у зв'язку з розвитком цифрової економіки [3].

Концепцію розвитку цифрової економіки до 2020 року в Уряді ухвалили

17.01.2018 р. без конкретики. В ідеалі перехід України на цифрову економіку допоможе залучити нові інвестиції. Також завдяки розвитку цифрової економіки до 2021 року виникне можливість забезпечити 5 % ВВП України. Йдеться про споживання послуг і товарів, які надають он-лайн -торгівля, електронне врядування з використанням інформаційних технологій.

3. Врядування зазвичай визначають як спосіб прийняття рішень та/або вироблення політики, до якого залучаються багато “гравців” та який передбачає багатовекторне, вертикальне і горизонтальне співробітництво для досягнення цілей [1].

4. Міністерство юстиції презентувало “Он-лайн будинок юстиції у квітні 2016 року. Відбулось продовження ініціативи запровадження онлайн-сервісів. У громадян відпадає потреба спілкуватись з представником влади та можливість отримати послугу за кілька хвилин. “Он-лайн будинок юстиції” протягом 10 місяців працював у тестовому режимі, на рівні міста Києва. У лютому 2017 року вказаний сервіс був презентований на рівні країни [4].

Матеріал Володимира Мостового «Двоголовий Орлов», у тижневику «Дзеркало тижня», наводить дані [5], що Україна на полі електронного уряду на 2011 р. втратила 41 млрд. грн. Помилки повторюються багато разів, оскільки щороку виділяються гроші для оптимізації помилки. У пострадянських країнах проблемою називають те, вони виділяють гроші на електронний уряд сферам і областям, де кожен собі придумує окремий електронний уряд. Це приблизно як створювати в кожній області свою операційну систему Windows. В умовах браку коштів, в Україні необхідно визначити пріоритети на державному рівні. Згідно з останнім дослідженням ООН (United Nations E-government Survey 2016) щодо розвитку єдиного цифрового ринку ЄС (EU Digital електронного урядування(E-Government Development Index) Україна посіла 62 місце серед 193 країн. За ідеальних реформ, які відсутні наразі в Україні, рух України шляхом європейської

інтеграції триватиме 15-20 років. В останньому за часом щорічному зверненні до європейського парламенту щодо становища ЄС в 2016 р., голова європейської комісії зазначав, що ЄС потребує бачення довгострокової перспективи, яка буде викладена Комісією у Білій книзі в березні 2017 року. Викладено п'ять основних сценаріїв, кожен з яких надає можливість поглянути на можливий стан справ в Союзі в 2025 р. “Продовжуємо роботу”- сценарій. за яким ЄС продовжуватиме слідувати Лісабонським договором курсом, передбачає зосередження зусиль на модернізації поточної програми реформ. Стабільності ЄС й надалі загрожуватимуть внутрішні суперечки. Сценарій “Нічого крім єдиного ринку” - належне функціонування єдиного внутрішнього ринку стане основним сенсом існування. “Ті, хто бажають більше робитимуть більше” - сценарій за яким виникне в Союзі одна або декілька “коаліцій бажаючих”, готових працювати разом в конкретних сферах політики, зокрема таких, як оборона, внутрішня безпека, оподаткування або соціальні питання. Досвід застосування зони євро (19 держав-членів з 28), показує, що такий сценарій є можливим. “Робити менше, але більш ефективно” Тому до 2025 року це означає, що нове європейське антитерористичне агентство буде допомагати запобігати атакам через систематичне відслідковування та маркування підозрюваних, а європейські органи зв'язку матимуть право вивільнити частоти для транскордонних послуг зв'язку, таких як ті, що використовуються підключеними до Інтернету автомобілями. П'ятий сценарій має назву "Робити значно більше разом", за яким держави-члени зможуть розділяти більше потужностей, ресурсів та ухвалення рішень у всіх напрямках. Рішення будуть узгоджуватися швидше і швидше будуть виконуватися. По суті, йдеться про федералізм. В результаті, співпраця між усіма державами-членами в усіх сферах поглибитися як ніколи раніше. Крім того, з чітким розумінням того, що все, що вигідно державам-членам, які мають спільну валюту, також є вигідним для всіх, зміцниться зона євро. Рішення на рівні Європейського Союзу швидше узгоджуватимуться і ефективніше

виконуватимуться. Президент Єврокомісії вважає, що четвертий та п'ятий сценарії малоімовірні [6].

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. Впровадження електронного урядування залежить від перегляду структур та функцій органів державної влади. Названий перегляд функцій є і буде проблемою при впровадженні електронного урядування.

2. Потрібна політична воля влади до запровадження електронного уряду і забезпечення співпраці всіх зацікавлених сторін для уникнення помилок, які відомі експертам. В Україні маємо нерозвинену інфраструктуру, низьку технологічну освіченість та загальний синдром “застарілих технологій”. Тому реальне впровадження рішень на кшталт електронного урядування поки залишається на папері.

3. Головними проблемами, які потрібно розв'язати є: відсутність електронної взаємодії державних систем, що не дає змоги спростити порядок надання послуг та виконання вимоги закону України “Про адміністративні послуги” щодо заборони вимагати від суб'єктів звернення інформацію або дані, що перебувають в інших органах влади, тобто вже були надані громадянам раніше, зростання кіберзлочинності в умовах збільшення кількості інформаційних систем, які використовують персональні дані; відсутність захищеного обміну ідентифікаційними даними фізичних та юридичних осіб, які обробляються в інформаційних системах державних органів та приватного сектору, неузгодженість у виборі ідентифікаторів, відсутність підтвердження ідентифікаційних даних; використання у системах реєстрації та контролю доступу до інформаційних систем технологічно несумісних механізмів, алгоритмів та протоколів

електронної ідентифікації та впізнання. Прийняття Закону України “Про електронні довірчі послуги” сприятиме побудові цифрової інфраструктури довіри, що є важливим елементом цифрової економіки.

4. Водночас, в Україні відсутній розвиток напряму відкритих даних. Розвиток відкритих державних даних в Україні забезпечить підвищення відкритості, прозорості та ефективності роботи державних органів та є шляхом до розвитку нової для України цифрової індустрії - індустрії відкритих даних. Інтеграція державного веб-порталу відкритих даних України data.gov.ua до центрального європейського порталу відкритих даних europeandataportal.eu та data.europa.eu є головним завданням цього напряму. Центральний європейський портал відкритих даних є точкою входу до відкритих даних установ та організацій Європейської Комісії, а також держав - членів ЄС. Він установлює єдині вимоги до політики розвитку відкритих даних та вимоги до їх стандартів.

5. Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства є першим кроком до стимулювання внутрішніх ринків споживання, впровадження та виробництва цифрових технологій, містить бачення трансформації економіки від традиційної до ефективної цифрової, визначає першочергові кроки щодо імплементації відповідних стимулів та створення умов для цифровізації в реальному секторі економіки, суспільстві, освіті, медицині, екології тощо, виклики та інструменти розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, а також визначає критичні сфери та проекти цифровізації країни. Зокрема розроблення переліку цифрових прав громадян відповідно до зобов'язань України у сфері європейської інтеграції та інших міжнародних зобов'язань, що впливають з участі України у діяльності міжнародних організацій, членом яких є Україна, і ряд інших заходів у цій сфері обмежується часовим проміжком у два роки.

б. Одним з найбільш перспективних в умовах України напрямів розвитку є електронне голосування виборців. Це найпростіша форма електронної демократії, однак її реалізація містить велику кількість політичних та організаційних викликів.

Список використаних джерел:

1. Див.: Стандарти європейського врядування: навч. посібник/авт.кол. І.А.Грицяк, О.Ю.Оржень, С.М.Гладкова та ін., за заг. ред. І.А. Грицяка.- К.: НАДУ, 2011.-184 с.
2. Розпорядження КМ України від 20.03.2017 №649-р Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні.
3. Портал Министерства информационных технологий и связи РФ [Електр. ресурс]. - Спосіб доступу: URL: <http://www.minsvyaz.ru>.
4. Див.: Куценко С.І. Адміністративно-процесуальні норми у сфері надання адміністративних послуг через електронний онлайн-сервіс міністерства юстиції України “Он-лайн будинок юстиції”//міжнародна науково-практична конференція “Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин”.-10-11 березня 2017.-Одеса.-С.98.
5. Мостовий В. Двоголовий Орлов.// <https://dt.ua/personalities/dvogoloviy-orlov-264607.html>
6. <https://www.5.ua/polityka/bila-knyha-yevrosoiuzu-prezydent-yevrokomisii-predstavyyv-piat-stsenariiv-rozvytku-yes-139849.html>

Титарчук Д.

аспірант кафедри підприємництва,

менеджменту організацій та логістики

Запорізького національного університету

**ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА ЄС У КОНТЕКСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНІ**

**EUROPEAN ENERGY POLICY IN CONTEXT OF THE INTEGRATION
PROCESSES OF ENERGY CONSERVATION IN UKRAINE**

Анотація. Актуальність досліджуваної теми зумовлена тим, що Договір про заснування Енергетичного Співтовариства та Угода про асоціацію між Україною та ЄС передбачають проведення реформ енергетичного сектору у напрямі лібералізації енергетичних ринків відповідно до принципів сталого розвитку. Позиціонування України за глобальним виміром енергетичної сталості залишається все ще за обрієм рівня розвинутих країн світу, при чому, така ситуація спричинена не лише виключно енергетичними чинниками, а й значною мірою станом навколишнього природного середовища та рівнем соціально-економічного розвитку країни. Незважаючи на певний прогрес у напрямі наближення до європейських показників в системі енергоекономічних координат зберігається значний розрив в енергетичних технологіях. Потребується активізація процесу удосконалення інституційних та економічних механізмів модернізації системи енергозабезпечення на основі європейського досвіду. Геополітична ситуація загострює проблему не лише національної, але й в цілому європейської енергетичної безпеки.

Ключові слова: енергозбереження, енергетична політика, європейська інтеграція, енергоефективність

Summary. The article shows that the transformational changes that occur in the global energy market, due to: reduced demand for energy in the world economy; changes in the structure of energy sources; emergence of new countries among leading energy producers. Changed environment requires market participants to make relevant strategic solutions. The analysis of strategic goals and objectives and mechanisms of forming the EU Energy Union, proved their compliance with modern challenges and most important trends of the world energy market. It allows us to consider the EU Energy Union as an important factor of the global energy market

development. Comparative analysis of strategic goals and objectives contained in the «Framework Strategy for Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change policy» (2015), «Energy 2020. Strategy for a competitive, sustainable and secure energy» (2010), and the Strategy Europe 2020» (2010) shows the continuity of the EU strategic targets in the energy sector and evolutionary nature of its development.

Keywords: energy-saving, energy policy, European integration, effect of energy-saving.

Приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства передбачає проведення в країні комплексних ринкових реформ в енергетиці, спрямованих на подальшу інтеграцію в європейський енергетичний простір. Актуальність та новий ракурс цієї проблематики обумовлені набуттям чинності економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка дає нові можливості щодо умов торгівлі, проте ставить і певні виклики для української промисловості.

Широке коло питань і методів їх вирішення, пов'язаних із засадами та принципами Стратегії Енергетичного союзу ЄС, концепції та етапами формування Енергетичного союзу, проблемами ресурсного забезпечення енергетичної безпеки, проблемами формування енергетичної політики ЄС зокрема представлені у роботах: В. О. Ліра, Ю. В. Дзядикуевича, І. В. Тараненко та багатьох інших. Водночас слід відзначити недостатність теоретичних напрацювань щодо міжнародних інтеграційних процесів в цілому та європейської інтеграції України.

Україна є серед країн, які на міжнародному рівні взяли на себе зобов'язання щодо переходу системи господарювання на принципи сталого розвитку. Прагнення України до євроінтеграції потребує дотримання положень «Стратегії сталого розвитку ЄС», яка була прийнята ще у 2001 році на саміті лідерів країн-членів ЄС. У зв'язку з цим критерій сталого розвитку виходитиме на перший план у процесі європейської інтеграції України. Серед

міжнародних договорів, спрямованих на сталий розвиток, до яких приєдналася Україна, насамперед слід виділити Європейську Енергетичну Хартію [9] (1991 р.) та Договір до Енергетичної хартії [1] (1994 р.), Кіотський протокол до Рамкової Конвенції ООН про зміну клімату [2] (2004 р.) тощо. Європейська енергетична хартія відіграє ключову роль для розвитку енергетичної політики ЄС. Саме з підписання та ратифікації Україною Договору до Енергетичної хартії розпочався рух України у напрямі європейської інтеграції в енергетичній сфері.

Україна прийнята до Енергетичного Співтовариства наприкінці 2009 року, проте остаточне підписання відповідного протоколу відбудеться лише після того, як Україна приведе своє законодавство у сфері енергетики у відповідність європейським принципам та стандартам. Приєднання України до Енергетичного Співтовариства забезпечить прозорі та прогнозовані механізми формування тарифів на енергоносії, сприятиме залученню інвестицій в галузь, дасть змогу ефективніше використовувати наявний експортний потенціал. Прийняття зобов'язань по Договору про утворення Енергетичного співтовариства задає вектор еволюції енергетичної політики України, який орієнтується на переваги конкурентних ринків у сфері сталих енергетичних послуг. У відповідності з прийнятими зобов'язаннями, цільовий показник України по НВДЕ у структурі первинних поставок енергії становитиме 11% у 2020 році. Важливе значення для України має схвалення 22 квітня 2009 р. Європарламентом Третього законодавчого пакета щодо лібералізації енергетичних ринків ЄС. Даний пакет, запропонований ЄК ще у 2007 р., спрямований на посилення внутрішнього енергоринку ЄС, ліквідацію монополії, створення рівних конкурентних умов, надання споживачам більшого захисту та забезпечення низьких цін на енергоносії. Основні напрями співробітництва між Україною та ЄС відображено у п'яти дорожніх картах, що стосуються ядерної безпеки, інтеграції ринків газу та електроенергії, надійності енергопостачання і транзиту вуглеводнів, вугільного сектору та енергоефективності. Слід відзначити, що Угода про асоціацію між Україною

та ЄС поглиблює та розширює рамки співробітництва в енергетичній сфері, які встановлені положеннями Договору про заснування Енергетичного Співтовариства [3, с. 159].

У 2010 році ЄС випустив документ: «Енергетика 2020: Стратегія конкурентної, екологічно чистої та безпечної енергетики» [4] Ця стратегія продовжує тему посилення інтеграції європейських енергетичних ринків зі встановленими стандартами та цілями щодо зменшення парникових викидів, підвищення енергоефективності, а також збільшення частки відновлюваних джерел енергії в структурі енергоспоживання. До того ж, документ визначив пріоритетними «міцні міжнародні партнерські відносини, зокрема, з нашими сусідами» як засіб досягнення загальних цілей у сфері енергетичної безпеки.

У 2014 році Рада ЄС схвалила нову Кліматичну та енергетичну політику до 2030 року, яка представила новіші, амбітніші цілі щодо зменшення викидів, підвищення енергоефективності та використання відновлюваних видів енергії. Проте, на відміну від плану 2020 року, нові цілі не були схвалені на національному рівні, а тільки на рівні всього ЄС. Після запуску обох стратегій ЄС все ще не досяг задовільного рівня енергетичної безпеки, конкурентоспроможності (ціни на енергоносії, як і раніше, були значно вищими, ніж, наприклад, у США), а кліматичні й енергетичні цілі все ще не досить амбітні, щоб здійснювати глобальний вплив [5].

На сьогодні існує низка індикаторів та їхніх систем, розроблених і широко вживаних міжнародними організаціями та окремими країнами. У рейтингу Всесвітньої енергетичної ради щодо балансової вартості енергії Україна в 2015 р. посідала 110-ту позицію зі 130 країн [6] (табл. 1).

Як видно з табл. 1, Україна відноситься до країн, в якій стан енергетичної безпеки погіршився в 2015 р. порівняно з 2014 р. головним чином через відсутність політичної волі, внаслідок чого індикатор споживання енергії відносно зростання ВВП знижується. З екологічної точки зору, інтенсивність

викидів зменшується в напрямі зниження впливу на навколишнє середовище, але при цьому залишається однією з найвищих в світі.

Таблиця 1

Балансова вартість енергії в Україні 2013-2015 рр.

№	Назва показників	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Баланс
	Показники у сфері енергетики та екології	92	89	105	↓
1	Енергетична безпека	59	54	88	C
2	Енергетична рівність	73	74	65	C
3	Енергетична стійкість	114	116	121	D
	Показники соціально-економічного та політичного розвитку	97	110	112	↓
1	Політична воля	99	96	107	↓
2	Соціальний розвиток	88	83	88	→
3	Економічний потенціал	101	113	110	→
	Загалом	97	94	110	CCD

Поширення європейських енергетичних стандартів на українське законодавство дозволяє значно підвищити опір України до спроби політизувати міждержавні відносини у сфері енергетики, а вступ до загальноєвропейського ринку дозволить зменшити непрозорість газового ринку. Україна підписала та ратифікувала Енергетичну Хартію. Це дозволяє нашій країні мати доступ до відкритих енергетичних ринків країн ЄС, а також можливість вирішувати сучасні та перспективні питання енергозабезпечення.

Договір з Європейської Енергетичної Хартії трансформує політичні ініціативи Хартії у зобов'язання, що пов'язують сторони юридично. Текст Договору складається із 4 основних розділів:

- сприяння інвестуванню у галузі енергетики на основі національних угод;
- вільний доступ на ринок енергоресурсів з урахуванням того, що держави, що не є членами СТО (світової торгової організації), повинні брати участь у процесі на правах членів СТО, якщо це стосується енергетики;
- вільне провезення енергоносіїв;
- міжнародний арбітраж для вирішення спірних ситуацій.

Основною метою Договору – є сприяння економічному відродженню країн східної Європи шляхом інвестування в сектор енергетики і розвитку торгівлі у галузі енергетики.

Енергетична Хартія обумовлює той факт, що всі європейські країни рівною мірою зацікавлені в підвищенні безпеки енергопостачання, захисту навколишнього середовища, забезпеченні оптимального управління і ефективного використання європейських енергетичних ресурсів.

До основних чинників, які гальмують процес створення засад для європейської інтеграції України, можна віднести: недостатній рівень економічного розвитку, нерозвиненість базових інститутів економіки і повільні темпи реформ, а також недосконалість, непрозорість і нестабільність господарського законодавства, що породжує високий рівень корупції, вади податкової політики, тарифні обмеження у торгівлі з країнами ЄС, проблеми боргових зобов'язань та із захистом інтелектуальної власності. Крім того, спостерігається бюрократичне втручання в економічні процеси, що призводить до зменшення іноземних інвестицій [7, с. 8].

Крім скорочення залежності ЄС від імпорту енергоносіїв, до завдань Енергетичного Союзу належить удосконалення політики щодо запобігання

негативним наслідком кліматичних змін. Лідери ЄС досягли угоди за цільовими показниками до 2030 року щодо зниження викидів парникових газів та підвищення виробництва енергії з поновлюваних джерел. Названі цільові показники включають 40% зниження викидів парникових газів у порівнянні з 1990 р., підвищення частки поновлюваних джерел енергії якнайменше на 27% від загального споживання енергії та підвищення енергоефективності на 27%. Також погоджені цільові показники до 2020 р., засновані на так званих цілях «20-20-20», які обумовлюють зниження на 20% викидів парникових газів і збільшення частки поновлюваних джерел енергії до 20%. Оскільки обмеження викидів парникових газів вимагає скорочення споживання викопного палива (нафти, газу, вугілля), визначені цільові показники сприятимуть скороченню залежності країн ЄС від імпорту енергоносіїв. Необхідно запровадити механізми стимулювання, управління і контролю реалізації цільових показників на національному рівні, оскільки вони є обов'язковими лише на рівні ЄС.

Підвищення енергетичної безпеки є ключовим завданням Енергетичного союзу. Цю проблему буде вирішено за рахунок будівництва нових трубопроводів, що транспортують газ з Центральної Азії, переважно з Азербайджану і частково з Туркменістану, до Європи (Південний газовий коридор) і створення сховищ скрапленого природного газу (СПГ хабів) в Центральній і Східній Європі та регіоні Середземного моря. Для фінансової підтримки інфраструктурних проєктів планується створити Європейський фонд стратегічних інвестицій. Нова інфраструктура надасть можливість утворення «реверсних потоків» для перерозподілу газу в необхідних напрямках на ринку ЄС і за його межами. Водночас широке використання СПГ може створити проблеми через високу вартість і негативний вплив на навколишнє середовище транспортування та регазифікації скрапленого газу [8, с. 146].

На думку фахівців, ЄС міг би знизити залежність від імпорту енергії та відповідні витрати шляхом створення єдиного внутрішнього енергетичного ринку, підвищення енергоефективності та диференціації постачальників енергії та енергоносіїв. Проблема диференціації постачальників набула особливої актуальності в контексті української кризи, яка обумовила загострення протистояння між Європейським Союзом і Росією – основним постачальником енергоносіїв до ЄС. З Росії до ЄС надходить 34% від загального обсягу імпортованої нафти, 32% газу і 26% вугілля. Країни ЄС різною мірою залежать від російських енергоносіїв. Так, Німеччина та Італія є основними імпортерами за обсягами газу, в той час як для Фінляндії, країн Балтії, Болгарії і Словаччини Росія є єдиним постачальником. Надмірна залежність від російського газу визнана ЄС як економічною, так і політичною проблемою. Близько 50% експорту російського газу прямує в ЄС через Україну, отже підвищилась вірогідність збоїв у постачанні російського газу на європейські ринки у зв'язку з кризою у відносинах між Росією та Україною. Таким чином, проблема диверсифікації імпорту енергоносіїв набула надзвичайної актуальності для ЄС.

Наступною проблемою є те, що національні енергетичні ринки країн ЄС значною мірою відокремлені один від одного. Держави самостійно укладають контракти на поставку з третіми сторонами без попередніх консультацій зі своїми партнерами по ЄС. Це призвело до значного диференціювання цін на енергоносії між країнами ЄС.

Для розв'язання цих та інших проблем у березні 2015 р. було прийняте рішення про заснування Енергетичного союзу ЄС. Європейська комісія представила пакет стратегічних документів, до якого увійшли «Рамкова стратегія Енергетичного союзу з довгостроковою політикою зміни клімату» і «Дорожня карта побудови Енергетичного союзу».

Мета самого Енергетичного Союзу – зробити європейську енергетику більш згуртованою, конкурентоспроможною та ефективною з метою підтримки

енергетичної безпеки ЄС, більшої сталості та належного реагування на зміни клімату. Головні політичні пріоритети Енергетичного Союзу заявлені як «безпека постачань», «інтегрований внутрішній енергетичний ринок», «енергоефективність», «кліматичний план дій» і «наукові дослідження та інновації». Цей план включає «Дорожню карту для Енергетичного Союзу», в якій перераховані конкретні цілі політики, що відповідають таким пріоритетам, які повинні бути прийняті в законодавчому порядку між 2015 і 2018 роками.

Геополітичний вибір євроінтеграції України у 2014 році одночасно призвів до загострення проблем національної енергетичної безпеки. Сучасні геополітичні та гео економічні виклики становлять загрозу також і для енергетичної безпеки країн ЄС, що спонукає їх до пошуку нових інститутів та захисних механізмів. У центрі уваги новітньої енергетичної політики є ідея створення Європейського енергетичного союзу (EES – The European energy Union), яка базується на п'яти стратегічних вимірах:

- 1) надійність енергопостачання, солідарність і довіра;
- 2) повна інтеграція ринку енергії;
- 3) заохочення енергоефективності;
- 4) декарбонація економіки;
- 5) дослідження, інновації і збільшення конкурентоспроможності енергетичного сектора [3, с. 162].

Пояснення вищезазначених вимірювань містяться в затвердженій 25 лютого 2015 стратегії ЄЕС (A Framework Strategy for a Resilient Energy Union with a Forward-Looking Climate Change Policy). Стратегія ЄЕС зараз вважається головною і включає документи деталізації ЄЕС, які на теперішній час активно опрацьовуються. Стратегія пояснює сутність подальшої інтеграції енергетичного сектору країн ЄС і охоплює не тільки п'ять вимірів ЄЕС, а й визначає п'ятнадцять пунктів по досягненню політичних і геостратегічних цілей ЄЕС на період з 2015-го по 2018-й роки. Пункти дії конкретизують і

акцентують проблемні питання окремих вимірювань, одночасно задаючи напрями вирішення цих проблемних питань.

Таким чином, Енергетичне Співтовариство вважається вигідним для всіх учасників, надаючи ЄС більшу прозорість і забезпечуючи надійні поставки, а також нижчі ціни, і допомагаючи сусіднім країнам у реформуванні їхніх енергетичних секторів, запровадженні європейських стандартів лібералізації ринку, прозорості та конкуренції, і тим самим – у залученні інвестиції та гарантуванні власної енергетичної безпеки. Енергетичне Співтовариство також надає платформу для діалогу та навчання через форуми, в яких беруть участь усі сторони, а також рекомендації щодо реалізації основних реформ.

Сьогодні закордонні вчені та політики вбачають можливість подальшого розвитку енергозбереження у посиленні інтеграційних процесів в сфері енергетичного забезпечення потреб економік, узагальненні та оптимізації досвіду управління системами ефективного використання енергоресурсів, а також продовженні технічного переоснащення енергоємних виробництв. Конкретним орієнтиром у цій сфері, наприклад, стали плани Європейського Союзу по зменшенню споживання енергоресурсів на 13% та скорочення викидів вуглецю на 20% до 2020 року.

Список використаних джерел:

1. Договір до Енергетичної Хартії та Заключний акт до нього, Протокол до Енергетичної Хартії з питань енергетичної ефективності і суміжних екологічних аспектів від 17 грудня 1994 р. (ратифікований Законом України від 6 лютого 1998 р. № 89/98-ВР) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.energsovet.ru.
2. Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 11 листопада 1997 р. (ратифікований законом України від 04 лютого 2004 р. №1430-IV) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.waste.ua/law/kyoto.html.
3. Лір В. Енергетична політика сталого розвитку як вектор інтеграції Україна-ЄС / В. Лір // Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]. – 2016. – № 4. – С. 158-176.

4. Енергетика 2020 року: Стратегія конкурентної, екологічно чистої та безпечної енергетики, Європейський Союз, 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2011_energy2020_en_0.pdf.
5. Енергетична дипломатія: світові приклади для України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dixigroup.org/publications/energetichna-diplomatiya-svitovi-prikladi-dlya-ukraini/>
6. Energy Trilemma Index: Benchmarking the sustainability of national energy systems – 2015, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.worldenergy.org/publications/2015/2015-energy-trilemma-index-benchmarking-the-sustainability-of-national-energy-systems-2/>.
7. Дзядикевич Ю. В. Енергетична безпека України та шляхи її реалізації / Ю. В. Дзядикевич // Сталий розвиток економіки. – 2014. – № 2. – С. 5-13.
8. Тараненко І. В. Стратегічні завдання Енергетичного союзу ЄС у контексті розвитку світового енергетичного ринку / І. В. Тараненко // Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія : Економічні науки. – 2015. – Вип. 30. – С. 144-152.

Todorova N.

National Uzhhorod University

Todorova A.

Otto-von-Guericke University of

Magdeburg

**ETHICAL ASPECTS OF THE EUROPEAN UNION'S FOREIGN POLICY
IN THE CONTEMPORARY ACADEMIC DISCOURSE**

**ЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО
СОЮЗУ В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ**

Summary. Given the Ukrainians' current expectations from the international community concerning Russia's violation of the international law in the Crimea and Donbas and Ukraine's aspirations for the EU accession, the paper aims to provide an overview of the contemporary academic debates concerning the ethical aspects in the EU foreign policy, describes the current trends and interpretations of these topical issues, summarizes the main lines of debates and their implications.

Key words: foreign policy, European Union, values, ethics, international relations, soft power.

Анотація. З огляду на поточні очікування українців від міжнародного співтовариства щодо порушення Російською Федерацією міжнародного права в Криму та на Донбасі та з огляду на прагнення України до вступу в ЄС, ця стаття має на меті зробити огляд сучасних академічних дебатів щодо етичних аспектів зовнішньої політики Європейського Союзу, описує поточні тенденції та інтерпретації цих актуальних питань, узагальнює основні напрямки дебатів та їх наслідки.

Ключові слова: зовнішня політика, Європейський Союз, цінності, етика, міжнародні відносини, м'яка влада.

On numerous occasions the European Union's officials have declared the EU's stance on promoting and protecting certain ethical values in its foreign relations, namely human rights protection, humanitarian aid provision, etc. The Ukrainian academic community's attempts to study the specific aspects and challenges of the EU contemporary foreign policy are inevitably drawing their attention to the European Union's 'ethical foreign policies', especially in view of the

Ukrainians' current expectations concerning Russia's breaching the international law in the Crimea and Donbas and in view of Ukraine's aspirations for the EU accession. The EU foreign policies aimed to promote certain 'ethical' values and principles have become the focus of substantial theoretical research by and debates among international relations scholars, which, in turn, requires thorough analysis to inform the Ukrainian academic and political thought meaningfully.

The purpose of the paper is to provide the overview of the contemporary academic debates concerning the ethical aspects in the EU foreign policy, to describe the current trends and interpretations of these topical issues and their implications. Being informed by the key foreign publications devoted to this issue (see References), the article summarizes the main lines of debates and scholarly forecast of the EU ethical foreign policy possible developments.

1. The origin of the ethical component in the EU foreign policy

Having unified the countries of the continent, Europe currently aims at becoming 'a credible force for good'. As Javier Solana – EU High Representative for the CFSP and ESDP –, put it, 'from a continental agenda, we should move to a global agenda. From building peace in Europe to being a peace-builder in the world' [4]. Strange as it may seem, at this very controversial period of its existence, 'the EU is seeking to position itself as a global player with a broad spectrum of civilian and military capabilities—an ambition which touches on the highly sensitive issues of member states' sovereignty and nationhood' [1]. The EU is looking for a new meaning of collective purpose and legitimacy, which seem to be found in foreign and security relations.

It was Tony Blair's 1999 Chicago speech that summarized the idea later termed a 'liberal interventionist' approach to foreign policy. When the international community faced their inability to prevent genocide and massacres they started questioning the prevailing 'realist' orthodoxy in foreign policy and experienced what Robin Cook described as the 'ethical dimension' of foreign policy [2, p.4].

This new international mission of the EU to act as a ‘power for good’ and a ‘peace-builder’ was formulated in a debate about universal ethics, which recognized the EU as a ‘force for good’, justifying new power capabilities in European foreign policy. The notion of ‘ethical power Europe’ reflects a significant change in the EU foreign policy that implies its proactive work to alter the world towards its vision of the ‘global common good’ [2, p. 16].

The EU proactive role takes on new duties in such areas as crisis management, peacekeeping, state-building, and reconstructing failing states — complementing the important role it has already played in the fields of development aid and humanitarian assistance [5]. By pursuing a wider vision of European interests, the EU is contributing to a ‘better world’ by strengthening justice (human rights) and order (effective multilateralism).

Critically examining the self-image of the EU as an ethical power ‘doing good’ in the world, the scholars understand this concept as the one open to critical reflection and raise ethical considerations in international politics focusing on the question ‘whether such ethical ambitions represent progress or simply a dangerous utopianism’ [1, p.2].

The scholars who focus on what is understood by ethics in foreign policy examine the nature and content of ethical values; the relationship between ethics and interests; the exercise of power, particularly the just use of military force; and the problems inherent in pursuing a consistent ethical foreign policy. All these issues give the new insight into the EU’s international role.

As L. Aggestam maintains, the concept of ethical power Europe appeared ‘as a depiction of the growing strategic role the EU wants to play in the world by acquiring a broader spectrum of power capabilities’ [1, p.2]. Unlike civilian and normative power, concepts of ethical power Europe comprise both civilian and military power, as well as social and material power, which, in turn, calls for revision of European foreign and security policy.

Ethics is an intensely disputed matter, and the notion of ‘ethical power Europe’ is understood differently. The EU’s international role is currently re-conceptualized, using ethics as the starting-point for analyses. The origin of ethical component in the EU’s foreign policy is supported by the following reasons:

1. In order to be able to exercise power proactively by becoming a global player on the international arena the EU builds on its painful experience of being unable to apply its power with greater effect, which ‘had a formative impact on the subsequent development of the EU as a strategic actor’ [2, p.3], and focuses on the intentions and purposes behind the active exercise of the EU’s power.

2. As the distinction between civilian and military instruments so central to the concepts of civilian and normative power does not capture more recent developments within the EU, it is crucial to focus on the ethical dilemmas involved in choosing either the military or civilian instrument in foreign policy, in other words, on the justifications behind the exercise of power.

3. As ethics and the EU are indivisibly entwined, the ethical component in the EU foreign policy emphasizes responsibility beyond borders, bringing issues like human rights, humanitarian intervention, international criminal justice, international economic justice and democracy promotion onto its agenda [3, p.5]. This results in ‘enabling the EU to assume a more assertive role in foreign, security and defense policy’ [1, p.4].

4. Although the EU is a unique hybrid international polity with significant supranational competence, there is no common opinion ‘whether this ‘difference’ produces a distinctive normative foreign policy unlike that of any other international actor’.

5. Apart from bringing the ‘international’ back into concepts of the EU’s international role, there is also an aim to bring back the ‘national’, member-state dimension, which emphasizes the continued role of interests in the dynamics of

European foreign policy. Fusion of material interests and ethical considerations explain mixed motivations of the EU states [1, p.4].

However, ethical component remains challenged in international politics because it is closely linked with particular worldviews, each with its own assessment of whether the international system can be changed. The EU, on the contrary, puts forward solutions that make progress feasible. That peace was achieved in war-torn Europe generates a powerful ethical imperative in European foreign policy that succeeded in achieving peace after WWII proves the EU capacity to become a peace-builder in the world.

It should be stressed that the self-image of the EU as a ‘force for good’ is created with reference to the ‘universal values’, which are queried and often regarded as an imposition of western values, the issue regarded in the next section of this paper.

2. Ethicality versus Pragmatism

Ethicality versus pragmatism dilemma represents the modern political discourse regarding the EU contemporary foreign policy. On the one hand, some scholars consider how pragmatism informs the EU actorness in a broad scope and study the EU as a legal person primarily constituted by and simultaneously autonomous of its member states. On the other hand, there is an approach emphasizing the ethical component crucial to understanding the EU’s foreign policy.

As the traditional principles of sovereignty and non-intervention ordering the international system are being redefined in a globalised world, A. Krakiewicz maintains that in cases of humanitarian crisis, the emphasis is now shifting towards the responsibility of states to protect vulnerable populations at risk from civil wars, insurgencies, state repression and state collapse [7, p.38]. Thus, the international community of states is now believed to have a responsibility to act, even when it means using the military force. This is one of the ethical questions Europeans have been facing since the end of the Cold War order.

As A. Krakiewicz emphasizes, “it is often overlooked that the European perception of international justice and multilateralism is not uniform, but that there are instead many differing forms and rationales behind the more general approval of it” [7, p.39]. The case with the Iraq intervention reflected different vision of the European states concerning the application of the international law to regulate the use of force. The EU foreign policy demonstrates divergences which ‘will continue to pose problems for forging a concerted European policy on the use of armed force in international affairs’ [7, p.39].

The scholar also maintains that ‘the distinction between legal and moral interpretations of the legitimate use of force captures the essence of the divergent arguments put forward by European states’ [7, p.40] as to the possibility of military intervention to settle international crisis. Having chosen the Iraq-war-related foreign policy of Germany, Poland and the United Kingdom as the key players to determine the future of European unity, the author studied their interpretation (moral or legal) of international norms with regard to military interventions. The most often debated issues – a weapon of mass destruction, human rights, UN Resolutions, and multilateralism – have been used as benchmarks to trace whether priority is given to pragmatism or ethicality in international affairs.

While Britain tries to balance “between prevailing norms and multilateral institutions, on the one hand, and an effective response to new security threats and human rights violations, on the other” [7, p.42-43], in fact, the UK government gives priority to ethical considerations over pragmatism. Quite similarly to Great Britain, Poland’s approach to international norms falls into the category described as ‘moral’ due to the ‘willingness to revise the existing legal framework through proactive engagement in conflict resolution’, yet Poland is stronger willing ‘to rely on purely moral arguments [7, p.45] in order to respond to the new challenges to global security. Germany, however, places strong emphasis on ‘maintaining order and stability in the international system, for which observance of the existing rules of the United Nations was deemed essential’ [7, p.45-46]. The German’s attitude towards

international norms differs markedly from the Polish and British approach in the sense that it adopts a stricter interpretation of the existing legal framework.

Intra-European disagreements over the rightfulness of using the military force to solve international problems revealed some significant differences among European governments on some of the most topical problems in the reform of the international norms of military intervention. Although European governments generally support the United Nations and international law, they react differently to important challenges posed by the new international security situation, which may influence the future European unity.

There exists some fundamental underlying agreement on the need to intervene in the name of human rights and democracy and as a result of a new, broader understanding of security. Yet a European consensus on the necessary conditions for such interventions was obviously not reached [7, p.47], as well as there was no progress on the issue of the rightful use of military force.

In 2003 the EU in its European Security Strategy recognized that there was a 'need to develop a strategic culture that fosters early, rapid, and when necessary, robust intervention' (European Security Strategy 2003: 11). Having admitted that the use of force may be required, the EU has failed to agree on a common response to the changing norms of military intervention. As A. Krakiewicz concludes, the 'disagreements on this issue can be expected to cause considerable difficulty in forging a Europe-wide consensus with regard to the use of force in the EU foreign policy' [7, p.47].

A significant number of scholars criticize the tendency to define EU foreign and security policy in terms of an 'ethical' commitment to transform the world in Europe's image. As A. Hyde-Price concludes, the EU can be charged of hypocrisy when it proclaims its ethical intentions but then pursues policies that favor European economic, strategic or political interests. He maintains that 'if member states want the EU to be a serious actor in the international system, the best advice they could

follow would be to tone down its 'ethical' discourse, recognize the complexities and moral dilemmas of international politics, and stop assuming that what is good for Europe is good for the world. Given the anarchic structure of the international system, some degree of security competition between great powers is inevitable. Anarchy and the unequal distribution of relative power capabilities generate a self-help system, in which projects to create perpetual peace, international harmony and 'effective multilateralism' remain vulnerable to shifts in the underlying balance of power' [6, p.37].

A. Hyde-Price further criticizes an ethical foreign policy that may degenerate into a 'crusading moralism', an 'ethic of ultimate ends'. Realists argue that an effective EU foreign and security policy must be based on a hard-headed calculation of common 'European' interests weighed against the balance of power and competing conceptions of the summum bonum, not on the idealistic pursuit of second-order normative concerns. For realists, international politics is inherently tragic, and consequently the pursuit of ethical goals will be heavily constrained by the structural dynamics of the international system. Recognizing the diversity and pluralism of international society, realist ethics are based on a 'morality of individuality', not a morality of communal ties or of the common good [6, p.44].

A supporter of pragmatic approach in the EU foreign policy, S.Wood maintains that pragmatism could assist EU's decision-makers and policy-shapers, if they want to achieve meaningful normative ends through its external policies [13]. According to S.Wood, pragmatism is relevant for the *vita contemplativa* and the *vita active*, deciphering what EUrope does and might be, and a guide for its decision-makers. He also stresses that the self-interested pragmatism of the EU member states, pressured by domestic imperatives, is the crucial characteristic of its external relations. The resulting disunity can damage the EU's normative or ethical agenda and prospects. The EU's ability to extend its ethical values is 'constrained when actors it wants to socialize have considerable leverage and contrasting preferences in foreign, security or economic policy, or in governance methods and values' [13].

As a result, for the EU to become a normative or ethical power of global dimension it is necessary to revise pragmatically the theory on its external relations and its foreign policy.

3. The concept of "soft power" in the international activities of the EU

The modern bipolar world is represented by two global superpowers: the United States and Europe, who are consistently able to project a full spectrum of 'hard' to 'soft' power internationally. The author of the term 'soft power' J. Nye summarized his idea as follows, "*soft power – getting others to want the outcomes that you want – co-opts people rather than coerces them*" [10]. A key feature of the long and often contested evolution of European foreign policy is its close relationship to the development of key issues within the world arena. The end of the Cold War created a new impetus towards foreign policy cooperation among EU Member States, both for defensive reasons and for more positive reasons connected with the promotion of a 'European model' in diplomacy and conflict management. For instance, after the end of the Cold War, the EU has played an active role in the 'greater Middle East' both diplomatically and more broadly in the provision of support for peace-building processes [12, p. 598].

Meanwhile, T. Blair warns that 'a great danger is that global politics divides into "hard" and "soft": the "hard" get after the terrorists; the "soft" campaign against poverty. That divide is dangerous because interdependence makes all these issues just that: interdependent. The answer to terrorism is the universal application of global values. The answer to poverty is the same. That is why the struggle for global values has to be applied not selectively, but to the whole global agenda' [2, p. 23].

Despite its substantial military assets, Europe's true geopolitical comparative advantage lies in projecting civilian influence: economic influence, international law, 'smart' and 'soft power' [10; 11]. As A. Moravcsik puts it, Europe today is more effective at projecting civilian power than any other state or non-state actor. Some of these instruments are wielded by a unified Europe, some by European

governments acting in loose coordination, some by European governments acting unilaterally [8, p. 410].

Analyzing the relevant EU activities on the international arena M. Smith studies the pressures operating on European Union Foreign and Security Policy in the 'triangle of forces' created by the European integration process, developments in the Islamic world and the responses of the United States [12, p. 596].

The scholar also sets out three logics inherent in the development of the Common Foreign and Security Policy, distinguishing between the 'internal' logic of the European integration process, the 'external' logic reflecting the opportunity structure in the world arena, which creates challenges and opportunities for the EU and its Member States, and the 'identity' logic, which creates a move towards self-realization and 'self-recognition' on the part of the EU in international politics, and relates this to recent developments in European foreign and security policy [12, p. 596]. M. Smith argues that the multi-dimensional 'triangle of forces' between European integration, the Islamic world and the United States has played a key role in focusing these developments, by posing challenges to the three logics and creating complex linkages between them.

M. Smith formulates two possible directions for European foreign policy: 1) European foreign policy capable of taking the appropriate initiatives to extend the impact of the EU within the 'triangle of forces', capable of settling internal differences, of recognizing external opportunities and of developing a shared vision on international order to pursue, and consequently, the EU will occupy credible alternative positions, supported by 'hard power', in case of need. This route is high-risk, as it calls for abandoning a 'civilian power' role and developing a far more muscular approach both to the United States and to Islamic countries or movements.

2) The second possible direction for European foreign policy described as 'constrained' prevents the EU from adopting a clear position based on integration logic due to the diversity of internal preferences; consequently, external

opportunities are not confronted in a direct way; and there is a conscious attempt either to play down the possibility of a common European understanding of the EU's role(s) or to settle for a common conception of a minimalist role designed to preserve the EU's trading priorities and to avoid confrontations either with the United States or with the Islamic world [12, p. 611-612].

The reality is that the EU is not in a position to choose one or the other of these routes. As M. Smith argues, the EU has already been pushed onto terrain where the risks are higher, the potential costs higher and the stakes both for the EU and its Member States higher and there is no going back to the safer terrain of 'soft' or 'civilian power'. When the operation of the 'triangle of forces' is added to the interaction of the three logics, the EU and its Member States find themselves with little room for manoeuvre, because of the ways in which these linked forces converge on the principles and practice of European foreign policy. M. Smith describes this situation 'as 'between "soft power" and a hard place' [12, p. 612].

However, the EU foreign policy reflects their belief that political rights are not sufficient to foster meaningful democratic change and must be supplemented with social rights, cultural freedom, and collective solidarity. This concept was reflected in the EU's pursuing enlargement policy; offering trade opportunities that help spread prosperity, democracy, and reform; providing humanitarian assistance, technical expertise, or support for nation building. The EU has the means and credibility to facilitate transition of the post-war countries, and increase the likelihood of a settlement with its soft power actions, effectively transmitting the European version of liberty and democracy.

Conclusion. Having overviewed the contemporary academic debate devoted to the ethical dimension of the EU's foreign policy, it is possible to come to the conclusion that, according to foreign scholars, the EU attempts to promote certain values and ethical principles in its foreign relations influence its foreign policy, but do not change it fundamentally. Many researchers emphasize that the modern structure of the European Union hinders the effectiveness of its activity in the

ethicality domain. The EU ethical foreign policy has been widely criticized for lacking highly-demanded consistency and coherence. However, the criticism mentioned should not underestimate the positive outcomes of the EU ethical foreign policy, with its substantial potential still to be applied for the common good.

References:

1. Aggestam L. (2008) Introduction: ethical power Europe? In: *International Affairs* 84: 1, Blackwell Publishing Ltd/The Royal Institute of International Affairs, p. 1–11. Google Scholar.
2. Blair T. (2006) *A Global Alliance for Global Values*. London: The Foreign Policy Centre, September, 35 p.
3. Coicaud J.-M. and Warner D., *Ethics and International Affairs: Extent and Limits* (New York: United Nations University Press, 2001), p. 5.
4. Countering globalisation's dark side, Europe's World, policy dossier, www.consilium.europa.eu/ueDocs/CMS_Data/docs/pressdata/EN/articles/96791.pdf, accessed 15 October 2007.
5. European Council, 'A secure Europe in a better world: European Security Strategy', Brussels, 12 Dec. 2003, <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, accessed 25 June 2007.
6. Hyde-Price A. (2008) A 'tragic actor'? A realist perspective on 'ethical power Europe' In: *International Affairs* 84: 1, pp. 29–44.
7. Krakiewicz A. *Morality vs. Legality: European Responses to the Changing Norms of Military Intervention*. In: *JCER VOLUME 3 • ISSUE 1*, pp.38–50.
8. Moravcsik A. (2009) Europe: The quiet superpower. In: *Rising States, Rising Institutions. French Politics* (2009) 7, 403–422.
9. Moravcsik A., Nicolaidis K. (2005) How to Fix Europe's Image Problem. *Foreign Policy* May/June 2005.
10. Nye, J.S. (2004) *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. New York: Public Affairs. – 191 p.
11. Nye, J.S. (2008) Public diplomacy and soft power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 616(1): 94–109.
12. Smith M. (2009) Between 'soft power' and a hard place: European Union Foreign and Security Policy between the Islamic world and the United States. In: *International Politics* (2009) 46, 596–615.
13. Wood S. (2011) Pragmatic power Europe? In: *Cooperation and Conflict*. 46: 242. <http://cac.sagepub.com/content/46/2/242>

Федотова Г.

старший науковий співробітник

начальник науково-організаційного відділу

ДНДІ МВС України

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ: ВИТОКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

THE CRIMINAL OFFENSE IN THE CRIMINAL LAW OF UKRAINE: THE ORIGINS OF EUROPEAN INTEGRATION

Анотація. В роботі визначено шляхи розв'язання кримінально-правових проблем становлення, формування та подальшого розвитку кримінального проступку в кримінальному правовому полі з метою реформування системи кримінального законодавства в напрямі його подальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародно-правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським і світовим співтовариством.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальний проступок, злочин, захист прав і свобод людини, європейська інтеграція

Summary. The paper identifies ways of solving the criminal-legal problems of the formation, formation and further development of a criminal misdemeanor in the criminal legal field in order to reform the system of criminal legislation in the direction of its further democratization, humanization, strengthening the protection of human rights and freedoms in accordance with the requirements of international legal acts and the obligations of our state to the European and world community.

Key words: criminal law, criminal offense, crime, protection of human rights and freedoms, European integration.

Після підписання 21 березня 2014 р. політичної частини Угоди про асоціацію з Європейським союзом [1] для України ще гостріше постало питання визначення орієнтирів і пріоритетів розвитку країни та якнайшвидшого прийняття національної стратегії сталого розвитку. Результатом такої діяльності 12 січня 2015 р. став Указ Президента України

№ 5/2015, яким схвалено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» (далі – Стратегія – 2020) [2]. Метою цієї Стратегії стало впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

У межах її реалізації передбачається здійснити 62 реформи і програми розвитку держави. Серед важливих завдань і реформування правоохоронної системи з метою підвищення рівня захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави від протиправних посягань. Стратегічним індикатором реалізації зазначеного напрямку реформування має стати рівень довіри громадян до органів правопорядку, який сягатиме 70 відсотків.

Відповідно сталий розвиток як форма соціальної динаміки стосується всіх сфер життєдіяльності людини, в тому числі й кримінально-правової. Сталий розвиток у цій сфері доцільно визначати в системно-збалансованому розвитку кримінально-правової політики та кримінально-правових норм законодавства України.

Сьогодні процедуру запровадження кримінального проступку до норм кримінального процесуального права лише розпочато. Законодавець шляхом прийняття КПК України 2012 р. увів термін «кримінальний проступок» як окремий вид кримінального правопорушення, окресливши його текстуально і надавши у п. 7 ч. 1 ст. 3 КПК України [3] роз'яснення, що закон України про кримінальну відповідальність містить у собі «законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність (Кримінальний кодекс України та закон України про кримінальні проступки).

Проте будь-яка юридична норма, передусім нова, відображається в єдності з іншими приписами щодо регулювання суспільних відносин у певній сфері. Нова норма з'являється тоді, коли зміни в соціальному житті поступово накопичуються та досягають нового якісного стану, вимагаючи принципово нової юридичної норми. Нові суспільні відносини змінюють попередні, а нова прийнята юридична норма, яка регулює ці відносини, скасовує старі правові

приписи. Тому ми розуміємо, що внесені зміни до кримінально-правових норм із метою запровадження кримінального проступку мають об'єктивні підстави, пов'язані з напрямами соціально зумовленої кримінально-правової політики в суспільстві, але потребують подальших дій із затвердження кримінального проступку нормами кримінального (матеріального) права.

Крім того, не слід забувати й про завдання щодо підвищення якості кримінального законодавства України, яке має забезпечуватися двома основними процесами сталого розвитку – динамікою і стабільністю, балансом між ними. При цьому внесення змін до кримінального законодавства, зумовлене кримінальною політикою та панівною ідеологією, не має порушувати кодифіковану систему кримінального закону і процесів його реалізації. Ці процеси мають діалектично поєднуватися з метою покращання кримінального законодавства.

Таким чином, вирішення питання запровадження кримінального проступку суттєво підвищить рівень захисту прав і свобод людини, що є основним завданням реформування правоохоронної системи згідно зі Стратегією – 2020.

Характеризуючи далі наявні підходи до доктринального розуміння категорії кримінального проступку, слід розглянути базові концептуальні положення, якими визначаються можливі шляхи запровадження кримінального проступку до кримінального законодавства.

Окреме бачення доцільності інституту проступку викладене фахівцями Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в Концепції впровадження проступку шляхом прийняття Закону (Кодексу) України про проступки [4]. Науковці констатують, що ідею розмежування злочинів і проступків реалізовано в законодавствах Австрії, Англії, Бельгії, Нідерландів, Іспанії, Латвії, Литви, Сан-Марино, США, Швейцарії, Німеччини, Франції. В інших країнах категорію проступку виокремлено в межах кримінального

права (законодавства) або спеціальних нормативних актів. Натомість чинне вітчизняне кримінальне законодавство України сьогодні містить низку таких діянь, які за ступенем своєї суспільної небезпеки не завжди відповідають поняттю та змісту злочину як найбільш суспільно небезпечному виду правопорушень, що зумовлює необхідність їх декриміналізації. Також фахівці наголошують на потребі у спеціальній процедурі розслідування та розгляду діянь так званої «судової юрисдикції», яку в межах КУпАП реалізовано не повним обсягом. Але її втілення в законодавство вкрай необхідне, оскільки вона створювала б необхідні правові (законодавчі) гарантії забезпечення повної та усебічної охорони прав і свобод особи, притягнутої до відповідальності. Тобто йдеться про новий підхід у визначенні форми юридичної відповідальності, відмінної від адміністративної та кримінальної, виражений в окремому нормативному акті – Законі (Кодексі) України про проступки. Це, на думку фахівців, сприятиме гармонізації законодавства України із законодавством країн Європи, наблизить до європейських правових стандартів, а також забезпечить реалізацію державної політики щодо гуманізації кримінальної відповідальності через декриміналізацію низки діянь, які нині визнаються злочинами; забезпечить повний та усебічний захист прав і свобод особи, яка притягується до відповідальності за адміністративні правопорушення, що передбачають суворі види заходів впливу; зменшить кількість осіб, до яких застосовуються такі покарання, як позбавлення чи обмеження волі, а також яких притягують до кримінальної відповідальності й у зв'язку з цим вони мають судимість.

Такої позиції дотримується, зокрема, й М. І. Хавронюк, убачаючи найбільш логічним створення самостійного Кодексу кримінальних проступків. Оскільки, на його думку, розміщення кримінальних проступків у чинному КК України не може визнаватись оптимальним кроком, адже об'єднання злочинів і проступків створить плутанину у структурі норм КК України та інститутів. Крім того, розміщення в єдиному нормативному документі двох видів правопорушень спричинить суттєву й не виправдану

ревізію КК України, призведе до криміналізації значного масиву діянь, що негативно позначиться на криміногенній ситуації в суспільстві, штучно підвищить статистичні показники та сформує негативне уявлення про політичну ситуацію в країні [5, с. 429–431]. Таку думку підтримують, наголошуючи на необхідності створення окремого законодавчого акта, О. О. Книженко, Р. М. Мудрак, деякі інші вчені (див., зокрема, [6–8]).

Позиція науковців є доцільною та обґрунтованою, але разом із цим висловлюються пропозиції щодо закріплення кримінальних проступків у чинному КК України.

Концептуальні підходи запровадження кримінального проступку в межах чинного Кримінального кодексу України широко відображено в модельному проекті Кримінального кодексу України, підготовленому членами кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» у складі В. О. Тулякова, Н. А. Мирошніченко, Н. Л. Березовської, Д. О. Балобанової, Н. М. Мирошніченко, Ю. Ю. Коломієць-Капустіної, М. М. Дмитрука, О. М. Поліщук, М. П. Ігнатенко, Л. К. Кравець та ін. Ґрунтується цей проект на концепті кримінального правопорушення в розумінні позицій ст. 6 Європейської конвенції про основні права та фундаментальні свободи людини та практики ЄСПЛ. Ідею введення кримінального проступку до кримінального закону України фахівці вбачають достатньо зрілою, засвідчуючи наявність підстав її імплементації, яка сьогодні потребує одностайності доктринальної думки [9].

Таким чином, основу запровадження кримінального проступку становить авторське бачення можливої уніфікації у різних видах стратегічних актів наукових поглядів і міркувань щодо сутності цього правового явища, які нині набули ознак багатосарової структури, невизначеність якої нормами кримінального законодавства породжує наукову полеміку та гальмує подальший розвиток національної правової системи.

На нашу думку, концепція (парадигма, тобто система наукових уявлень і стандартів, прийнятих у конкретному напрямі наукової діяльності) кримінального проступку має бути єдиною, науково обґрунтованою, теоретично змодельованою, прогнозованою, виправданою потребами суспільного життя, перевіреною та апробованою ідеєю, а викладені пропозиції та рекомендації мають стати необхідним продуктом для подальшої її реалізації на рівні закону.

Тому на часі започаткування концепції кримінального проступку – системи фундаментальних наукових поглядів та уявлень про явище, притаманне кримінально-правовим відносинам, в яких суспільно небезпечними діями важливим групам суспільних відносин завдано незначну шкоду, яка є зворотною.

Обраний суспільством і державою курс на інтеграцію в європейську спільноту зумовив становлення нової правової системи, заснованої на принципах верховенства права та поваги до прав людини. Цілком логічною в цьому контексті є зміна підходу до пом'якшення застосовуваних у державі кримінально-правових репресій.

Запровадження інституту кримінального проступку повною мірою відповідає таким засадничим позиціям, кореспондується з лібералізацією кримінально-правової політики, дозволяє більш якісно захистити права, свободи та законні інтереси кожного з учасників кримінальних правовідносин, але це потребує детального вивчення іноземного досвіду нормативного врегулювання даного питання, оскільки для вітчизняного кримінального права така право категорія є новацією.

Моніторинг законодавства зарубіжних країн засвідчує, що єдиного визначення і змісту кримінального проступку у світі не існує. Так, у законодавстві деяких країн відсутнє поняття кримінального проступку, а в інших його можна знайти лише в доктринальних джерелах. Наприклад, у

сучасному курсі кримінального права Франції викладено загальне визначення злочинного діяння – будь-яка дія або бездіяльність, яку суспільство забороняє під загрозою кримінальної санкції або порушення фундаментальних групових норм (Жан Прадель) [10, с. 153]. Кримінальні проступки виступають складовою триланкової системи поділу злочинних діянь і розуміються в кримінально-правовій доктрині Франції як будь-яка дія або бездіяльність, скоєна умисно або з необережності, заборонена в суспільстві під загрозою виправного покарання відповідно до кримінального закону.

Законодавче визначення поняття проступок спостерігаємо у Німеччині – у положеннях § 12 Кримінального кодексу, в якому протиправні діяння поділяються на злочини і проступки. Проступками (Geld-strafe) згідно з § 12(2) визнаються протиправні діяння, за вчинення яких мінімальним покаранням є позбавлення волі до року або штраф. Серед таких: порушення офіційних оголошень, заняття забороненою проституцією, погроза злочином, використання неправдивих свідочств про стан здоров'я тощо [11]. Особливості, характерні провадженню щодо проступків, визначені нормами § 153 Кримінально-процесуального кодексу, які вбачаються у праві прокурора за згодою уповноваженого на відкриття судового розгляду суду відмовитися від переслідування у провадженні щодо проступків, якщо вина особи, яка скоїла це діяння, незначна і не існує публічного інтересу в переслідуванні [12].

Частина держав не визначає поняття кримінального проступку, але при цьому на законодавчому рівні закріплює ознаки такого діяння. Наприклад, англійське кримінальне право розрізняє три категорії злочинів, з огляду на що визначається, який суд розглядатиме справу в першій інстанції – магістратський чи Суд Корони. Так, сумарні злочини (summary offences) не підлягають переслідуванню за обвинувальним актом, до них належать малозначні злочини, що є компетенцією магістратів (вирішуються одноосібно суддею). Злочини середньої тяжкості й тяжкі (either-way offences) підлягають розгляду в Суді Корони, це – державна зрада, убивство, зґвалтування, розбій та ін. [13, с. 241].

Злочинні діяння, заборонені у США нормами кримінального права під загрозою покарання на федеральному рівні, поділяються на три групи: 1) фелонії – найнебезпечніші посягання, які караються смертною карою або тюремним ув'язненням на строк понад рік; 2) місдимінори – менш небезпечні посягання, що караються тюремним ув'язненням на строк до року та штрафом; 3) незначні (кримінальні) правопорушення – різновиди місдимінору, які караються тюремним ув'язненням на строк до шести місяців або штрафом до п'яти тисяч доларів для фізичних та до десяти тисяч доларів для юридичних осіб, або обома покараннями разом. Констатовано, що кримінальна доктрина США не розкриває основної видової ознаки злочинного діяння – суспільної небезпеки, але, незважаючи на відсутність цієї розпізнавальної ознаки, схожим за характером до кримінальних проступків діянням слід убачати місдимінори – менш небезпечні посягання, які караються тюремним ув'язненням на строк до року та штрафом [14].

Певний інтерес для наукового пізнання процесу упровадження інституту кримінального проступку становить урегулювання категорії проступку КК Литви, де відповідно до положень ст. 12 кримінальним проступком визначено як небезпечне і заборонене КК Литви діяння (дія або бездіяльність), за вчинення якого передбачено покарання, не пов'язане з позбавленням волі, за винятком арешту [15, с. 49].

Установлено й певні відмінності щодо законодавчого урегулювання інституту кримінального проступку. Так, в Польщі, Сербії та Чехії категорію кримінального проступку кодифіковано в окремому законодавчому акті: Законі Республіки Сербія «Про проступки» (2007 р.); Законі Чеської Республіки «Про проступки» (1990 р.); Кодексі про проступки Республіки Польща (1971 р.).

У польському законодавстві про проступки вбачається специфічна підгалузь кримінального права, внаслідок чого Кодекс про проступки 1971 р. розглядається як джерело кримінального права. Згідно з § 1 ст. 1 цього

Кодексу відповідальність за проступки (*wykroczenie*) покладається на особу, яка вчинила суспільно небезпечне (*społecznie szkodliwy*) діяння, заборонене законом, за яке передбачене покарання у виді арешту, обмеження волі, штрафу до п'яти тисяч злотих або догани. Згідно з § 2 ст. 1 зазначеного Кодексу має бути винне діяння, без вини немає відповідальності за проступки [16].

Отже, дослідження категоризації кримінальних діянь континентальної правової сім'ї свідчить, що кримінальне законодавство країн Європи містить поділ кримінального діяння на кримінальні проступки та злочини. При цьому в германській групі романо-германської правової сім'ї кримінальне діяння поділяється на злочини та проступки, а в законодавстві країн романської групи у зв'язку з відсутністю разом із кримінальним діянням управлінських порушень – на злочини, проступки та порушення. Для диференціації кримінального діяння використовується як матеріальний, так і формальний критерії. Переважно виправний характер мають покарання в різних країнах за кримінальний проступок. У Франції вони так і називаються виправними покараннями, до яких належать і тюремне ув'язнення, і штраф. У Німеччині та США мірою формального критерію визнається строк позбавлення волі – до року або штраф. Тож, альтернативним основним покаранням за кримінальні проступки практика різних країн визначає все-таки штраф. За проступок передбачаються такі види покарання, як позбавлення права керування транспортними засобами, володіння зброєю, конфіскація, арешт.

Вагомим аргументом є й тісний взаємозв'язок норм кримінального та кримінального процесуального законодавства зарубіжних країн, оскільки провадження за проступками відбувається у спрощеній формі. І майже в усіх країнах вважають, що така форма впливає на оперативність розслідування, результативність їх вирішення і відновлення порушених прав і свобод.

Кримінальний закон має відповідати сучасним вимогам та адаптуватися до потреб практики його застосування. Поділ кримінальних правопорушень на види в різних країнах зумовлений насамперед необхідністю забезпечення прав громадян і боротьби зі злочинністю, оскільки дозволяє об'єктивно оцінити ступінь ефективності заходів держави щодо боротьби зі злочинністю. Для України така практика є досить придатною тому досвід зарубіжних країн щодо унормування питання кримінального проступку є цікавим та корисним.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 черв. 2014 р. // Офіц. вісн. України. – 2014. – № 75. – Т. 1. – Ст. 2125.
2. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020»: указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015 // Офіц. вісн. Президента України. – 2015. – № 2. – Ст. 154.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // Відом. Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 88.
4. Юридичний вісник України. – 2014. – № 21. – С. 12–13; № 22. – С. 12–13; № 23. – С. 12–13.
5. Хавронюк М. І. Щодо відмежування злочину від кримінального проступку [Електронний ресурс] / Хавронюк М. І., Хавронюк А. Н. // Кримінальний кодекс України – 10 років очікувань: тези: зб. пр. – Львів, 2011. – 494 с. – Режим доступу: http://www.big-lib.com/book/63_Kriminalnij_kodeks_Ukraini__10_rokiv_ochikyvan_T/6849_ShODO_VIDM EJYVANNYa_ZLOChINY__VID_KRIMINALNOGO_PROSTYPKY__Y.
6. Книженко О. Принцип законності в контексті реформування кримінального законодавства України [Електронний ресурс] / О. Книженко // Наук. часопис Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – № 1. – С. 86–91. – Режим доступу: <http://www.chasopysnapu.gov.ua/chasopys/ua/pdf/1-2014/86-knyzenko.pdf>.
7. Мудрак Р. М. Інститут кримінальних проступків в контексті інтеграції національного законодавства до європейських стандартів / Р. М. Мудрак // Наук. вісн. Міжнар. гуманітар. ун-ту. – 2013. – № 6–3. – Т. 2. – С. 93–94. – (Серія «Юриспруденція»).
8. Усманов Ю. Кримінальний проступок – спосіб пом'якшити відповідальність? [Електронний ресурс] / Ю. Усманов. – Режим доступу: <http://www.pravoconsult.com.ua/shho-take-kriminalnij-prostupok-i-z-chim-jogo-yudyat-v-ukraini/#ixzz311621a00>.
9. Кримінальний проступок у доктрині і законодавстві: монографія /

авт. кол. : В. О. Туляков, Г. П. Пімонов, Н. І. Мітріцан [та ін.] ; за заг. ред. В. О. Тулякова. – Одеса : Юрид. літ., 2012. – 424 с.

10. Есаков Г. А. Уголовное право зарубежных стран : учеб. пособие / Г. А. Есаков, Н. Е. Крылова, А. В. Серебренникова. – М. : Проспект, 2008. – 336 с.

11. Жалинский А. Э. Современное немецкое уголовное право / А. Э. Жалинский. – М. : Проспект, 2006. – 560 с.

12. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ / раб. пер. Герман. Фонда междунар. правового сотрудничества и Орг. безопасности и сотрудничества в Европе [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://pravo.org.ua/files/_\(1\).pdf](http://pravo.org.ua/files/_(1).pdf).

13. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. / А. В. Молдован. – К. : ЦУЛ, 2005. – 352 с.

14. Вереша Р. В. Кримінальне право України : Загальна частина / Р. В. Вереша. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К. : ЦУЛ, 2012. – 319 с.

15. Павилонис В. Вступительная статья / В. Павилонис, А. Абрамовичюс, А. Дракшене // Уголовный кодекс Литовской Республики / науч. ред. В. Павилонис. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 470 с.

16. Kodeks wykroczeń : Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. (Dz.U. 1971 nr 12 poz. 114) [El. resource]. – URL : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19710120114>.

Фесенко М.

*д.політ.н., ст. наук. спів роб., ст. наук.
спів роб. ДУ «Інститут всесвітньої
історії НАН України»*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ

THEORETICAL-METHODOLOGICAL BASES OF NATIONAL CONSOLIDATION

Анотація. Досліджено концептуальні засади національної консолідації. Показано, що у політологічній літературі дослідження процесу консолідації є відносно новим. Політична консолідація є формою політичної взаємодії, яка призводить до об'єднання зацікавлених груп та учасників міжнародної системи з метою досягнення спільних завдань. Наприклад, консолідація політичних націй, народів, етносів; консолідація політичних партій, громадських рухів, парламентарів і парламентських фракцій. В основі консолідації є близькість завдань і цілей, принципів взаємовідносин, а також політичної практики. Політична консолідація втілюється в усвідомлених, політично мотивованих й організованих діях.

Ключові слова: консолідація, міжнародний порядок, держава, нація, безпека, трансформація, міжнародна система, учасники міжнародних відносин.

Summary. The conceptual foundations of national consolidation are explored. It is shown that in the political science literature the research of the consolidation process is relatively new. Political consolidation is a form of political interaction, which leads to the association of interest groups and participants in the international system in order to achieve common goals. For example, the consolidation of political nations, peoples, and ethnic groups; the consolidation of political parties, public movements, parliamentarians and parliamentary factions. The basis of consolidation is the proximity of tasks and goals, principles of relationships, and also political practice. Political consolidation is embodied in conscious, politically motivated and organized actions.

Key words: consolidation, international order, state, nation, security, transformation, international system, participants in international relations.

Перші дослідження проблеми національної консолідації з'явилися ще у другій половині XVII ст. – на початку XVIII ст. з розвитком націй і національних держав. У цей період ключову роль у політичній та національній консолідації відігравала держава, яка сприяла розвитку культури, освіти, мови. Дослідники по-різному розглядали проблеми виникнення і сутність націй, виділяли різні підходи до націй, зокрема виділяли різні чинники національної консолідації: культурні, етнічні та історичні.

У процесі функціонування держав відбуваються трансформації інститутів, структур, змінюється світосприйняття громадян, виникають загальні та специфічні тенденції суспільно-державного розвитку, формуються інтереси, уподобання, ставляться цілі й визначаються стратегії. Для їх реалізації і переважно ефективного розвитку державі необхідна консолідація суспільства. Феномен і процес консолідації багатогранний і вимагає наукового обґрунтування. Для нашого дослідження основний інтерес становить вивчення політичних аспектів консолідації. Під політичними аспектами автор розуміє ті особливості, умови, чинники суспільної сфери, які безпосередньо пов'язані з розвитком держави як ядра політичної системи, з існуванням і функціонуванням політичного режиму, а також сприяють інтеграції суспільства у процесі досягнення цілей.

У контексті вивчення проблем міжнародно-політичної консолідації національної консолідації варто зазначити праці таких українських учених, як О. П. Дергачов [1], А. В. Мальгіна, І. Іванов [2], А. Луцишин [3], С. Федуняка [4].

Український дослідник різних аспектів консолідації С. Федуняк [5-7] виокремлює три виміри консолідації. Зміна балансу сил у безпековому вимірі зумовлює трансформацію міжнародного порядку. Як влучно зазначає автор, трансформація системи міжнародних відносин зумовлює формування нового балансу сил і відповідно нового режиму безпеки завдяки реструктуризації ключових компонентів її системи. «Консолідація» стає основною категорією,

яка визначає характер процесів у системі міжнародних відносин і відбувається у трьох вимірах. «По-перше, це цивілізаційна консолідація, сутність якої полягає у самовизначенні держав на основі спільної історії, духовних цінностей, релігії тощо, а також створенні відповідних інституційних форм. По-друге, консолідація на пострадянському просторі у сфері безпеки, з огляду на схожі проблеми та завдання, що стоять перед молодими державами і виявляються через формування і зміцнення авторитарних та напівавторитарних режимів. По-третє, консолідація інститутів безпеки шляхом формування інтегрованої системи безпеки у складі Євроатлантичного та Євразійського компонентів». В цьому контексті вчений зокрема зазначає, що характер та інтенсивність перебігу трьох зазначених процесів суттєво впливатиме на розвиток міжнародної системи впродовж принаймні найближчих десятиліть [6, с. 30,31].

Сутність цивілізаційної консолідації полягає у «групуванні країн на основі історичної та культурно-релігійної близькості. Це означає, що під час прийняття стратегічних рішень й обрання довгострокових орієнтацій держави більше керуватимуться такими чинниками, як ментальна спорідненість і схоже розуміння базових цінностей, що сформувалися на основі спільного історичного розвитку. Геополітичні інтереси та традиційні союзники при цьому відходять на другий план». Зазначене підтверджується тим, що, наприклад критерії запрошення до НАТО чи ЄС мають не «політичний», а «цивілізаційний» характер. Вчений зокрема зазначає, що на протязі ХХ ст. політика основних учасників міжнародної системи була поєднанням цивілізаційної та геополітичної консолідації і в основному практикувалося у країнах «третього світу» для боротьби з ідеологічним супротивником. «Великі держави підтримували ідеологічно близькі режими, не забуваючи при цьому створювати форпости у стратегічно важливих регіонах світу для захисту власних довготривалих воєнних та економічних інтересів». Після завершення «холодної війни» дедалі чіткіше став виявлятися зсув до цивілізаційних

чинників, що перш за все виявилось у розповсюдженні «Заходом» неоліберальної моделі глобалізації та демократизації. Разом з тим геополітичні мотиви продовжують визначати політику Заходу у ряді регіонів, зокрема у Перській затоці та Центральній Азії. Наприклад, у Центральноазійському регіоні США підтримують місцеві режими в обмін на можливість довготривалої військової присутності в регіоні. Беззаперечним виглядає твердження вченого про те, що «тоді як Європа об'єднується на основі демократичних цінностей, на пострадянському просторі переважно відбувається консолідація авторитарних та напівавторитарних режимів. Це впливає на характер процесів у галузі безпеки в регіоні Європи та Євразії, що виявляються через створення відповідних підсистем на основі вже діючих інститутів» [6, с. 32-35].

Інтерес представляє собою робота А. Луцишин «Національна консолідація України в умовах демократизації суспільства». Дослідниця зокрема зазначає, що «консолідованість є однією з важливих ознак зрілої держави та формою існування сучасних націй. Це властивість, яка досягається в процесі формування і розвитку нації, і без національної консолідації, тобто об'єднання, згуртування та зміцнення держави, неможливий стабільний розвиток. Консолідація у широкому значенні визначає якість державності та конкурентоспроможність нації і тому залишається важливим та актуальним для більшості сучасних держав. Кожна держава намагається вибудувувати свою модель національної єдності та національної консолідації» [3].

Довгий час у багатьох європейських країнах втілювалася політика жорсткого централізму, держава залишалася основним консолідаційним чинником, нація розглядалася як синонім держави, а зацікавленість національною проблематикою була мінімальною. Для європейських учених проблематика національних питань стає однією з найбільш актуальних і дискусійних у середині XIX ст. Епоха національного відродження в країнах Європи актуалізувала питання розвитку націй, міжнаціональних відносин,

національної єдності та консолідації нації. У цей період учені по-різному бачать роль національної консолідації, нації, титульного етносу, національних меншин. Етнонаціональний консенсус розглядається не тільки як засіб вирішення міжетнічних чи міжнаціональних суперечностей, але і як механізм попередження та усунення можливих конфліктних чинників [8, с. 41].

Вивчення проблеми політичної та національної консолідації інтенсифікувалося в другій половині ХХ ст. Розглядаючи проблему консолідації, зокрема, демократичної консолідації, відомий американський політолог, професор Європейського університету у Флоренції Філіп Шмітер ввів поняття «консолідологія», вважаючи, що вона може стати новим самостійним напрямом у політичній науці.

Ф. Шмітер виділив об'єкт і суб'єкт консолідології. Зокрема, об'єктом вивчення консолідології, на думку вченого, є різні види консолідації: національна, соціальна, політична, етнічна, громадська. Суб'єктами консолідології є особи, групи інтересів, політичні партії та громадські організації, політичні, національні та суспільні інститути. Предметом консолідології може бути вивчення стабілізації політичних систем. В цьому контексті Ф. Шмітер зазначає, що в майбутньому консолідологія може стати повноцінною теоретичною дисципліною з практичними аспектами у сфері політики, яка розглядає комплекс проблем, що пов'язані з демократизацією, пошуком шляхів динамічної стабілізації політичних систем, що дозволить гарантувати їх стабільність та сталий розвиток. Однак, навколо проблеми консолідології продовжують вестися дискусії, тому що дослідження на сьогодні переважно проводяться в контексті переходу до демократії [8].

Сьогодні вже можемо констатувати, що, незважаючи на слабку розробленість і молодість консолідології, її все ж можна назвати однією з провідних галузей порівняльної політології, що вивчає політичні перетворення, становлення владних режимів і політичних інститутів у різних частинах світу. У цій галузі визнання здобули дослідження російських учених

О. В. Гаман-Голутвіної [9], І. В. Кудряшової [10], Б. І. Макаренко [11], Е. Ю. Мелешкіної [12], А. Ю. Мельвиля [13], В. М. Сергєєва, І. Н. Тимофєєва, О. Г. Харитонової, Л. Ф. Шевцової [14].

Серед основних монографій та статей з консолідології виділимо роботи Т. Л. Карла [15], Г. О'Донела [16], С. Гантінгтона [17], С. Фіша [18], Ф. Шмітера [19]. Водночас слід зазначити, що навколо правомірності і значущості консолідології, як науки ведуться дебати. Деякі російські дослідники серед яких виокремлюється В. Я. Гельман [20], В. В. Лапкін, М. М. Лебедєва [21], А. Ю. Мельвіль [22], В. І. Пантін вважають науковий напрямок в межах консолідології достатньо вузьким, бо здебільшого феномен консолідації розглядається в рамках переходу до демократії.

Конфліктна ситуація між суспільством і державою часто виникає з приводу методів, способів, механізмів реалізації політичного курсу, проведення реформ. Відповідно найважливішим чинником консолідації є чітке розуміння представниками влади та суспільства шляхів виходу з кризи та їх наслідків. У зв'язку з цим умовою консолідації суспільства є не тільки теоретична розробка стратегії і тактики розвитку країни, але і їх практична реалізація за допомогою соціально орієнтованих методів.

Слід зазначити, що об'єктом вивчення консолідології є власне консолідація в незалежності від політичного режиму. До суб'єктів, учасників міжнародних відносин, що вивчаються консолідологією, належать особистості в складі суспільства, групи інтересів, організації, інститути. До предмета консолідології може бути віднесено стосунки між основними акторами політичного процесу – державою і суспільством.

У сучасній політології консолідологія ще не здобула достатнього поширення, тож вивчаються, в основному, механізми консолідації в процесі демократизації, а сам по собі феномен консолідації залишається осторонь. Утім існує нагальна потреба в пошуку критеріїв й особливостей консолідації.

Зрештою інтегрована концепція дослідження дозволить розглянути феномен консолідації суспільства, її процес у сучасній системі міжнародних відносин з різних боків. З точки зору теоретичного обґрунтування концепції, висновок бачиться в тому, що, незважаючи на соціальні, етнічні, культурні цінності, що лежать в основі будь-якого суспільства, без створення політичних умов для їх збереження та реалізації громадських інтересів консолідація світового співтовариства неможлива. Практично ж, навіть якщо в сучасному суспільстві перспективи консолідації існують, це аж ніяк не означає, що з плином часу їх потенціал зростатиме без продуманої політики, раціональних політичних і соціально-економічних програм і стратегій. Саме тому процес консолідації вимагає наукового вивчення й осмислення, а надалі – раціонального використання наявних умов і факторів [23].

Список використаних джерел:

1. Дергачов О. П. Політичні проблеми національної консолідації / О. П. Дергачов / Консолідація українського суспільства: сучасний стан, проблеми та перспективи: матеріали засідання круглого столу (За ред. А. В. Мальгіна; Регіональний філіал національного інституту стратегічних досліджень в м. Сімферополі. – Сімферополь : СФКІСД, 2005. – 168 с.
2. Іванов І. Етнонаціональна ідентичність в контексті формування і консолідації української політичної нації / І. Іванов // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія Філософія. Політологія. – Вип. 75. – 2006. – С. 54-58.
3. Луцишин А. Національна консолідація України в умовах демократизації суспільств [Електронний ресурс] / А. Луцишин // Наукові праці. Політологія. – Випуск 170. Том 182. – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/index.php?m=10&s=7&t=182>.
4. Федуняк С. Г. Цивілізаційна консолідація у сфері безпеки / С. Г. Федуняк // Політика і час. – 2003. – №6. – С. 77-80.
5. Федуняк С. Г. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі / С. Г. Федуняк / Формування інтегрованої системи Заходу і Нових незалежних держав. – Чернівці : Рута, 2005. – 336 с.
6. Федуняк С. Г. Основні тенденції розвитку системи міжнародної безпеки в Європі і Євразії: три виміри консолідації / С. Г. Федуняк // Стратегічна панорама. – 2004. – № 1. – С. 30-35.
7. Федуняк С. Г. Українська глобалізація в контексті цивілізаційної консолідації / С. Г. Федуняк // Буковинський журнал. – 2005. – № 4. – С. 75-80.

8. Луцишин Г. И. Национальная консолидация общества: теоретико-методологические проблемы исследования [Электронный ресурс] / Г. И. Луцишин / Национальный университет. «Львовская политехника», Львов. – Режим доступа: archive.nbuv.gov.ua/Portal/.../SL5_doc.pdf
9. Гаман-Готувина О. В. Политическая элита : определение основных понятий / О. В. Гаман-Готувина // Полис. – 2000. – № 3.
10. Политические системы современных государств : Энциклопедический справочник : В 4 т. Т.2 : Азия / МГИМО (У) МИД России, ИНОП ; гл. редактор А.В. Торкунов ; науч.редактор А. Ю. Мельвиль ; отв. редактор М. Г. Миронюк. – М. : Аспект Пресс, 2012. – 599 с.
11. Средний класс и демократия // Средний класс после кризиса: экспресс-анализ взглядов на политику и экономику / Григорьев Л. М., Макаренко Б. И., Салмин А. А., Шаститко А. Е. – М. : МАКС Пресс, 2010. – С. 21-67.
12. [Мельвиль А. Ю., Ильин М. В., Макаренко Б. И., Мелешкина Е. Ю., Миронюк М. Г., Сергеев В. М., Тимофеев И. Н. Потенциал международного влияния и эффективность внешней политики России \(2008 – начало 2009 гг.\): Аналитический доклад.](#) – М. : МГИМО-Университет, 2009.
13. Макаренко Б. И., [Мельвиль А. Ю. Как и почему «зависают» демократические транзиты? Посткоммунистические уроки](#) // В кн.: Демократия в российском зеркале. – М. : МГИМО-Университет, 2013. – № 14. – С. 429-477.
14. Шевцова Л. Ф. Смена режима или системы? / Л. Ф. Шевцова // Полис. – 2004. – №1. – С. 46-50.
15. Шмиттер Ф. К., Карл Т. Л. Что есть демократия? [Электронный ресурс] / Ф. К. Шмиттер, Т. Л. Карл. // Политнаука. – Режим доступа: <http://www.politnauka.org/library/dem/karl-shmitter.php>.
16. O'Donnell G. Transition from Authoritarian Rule / G. O'Donnell, P. C. Schmitter // Tentative Conclusions about Uncertain Democracies [Text] – Baltimore ; London : Johns Hopkins University Press, 1986. – 96 p.
17. Samuel P. Huntington. Democracy for the Long Haul / P. Samuel Huntington // Journal of Democracy. – Volume 7, № 2. – April 1996. – P. 3-13.
18. Fish S. Democracy from Scratch. Opposition and Regime in a New Russian Revolution / S. Fish – NJ : Princeton University Press, 1995. – 320 p.
19. О'Донел Г., Шмиттер Ф.К. Переход от авторитарных к другим системам правления / Г. О'Донел, Ф.Шмиттер – Нью-Йорк, 1986. – 512 с.
20. Гельман В. Я., Рыженков С. И., Егоров И. В. Трансформации региональных политических режимов в современной России [Электронный ресурс] // Власть и общество в постсоветской России: новые практики и институты. – Выпуск XII. – М., 1999. Переходы к демократии / Круглый стол – Режим доступа: http://www.rulltext_2001_6.
21. Лебедева М. М. Политическое урегулирование конфликтов / М. М. Лебедева. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 271 с.

22. Мельвиль А. Ю. Демократические консолидации «третьей волны» в контексте нового миропорядка. Постановка проблемы [Электронный ресурс] // Полис. – 1999. – Режим доступа: http://www.polisportal.ru/index.php?page_id=51&id=491

23. Агеева Е. А. Политические аспекты консолидации современного российского общества (на примере полиэтнического региона) : автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. полит. наук : 23.00.02 / Е. А. Агеева ; науч. рук. М. Г. Анохин; Рос. акад. гос. службы при Президенте РФ. –М. : [б. и.], 2004. – 25 с.

Філіпенко А.

д.е.н., професор, професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка

**МІЖНАРОДНІ ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ:
МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АНАЛІЗ**

Анотація. Стаття присвячена новим явищам сучасного економічного світу – міжнародним дезінтеграційним процесам. Аналіз здійснено на основі застосування міждисциплінарного підходу. Зокрема, використана еволюційна методологія, теорія ігор, теорія прийняття рішень.

Ключові слова: дезінтеграція, міждисциплінарність, еволюція, теорія ігор, суспільний вибір.

Summary. The articles is devoted to newly phenomenon of contemporary economic world namely international disintegrational processes. Has been accomplished an analysis on the base of interdisciplinary approach. In particular, have used evolutionary methodology, game theory, decision theory.

Key words: disintegration, interdisciplinarity, evolution, game theory, public choice.

Міжнародні дезінтеграційні процеси являють собою складний комплексний феномен, у якому переплітаються економічні, політичні, соціальні, психологічні, історичні, інституційні та інші фактори. Зазначене зумовлює використання трансдисциплінарної методології, в основі якої

економічна парадигма за урахування теорії та методології супутніх дисциплін. Одна з особливостей трансдисциплінарної методології полягає в тому, що вона створює методологічні рамки не просто для об'єднання знань різних дисциплін, а для аналізу нових процесів і явищ, зокрема міжнародної дезінтеграції. Не виключене також застосування мультидисциплінарної методології як початкового етапу дослідження з використанням порівнянь, логіки розгортання дезінтеграційних процесів, координації. Епістемологічні виміри міждисциплінарності набувають вирішального значення в процесі виникнення нових економічних явищ і процесів, зокрема міжнародної економічної дезінтеграції [11, р.341-342].

Отже, логіка, методологічні рамки дослідження дезінтеграційності мають поетапний характер. На першому, мультидисциплінарному етапі, об'єкт розглядається різними дисциплінами з метою всебічного з'ясування передумов, причин, факторів, об'єктивних та суб'єктивних чинників, матеріальних та інституційних впливів на процеси міжнародної дезінтеграції. На другому, трансдисциплінарному етапі, виокремлюються нові якісні та кількісні параметри міжнародного дезінтеграційного процесу, окреслюється його предметна сфера в системі як міжнародних економічних відносин, так і в галузі економічної науки в цілому. Розглядаючи подібну логіку дослідження, М. Вебер наголошував, що «вирішити другу задачу можна, тільки використавши попередні дані, отримані в результаті вирішення першої, яка сама по собі цілком нова і самостійна за своїм типом задача»[2, С. 291].

Безпосереднім об'єктом дослідження є міжнародні інтеграційні об'єднання, стан і характер яких у першому наближенні можна визначити економічними, політичними, інституційними засобами, використовуючи арсенал відповідних наук на основі мультидисциплінарності. Однак для урахування прямих та опосередкованих факторів аналізуються, по-перше, сукупність детермінант і складових глобального рівня, по-друге, чинники власне інтеграційно-регіональної структури, по-третє, соціально-економічні

параметри національно-державних утворень, що входять до інтеграційної спільноти. На глобальному рівні розглядається структура гео економічної системи, основні центри економічної і політичної сили, характер взаємовідносин між ними та між центром і периферією світового господарства. Водночас важливими є урахування головних тенденцій і процесів глобального рівня (конвергенція-дивергенція, взаємозалежність, циклічність, протекціонізм, ресурсна проблема, конкуренція та ін.). На рівні інтеграційного об'єднання основними індикаторами є попередні показники рівня його інтегрованості та їхня динаміка на початку дезінтеграційних процесів (торгівля, інвестиції, міграція робочої сили, валютно-фінансова інтеграція тощо). Інституційні аспекти та політико-правові компоненти усіх трьох рівнів є об'єктом дослідження на «діагностичному» етапі, які сигналізують про зміну напрямку розвитку системи від інтеграційної спрямованості до процесів дезінтеграції. В основі негативних тенденцій інституційного характеру можуть бути недосконалість глобальних регуляторних механізмів (СОТ, МВФ, Світовий банк), неадекватність законодавчих і правових норм інтеграційного об'єднання щодо рівня і характеру відносин між його членами, невідповідність наднаціональних інституцій чинному формату інтеграції, з одного боку, та неналежне сприйняття наднаціональних регуляторних механізмів з боку окремих держав-членів спільноти – з іншого. Як зазначав Б. Гаврилишин у своїй доповіді Римському клубові «об'єднання повноважних органів для прийняття рішень на рівні вищому за нації-держави, мусить врівноважуватися з високим рівнем поширення, децентралізації процесу прийняття рішень на рівнях від нації-держави до різних нижчих щаблів суспільної структури. Потреба перерозподілу влади одночасно у двох напрямках викликає напруженість не лише для Європи, а й для інших регіонів»[4, с. 101].

Національно-державний рівень дезінтеграційності має політичні, економічні, інституційні, ментально-психологічні та інші міждисциплінарні виміри. Політичні мотивуються обмеженням традиційних функцій держави в

умовах необхідності вирішення гострих соціально-економічних проблем внутрішніми силами і засобами, зміщенням центру ваги в бік зовнішньої політики. Економічні чинники пояснюються звуженням засобів та інструментів національної економічної політики, неврахуванням специфічних особливостей країн (історичних, етнічних, культурних тощо), відсутністю необхідного маневру у взаємовідносинах з третіми країнами. В інтеграційних угрупованнях існують і тривалий час залишатимуться істотні розбіжності в рівнях соціально-економічного розвитку, в структурі економік і ВВП, у структурі зовнішньої торгівлі, а відтак і в умовах торгівлі, у рівнях відкритості до третього світу, що зумовлює гетерогенізацію системи, породжує відцентрові тенденції (ЄС, НАФТА, АСЕАН). Доволі суперечливою виглядає інституційна складова. Суть проблеми полягає у різній якості інституційного середовища окремих країн та інституційної системи інтеграційної спільноти навіть за умов формальної імплементації норм і стандартів об'єднання. Даються взнаки строкатість правової та загальної культури, традицій, звичаїв, ментальності, що становить потенційну загрозу дезінтеграційності. В окремих країнах існують побоювання щодо втрати національної ідентичності в процесі розвитку вищих форм інтеграції.

Отже, мультидисциплінарний підхід на основі аналізу якісних і кількісних показників та індикаторів дозволяє встановити поворотний пункт, критичну межу, за якою розпочинаються дезінтеграційні процеси.

Метою трансдисциплінарності є визначення суті, змісту, предметного поля нового економічного явища і процесу, логіки його розгортання, встановлення історичної тенденції. «Очевидно, тільки після того, як ми узнаємо саме явище, що підлягає вивченню, - писав В. І. Вернадський, - можна прагнути пояснити його, знаходити його закони» [3, с. 47].

У трансдисциплінарній методології міжнародних дезінтеграційних процесів базовою методологічною конструкцією пропонується методологія еволюційної та поведінкової економік, застосованих у економічній,

соціальної, політичної, інституційної, психологічної та інших сферах. Еволюційний підхід дає можливість визначити якісні відмінності у функціонуванні системи як «процесу структурної реорганізації в часі, внаслідок якої виникає форма чи структура, що якісно відрізняється від попередньої форми» [6, с.7]. Аналіз динаміки структурних змін у міжнародній інтеграційній системі з урахуванням структурних зрушень мета- та макрорівня та їхнє співставлення є важливими індикаторами, що характеризують стан системи і засвідчують напрям розвитку чи в бік поглиблення інтеграції, чи започаткування дезінтеграційних процесів. В методології синергетики такий стан називається біфуркацією, за якої посилюється нестійкість системи, перебудовується її структура-атрактор. На відміну від поширеної думки про те, що в точках біфуркації існує повна невизначеність подальшої траєкторії розвитку системи можна стверджувати, що «тільки в них (точках біфуркації - Ф.А.) можна не силовим, інформаційним способом, тобто скільки завгодно слабкими діями, вплинути на вибір поведінки системи, на її долю» [1, с. 90]. Це надзвичайно важливе положення для формування механізмів і засобів практичної політики під час дезінтеграційних викликів. За наявності факторів дезінтеграції система поступово трансформується, набуває іншої якості. В умовах реструктуризації суб'єктної структури системи (Брекзін) постає проблема її адаптивності, однією з головних рис якої є здатність компенсації втраченого потенціалу за рахунок залучення нової енергії в широкому значенні та нових ресурсів. У такий спосіб відбувається філогенетична трансформація інтеграційної системи через адаптацію. Іншими словами, здійснюється адаптивна органічна еволюція системи, характерною рисою якої є максимізація функції корисності за одночасної мінімізації функції витрат. «Складні структури, - наголошував Ф. Гайєк, - утримують себе постійною адаптацією їх внутрішніх станів до змін в середовищі» [5, 362]. Водночас здійснюється певна онтогенетична трансформація як решти членів об'єднання, так і особливо складно і навіть болюче суб'єкта, який розриває колишні зв'язки з системою. Беручи до уваги одночасний вплив на систему

сукупності інтеграційних (проінтеграційних) та дезінтеграційних факторів, можна визначити таку інтеграцію як «модель комплексної взаємодії».

Методологічна основа поведінкової економіки (біхевіоризму) значною мірою ґрунтується на еволюційній теорії Дарвіна. Зокрема, біологія поряд з математикою становить парадигмальну основу у вирішенні проблем статичної і динамічної. Відносно економічної статичності (визначається як логіка координації), біологія забезпечує парадигмальну опору в формі системного підходу для органічних систем як, наприклад, уніфікована в загальну системну теорію робота Людвіга фон Берталанфі. Історична динаміка системи, як її друга опора, описується поняттями онтогенезу і філогенезу, як було показано вище.

Пояснення головних чинників та рушійних сил дезінтеграційних процесів початку XXI ст. у контексті еволюційного підходу можна згрупувати за такими напрямками:

- диверсифікація виробництва і праці, яка в умовах 4-ї індустріальної революції долає межі не тільки національних держав, а й регіональних інтеграційних об'єднань;
- наростання складності (ентропійності) в межах великих інтеграційних угруповань, посилення неінституціоналістських тенденцій, за яких інтеграційні проблеми вирішуються на наднаціональному рівні за певного обмеження державного суверенітету країн-учасниць (ентропійні втрати);
- розширення можливостей використання додаткових джерел і ресурсів економічного розвитку в умовах формування глобальних вартісних, інноваційних, виробничих, корпоративних та інших мереж;

- загострення суперечностей на рівні онтогенезу та філогенезу, тобто між соціально-економічним і політичним розвитком окремих держав та цивілізаційним поступом інтеграційної спільноти.

Механізми дезінтеграції базуються на методології системного аналізу, на діалектиці цілого та його частин і включають у себе такі першочергові складові, як політика координації, теорія ігор, теорія прийняття рішень. Концептуальну основу міжнародної координації економічної політики становлять положення теорій громадського вибору (Public-Choice) та теорії ігор, зокрема дилеми в'язнів, сформульовану математиком Альбертом Таккером, яку нині вважають класичною у теорії ігор.

Дилема в'язнів вказує на те, що в умовах взаємозалежності раціональне децентралізовано ухвалене рішення не є оптимальним. Ця модель показує, що кооперація (співпраця) може бути вигідною, але вона зіштовхується зі складнощами щодо досягнення сталої кооперації, тому що один із гравців переконаний, що інший хоче співпрацювати, проте, водночас, має схильність до порушення домовленостей, внаслідок чого обидва гравці повертаються до некооперативної рівноваги. Однак, зазначену просту модель широко використовують в аналізі міжнародної координації економічної політики. Це зовсім не є ознакою того, що формальна кооперація є завжди необхідною. Тут діє таке правило, – якщо один гравець не дотримується кооперативної поведінки, то інший може не дотримуватися її в наступному раунді ("tit-for-tet" стратегія, або стратегія помсти). У цілому ж, стратегія рівноцінних зворотніх дій спирається на чотири принципи: зрозумілість, доброзичливість, відплата, прощення.

У сузір'ї координаційних ігор також присутні «битва статей», медіанно діючі ігри, ігри слабкої ланки, полювання на оленя, послідовна гра, повторювані ігри, ігри домовленості, універсальна сигнальна гра та ін.

З теорії ігор у механізмі дезінтеграції можна використовувати такі, як “гра довіри”, “гра ультиматум” та “гра диктатор”. Розглянемо коротко зміст зазначених ігор.

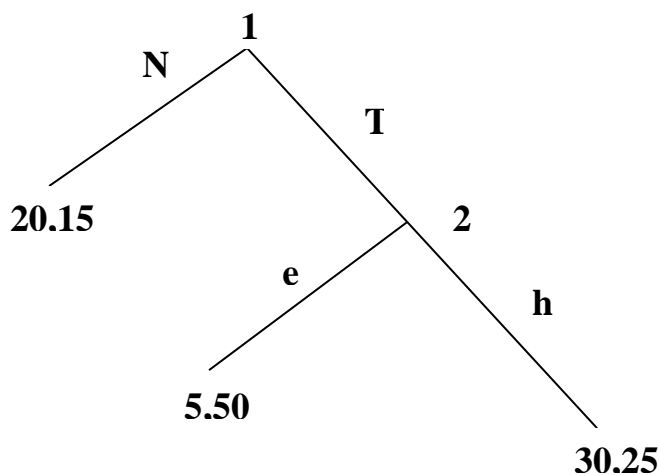

Рис. 1 Гра довіри.

У грі довіри беруть участь два гравці, кожен з яких має по дві стратегії. Гравець 1 використовує стратегії довіри (Т) та недовіра (N). Гравець 2 – стратегії почесна довіра (h) та використовувана довіра (e). Складовою гри є унікальна досконала рівновага Неша (N,e). Рівень довіри визначається як відсоток від часу використання гравцем 1 стратегії Т, а рівень почесної довіри – як відсоток від часу використання гравцем 2 стратегії h. Ефективний рівень визначається як відсоток наслідків спостережень (Т,h). Якщо гра здійснювалася протягом 30 раундів, очікуються такі результати. Ефективний рівень довіри становить 8%, а рівні довіри і почесної довіри є ідентичними і становлять 28%. За умов використання приватної та повної інформації та істотного поліпшення рівня соціальної спрямованості контрольних вимірів, рівень довіри зростає до 50%, рівень почесної довіри – до 69%, а рівень ефективної довіри – до 36%.[8, Р. 369-370].

У теорії прийняття рішень, яка здебільшого спрямована на визначення наслідків дезінтеграційних процесів, як і в теорії ігор, до уваги беруться дії як

однієї сторони, так і поведінка і дії інших гравців, що беруть участь у процесах дезінтеграції. Сучасна концепція базується на аксіоматичних принципах раціонального прийняття рішень, висунутих Ф. Рамсеєм (1931 р.) та доповнених Дж. фон Нейманом і О. Моргенштерном (1947 р.). Зокрема, Рамсей сформулював вісім аксіом*, згідно з якими може бути здійснено раціональний вибір в умовах невизначеності. Принципове доповнення Дж. фон Неймана і О. Моргенштерна полягало в заміні поняття цінність на корисність, що більшою мірою відповідало неокласичній економічній доктрині.

*Сучасні автори оперують трьома типами аксіом: транзитивними, завершеними і незалежними та десятьма видами аксіом [10, р. 58,165].

Теорія соціального вибору становить основу при аналізі колективних рішень. Головними тут є “теорема неможливості” К. Ерроу та теорія перспектив Канемана - Тверські. Основними елементами теореми Ерроу є функція соціального добробуту, методи агрегування, аксіоматичний, оцінки добробуту та метод голосування. Згідно з аксіомами теореми, функція соціального достатку, яка є головним критерієм міжнародної економічної інтеграції, має задовольняти таким чотирьом умовам: 1) Критерій Парето-ефективності є дійсним, якщо кожен актор віддає перевагу с над b, тоді й суспільство у цілому має віддати перевагу с над b. 2) Жоден індивідуум не може визначати колективне рішення (відсутність диктатури); громадяни не дозволяють продавати своє право голосу (відсутність ринкових умов); 3) Незалежність – вибір між двома опціями є незалежним від можливих альтернатив (соціальний вибір за наявності інших альтернатив має залежати тільки від вибору (преференцій) даних альтернатив); 4) Необмеженість сфери (вимога, щоб усі логічні соціальні преференції були дозволені,

упорядковані, остаточно сформульовані та втілювали зрозумілий індивідуальний вибір) [9, р. 109]. Теорема неможливості стверджує, що виконати всі ці умови одночасно неможливо. Водночас у поєднанні з іншими, близькими за змістом напрацюваннями (утілітарна теорема Гарсані, правова теорема Кондорсе, медіанна виборча теорема та ін.), досягаються важливі наукові і практичні результати в системі соціального вибору. У випадку Великобританії вибір здійснено внаслідок референдуму, який певним чином ураховував зазначені умови.

Теорія перспектив Канемана-Тверські базується на емпіричних дослідженнях рефлексивного ефекту, достовірного ефекту та ефектів малих ймовірностей. Вона отримала назву наочної (образної) теорії вибору в умовах ризику. Дана теорія пропонує модифіковані принципи очікуваної корисності шляхом запровадження двох зважених функцій – цінності та ймовірності.

Значущість теорії перспектив у методологічній системі координат полягає у можливості поетапного апріорного дослідження дезінтеграційних процесів, визначення в першому наближенні їхніх наслідків у контексті корисності та цінності (вартості).

Важливою методологічною складовою є визначення кількісних параметрів наслідків дезінтеграційних процесів. Це є найскладніший етап, за якого йдеться як про можливі здобутки, так і втрати суб'єктів дезінтеграції. Ураховуючи багатофакторність та різновекторність впливів різноманітних чинників, у першому наближенні може бути запропонована модель “затрати-результати” (cost-benefit analysis). Для розрахунку наслідків дезінтеграції в окремих секторах економіки використовуються обчислювана модель загальної рівноваги, гравітаційна модель та нова кількісна торговельна модель [7, р. 50].

Список використаних джерел:

1. Буданов В.Г. О методологии синергетики. – Вопросы философии, 2006, № 5. – с. 79-94.
2. Вебер М. Избранное: протестантская этика и дух капитализма. Пер. с англ. 2-е изд. доп., перераб. - Москва, 2006. – 651 с.
3. Вернадський В.І. Вибрані праці. – К., Наукова думка, 2005. – 302 с.
4. Гаврилишин Б. Дороговкази в майбутнє. До ефективніших суспільств: доп. Римському клубові. Пер. з англ. – К., Основи, 1993. – 238 с.
5. Гайєк Ф.А. Право, законодавство і свобода. Нове визначення ліберальних принципів справедливості і політичної економії. Пер. з англ.- К., 2000.- 448 с.
6. Классен Х. Дж. М. Проблемы, парадоксы и перспективы эволюционизма в кн.: Альтернативные пути к цивилизации. – Москва, 2000.- 367 с.
7. An Assessment of the Economic Impact of Brexit on the EU 27. Study for the IMCO Committee.- March, 2017, 57 p.
8. Dhami S. The Foundations of Behavioral Economic Analysis.- Oxford University Press, 2016. – 1764 p.
9. Keizer P. Multidisciplinary Economics. A Methodological Account. – Oxford University Press, 2015. – 553 p.
10. Peterson M. An Introduction to Decision Theory.- Cambridge University Press, 2009.-317 p.
11. The Oxford Handbook of Interdisciplinarity. Second edition / Editor-in – chief R. Frodeman; Associate editors J.T. Klein and R.C.S. Pacheco.- Oxford University Press, 2017.- 622 p.

Хан Є.

к.і.н., молодший науковий співробітник

науково-дослідної частини КНУ імені Тараса

Шевченка

**УЧАСТЬ УКРАЇНИ У БОЛОНСЬКОМУ ПРОЦЕСІ ЯК
ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ У
СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

**PARTICIPATION OF UKRAINE IN BOLOGNA PROCESS AS
AN IMPORTANT ELEMENT OF EUROPEAN INTEGRATION
IN HIGHER EDUCATION**

Анотація. Важливою складовою євроінтеграційних прагнень України була і залишається інтеграція та поглиблення співпраці з Європою у сфері вищої освіти. Наша держава протягом багатьох років є важливим стратегічним партнером для Європи. З початку здобуття Україною незалежності влада нашої держави постійно декларує прагнення до запровадження європейських принципів в усіх сферах суспільного життя. Не є виключенням і сфера освіти та науки. У 2005 році Україна підписала Болонську декларацію, тим самим офіційно приєднавшись до Болонського процесу та взявши на себе зобов'язання реформувати систему вищої освіти та запровадити європейські освітні стандарти в системі вищої освіти. Україна протягом багатьох років тісно співпрацювала з європейськими країнами у сфері освіти та науки. Між нашою державою та європейськими країнами було підписано цілу низку міжнародних угод, як на рівні Урядів держав, так і на рівні Міністерств освіти. Крім того є значна кількість міжвідомчих домовленостей на рівні вищих навчальних закладів. В даній статі представлені основні здобутки та ключові позиції переходу української системи вищої освіти на європейські освітні стандарти в рамках участі нашої держави у Болонському процесі, що передбачає створення спільного європейського освітнього простору.

Ключові слова: Європейський освітній простір, Болонський процес, міжнародна співпраця, інтеграція, вища освіта.

Summary. Integration and deepening of cooperation with Europe in the field of higher education has been and remains an integral part of Ukraine's European integration aspirations. Our state has for many years been an important strategic partner for Europe. Since the beginning of gaining independence by Ukraine, the

authorities of our state constantly declare the desire to introduce European principles in all spheres of public life. The field of education and science is not an exception. In 2005, Ukraine signed the Bologna Declaration, thus officially joining the Bologna process, and committed itself to reforming the system of higher education and introducing European educational standards in the higher education system. For many years, Ukraine has worked closely with European countries in the field of education and science. A number of international agreements were signed between our state and European countries, both at the level of Government governments and at the level of the Ministries of Education. In addition, there is a significant number of inter-departmental agreements at the level of higher education institutions. This article presents the main achievements and key positions of the transition of the Ukrainian system of higher education to the European educational standards within the framework of the participation of our state in the Bologna process, which involves the creation of a common European educational space.

Key words: European educational space, Bologna process, international cooperation, integration, higher education.

Мета статті полягає в тому щоб показати важливу сторону європейської інтеграції України – інтеграцію та співпрацю у сфері вищої освіти. Охарактеризувати важливий інструмент інтеграції, ким є Болонський процес, що має на меті формування спільного європейського освітнього простору, взаємодію, взаємне визнання, співпрацю, покращення академічної мобільності та академічних обмінів, формування єдиного ринку праці та підвищення якості та конкурентноздатності європейської освіти.

Джерельною базою у дослідженні даної теми є Закони України та урядові документи, накази, постанови та розпорядження Міністерства освіти та науки України, міжнародні угоди, а також офіційні представництва та інтернет-сайти європейських освітніх програм. Важливим джерелом у дослідженні даної теми є звітні, статистичні матеріали за попередні роки, а також моніторингові дослідження інтеграції української системи вищої освіти до європейського освітнього простору.

Проблемою реформування освітньої сфери та міжнародної співпраці у сфері освіти і науки, зокрема участі України у Болонському процесі,

займається велика кількість європейських та вітчизняних учених, дослідників у сфері права, освіти і науки, також ця тема є досить популярною і висвітлена у працях деяких урядовців та українських політиків різного рівня, керівництва і адміністрації українських вищих навчальних закладів. Серед найвідоміших спеціалістів у цій сфері можна виділити праці В. Кременя [1], Г. Січкаренка [2], О. Литвина [3], М. Згуровського [4], В. Андрущенко [5], В. Вікторова [6], М. Данилишина [7], Г. Калінічевої [8], В. Беха [9] та ін.

19 травня 2005 року Україна, підписавши Болонську декларацію, стала офіційним учасником Болонського процесу, що мав на меті створення єдиного європейського, зрозумілого та сучасного освітнього простору. Разом з тим, наша держава мала дотримуватися основних принципів та загальних європейських освітніх стандартів, передбачених Болонською декларацією [10]. Основними принциповими позиціями створення зони європейської вищої освіти (цілі Болонського процесу) є:

- 1) запровадження двоступеневого навчання та освітніх і кваліфікаційних ступенів бакалавр-магістр;
- 2) запровадження кредитної системи обліку трудомісткості навчальної роботи студентів. За основу береться ECTS (European Credit Transfer System – європейська кредитно-трансферна система), що має накопичувальний характер;
- 3) формування системи контролю якості освіти;
- 4) покращення академічної мобільності студентів та викладачів;
- 5) підтримання привабливості європейської системи освіти з одночасним збереженням кращих традицій і надбань національної системи вищої освіти.

Протягом останніх 13 років керівництво нашої держави, в більшій мірі, намагалося слідувати задекларованим принципам та реформувати вітчизняну

систему вищої освіти у вимірі європейської інтеграції та слідуючи принципам Болонського процесу. Однак, як і будь які реформи та зміни, реформа системи вищої освіти в нашій державі проходила досить складно та неоднозначно.

З часу приєднання до Болонського процесу в Україні було проведено низку заходів щодо імплементації європейських освітніх стандартів у систему вищої освіти України. До таких, зокрема, відносять: впровадження ступеневої системи, стандартів і рекомендацій забезпечення якості вищої освіти відповідно до вимог міжнародної організації «Європейська мережа забезпечення якості», набуття урядового членства в Європейському реєстрі із забезпечення якості, введення європейської кредитно-трансферної системи, додатку до диплома європейського зразка, розробку національної системи кваліфікацій. Українські вищі навчальні заклади (ВНЗ) стали учасниками програм та проектів з покращення міжнародної академічної мобільності та академічних обмінів.

Багатоступеневу систему європейського зразка в Україні почали запроваджувати досить давно. Згідно із Національним звітом щодо впровадження положень Болонського процесу від 14 грудня 2006 року у 2006/2007 навчальному році всі ВНЗ III-IV рівня акредитації мали перейти на двоступеневу систему підготовки, що відповідало Болонським принципам [11]. Тобто, в Україні почала реалізовувалась багатоступенева система «бакалавр-магістр-доктор філософії», а з 2009/2010 навчального року більшість українських ВНЗ взагалі відмовилися від освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» повністю перейшовши на багатоступеневу систему за європейським зразком та згідно з умовами Болонської декларації. Новий законом «Про вищу освіту 2014 року затвердив у системі вищої освіти України наступні освітньо-кваліфікаційні рівні: молодший бакалавр-бакалавр-магістр-доктор філософії-доктор наук [12]. Така система освітньо-кваліфікаційних рівнів функціонує в більшості європейських країн та відповідає вимогам Болонського процесу.

У процесі переходу на нові стандарти в системі вищої освіти, згідно з європейськими нормами, Міністерство освіти та науки України видало ряд наказів та постанов, які стосувалися переходу українських вищих навчальних закладів на європейські освітні стандарти, зокрема, запровадження кредитно-модульної системи (ECTS - ЄКТС) та впровадження «Додатку до диплома» європейського зразка. Перехід українських вищих навчальних закладів на європейські стандарти та їх адаптацію за європейськими зразками мали забезпечити такі накази Міністерства освіти і науки: «Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу» [13], «Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу» [14], «Про впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу» [15], «Про запровадження у вищих навчальних закладах України кредитно-трансферної системи» [16], «Щодо запровадження Додатка до диплома Європейського зразка» [17]. Однак в процесі експериментів, та в результаті запровадження і реалізації європейської кредитної трансферної системи в системі вищої освіти України виникли серйозні проблеми та викривлення. Справа в тому, що на початковому етапі запровадження європейської кредитної трансферної системи (ЄКТС) 2003-2005 роки, в першому (українському) варіанті ця система мала назву «кредитно-модульна система організації навчального процесу» (КМСОНП) і вона була гібридом європейських норм та вітчизняної модульно-рейтингової системи. Таким чином, українські ВНЗ отримали інструмент, який при зовнішній подібності до ЄКТС не мав її функціональних можливостей і лише дозволяв вирішувати певні завдання формальної порівнянності освіти. І лише у вересні 2014 року КМСОНП була скасована. У 2014 році з ухваленням нової редакції Закону України «Про вищу освіту» ЄКТС в Україні нарешті набула належної легітимності:

1) ЄКТС визначена як «система трансферу і накопичення кредитів, що використовується в Європейському просторі вищої освіти з метою надання, визнання, підтвердження кваліфікацій та освітніх компонентів і

сприяє академічній мобільності здобувачів вищої освіти. Система ґрунтується на визначенні навчального навантаження, необхідного для досягнення визначених результатів та обліковується у кредитах;

2) Поняття кредиту означає одиницю вимірювання обсягу навчального навантаження. Обсяг одного кредиту становить 30 годин. Навантаження за навчальний рік відповідно має становити 60 кредитів ЄКТС, що відповідає європейським показникам;

3) Для здобуття відповідного ступеня вищої освіти чи перехід на вищу ступінь за період навчання потрібно набрати відповідну кількість кредитів ЄКТС.

Імплементація положень Закону України «Про вищу освіту» створює умови для реалізації трансферного потенціалу ЄКТС у міжнародній та внутрішній академічній мобільності [18, с. 35-36].

Важливим інструментом спільного розуміння кваліфікацій та компетенцій в межах європейського освітнього простору є документ, що має назву Додаток до диплома (Diploma Supplement) або, як його називають в Україні Додаток до диплома європейського зразка. У 2006 році Міністр освіти і науки України проголосив про видачу Додатків до диплому європейського зразка, які будуть оформлюватись англійською мовою, безоплатно і для всіх випускників з 2008/2009 навчального року. Рішення про його видачу було ухвалено у 2009 році, а початок реалізації відбувся лише у 2010 році, згідно з відповідним наказом Міністерства освіти і науки. Впродовж 2010-2013 років цей процес не набув масового характеру і випускникам ВНЗ було видано лише 17 тисяч таких документів, переважно у Києві, Харкові, Одесі. Стримуючим фактором впровадження Diploma Supplement стала відсутність спільного розуміння та застосування в українській системі вищої освіти низки ключових понять освітнього тезаурусу в умовах навчання за компетентнісним підходом: компетенції (competence), результати навчання (learning outcomes),

застосування знань та розумінь (applying knowledge and understanding), формування суджень (making judgments) тощо. Подальша еволюція впровадження Diploma Supplement в Україні стала об'єктом цікавої інтриги наприкінці 2013 року. Відповідно до рішень Кабінету Міністрів та Міністерства освіти і науки України було запроваджено обов'язкову видачу випускникам ВНЗ освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра та магістра Додатків до диплому європейського зразка, які при цьому стали вважатись національними, а з їх назви було виключено слова «європейського зразка». Слід зазначити, що ухвалення такого рішення не було належним чином організовано та технічно забезпечено, а висока вартість централізованого виготовлення могла спричинити дії корупційні дії. Внаслідок чого вже на початку 2014 року виготовлення Додатків до диплому було припинено і тисячі студентів були вимушені місяцями чекати на документи про освіту. У травні 2014 року було поновлено добровільний порядок видачі таких Додатків. Однак, реальна можливість замовляти такі Додатки до дипломів з'явилася у ВНЗ лише у вересні 2014 року.

Нова редакція Закону України «Про вищу освіту» передбачає обов'язковість видачі Додатку до диплому європейського зразка бакалаврам, магістрам та докторам філософії, врегульовує проблеми тезаурусу, а також дозволяє виготовлення цих документів безпосередньо вищими навчальними закладами, що відповідає міжнародній практиці. В Україні створено відповідну законодавчу базу для видачі Diploma Supplement [18, с. 40-41].

Нова фаза реформування системи вищої освіти в Україні розпочалася з прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), головною метою якого є забезпечення автономії та якості вищої освіти в контексті запровадження ключових принципів і інструментів Болонського процесу із створенням привабливого і конкурентоспроможного Європейського простору вищої освіти та його інтеграції з Європейським дослідницьким простором [19, с. 107-108]. Саме цей Закон запроваджує основні принципи і ключові

інструменти Болонського процесу в українській системі вищої освіти.

Одним з найважливіших, ключових пріоритетів Болонського процесу є покращення умов та можливостей участі у міжнародній академічній мобільності, обміну досвідом, співпраці у сфері освіти і науки.

У Законі України «Про вищу освіту» 2014 року дано визначення академічної мобільності: «академічна мобільність – можливість учасників освітнього процесу навчатися, викладати, стажуватися чи проводити наукову діяльність в іншому вищому навчальному закладі (науковій установі) на території України чи поза її межами» [19].

У свою чергу, Кабінет Міністрів України постановою від 12 серпня 2015 р. № 579 затвердив Положення про порядок реалізації прав на академічну мобільність. Цим положенням встановлюється порядок організації програм академічної мобільності для учасників освітнього процесу українських ВНЗ на території України чи поза її межами та учасників освітнього процесу іноземних ВНЗ. Відповідно до Положення право на академічну мобільність може бути реалізоване на підставі міжнародних договорів про співробітництво в галузі освіти іспанської науки, міжнародних програм та проектів, договорів про співробітництво між вітчизняними ВНЗ та закордонними. Окрім того, право на академічну мобільність може бути реалізоване вітчизняними учасниками освітнього процесу з власної ініціативи та за підтримки адміністрації ВНЗ в якому навчається чи працює громадянин. Право на академічну мобільність повинно відповідати усім принципам Болонської декларації [20]. Джерелами фінансування міжнародної академічної мобільності являються міжнародні програми, такі Темпус, Еразмус Мундус, Еразмус +, ДААД (Німеччина), Жан Моне, Марія Кюрі та ін. [21].

Таким чином, участь України у Болонському процесі є важливим елементом європейської інтеграції у сфері освіти та науки. Болонський процес є інструментом, який має забезпечити модернізацію освітньої системи,

приведення її у відповідність до європейських норм та стандартів, покращити академічну мобільність і співпрацю у освітній та науковій сферах, вийти на новий технологічний рівень, забезпечити високу конкурентноспроможність вітчизняної освіти. У процесі реформування системи вищої освіти наша держава поступово переходить на європейські освітні стандарти. Це, в першу чергу, стосується переходу на багатоступеневу систему та відмову від освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст», відсутнього у країнах Європи, реалізацією європейської кредитно модульної системи ECTS у навчальному процесі, участю українських студентів та викладачів у різноманітних проектах академічного обміну, отриманням міжнародних грантів та стипендій. Все більше українських студентів мають можливість навчатися та працювати у Європейських вищих навчальних закладах, переймати досвід у застосуванні передових технологій, розкривати свій науковий потенціал.

Основоположним документом, що має стати ефективним та дієвим інструментом переходу української системи вищої освіти на європейські освітні стандарти є новий Закон України «Про вищу освіту». Дещо вже вдалося зробити, зусиллями Уряду, Міністерства освіти і науки, української дипломатії – з одного боку, та зусиллями керівництва і адміністрації безпосередньо українських вищих навчальних закладів, окремих, викладачів, співробітників, аспірантів і простих студентів. На сьогодні можемо констатувати той факт, що реформа системи освіти в нашій країні триває і вона неухильно рухається шляхом європейської інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу [Текст] / За ред. В. Г. Кременя. К. 2008. – 147 с.
2. Січкаренко Г. Г. Трансформація вищої освіти в незалежній Україні [Текст] : Монографія / Г. Г. Січкаренко – К.: Вид. центр КНЛУ, 2009. – 362 с.
3. Литвин, О. Болонський процес і наші державні стандарти [Текст] / О. Литвин // Вища освіта України. – 2004. – № 3. – С. 42–44.

4. Згуровський М. З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України [Текст] / М. З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2006. – 544 с.
5. Андрущенко В. Педагогічна освіта України в стратегії Болонського процесу [Текст]: Бесіда з ректором педагогічного університету ім. М. Драгоманова В. Андрущенко / Вела М. Корюненко // Освіта України. – 2004. – № 13. – 17 лютого. – С. 4.
6. Вікторов В. Нові моделі управління освітою: [Процес перетворень у системі управління освітою України відповідно до вимог Болонського процесу] [Текст] / В. Вікторов // Вища освіта України. – 2005. – № 2. – С. 66-71.
7. Данилишин М. Оболонювання: [Погляд на приєднання України до Болонського процесу: труднощі приєднання] [Текст] / М. Данилишин // Всеукраїнська технічна газета. – 2005. – № 27 (7 липня). – С. 8-9.
8. Калінічева Г. І. Академічна мобільність як складова європейського простору вищої освіти [Текст] / Г. І. Калінічева // Вища освіта України. – Додаток 4, том 1(19) – 2010. – Тематичний випуск Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору – 576 с.
9. Болонський процес: тенденції, проблеми, перспективи [Текст] / Укл. П.В. Бех, Ю. Л. Маліновський: за ред. академіка В. П. Андрущенка. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 221 с.
10. Спільна декларація міністрів освіти Європи «Європейський простір у сфері вищої освіти». [Текст]. – Болонья, 19 червня 199 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_525/ Дата звернення: 12.02.2018.
11. Національний звіт України про впровадження положень Болонського процесу. 14 грудня 2006 року [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://timo.com.ua/node/615> Дата звернення: 12.02.2018. – Назва з екрану.
12. Закон України Про вищу освіту [Текст] [Електронний ресурс]. (Відомості Верховної ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> Дата звернення: 15.02.2018. – Назва з екрану.
13. Про проведення педагогічного експерименту з кредитно-модульної системи організації навчального процесу. [Текст] [Електронний ресурс] Наказ МОН від 23.01.2004 р. № 48. [Текст] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.mon.gov.ua/images/files/osvita/Evrouintehraciya/mon_48.doc (Дата доступу: 02.02.2018.) – Назва з екрану.
14. Про особливості впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу. [Текст] [Електронний ресурс] Наказ МОН від 20.10.2004 р. № 812. – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/images/files/osvita/Evrouintehraciya/mon_812.doc (Дата доступу: 03.02.2018.). – Назва з екрану.
15. Про впровадження кредитно-модульної системи організації

навчального процесу. Наказ МОН від 30.12.2005 р. № 774. [Текст] [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/images/files/osvita/Evrontehraciya/mon_774.doc

(Дата доступу: 03.02.2018.). – Назва з екрану.

16. Про запровадження у вищих навчальних закладах України Європейської кредитно-трансферної системи. [Текст] [Електронний ресурс] Наказ МОН України від 16.10.2009 р. № 943. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/images/files/osvita/Evrontehraciya/943.doc> (Дата доступу: 01.02.2018.). – Назва з екрану.

17. Щодо запровадження Додатка до диплома Європейського зразка. [Текст] [Електронний ресурс]. Лист МОН від 10.06.10. № 1/9-409 – Режим доступу: http://old.mon.gov.ua/images/files/osvita/Evrontehraciya/1_9_409.doc (Дата доступу: 01.02.2018.). – Назва з екрану.

18. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж. : аналіт. звіт / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. Фонд дослідж. освіт. політики». За заг. ред. Т.В. Фінікова, О.І. Шарова – К.: Таксон, 2014. – 144 с.

19. Закон України Про вищу освіту. [Текст] [Електронний ресурс] (Відомості Верховної ради (ВВР), 2014 рік, № 37-38, ст. 2004. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (Дата звернення: 01.02.2018.). – Назва з екрану.

20. Положення про порядок реалізації прав на академічну мобільність [Текст] [Електронний ресурс] Постанова Кабінету Міністрів України № 579 від 12 серпня 2015 року. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248409199> (Дата звернення: 02.02.2018.). – Назва з екрану.

21. Національний Темпус / Еразмус + офіс в Україні. Національна команда експертів з реформування вищої освіти [Текст] [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.tempus.org.ua/uk/national-team-here/sklad-i-zavdanna.html> (Дата звернення: 03.02.2018.). – Назва з екрану.

Харін С.

*доктор технічних наук, професор, ДВНЗ
«Київський економічний університет
ім. Вадима Гетьмана», Криворізький
економічний інститут*

Пурій Г.

*канд. екон. наук, ДВНЗ «Київський
економічний університет ім. Вадима
Гетьмана», Криворізький економічний
інститут*

ЦИФРОВИЙ РОЗРИВ: УКРАЇНА - ЄВРОПА

DIGITAL GAP: UKRAINE – EUROPE

Анотація. Досліджено процес інформатизації суспільства в умовах глобальної трансформації. Визначено проблеми цифрового розриву між Україною та країнами Євросоюзу. Окреслено перспективні напрями прискорення руху українського простору до цифрової економіки.

Ключові слова: інформатизація, цифрова економіка, інформаційний простір.

Summary. The process of informatization of society in the conditions of global transformation is considered. The problems of digital gap between Ukraine and countries of European Union are defined. Perspective directions of acceleration of motion of Ukrainian space to the digital economy are outlined.

Key words: informatization, digital economy, informative space.

Сучасні реалії характеризуються глобальною трансформацією від індустріального суспільства до інформаційного, розвиток якого безпосередньо пов'язаний з інтенсифікацією інформаційних процесів, необхідністю збирання, оброблення і передавання інформації, перетворенням інформації у товар. Поява всесвітньої мережі Інтернет спричинила стрімке зростання міжнародних відносин у різних сферах людського життя.

Сучасна науково-технічна трансформація докорінно змінила позиції інформаційної складової серед базових чинників суспільного виробництва. Інформатизація відіграє ключову роль серед засобів і продуктів праці. Інформаційний простір та ресурси стають четвертим фактором виробництва разом з працею, капіталом і природними ресурсами. Вироблення та використання науково-технічної інформації забезпечує функціонування сучасних економічних систем. Рівень розвитку інформатизації економічної системи визначає її конкурентноспроможність.

Процес інформатизації суспільства охоплює сьогодні більшість країн світу і набуває глобального характеру розвитку.

Інформаційне суспільство, або «суспільство знань» характеризується тим, що інформація, знання, інформаційні послуги й усі галузі, пов'язані з їхнім виробництвом, зростають швидкими темпами, превалюють в економічному розвитку. Проект інформаційного суспільства був розроблений у середині 70-х років минулого століття в Японії.

До основних ознак інформаційного суспільства належать [1, с.8]:

- електронний документообіг;
- інформаційна (мережева) грамотність населення;
- перетворення інформації на товар;
- доступність населенню баз даних і знань (зокрема мережі Інтернет);
- інформатизація основних систем суспільства.

Трансформація систем в інформаційне суспільство вже набула певної модифікаційної форми: електронно-цифрового суспільства – суспільства, побудованого на концепціях Інтернет.

Провідні розвинені країни світу (США, Японія, Німеччина, Франція та ін.) мають досвід та успіхи у формуванні інформаційного простору й суспільства, де інформатизація є економічним чинником розвитку.

Країни Європейського Союзу також інтенсивно працюють над розробленням концепції інформаційного суспільства і програм інформатизації. Основні принципи та напрями, за якими розвиваються країни ЄС, викладено в Зеленій книзі «Життя та робота в інформаційному суспільстві: спочатку люди» [2].

Наразі Україна починає будувати суспільство за моделлю «інформаційне суспільство».

Фундаментом інформаційного суспільства є інформаційна економіка (Information economy) – нова галузь економіки, що вивчає економічні закони у сфері виробництва та відтворення науково-технічної інформації. Цю галузь науки також називають економікою знань (Knowledge economy).

Одним з ключових векторів розвитку інформаційної економіки є цифрова економіка (Digital economy).

Базовим орієнтиром для країн ЄС у побудові цифрової економіки є Цифровий порядок денний [3]. Документ був ініційований у 2010 році й передбачав комплекс заходів по досягненню амбітних цілей до 2020 року. Але вже до 2015 року деякі країни стали переглядати й актуалізувати основні цілі. Адже швидкість оновлення технологій відкриває нові можливості, і орієнтуватися на цілі, поставлені в іншому технологічному ландшафті, як мінімум, нелогічно.

Втім, важливим незмінним пунктом Цифрового порядку ЄС є створення Єдиного цифрового ринку (Digital Single Market). Базова європейська концепція спільності та єдності повинна бути реалізована також і в цифровому просторі.

Потужні можливості Європи реалізуються за рахунок синергізму - сумарної ефективності кожної країни. Концепція Єдиного цифрового простору визначає створення Єдиного цифрового ринку, що є ключовими факторами посилення міжнародних зв'язків між країнами ЄС.

Єдиному цифровому ринку приділяється величезне значення не тільки в Брюсселі, а й у кожній країні ЄС. Цифрове об'єднання неможливе без сумісності стандартів, протоколів, інтерфейсів. Україна, зробивши свій європейський вибір, має стати повноправним членом європейського цифрового ринку.

Для України важливим є правильний вибір пріоритетів і розроблення ефективної стратегії дій по входженню в інформаційне суспільство.

В Україні розроблена та впроваджується Національна програма інформатизації, що до якої входять проекти, спрямовані на вирішення проблем інформатизації у всіх галузях. У Законі України «Про Національну програму інформатизації» [4], зазначено: «Головною метою Національної програми інформатизації є створення необхідних умов для забезпечення громадян та суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій, забезпечення інформаційної безпеки держави».

Рівень розвитку ІКТ у країні можна оцінити за загальними показниками використання комп'ютерної техніки та телекомунікацій. Параметри розвитку інформаційного суспільства характеризує порівняльний аналіз індексів IDI (ICT Development Index) України та Європи. У 2016 р. Україна мала 78 позицію за індексом IDI, а в 2017 р. втратила 1 позицію і посідає 79 місце (серед 176 країн) у рейтингу країн світу [5]. Лідируючі позиції за цим рейтингом посідають Ісландія, Корея, Швейцарія, Данія та Великобританія. Україна поступається Таїланду (78 позиція), але випереджає Китай (80 позиція).

Порівняння індексу IDI та його складових України та Європи засвідчують про значний цифровий розрив (табл.1).

Таблиця 1

Порівняння індексу IDI і його складових України та Європи [5]

Складові індексу IDI	Європа	Україна
Значення індексу IDI 2016 р.	7,35	5,31
Значення індексу IDI 2017 р.	7,50	5,62
Суб - індекс IDI доступу:	7,80	6,60
Фіксована телефонна підписка на 100 мешканців	37,7	19,76
Мобільний стільниковий телефонний номер на 100 мешканців	118,00	132,64
Міжнародна пропускна здатність Інтернету для кожного користувача Інтернету (біт / с)	178000	79884,65
Відсоток домогосподарств з комп'ютером	79,60	65,10
Відсоток домогосподарств з доступом до Інтернету	82,50	54,79
Суб - індекс IDI використання:	6,94	3,17

Відсоток осіб, що використовують Інтернет	77,90	52,48
Фіксована (дротова) широкопasmугова підписка на 100 мешканців	30,20	11,99
Активна мобільна широкопasmугова підписка на 100 мешканців	80,10	22,57
Суб - індекс IDI навчання:	8,02	8,56
Середні терміни навчання	11,43	11,30
Другий коефіцієнт охоплення	109,87	99,24
Третій коефіцієнт валового охоплення	66,80	82,31

Як видно з таблиці 1, цифровий розрив України з країнами Європи відзначається переважно за напрямками доступу та використання ІКТ. Зокрема, нижчий рівень пропускної здатності Інтернету (на 55%), нижчий рівень використання Інтернету (32,6%) та ін.

За результатами аналізу, задля досягнення реальних позитивних зрушень розвитку інформаційного суспільства в Україні доцільним є прискорення руху до цифрової економіки, що передбачає розвиток наступних компонентів:

1) розвиток цифрової інфраструктури покриття широкопasmуговим Інтернетом віддалених території України за рахунок розвитку спільних проектів з ЄС;

2) освіта в галузі ІКТ – уведення додаткових цифрових компетенцій у програми навчання. Цифрові компетенції мають включати в себе впевнене та критичне використання технології інформаційного суспільства для роботи, відпочинку, навчання та спілкування [6]:

- перегляд, пошук та фільтрування інформації;
- оцінка інформації;
- зберігання та вилучення інформації;
- взаємодія через технології;
- обмін інформацією;
- відповідальне он-лайн громадянство;
- співпраця через цифрові канали;
- етикет (поведінкові норми в режимі он-лайн);
- керування цифровою ідентифікацією;
- розроблення контенту;
- інтеграція та повторна розробка;
- авторські права та ліцензії;
- програмування;
- захисні пристрої;
- захист персональних даних;
- захист здоров'я;
- захист довкілля;
- вирішення технічних проблем;
- визначення потреб та технологічних відповідей;
- інноваційні та творчі технології;

3) забезпечення безпеки використання ІКТ - захист персональних даних, безпечний Інтернет для дітей;

4) сприяння на державному та регіональному рівнях розробленню та впровадженню додатків та сервісів;

5) розроблення та впровадження системи захисту інтелектуальної власності.

Сьогодні Україна є переважно споживачем іноземних високотехнологічних розробок та продукції. Галузь цифрових технологій разом із хайтек-індустріями має високий потенціал розвитку та є базисом інноваційних наукових відкриттів і досягнень.

Активізація наукових українських цифрових розробок, створення нових інформаційних технологій та систем може позитивно вплинути на економіку, внутрішній ринок, рівень та якість життя населення, становлення інноваційної інфраструктури країни взагалі.

Інтеграція української цифрової галузі в Європейський простір має забезпечити новітні можливості розвитку передових наукових трендів, участь у міжнародних проектах. Проте розвиток цього напрямку має бути комплексним трирівневим: промисловість (бізнес), наука, «цифровий» сектор. Пріоритетними напрямками в цій сфері мають стати:

- аналіз науково-технічного потенціалу та наявних розробок;
- формування «Центрів трансферу технологій»;
- участь у спільних наукових програмах ЄС;
- розроблення «технологічних дорожніх карт» відповідно до галузі науки;
- конкуренція за фінансування та впровадження пріоритетних досліджень;
- прозорий механізм залучення дослідників до проектів;
- державна підтримка участі кращих учених та дослідницьких центрів у національних та європейських цифрових інфраструктурах.

Стратегічно важливою є участь українських учених та ІКТ-компаній у проектах ЄС з довгострокових досліджень, що в майбутньому стануть

джерелом інновацій та відкриттів. Реалізація інновацій дозволить суттєво підвищити ефективність різних галузей економіки та забезпечить їх високу конкурентноспроможність.

Цифровізація також важлива для віддалених регіонів України, тому що завдяки доступу до цифрової інфраструктури українці матимуть змогу із найвіддаленішого села працювати та навчатися, замовляти товари та послуги, торгувати не лише з сусідніми містами та селами, але й з цілим світом.

Крім очевидних економічних вигод цифрові трансформації створюють нові можливості для людини, її розвитку, бізнесу, навчання та покращення побуту. Цифровізація дозволить змінити підходи до навчання, звільнити час і простір для творчої реалізації, відкрити широкі можливості для розвитку особистості, покращити умови життя, навчання та відпочинку.

Список використаних джерел:

1. Інформаційні системи в економіці : [навч. посібник] / [Пономаренко В. С., Золотарьова І. О., Бутова Р. К. та ін.]. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2011. – 176 с.
2. Green Paper. Living and Working in the Information Society: People First /European Commission // Belgium, 1996. – 204.
3. A Digital Agenda for Europe // Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions - Brussels, 19.5.2010, COM(2010)245 final [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu/legal>
4. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» № 537-V 92 // ВВР. 09.01.2007 р.
5. Measuring the Information Society 2017 report. IDI index 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.itu.int/net4/ITU-D/idi/2017/index.html#undefined>
6. Measuring Digital Skills across the EU: EU wide indicators of Digital Competence. May 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ec.europa.eu/information_society/.../document.cfm?...id

Царенко О.

доктор філософії в галузі соціальні та поведінкові науки, заступник директора з навчальної роботи Коледжу Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

Кривцов А.

студент Коледжу Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського

РОЛЬ НУМІЗМАТИКИ У ВИСВІТЛЕННІ НАУКОВО-ОСВІТНЬОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ СФЕР КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

(THE ROLE OF NUMISMATICS IN COVERING THE SCIENTIFIC, EDUCATIONAL AND CULTURAL SPHERES OF THE COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION)

Анотація. У статті досліджено ювілейні та пам'ятні монети країн Європейського Союзу, які присвячені відомим подіям в галузях культури, освіти і науки. Також у науковій роботі розглянуто сучасну нумізматику, як складову розвитку європейського наукового потенціалу та історико-культурної спадщини світового масштабу.

Ключові слова: сучасна нумізматика країн Європейського Союзу, ювілейні та пам'ятні монети, культура та науково-освітня діяльність європейських країн.

Summary. In this article investigated commemorative coins of the countries of the European Union, which dedicated to famous events in the fields of culture, education and science. Also, in this scientific work reviewed the modern numismatics as a component of development of the European scientific potential and historical and cultural heritage of the world scale.

Keywords: the modern numismatics of the countries of the European Union, the commemorative coins, the culture and the scientific and educational activity of the European countries.

На початку XXI століття, на теренах країн Європейського Союзу розпочалися масові організації науково-освітніх та культурно-мистецьких програм, конкурсів та проектів. Сучасна наукова діяльність стала дуже важливою складовою інститутів державної влади і громадянського суспільства, а також закладів освіти.

2005 рік став офіційно Всесвітнім роком фізики, оскільки саме тоді виповнилося 100 років науковій діяльності відомого вченого та лауреата Нобелівської премії з фізики Альберта Ейнштейна. Згідно історичних джерел, видатний фізик є основоположником теорії відносності і квантової теорії [8].

Так на честь видатної події, Центральний банк Республіки Сан-Марино випустив ювілейну монету номіналом «2 євро» [9].

Рис.1. Ювілейна монета «2005 – Всесвітній рік фізики» (аверс і реверс 2005 р., Сан-Марино, 2 євро)

На аверсі монети зображено портрет видатного італійського вченого в галузі фізики, астрономії та математики Галілео Галілея (1564-1642), який дивиться через телескоп на зіркове небо (дана композиція символізує повсякденну наукову роботу видатного італійського вченого). Над центральним малюнком зроблено напис країни випуску монети, а також у нижній частині відкарбовано напис на італійській мові «*ANNO MONDIALE DELLA FISICA*», що з перекладу означає: «Всесвітній рік фізики». Основний

малюнок монети прикрашений стилізованим зображенням атому, одним із наукових символів фізики [2; 9].

Реверс монети є стандартним і запозиченим у ужиткових монет країн Європейського Союзу. Усі європейські ювілейні монети мають індивідуальний аверс, окрім реверсу, який є аналогічним [9].

За період Всесвітнього року фізики було проведено ряд наукових заходів, як локального, так і міжнародного масштабу. Наприклад, у Чехії наукові свята у галузі фізики були присвячені теоріям Ейнштейна, берлінський бульвар Унтер ден Лінден був прикрашений шістнадцятьма літерами «E», що символізували «Милю Ейнштейна», а також демонстрували інформацію про наукове життя видатного вченого, а Європейська організація з ядерних досліджень організувала інтернет-трансляцію на честь наукових досліджень Альберта Ейнштейна [8].

2008 рік, за ініціативи Ради Європи та активної підтримки Євросоюзу був оголошений Європейським роком міжкультурного діалогу. На честь цієї відомої події, Центральний банк Республіки Сан-Марино випустив ювілейну монету номіналом «2 євро» [9].

Рис.2. Ювілейна монета «Європейський рік міжкультурного діалогу» (аверс і реверс 2008 р., Сан-Марино, 2 євро)

На аверсі монети зображено планету Земля, що символізує інертність та нерухомість, на фоні якої зображено 5 силуетів людських фігур, що

символізують континенти даної планети. Перед силуетами можна побачити декілька книг, що символізують знання, освіту і розвиток філології. Над центральним малюнком зроблено напис країни випуску монети, а також у нижній частині відкарбовано напис на італійській мові «ANNO EUROPEO DEL DIALOGO INTERCULTURALE», що з перекладу означає: «Європейський рік міжкультурного діалогу» [8].

За підрахунками провідних вчених філологів та експертів ЮНЕСКО, на теренах країн Європейського Союзу нараховується близько 226 автохтонних мов, що знаходяться на межі зникнення. Тому, основними завданнями цього року були: вирішення проблем у вивченні та детальному дослідженні автохтонних мов, з метою підвищення рівня міжкультурного та дипломатичного розуміння, моніторинг багатства мовленнєвих різновидів Європейського Союзу та запровадження освітніх програм у закладах освіти для вивчення та дослідження європейських автохтонних мов [8].

Згідно Рекомендації Парламентської Асамблеї ЄС 1539 від 2001 року, успішний розвиток мовної політики може вирішити чимало міжнародних питань у галузях державної та соціальної політик, юриспруденції і культурології, а також у науково-освітній діяльності [1].

Після завершення Європейського року міжкультурного діалогу, Європейська Комісія оголосила 2009 рік – Європейським роком творчості та інновацій. Тому, на честь цієї події Центральний банк Республіки Сан-Марино випустив ювілейну монету номіналом «2 євро» [9].

**Рис.3. Ювілейна монета «Європейський рік творчості та інновацій»
(аверс і реверс 2009 р., Сан-Марино, 2 євро)**

На аверсі монети зображено три колоски пшениці, що символізують достаток та агропромислову індустрію, книгу – символ знань та писемності, циркуль – є символом корабелів, картографів та навігаторів, і пробірки – символи хімічної й біологічної наукової галузей. Над центральним малюнком зроблено напис «*CREATIVITÀ INNOVAZIONE*», що означає «Творчість інновацій» [3; 9].

У 2009 році було проведено чимало акцій, метою яких була популяризація підвищення якості соціально-економічного розвитку Європейського Союзу. Основна робота була покладена на модернізацію освітнього процесу у вивченні математичних і інформаційних навчальних дисциплін. Але, найголовнішим завданням було організація роботи і діяльності Європейського інституту інновацій і технологій, що є найбільшим науковим проектом Європейського Союзу. Основною метою даного інституту є дослідження ІТ-технологій та проектування інноваційних систем [9].

Також 2009 рік був Міжнародним роком астрономії Організації Об'єднаних Націй, згідно рішення 62-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН. На честь прийняття рішення важливої наукової події була випущена ювілейна монета номіналом «2 євро» у Ватикані [10].

**Рис.4. Ювілейна монета «Міжнародний рік астрономії» (аверс і
реверс 2009 р., Ватикан, 2 євро)**

На аверсі монети зображено фрагмент картини видатного італійського художника епохи Відродження Мікеланджело Буонарроті (1475-1564) «Створення Сонця та Місяця», яка прикрашена різними астрономічними інструментами. Центральна композиція малюнку прикрашена круговими написами «*ANNO INTERNAZIONALE DELL'ASTRONOMIA*» (Міжнародний рік астрономії) та «*CITTÀ DEL VATICANO*» (Держава-місто Ватикан) [5; 9].

Міжнародний рік астрономії ООН присвячений 400-річчю Галілео Галілея, відомого італійського вченого в галузі астрономії, який перший застосував телескоп для вивчення космічних тіл [10].

За підрахунками Міжнародного астрономічного союзу, дана подія повинна була стати повноцінним учасником у науково-технічній революції в сфері астрономічних наук.

Основними завданнями Міжнародного року астрономії були підвищення наукового розуміння, надання більше прав для вивчення астрономії для багатьох країн, модернізація викладання астрономії у закладах освіти та наукової діяльності молодих вчених, поліпшення захисту установ, які досліджують космічні тіла, а також максимальне збереження астрономічних ділянок. Також у дослідженні астрономії було актуальним запровадження більш прогресивних складових гендерної рівності [10].

21 червня у Франції є дуже важливим днем у сфері музичного мистецтва, оскільки саме цей день є Святом музики та наймасштабнішим музичним фестивалем. У 2011 році Франція випустила ювілейну монету «30 років Дню музики у Франції» номіналом «2 євро» [9].

Рис.5. Ювілейна монета «30 років Дню музики у Франції» (аверс і реверс 2011 р., Франція, 2 євро)

На аверсі монети зображено у центральній частині веселих музикантів, які символізують певну атмосферу свята, які прикрашені різними нотами, що є символами музичного мистецтва. Над центральною композицією можна побачити офіційний логотип музичного фестивалю 2011 року, біля якого розташований круговий напис «*30e ANNIVERSAIRE*» («30-та річниця») [2; 9].

Історія музичного фестивалю розпочалася з 80-х років ХХ ст. Зараз цей захід є наймасовішим, оскільки за останні роки свого існування Фестиваль музики відвідало біля 100 країн та близько 350 міст світу.

На сцені фестивалю мають змогу виступати як професійні музиканти, так і початківці. Це надає змогу новим виконавцям навчитися більш досконало володіти музичними інструментами та безкоштовно виступити на музичному мега-концерті.

На території Європейського Союзу діє дуже популярна акція серед європейських міст – «Культурна столиця Європи». За останні роки, вже більше 60 міст різних країн Євросоюзу змогли отримати цей почесний статус. Завдяки даній ініціативі було збережено чимало історико-культурних пам'яток, туристичних комплексів, а також побудовано чимало культурно-мистецьких закладів [9].

У 2012 році Культурною столицею Європи стало португальське місто Гімарайнш. На честь цієї видатної події Португалія випустила пам'ятну монету номіналом «2 євро» [9].

**Рис.6. Пам'ятна монета «Гімарайнш – Культурна столиця Європи»
(аверс і реверс, 2012 р., Португалія, 2 євро)**

На аверсі монети зображено стилізований сучасний портрет португальського короля Афонсу Великого з мечем (символ мужності та бойової слави), який є засновником даного міста, біля якого зображено відомий замок Гімарайнш, який занесений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [2; 9].

На сьогоднішній день, Гімарайнш є одним із найпривабливіших туристичних міст Португалії. Історія міста веде початок ще з 1096 року коли був побудований замок Гімарайнш першим португальським володарем Енріке. У 1128 році населений пункт пережив битву при Сан-Мамеде, яка була між Афонсу Енрікеш та його матір'ю Терезою Леонською . А вже у 1139 році Гімарайнш був «свідком» коронації першого португальського короля Афонсу I [4].

Історичний центр міста XII ст. зберігся до наших днів, а також прикрашений різноманітними будівлями періоду XV-XIX ст. На початку XXI ст. історичний центр був занесений до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

У 2014 році Культурною столицею Європи стала – Рига – столиця Латвії та найкрупніше місто Прибалтики. На честь даної події, у Латвії випустили пам'ятну монету номіналом «2 євро» [9].

Рис.7. Пам'ятна монета «Рига – Культурна столиця Європи» (аверс і реверс, 2014 р., Латвія, 2 євро)

На аверсі монети зображено панораму історичного центру Риги, який складається із церкви Святого Іоанна, собору Святого Іакова, вежі Ризького замку, вежі церкви Святого Петра та Ризького Домського собору. Попереду історичної панорами зображено фрагменти укріплення Ризького замку. Над центральним малюнком зроблено кругові написи «*EIROPAS KULTŪRAS GALVASPILSĒTA*» («Культурна столиця Європи») та «*RĪGA — 2014*» («Рига — 2014») [4].

Сьогодні, Рига є столицею Латвії та одним із найпривабливіших туристичних місць Прибалтики. Історичний центр міста занесений до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [9].

Рига здавна славиться своїми історичними пам'ятками, зокрема Двір Конвента (початок XI ст.), церква Святого Петра, Домський собор, собор Святого Іакова (XI ст.), Порохова вежа (XIII ст.), Ризький замок (XII ст.) та ін. [4].

У 2017 році Культурною столицею Європи було обрано місто Пафос, що знаходиться на Кіпрі. У тому ж році була випущена пам'ятна монета на честь цієї важливої події [9].

**Рис.8. Пам'ятна монета «Пафос – Культурна столиця Європи»
(аверс і реверс, 2017 р., Кіпр, 2 євро)**

На аверсі монети зображено античний амфітеатр, який розташований у м. Пафос., і навколо нього зроблено написи на грецькій та турецькій мовах «ΠΑΦΟΣ 2017-ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΕΥΡΩΠΗΣ» («ПАФОС 2017 — КУЛЬТУРНА СТОЛИЦЯ ЄВРОПИ»), «ΚΥΠΡΟΣ ΚΙΒΡΙΣ» (КІПР) [9].

Місто Пафос має дуже багату античну історію. Згідно джерел давньогрецької міфології. Пафос є батьківщиною богині кохання Афродіти. А якщо звернутись до релігійних літературних пам'яток, то можна зазначити, що Апостол Павло проживав у даному місці та навчав місцевих жителів слову Божому [6; 7].

Пафос славиться своїми історико-культурними пам'ятками також, оскільки зараз тут працюють археологічні експедиції, які досліджують архітектуру античної доби. Саме місто занесене до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Тому, базуючись на вище сказаному, можна зазначити, що роль нумізматики є дуже важливою у розвитку науково-освітньої діяльності та культурно-мистецької галузі країн Європейського Союзу, бо саме у ювілейних

та пам'ятних монетах можна дізнатися про визначні події та заходи, які модернізують сучасну науку та культуру.

Завдяки сучасній нумізматиці, люди мають змогу вивчати геральдику, історію культурології, а також політичні і соціально-економічні науки, і активно досліджувати роботу інститутів громадянського суспільства і державної влади.

Список використаних джерел:

1. Дмитрієв А.І. та ін. Міжнародне публічне право: Практикум / А.І. Дмитрієв, А.С. Мацко, В.І. Муравйов; Відп. ред.: Ю.С. Шемшученко. Л.В. Губерський. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 352 с. – Бібліогр.: с. 11-12.
2. «Энциклопедия символов» /Л.С.Баешко., А.Н.Гордиенко., А.Н.Гордиенко, под ред. О.В.Перзашкевича. – М.: Эксмо, 2007 – 304 с.:ил.
3. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник. — 2-е вид./А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. К.: Либідь, 1994.—256 с.
4. Дмитриева Н.А. Краткая история искусств. Вып. 1: От древнейших времен по XVI век. Очерки. – 4-е изд., стереотип. – М.: Искусство, 1985. – 319 с., ил.
5. Дмитриева Н.А. Краткая история искусств. Вып. 2. Северное возрождение; страны Западной Европы XVII и XVIII. – 2-е изд., доп. – М.: Искусство, 1989. – 318 с.: ил.
6. Виндельбанд В. История древней философии. Пер. с нем. под ред. А.И. Введенского. – Киев: «Тандем», 1995. – 368 с.
7. Montserrat Miret I Nin. El vino en el arte / the Wine in the Art (Spanish Edition). – Lunwerg Editores. – 2005. – 245 pages
8. «Древо познания», универсальный иллюстрированный справочник для всей семьи. Научно-познавательная коллекция «Маршалл Кавендиш» / Разделы «Искусство», «Всемирная история», 2002 - 2005.
9. Два евро (памятные монеты) [Электронный ресурс] – Режим доступа: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Два_евро_\(памятные_монеты\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Два_евро_(памятные_монеты))
10. Документы ООН [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/index.html>

Цина А.

д.п.н., зав. кафедри ТМТО,

*Полтавського національного педагогічного
університету імені В.Г. Короленка*

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЇ АВСТРІЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА З ОХОРОНИ ПРАЦІ У ПРОСТІР ЄВРОСОЮЗУ

Анотація. У статті йдеться про європейське законодавство і законодавство Австрії у зв'язку з європейським. Аналізуються правові засади інтеграції австрійського законодавства з охорони праці у простір Євросоюзу, починаючи з прийняття закону про гармонізацію, в якому викладені всі умови, терміни щодо переходу та запровадження в національному законодавстві вимог законодавства ЄС, через подальше внесення змін до Конституції Австрії і, завершуючи, змінами у інших нормативно-правових актах країни (законах, положеннях, правилах).

Ключові слова: *євроінтеграція, законодавство, правові засади, охорона праці.*

Summary. The article deals with the European legislation and legislation of Austria in connection with the European. The legal framework for integrating the Austrian legislation on labor protection into the European Union is analyzed, starting with the adoption of the law on harmonization, which sets out all the conditions, the timing of the transition and implementation in the national legislation of the requirements of EU law, through further amendments to the Constitution of Austria and, by the end, amendments in other normative legal acts of the country (laws, regulations, rules).

Key words: *eurointegration, legislation, legal framework, labor protection.*

Майже 45% населення в сучасній Австрії проживає у столиці – Вені та навколо неї. В економічній структурі країни 85% підприємств – це малі підприємства (мають менше 200 працівників), які бурхливо розвинулися після вступу країни до Європейського Союзу (далі – ЄС). З'єднання кордонів та вирівнювання нормативно-правових вимог кардинально сприяли розвитку малих компаній не лише в окремих регіонах, а й по всій Австрії та в сусідніх із нею країнах. За цей час у компаніях вибудовано сильну систему

менеджменту за вимогами міжнародних стандартів ISO 9011, ISO 14001, OHSAS 18001, а також впроваджено енергоменеджмент. Така інтегрована система економіки сприяла системному зростанню промисловості країни. Завдяки впровадженню ефективного системного менеджменту компанії країни забезпечують розвиток виробництва та якісне надання послуг населенню, стають економічно успішними, отримують державні премії якості.

Якщо вести розмову про європейське законодавство і законодавство Австрії у зв'язку з європейським, то розпочати слід з підписання договору країни з ЄС. Австрія брала участь у другій світовій війні, після завершення якої країна підписала з чотирма країнами-переможцями договір про нейтралітет. Виявивши ще у 1991 році своє бажання щодо вступу до ЄС, Австрія чекала чотири роки, поки Росія зняла своє вето щодо нейтралітету країни. У 1996 році на основі волі народу Австрії було прийнято рішення щодо вступу країни до ЄС. Після вступу Австрії до ЄС був прийнятий закон про гармонізацію, в якому були викладені всі умови, терміни щодо переходу та запровадження в національному законодавстві вимог законодавства ЄС (рис. 1).

Першим нормативно-правовим документом, у який були внесені зміни, стала Конституція Австрії, яка поступилася окремими положеннями щодо суверенності країни на користь прямого виконання вимог Положення ЄС. Після внесення змін до Конституції Австрії надійшла черга до змін у інших нормативно-правових базах країни (законах, положеннях, правилах і ін.). Як і в нашій країні, в Австрії є закони і підзаконні нормативно-правові акти з упровадження норм законів, які деталізують функціонування окремих їх норм та розкривають механізми реалізації норм законів. Це є спільною системою для усіх країн-членів ЄС. Існують два найважливіші питання для країн, що прагнуть вступу до ЄС. По-перше - це Положення ЄС, яке має пряму дію як в Австрії так і в інших країнах ЄС.

Правові засади євроінтеграції

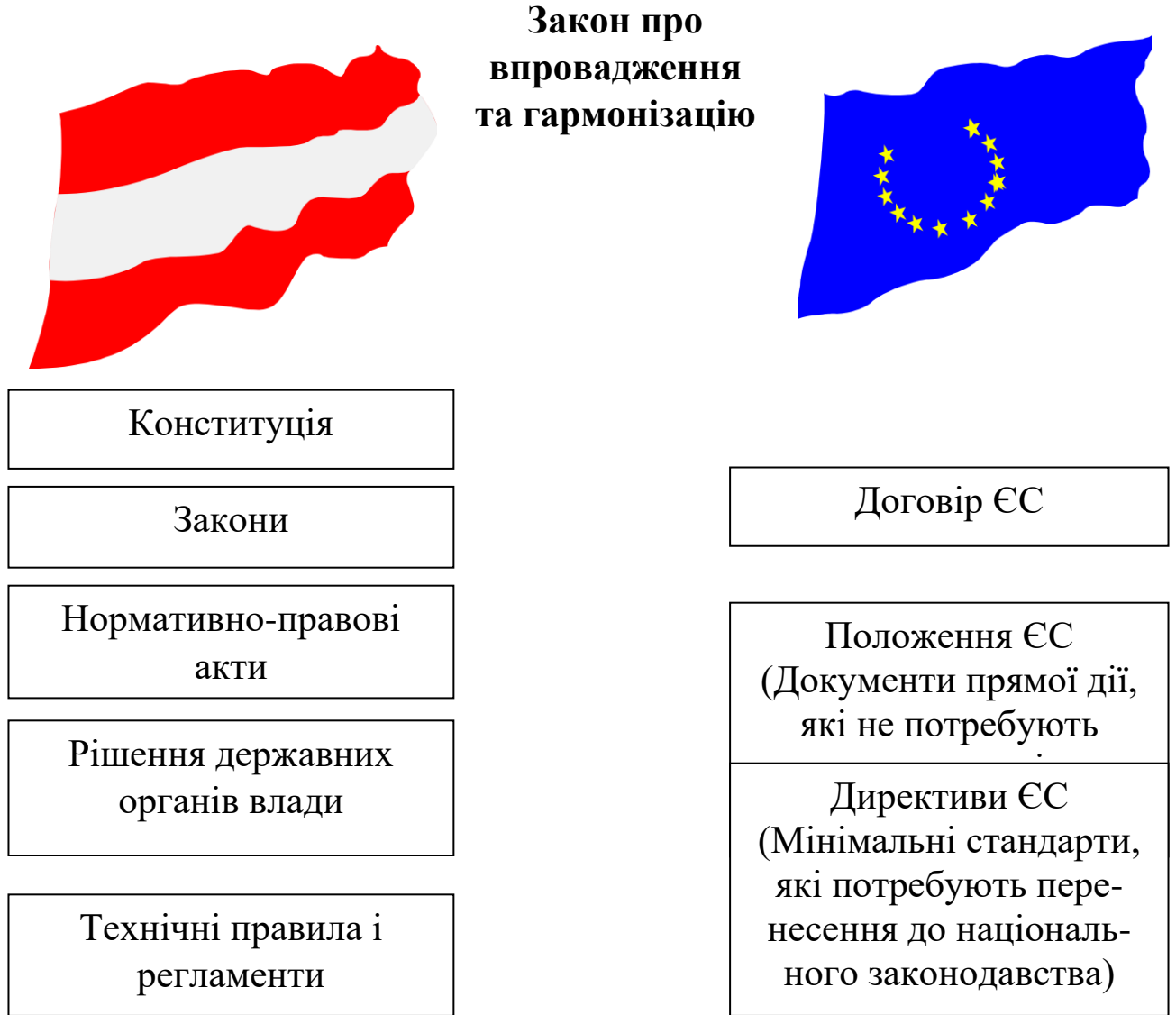

Рис 1. Послідовність запровадження в національному законодавстві вимог законодавства ЄС

Норми цього Положення повинні бути прийняті країнами-учасниками без будь яких умов. Наприклад, положення в частині щільності робочих місць і т. ін. приймаються всіма країнами ЄС безумовно. Існує Reach-положення - новий нормативно-правовий акт ЄС відносно безпеки

поводження з хімічними речовинами, який має силу прямої дії без здійснення імплементації. Це стосується, наприклад, знаків безпеки, якими позначаються хімічні речовини, їхня класифікація – все це повинно бути прийнято країнами ЄС без обговорення.

Друга частина, яка має бути прийнята країнами-членами ЄС, – це Європейські директиви або Директиви ЄС, які діють у цих країнах не напряму, а імплементуються через законодавство цих країн. Наприклад, директивою стосовно шуму на робочих місцях задекларовано 87 дБа впродовж 8-годинної робочої зміни і не більше [1]. Австрія впровадила цю вимогу директиви ЄС у власному державному нормативно-правовому акті по шуму і вібрації, встановивши для своєї країни не 87, а 85 дБА. Італією встановлено – 82 дБА. Іспанія, Англія і Франція залишили 87 дБа. Тобто, можна зробити вимоги національного законодавства більш жорсткішими за вимоги Директив ЄС, але ні в якому разі не м'якшими.

Під кожен Директиву ЄС розроблені підзаконні акти Австрії. Наприклад, Директива ЄС щодо вимог до робочих місць підкріплена нормативно-правовим актом по організації робочих місць в Австрії [2]. Однією з вимог Директиви ЄС є відстань між аварійними виходами у приміщеннях 42,3 м (за англійськими мірами довжини), а для Австрії було прийнято 40м, тобто не більше ніж вимоги за директивою ЄС.

Для країн які приймаються до ЄС зазначені вище вимоги впроваджуються не одразу, а дається певний перехідний період адаптації національного законодавства до вимог ЄС, залежно від видів нормативних актів. Термін адаптації визначається не загалом для країни, а для окремих напрямків та видів нормативно-правових актів. Наприклад для вимог безпеки продукції харчової промисловості термін адаптації складає 1 рік, для технічної продукції – 3 роки, для вимог щодо умов праці – 5 років. Адаптація сільського господарства Австрії до вимог ЄС тривала 10 років. Внесення змін в законодавство забирає 2-3 роки. Держава забезпечує безкоштовно на сайті

уряду Австрії [3] доступність нормативно-правового поля, щоб власники компаній були проінформовані про це нормативно-правове поле.

Важливим для вимог законодавства ЄС є дотримання СЄ-маркування, яке наноситься згідно вимог Положення ЄС щодо безпеки машинного обладнання. Будь-який засіб праці або засіб індивідуального захисту, який використовується на території ЄС повинен пройти експертизу та мати СЄ-маркування, яким декларується відповідальність виробників перед споживачами за безпеку випущеної ними продукції та її використання. Ця відповідальність включає такі складові:

1) Гарантія заміни, ремонту обладнання, яке вийшло з ладу як добровільна пропозиція виробника споживачеві;

2) Відповідальність за нанесення шкоди здоров'ю споживачеві, що пов'язано з оцінюванням небезпек під час використання обладнання за призначенням в інструкціях по його експлуатації.

У ЄС розроблено більше 60 документів з мінімальних вимог і стандартів, яким повинна відповідати техніка. До цих документів розроблені тисяча нормативно-правових актів з регулювання окремих питань технології експлуатації технічних і потенційно-небезпечних об'єктів.

Якщо гранично допустима норма задана у загальних документах, то розробляються деталізовані галузеві вимоги до техніки. Важливо, щоб керівники підприємств розуміли необхідність відстеження розвитку таких деталізованих галузевих нормативно-правових актів і менеджери цих підприємств їх упроваджували. Це є складним моментом для Австрії на шляху впровадження галузевих нормативно-правових вимог для промисловості.

Наступним рівнем в ієрархії нормативно-правових актів в Австрії є рішення державних органів влади, які не повинні суперечити нормам законодавства. Для технічного переоснащення підприємств потрібен дозвіл з

боку державних органів влади на виконання власного технічного рішення. Раніше в цих рішеннях вказувалися досить точні технічні параметри, наприклад, кількість стічних вод, гранично-допустимі концентрації речовин, або необхідність використання певних засобів індивідуального захисту. В останні 5-10 років у змісті таких рішень технічні норми параметрів не прописуються, а лише декларується вимога щодо необхідності відповідності стану техніки нормативним вимогам, що стимулює підприємства здійснювати моніторинг і впровадження діючих нормативних актів. Такі рішення видаються на різні терміни їх дії. При введенні підприємством в експлуатацію нового виду обладнання видаються безстрокові дозволи. На етап інсталяції та налагодження пуску нового обладнання дається певний термін, наприклад, півроку на апробацію нового обладнання, з урахуванням вимог екологічної безпеки та охорони праці працівників. У разі успішної апробації нового обладнання надаються безстрокові дозволи на його експлуатацію. Вартість дозволів різниться залежно від складності того майданчику, який вводиться в експлуатацію і широти залучення фахівців (екологів, фахівців галузі охорони праці і ін.).

У 2014 році державою створено агенцію з екологічних питань, якою накопичується інформація щодо екологічної безпеки підприємств. Підприємства заповнюють форми звітності, а держагенція за ними опрацьовує зведені дані, що містять середньостатистичні показники по галузям виробництва. Далі підприємства доводять відповідність показників їхньої діяльності середньостатистичним галузевим показникам, подаючи цю інформацію на портал в електронному вигляді. Така інформація аналізується по всьому ЄС.

ЄС – це структура, побудована на економічній основі. Захист працівників в країнах ЄС ґрунтується на дуальній системі:

1) Це регламентація технологій та обладнання, з якими працівник працює і які повинні його захищати.

2) Законодавчий блок захисту працівників – все те, що відповідає мінімальним вимогам ЄС по їхньому захисту.

До 1995 року в Австрії діяв закон про захист працівників, розроблений ще до другої світової війни. Основна увага в ньому приділялася реагуванню на нещасні випадки, а власно охороні праці уваги приділялося недостатньо. Оновлений закон був заснований на новому мисленні: роботодавець повністю відповідає за своїх працівників, а також було зроблено суттєвий акцент на профілактиці нещасних випадків шляхом оцінювання ризиків настання небажаних подій. Завдяки цьому статистика по нещасних випадках на виробництві за 20 останніх років покращилася на 25%.

Перехід від концепції реагування на нещасні випадки, що сталися до їх випереджаючої профілактики викликав конфлікт інтересів працівників і власників підприємств. У роботодавців необхідно було змінити ставлення до робочої сили, простої якої викликають втрати виробництва. Раніше відповідальність була розподілена між багатьма особами. Зараз в країнах ЄС змінилося мислення: винуватець нещасного випадку, перш за все – роботодавець (не власник, а керівник підприємства). Винуватців нещасних випадків притягують до компенсації збитків. Є дві умови делегування відповідальності від власника роботодавцеві: по-перше, це повинна бути особа, яка обов'язково проживає в Австрії і, по-друге, ця особа повинна мати власність для фінансової відповідальності. Дієвість закону про захист працівників забезпечується відповідальністю роботодавця як фізичної особи, власним майном і персональними фінансами.

Діючий в Австрії закон про захист працівників складається з 132 параграфів та підкріплений більше ніж 100 нормативно-правовими актами, які й надалі збільшуються. Наприклад, нормативно-правовий акт по заходах захисту праці сфокусований на працівникові: інструктажі, атестація робочих місць і ін. Є блок законодавства щодо безпеки обладнання, будівель та ін. Деталізація вимог вищих нормативно-правових актів здійснюється за

допомогою технічних правил та регламентів.

За основу при адаптації законодавства Австрії з охорони праці до вимог ЄС бралися такі його країни-члени як Німеччина, Швейцарія. На цей вибір вплинуло те, що нормативно-правові засади політики Австрії ґрунтуються на Римському праві, на відміну від Англії, Ірландії, де превалує англо-американське право. У Франції діють 25 законів про охорону праці, в Германії таких законів 9, а в Австрії всі вимоги з охорони праці зібрані в одному законі, який регламентує контроль та профілактику стану здоров'я працівників, особливості використання небезпечних речовин, облаштування виробничих площадок, координацію та делегування повноважень у сфері захисту працівників, ведення документації роботодавцем з охорони праці, засоби захисту працівників, вимоги щодо безпеки засобів праці, профілактичні служби, види відповідальності за порушення вимог охорони праці

Процес вступу України до ЄС повинен супроводжуватися вдосконаленням механізмів державного регулювання у сфері охорони праці та промислової безпеки, створенням сприятливих умов для запровадження превентивних заходів захисту працівників, як визначальних чинників регулювання безпеки на виробництві, дозволить прискорити формування єдиного алгоритмізованого підходу з управління охороною праці в усіх сферах і галузях економіки. Успішна реалізація міжнародного досвіду у сфері охорони праці підсилуватиме ефективність, успішність та конкурентоспроможність країн, які підписують та ратифікують нормативно-правові документи ЄС.

Список використаних джерел:

1. Директива № 86/188/ЄС Третя спеціальна Директива, видана на основі Рамкової г /Директиви 80/1107/ЄС, стосується захисту працівників від шуму на робочому місці : [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://istoryk.at.ua/forum/15-663-1>
2. Директива № 89/391/ЄС Про впровадження заходів для поліпшення безпеки та охорони здоров'я працівників під час роботи : [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rac.org.ua/uploads/content/274/files/directive89-391.pdf>
3. www.eval.at/arbeitsplatzevaluierung - сайті уряду Австрії/

Чекаленко Л.

д.п.н., заслужений діяч науки і техніки

України, начальник відділу змісту

дипломатичної освіти Дипломатичної

академії України імені Геннадія Удовенка при

МЗС

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА - СКЛАДОВА СВІТОВОЇ БЕЗПЕКИ

NATIONAL SECURITY - COMPONENTS OF WORLD SECURITY

Анотація. Автор висловлює власне бачення системи безпеки ХХІ століття. Проводить паралелі між конфліктами, шукає причини колапсу класичної системи безпекового існування і намагається дати їм пояснення. Всі висновки спираються на стан національної безпеки сучасної України

Ключові слова: світова безпека, класична система захисту, гарантування суверенітету, національна безпека, виклики, конфлікти, порівняння, аналогії.

Summary. The article exposes new security threats in Europe and worldwide. The attention is paid to Ukraine's national interests to preserve the strategic balance in the current geopolitical environment in the areas of national and international security. It is analysed the question whether such country as Ukraine should be interested in maintenance of EuroAtlantic organization.

Keywords: European security, national interests, international security, NATO, national independence, Trust Funds, geopolitical priorities.

Світова система безпеки ХХІ століття, відкинувши класичні засади міжнародного права, перебуває у болісному стані пошуку нових сценаріїв своєї реалізації. Схема безпеки міжнародних відносин, що відповідала геополітичним інтересам СРСР і США, впроваджувала біполярне існування, формувала два ідеологічно протилежних табори, дві ідеології і подібно-протилежні економічні схеми. Що йде на зміну біполярності? Різні аналітичні школи стверджують про можливий сценарій формування світового постіндустріального суспільства. З такою думкою можна погодитись.

Водночас, не всі країни досягнуть постіндустріального рівня розвитку одночасно. Отже, перехідний період скоріш за все виявиться доволі затяжним і болісним. Чи це буде постійна боротьба провідних світових потуг за лідерство. Чи між ними буде віднайдений певний консенсус взаєморозуміння? На ці питання сьогодні мабуть ніхто не відповість. Поки спостерігаємо боротьбу, протистояння, пограння всіх міжнародних норм існування, які донедавна влаштовували світ. При цьому за лідерство борються далеко не провідні країни світу, серед яких і країни середньої ланки.

Оскільки іншої схеми захисту людства поки що не вироблено, країни зберігають і користуються застарілою системою міжнародної безпеки. Розхитування, як здавалось, міцної системи ООН, загострення протиріч і протистоянь – вже не між блоками, а між окремими державами – доводить, що на порядок денний виходить нова схема міжнародних відносин постіндустріального розвитку, а, отже, і нова система безпеки, яка стукає у двері поліативності, кризами цивілізацій, і, що найнебезпечніше – загрозою нового переділу світу.

Протистояння зі світового рівня перемістилося на регіональний. Протистоять не світові об'єднання, а регіональні союзи; воюють не міждержавні об'єднання, а окремі країни. Причини ті ж самі, мотиви ті ж самі і жахливі наслідки такі ж. Весь цей новий комплекс протиріч увійшов у жорстке протиборство із застарілою схемою світової безпеки, нав'язаною рішеннями переможців у ПВВ 1945 року.

Оскільки іншого не дано, то жертва міжнародної агресії задля захисту і запровадження національної безпеки змушена сьогодні звертатися до існуючої системи захисту та використовувати вироблені механізми. До таких відносимо: універсальну складову, яку уособлює механізм ООН; регіональну складову, що представляють безпекові структури кожного географічного регіону; а також механізм безпеки двосторонніх відносин.

Національна безпека є сукупністю довгострокових програмно-цільових установок – військових, економічних, пропагандистських тощо, реалізація яких покликана гарантувати країні збереження суверенітету і національної безпеки. Суверенітет і безпека у даному випадку є взаємопов'язані і взаємозалежні, при цьому суверенітет забезпечує державі її входження до світової спільноти, а сила визначає авторитет суверенної держави в самій спільноті.

Отже, національні інтереси України, закріплені у відповідних законодавчих актах, представляють фундаментальні цінності та устремління українського народу. Національна безпека спирається на засади незалежного правосуб'єктного існування Української держави.

Основним завданням національної безпеки є збереження унітарності держави, недоторканості і цілісності території, забезпечення економічного розвитку, інформаційної безпеки, захисту прав і свобод людини.

Такий стан може убезпечити нашій державі тільки сильна організація безпеки, якою сьогодні є Північноатлантичний Альянс. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» закріпив положення про те, що основною задачею нашої держави є "інтеграція України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі та інтеграція в євроатлантичний безпековий простір", а також "поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації" [1].

Цим законодавчим актом Парламент України – Верховна Рада України відновила положення щодо набуття членства України в ЄС та НАТО, заявлені в Законі України «Про основи національної безпеки» від 2003 року. Це

означає: **Україна відмовилась від статусу позаблокової держави, а чітко заявила про намагання стати членом НАТО та ЄС.**

Про головну мету і завдання зовнішньої політики нашої держави – набуття членства в НАТО та ЄС закріплено в низці державних документів: у згаданому Законі «Про внесення змін до деяких законів України» – відмову держави від позаблоковості (2014), Воєнній доктрині України в новій редакції (2015), Стратегії національної безпеки України (2015), Посланні Президента до Верховної Ради України 2016 року. Рефреном всіх згаданих документів є посил про те, що вступ в НАТО є стратегічною ціллю України.

Україна є у стані війни, – підкреслив Президент України Петро Порошенко. – Ми будемо підвищувати, розширювати, поглиблювати – аж до повного досягнення критеріїв членства в НАТО. Нашою стратегічною метою залишається вступ до НАТО [2].

Україна як країна член і засновник ООН, країна, що зазнала військової агресії та анексії територій, звернулася за захистом до цієї універсальної безпекової структури. У 1992 році Україна зверталася до Ради Безпеки ООН – шукала захисту, оскільки Росія заявила про «повернення Росії Кримського півострова», а у 1993 році Росія вимагала «віддати місто Севастополь». В 2003 році Росія зазіхала на український острів Косу Тузла. І врешті – у 2014 році Росія захопила Кримський півострів, попраала всі закони і угоди про визнання суверенітету і територіальної цілісності України. До того ж розпочала війну на Сході України, намагаючись відірвати території двох областей (Донецьку і Луганську області).

Загарбницькі дії Росії – анексія Криму, розв'язання війни на Сході України, на жаль, не викликали обурення світової і, зокрема, європейської громадськості. У багатьох питаннях Україна залишилась сам на сам із загарбником.

У такій ситуації необхідно позитивно відзначити заходи США і ЄС, а також окремих держав, які ввели економічні і політичні санкції проти Росії.

На питання: чому Україна звертається до ООН, шукаючи захисту, зазначимо наступне. Як відомо, Організація Об'єднаних Націй (ООН) очолює світову схему безпеки, яка згідно із Статутом Організації зобов'язана забезпечити мирне існування всьому людству. ООН є відповідальною за мир і безпеку у всьому світі, зобов'язана розв'язувати конфлікти та сприяти міжнародному миру. Рада Безпеки ООН, постійними членами якої є п'ять провідних ядерних держав, що мають право вето, вирішує долю людства. Врешті вдалося розширити склад Ради Безпеки. Однак кількісне збільшення цієї установи низкою країн, що не володіють правом вето, не принесло бажаного результату.

Останні події навколо нашої держави – військове втручання Росії у внутрішні справи України. Це фактичне ведення війни проти України на українській території.

Дипломати України з трибуни ООН розповіли світу про події в Україні. І закликали надати нам відповідну допомогу. Міністр закордонних справ України Павло Клімкін інші дипломати на сесіях Генеральної асамблеї ООН знайомлять світові ЗМІ з ситуацією в Україні, щодо Мирного плану Президента України про врегулювання ситуації на Донбасі. Вимога у всіх одна: Росія має вивести свої війська та найманців з території України.

Україна звернулася до ООН про надання допомоги – увести миротворчий контингент Організації (ОПМ). Однак, механізм блакитних шоломів не спрацював: Росія заблокувала це питання, оскільки має право вето.

Наступний механізм безпеки ми вбачаємо у системі регіонального рівня. За регіональною схемою Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) у ситуації, що склалася, необхідне застосування примусу до миру або м'якої сили із замороженням конфлікту, розведенням сторін тощо. Допомогу

міг би надати і Європейський Союз, оскільки Україна і ЄС мають спільну угоду про асоціацію, де йдеться також і про політичну підтримку. Водночас Рада Європи могла б підтримати Україну в умовах гуманітарних операцій, надання медичної допомоги, рятувальних заходів тощо.

Такий підхід сприяв би економізації процесу, підвищив ефективність діяльності місії ОБСЄ в гарячих точках Європейського континенту та Україні зокрема. Реалізація завдань за схемою: ООН - ОБСЄ/ЄС - Рада Європи, а в деяких питаннях залучення НАТО, могло би привести до успіху у подоланні агресора. Нагадаємо: ОБСЄ об'єднує 57 держав Європи, Північної Америки та Азії. Операції ОБСЄ передбачають посилення в регіон конфлікту груп військових спостерігачів або спеціальних військових сил з підтримання миру. Основні задачі операцій з підтримання миру полягають у контролі за припиненням вогню, виведенням військ, дотримання законності і порядку, надання гуманітарної допомоги тощо.

Чи є ефективною діяльність ОБСЄ в Україні? На це питання поки немає позитивної відповіді.

Україна довела свою спроможність бути вагомим контрибутором стабільності і безпеки на європейському континенті. Про це свідчить участь миротворців у Поліцейській місії ЄС у Боснії та Герцеговині, використання літаків України для європейських військових і рятувальних операцій.

Аналіз ситуації, що склалася навколо нашої держави, свідчить, що відомі механізми безпеки ще вчора ефективні, сьогодні не можуть зупинити і покарати агресора. Ми бачимо тільки одну схему захисту – колективний трансатлантичний механізм безпеки – НАТО. Однак, Північноатлантичний Альянс, лідером якого є Сполучені Штати, не готовий взяти на себе функцію захисту України. Якщо Україна не отримує такого важеля, нам залишиться покладатися тільки на власні сили, які, на жаль, не зможуть конкурувати з агресивним потенціалом Росії.

НАТО є провідною школою з безпеки світового рівня. Альянс запропонував Україні новий формат співробітництва – Програму поглиблених можливостей (Enhanced Opportunities Programme). Реалізація програми допоможе розбудувати систему оборони нашої держави подібну до стандартів Альянсу за Партнерською ініціативою сумісності (Partnership Interoperability Initiative). Генеральний секретар НАТО Єнс Столтенберг запевнив Україну, що Альянс буде і надалі надавати Україні практичну та політичну підтримку у протистоянні ворогові. Учасники Альянсу – 28 провідних країн світу, підтвердили, що вони «підтримують суверенітет України, територіальну цілісність і права України самостійно визначати своє майбутнє та зовнішню політику» [3]. Міністр закордонних справ України Павло Клімкін зазначає, що взаємодія України з НАТО є унікальною: тренуючи і навчаючи нас, НАТО теж вчиться і стає сильніше [3].

Чи є за цими заявами конструктивне підґрунтя? Україна прийняла низку державних актів про майбутнє набуття членства в ЄС і НАТО. Це і Закон про скасування позаблоковості (2014), Воєнна доктрина в новій редакції (2015), Стратегія національної безпеки України (2015), Послання Президента до Верховної Ради України 2016 року. Рефреном всіх документів є ідея, що вступ в НАТО є стратегічною ціллю України [4].

Реалізація загаданих законів передбачає:

- відбиття збройної агресії Російської Федерації проти України;
- забезпечення обороноздатності України
- участь України у реалізації політики безпеки і оборони Європейського Союзу
- відповідність критеріям членства НАТО
- реформування Збройних Сил України;

- удосконалення системи демократичного цивільного контролю над сектором оборони держави відповідно стандартам ЄС та НАТО тощо [4].

На переконання керівників України – членство в НАТО – єдина надійна гарантія державного суверенітету і територіальної цілісності країни. Стратегія національної безпеки України розрахована до 2020 р., а її основними цілями є рятування України як суверенної держави, суб'єкта міжнародного права.

Сьогодні Україна вже виконує 40 контрактів на поставку в армію різних засобів оборони на загальну суму півтора мільярди доларів. Країни, що підтримують нашу державу в боротьбі за суб'єктність, передали бронетехніку, безпілотні апарати, засоби спостереження та засоби зв'язку, радіолокаційні станції, прилади нічного бачення тощо.

У вересні 2016 р. Президент України офіційно звернувся до Альянсу (Брюссель) з проханням включити Україну у Програму розширених можливостей (Enhanced Opportunities Programme). Нагадаємо, що в рамках такої Програми співпрацюють Швеція, Фінляндія, Австралія, Йорданія і Грузія. Основне покликання програми – досягнення сумісності і відповідності стандартам НАТО.

Паралельно в Україні затверджена Президентом (21 лютого 2017 року) Концепція про інформування громадськості щодо співробітництва України з НАТО на період 2017–2020 років. Концепція спрямована на підтримку громадськістю державної політики євроатлантичної інтеграції і довіру громадян України до НАТО як центральної (важливої) інституції у зміцненні міжнародної безпеки. При цьому питання про членство в НАТО буде розглядатись всеукраїнським референдумом.

Держави НАТО в Декларації саміту НАТО (Варшава, 8-9 липня 2016 р.) схвалили Комплексний пакет допомоги (КПД) Україні. Альянс визначив новий статус Україні у відносинах з НАТО – **статус поглибленого партнера**

Північноатлантичного Альянсу. Ця Програма передбачає проведення реформ, узгоджених з НАТО в рамках Стратегічного оборонного бюлетеня – плану дій на найближчий період.

Українська сторона у відповідь запропонувала Альянсу використання літаків «Руслан» і «Мрія» для стратегічних перевезень НАТО. До того ж експлуатацію нового транспортного літака виробництва ДП «Антонов» АН-178, який здійснив показові польоти на міжнародному авіакосмічному салону у Великій Британії, у Франції, на виставці в Арабських Еміратах і в Берліні (ФРН).

У червні 2016 року в Брюсселі Міністерство оборони України і Агенція НАТО підписали Угоду про підтримку Збройних Сил України – про забезпечення української армії, що зменшить нашу технічну залежність від Росії. Для реалізації програм з НАТО були створені Спільні робочі групи за різними напрямками. Відомо, що на виконання всіх планів потрібні чималі кошти. Про це також подбали Сполучені Штати: 14 червня 2016 р. верхня палата Конгресу США ухвалила законопроект S.2943, який визначає бюджет Пентагону на 2017 фінансовий рік. В результаті бюджетом США передбачена допомога Україні в розмірі 350 млн. дол. [6].

Серед термінових проектів передбачається реформування Міністерства оборони України, надання бронетанкової техніки, техніки бойового комплексу, збільшення численності ЗСУ, а також підвищення грошового забезпечення військових.

Задля успішної реалізації програм додається розроблена система трастових фондів (англ. – Trust Fund). Альянс обрав саме трастову схему допомоги, оскільки вже набув позитивного досвіду спрямування коштів на конкретне завдання. Перші успіхи в цьому питанні досягнуто в реалізації програми Партнерство заради миру – проєкті із знищення протипіхотних мін. До існуючих трастів НАТО додало нові [7].

➤ *Цільовий фонд для протидії саморобним вибуховим пристроям та розмінування (відновлений у 2016 році).*

➤ *Цільовий фонд з модернізації системи командування, управління, комунікації і комп'ютеризації. Провідні країни: Канада, Німеччина, Сполучене Королівство.*

➤ *Цільовий фонд з реформування систем логістики і стандартизації. Провідні країни: Чехія, Нідерланди, Польща.*

➤ *Цільовий фонд з кіберзахисту. Провідна країна: Румунія. Центр підготовки спеціалістів з кібербезпеки розташовано в Естонії.*

➤ *Цільовий фонд з перепідготовки та соціальної адаптації військовослужбовців. Провідна країна: Норвегія.*

➤ *Цільовий фонд з медичної реабілітації. Провідна країна: Болгарія.*

➤ *Цільовий фонд для процесу планування та оцінки сил (ППОС).*

➤ *Програма НАТО «Наука заради миру та безпеки» (НМБ) діє з 2014 року. Україна є найбільшим бенефіціаром цієї програми. Програмою запроваджено 49 нових заходів, серед яких 40 багаторічних проектів, сім короткострокових семінарів з різних наукових досліджень. Діяльність НМБ в Україні охоплює широке коло питань: боротьба з тероризмом, захист від хімічних, біологічних, радіологічних і ядерних (ХБРЯ) озброєнь, кіберзахист, енергетична безпека, передові технології.*

Загальний запланований бюджет Програми на 2014-2019 рр. має досягти 15 млн євро. У проведенні розмінування програма реалізує наукові проекти: «3D MINE» та «Система розпізнавання СВП» (саморобні вибухові пристрої). За програмою НМБ впроваджуються також заходи за тематикою «Жінки, мир, безпека» та безпека кордонів.

➤ Програма зміцнення інституційного потенціалу, посилення цивільного контролю над збройними силами [7].

Отже, Альянс співпрацює і підтримує Україну. Однак, дехто, на жаль, вважає, що суверенітетом, як і територіями можна поділитися із загарбником, щоби його «не дратувати» [8]. Подібні думки нашоувхують на історичні паралелі, наприклад згадаймо три розділи Польщі, або подарунок Й.Сталіна полякам українських земель після Другої світової війни. Або – аншлюси. 1938 рік: щоби «не дратувати» Гітлера йому «подарували» Австрію (аншлюс). Наступний крок – Чехословаччину (Мюнхенський зговір). Тодішні союзники чехів і словаків – Велика Британія і Франція, відмовились захистити партнера. В результаті фашистська Німеччина захопила половину Світу. Спрацювала формула: «НЕ ДРАТУВАТИ» сильнішого загарбника (!)

Наша держава бореться...бореться за себе, за своє незалежне майбутнє, за майбутнє Європи і без перебільшень – за майбутнє Світу. Чому б путінській машині не зробити блискавичний танковий прорив на Захід? Де гарантія, що війська НАТО почнуть воювати з Росією? Дуже сумнівно. Ядерне зіткнення – це катастрофа для Земної цивілізації... Скоріше, почнуться довготривалі «успішні» переговори про «виведення військ», про «вибачення» і «пробачення». І все закінчиться ганебним миром із загарбником, який покаже, хто в світовому і зокрема європейському домі хазяїн.

Так що, жартувати з такими явищами – можна завести всіх у глуху безвихідь. І на завершення згадаємо відомий вислів В. Черчілла. Крилату фразу на радісне повідомлення Н.Чемберлена, який повернувся з Німеччини після підписання «Мюнхену» 1938 року: «Я привіз Англії мир!». Вінстон Черчилл, який змінив Невілля Чемберлена на посаді прем'єра, назвав попередника наївним миротворцем, який увірував, що знайшов порозуміння з Гітлером – але за рахунок зради Чехословаччини.

«Ви постали перед вибором між війною і ганьбою, — сказав Вінстон Черчилл. — Ви обрали ганьбу і ...отримали війну» [9]. Так що не забуваймо уроків історії.

Замість висновку. Зміни на Європейському континенті, агресивна політика Росії, військові дії російської військової машини як на українському, так і сирійському фронтах, як це не парадоксально, стали в нагоді Північноатлантичному Альянсу. Активізували його діяльність, примусили міняти тактику і виробляти нову стратегію. Прискорили формування сил швидкого реагування НАТО та їх розташування в Естонії, Литві, Польщі, Чехії, Румунії....

Нові виклики Європі і Світу поєднали зусилля Альянсу з Європейським Союзом, який опинився сьогодні у небезпечній ситуації. Отже, можна констатувати, що війна в Європі спонукала Захід до активних захисних дій: санкції, ПРО, посилення присутності в пограничних країнах, що на східному кордоні Євросоюзу.

Що ж лишилося Україні в результаті цих подій, подій війни? В зазначеній площині спостерігаємо деякі позитивні зсуви в ситуації, що склалася:

- Україна, спираючись на підтримку союзників, долає військову відсталість.
- Україна вчиться воювати.
- Україна і Румунія стають учасниками В-4.
- НАТО – організація безпеки світового масштабу допомагає нашій державі.
- Україну підтримують США.

Однак, цього замало щоби протистояти агресорові. Особливо гостро стоїть питання про недієвість застарілих захисних схем. Це і відсталість ООН, невідповідність цієї організації викликам XXI століття; слабкість регіональної безпеки, зокрема ОБСЄ. Все це разом узяте надали агресорові значних переваг. Непокараність і вседозволеність породжують більший реваншизм, примножують сили агресора, породжуючи нові виклики світовій і зокрема регіональній безпеці.

Список використаних джерел:

1. Bruno Lete. NATO's Enhanced Opportunities Partners June 29, 2016. – Режим доступу:

<http://www.gmfus.org/blog/2016/06/29/natos-enhanced-opportunities-partners>;

Україна і НАТО підписали угоду про підтримку ЗСУ. Серeda, 15 червня 2016, 09:16; <http://www.eurointegration.com.ua/news/2016/06/15/7050784/>; 23 сент. 2016 г. - Ukraine has submitted an official request to be a member of the NATO *Enhanced Opportunities Programme*, Deputy Foreign Minister. – Режим доступу: [Ukraine applies for NATO Enhanced Opportunities programme - LB.ua.en.lb.ua/news/1911_ukraine_applies_nato_enhanced.html](http://LB.ua/en.lb.ua/news/1911_ukraine_applies_nato_enhanced.html).

2. Спільна заява Комісії Україна-НАТО під час Варшавського саміту. - <http://mfa.gov.ua/ua/press-center/comments/5992-spilyna-zajava-komisiji-ukrajina-nato-pid-chas-varshavsykogo-samitu>;
<http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/dveri-nato-vidkriti/>

3. Підтримка України з боку НАТО; http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_07/20160627_1607-factsheet-nato-ukraine-support-ukr.pdf.

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості. Верховна Рада України; Закон від 23.12.2014 № 35-VIII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/35-19>; Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року "Про нову редакцію Воєнної доктрини України". - <http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443>; Указ Президента України від 26.05.2015 № 287 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України». - <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/19054>;
<http://www.president.gov.ua/news/shorichne-poslannya-prezidenta-do-verhovnoyi-radi-pro-vnutri-38077>.

5. *National Defense Authorization Act for fiscal year 2017*: <http://docs.house.gov/billsthisweek/20161128/CRPT-114HRPT-S2943.pdf>.

6. Трастовий фонд НАТО/ПЗМ. - <http://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ua/about-nato/trust-fund>; Трастові фонди НАТО для України: хто і на що дає гроші. -

http://24tv.ua/trastovi_fondi_nato_dlya_ukrayini_hto_i_na_shho_daye_groshi_n705201.

7. У Брюсселі підписано Угоду між Міноборони України та Агенцією НАТО. - <http://www.mil.gov.ua/news/2016/06/14/u-bryusseli-pidpisano-ugodu-mizh-minoboroni-ukraini-ta-agenczieyu-nato-shhodo-pidtrimki-zbrojnih-sil-ukraini--/>; 14 юн. 2016 г. Двері НАТО відкриті. 22.07.2016. UA Foreign Affairs: Двері НАТО відкриті. – uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna..dveri-nato-vidkriti/; Декларація. - http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts133168.htm?selectedLocale=uk;
http://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016/07/20160627_1607-factsheet-nato-ukraine-support-ukr.pdf

8. Зб. Бжезинський. У разі найгіршого сценарію протягом одного дня президент Росії Володимир Путін може захопити Ригу і Таллін, і Захід нічого з цим не зможе вдіяти - http://espreso.tv/news/2015/01/22/bzhezynskyy_kreml_mozhe_zakhopyty_ryhu_i_tallinn_protyahom_odnoho_dnya.

9. Мюнхен, 1938. Умиротворение. – http://jhistory.nfurman.com/teacher/07_183.htm;
Позор и предательство Невилля Чемберлен. – <http://www.iarex.ru/articles/48612.htm>.

Shkliar V.

Methodist of the highest category

*SHEI «University of educational
management» NAES of Ukraine*

Leading Specialist «BMS-techno» LLC

**TRUST IN A CONTEXT OF VALUABLE PRIORITIES
IMPLEMENTATION OF THE ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN
UKRAINE AND THE EU**

**ДОВІРА В КОНТЕКСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЦІННІСНИХ
ПРІОРИТЕТІВ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС**

Summary. The purpose of this publication is to analyze the value of the category of trust as a component of social capital, to study the functioning of trust in modern society (including in the professional environment of law enforcement agencies) and its impact on the formation of social capital. The origin of social capital category is observed and basic approaches to the definition of confidence and social capital notions are studied. Most of the focus is on the process of social capital forming and his structural elements. The forming and growth of state social capital help to increase the effect from socioeconomic government policy.

Key words: trust, social capital, the forming of social capital, the state.

Анотація. Метою даної публікації є аналіз цінності категорії довіри як складової соціального капіталу, вивчення функціонування довіри у сучасному суспільстві та його вплив на формування соціального капіталу. Розглянуто походження категорії соціальний капітал та досліджено основні підходи до визначення поняття довіри й соціального капіталу. Головну увагу зосереджено на процесі формування соціального капіталу та його структурних елементах. Встановлено, що формування та примноження соціального капіталу в державі допоможе збільшити ефект від соціально-економічної політики країни.

Ключові слова: довіра, соціальний капітал, формування соціального капіталу, держава.

The conceptual foundations of the member states of the association were signed out in the Association Agreement between the European Union and its

Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part between Ukraine and the EU. Ukraine was recognized as a European country with a common history and common values on which the European Union (EU) is built. The key values in the Preamble of the Association Agreement are values in the political, economic and legal spheres [1]. Attention is focused on the need for dialogue in these areas, which is based on the principles of solidarity, mutual trust, shared responsibility and partnership [1].

Thus, the recognition of the category of “trust” as one of the basic axiological principles of the interaction of the member countries of the association determines the study of this concept as relevant and timely.

In today's political discourse, the issue of trust is one of the most popular, as sudden, unexpected social and political changes undermine trust between countries, within the country, between business entities and individuals, cause distrust of state institutions, to each other, which excludes the possibility of forming a social dialogue in society.

Trust is an integral part of communication, social relations at all levels of the organization of society. The lack of trust violates the foundations of social relations, exerts a destructive influence on the functioning of the state, certain spheres of professional, public life, and the entire society as a whole.

The activity of studying the problem of trust, its axiological significance is dictated by the need to find mechanisms for ensuring social stability, stability, predictability of social interactions, and minimizing risks.

Huge contribution to the study of the phenomenon of trust was carried out by B. Barber, E. Giddens, J. Coleman, N. Luman, R. Putnam, F. Fukuyama, P. Shtompka. The study of trust as a component of social capital is represented by the works of P. Bourdieu, J. Coleman, R. Putnam, F. Fukuyama. Among the Ukrainian researchers, N. Levchuk, T. Novachenko, A. Pankova, and T. Stetsenko examine the problems of trust as prerequisites for social capital. Despite a significant amount of

work on the stated problems, the degree of scientific elaboration of the topic of trust has new research vectors: as a component of social capital; as a forming worldview, as a significant basis for productive communication, as representing state and professional relations, as a value concept.

The purpose of this publication is to analyze the value of the category of trust as a component of social capital, to study the functioning of trust in modern society (including in the professional environment of law enforcement agencies) and its impact on the formation of social capital.

The semantic content of the concept of “trust” depends on the discourse of its use. The normative definitions of trust presented in special dictionaries have a different vector of orientation. From identification with credit, reputation, financial position and the degree of power of attorney of political statements, that are trustworthy in financial dictionaries [2]. Until the definition of trust as “a kind of hope having a reasonable basis and aimed not so much at the future as the present, not so much on the unknown, as on the familiar, not so much on what does not depend on us, but on what exactly depends on us (each of us is free to trust or not to trust someone or something; we do choose our friends and enemies)” [3] in the philosophical sources.

This multi-layered meaning of the phenomenon of trust is defined by the complexity of the tasks assigned to it. From the point of view of the Ukrainian sociologist T. Stetsenko, trust is a positive moral, ethical, pragmatic or emotional assessment of the social subject of some object from the standpoint of its reliability and compliance with the subject's expectations, acts as an orientation to action, an impulse to interaction and characterizes the subject's willingness to cooperate [4]. Another opinion is held by the Polish scientist P. Shtompka. He believes that the phenomenon of trust should be understood as expressed in action carried out with respect to the partner, the expectation that his reactions will be profitable for us, that is, the bet on the partner carried out in conditions of uncertainty in the expectation of his favorable response to us [5].

In the system of public relations, the phenomenon of trust is: the main resource for the formation and accumulation of social capital, an integrator that forms social integrity. Reflection of the actual experience of social interactions in the past, reproducing the established traditions, structure and norms of mutual relations. A kind of rational attitude to the present and the future by including and maintaining a system of developing expectations. The desire to find or establish a certain order in the field of interaction in order to prevent possible risks, ensure security and mutually beneficial cooperation. An instrument of adaptation to the socio-economic conditions of various social groups through intra-group and inter-group consolidation. Symbolic credit, which is one of the conditions for expanding the opportunities for socio-economic life [6].

In social capital, there are three important components: social relations as such, through which individuals can have access to the resources of their communication partners, as well as the amount and, quality of the available resources of the partner of communication; reciprocity of exchange. The mechanisms for the formation of social capital can be divided into: 1) mechanisms for the formation and consolidation of social norms, including norms for social interaction, 2) mechanisms for the formation of social confidence.

The place of trust in the system of social capital is determined by the fact that the latter “is that intangible resource, the product of the relationship between the subject and the contacts of his network, conditioned by trust, solidarity, tolerance and reciprocity, regulated by norms, values, obligations and expectations and determined by risk, control and distrust, which, functioning in forms of mutual assistance, social support, social and social activism and initiative, convert it into other forms of capital, in accordance with the s and a social subject” needs [7]. Social capital seen as a certain potential of social interaction, is the result of trust between and within different groups and communities of the population. Consequently, mutual trust is a positive vector of social capital.

The ability to form certain groups and associations arises when members of the group have not only common interests, but also expect honest and reliable behavior from others, trust each other. Trust in understanding Putnam and Fukuyama is the implementation of the expected, in particular honest, value-oriented behavior [8, 9]. The resources of social capital increase with the increase in the trust of members of society to each other and to power. Trust based on faith and hope promotes collective interaction, cooperation of efforts, and access to objective information. In a society where people trust, people see hope, rely on deep life force, and the destructive effect of hopelessness manifests itself in the deterioration of the psychological climate of the population, increased risk of suicide, alcoholism, crime and other manifestations of antisocial behavior. Trust is the “lubrication” (according to Fukuyama's apt definition), which facilitates social cooperation, strengthens social ties, reduces the risk of conflicts, and consequently reduces the need for illegitimate means of achieving goals and antisocial forms of activity [10].

Obviously, the degree of mutual trust of people in society determines the essence of social capital. If there is mutual trust in the society, then we can talk about the availability of social capital. It is trust that unites individual capitals of people into the whole at the level of labor collectives, social movements, national and state communities.

Very often, valuable knowledge and skills are not expressed in explicit form (documents, databases, etc.), but are manifested in the social experience and know-how of individual members of society. This situation is typical for civil society institutions, where development and prosperity largely depend on close relations between people based on respect. J. Coleman argued that social capital is the potential of mutual trust and mutual assistance, which is formed in interpersonal relations: obligations and expectations, information channels and social norms [11].

One of the indicators that contributes to the formation and growth of social capital is the social trust of citizens to the state and its institutions. The high level of distrust of citizens to state structures in the modern society lies in the reasons for the

indifference of these structures to the problems of citizens, corruption, the use of state posts for personal gain, unfavorable experience, negative images, stereotypes of thinking, historical component. As we can see, even an incomplete spectrum of mistrust is wide enough. Therefore, distrust is quite convenient to use for forming oppositional political attitudes in the mass media. In the information discourse, in addition to ascertaining the facts: “the destruction of confidence in the state is the most important consequence of the famine”, “the Russian media do not enjoy the confidence of the inhabitants of Ukraine”, “EU trust is an indicator of the success of our reforms”, in news often dominate the negative assessments that are aimed at creating a negative image of the opponent, for example: “lost confidence”, “voiced distrust”, “the political elite lacks mutual trust”, “MPs want to declare the mistrust of the mayor”, “Low level of trust in politicians and parties are a common occurrence in Ukraine” and the like.

At the same time, it is necessary to take into account that the level of trust of Ukrainians to the suppliers of political information is quite high and as a result - influential in shaping the worldview. According to the survey of the Research & Branding Group in early 2017, the trust of the central television channels was 49%, the Ukrainian Internet media - 19%. While only 3% of those polled trust and talk.

Two indicators are used to calculate the national volume of “social capital”: the index of trust and membership in public associations. An approximate level of social capital is measured using a sociological survey. However, accurate information about its status and transformation could be obtained through regular monitoring of the processes associated with the development and strengthening of social trust in society. Ukrainian sociological centers record a permanent process of reducing confidence in almost all state institutions, and increasing confidence in non-state organizations and the army. According to the results of the survey conducted in April 2017 by the Razumkov Center, among the institutions of the state and society, volunteer organizations (trusted by 66% of respondents), the church

(63.3%), the Armed Forces of Ukraine (55.9%), the National Guard of Ukraine 49%) [12].

In this regard, we consider it important to focus on a significant change in the confidence index due to the practical implementation of European experience in the law enforcement system. The European vector of police reform introduced significant changes not only in the system itself, but also in relation to this system. Confidence in the police with the beginning of its reform has greatly increased, then it began to fluctuate, to depend on its identification with specific personalities or events. Although in general today the confidence in the police remains steadily high. This is evidenced by the results of a sociological survey conducted by the sociological company Taylor Nelson Sofres, published on the website of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Two important indicators: the confidence in the National Police in March 2017 is 43.5%, to the patrol police - 53%; and this indicator has grown in comparison with the results of the first survey (six months ago). In six months, the confidence in the National Police grew from 38.9% to 43.5% - by 4.6%, mistrust declined from 22.8% to 21.5% - by 1.3%. Separately in relation to the patrol police: trust increased from 47.5% to 53% - by 5.5%, mistrust declined from 19% to 16% - by 3% [13]. Thus, the police - both patrol and national - more than other structures, is perceived as a state institution serving the interests of citizens.

It is especially necessary to highlight the gender aspect in the component of trust. In the opinion of the Deputy Minister of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, the level of confidence in female policemen is much higher than that of men. Such indicators are perceived more visibly if we compare the level of confidence during the police reform in Poland. As Deputy Minister of Internal Affairs of Ukraine Tatyana Kovalchuk noted, the level of confidence in the Polish police in 1987 was 27% and only 20 years later it grew to 76% [14]. But the reform of our law enforcement system essentially began in December 2014. It would also

be noted that, according to the Minister of Internal Affairs, only 30% of reforms have been implemented so far [13].

We consider it important that in achieving such a level of trust in so short a time a whole set of world practices was used to represent the new police. Its important element was its symbolization. Ukrainians adopted from Americans a symbolic “blue ribbon” of confidence in the police. The blue line has a flag of the US police. In Ukraine, the initiator of the use of this symbol was Leonid Ostaltsev. The tape was hung out on the facade of institutions where there are social programs to support the patrol police. The initiators say that the blue line is a sign of work on the verge between good and evil. Moreover, the police believe that such actions give them the confidence and strength to carry out their work to protect the peace and well-being of people. In modern society with its complex communication system, symbolic visual perception is faster.

In addition, productive forms of forming social capital in the society-police relations at the current stage are 1) the creation of a working group in the Ministry of Internal Affairs, which will study the level of public confidence in the police, and 2) positive information activities.

These indicators and initiatives in the light of Arsen Avakov's statement, that “the experience of European countries and generally developed normal democracies says that where the police will enjoy the confidence of more than 50%, that is, the majority of the population, there we will have a stable law enforcement system” [13] - indicate the need to take into account world practices for further positive changes.

In the system of social capital, trust generally implements the function of the formation of social ties, thereby forming social capital and further supporting the ties in its system. Mistrust, on the one hand, limits the interaction of the social subject, reducing both the risks from interaction with others and the potential for its action, on the other, creates the need to seek new contacts for the formation of social relations, thereby updating the network of contacts of the subject of social capital.

Despite the fact that distrust is understood as a strategy that limits the actions of the social subject and the circle of his acquaintances, there is another side to this phenomenon, which is determined by the fact that the dynamics of social capital restructuring can potentially be significantly higher for subjects who basically adhere to the mistrust strategy. Therefore, the formation of a social network of social capital largely depends on both trust and disbelief.

Trust as a factor, tool and means of accumulating social capital reflects the actual, past, individual and social experience of the individual, social group, society. The atmosphere of trust reproduces archetypes and sets the norms of relationships. Trust has a social memory. Through the mechanism of trust, the accumulation and development of social capital is assured, which is easy to lose, and it is very difficult to form and accumulate again. Trust demonstrates the nature and level of development of social partnership, both at the level of society and its individual spheres on the basis of interpersonal, intergroup, interinstitutional interaction, which is designed to ensure coherence and sustainability of the life activity of the society. It is a productive social construct based on the reliability, duration and strength of social interaction [6]. And this is the undoubted value of the concept of “trust”.

Thus, during the analysis it was revealed that trust is an evolving concept that has conceptual significance for interaction and development. The tendencies of European integration require a new mechanism of cooperation and communication based on mutual trust. A further study of the trust identified as the “package concept” within the framework of the Association Agreement between Ukraine and the EU also implies its “package” interpretation in the context of solidarity, shared responsibility and partnership.

References:

1. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i

yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony [Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part between Ukraine and the EU] (Uhodu ratyfikovano Zakonom № 1678-VII vid 16.09.2014). Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011

2. Batler B., Dzhonson, B., Siduell, G., Vud, E., Klatterbak, B. (2000). *Finansy. Tolkovyy slovar'* [Finance. Dictionary]. Moskva: INFRA-M, Ves' Mir.

3. Kont-Sponvil' A. (2012). *Filosofskiy slovar'* [Philosophical dictionary]. Moskva: Eterna.

4. Stetsenko T. O. (2012). Problemy vymiryuvannya doviry v sotsiologii [Problems of measuring trust in sociology]. In *Sotsial'ni tekhnologii: aktual'ni problemy teorii ta praktyky*, 56, (p. 156). Zaporizhzhya.

5. Shtompka P. (2005). *Sotsiologiya. Analiz sovremennogo obshchestva* [Sociology. Analysis of modern society]. Moskva: Logos, 342.

6. Pan'kova O. V. (2012). Dovere kak osnova formyrovannya sotsial'noho kapytala v kontekste razvytya chelovecheskoho potentsyala Ukrayiny [Trust as the basis for the formation of social capital in the context of the development of human potential of Ukraine]. In *Aktual'ni problemy sotsiologii, psikhologii, pedahohiky*, 16, (p. 104). Kyiv.

7. Varinskiy V. (2014). Dovere kak sostavlyayushchaya i predposylka sotsial'nogo kapitala [Trust as a component and precondition of social capital.]. In *Evropský politický a právní diskurz*. 1 (2), (p. 57). <https://eppd13.cz/wpcontent/uploads/2014/2014-1-2/09.pdf>

8. Putnam R. (1993). The Prosperous Community. Social Capital and Public Life. *The American Prospect*, 4, (pp. 1-12).

9. Fukuyama F. (2006). *Doveriye: sotsial'nyye dobrodeteli i put' k protsvetaniyu* [Trust: social virtues and the path to prosperity]. Moskva: AST; Khranitel'.

10. Levchuk N. M. (2011). Asotsial'ni yavlyshcha yak naslidok defitsytu sotsial'noho kapitalu v Ukrayini [Associated phenomena as a consequence of the deficit of social capital in Ukraine]. In *Ukrayins'kyy sotsium*, 1, (p. 138).

11. Koulman Dzh. (2001). Kapital sotsial'nyy i chelovecheskiy [Social and human capital]. In *Obshchestvennyye nauki i sovremennost'*, 3, (p. 124).

12. *Dovira do sotsial'nykh instytutiv* (2017). [Trust in social institutions]. In *Osnovni zasady ta shlyakhy formuvannya spil'noyi identychnosti hromadyan Ukrayiny. Informatsiyno-analitychni materialy*, (p. 5). http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf

13. Avakov A. (2017). Interv'yu [Interview]. <https://tsn.ua/interview/mi-mayemo-plan-schodo-donbasu-ne-povyazaniy-z-postupkami-putinskomu-rezhimu-887500.html>

14. Koval'chuk T. (2017). Interv'yu [Interview]. http://zik.ua/news/2017/09/16/zastupnytsya_avakova_natyaknula_skilky_chasu_maie_mynuty_shchob_zris_riven_1168627

Шульгіна Л.

*д.е.н. професор кафедри менеджменту КПІ
ім. Ігоря Сікорського*

Жалдак Г.

*к.е.н. ст. викладач кафедри менеджменту
КПІ ім. Ігоря Сікорського*

ГЛОБАЛЬНІ ЦІЛІ ГАРМОНІЗАЦІЇ СТАНДАРТИВ УКРАЇНИ ТА ЄС

GLOBAL OBJECTIVES OF UKRAINE AND THE EU STANDARDS

HARMONIZATION

Анотація. Мета статті визначена як обґрунтування значення гармонізації стандартів України зі стандартами ЄС у контексті досягнення глобальних цілей цього процесу та визначення можливостей підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств і їх продукції. Уточнено сутність терміну «гармонізація стандартів». Окреслено завдання України у ході досягнення трьох глобальних цілей гармонізації стандартів: формування відкритої та конкурентоспроможної економіки; розвиток єдиного ринку та забезпечення суспільства якісними продуктами харчування; створення та використання ефективних бізнес-моделей, а також їх узгодження із процесами стандартизації продукції та підприємств загалом. Обґрунтовано необхідність підвищення рівня якості, безпечності, екологічних характеристик української продукції. Визначено переваги від впровадження європейських стандартів на мікро-, мезо- та макроекономічних рівнях суспільного життя.

Ключові слова: бізнес модель, гармонізація стандартів, європейські стандарти, єдиний ринок, стандартизація.

Summary. The purpose of the article is defined as justification of the importance of harmonizing Ukraine's standards with EU standards in the context of achieving the global goals of this process and determination of opportunities for increasing the competitiveness of domestic enterprises and their products. The essence of the term "harmonization of standards" is specified. The task of Ukraine in the course of achieving three global goals of standards harmonization is outlined: an open and competitive economy forming; a single market development and society with high-quality food products providing; effective business models creating and using as well as their coordination with the processes of products and enterprises in general standardization. The necessity of raising the level of quality, safety and environmental characteristics of Ukrainian products is substantiated. The advantages

of introducing European standards on the micro, meso and macroeconomic levels of social life are determined.

Key words: business model, harmonization of standards, European standards, single market, standardization.

Вступ. В умовах трансформації економічних відносин, глобалізації світових ринків, нестабільності ринкового середовища, нового етапу інтеграції України у світовий економічний простір та побудови нових політико-економічних систем виникає необхідність удосконалення існуючих та пошуку нових шляхів до забезпечення економічного розвитку. Ця необхідність в умовах зростання конкуренції постає не лише перед Україною, однак, для нашої країни вона перетворилося у надскладну проблему. Свідченням актуальності зазначеної проблеми є рейтинг глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ), згідно з яким у 2017–2018 рр. Україна посіла 81 місце серед 137 країн світу [1]. Наведений показник перетворюється у красномовний доказ складності існуючих системних перешкод у досягненні поставленої мети, якщо згадати його динаміку у 2011–2017 рр.: 89, 73, 84, 76, 79, 85, 81 [2]. А графічне зображення цієї динаміки є синусоїдою, яка міцно тримається між показником 73 (2012 р.) та 89 (2011 р.) і не демонструє тенденції до покращення.

Тому важливим є створення таких економічних умов, які б уможливили нарешті впевнену присутність трьох базових детермінант, а саме: 1) розвиток науки, технологій та інновацій; 2) збільшення капіталовкладень у промисловість та сільське господарство; 3) удосконалення моделей ведення бізнесу; а все це разом сприятиме зростанню виробництва промислової продукції належної якості та відповідного технологічного рівня. Зрозуміло, що перелічені умови / чинники не набудуть необхідної ваги без належної

відкритості ринків, що в свою чергу актуалізує і посилює значення системи стандартизації у вирішенні проблем економічного зростання.

Метою цієї статті було обґрунтувати значення гармонізації стандартів України зі стандартами ЄС у контексті досягнення глобальних цілей цього процесу та визначити можливості підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств і їх продукції.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до директиви 98/34/ЄС, *європейські стандарти* – це певні технічні характеристики, які приймаються Європейськими організаціями із стандартизації з метою їх використання декілька разів, часто або навіть і постійно. Проте їх дотримання не є обов'язковим [3].

Країни, що мають на меті співпрацювати з ЄС, мають дотримуватися цих стандартів, шляхом створення національних стандартів максимально схожих (гармонізованих) зі стандартами ЄС. Останнім часом у публікаціях знаходимо визначення гармонізованих стандартів як особливої категорії у складі Європейських стандартів. Однак, насправді, «гармонізовані стандарти» – це відносно новий особливий термін, який використовують у Директивах Нового підходу до стандартизації, з метою юридичного визначення технічних специфікацій, більш відомих під назвою «Європейські стандарти». Звідси випливає, що особлива роль Гармонізованих стандартів є часто перебільшеною, адже у Директивах Нового підходу до стандартизації гармонізовані стандарти мають суто рекомендаційний характер.

Відповідно до директив Нового підходу, гармонізовані стандарти набувають чинності лише тоді, коли організації зі стандартизації європейських товарів офіційно передають такі стандарти на розгляд Комісії ЄС та визначають однакові вимоги до продукції. Далі Комісія ЄС спільно із Європейською організацією із стандартизації на офіційному рівні видають мандат.

Продовжуючи процедуру, організації, що відповідають за стандартизацію європейських товарів, отримують офіційну позицію згідно з певним мандатом, розробленим внутрішнім законодавством. Період невтручання починається тоді, коли приймається мандат та розробляється робоча програма діяльності цих організацій. Сам період невтручання має на меті регулювання стандартів, тобто жодний орган на національному рівні не має права на розроблення національного стандарту, якщо такий (тотожний) стандарт уже існує у категорії Європейських стандартів [4].

Слід зазначити, що розвиток стандартів у Європейському Союзі передусім спрямовано на досягнення таких трьох глобальних цілей: формування відкритої та конкурентоспроможної економіки; розвиток єдиного ринку та забезпечення суспільства якісними продуктами харчування; створення та використання ефективних бізнес-моделей, а також їх узгодження із процесами стандартизації продукції та підприємств загалом. З огляду на сказане, доцільно детальніше розглянути названі цілі у контексті їх порівняння з інтеграційними завданнями України.

1. Формування відкритої та конкурентоспроможної економіки.

Європейська Комісія визначає конкурентоспроможність як «...стале зростання стандартів життя нації або регіону та якомога нижчий рівень вимушеного безробіття» [5, С. 23–38]. Оскільки існує достатньо визначень конкурентоспроможності, обмежимося лише їх коротким узагальненням: конкурентоспроможність може (принаймні у довгостроковій перспективі) визначатися рівнем продуктивності підприємства, нації, регіону та забезпечувати таке:

- «розумне» зростання, тобто зростання економіки, що ґрунтується на знаннях та інноваціях;

- стале зростання, а саме сприяння більш ефективному використанню ресурсів, розвитку екологічно-спрямованої конкурентоспроможної економіки;

– багатовекторне зростання шляхом стимулювання економіки з високим рівнем зайнятості населення, що сприятиме соціальній та територіальній згуртованості [1–6].

Таке всеохоплююче зростання неможливе без належної уваги до кадрового потенціалу, який в Україні все ще лишається достатньо високим, незважаючи на тривалий і потужний «відтік мізків». Пріоритетним і нагальним завданням, на наш погляд, має бути збереження, заохочення і всебічна підтримка кадрового потенціалу з акцентом на інженерні та наукові кадри. І лише в такий спосіб стануть можливими для реалізації наступні (похідні) завдання, до яких ми відносимо: а) розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (в частині покращення якості та доступності зв'язку, підвищення рівня охоплення інтернетом у закладах освіти тощо); б) збільшення розміру ринку інновацій шляхом перезавантаження наукових установ і перетворення їх на креативні дієздатні інституції, відкриті до співпраці з бізнесом і міжнародною спільнотою згідно з принципом «наука без кордонів».

Тому вже сьогодні слід формувати підґрунтя для досягнення зазначених завдань. Зокрема дуже важливо під час розроблення стандартів враховувати інноваційні процеси і тенденції, здобутки науки та техніки, наближаючи таким чином стан відповідності українського ринку до вимог міжнародних і європейських стандартів. Зрозуміло, що за таких умов реалізація продукції на міжнародному чи європейському ринках вийде з-під тих загроз, що існують нині через технічні бар'єри в торгівлі.

2. Розвиток єдиного ринку та забезпечення суспільства якісними продуктами харчування. Європейський внутрішній ринок бере свій початок від 1951 р., а остаточне його формування відбулося у 1985 р. прийняттям Білої книги «Завершення формування внутрішнього ринку» [7]. У цій книзі було запропоновано усунути фізичні, технічні та податкові кордони для вільного руху товарів, осіб, послуг і капіталів між країнами-членами ЄС. Це у свою

чергу зумовило створення нових стратегій економічного розвитку, стимулювало до пошуку нових концепцій та дій, методів продажу та контактів із ринком. Сукупність названих і багатьох інших інновацій поступово у країнах ЄС (Німеччині, Франції, Іспанії, Польщі та ін.) стали називати євромаркетингом.

На думку Я. Віктора, «євромаркетинг – це перелік принципів діяльності підприємства на такому специфічному міжнародному ринку, яким є внутрішній ринок ЄС» [8]. Такий ринок водночас об'єднує дві протилежні характеристики.

З одного боку, він є однорідним, оскільки він формується під впливом єдиної для всіх країн-учасників ЄС сфери регулювання ринкових механізмів: існують єдині правові норми для ведення бізнесу, антимонопольне законодавство, спільна торгівельна політика; ґрунтується на принципах економічної свободи, без використання протекційних митних бар'єрів, з вільним рухом капіталів, населення, матеріальних благ тощо.

Однак, з іншого боку, він є неоднорідним, оскільки кожна країна має різний рівень суспільного і економічного розвитку, культурні особливості, релігію, історичні цінності та надбання тощо. І саме в цьому контексті надзвичайно важливим елементом розвитку стандартів у ЄС є орієнтація на «міцніший, глибший і ширший єдиний ринок».

Наведена коротка історична довідка свідчить про важливість глибокого вивчення усього спектру чинників, що визначають врешті-решт саму можливість інтеграції українських підприємств на ринки ЄС і перспективи для забезпечення їх конкурентоспроможності. В усякому разі два завдання є незаперечними.

Перше. Українські підприємці повинні максимально орієнтуватися на дотримання стандартів ЄС (на усіх етапах розроблення, зберігання та транспортування продукції), а також позиціонування своїх товарів у

відповідності з прийнятим на європейських ринках співвідношенням у системі «ціна – якість». Названі два орієнтири є передумовою успішного розвитку будь-якого підприємства та виходу його продукції на нові ринки збуту. У цьому контексті важливо звернути увагу і на вибір надійних постачальників якісної сировини, належний рівень вхідного контролю тощо. Ураховуючи те, що значна частина українських стандартів не оновлювалися упродовж тривалого часу, перед українськими підприємствами постала нагальна вимога: долучитися до моніторингу процесу оновлення стандартів ЄС (які безпосередньо залежать від вимог ринку) та намагатися їм відповідати. В умовах швидкої зміни ринкової кон'юнктури необхідність оновлювати ці стандарти стає без перебільшення життєво важливим завданням.

Друге. Необхідно створити багатофункціональну систему інтегрованих комунікацій, покликану забезпечувати інформацією виробників (про потенційні ринки збуту) і споживачів (про різноманітну продукцію виробників). Наведена пропозиція впливає з результатів досліджень Світового Банку, за якими близько половини підприємств-експортерів серед обмежувальних факторів комерційного характеру відзначають брак засобів для дослідження експортних ринків, а також недостатню поінформованість споживачів, що знижує темпи просування їхніх товарів і послуг [9]. Рівень інформування потенційних споживачів щодо товарів чи послуг має бути належним.

3. Створення та використання ефективних бізнес-моделей та їх узгодження із процесами стандартизації продукції та підприємств загалом.

Глобалізаційні процеси в економіці та посилення нецінової конкуренції стимулюють підприємства до пошуку інноваційних шляхів розвитку, які пов'язані передусім з проблемами підвищення якості виготовленої продукції, адаптації її до міжнародних вимог. Однак, для переважної більшості вітчизняних малих і середніх підприємств згадані проблеми поєднуються до

того ж із проблемами узгодження стандартів виробництва власної продукції з європейськими стандартами. Адже процеси гармонізації та адаптації законодавства у сфері технічного регулювання потребують не тільки тривалого часу, але й значних матеріальних ресурсів, яких у значній кількості підприємств просто немає. Для інформації: сукупні витрати на адаптацію до стандартів ЄС лише однієї галузі – м'ясної промисловості – сусідньої Польщі становили близько 2 млрд євро [10].

Водночас, відповідно до статті 17 Угоди про асоціацію України з ЄС співробітництво між сторонами буде охоплювати також і заохочення політики у сферах стандартів продукції, вимог щодо виробництва та схем якості [11]. З цією метою в українське законодавство необхідно імплементувати вимоги директив та регламентів ЄС, не менше 80% чинних європейських стандартів, а також обрати чи сформувати ефективну бізнес-модель взаємодії. Тому вдосконалення бізнес-моделі підприємства, яка буде комплексною, а отже спрямованою (у тому числі) і на формування системи управління якістю, – є гарантією здатності організації стабільно виробляти та постачати продукцію, що відповідає європейським стандартам і набуває пріоритетного характеру. Розроблення, впровадження та підтримання бізнес-моделі в стані дієздатності є одним із стратегічних напрямків діяльності господарюючих суб'єктів, оскільки має значно підвищити їх результативність, економічну ефективність та конкурентоспроможність на світовому ринку [11].

В Україні приділяється велика увага впровадженню вимог міжнародних стандартів, тому що це одна з умов вступу до Європейського Союзу, а при формуванні нових чи використанні вже існуючих бізнес-моделей на підприємстві вважаємо за доцільне враховувати відповідні підходи. Слід розглядати бізнес-модель як управлінську концепцію щодо того, яким чином на основі гармонізації стандартів створити цінність для клієнтів та примножити вартість підприємства. На нашу думку, таке поєднання вартісного та ціннісного підходів до бізнес-моделювання надасть змогу

пришвидшити процес гармонізації стандартів у нашій країні, яка у стратегічній перспективі отримає від цього такі переваги [12; 13] (рис. 1):

Рис 1. Переваги від впровадження європейських стандартів в Україні на мікро-, мезо- та макроекономічних рівнях [1; 2; 4; 5; 7–17]

– на мікрорівні стандарти найефективніше будуть сприяти активному впровадженню інноваційних технологій, економному використанню сировини і матеріалів, продовженню строків зберігання продукції тощо [14; 15];

– на мезорівні впровадження стандартів на підприємствах буде мати безпосередній вплив і на галузь, оскільки сприятиме зростанню конкурентоспроможності підприємств, збільшенню кількості залучених інвестицій у виробництво, більш раціональному використанню наявних ресурсів, посиленню уваги екологічній складовій тощо [16];

– на макрорівні збільшення кількості сертифікованих підприємств відповідно до міжнародних стандартів має полегшити ведення торгівлі на світовому ринку, покращує імідж держави, зростає рівень життя населення та зміцнюється продовольча безпека [17].

Висновки. З огляду на інтеграційні наміри України актуальною є гармонізація вітчизняних стандартів з європейськими у галузях якості продукції, стандартів маркетингу та стандартів обслуговування. У ході гармонізації стандартів Україна повинна свої дії узгоджувати з глобальними цілями розвитку стандартів у Європейському Союзі.

Зокрема, досягнення першої глобальної цілі – формування відкритої та конкурентоспроможної економіки – потребує збереження, заохочення і підтримки кадрового потенціалу; розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та збільшення розміру ринку інновацій. Завданнями для досягнення другої глобальної цілі – розвиток єдиного ринку та забезпечення суспільства якісними продуктами харчування – є максимальна орієнтація підприємств на дотримання стандартів ЄС; позиціонування їх товарів у відповідності з прийнятим на європейських ринках співвідношенням у системі «ціна – якість»; створення багатофункціональної системи інтегрованих

комунікацій для інформування виробників про потенційні ринки збуту і споживачів про різноманітну продукцію виробників. Третя ціль – створення та використання ефективних бізнес-моделей, а також їх узгодження із процесами стандартизації продукції та підприємств загалом – потребує поєднання вартісного та ціннісного підходів до бізнес-моделювання. Від упровадження європейських стандартів в Україні будуть отримані переваги на мікро-, мезо- та макроекономічних рівнях суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Україна в пошуку нових конкурентних переваг. Економічна правда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/cdn/cd1/2016/10/ukraina-u-poshuku-novyh-konkurentnyh-perevag/index.html>
2. Купе Т., Махоніна Ю. Оцінюючи Україну: місце серед 40 найкращих країн за Індексом глобальної конкурентоспроможності // Економіка. – 2016. – №1719. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://voxukraine.org/uk/evaluating-ukraine-top-40-of-the-global-competitiveness-index-ua/>
3. Орган сертифікації «Центр сертифікації матеріалів і виробів»: Інформація. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ccmg.com.ua/news/garmon-standart.html>
4. Ковальчук С.Я. Європейські орієнтири аграрної сфери України: перспективи та можливості // Економіка та суспільство. – 2016. – №2. – С. 54–60.
5. Потапенко В. Г. Стратегічні пріоритети безпечного розвитку України на засадах «зеленої економіки»: монографія / В. Г. Потапенко; [за наук. ред. д.е.н., проф. Є. В. Хлобистова]. – К.: НІСД, 2012. – 360 с.
6. Мануйлович Ю.М. Дослідження сутності поняття конкурентоспроможності // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – №4. – С. 274–282.
7. Решота О. Становлення внутрішнього ринку Європейського Союзу: передумови та особливості // Демократичне врядування. – 2012. – Вип. 9. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik9/fail/Reshota.pdf
8. Віктор Я. Євромаркетинг як навчальний предмет на факультеті менеджменту та маркетингу в Польщі. Маркетинг в Україні. – 2007. – № 5(45). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uam.in.ua/upload/iblock/702/702109c3b990bf04d8e6fa7e96fc5a18.pdf>

9. Світовий банк та Україна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://siteresources.worldbank.org/UKRAINEINUKRAINIANEXTN/Resources/455680-1316425374845/WBUkraineUkr.pdf>
10. Оцінка перспектив та можливостей для агропромислового комплексу України в наслідок підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом». Аналітична записка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1633/>.
11. Купер Р.Г. Разработка новых товаров (раздел книги) / Р.Г. Купер / Маркетинг / Под ред. М. Бейкера. – СПб. : Питер, 2002. – С. 434–454.
12. Слива Ю.В. Сучасний стан розвитку міжнародної і національної нормативних баз щодо системи управління безпечністю харчових продуктів [Електронний ресурс] / Ю.В. Слива, Т.Г. Швець. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nd_2013_6_11.pdf.
13. Чухрай Н. І. Механізми інноваційних перетворень в країнах ЄС та можливості їх трансформації в економіку України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eip.org.ua/docs/EP_03_1_23_uk.pdf
14. Art Modern Marketing: Инновационный маркетинг. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://artmodernmarketing.com/marketing/innovacionnyj-marketing>
15. <http://www.unian.ua/science/1200639-nazvano-naybilsh-innovatsiyi-kompaniji-svitu.html>
16. Forbes: Україна увійшла до Топ-50 інноваційних економік світу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/news/1409372-ukrayina-uvijshla-do-top-50-innovacijnih-ekonomik-svitu>
17. Рябчин О. Вето президента і аграрне лобі загрожують євроінтеграції // Економічна правда. – 2016. – 14 листопада. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/11/14/611026/>

Шульська Н.

к.ф.н., доцент кафедри соціальних
комунікацій Східноєвропейського
національного університету ім. Лесі Українки

Римар Н.

к.ф.н., асистент кафедри славістичної
філології, педагогіки та методики викладання
Білоцерківського національного аграрного
університету

**МОВНА ГРАМОТНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЄДНОСТІ
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

**LITERACY AS A FACTOR OF UNITY OF INFORMATION AND
COMMUNICATION SPACE IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S EURO
INTEGRATION**

Анотація. У статті акцентовано увагу на мовній грамотності громадян України як чинника формування єдиного інформаційно-комунікативного простору й гуманітарної аури нації. Зауважено, що цей процес особливо актуальний сьогодні в контексті євроінтеграції нашої держави, адже визначальною ознакою певної національної ідентичності та державності в Європі є рідна мова. Окреслено основні напрямки державної політики щодо підвищення мовної компетенції українців. Запропоновано дієві способи підвищення лінгвокультури фахівців державних установ на загальноукраїнському і місцевому рівнях. Визначено, що проблема рівня володіння мовною грамотністю громадян може бути вирішена через розроблення ефективної методики підвищення мовної компетентності у професійно-діловій сфері.

Ключові слова: мовна грамотність, Україна, європейська інтеграція, інформаційно-комунікативний простір, Європа, мовна політика держави.

Summary. The article focuses on the linguistic literacy of Ukrainian citizens as a factor in the formation of a single information and communicative space and the humanitarian aura of the nation. It is noted that this process is especially relevant today in the context of European integration of Ukraine, as the defining feature of a certain national identity and statehood in Europe is the native language. The main directions of the state policy concerning increase of language competence of

Ukrainians are outlined. Effective ways of raising the linguistic culture of specialists of state institutions on the national and local levels are proposed. It is determined that the problem of the level of knowledge of language literacy of citizens can be solved by developing an effective methodology for improving the language competence in the professional and business sphere.

Key words: linguistic literacy, Ukraine, European integration, information and communicative space, Europe, language policy of the state.

В Україні сьогодні мова виступає інструментом системної інтеграції сегментів суспільства в процесі створення єдиного соціо-гуманітарного простору. Вивчаючи зарубіжний досвід реалізації мовної політики в контексті формування єдиного гуманітарного простору, В. Омельчук із цього приводу зауважує: «Мова виступає чинником інтеграції різних етноконфесійних спільнот у національний інформаційний простір, виступаючи ключем до глибинної соціоментальної, духовно-світоглядної інформації, закладеної генетично» [9, с. 221]. Мова також «забезпечує єдність функціонування і розвиток національного організму в просторовому та часовому вимірах» [11, с. 17]. Повсякчас мова відігравала провідну роль в боротьбі за об'єднання націй. Слушно зауважує І. Ющук, що «до національних мов в Європі ставляться з особливою уважністю як до найціннішого надбання окремих народів. Адже єдина мова – основна ознака й найважливіша умова існування нації, запорука її повноцінної, плідної участі в духовному житті людства і власного поступального розвитку» [17]. Одним із потужних знарядь символічного домінування є мова. Із 47 європейських країн своя національна мова є державною у 41 країні (85 % від загальної кількості). Отже, визначальною ознакою певної національної ідентичності та державності в Європі є власна мова [16, с. 374]. Якщо через якісь перешкоди суспільство повним обсягом не послуговується державною мовою, на нього чекають колосальні екологічні, політичні, духовні й інтелектуальні втрати [14]. Крім того, «доля мови чи не в першу чергу залежить від ставлення до неї: якщо мову поважають і цінують, вона краще зберігається і швидше вдосконалюється,

якщо ж такої уваги й опіки немає – ризикує стати жертвою масового відступництва, після чого її неминуче спіткають скорочення функцій, занепад і смерть» [13, с. 177].

Сьогодні ми чітко усвідомлюємо, що за відсутності належного функціонування рідної мови в культурно-освітній системі, сфері послуг, політиці практично неможливо побудувати сильну й заможну націю. Зрозуміло, що важливою умовою консолідації українського суспільства є створення єдиного інформаційного простору, у якому базовим елементом є мова. Сьогодні вихованню мовного почуття в громадян має сприяти держава через телебачення, книговидавництво, школу та інші культурно-інформаційні чинники.

Українська мова як державна повинна бути впроваджена в щоденну комунікацію громадян на всіх рівнях, уведена в документацію, переписку, тексти, підручники тощо. Керуючись європейським досвідом успішної реалізації мовної політики в інших державах, українське суспільство повинне перейняти цінні практики і розробити покрокові дії щодо формування рідномовного інформаційно-комунікативного простору. А це, у свою чергу, забезпечить створення єдиного культурного континууму й позитивної гуманітарної аури нації. Серед першочергових завдань пріоритетними повинні бути визначені такі: підвищення ефективності системи управління мовною сферою; розроблення єдиних мовних стандартів і регламентів; посилення контролю за реалізацією мовної політики; урахування позицій регіонів та національних меншин; моніторинг з метою визначення інтегративної дієвості мовної культури на всіх суспільних рівнях [9, с. 221].

Ми услід за багатьма дослідниками переконані, що «до того часу, поки керівництво державної влади всіх рівнів, депутатський корпус, професорсько-викладацькі склади навчальних закладів, учителі, лікарі, інженерно-технічна інтелігенція не заговорять українською мовою, сподіватися на диво не доводиться. Україна повинна відродити сьогодні свою національну еліту, яка й вестиме роботу щодо консолідації всього суспільства. Потрібно по-

справжньому розгорнути діяльність осередків Товариства української мови імені Т. Г. Шевченка «Просвіта», створити недільні народні школи для охочих оволодіти українською мовою, встановити тісні зв'язки й надати посильну допомогу українській діаспорі як близького, так і далекого зарубіжжя» [7].

Успішний професійний портрет кожного працівника будь-якої сфери формують не лише базові кваліфікаційні знання, а також мовна освіченість фахівця як свідомого виконавця своїх національних обов'язків. У час потужної інформатизації суспільства, орієнтації управлінських процесів в нашій державі на кращі європейські взірці, підвищення статусу рідної мови у світі особливо важливим компонентом професійного успіху працівника державних органів влади є достатня мовна підготовка. Попри відчутну сучасну тенденцію до оволодіння іноземними мовами, справжній фахівець, безсумнівно, насамперед повинен на високому рівні знати свою рідну мову. Цього вимагає щоденне виконання безпосередніх обов'язків держслужбовця, адже він щодня випуває мовцем у різних комунікативних аспектах.

Одним із чинників розвитку мовної грамотності громадян є мовна компетентність. Під терміном «мовна компетентність» розуміють «засвоєння, усвідомлення мовних норм, що склалися історично в фонетиці, лексиці, граматиці, орфоєпії, семантиці, стилістиці та адекватне їх застосування в будь-якій людській діяльності в процесі використання певної мови. Мовна компетенція – це інтегративне явище, що охоплює цілу низку спеціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, установок для успішного здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних умовах спілкування. Цей вид компетенції властивий високоосвіченій, культурній людині, сформованій особистості» [1].

При набутті мовної компетенції громадян України важливий акцент необхідно зробити на мовній освіті і мовному вихованні. Мовна освіта повинна зводитися не лише до навчання, адже культурна людина має не тільки добре володіти рідною мовою, але і ставитися до неї як до вагомої суспільної

цінності, нести відповідальність за її теперішній і майбутній стан. Формування правильного ставлення до мови – це мета мовного виховання суспільства і громадян. І. Селігей переконаний, що «цей аспект ми недооцінюємо: заняття в школах і вишах скеровані переважно на прищеплення правописної грамотності, тоді як плекання ціннісного ставлення до мови вважається чимось необов'язковим, непрактичним, «ідеалістичним» [13, с. 177].

Сучасний фахівець повинен бути обізнаним не лише з особливостями ділової української мови, але він водночас має підвищувати свою мовну культуру як свідомий громадянин держави. Адже рівень писемного й усного мовлення як невіддільна складова управлінських процесів є сьогодні обличчям професійної грамотності кожного окремого працівника та державної організації в цілому. Адже «досконале знання державної мови, постійна турбота про піднесення її престижу й функціонування в усіх сферах суспільного життя – одна із складових комплексу особистісних якостей і рис характеру свідомого громадянина» [2]. Відповідно до засад Конституції України, українська мова обов'язкова для спілкування у тих галузях, що «охоплюють насамперед сфери здійснення повноважень органами законодавчої, виконавчої і судової влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування (мова роботи, актів, діловодства і документації, мова взаємовідносин цих органів тощо)» [6, с. 23].

Будь-яка управлінська діяльність вимагає від себе великої мовної ерудиції. У процесі складання проектів постанов, договорів, угод, під час ведення ділового епістолярію, комунікування з громадянами різного рівня працівник певної державної установи залучає свої базові знання рідної мови. Аби на належному рівні виконувати покладені професійні обов'язки і не допустити при цьому мовних анормативів у письмових документах та усному спілкуванні, працівнику державної служби необхідні належні лінгвістичні знання з фонетики, орфографії, лексики, стилістики, термінології, синтаксису тощо.

Недотримання мовних норм в управлінській практиці може стати причиною серйозних порушень у документації, викликати негативну реакцію у співрозмовника, а все це з часом призведе до кар'єрних проблем працівників. У зв'язку з цим сьогодні актуальною постає проблема визначення реальних способів підвищення мовної компетенції державних працівників як на рівні місцевих, так і всеукраїнських органів влади. Звичайно, варто починати з того, що найближче, – мовної культури державних фахівців місцевого значення.

О. Л. Приходько, вивчаючи мовну культуру державних службовців у науково-теоретичному аспекті, уважає, що підвищення лінгвокультури працівників державних органів влади допоможе сформувати кращі навички у сфері ділового мовлення державних службовців. На думку дослідниці, зробити це допоможе реалізація таких завдань:

- надання державним службовцям знання з мовної культури;
- формування мотивації та основні вміння щодо підвищення мовної культури;
- сприяння становленню активної позиції щодо реалізації навичок мовної культури в професійній діяльності;
- створення державним службовцям умови для постійного підвищення мовної культури [12].

Серед найбільш дієвих способів підвищення мовної кваліфікації (грамотності) громадян України, на нашу думку, є такі:

на вседержавному рівні:

1) консолідована політика країни на законодавчому рівні, що дозволила б не надавати працівнику керівного чи іншого статусу права займати відповідну посаду без достатнього рівня володіння рідною мовою. У випадку фіксації порушень на мовному чи мовленнєвому рівнях змусити працівника, а

відповідно й усю організацію, в юридичному чи адміністративному порядку відповідати за допущені помилки. Це унеможливить появу подібних професійних неточностей із боку колег;

2) відзначення й заохочування тих працівників державної сфери, які володіють хорошими філологічними навичками, показ їх як взірець іншим;

3) забезпечення управлінських установ органів державної влади відповідною українською філологічною літературою (орфографічними словниками, довідниками з культури української мови тощо).

на місцевому рівні:

1) здійснення за участю провідних викладачів-філологів та журналістів постійного відкритого моніторингу мовних помилок, зафіксованих у документації державних органів влади, і на основі цього укладання методичних рекомендації щодо покращення мовної ситуації в діловій комунікації;

2) організація для працівників державних установ навчальних занять, тренінгів, семінарів, круглих столів, дискусійних майданчиків, майстер-класів із підвищення культури володіння рідною мовою, уникнення суржикомовного спілкування у щоденній комунікації. О. Л. Приходько переконана, що «процес упровадження системи знань про мовну культуру в навчанні державних службовців може здійснюватись у трьох формах: а) як навчальний предмет; б) як позанавчальна форма діяльності в межах навчального закладу; в) як організація самостійної діяльності. Під час проведення лекцій з мовної культури важливо застосовувати інтерактивну модель навчання, що значно прискорить засвоєння знань і сприятиме підвищенню мовної культури держслужбовців [12];

3) з метою підвищення професійного статусу працівників проведення курсів підвищення мовної кваліфікації з виданням відповідних сертифікатів;

4) розроблення й організація загальної системи тестування працівників державних органів керівних та виконавських функцій щодо перевірки мовних знань із фонетики, лексики, правопису, стилістики, синтаксису, культури мови, морфології тощо. Основою для цього можуть бути методичні аспекти створення системи тестування володіння мовою та зразки тестових завдань для перевірки рівня мовної компетентності державних службовців і посадових осіб;

5) проведення щорічних наукових конференцій й семінарів щодо вивчення питання мовної компетентності працівних державних органів, обмін спільним досвідом.

Отже, проблема рівня володіння мовною грамотністю працівників усіх державних установ, яка сьогодні поставлена особливо гостро, може бути вирішена через розроблення ефективної методики підвищення мовної компетентності у професійно-діловій сфері, визначення й реалізацію найбільш дієвих способів навчання рідномовної культури фахівців керівних та виконавських функцій і, безсумнівно, консолідованої політики держави на законодавчому рівні.

Список використаних джерел:

1. Артющкіна Л. М. Мовленнева компетентність як складова комунікативного процесу державних службовців [Електронний ресурс] / Л. М. Артющкіна, О. М. Рудь. – Режим доступу : http://soippo.narod.ru>documents/konf_zhuk/artushkina_. – Дата звернення : 12.05.16. – Заголовок з екрана.

2. Дорошенко Л. В. Реалізація мовної політики держави при підвищенні кваліфікації державних службовців [Електронний ресурс] / Л. В. Дорошенко ; Полтавський обласний центр перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій. – Режим доступу : <http://cpk.adm-pl.gov.ua/sites/default/files/imce/mova.pdf>. – Дата звернення : 12.05.16. – Заголовок з екрана.

3. Етика ділового спілкування : курс лекцій / Т. К. Чмут, Г. Л. Чайка, М. П. Лукашевич, І. Б. Осичанська. – К. : МАУП, 1999. – 208 с.

4. Козієвська О. І. Особливості формування культури мовлення у професійній діяльності державних службовців : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03 / О. І. Козієвська ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2003. – 20 с.

5. Комунікативна компетентність державних службовців яка елемент модернізації системи державної служби / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. – Івано-Франківськ, 2012. – 154 с.

6. Конституція України. – К. : Право, 1998. – 86 с.

7. Лопушинський І. П. Рідна мова як важливий чинник консолідації української нації [Електронний ресурс] / І. П. Лопушинський. – Режим доступу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/phil0/05lipkun.pdf>

8. Мовна компетентність державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування : навч.-метод. посіб. / уклад. : І. М. Плотницька, О. П. Левченко, З. Ф. Кудрявцева та ін. ; за заг. ред. І. М. Плотницької, О. П. Левченко. – К. : НАДУ, 2009. – 48 с.

9. Омельчук В. Державна мовна політика як чинник єдності гуманітарного простору: зарубіжний досвід / В. Омельчук // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія «Соціальна і гуманітарна політика». – 2010. – Вип. 2. – С. 215–223.

10. Плотницька І. М. Ділова українська мова у сфері державного управління : навч. посіб. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 192 с.

11. Павличко Д. Українська національна ідея: Статті, виступи, інтерв'ю. Документи. - К.: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. - 771 с.

12. Приходько О. Л. Мовна культура державних службовців як науково-теоретична проблема [Електронний ресурс] / О. Л. Приходько. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej2/txts/ds/05polsnp.pdf>. – Дата звернення : 12.05.16. – Заголовок з екрана.

13. Селігей П. О. Про виховання мовної свідомості / П. О. Селігей // Мовознавство. – 2010. – № 2–3. – С. 176–193.

14. Хаджирадєва С. Мовна і мовленнєва компетенція та компетентність державних службовців у контексті вивчення їх готовності до професійно-мовленнєвої комунікації / С. Хаджирадєва // Вісник НАДУ. – 2004. – № 4. – С. 450–454.

15. Шевчук С. Українське ділове мовлення : навч. посіб. / С. Шевчук. – К. : Літера, 2000. – 480 с.

16. Юрєвич М. В. Мова як ідентифікатор етнічності // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. – 26. – Ч. 3. – С. 374–375.

17. Ющук І. Державна мова як один із чинників входження України до Європейського Союзу [Електронний ресурс] / І. Ющук // Український простір. – Режи доступу : <http://prostir.co.ua/derzhavna-mova-yak-odyn-iz-chynnykiv-vhodzhennya-ukrayiny-do-yevropejskogo-soyuzu-23850/>. – Дата публікації : 08.06.2017.

18. Ющук І. Закон, що виправдає перекинчиків? / І. Ющук // Слово Просвіти. – 2005. – 10 лют. – С. 4.

Юзва Л.

к.с.н., асистент кафедри методології та методів соціологічних досліджень факультет соціології КНУ ім. Тараса Шевченка

ВИСВІТЛЕННЯ ПРОГРАМИ ІМЕНІ ЖАНА МОНЕ УКРАЇНСЬКИМИ ОНЛАЙН-МЕДІА: КОНТЕНТ-АНАЛІЗ

COVERAGE OF THE JEAN MONNET PROGRAM BY UKRAINIAN ONLINE MEDIA: CONTENT ANALYSIS

Анотація. Одними з впливових трансляторів інформації в суспільстві є медіа. З розвитком інформаційних технологій та поширенням Інтернету з кожним днем все більшої вагомості набувають онлайн-медіа. Українське суспільство останнього періоду перебуває в стані реформ та переосмислення цінності різних його царин. У вир такого переосмислення потрапляє і царина науки. Тож, дослідницька увага була спрямована на висвітлення Програми Жана Моне у медіа. До суцільної вибірки (за досліджуваній період) було застосовано контент-аналіз. На основі аналізу результатів дослідження виділено й проаналізовано основні тренди висвітлення Програми Жана Моне.

Ключові слова: Програма Жана Моне, аналіз медіа, контент-аналіз.

Summary. The media is one of the most influential media outlets in the society. With the development of information technology and the distribution of the Internet, online media become more and more important every day. Ukrainian society of the last period is in a state of reform and rethinking the value of its various spheres. In the face of such a rethink falls and the sphere of science. So, the research focus was on coverage of the Jean Monnet Program in the media. The content analysis was applied to the continuous sample (for the period under investigation). The main trends of the coverage of the Jean Monnet Program were identified and analyzed on the basis of the analysis of the research results.

Key words: Jean Monet program, media analysis, content analysis.

Згадуючи маклюєнівські гарячі й холодні засоби комунікації [1, с.28-40], можна сконструювати сучасну інтерпретацію на тему й висунути припущення, що для сучасної України пекельним медіа лишається телебачення, однак Інтернет-канали теж вже поступово стають спекотними (див. Рис.1) [2].

Рис.1 Користувачі Інтернет та соціальних медіа, 2018

Фактично, суспільство споживання, у якому ми живемо вимагає продукт, який, власне, можна було б у той чи інший спосіб спожити. І велетенська кількість виробників пропонують сучасникам свої продукти щосекунди. Ті ж, що не пропонують їх, лишаються у небутті. Вдало відмічає Є.Циховська, що Людина постмодерну характеризується ненаситністю, істинним голодом до «хліба і видовищ» [3, с. 233]. А ще вона характеризується специфічним різновидом лінощів – лінощів пошуку. Вона прагне споживати, але споживати вже дане. Одними ж з найпотужніших каналів подачі продуктів споживання на сьогодні лишаються телебачення та Інтернет-канали, зокрема, для пересічних українців.

Враховуючи окреслену вище специфіку соціальної поведінки, поза увагою сьогодні лишається й така царина, як наука... Власне, одне з останніх американських досліджень, до якого привертав увагу І.Примаченко у своєму Фб-пості (у якому йдеться про те, що за результатами опитування 2017 року 81% американців не змогли згадати жодного нині живого науковця. Серед лідерів впізнаваності - Стівен Гокінг, Ніл Деграсс Тайсон, Річард Докінз, Мічіо Кайку та варіант "я сам". Звідси - поширене сприйняття науки як певного різновиду магії. Незрозумілого непосвяченим, надзвичайно могутнього і небезпечного. Звідси - більша довіра до чуток про аутизм внаслідок щеплень, ніж одностайному голосу вчених на їх підтримку. Більша підтримка політикам-популістам, ніж

вченим-економістам. Покладання у прийнятті важливих суспільних рішень на ідеології, а не на поточний науковий консенсус з цього питання.) яскраво демонструє стан науки як продукту споживання (див. Рис.2) [4-5].

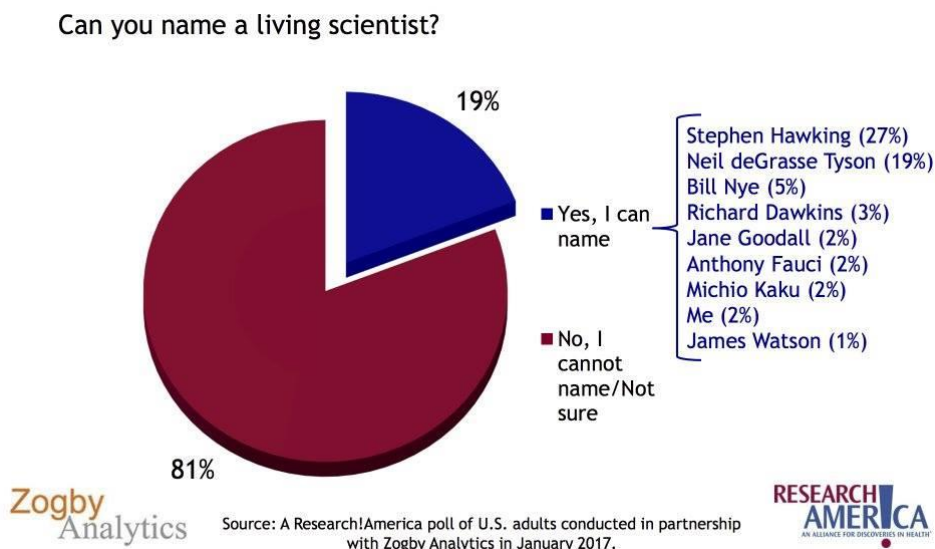

Рис.2 Поінформованість американців про нині живих науковців, 2017

Щодо того, чи потрібно популяризувати науку, робити її буденним продуктом споживання пересічного громадянина, звісно, можна вести довгі дискусії. Одна з таких зовсім нещодавно бурхливо розгорнулась в РФ, приводом до неї послугувала лекція В.Вахштайна [5]. Дискусія виявилась настільки гостро полюсною та масштабною, що автор для того аби дати обґрунтовані реакції провів її контент-аналіз [6].

Наразі, мова йде не зовсім про популяризацію у вахштейнівському розумінні, швидше – про інформування та обізнаність суспільства щодо наукової царини. До прикладу про теракт у США, скоєний С.Падокком, українські медіа запропонували аудиторії понад 5 000 повідомлень протягом місяця. Тож, щодо наукової царини можна покласти в основу приклад, яким може слугувати Програма імені Жана Моне.

Програма імені Жана Моне – це одна з освітніх програм Європейського Союзу, мета якої полягає в підвищенні рівня знань та поінформованості суспільства в ЄС та поза його межами з питань європейської інтеграції, через стимулювання викладання, дослідницької діяльності з

європейської інтеграції, зокрема стосунків ЄС з іншими країнами, та між людського та міжкультурного діалогу. У рамках програми Жана Моне Європейський Союз виділяє кошти університетам на започаткування викладання дисциплін, пов'язаних з тематикою європейської інтеграції та розвитку наукової діяльності в зазначеній сфері. Дисципліни загалом стосуються розбудови європейської спільноти, європейського права, європейської економіки, європейської політики, історії європейської інтеграції тощо [7]. Себто, це програма, яка відображає один з пріоритетних напрямів української політики – євроінтеграцію – через наукову та освітню сфери. Започаткована дана ініціатива у далекому 1990 році з метою пропагування європейської ідеї (ідеї Об'єднаної Європи) та поширення європейських студій в Європі та на інших континентах. Українські ж університети та експерти були задіяні в Програмі імені Жана Моне з 2001 р. Відтоді значна кількість українських інституцій брала участь у конкурсі та отримувала гранти на розвиток тих чи інших ідей.

А тепер звернемось до медіа висвітлення Програми імені Жана Моне українськими медіаканалами в мережі Інтернет. За допомогою аналітичного інструменту Mediateka (<http://mediateka.com.ua/>) формується масив повідомлень, які були запропоновані аудиторії медіа каналами й у яких йшлося про Програму імені Жана Моне (див. Рис.3).

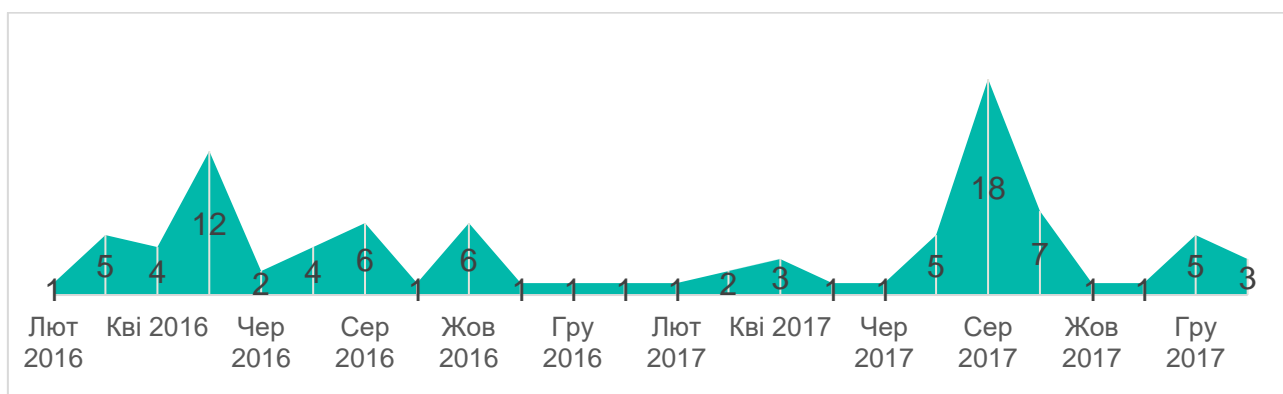

Рис.3 Динаміка появи повідомлень про Програму Жана Моне у медіа, 2016/8

Таких повідомлень за останній період було 92. Здебільшого (майже всі випадки) – це повідомлення на сайтах місцевих, регіональних медіа каналів. Повідомлення на рейтингових сайтах про Програму імені Жана Моне відсутні.

До того ж, після чистки вибірки повідомлень було виявлено, що лише 43 (47%) з них є унікальними за змістом (див. Рис.4).

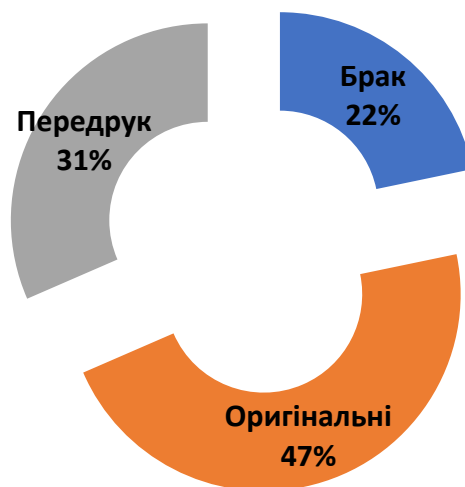

Рис.4 Наповнення масиву повідомлень про Програму Жана Моне

Значна ж частка виявились браком, тобто такими, що не мають інформації про Програму імені Жана Моне, або ж інформація до сьогоднішнього дня не збереглась (вже була видалена). А також 31% повідомлень – це звичайне тиражування, яке використовується деякими каналами для наповнення свого контенту. Фактично, така ситуація є ілюстрацією так званого чурналізму. Чурналістика (англ. Churnalism) - різновид журналістики, для якої характерно використання прес-релізів, повідомлень інформаційних агентств та інших форм готових матеріалів для створення статей в газетах та інших засобах масової інформації без проведення додаткових досліджень або перевірки для економії часу і фінансових витрат [8]. Чурналістика поширилася до такої міри, що безліч матеріалів в пресі не є оригінальними. Введення терміну приписують журналісту Бі-бі-сі В. Закірову. Н. Девіс в книзі «Новини з пласкої Землі» наводить приклад дослідження, проведеного у Кардіфському університеті професором Дж. Льюїсом і групою дослідників, у ході якого було виявлено, що 80% статей в солідній британській пресі не були оригінальними і тільки 12% матеріалів були створені репортерами [9].

Якщо поставити питання: «чи замало це – 43 повідомлення?» за два роки на всіх існуючих українських каналах медіа, то відповідь можна отримати шляхом порівняння. Так, наприклад, за допомогою звернення до того ж фахового інструменту Mediateka автором було сконструйовано вибірку всіх публікацій у вітчизняних онлайн-медіа, що стосувались реформування української освіти протягом першого півріччя 2017 року. Таких виявилось 4710, що є значним показником (хоча варто пам'ятати, що коли мова йде про якісь політичні або вагомні суспільні події, то така вибірка повідомлень може складати близько 10 000) [10, с.153-154]. І 43 повідомлення протягом двох років щодо Програми імені Жана Моне таким чином можуть визначатись як мізерна кількість.

Застосувавши до вибірки повідомлень соціологічний метод аналізу документів, такий як контент-аналіз, були виявлені наступні інформаційні складові даних повідомлень. Перш за все, всі без виключення повідомлення містили інформацію про досліджуваний маркер. Власне, переважна більшість повідомлень містила згадування про програму й значно менші частки про конкурс та проект (див. Рис.5).

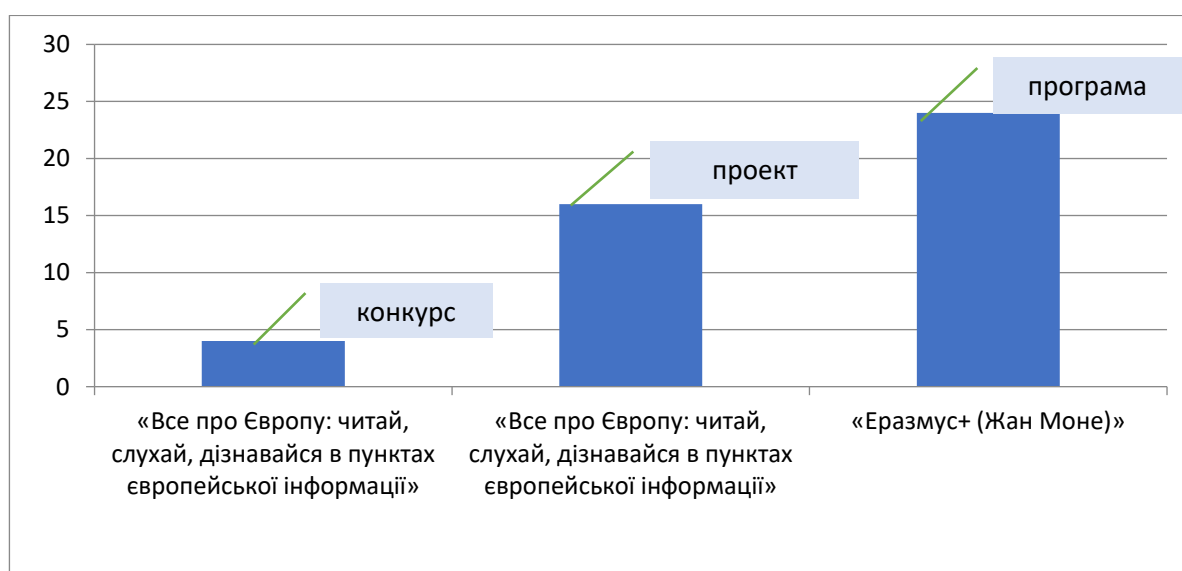

Рис.5 Найменування маркеру в повідомленнях масиву

У 43% повідомлень Програма імені Жана Моне згадується у зв'язку з так званими бібліотеками-переможницями проекту. Досить широкою видається географія згадувань бібліотек, які отримали перемогу в проекті (див. Рис.6).

Рис.6 Географія згадувань населених пунктів з бібліотеками-переможницями

Однак, якщо звернутись до статистичних показників, то лише у 2016 році учасниками конкурсу стали 163 бібліотеки з усіх областей України, журі відібрало 83 переможці [11]. На мапі ж ми можемо бачити лише 18 пунктів, тобто в масиві за два роки маємо інформацію лише про 18 бібліотек-переможниць проекту. Це знову ж мізерна частка у інформаційному полі. Інша справа, те що повідомлення ці радше декларативного характеру й можуть бути малоцікавими сучасній аудиторії. Однак, часто в сучасному світі саме масовість, а не якість, стає причиною привернення уваги.

Близькою є ситуація і щодо згадування Програми імені Жана Моне поряд з освітніми інституціями (найчастіше вищими навчальними закладами) України, найбільше з яких згадуються столичні (див. Рис.7).

Рис.7 Географія згадувань освітніх інституцій

Хоча в даному випадку географія не зовсім вдало відображає всієї палітри освітніх установ, згаданих у повідомленнях масиву (див. Рис.8). знову ж, інформація, у переважній більшості випадків, декларативного характеру. здебільшого саме у повідомленнях про освітні інституції (у $\approx 26\%$ повідомлень масиву) подається інформація про кошти, які були виділені на реалізацію тих чи інших проектів.

Житомирський національний агроекологічний університет	8
Національний університет "Києво-Могилянська академія"	5
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна	5
Національний університет «Острозька академія»	4
Національний університет харчових технологій	4
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки	3
Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова	3
Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»	3
Київський університет імені Бориса Грінченка	3
Запорізький національний університет	3
Національний університет біоресурсів і природокористування	3
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова	1
Одеський національний політехнічний університет	1
Чернігівський Інститут історії, етнології та правознавства імені О.М.Лазаревського	1
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника	1
Сумський державний університет	1
Академія управління при Президенті України	1
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук	1
Одеський Національний Економічний університет	1
Черкаський державний бізнес-коледж	1
Ужгородський національний університет	1

Рис.8 Частотна палітра згадувань освітніх інституцій

Підсумовуючи, варто зауважити, що деякі автори окреслюють наукову царину як фактор національної безпеки! Так, І.В.Мусієнко, детально розглядає науку України саме під цим кутом зору й надає низку рекомендованих кроків комплексної державної політики [12]. Серед них є і впровадження стратегії популяризації, і посилення уваги до академічної науки та ін. Однак, наразі подібні кроки-рекомендації (на прикладі інформування суспільства про Програму імені Жана Моне) у країні з рівнем охоплення вищою освітою у 76% [13], виглядають теоретичними кришталевими чарками, з яких ніхто ніколи не п'є.

Список використаних джерел:

1. Мак-Люэн М. Понимание Медиа: Внешнее расширение человека / Маршалл Мак-Люэн ; пер. с англ. В. Николаева, закл. статья М.Вавилова. – М.; Жуковский; «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
2. Kemp S. Digital in 2018: world's internet users pass the 4 billion mark [Електронний ресурс] / Simon Kemp // We are social. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>
3. Циховська Е. «Суспільство спектаклю»: перспективи та загрози сучасних ЗМІ / Елліна Циховська. // Стиль і текст. – 2014. – №15. – С. 231–240.
4. Примаченко І. За результатами опитування 2017 року 81% американців не змогли згадати жодного нині живого науковця [Електронний ресурс] / Іван Примаченко // Facebook. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.facebook.com/primachenkoonline/posts/1476807539040143>
5. Вахштайн В. Популяризация науки: от просвещения к мракобесию [Електронний ресурс] / Виктор Вахштайн // Youtube/Слет просветителей. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=8hMmPZT7Rws>
6. Вахштайн В. Экспериментальное осквернение [Електронний ресурс] / Виктор Вахштайн // Индикатор. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://indicator.ru/article/2017/12/13/viktor-vakhshtayn-slyot-prosvetiteley-2017/>
7. Програма імені Жана Моне [Електронний ресурс] // Темпус. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.tempus.org.ua/uk/osvitni-programy-es-dlja-universytetiv-ta-studentiv/programa-zhan-mone/158-programa-imeni-zhana-mone-detalnij-opis.html>

8. What is churnalism? [Електронний ресурс] // The Audiopedia. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.youtube.com/watch?v=Kq15Dczwoto>
9. Дейвіс Н. Новини пласкої землі / Нік Дейвіс. – Київ: Темпора, 2011. – 548 с.
10. Юзва Л. Л. Реформа освіти в Україні: тренди липня 2017 року на основі аналізу медіа-контенту / Людмила Леонідівна Юзва. // Молодіжна політика: проблеми та перспективи: збірник наукових праць/ Ред. С.Щудло. – Дрогобич – Зелена Гура: «Трек ЛТД», 2017. – Вип. 8. - С. 153–158.
11. У Тисменицькій бібліотеці поширюватимуть знання про Євросоюз [Електронний ресурс] // news.if.ua. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://news.if.ua/news/44046.html>
12. Мусієнко І. В. Наука України як фактор національної безпеки // Двадцята Всеукраїнська наукова конференція : мат. конф., 17 квітня 2015 р., м. Київ. – К., 2015. – С. 212-215.
13. Охопленість українців вищою освітою [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unian.ua/society/1023767-ohoplennya-naselennya-ukrajini-vischoyu-osvitoyu-stanovit-76-institut-demografiji.html>

ЄВРОПЕЙСЬКІ ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ХХІ СТОЛІТТІ: КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ, ОСНОВНІ ВИКЛИКИ ТА НОВІ МОЖЛИВОСТІ: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 26-27 березня 2018 р.). - Київ: Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції. 2018. - 677 с.

У збірнику вміщені статті учасників міжнародної науково-практичної конференції, метою якої було представити освітянський досвід у сфері викладання та дослідження європейських інтеграційних процесів в Україні та за її межами.

УДК 339.94
ББК У5 Б14